

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

F-x.A.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1933:25
FINANSDEPARTEMENTET

BETÄNKANDE

ANGÅENDE

ORDNANDET AV AVSÄTTNINGSS-
FÖRHÅLLANDENA FÖR INOM RIKET
TILLVERKAD SPRIT

M. M.

AVGIVET DEN 8 SEPTEMBER 1933 AV

*INOM FINANSDEPARTEMENTET
TILLKALLADE SAKKUNNIGA*

S T O C K H O L M

1 9 3 3

Statens offentliga utredningar 1933

Kronologisk förteckning

1. Lagberedningens förslag angående vissa internationella rättsförhållanden. 4. Förslag till konvention mellan Sverige, Danmark, Finland, Island och Norge angående konkurs. m. m. Norstedt. 88 s. **Ju.**
2. Betänkande med förslag angående åtgärder för ett bättre utnyttjande av landets skogstillgångar. Beckman. 245 s. **Jo.**
3. Skatteutjämningsberedningen 2. 1. De kommunala förvaltningsuppgifternas finansiering m. m. i vissa främmande länder. 2. Den nuvarande fördelningen mellan staten och kommunerna av utgifterna för de kommunala förvaltningsbestyren i Sverige. 3. De svenska kommunalförbunden. Norstedt. vj. 88 s. **Fi.**
4. Skatteutjämningsberedningen 3. Principbetänkande med förslag till skatteutjämnande åtgärder genom överflyttning till staten eller till större kommunala utdebiteringsområden av kostnader för kommunala förvaltningsuppgifter. Norstedt. (2). 344 s. **Fi.**
5. Utredning och förslag rörande åtgärder för beredande av ökade möjligheter att indraga lärartjänster vid folkskoleväsendet. Norstedt. 19 s. **E.**
6. Brott mot politiska rättigheter. Brott mot allmän ordning och frid. Förberedande utkast till strafflag. Speciella delen. 11. Av J. C. W. Thyrén. Lund, Berling. 297 s. **Ju.**
7. Betänkande med förslag angående varningsmärken och säkerhetsanordningar vid korsningar i samma plan mellan järnväg och väg m. m. Idun. 99 s. **K.**
8. Betänkande beträffande vattenfallsstyrelsens taxor för elektrisk kraft till abonnenter på landsbygden. Idun. 148 s. **K.**
9. Betänkande med förslag till lag om rätt att med motorfordon befara enskild väg m. m. Idun. 24 s. **K.**
10. Förslag med betänkande rörande det akademiska befordringsväsendet och prokanslersinstitutionen. Norstedt. 210 s. **E.**
11. Betänkande med förslag till organisation av det frivilliga skydds- och hjälparbetet beträffande frigivna fångar. Marcus. 168 s. **Ju.**
12. Jordbruksutredningens betänkanden. 9. Betänkande angående produktions- och avsättningsförhållan-
- dena för slaktdjur samt kött och fläsk. Beckman. 251 s. **Jo.**
13. Betänkande angående statsinlösen av Ostkustbanan och Uppsala-Gävle järnväg. Beckman. vj. 42 s. **Jo.**
14. Undersökning rörande behovet av en utvidgad av bostadsstatistiken jämte vissa därmed förbundna bostadspolitiska frågor. Marcus. 111 s. **Fi.**
15. Utredning och förslag angående importmonopol på kaffe. Marcus. 50 s. **Fi.**
16. Automatisering av telefonnätet på Sveriges land bygd. Göteborg, Elander. 58 s. **K.**
17. Berättelse över Statens spannmålsnämnds verksamhet m. m. under år 1932. Marcus. 126 s. **Jo.**
18. Betänkande med förslag angående ändrade bestämmelser om mjölkavgifters upptagande och användning. Marcus. 62 s. **Jo.**
19. Undersökning av taxeringsutfallet beträffande jordbruksfastighet å landsbygden enligt beredning nämndernas förslag vid 1933 års allmänna fastighetstaxering. Hæggström. 66 s. **Fi.**
20. Utredning rörande kostnaderna för vissa genomsatta arbetslöshetskommission utförda arbeten jämförelse med kostnaderna för motsvarande annan ordning utförda arbeten m. m. Norstedt. 50 s. **S.**
21. Utredning och förslag rörande grunder och förfaringsätt för dyrtidsgrupperingsarbetet även rörande i samband därmed stående frågor. Hæggström. 165 s. **Fi.**
22. Förslag till lag om sterilisering av vissa sinnessjuka sinnesslöa eller av annan rubbning av själsverksamheten lidande personer. Marcus. 97 s. **Ju.**
23. Yttrande och förslag angående revision av gällande förordningar om kommunalstyrelse i Stockholm m. m. Beckman. 95 s. **S.**
24. Betänkande angående gottgörelse åt statsverket och de sportelberättigade i händelse av inteckningsförelisernas avskaffande m. m. Marcus. 32 s. **Ju.**
25. Betänkande angående ordnandet av avsättningsförhållandena för inom riket tillverkad sprit m. m. Marcus. 323 s. **Fi.**

Anm. Om särskild tryckort ej angives, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsbokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E.** = eklestikdepartementet, **Ju.** = jordbruksdepartementet. Enligt kungörelsen den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars yttre ordning (nr 98) utgivas utredningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1933:25
FINANSDEPARTEMENTET

BETÄNKANDE

ANGÅENDE

ORDNANDET AV AVSÄTTNINGSG- FÖRHÅLLANDENA FÖR INOM RIKET TILLVERKAD SPRIT

M. M.

AVGIVET DEN 8 SEPTEMBER 1933 AV

*INOM FINANSDEPARTEMENTET
TILLKALLADE SAKKUNNIGA*

STOCKHOLM 1933

ISAAC MARCUS BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG

Innehållsförteckning.

	Sid.
<i>Skrivelse till statsrådet och chefen för Kungl. finansdepartementet</i>	5
I. <i>Utredningsuppdragets omfattning</i>	9
II. <i>Reglering av brännvinstillverkningen och ordnandet av avsättningen av tillverkat brännvin</i>	16
1. Gällande lagstiftning angående tillverkning av brännvin	16
2. Brännerihanteringens utveckling och nuvarande omfattning; använda råämnen m. m.	18
3. Bränneriernas nuvarande avsättningsförhållanden	28
4. Tidigare behandling av frågan om bränneriernas avsättningsförhållanden	33
5. Förslag angående ordnandet av bränneriernas avsättningsförhållanden	36
6. Tillverkning av brännvin i sammanhang med pressjästberedning	44
7. Tillverkning av melassbrännvin och betbrännvin	52
8. Gemensamt organ för partihandel med spritdrycker och skattefri sprit ...	57
9. Prissättningen å tillverkat brännvin	60
10. Förslag till vissa författningsändringar m. m.	67
III. <i>Frågan om rationalisering och koncentration av driften vid potatisbrännerierna; avsättningen av bränneripotatis</i>	70
1. Vissa ekonomiska uppgifter rörande potatisbrännerierna	70
2. Sammanfattning av vissa specialutredningar rörande potatisbrännerierna	73
3. De sakkunnigas yttrande rörande rationalisering av potatisbrännvinstillverkningen, m. m.	83
IV. <i>Sulfitsprens användning till motorbränsle</i>	88
V. <i>Frågan om en statlig reglering av brännoljaimporten till riket</i>	106
1. De sakkunnigas uppdrag enligt lagen den 18 juni 1925 om undersökning angående monopolistiska företag och sammanslutningar	106
2. Nu rådande förhållanden med avseende å importen till riket av motorbränsle m. m.	108
3. Bensenbeskattningens framtida ordnande m. m.	123
4. Vissa synpunkter rörande gestaltningen av den inhemska marknaden vid fall av en statlig importreglering	132
5. Huvudresultaten av de sakkunnigas utredningar rörande de svenska oljebolagens ekonomiska förhållanden	135
6. Olika riktlinjer för anordnandet av en statlig reglering av importen till riket av motorbränsle	142
7. Vissa uppkommande spörsmål vid övervägandet av frågan om införandet av ett statligt importmonopol å motorbränsle. Författningsförslag	146
8. De sakkunnigas ståndpunkt till frågan om en statlig reglering av importen till riket av motorbränsle	156

Författningsförslag

Förslag till förordning om vissa ändringar i förordningen den 11 juni 1926 (nr 207) angående tillverkning och beskattning av brännvin	158
Förslag till förordning om vissa ändringar i förordningen den 14 juni 1917 (nr 340) angående försäljning av rusdrycker	161
Förslag till förordning om vissa ändringar i förordningen den 1 juli 1918 (nr 508) angående handel med skattefri sprit	162
Förslag till förordning om användande av motorsprit för inblandning i bensin	165
Förslag till förordning angående statsmonopol å partihandeln med brännolja.....	168
Utkast till förordning om vad iakttagas skall i avseende å införande av statsmonopol å partihandeln med brännolja	171
<i>Reservationer</i>	176

Bilagor

A. Utredning av ingenjören T. Obel-Jørgensen angående de svenska lantbruksbrännerierna	183
B. Aktiebolaget Vin- & spritcentralens utredning av frågan rörande koncentration av lantbruksbrännerirörelsen	191
C. Centralanstaltens för försöksväsendet på jordbruksområdet husdjursavdelnings utredning rörande drankens fodervärde och användbarhet	237
D. Utredning av f. d. professorn Nils Hansson rörande verkningarna av en centralisering av brännvinsbränningen på drankens fodervärde och utnyttjande	245
E. Utredning av professorn K. D. R. Myrbäck och fil. dr E. H. Lundin rörande tillverkning av alkohol i samband med pressjästberedning.....	251
F. Uppgifter rörande tillverkningen av och handeln med sprit i vissa främmande länder, särskilt med avseende å användning av sprit såsom motorbränsle	271
G. P. M. av lektorn O. E. Ask angående resultaten av vissa undersökningar rörande en del svenska företag, som bedriva handel med brännolja	279
H. Utredning av docenten E. Norlin rörande benämningar å och huvudsaklig användning av bergolja och därav framställda viktigare produkter	287
I. Sammanställning av redaktören Th. Odhe angående den internationella marknaden för mineralolja och mineraloljeprodukter, m. m.	290

Till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Finansdepartementet.

Genom beslut den 17 februari 1933 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för Kungl. finansdepartementet att tillkalla högst fem sakkunniga med uppdrag att i enlighet med givna riktlinjer inom departementet biträda med utredning av frågan om tillverkningen och avsättningen av inhemsk sprit till motorbränsle, om kontroll över importen av motorbränsle samt om tillverkningen av till förtäring avsett brännvin ävensom andra härmed sammanhängande spörsmål.

Med stöd av förenämnda bemyndigande tillkallade departementschefen för sagda ändamål såsom sakkunniga ledamoten av riksdagens första kammare generaltulldirektören Nils Wohlin, tillika ordförande, t. f. byråchefen i kontrollstyrelsen Sven Almgren, kommerserådet Axel F. Enström, filosofie doktorn Erik Kempe och ledamoten av riksdagens första kammare grosshandlaren Sten Stendahl.

I anslutning till den anbefallda utredningen uppdrog Kungl. Maj:t genom beslut den 3 mars 1933 åt de sakkunniga att i egenskap av undersökningsmyndighet verkställa undersökning enligt lagen den 18 juni 1925 (nr 223) om undersökning angående monopolistiska företag och sammanslutningar rörande vissa angivna företag, som bedrevo import eller tillverkning av motorbrännolja i landet.

Till sekreterare hos de sakkunniga — vilka antagit benämningen 1933 års motorbränslesakkunniga — förordnade departementschefen från och med den 11 mars 1933 t. f. revisionssekreteraren S. Nyström, vilken jämväl erhöll uppdrag att vara sekreterare hos de sakkunniga i egenskap av undersökningsmyndighet. Från dessa uppdrag entledigades Nyström på egen begäran från och med den 1 juli 1933, från vilken tidpunkt kammarskrivaren hos generaltullstyrelsen G. W. Dahlberg av departementschefen förordnades att biträda de sakkunniga. Under de tider av undersökningsmyndighetens verksamhet, då Nyström icke varit sekreterare hos myndigheten, har detta uppdrag enligt departementschefens förordnande fullgjorts av ledamoten av de sakkunniga t. f. byråchefen Almgren.

Till undersökningsmyndighetens ombud vid upplysningars inhämtande förordnade Kungl. Maj:t lektorn vid tekniska läroverket i Malmö O. E. Ask.

Med skrivelse till Kungl. Maj:t den 17 juli 1933 hava de sakkunniga i egenkap av undersökningsmyndighet överlämnat resultatet av den med stöd av ovannämnda lag den 18 juni 1925 anbefallda undersökningen. Kungl. Maj:t har i enlighet med undersökningsmyndighetens förslag meddelat beslut rörande offentliggörande av viss del av undersökningsmaterialet, vilken finnes här intagen såsom bilaga G.

För fullgörande av uppdraget hava de sakkunniga från kontrollstyrelsen införskaffat erforderliga upplysningar och uppgifter av statistisk, ekonomisk och teknisk art med avseende å lantbruksbrännerierna. Enligt de sakkunnigas hemställan innefattar detta material produktionskostnadskalkyler för tillverkat brännvin vid ett mindre antal lantbruksbrännerier samt vidare sakkunnigeutlåtanden rörande dessa bränneriers allmänna driftsekonomi och tillstånd i tekniskt avseende. För utförande av specialutredning härutinnan har kontrollstyrelsen såsom särskild expert anlitat ingenjören hos Aktieselskabet De Danske Spritfabrikker T. Obel-Jørgensen, vilkens utlåtande återfinnes såsom bilaga A till betänkandet. Bokföringsundersökning rörande det ekonomiska resultatet vid vissa lantbruksbrännerier har vidare på styrelsens föranstaltande utförts av revisorn S. R. Wikland. Slutligen har kontrollstyrelsen för de sakkunnigas räkning införskaffat en av aktiebolaget Vin- & spritcentralen verkställd utredning av frågan om en lämplig koncentration av tillverkningen vid potatisbrännerierna (bilaga B).

På de sakkunnigas anmodan har lantbruksstyrelsen meddelat vissa uppgifter angående betydelsen för jordbruket av lantbruksbränneriernas verksamhet. I samband därmed hava upplysningar och yttranden avgivits av vissa hushållningssällskap, inom vilkas områden lantbruksbrännerier äro belägna. Beträffande drankens betydelse och användbarhet såsom fodermedel har lantbruksstyrelsen för de sakkunnigas räkning införskaffat en av centralanstaltens för försöksväsendet på jordbruksområdet husdjursavdelning avgiven utredning (bilaga C). I anslutning till sistnämnda utredning hava de sakkunniga, vilka i detta ämne inhämtat upplysningar av f. d. professorn vid centralanstalten Nils Hansson, emottagit närslutna yttrande (bilaga D).

På framställning av de sakkunniga har departementschefen den 13 mars 1933 förordnat professorn i jäsningskemi vid Stockholms högskola K. D. R. Myrbäck och specialläraren i jäsningslära vid tekniska högskolan filosofie doktor E. H. Lundin att såsom experter biträda de sakkunniga med avgivande av utlåtande i fråga om tillverkning av brännvin i samband med pressjästberedning. I anslutning till nämnda uppdrag erhöilo Myrbäck och Lundin den 19 maj 1933 Kungl. Maj:ts tillstånd att företaga en resa till Danmark i och för överläggning med föreståndaren vid Carlsberglaboratoriet i Köpenhamn, professorn S. P. L. Sørensen ävensom för inhämtande av vissa för deras utredning erforderliga upplysningar. Det av Myrbäck och Lundin avgivna utlåtandet bifogas (bilaga E).

Genom utrikesdepartementets försorg hava för de sakkunnigas räkning

införskaffats vissa uppgifter angående produktionen av och handeln med sprit i Frankrike, Polen, Tjeckoslovakiet, Tyskland och Österrike, särskilt med avseende å åtgärder företagna i syfte att främja användningen av inhemsk alkohol såsom motorbränsle. Dessa uppgifter hava sammanförts i härvid fogade bilaga F.

Efter därom av de sakkunniga gjord framställning har Kungl. Maj:t den 14 juni 1933 tillerkänt docenten E. Norlin ett belopp av 500 kronor såsom bidrag till kostnaderna för deltagande i World Petroleum Conference i London den 19—25 juli 1933. Norlin har till de sakkunniga avgivit ett utlåtande rörande benämningar å samt huvudsaklig användning av olika mineraloljeprodukter, vilket utlåtande närslutes betänkandet såsom bilaga H.

På uppdrag av de sakkunniga har redaktören Th. Odhe utarbetat en sammanställning rörande den internationella marknaden för mineraloljor och mineraloljeprodukter m. fl. förhållanden, vilken redogörelse bifogas såsom bilaga I.

Enär i vissa till de närslutna utredningarna hörande bilagor förekomma uppgifter rörande enskilda näringsidkares affärs- eller fabriktionsförhållanden av beskaffenhet att icke böra offentliggöras, hava dylika bilagor här icke medtagits.

Under utredningsarbetets gång hava de sakkunniga haft överläggningar med, bland andra, representanter för Sveriges bränneriidkareförening, aktiebolaget Vin- & spritcentralen, Svenska jästfabriksaktiebolaget, Svenska sockerfabriksaktiebolaget och aktiebolaget Svensk sprit.

Då under innevarande år berättigade farhågor yppade sig för att avsättningen av fabrikspotatis av 1933 års skörd kunde bliva avsevärt försvårad till följd av den minskning i lantbruksbränneriernas tillverkning, som genom olika förhållanden vore att förutse för nästkommande brännerikampanj, hava de sakkunniga sett sig föranlättna att särskilt upptaga denna fråga och undersöka olika utvägar för beredande av ökad avsättning av sagda skörd för bränneriändamål. Sedan förhandlingar förts mellan de sakkunniga och representanter för de svenska jästfabrikerna, utfäste sig de senare i skrivelser till chefen för finansdepartementet att minska tillverkningen av jästbrännvin under tillverkningsåret 1933/1934 till en kvantitet, motsvarande högst 35 liter brännvin av normalstyrka per 100 kilogram pressad jäst eller med nuvarande jästtillverkning till högst omkring 3·2 miljoner liter brännvin. Med utnyttjande av det i brännvinstillverkningsförordningen medgivna maximiutbytet av brännvin i jästfabrik, kunde tillverkningen för samma tid beräknas uppgå till omkring 5·5 miljoner liter. I enahanda syfte upptogo de sakkunniga en fråga, som tidigare varit föremål för behandling, nämligen spörsmålet angående nedläggande av tillverkningen vid de tre brännerierna i riket. Förhandlingar fördes med en representant för sagda brännerier i avsikt att ernå en inlösen av desamma, men dessa ledde till en början icke till resultat. I skrivelse till departementschefen den 20 maj 1933 hemställde de sakkunniga därför om utfärdande av tillfälligt förbud

mot tillverkning av brännvin av sockerbeter under tillverkningsåret 1933/1934. Den kvantitet brännvin, med vilken potatisbränningen därigenom under nämnda tillverkningsår skulle komma att ökas, beräknade de sakkunniga till omkring 600 000 liter. I proposition nr 270 hemställde Kungl. Maj:t om riksdagens bemyndigande att i mån av behov utfärda sådant förbud, som av de sakkunniga föreslagits, vilken proposition jämlikt riksdagens skrivelse nr 330 bifölls. Under tiden hade emellertid Sveriges bränneriidkareförening hänvänt sig till de sakkunniga i och för ett återupptagande av underhandlingarna om inlösen av betbrännerierna. Dessa underhandlingar ledde till att Sveriges bränneriidkareförening enligt en inför de sakkunniga den 30 maj 1933 träffad villkorlig uppgörelse med ägarna av de tre betbrännerierna förband sig att inlösa dessa brännerier, varvid föreningen tillförsäkrades rätten till den kvot råbrännvin, som tillkommit betbrännerierna att tillverka, medan de nuvarande ägarna av dessa fingo behålla äganderätten till fabriksanläggningarna samt, i förekommande fall, tomt, varå dessa voro uppförda. I den mån bolagsstämmas godkännande erfordrats för denna uppgörelses giltighet, har sådan numera lämnats.

Till de sakkunniga hava överlämnats dels från jordbruksdepartementet den 12 april 1933 en av Ola Jeppsson m. fl., i egenskap av delegerade för till möte i Sölvesborg den 27 mars 1933 församlade lantmän m. fl., till Kungl. Maj:t gjord framställning om förbättrade avsättningsmöjligheter för potatis m. m., dels ock från finansdepartementet den 28 mars 1933 en av Kristianstads lantbruksklubb avgiven framställning till departementschefen angående undersökning om villkor för inblandning av potatissprit i bensin samt om rationalisering av marknaden för matpotatis och stärkelse. Därjämte hava till de sakkunniga inkommit framställningar från Nordöstra Skånes sparbanksförening samt från Skånska hypoteksföreningens styrelse angående uppkommande olägenheter av en koncentration av lantbruksbränneriernas verksamhet. Dessa handlingar hava de sakkunniga tagit i övervägande vid fullgörandet av sitt uppdrag.

Sedan de sakkunniga sålunda slutfört den åt dem anbefallda utredningen, få de sakkunniga härmed vördsamt till Herr Statsrådet överlämna sitt betänkande i ämnet.

Reservationer av undertecknade Kempe och Stendahl beträffande kapitel V av de sakkunnigas betänkande bifogas.

Stockholm den 8 september 1933.

NILS WOHLIN

SVEN ALMGREN.

AXEL F. ENSTRÖM.

ERIK KEMPE.

STEN STENDAHL.

I. Utredningsuppdragets omfattning.

I likalydande motioner till 1932 års riksdag (I: 255 och II: 343) hade hemställts, att riksdagen ville besluta om antagande av sådana bestämmelser, att det skulle åligga importör av för motordrift avsedd bensin att av den införda kvantiteten försälja eller förbruka minst 10 procent i en blandning, bestående av 75 procent bensin och 25 procent motoralkohol, framställd ur avfallslut vid sulfitcellulosatillverkning. I motiveringen till denna hemställan erinrade motionärerna om den betydande bensinimport, som ägde rum till Sverige och som tenderade att alltjämt stegras. Då inom landet förekomme produktion av för motordrift användbart bränsle, nämligen sulfitspriten, vilken i blandning med bensin i form av lättbentyl visat sig utgöra ett synnerligen värdefullt motorbränsle, talade starka skäl för vidtagande genom det allmännas försorg av särskilda åtgärder för ökad avsättning av motoralkohol, framställd av sulfitsprit.

I sitt över motionerna avgivna utlåtande nr 42 anförde andra lagutskottet, bland annat, att verkställd undersökning givit vid handen, att avsättning för närvarande funnes för all den motorsprit, som tillverkades inom riket, under år 1931 uppgående till omkring $8\frac{1}{2}$ miljoner liter à 99,6 procent. Att, såsom motionärerna föreslagit, genom föreskrift om tvångsinblandning av sulfitsprit i bensin söka åstadkomma ökad avsättning av motorsprit vore därför, så länge omfattningen av sprittillverkningen vore oförändrad, icke påkallat av förhållandena. För genomförande av motionärernas förslag om inblandning av sulfitsprit i 10 procent av den inom landet försålda eller förbrukade bensinen skulle för övrigt krävas betydligt större myckenhet motorsprit än den, som för närvarande tillverkades.

Det skulle emellertid för vårt land, såväl med hänsyn till önskvärd självförsörjning som till handelsbalansen gentemot utlandet, vara av allra största betydelse, om ett effektivt bränsle för motordrift kunde framställas ur inhemska råvaror och tillhandahållas som drivmedel för motorfordon till konkurrensdugligt pris samt i tillräcklig myckenhet. Med hänsyn härtill vore det enligt utskottets åsikt ett i hög grad behjärtansvärt önskemål, att landets behov av motorbränsle måtte i större utsträckning än för närvarande är fallet kunna tillgodoses medelst sprit, som framställes inom trävaruindustrien.

Åt frågan om lämpliga åtgärder för att åstadkomma ökad tillverkning av motorsprit borde därför enligt utskottets mening ägnas synnerlig upp-

märksamhet från statsmakternas sida. Det vore av vikt, att en undersökning verkställdes för att utreda de tekniska och ekonomiska möjligheterna att på annat sätt än motionärerna föreslagit genom åtgärder på pris- och skattepolitikens område skapa förutsättningar för ökad produktion av motorsprit. Därvid borde övervägande ägnas även medlen att lösa de avsättningssvårigheter, som möjligen kunde uppstå på grund av de särskilda förhållandena på marknaden för motorbränsle.

Utskottet erinrade, hurusom chefen för finansdepartementet i proposition nr 174 till 1932 års riksdag, innehållande bland annat förslag angående bensinbeskattningen, uttalat, att frågan om beskattningen av motorspriten, vilket drivmedel enligt gällande bestämmelser vore belagt med skatt från och med den 1 juli 1933, syntes honom böra upptagas till behandling. Enligt utskottets mening vore det lämpligt, att i detta sammanhang hela spørsmålet, huruvida och på vad sätt tillverkningen och avsättningen av inhemsk sprit till motorbränsle måtte kunna främjas, bleve föremål för allsidig prövning. En sådan undersökning syntes utskottet jämväl motiverad därav, att bevillningsutskottet i betänkande nr 50 till samma års riksdag föreslagit en utredning, som skulle komma att beröra bland annat den med motorspritproblemet i viss mån sammanhängande frågan om sulfitsprits användande för förtäring ändamål.

Utskottet hemställde, att riksdagen måtte, med avslag å yrkandena i motionerna, i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville låta verkställa en allsidig utredning av spørsmålet, huruvida och på vad sätt tillverkningen och avsättningen av inhemsk sprit till motorbränsle kunde främjas, samt för riksdagen framlägga de förslag, till vilka utredningen kunde föranleda.

I skrivelse nr 362 anhöll riksdagen, att Kungl. Maj:t ville låta verkställa den av andra lagutskottet föreslagna utredningen.

Vid 1932 års riksdag väcktes jämväl ett flertal motioner med yrkanden i andra hänseenden rörande brännvinstillverkningen i riket. Sålunda hemställdes i de likalydande motionerna nr 244 i första kammaren och nr 342 i andra kammaren, att i 13 § 3 mom. i förordningen den 14 juni 1917 (nr 340) angående försäljning av rusdrycker måtte införas ett stadgande om förbud för aktiebolaget Vin- & spritcentralen att av sprit, som framställts ur avfallslut vid sulfitecellulosatillverkning, bereda för förtäring avsett brännvin. I motiveringen framhölls, att en dylik åtgärd hade till syfte vinnandet av en förbättrad ställning för jordbrukarna i de delar av vårt land, där brännvinstillverkning av lantbruksprodukter bedreves. Potatisodlingen vore inom jordbruket av stor betydelse med hänsyn till att de magra sandjordarna kunde utnyttjas, och särskilt framträdande bleve denna betydelse, då odlingen förenades med potatisens förädling till brännvin. Därvid bereddes odlarna säker avsättning för sin vara utan kostnader för sortering av densamma. Den förnämsta betydelsen låge dock i den värdefulla biprodukt, dranken, som erhöles vid brännvinstillverkningen och med

vars tillhjälp jordbrukarna kunde hålla kreatursbesättningar av storlek, som eljest ej vore möjlig, och varigenom även ifrågavarande sandjordar kunde hållas i hög kultur. På de i södra Sverige, särskilt i Kristianstads län men även i Malmöhus, Blekinge och delvis i Skaraborgs län, befintliga sandjordarna utgjorde potatis den viktigaste kulturväxten. Ett nedläggande av potatisodlingen skulle betyda en väsentlig försämring av jordbrukets nettoavkastning i dessa trakter, medan en ökning komme att avsevärt förbättra det ekonomiska resultatet samt skapa nya arbetstillfällen. För åstadkommande av en ökad bränning av potatis borde genomföras en sådan ordning, att all den sprit, som avsåges för förtäringssändamål, komme att härröra från jordbruket, varemot sulfitspriten icke längre skulle få disponeras för sådan användning utan i stället reserveras för industriella och tekniska syften. En överflyttning av tillverkningen av förtäringssbrännvin från sulfitbrännerierna till, lantbruksbrännerierna betydde en ökning i de senares tillverkning av 9.5 procent och en minskning i sulfitbränneriernas tillverkning av omkring 6 procent. Denna minskning skulle dock kompenseras genom bifall till samtidigt väckta motioner (I: 255 och II: 343) om ökad användning av motoralkohol.

I en inom andra kammaren väckt motion nr 44 hemställdes, att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t anhålla om igångsättande snarast möjligt av en utredning rörande möjligheterna för en sådan omläggning av brännerirörelsen, att de ur nämnda rörelse härflytande fördelarna kunde komma den jordbrukande befolkningen i de av rörelsen berörda orterna mera allmänt till godo. I motiveringen till detta yrkande framhölls den stora betydelse, som avsättningen av potatis för brännvinstillverkning ägde för jordbruket, icke minst därigenom att det pris, som betingades för bränneripotatisen, vore högre än som kunde påräknas för annan s. k. fabrikspotatis. Genom den monopolställning, som brännerierna på grund av gällande lagstiftning kommit att intaga, hade emellertid de ekonomiska fördelarna av tillverkningsrättigheterna blivit förbehållna ett fåtal, medan den stora massan av jordbrukare icke kunde draga samma nytta av brännerihanteringen. Missnöjet med det nuvarande tillståndet hade blivit allt större bland jordbrukarna. Dess orsaker bestode i huvudsak däri, att man ansåge det orättvist, att icke jordbrukarna i allmänhet finge leverera potatis till bränneriet i orten utan att detta i stället skulle vara förbehållet det privilegierade fåtal, som bestode av delägarna i bränneriet och av dessa gynnade personer. Att obilligheten i nämnda förhållande syntes så stor, berodde därpå, att de fördelaktiga priserna på bränneripotatis vore orsakade av statsmonopolet på rusdryckshandeln och att man funne det upprörande, att en statsåtgärd på dylikt sätt skulle tillföra en liten grupp av de bättre ställda fördelar, som flertalet icke erhöle. Därjämte klagades över det pris, utomstående leverantörer erhöle för sin potatis vid försäljning till bränneri. Detta pris motsvarade icke, vad bränneriägarna kunde tillgodoräkna sig för sin egen i bränneriet avverkade potatis. Brännerirörelsen borde förläggas

så, att den bleve till fördel för jordbrukarna i de trakter, där odling av fabrikspotatis vore mest betydelsefull. Befunnes en koncentration av brännerirörelsen nödvändig, borde övervägas, huruvida icke en nedläggning av melass- och sockerbetsbrännerierna borde komma till stånd samt huruvida icke de brännerier, som vore förlagda till ort, där odling av fabrikspotatis varken vore lämplig eller förekomme i nämnvärd omfattning, kunde nedläggas. Utredningen borde även omfatta en förnyad prövning av jästbränneriernas och sulfitbränneriernas rätt att tillverka brännvin för konsumtionsändamål.

Slutligen yrkades i en inom andra kammaren väckt motion nr 359, att riksdagen måtte besluta om sådan ändring av 13 § i gällande förordning angående tillverkning och beskattning av brännvin, att den kvantitet brännvin, som finge tillverkas i samband med pressjästberedning, begränsades till sammanlagt 3½ miljoner liter av normalstyrka för år. Den nuvarande regleringen av sagda brännvinstillverkning, som innebure, att brännvin finge tillverkas i viss relation till framställningen av pressad jäst — högst 60 liter brännvin av normalstyrka å 100 kilogram jäst — hade medfört en stegring av den vid jästbrännerierna framställda myckenheten brännvin. 1925 års riksdag hade begränsat tillverkningen av jästbrännvin till 3½ miljoner liter för år, men genom nuvarande bestämmelse hade tillverkningen för år 1931 uppgått till omkring 5 miljoner liter. Ett dylikt resultat kunde icke hava varit avsikten med den av 1926 års riksdag beslutade bestämmelsen i ämnet, och den ökade jästbrännvinstillverkningen försvårade i hög grad avsättningen av potatis.

I sitt betänkande nr 50 i anledning av de väckta motionerna erinrade bevillningsutskottet till en början om de starka intressesmätningar, som vore rådande mellan de olika slagen av brännvinstillverkare. I motionerna hade givits uttryck åt det missnöje, som förefunnes bland intressenterna i lantbruksbrännerierna över att potatisbrännvinet allt mera trängts tillbaka i tävlan med jästbrännvinet och sulfitspriten. En jämförelse med tillverkningens storlek under förkrigsåren gäve vid handen, att tillverkningen i lantbruksbrännerierna sedan den närmast före kriget förflutna tioårsperioden nedgått med över 40 procent. Oaktat den begränsning i jästbrännvinstillverkningen, som statsmakterna år 1926 vidtagit genom fastställande av ett visst maximiutbyte av sprit per 100 kilogram tillverkad pressjäst, hade brännvinstillverkningen i jästfabrikerna dock undergått en stegring. Då 1926 års bevillningsutskott uttalat sig för att högst 60 liter brännvin finge utvinnas vid en tillverkning av 100 kilogram pressjäst, hade utskottet utgått från att med denna begränsning ungefärligen den kvantitet jästsprit eller 3½ miljoner liter per år, som högst fått tillverkas åren 1924/1925 och 1925/1926, skulle komma att i fortsättningen årligen framställas. Utskottet vidhöll, att jästfabrikationen borde bedrivas så, att högre utbyte av brännvin icke erhöles än som med användande av rationella tillverkningsmetoder kunde anses nödvändigt. Emellertid syntes det utskottet, som om den väg,

varpå statsmakterna inslagit till vinnande av detta syfte, icke vore den lämpligaste. Frågan syntes i stället böra lösas genom en ändamålsenligare prissättning å jästbrännvin, varvid priset borde avvägas så, att tillverkaren icke hade intresse av att bedriva tillverkningen på sådant sätt, att större spritmängd utvunnes än som för jästproduktionens rationella utövande kunde anses oundgängligen nödvändigt.

Beträffande sulfitspritens användning till förtäringssändamål fann utskottet skäl icke föreligga att, på sätt i motionerna nr 244 i första kammaren och nr 342 i andra kammaren föreslagits, förbjuda tillverkning av sulfitsprit för nyssnämnda ändamål. Därest framdeles sulfitspriten erhöle mera avsevärd användning för andra ändamål, försvagades fabrikanternas intresse, att densamma försålde till förtäring. Utskottet erinrade i samband därmed om att utskottet i sitt tidigare avgivna och av riksdagen godkända betänkande nr 32 haft anledning framhålla vikten av att användningen av inhemska motorbränslen främjades. Vidare bleve det möjligt att bättre överblicka spörsmålet om sulfitspritens användning till förtäring, sedan frågan om motorspritens beskattning erhållit sin lösning.

Beträffande den i motionerna framhållna betydelsen för potatisodlingen, framför allt å de magra sandjordarna, av att lantbruksbränneriernas verksamhet upprätthölles i oförminskad omfattning, funne utskottet det önskvärt, ej minst under nuvarande tryckta tider för jordbruksnäringen, att avsättningsmöjligheterna för fabrikspotatis icke ytterligare försämrades. Att av andra hänsyn ingripa till förmån för lantbruksbrännerierna i konkurrensen med jäst- och sulfitbrännerierna saknades däremot enligt utskottets mening skäl för statsmakterna.

I fråga om bränneridriften uttalade utskottet, att gällande grunder för prissättningen å tillverkat brännvin icke syntes uppmuntra till vidtagande av sådan koncentration och rationalisering i övrigt av driften, att med lägsta möjliga kostnader bästa resultat ur ekonomisk synpunkt vunnos.

Med avseende å den blivande utredningen funne utskottet det önskvärt, att det undersöktes, huruvida avsättningsmöjligheterna för fabrikspotatis till brännerierna kunde komma potatisodlarna så vitt möjligt till godo, oavsett om dessa vore delägare i brännerierna eller icke. Därjämte borde tillses, att prissättningen å denna potatis skedde på sådant sätt, att icke högre priser betalades än som med hänsyn till marknadspriset i allmänhet å potatis kunde anses skäligt. Vid denna undersökning borde även tagas i övervägande, huruvida och i så fall i vilken utsträckning och under vilka former en koncentration och rationalisering av driften lämpligen borde komma till stånd, varvid dock vederbörlig hänsyn vore att taga till fördelarna för jordbruksnäringen av tillgången till den vid brännvinstillverkningen uppkommande dranken. Vidare borde frågan om förbud mot användande av sockerbeter och melass såsom råämnen vid tillverkningen i lantbruksbrännerierna övervägas. Jämväl borde undersökas, huruvida icke någon inskränkning borde göras i fråga om användning av spannmål såsom

dyligt råämne. Slutligen uttalade utskottet, att utredningen borde göras så förutsättningslös och allsidig som möjligt.

Under återopande av vad sålunda anförts, hemställde utskottet, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville föranstalta om utredning av frågan om rätt att tillverka för förtäring avsett brännvin och därmed sammanhängande spörsmål, närmast frågorna om vilka råämnena, som finge användas vid tillverkningen, samt grunderna för prissättning av råbrännvin ävensom rörande vilka åtgärder, som borde vidtagas för att avsättningsmöjligheterna för fabrikspotatis till brännerierna skulle bliva jämnare fördelade mellan odlarna än för närvarande.

Med bifall till utskottets hemställan anhöll riksdagen i skrivelse nr 355, att Kungl. Maj:t måtte föranstalta om den av utskottet föreslagna utredningen.

De av riksdagen i ovannämnda skrivelser begärda utredningarna hava av Kungl. Maj:t igångsatts genom beslut den 17 februari 1933. Rörande innebörden av det åt de sakkunniga lämnade utredningsuppdraget anförde chefen för finansdepartementet enligt utdrag av statsrådsprotokollet för nämnda dag bland annat följande:

»I skrivelse nr 362 har 1932 års riksdag, under återopande av vad som anförts i andra lagutskottets av riksdagen godkända utlåtande nr 42, anhållit, att Kungl. Maj:t ville låta verkställa en allsidig utredning av spörsmålet, huruvida och på vad sätt tillverkningen och avsättningen av inhemsk sprit till motorbränsle kunde främjas, samt för riksdagen framlägga de förslag, till vilka utredningen kunde föranleda.

I nämnda utlåtande har andra lagutskottet framhållit, bland annat, att det för vårt land, såväl med hänsyn till önskvärd självförsörjning som till handelsbalansen gent emot utlandet, skulle vara av allra största betydelse, om ett effektivt bränsle för motordrift kunde framställas ur inhemska råvaror och tillhandahållas som drivmedel för motorfordon till konkurrensdugligt pris samt i tillräcklig myckenhet. Med hänsyn härtill vore det enligt utskottets åsikt ett i hög grad behjärtansvärt önskemål, att landets behov av motorbränsle måtte i större utsträckning än för närvarande vore fallet kunna tillgodoses medelst sprit, som framställdes inom trävaruindustrien.

Tidigare i dag har Kungl. Maj:t på min hemställan beslutat förelägga riksdagen proposition med förslag till förordning om ändring i vissa delar av förordningen den 3 maj 1929 (nr 62) om särskild skatt å bensen och motorsprit. Enligt detta förslag skulle den befrielse från beskattning, som motorspriten enligt nu gällande bestämmelser åtnjuter för tiden till och med innevarande budgetårs utgång, utsträckas att gälla under ytterligare ett år till den 1 juli 1934. I samband med framläggande av förslag härom har jag lämnat en redogörelse för tillverkningen av motorsprit i vårt land samt för vissa inom finansdepartementet verkställda undersökningar rörande produktionskostnaderna vid nämnda tillverkning m. m. Jag har därvid framhållit, att frågan om de ekonomiska betingelserna för bedrivande inom landet av tillverkning av motorsprit naturligen ej kunde anses slutgiltigt utredd genom dessa undersökningar samt att detta spörsmål finge upptagas till behandling vid nyssnämnda av 1932 års riksdag begärda utredning.

Den sålunda åsyftade utredningen bör nu igångsättas. Utredningsarbetet torde böra inriktas på att i vidare mån än som i nyssnämnda proposition kunnat ske klarlägga de tekniska och ekonomiska förutsättningarna för

framställningen inom vårt land av motorsprit och särskilt på att uttröna, under vilka betingelser och i vilken utsträckning en vidgad produktion är möjlig. Därjämte bör utredningen avse att vinna för de föreliggande spörsmålens bedömande erforderlig kunskap om de förhållanden, under vilka handeln med importerat motorbränsle i vårt land arbetar. Närmare kännedom härom torde nämligen krävas för en allsidig prövning av de olika vägar, som erbjuda sig, då det gäller att söka främja avsättningen av det inhemska motorbränslet.

Bland de spörsmål, som vid utredningen böra komma under övervägande, är frågan om den ställning i beskattningshänseende, som motorspriten i fortsättningen bör intaga. Utredningens huvudsyfte bör emellertid vara att taga under omprövning de olika möjligheter som kunna stå till buds att på andra vägar än genom eventuella, mer eller mindre långt gående skattelättnader ernå ökad avsättning av inhemskt motorbränsle. Därest en undersökning ger vid handen, att det eftersträfvade resultatet ej kan vinnas utan att importen av utländskt motorbränsle underkastas kontroll eller reglering i lämplig form, bör även denna utväg bliva föremål för utredning. Särskild uppmärksamhet torde därvid böra ägnas åt de möjligheter, som en kontroll över importen av motorbränsle skulle erbjuda för att bereda skydd mot eventuella tendenser till kartellbildning i prisförhöjande syfte mellan producenter av importerat dylikt bränsle.

I detta sammanhang ber jag få erinra, att 1932 års riksdag avlätit ännu en framställning, som berör hithörande spörsmål. I skrivelse den 11 juni 1932, nr 355, har nämligen riksdagen anhållit, att Kungl. Maj:t måtte föranstalta om utredning av frågan om rätt att tillverka för förtäring avsett brännvin och därmed sammanhängande spörsmål, närmast frågorna om de råämnen, som må användas vid tillverkningen, samt grunderna för prissättning av råbrännvin ävensom rörande de åtgärder, som böra vidtagas för att avsättningsmöjligheterna för fabrikspotatis till brännerierna skola bliva jämnare fördelade mellan odlarna än för närvarande.

Vissa riktlinjer för en dylik utredning hava angivits i bevillningsutskottets av 1932 års riksdag godkända betänkande nr 50. Beträffande innebörden av dessa riktlinjer torde jag få hänvisa till utskottsbetänkandet.

De frågor, som riksdagen sålunda i enlighet med bevillningsutskottets förslag ansett böra göras till föremål för utredning, sammanhänga nära med det av mig förut berörda spörsmålet om det inhemska motorbränslets ställning. Det synes mig därför lämpligt, att de sakkunniga, som enligt vad jag nu ämnar föreslå böra tillkallas för utredning av sistnämnda spörsmål, erhålla i uppdrag att utsträcka undersökningen jämväl till de av riksdagen i skrivelsen nr 355 åsyftade frågorna. Härigenom blir det möjligt att upptaga hela problemet om sprittillverkningens ordnande i vårt land till ett allsidigt bedömande ur skilda synpunkter och ett avvägande mellan de olika intressen, som på detta område göra sig gällande.»

De sakkunniga övergå härmed att i nedan angiven ordning behandla de olika i uppdraget ingående spörsmålen:

- a) reglering av brännvinstillverkningen och ordnandet av avsättningen av tillverkat brännvin;
- b) frågan om rationalisering och koncentration av driften vid potatisbrännerierna; avsättningen av bränneripotatis;
- c) sulfitspritsens användning till motorbränsle; samt
- d) frågan om en statlig reglering av brännoljeimporten till riket.

II. Reglering av brännvinstillverkningen och ordnandet av avsättningen av tillverkat brännvin.

1. Gällande lagstiftning angående tillverkning av brännvin.

De bestämmelser, som reglera den svenska brännvinstillverkningen, återfinnas i huvudsak i förordningen den 11 juni 1926 (nr 207) angående tillverkning och beskattning av brännvin. Med avseende å rätten att tillverka brännvin är sedan år 1917 en betydande inskränkning så tillvida föreskriven, att upptagande av brännvinstillverkning i nyanlagt bränneri icke må äga rum, utan att Kungl. Maj:t därtill lämnat tillstånd (3 §). Enligt motiven till bestämmelsen härom, vilka återfinnas i förarbetena till 1917 års rusdrycksförsäljningsförordning (1911 års nykterhetskommittés betänkande del V, sid. 342—343), borde tillstånd till inrättande av nytt bränneri i allmänhet förvägras och blott meddelas för att vid behov reglerande användas, därest den befintliga spritindustriens intressen på ett otillbörligt sätt skulle göra sig gällande. Ansökningar om tillstånd till inrättande av nytt lantbruksbränneri eller till upptagande av brännvinstillverkning i jästfabrik hava också av Kungl. Maj:t i allmänhet avslagits; det fåtal fall, där dylikt tillstånd medgivits, har avsett återupptagande av förut på platsen bedriven spritstillverkning eller ock förflyttning av bränneridrift. Nu berörda bestämmelse har otvivelaktigt varit ägnad att giva såväl lantbruksbrännerier som jästbrännerier en särskilt skyddad ställning. Däremot har koncession för inrättande av nytt sulfitbränneri medgivits, i de fall då ansökan härom gjorts. Härvid är emellertid att märka, att sulfitsprit, vid vars framställning tillvaratages den vid sulfitcellulosafabrikerna uppkommande, mer eller mindre värdelösa avfallsluten, enligt bestämmelserna är avsedd att i första hand komma till användning såsom skattefri sprit för tekniska och därmed jämförliga ändamål samt såsom motorsprit. Sulfitbrännerierna intaga därigenom en annan ställning än de övriga brännerierna, vilkas tillverkning med nuvarande anordning av brännerihanteringen levereras till aktiebolaget Vin- & spritcentralen för att i huvudsak komma till användning såsom förtäringssprit.

I brännvinstillverkningsförordningen skiljes mellan jästbrännerier, sulfitbrännerier och övriga brännerier (10 §). De sistnämnda utgöras av lantbruksbrännerierna, i vilka jordbruksprodukter användas såsom inmäskningsmaterial vid tillverkningen. De brännerier, i vilka socker-

betor avverkas, benämnas betbrännerier. Till lantbruksbrännerierna räknas även melassbrännerierna.

Brännvinstillverkningen i jästbrännerierna avser tillvaratagande av alkohol, som uppkommer i samband med pressjästberedningen.

I sulfitbrännerierna framställs, som nämnts, brännvin ur avfallsluten vid sulfitcellulosatillverkningen.

Till skillnad mot jästbrännerier och sulfitbrännerier, vilka äga bedriva sin tillverkning under hela året, är tillverkningen i lantbruksbrännerierna sedan gammalt medgiven allenast under 7 månader av året, nämligen från och med den 1 oktober till och med den 1 maj. Denna bestämmelse har ursprungligen tillkommit av sociala skäl i syfte att minska brännvinsproduktionen, i vilket avseende den med numera gällande rusdryckslagstiftning saknar betydelse. Eljest är någon inskränkning i brännvinstillverkningen icke i vidare mån föreskriven, än att beträffande jästbrännerier är stadgat, att brännvin där icke må framställas till större myckenhet för kvartal räknat än att mot 60 liter brännvin av normalstyrka svara 100 kilogram under samma tid tillverkad ren pressad jäst (13 §).

Enligt brännvinstillverkningsförordningen få alla slags råämnen användas vid tillverkningen. Dock är tillverkare, som avser att under viss tid i bränneriet använda majs, utländsk potatis, maniokarot och andra väsentligen lika stärkelserika utländska ämnen, underkastad viss anmälningsplikt och har att erlagga en särskild avgift av 8 öre för varje liter brännvin av normalstyrka (d. v. s. av 50 procents alkoholstyrka vid + 15° Celsius) under den tid, för vilken sådan anmälan gjorts. Denna bestämmelse har tillkommit för att bereda den inhemska potatisodlingen erforderligt skydd i konkurrensen med utländska råämnen (15 och 27 §§).

I övrigt har tillverkare i brännerier numera icke att för tillverkningen erlagga särskilda avgifter till staten i vidare mån än att såsom bidrag till kostnaden för statens kontroll vid bränneriet skall inbetalas ett belopp av 5 kronor för varje dygn, då tillverkningsrätt vid bränneriet varit gällande (28 §). Brännvinstillverkningskatten, 65 öre per liter av normalstyrka, skall numera gäldas av partihandlaren med rusdrycker (25 §).

Tillverkare av brännvin får förfoga över av honom framställt brännvin allenast i den ordning, som stadgas i 21 § i förordningen. Han äger sålunda allenast försälja brännvin till partihandlare med rusdrycker, partihandlare med skattefri sprit, såsom motorsprit och för export. Därjämte kan tillverkaren efter tillstånd av kontrollstyrelsen få använda spriten i sin egen rörelse. Därest i fråga om sprit, som tillverkaren försäljer till partihandlare med rusdrycker, överenskommelse ej kan träffas om pris och leveransvillkor i övrigt, kan hänvändelse ske till en av Kungl. Maj:t förordnad prisenämnd (24 §).

2. Brännerihanteringen utveckling och nuvarande omfattning; använda råämnena m. m.

Den reglering av brännerihanteringen i Sverige, som ägde rum genom utfärdandet av 1855 års förordning angående tillverkning av brännvin, blev av genomgripande betydelse för sagda hantering. Antagandet av nämnda förordning, varigenom rätten att tillverka brännvin på visst sätt begränsades och beskattningen undergick en väsentlig höjning, innebar ett steg i riktning mot husbehovsbrännings avskaffande samt brännvinstillverkningens industrialisering och skiljande från jordbruket. I början av 1850-talet fanns enligt den officiella statistiken sammanlagt omkring 43 000 brännerier, fördelade på rikets alla län. Största antalet fanns i Älvsborgs, Kristianstads och Värmlands län med över 3 000 i varje län, därefter följde Östergötlands, Kalmar, Skaraborgs och Kopparbergs län med vardera över 2 000 brännerier, Hallands, Malmöhus, Uppsala, Södermanlands och Västmanlands med vardera omkring 1 500 samt Jönköpings, Kronobergs, Örebro, Blekinge, Stockholms och Gävleborgs län vardera med över 1 000 brännerier; minst var tillverkningen inom Norrbottens län med inemot 10 brännerier. År 1855 voro till följd av den nya lagstiftningen icke mer än 391 större och 3 090 mindre brännerier i verksamhet. De mindre brännerierna, i vilka tillverkningen alltjämt hade karaktären av husbehovsbränning, upphörde emellertid helt och hållet under år 1860, då all inom landet utövad brännvinstillverkning ställdes under omedelbar tillsyn och kontroll av staten. Härmed kunde den stora reformen i denna lagstiftning betraktas såsom fullständigt genomförd. År 1861 utgjorde det sammanlagda antalet brännerier allenast 590. Största antalet brännerier förefanns i Kristianstads, Östergötlands, Blekinge, Skaraborgs och Malmöhus län. Därefter kommo Kronobergs, Stockholms, Älvsborgs, Jönköpings, Kalmar och Hallands län. Till belysande av den nedgång i antalet lantbruksbrännerier, som under tiden därefter ägt rum, tjäna följande uppgifter om antalet brännerier i nyssnämnda län under tiden från och med år 1861.

L ä n	1861	1871/72	1881/82	1891/92	1901/02	1911/12	1921/22	1931/32
Kristianstads län	133	127	92	54	55	74	67	68
Östergötlands »	93	70	48	19	7	3	2	2
Blekinge »	61	52	33	11	12	10	8	8
Skaraborgs »	61	49	32	25	19	9	6	6
Malmöhus »	43	27	19	9	19	27	22	23
Kronobergs »	26	12	12	3	2	—	1	1
Stockholms »	24	5	1	—	—	—	—	—
Älvsborgs »	23	15	13	6	4	1	—	—
Jönköpings »	17	13	3	—	—	—	—	—
Kalmar »	17	9	7	1	2	—	1	1
Övriga »	92	47	19	6	2	3	—	—
S:a för hela riket	590	426	279	134	122	127	107	109

Den minskning i antalet brännerier, som sålunda efter brännerireformens genomförande ganska snart inträdde, berodde väsentligen på de förbättrade metoder med ur teknisk synpunkt ändamålsenligare redskap, som mer och mer började användas och som fordrade en större tillverkning. De ålderdomliga begränsningsreglerna samt skattebestämmelserna för hanteringen i fråga, vars utövning under husbehovsbränningens dagar var knuten till jorden, hade inverkat hämmande på denna industris naturliga utveckling. Den nya ordningen bidrog sålunda snart till en ganska stark koncentrerings av tillverkningen till ett mindre antal enheter. I denna riktning verkade givetvis också, att åtskilliga gamla brännerier blevo mer och mer bristfälliga och fingo förfalla, med påföljd att de successivt nedlades. Så småningom uppstod även ett starkt intresse hos tillverkarna själva att genom införandet av produktionsbegränsning söka upprätthålla priset å råbrännvin och reglera avsättningens storlek emellan de olika brännerierna. I sådant syfte tillkom år 1907 Sveriges bränneriidkareförening, och otvivelaktigt torde vara, att denna förening utgjort en mycket betydelsefull faktor för begränsningen av antalet lantbruksbrännerier i Sverige. De riktlinjer, som enligt vad ovan nämnts sedan år 1917 gällt i fråga om koncession för anläggning av nytt bränneri, hava resulterat i att några nya lantbruks- och jästbrännerier över huvud taget icke tillkommit.

Av de 109 lantbruksbrännerier, som äro upptagna i den officiella statistiken, äro 103 potatisbrännerier, 3 melassbrännerier och likaledes 3 betbrännerier. Såsom inledningsvis nämnts, hava de sistnämnda under året inlösts av Sveriges bränneriidkareförening och komma att upphöra med sin verksamhet.

Den med bränneridrift förbundna pressjästtillverkningen härleder sitt ursprung från 1850-talet. Sedan denna industri genom bildandet år 1919 av Svenska jästfabriksaktiebolaget centraliserats, är jästbränneriernas antal numera 6, därav 5 tillhörande nämnda bolag och 1 Upsala ångqvarns aktiebolag.

Sulfitbrännvin började i Sverige tillverkas år 1909, då Skutskärs sulfitbränneri anlades. Sedan ytterligare två dylika brännerier inrättats, uppstod på grund av svårigheter att vinna avsättning för varan en stagnation inom sulfitspritindustrin. Under kristiden, då brist förefanns på sprit och motorbränslen, blomstrade denna industri hastigt upp; åren 1916—1920 igångsattes sålunda, delvis på statsmakternas tillskyndan, icke mindre än 18 fabriker. Sedermera tillkom ytterligare en fabrik, så att sammanlagda antalet för närvarande utgör 22. Av dessa hava 3 icke varit i gång på lång tid och äro delvis demonterade.

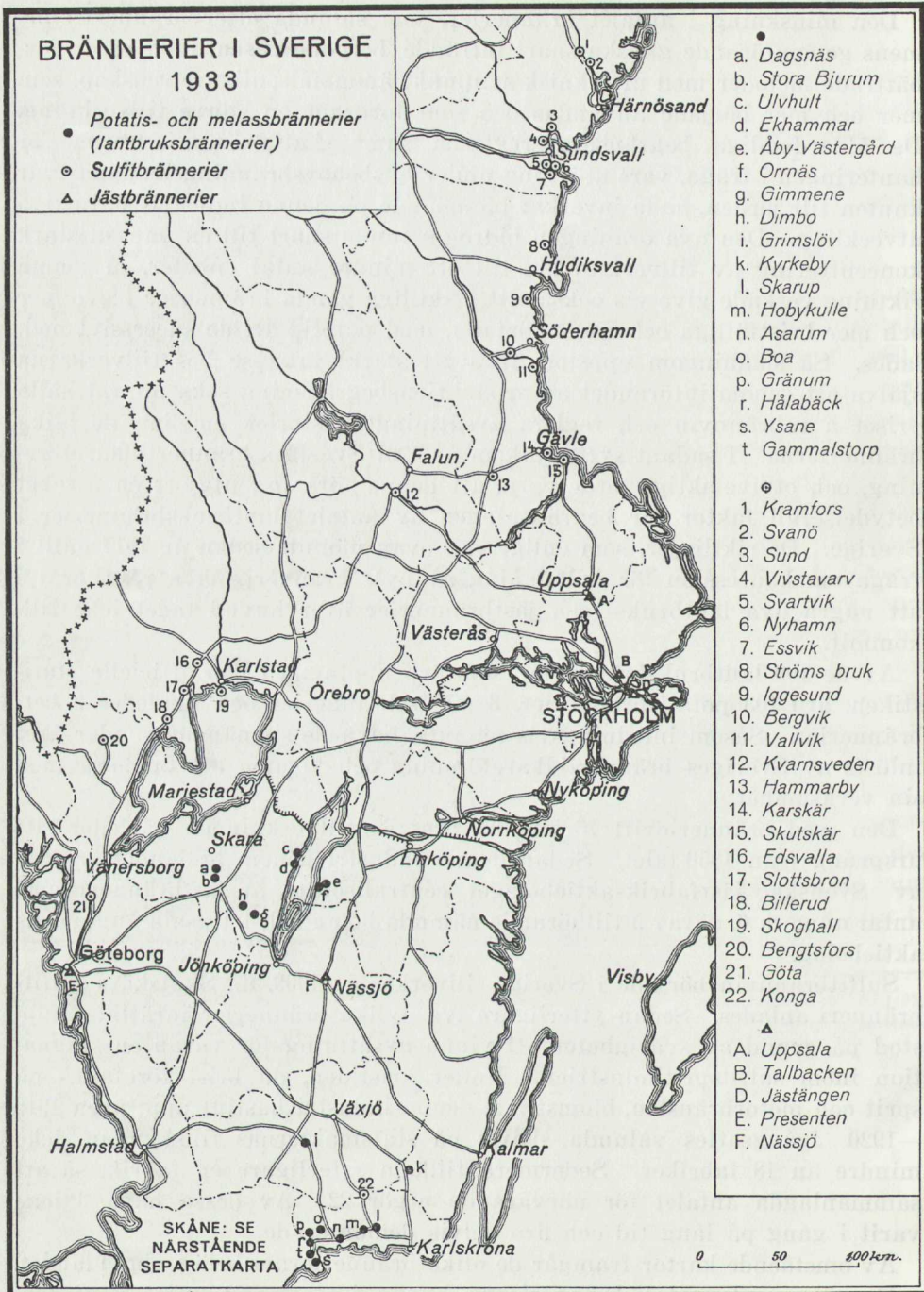
Av omstående kartor framgår de olika bränneriernas belägenhet i landet.

De nuvarande potatisbrännerierna kunna i stort sett anses vara förlagda till trakter, där jordmänen, i allmänhet bestående av mer eller mindre lätt sandjord, är särskilt lämplig till potatisodling. Denna natur-

BRÄNNERIER I SVERIGE

1933

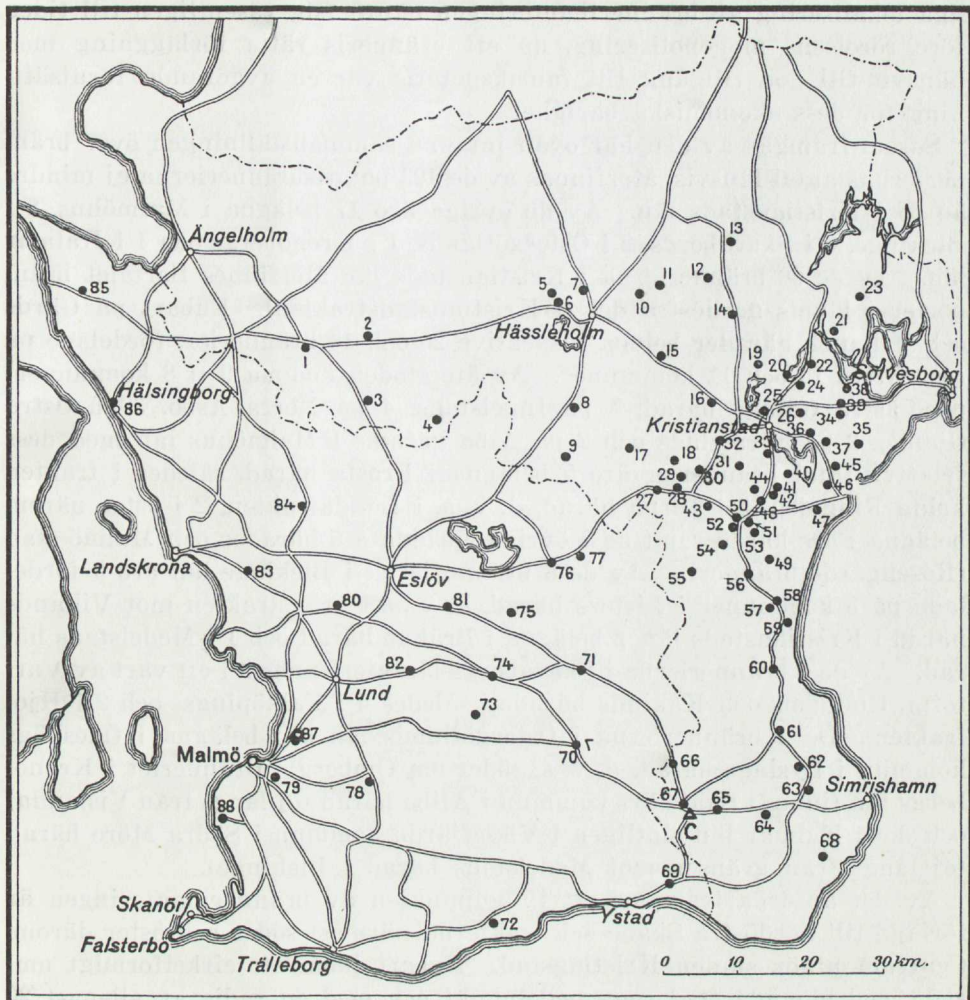
- Potatis- och melassbrännerier
(lantbruksbrännerier)
- Sulfitbrännerier
- ▲ Jästbrännerier

- a. Dagsnäs
- b. Stora Bjurum
- c. Ulvhult
- d. Ekhammar
- e. Åby-Västergård
- f. Örnäs
- g. Gimmene
- h. Dimbo
- i. Grimslöv
- k. Kyrkeby
- l. Skarup
- m. Hobykulle
- n. Asarum
- o. Boa
- p. Grånåm
- r. Hålabäck
- s. Ysane
- t. Gammelstorp

- 1. Kramfors
- 2. Svanö
- 3. Sund
- 4. Vivstavarv
- 5. Svartvik
- 6. Nyhamn
- 7. Essvik
- 8. Ströms bruk
- 9. Iggesund
- 10. Bergvik
- 11. Vallvik
- 12. Kvarnsveden
- 13. Hammarby
- 14. Karskär
- 15. Skutskär
- 16. Edsvalla
- 17. Slottsbron
- 18. Billerud
- 19. Skoghall
- 20. Bengtsfors
- 21. Göta
- 22. Konga

- ▲ A. Uppsala
- B. Tallbacken
- D. Jästängen
- E. Presenten
- F. Nässjö

1. Åby-Klippan	19. Torseke	37. Rinkaby	55. Huaröd	73. Västra Tvet
2. Hyllstofta	20. Råbelöv	38. Kiaby	56. Degeberga	74. Harlösa
3. Brandsberga	21. Söndrabý	39. Fårabäck	57. Folkestorp	75. Löberöd
4. Snälleröd	22. Håstad	40. Hovby	58. Olseröd	76. Hörby
5. Hörlinge	23. Vånga	41. Köpinge nr 27	59. Maglehem	77. Espinge
6. Norden	24. Balsby	42. Köpinge nr 42	60. Ravlunda	78. Hyby
7. Vankiva	25. Rödaleid	43. Östra Vram	61. Sankt Olof	79. Rosengård
8. Oskarsfarm	26. Åraslöv	44. Ugerup	62. Gyllebo	80. Krutmöllan
9. Ynglingarum	27. Sätaröd	45. Jälltofta	63. Virrestad	81. Hurva
10. Kvistalånga	28. Västra Vram	46. Horna	64. Smedstorp	82. Södra Sandby
11. Norra Sandby	29. Skettilljunga	47. Ripa	65. Lunnarp	83. Dössjöbro
12. Västra Olinge	30. Tings Nöbbelöv	48. Gringelstad	66. Esperöd	84. Källstorp
13. Broby	31. Mosslunda	49. Vittskövle	67. Tomelilla nr 178	85. Danhult
14. Kvänge	32. Vä	50. Everöd	68. Kvarnby	86. Hälsingborg (melass)
15. Vinslöv	33. Åsum	51. Lyngby nr 25	69. Fredriksberg	87. Arlöv
16. Önnestad	34. Fjälkinge	52. Axeltorp	70. Sjöbo	88. Klagshamn
17. Ölestorp	35. Nymö	53. Lyngbygård	71. Alestatorp	
18. Venestad	36. Håslöv	54. Borrestad	72. Dybeck	
- ▲ C. Tomelilla jästbränneri

liga lokalisering av brännerihanteringen hänför sig väsentligen till tiden före rörelsens monopolisering, då ett bränneris rätta förläggning med hänsyn till god tillgång till fabrikspotatis var en avgörande förutsättning för dess ekonomiska bärighet.

Såsom framgår av den här ovan intagna sammanställningen över bränneriernas antal länsvis, återfinnas av de 103 potatisbrännerierna ej mindre än 68 i Kristianstads län. Av de övriga äro 17 belägna i Malmöhus, 8 i Blekinge, 6 i Skaraborgs, 2 i Östergötlands, 1 i Kronobergs och 1 i Kalmar län. Av de 68 brännerierna i Kristianstads län återfinnes flertalet brännerier i länets nordöstra del (i Kristianstadstrakten). Enbart på Gärd och Villands härader belöpa respektive 26 och 16 brännerier, fördelade på respektive 13 och 11 kommuner. Av återstoden komma 9 (i 8 kommuner) på Västra Göinge härad, 5 på Ingelstads, 4 på Norra Åsbo, 3 på Östra Göinge, 2 på Järrestads och 2 på Albo härad. I Malmöhus län med dess relativa fåtal brännerier äro 5 belägna i Frosta härad, således i trakten kring Ringsjön, 3 i Torna härad, d. v. s. i Lundatrakten, 2 i öster härom belägna Färs härad samt de 7 övriga spridda å 6 härader och Malmö stad (Rosengårds bränneri). Av de 8 brännerierna i Blekinge län äro 5 fördelade på 3 kommuner i Listers härad, d. v. s. i gränstrakten mot Villands härad i Kristianstads län, 2 belägna i Bräkne härad och 1 i Medelstads härad. Av de 6 brännerierna i Skaraborgs län återfinnas 2 i ett vart av Varftofta, Gudhems och Kåkinds härader, således 4 i Falköpings- och 2 i Hjo-trakten. De 2 brännerierna i Östergötlands län äro belägna i Ödeshögs kommun i Lysings härad, d. v. s. söder om Omberg. Bränneriet i Kronobergs län finnes i Skatelövs kommun i Allbo härad (ej långt från Vislanda) och det i Kalmar län slutligen i Vissefjärda kommun i Södra Möre härad (ej långt från gränsen mot Medelstads härad i Blekinge).

Av det anförda framgår, att tyngdpunkten av brännerihanteringen är förlagd till nordöstra Skåne och trakterna närmast söder och öster därom. Centrum utgör staden Kristianstad. Enbart inom ett cirkelformigt område med nämnda stad som medelpunkt och med en radie av allenast 20 kilometer finnas ej mindre än 40 potatisbrännerier, d. v. s. nära $\frac{2}{5}$ av samtliga sådana brännerier i hela riket.

Samtliga lantbruksbrännerier och jästfabriker äro sammanslutna i den ovan omförmälda Sveriges bränneriidkareförening, som bildades för att tillverkarna skulle kunna reglera brännvinstillverkningens storlek och förhindra en hotande överproduktion av råbrännvin samt för att erhålla ett förhandlingsdugligt organ för samarbetet med reningsverken. Avsättningen av dessa bränneriers produktion regleras i sin helhet genom avtal mellan aktiebolaget Vin- & spritcentralen och sagda förening. Nuvarande avtal har gällt från och med den 1 oktober 1930 med ett års uppsägnings-tid för båda parterna; avtalet är innevarande år uppsagt. Sulfitspritfabrikerna hava sedan 1917 en gemensam försäljningsorganisation, aktiebolaget Svensk sprit. Detta bolag är sedan år 1923 moderbolag till aktiebolaget

Skattefri sprit — tidigare var sistnämnda bolag dotterbolag till spritcentralen — och fyller därjämte funktionen av sulfitsprittillverkarnas ombud för försäljning av motorsprit. Mellan aktiebolaget Svensk sprit och aktiebolaget Vin- & spritcentralen förefinnes icke särskilt, för viss tid gällande avtal angående spritleveranser; rörande de kvantiteter sulfitsprit, sistnämnda bolag behöver inköpa, träffas överenskommelse om pris och övriga villkor i annan ordning.

Den årliga tillverkningen av brännvin av olika slag sedan 1870-talets början belyses av tabell 1 å sid. 24.

Lantbruksbränneriernas nuvarande tillverkningskapacitet torde kunna uppskattas till cirka 50 miljoner liter per år och utnyttjas sålunda för närvarande allenast till inemot hälften. Storleken av den årliga tillverkningen vid dessa brännerier är beroende av aktiebolaget Vin- & spritcentralens råbrännvinsinköp. Enligt det mellan bolaget och Sveriges bränneriidkareförening gällande avtalet träffas årligen överenskommelse om viss leveranskvantitet. Den kvantitet brännvin, som de till föreningen anslutna brännerierna få leverera, bestämmes återigen jämlikt särskilt avtal mellan föreningen och varje bränneri av föreningens styrelse, som verkställer fördelningen av tillverkningen mellan brännerierna. Till grund för sagda fördelning ligger varje bränneris medeltillverkning under de tre tillverkningsåren 1904/1905—1906/1907. Högsta grundkvot är fastställd till 600 000 liter och lägsta till 157 000; den genomsnittliga kvoten per bränneri utgör enligt nämnda medeltillverkning 372 000 liter. För tillverkningsåret 1931/1932, då aktiebolaget Vin- & spritcentralen hade kontrakterat om leverans av 20 miljoner liter råbrännvin, fördelade sig tillverkningen vid lantbruksbrännerierna på följande sätt:

35	brännerier	tillverkade	mindre än	150 000 liter
34	»	»	150 000—200 000	»
26	»	»	200 000—250 000	»
12	»	»	250 000—300 000	»
2	»	»	300 000—500 000	»

Den genomsnittliga tillverkningen för lantbruksbränneri utgjorde nämnda tillverkningsår 183 702 liter.

Jästbränneriernas tillverkning är, som nämnts, i brännvinstillverkningsförordningen på visst sätt maximerad i förhållande till jästtillverkningen. Med nuvarande storlek av den sistnämnda kan jästbrännvinstillverkningen beräknas utgöra högst omkring 5% miljoner liter.

Sulfitsprittillverkningens tillverkningskapacitet uppgives för närvarande till omkring 40 miljoner liter av normalstyrka.

Den viktigaste råvaran vid brännvinstillverkningen i lantbruksbrännerierna är potatis, vartill kommer blandsäd, korn och melass samt i mindre utsträckning vete, råg, havre och gråstärkelse. Under tillverkningsåret

Tabell 1. Tillverkat brännvin av olika slag tillverkningsåren 1870/1871—1931/1932.

(Kvantiteterna äro angivna i 1 000-tal liter av normalstyrka.)

Tillverkningsår	Lantbruksbrännvin				Jästbrännvin	Sulfitbrännvin	Summa brännvinstillverkning
	Potatisbrännvin	Betbrännvin	Melassbrännvin	Summa			
1870/1871.....	40 900		—	40 900	1 056	—	41 956
1880/1881.....	43 250	—	135	43 385	4 091	—	47 476
1890/1891.....	25 981	—	523	26 504	4 851	—	31 355
1900/1901.....	34 204	3 294	1 445	38 943	6 923	—	45 866
1901/1902.....	36 316	5 309	774	42 399	6 937	—	49 336
1902/1903.....	26 390	4 055	889	31 334	5 960	—	37 294
1903/1904.....	26 525	3 445	1 969	31 939	6 097	—	38 036
1904/1905.....	27 638	3 964	1 387	32 989	6 128	—	39 117
1905/1906.....	28 009	2 393	570	30 972	6 124	—	37 096
1906/1907.....	34 122	3 483	1 968	39 573	6 193	—	45 766
1907/1908.....	25 848	3 553	2 889	32 290	6 044	—	38 334
1908/1909.....	33 142	2 480	2 569	38 191	5 971	—	44 162
1909/1910.....	25 036	2 350	1 816	29 202	5 136	482	34 820
1910/1911.....	31 823	2 014	1 220	35 057	4 272	1 387	40 716
1911/1912.....	27 621	2 488	1 696	31 805	4 063	4 347	40 215
1912/1913.....	34 084	1 731	1 357	37 172	3 844	4 314	45 330
1913/1914.....	35 455	1 684	1 664	38 803	4 080	3 772	46 655
1914/1915.....	13 183	718	949	14 850	3 622	4 758	23 230
1915/1916.....	24 816	1 425	1 613	27 854	3 803	5 001	36 658
1916/1917.....	10 946	597	—	11 543	3 750	4 945	20 238
1917/1918.....	—	—	—	—	3 863	6 637	10 500
1918/1919.....	1 044	152	—	1 196	6 262	11 899	19 357
1919/1920.....	12 360	—	—	12 360	6 308	11 673	30 341
1920/1921.....	24 084	—	3 046	27 130	7 346	14 460	48 936
1921/1922.....	16 026	1 466	1 093	18 585	8 176	13 886	40 647
1922/1923.....	9 504	—	408	9 912	6 239	5 015	21 166
1923/1924.....	13 562	867	795	15 224	4 500	5 563	25 287
1924/1925.....	21 719	682	915	23 316	3 500	11 240	38 056
1925/1926.....	22 988	946	1 051	24 985	3 498	14 151	42 634
1926/1927.....	21 192	843	1 014	23 049	4 648	15 067	42 764
1927/1928.....	18 383	700	882	19 965	4 767	13 942	38 674
1928/1929.....	22 034	919	703	23 656	4 869	21 276	49 801
1929/1930.....	22 108	895	1 050	24 053	5 117	28 238	57 408
1930/1931.....	22 095	895	1 054	24 044	5 219	28 403	57 666
1931/1932.....	18 399	745	879	20 023	4 562	19 682	44 267

1930/1931 förbrukades i lantbruksbrännerierna följande mängder jordbruksprodukter, därvid jämväl i procent angivits dessa mängders förhållande till landets totala skörd:

	Kilogram	% av landets medelskörd 1930 och 1931
Vete.....	81 945	0·02
Råg	389 912	0·11
Korn	1 195 886	0·50
Havre	92 539	0·01
Blandsäd.....	3 840 728	0·70
Potatis.....	84 313 416	5·20

Förbrukningen sedan 1880-talets början av potatis och andra råämnen vid tillverkningen i lantbruksbrännerierna framgår av tabell 2 å sid. 26.

I potatisbrännerierna användes mälad spannmål för överförande av potatisens stärkelse till förjäsbart socker. I allmänhet förekommer här till korn, men även blandsäd och råg finna understundom användning för samma ändamål. Tillverkningsåret 1931/1932 förbrukades i lantbruksbrännerierna 68 247 ton potatis samt 5 170 ton spannmål, vilket motsvarar 7·6 kilogram spannmål per 100 kilogram potatis. Närmast föregående tillverkningsår var motsvarande siffra 6·6 kilogram. Dessa kvantiteter torde vara något högre än som påkallas enbart för den erforderliga maltframställningen. Brännerierna förbruka nämligen ofta förråd av skadad spannmål, slösäd och dylikt för brännvinstillverkningen, varigenom spannmålsförbrukningen kommer att te sig högre än som betingats av den erforderliga maltåtgången. Det må här framhållas, att åtskilliga år med svag skörd av bränneripotatis förekommit, då brännerierna i betydande utsträckning tagit sin tillflykt till bränning av spannmål i stället för potatis. Under kampanjerna 1924/1925, 1927/1928 och 1928/1929 kommo sålunda betydande kvantiteter spannmål till användning i brännerierna. Under det att den normala användningen av spannmål vid bränningen kan anses vara cirka 5 procent, utgjordes tillverkningsåret 1927/1928 ej mindre än 29 procent av de förbrukade råämnena av spannmål, och motsvarande siffror för tillverkningsåren 1924/1925 och 1928/1929 voro respektive 23 procent och 14 procent. Vissa år har potatistillgången för bränneriändamål varit så knapp, att utländsk spannmål (majs) måst tillgripas för att brännerierna skulle kunna fullgöra sina leveranser. Tillverkningsåren 1920/1921 och 1924/1925 förbrukades sålunda för brännvinstillverkning respektive cirka 8 000 ton och cirka 5 000 ton majs. En viss ojämnhet i tillgången å råämnen för tillverkning av potatisbrännvin kan alltså föreligga. I något enstaka fall har till följd av export av potatis viss minskning i tillgången å detta råämne gjort sig gällande.

Myckenheten av inom de olika brännerihäraderna använd potatis för

Tabell 2. I lantbruksbrännerierna använda råämnena och därav tillverkad kvantitet brännvin.

Tillverkningsår	Vete ton	Råg ton	Korn ton	Blandsäd ton	Havre ton	Majs ton	Summa spannmål ton	Potatis 1 000-tal hl	Betor 1 000-tal hl	Melass ton	Diverse ton	Bränn- vinstill- verkning milj. liter
1880/1881.....	25	255	8 396	4 182	620	7 166	20 657	233	—	244	—	43·4
1890/1891.....	129	1 425	4 292	4 213	351	11 481	21 894	1 020	—	1 079	—	26·5
1900/1901.....	218	779	2 852	6 193	271	7 656	17 994	1 758	169	3 195	519	38·9
1905/1906.....	189	119	2 319	4 860	157	868	8 512	1 720	146	907	368	31·0
1910/1911.....	121	1 068	2 720	4 723	131	—	8 763	1 808	114	2 266	1 459	35·1
1911/1912.....	129	700	1 951	4 202	85	559	7 626	1 487	134	3 053	454	31·8
1912/1913.....	2 700	2 856	2 513	5 746	175	372	14 362	1 743	161	2 748	354	37·2
1913/1914.....	185	354	2 365	5 288	179	—	8 321	2 024	166	3 223	131	38·8
1914/1915.....	—	15	1 171	1 426	33	—	2 645	766	66	1 834	222	14·9
1919/1920.....	—	7	581	2 028	14	—	2 630	634	—	—	15	12·4
1920/1921.....	232	1 952	1 079	4 008	66	8 076	15 413	967	—	5 893	16	27·1
1921/1922.....	341	273	669	2 704	35	—	4 022	954	87	2 046	72	18·6
1922/1923.....	118	192	554	1 632	12	—	2 508	559	—	758	252	9·9
1923/1924.....	576	5 953	734	2 685	42	—	9 990	589	38	1 466	62	15·2
1924/1925.....	690	657	5 979	4 867	26	4 989	17 158	803	60	1 615	243	23·3
1925/1926.....	26	775	1 538	4 010	53	—	6 402	1 329	76	1 918	431	25·0
1926/1927.....	7	189	1 198	3 657	41	13	5 105	1 228	75	1 870	75	23·0
1927/1928.....	3 927	8 684	834	3 537	42	492	17 516	568	59	1 578	143	20·0
1928/1929.....	4 513	2 224	1 078	4 052	79	—	11 946	1 028	79	1 256	268	23·7
1929/1930.....	153	574	1 146	3 721	31	—	5 625	1 191	74	1 942	47	24·1
1930/1931.....	82	390	1 196	3 841	92	—	5 601	1 277	70	1 945	101	24·0
1931/1932.....	301	520	1 152	3 171	26	—	5 170	1 034	58	1 533	38	20·0

**Tabell 3. Potatisförbrukningen för brännvinstillverkning inom de olika bränneri-
häraderna tillverkningsåret 1931/1932.**

H ä r a d	Åkerareal har	Potatis- areal har	Potatis- areal i % av åker- areal	Potatis- skörd ton	För- brukad bränneri- potatis ton	Bränneri- potatis i % av potatis- skörd	Tillverkat brännvin l. n. st.
<i>Kristianstads län.</i>							
Järrestads	11 469	507	4·4	4 874	1 591	32·6	427 822
Ingelstads.....	35 285	1 742	4·9	17 455	4 537	26·0	1 209 841
Albo	12 346	1 012	8·2	11 308	1 742	15·4	439 859
Gärds	28 236	3 574	12·7	38 392	17 782	46·3	4 825 408
Villands	26 313	3 345	12·7	39 060	11 505	29·5	3 172 004
Östra Göinge	21 750	1 538	7·1	20 260	1 549	7·6	368 693
Västra Göinge.....	36 193	3 101	8·6	39 180	7 322	18·7	1 755 799
Norra Åsbo.....	28 777	1 790	6·2	21 346	2 812	13·2	736 434
Tillsammans	200 369	16 609	8·3	191 875	48 840	25·5	12 935 860
<i>Malmöhus län.</i>							
Luggude	48 941	1 069	2·2	14 813	768	5·2	182 501
Rönnebergs.....	16 067	263	1·6	3 419	945	27·6	268 720
Harjagers.....	16 767	660	3·9	8 155	418	5·1	132 066
Torna	32 292	1 262	3·9	12 801	1 620	12·7	430 020
Bara	22 232	478	2·2	4 992	432	8·7	122 454
Oxie	19 599	444	2·3	4 990	474	9·5	131 389
Vemmenhögs	28 808	629	2·2	5 845	434	7·4	185 510
Herrestads	12 789	505	3·9	5 637	1 034	18·3	261 982
Färs	37 340	1 961	5·3	18 470	1 625	8·8	433 910
Frosta	37 820	1 871	4·9	20 038	3 828	19·1	972 465
Tillsammans	272 655	9 142	3·4	99 160	11 578	11·7	3 121 017
<i>Blekinge län.</i>							
Medelstads	19 372	1 737	9·0	18 836	371	2·0	90 317
Bräkne.....	11 725	1 250	10·7	13 846	774	5·6	199 708
Listers	16 691	2 843	17·0	30 013	3 004	10·0	841 204
Tillsammans	47 788	5 830	12·2	62 695	4 149	6·6	1 131 229
<i>Skaraborgs län.</i>							
Vartofta	40 071	1 185	3·0	10 392	350	3·4	199 547
Gudhems.....	16 842	518	3·1	5 917	1 182	20·0	340 296
Kåkind's	24 845	554	2·2	3 907	296	7·6	189 552
Tillsammans	81 758	2 257	2·8	20 216	1 828	9·0	729 395
<i>Östergöλλands län.</i>							
Lysings.....	11 861	290	2·4	3 172	905	28·5	257 814
<i>Kronobergs län.</i>							
Allbo.....	20 667	1 382	6·7	21 283	370	1·7	78 141
<i>Kalmar län.</i>							
Södra Möre.....	35 713	1 849	5·2	22 205	577	2·6	145 756
Sammanlagd summa	670 811	37 359	5·6	420 606	68 247	16·2	18 399 212

brännvinstillverkning samt denna myckenhet i procent av den totala potatisskörden i respektive härader tillverkningsåret 1931/1932 framgår av tabell 3 å sid. 27. Till jämförelse har medtagits myckenheten tillverkat brännvin samt senaste tillgängliga uppgifter om åkerareal och potatisareal.

Jästfabrikerna, som tidigare använde enbart spannmål för sin jäst- och sprittillverkning, begagna sig numera uteslutande av melass såsom råvara. Årsförbrukningen av melass inom jästindustrin utgör för närvarande omkring 17 000 ton.

Vid fabrikation av sulfitsprit beräknas i allmänhet något över 40 liter 95 %-ig sprit erhållas per ton tillverkad sulfitmassa. Tillverkningsåret 1930/1931 uppgavs kvantiteten för brännvinstillverkning inmäskad sulfitulut till 1 446 223 kubikmeter. Brännvinsutbytet per kubikmeter lut utgjorde 19% liter av normalstyrka.

3. Bränneriernas nuvarande avsättningsförhållanden.

Enligt ovan omförmälda bestämmelse i 21 § i brännvinstillverkningsförordningen äro brännvinstillverkarna i fråga om rätten att vinna avsättning för det producerade brännvinet principiellt sett lika berättigade. De kunna sålunda förfoga över brännvinet för försäljning antingen till partihandlaren med rusdrycker eller till partihandlaren med skattefri sprit eller ock för användning till motordrift (motorsprit) eller för export.

Det av partihandlaren med rusdrycker — aktiebolaget Vin- & spritcentralen — upphandlade brännvinet användes till beredning av spritdrycker för systembolagens detaljhandel enligt bestämmelserna i 1917 års förordning angående försäljning av rusdrycker samt vidare för bolagets direkta försäljning för vissa särskilda ändamål. Sistnämnda försäljning regleras i huvudsak genom kungörelsen den 18 december 1918 (nr 987) angående försäljning av sprit och andra alkoholhaltiga varor för vissa särskilda ändamål och avser tillgodoseende av behovet av dylika varor för vetenskapliga, medicinska, farmaceutiska, tekniska, industriella och likartade ändamål. Hit hör sålunda bland annat all sprit till apoteken samt sprit för sådan teknisk och industriell användning, för vilken till följd av denatureringen skattefri sprit icke kan begagnas, t. ex. för tillverkning av toalettpreparat, läkemedel och essenser. Den av bolaget för här ifrågavarande ändamål tillhandahållna spriten, vilken är rektificerad (exportsprit), plägar benämnas skattelagd sprit. Den för tillverkning av eau de cologne och hårvatten tillhandahållna spriten är försatt med visst svagare denatureringsmedel, vilket icke medför inverkan med avseende å spritens beskattning.

Av partihandlaren med skattefri sprit — aktiebolaget Skattefri sprit — uppköpas erforderliga myckenheter brännvin för bolagets försäljning en-

ligt förordningen den 1 juli 1918 (nr 508) angående handel med skattefri sprit. Denna försäljning sker dels till de av kontrollstyrelsen för ändamålet antagna detaljhandlarna, dels ock till de avnämare, vilka erhållit kontrollstyrelsens tillstånd till verkställande av inköp direkt hos parti-handlaren. Villkoret för att spriten skall få tillhandahållas såsom skattefri är, att den bibragts denaturering enligt vissa i förordningen angivna stränga fordringar. De mera betydande användningsområdena för denaturerad skattefri sprit äro såsom brännsprit och rengöringsmedel, för färg- och fernissfabrikation, framställning av krut, eter och kollodium samt inom läderindustrien. Därest genom särskild kontroll eller genom andra åtgärder trygghet mot missbruk kan vinnas, äger kontrollstyrelsen medgiva, att jämväl odenaturerad eller svagare denaturerad sprit kan få utlämnas såsom skattefri sprit. I stort sett tillämpas sistnämnda bestämmelse allenast i fråga om sprit till vissa offentliga anstalter, såsom sjukhus, läroanstalter och vetenskapliga laboratorier. Den skattefria spriten tillhandahålles i allmänhet såsom råsprit, levererad av sulfitspritfabrikerna. Den vid aktiebolaget Vin- & spritcentralens reningsverk fallande sekunda spriten övertages jämväl av parti-handlaren med skattefri sprit för återförsäljning såsom denaturerad sprit. Därest viss avnämare hos sistnämnda partihandlare efterfrågar annat slag av sprit — i allmänhet rektificerad sprit för sjukhus o. dyl. — uppköper partihandlaren för sådan försäljning erforderlig sprit av spritcentralen. För såväl denna sprit som nyssberörda sekunda sprit erhåller bolaget restitution av tillverkningskatt (jfr kungörelsen den 20 juli 1933, nr 487).

Bestämmelserna angående brännvinets avsättning såsom motoralkohol återfinnas i ovannämnda förordning angående handel med skattefri sprit. Försäljningen av motorspriten handhaves direkt av tillverkarna. Med tillverkare är likställd den, som av tillverkaren eller hans ombud antagits till återförsäljare. Framställning av motorsprit, vartill allenast sprit av cirka 99½ procents alkoholhalt lämpligen kan användas, äger uteslutande rum i sulfitspritfabrikerna, vilkas gemensamma försäljningsorgan, aktiebolaget Svensk sprit, såsom ombud för tillverkarna handhar försäljningen av motoralkohol. Såsom antagna återförsäljare fungera i allmänhet bensinfirmorna, hos vilka spritens inblandning i bensin sker. För att sprit skall från bränneri få till återförsäljare utlämnas såsom motorsprit gäller enligt förordningen, att den skall vara dubbeldenaturerad, d. v. s. spriten skall vara bibragt sådan denaturering, att användning av densamma till förtäring kan betraktas såsom utesluten. Det av kontrollstyrelsen för sådant ändamål föreskrivna denatureringsmedlet, vilket framkom först efter långvariga försök, tillsättes vid brännerierna. Enligt av styrelsen meddelad föreskrift skall motorspriten dessutom vid tillhandahållandet till allmänheten vara av återförsäljaren försatt med minst 5 procent bensin eller bensol. Motorsprit får icke försälas för annat ändamål än såsom motorbränsle.

I fråga om avsättningsmöjligheterna intager sulfitspriten i viss mån en särställning. Vid utarbetandet av 1918 års förordning angående handel med skattefri sprit ägnades särskild uppmärksamhet åt spørsmålet om främjande av sulfitspritens avsättning, och förbehölls därvid de användningsområden för sprit, å vilka sagda förordning främst har avseende, nämligen för tekniska och industriella ändamål, i första hand åt sulfitspriten. I 5 § av nämnda förordning stadgas nämligen, att partihandlaren med skattefri sprit får till obegränsad myckenhet inköpa sulfitsprit för sin återförsäljning, medan sagda partihandlare allenast efter ansökan hos Kungl. Maj:t äger att i den utsträckning, som för varje år bestämmes, inköpa annat slag av brännvin. Ett syftemål med nyssnämnda stadgande om sulfitspritens företräde vid användning såsom skattefri sprit har även varit, att statsmakterna därigenom velat för tekniska och industriella ändamål sörja för tillgången till en så prisbillig sprit som möjligt, i vilket avseende sulfitspriten genom sin lägre tillverkningskostnad intager ett försteg vid jämförelse med särskilt potatisspriten. För att icke detta syfte skall äventyras, har i 13 § i rusdrycksförsäljningsförordningen intagits en föreskrift av innebörd, att aktiebolaget Vin- & spritcentralen för sin återförsäljning äger inköpa sulfitsprit allenast i den utsträckning, Kungl. Maj:t årligen bestämmer. Härigenom beredes tillfälle att övervaka, att tillräcklig tillgång till skattefri sulfitsprit för tekniska och industriella ändamål förefinnes, innan försäljning av sulfitsprit till reningsverk äger rum. I verkligheten utgöres den sprit, som partihandlaren med skattefri sprit enligt Kungl. Maj:ts tillstånd inköper annorledes än från sulfitbrännerierna, huvudsakligen av den vid spritcentralens reningsverk uppkommande sekunda spriten, utgörande en årlig myckenhet av cirka 3 miljoner liter à 50 procent, samt dessutom av smärre kvantiteter annan sprit för vissa här ovan nämnda speciella ändamål. Beträffande aktiebolaget Vin- & spritcentralens inköp av sulfitsprit för rening har någon inskränkning vid medgivande härom hittills icke behövt ifrågakomma, enär sulfitsprifabrikernas tillverkningskapacitet ansetts ännu icke vara helt utnyttjad.

Av det vid brännerierna tillverkade brännvinet övertages för närvarande lantbruksbränneriernas och jästbränneriernas hela produktion — med bortseende från obetydliga kvantiteter, som enligt vederbörligt tillstånd användas i tillverkarens egen rörelse — av aktiebolaget Vin- & spritcentralen. Av sulfitsprifabrikernas tillverkning, varav största delen försäljes såsom skattefri sprit och motorsprit, inköper sagda bolag allenast en mindre del. Bolagets inköp av råbrännvin av olika slag tillverkningsåren 1926/1927—1931/1932 belyses av följande sammanställning (1 000-tal liter av normalstyrka):

V a r a	1926/ 1927	1927/ 1928	1928/ 1929	1929/ 1930	1930/ 1931	1931/ 1932
Potatisråbrännvin.....	21 211	18 021	22 039	22 099	22 103	18 405
Betråbrännvin	837	701	920	896	897	745
Melassråbrännvin	1 012	879	703	1 049	1 056	879
Jästråbrännvin	4 467	4 825	4 860	5 113	5 146	4 619
Sulfitråbrännvin	1 337	1 162	2 700	2 264	3 024	2 828

Den vid sulfitspritfabrikerna tillverkade spriten utlämnades tillverkningsåren 1926/1927—1931/1932 för följande ändamål (1 000-tal liter av normalstyrka):

Tillverkningsår	Tillverkad myckenhet	För försäljning till			
		partihand- lare med rusdrycker	partihandlare med skattefri sprit	motorsprit	export
1926/1927	15 067	1 336	4 474	7 182	2 454
1927/1928	13 942	1 174	5 687	5 391	1 984
1928/1929	21 276	2 745	6 730	8 991	2 106
1929/1930	28 238	2 271	8 408	14 292	1 808
1930/1931	28 403	3 109	9 008	16 841	272
1931/1932	19 682	2 853	7 650	8 437	114

Det av aktiebolaget Vin- & spritcentralen inköpta råbrännvinet, avsett till framställning av förtäringbrännvin och exportsprit (skattelagd), fördelar sig å dels lantbruks- och jästbrännvin och dels sulfitbrännvin på sätt framgår av följande sammanställning över bolagets försäljning av nämnda varor åren 1930—1932 (1 000-tal liter, omfört till normalstyrka):

	1930	1931	1932
Av lantbruks- och jästråbrännvin:			
förtäringbrännvin	19 675	19 600	18 443
exportsprit	334	297	281
	Summa 20 009	19 897	18 724
	(91·7 %)	(88·9 %)	(86·6 %)
Av sulfitråbrännvin:			
förtäringbrännvin	751	1 373	1 697
exportsprit	1 049	1 120	1 193
	Summa 1 800	2 493	2 890
	(8·3 %)	(11·1 %)	(13·4 %)

För förskärning av eau de vie och för tillverkning av punsch använde bolaget åren 1930—1932 respektive 4 332 855 liter, 4 504 533 liter och 3 533 296

liter potatissprit, räknat för normalstyrka. Andra spritslag användas icke för nu angivna ändamål.

Av det anförda framgår, att lantbruksbrännvin och jästbrännvin i huvudsak komma till användning för framställning av förtäringssprit och skattelagd exportsprit, under det att sulfitspritens väsentliga avsättningsområde är såsom skattefri sprit och motorsprit. Till beredning av skattelagd exportsprit (medicinalsprit, sprit för tekniska ändamål, exempelvis tillverkning av toalettmedel, essenser m. m.) har sulfitspriten på grund av sin prisbillighet i väsentlig grad undanträngt lantbruksbrännvinet. Det må sålunda nämnas, att i det närmaste all för apoteken avsedd sprit numera framställes av sulfitsprit. Vad beträffar förtäringbrännvinet hava försäljningssiffrorna för dylikt brännvin av sulfitsprit uppvisat en oavbruten stegring. Vid jämförelse med den år 1932 försålda myckenheten förtäringbrännvin av lantbruksråsprit och jästråsprit utgör emellertid motsvarande försäljning av förtäringbrännvin av sulfitråsprit allenast 9 procent. Att märka är, att enligt avtal mellan aktiebolaget Vin- & spritcentralen och Sveriges bränneriidkareförening av sulfitråsprit framställt förtäringbrännvin skall tillhandahållas allmänheten i kärl med etikett, som tydligt anger varans ursprung av sulfitsprit.

Beträffande storleken av de inköp av annat brännvin än sulfitsprit, som partihandlaren med skattefri sprit enligt vederbörligt tillstånd verkställer i och för sin återförsäljning, erinras, att dessa såsom i det föregående nämnts i huvudsak avse övertagandet av den vid spritcentralens reningsverk fallande sekunda spriten samt dessutom gälla mindre poster av speciella slag av sprit. Kvantiteterna från spritcentralen inköpt sprit hava under senare år utgjort (1 000-tal liter av normalstyrka):

År 1925	3 427	År 1929	3 088
» 1926	3 349	» 1930	3 329
» 1927	3 631	» 1931	3 037
» 1928	3 352	» 1932	3 392

Utvecklingen av handeln med skattefri sprit åren 1920—1932 framgår av följande tabell över myckenheten försåld dylik sprit — motorsprit ej inräknad —, därvid kvantiteten sulfitsprit särskilt angivits (1 000-tal liter av normalstyrka):

Å r	Försåld sprit	Därav sulfitsprit	Å r	Försåld sprit	Därav sulfitsprit	Å r	Försåld sprit	Därav sulfitsprit
1920	5 210	1 171	1925	8 041	4 167	1929	10 452	6 943
1921	3 763	904	1926	9 081	5 354	1930	11 687	8 768
1922	5 102	1 055	1927	8 881	4 844	1931	12 810	8 736
1923	5 892	1 394	1928	9 737	5 943	1932	13 617	7 658
1924	7 833	3 991						

4. Tidigare behandling av frågan om bränneriernas avsättningsförhållanden.

Frågan om en reglering av brännvinstillverkningen med hänsyn till olika slag av vid tillverkningen använda råämnen är icke ny i vårt land. Särskilt blev detta spörsmål aktuellt, då tillverkningen av sulfitsprit tog sin början. Denna nya sprittillverkning möjliggjorde framställning av betydande kvantiteter sprit, som dock enligt de då gällande bestämmelserna icke kunde finna avsättning för annat ändamål än såsom denaturerad teknisk sprit samt för export. Då dessa båda avsättningsområden allenast lämnade rum för en begränsad tillverkning och ett tillgodogörande av sulfitindustriens avfallslut för sprittillverkning ansågs vara en fråga av icke ringa nationalekonomisk betydelse, sattes ganska snart krafter i rörelse för åstadkommande av ändrade bestämmelser angående brännvinstillverkningen i syfte att främja avsättningen av sulfitsprit. Sålunda väcktes vid 1914 års riksdag motioner i denna fråga, i huvudsak åsyftande utredning rörande ett möjliggörande av sulfitsprits användande för förtäringssändamål. Dessa motioner avslogos emellertid under hänvisning till att kommerskollegium tagit initiativ till en utredning rörande de åtgärder, som lämpligen kunde från statens sida vidtagas för främjande av sulfitspritindustrien. Den av kommerskollegium företagna utredningen, vilken ägde rum under medverkan av särskilt tillkallade sakkunniga och framlades i ett år 1915 avgivet utlåtande till Kungl. Maj:t, kom att bliva av grundläggande betydelse för spörsmålet om de olika brännvinsslagens ställning till varandra. I sin utredning ställde sig ämbetsverket avvisande till det i de nyss åsyftade motionerna framställda förslaget, att sulfitsprittfabrikerna skulle beredas möjlighet att tillverka och försälja brännvin för förtäringssändamål. Vid övervägande av de åtgärder, som kunde vidtagas för att skänka nödig stadga åt sulfitspritindustriens utvecklingssträvanden, utgick kollegium nämligen från den principen, att tillverkningen och försäljningen av denaturerad sprit för tekniska ändamål och för motordrift skulle, så långt detta vore möjligt, reserveras åt sulfitsprittfabrikerna, under det att förtäringssprittillverkningen borde förbehållas potatisbrännerierna. De åtgärder, som från statsmakternas sida borde vidtagas, skulle i huvudsak inriktas på att förekomma konkurrens mellan dessa båda grupper av tillverkare. Kollegiets förslag gick därför i princip ut på att inga andra brännerier än sulfitbrännerierna skulle få denaturera brännvin.

Den sålunda förordade grundsatsen om sulfitsprits företräde vid avsättningen för tekniska ändamål och såsom motorsprit kom sedermera, såsom framgår av den i det föregående lämnade redogörelsen för gällande lagstiftning å detta område, till uttryck i 1918 års förordning angående handel med skattefri sprit. Emellertid inträffade särskilda förhållanden,

som snart aktualiserade frågan om sulfitspritens användning även för förtäringssändamål. Den under kristiden inställda tillverkningen av brännvin i förening med svårigheterna att importera brännvin hade åstadkommit brist på denna vara. Under senare hälften av år 1918 voro i det närmaste alla lager tömda. Den starkt ökade efterfrågan å brännvin särskilt för tekniska ändamål och såsom motorsprit hade emellertid uppmuntrat till en betydande utveckling av sulfitspritindustrien. Den sammanlagda tillverkningskapaciteten hos dessa fabriker hade vid denna tidpunkt nått en storlek av nära 16 000 000 liter å 95 procent.

Den vid ingången av år 1919 förefintliga bristen å brännvin för förtäringssändamål föranledde undersökningar, huruvida icke renad sulfitsprit i beskattad form skulle kunna användas inom vissa av de områden, som dittills varit förbehållna brännvin, framställt vid lantbruks- och jästbrännerierna. En av de medverkande orsakerna till intresset för en utvidgning av sulfitspritens användningsområde var, att ungefär samtidigt efterfrågan på sulfitsprit för motorändamål högst betydligt minskats genom den ånyo igångsatta importen av brännolja. I anledning av i ämnet väckta förslag antog 1919 års riksdag en förordning angående försäljning för vissa ändamål av odenaturerad sprit, framställd ur avfallsut vid sulfitcellulosatillverkning, gällande för tiden till och med den 30 juni 1920, och anhöll samtidigt i sin skrivelse nr 175, att Kungl. Maj:t måtte, efter verkställd utredning av de med sulfitspritens användande till förtäringssändamål sammanhängande spörsmål, låta utarbета och för riksdagen framlägga förslag till sådana ändrade bestämmelser angående tillverkning av brännvin, som av utredningen kunde föranledas. Den av riksdagen begärda utredningen uppdrogs åt inom finansdepartementet särskilt tillkallade sakkunniga (1919 års sulfitspritsakkunniga), vilka enligt givna direktiv såsom huvuduppgift hade att undersöka, på vad sätt framställning av brännvin i fortsättningen skulle få bedrivas. Dittills hade användande av alla slags råämnen varit medgivet; största delen av allt inom landet tillverkat brännvin hade framställts ur potatis, spannmål, melass och betor. Vad som borde upptagas till undersökning vore, huruvida ur olika synpunkter användande för brännvinstillverkning av dessa och likartade råämnen alltjämt borde medgivas. Härvid skulle beaktas å ena sidan, huruvida avsättningsmöjligheter för sulfitsprit komme att förefinnas, därest brännvinstillverkning ur potatis m. fl. jordbruksprodukter bleve i större eller mindre utsträckning alltjämt tillåten, och å andra sidan, huruledes, efter ett förbud mot eller en kvantitetsbegränsning av tillverkningen ur dylika produkter, andra avsättningsmöjligheter kunde beredas för det i vissa landsdelar uppkommande överskott å potatis och andra tidigare som råvaror för brännvinstillverkning producerade jordbruksalster.

Sulfitspritsakkunnigas den 6 februari 1920 avgivna utredning utmynnade i ett principuttalande, som innebar, att sulfitspriten skulle i kon-

kurrensavseende jämsställas med sprit av jordbruksprodukter samt att tillverkningen av sistnämnda sprit skulle regleras och begränsas, så att en avveckling av lantbruksbrännerierna kunde komma till stånd. De för tillverkning av brännvin medgivna råämnena skulle inskränkas till potatis samt avfallslut vid sulfitecellulosatillverkning, varjämte tillverkning av brännvin i sammanhang med pressjästberedning alltjämt skulle vara medgiven. Spannmål — annorledes än för maltberedning —, betor och melass skulle alltså icke få användas för brännvinsframställning. I avvaktan på riksdagens beslut om sin ställning till en dylik lösning i brännvinstillverkningsfrågan avgåvo de sakkunniga allenast förslag till provisorisk lagstiftning, avsedd att gälla tillverkningsåren 1920/1921 och 1921/1922, enligt vilken den myckenhet potatisbrännvin, som årligen finge tillverkas, begränsades till 10 miljoner liter av normalstyrka. Förslaget framfördes i princip oförändrat av Kungl. Maj:t i proposition nr 348 till 1920 års riksdag, vilken proposition i huvudsak tillstyrktes av bevillningsutskottet. Riksdagens kamrar stannade emellertid i olika beslut i frågan, som alltså förföll. Riksdagen antog däremot framlagt förslag till förordning, som avsåg att möjliggöra användandet av sulfitsprit till förtäringbrännvin, vilken förordning skulle gälla till och med den 30 september 1925.

Beträffande det läge, vari frågan om brännerinäringens ordnande kommit, uttalade chefen för finansdepartementet, i samband med förslag rörande fortsatt utredning av vissa skattetekniska frågor rörande brännvinstillverkningen, enligt utdrag ur protokollet för finansärenden den 15 oktober 1920 bland annat följande:

»Resultatet av denna frågas behandling vid 1920 års riksdag blev sålunda, att den reglering av sprittillverkningen, som de sakkunniga och Kungl. Maj:t föreslagit, icke kan komma till stånd. Riksdagens beslut torde få anses innebära, att mellan brännvin, framställt av renad sulfitsprit, och brännvin, framställt av potatis, skall under de närmaste fem åren råda fri konkurrens.

Under sådana förhållanden torde de sakkunnigas arbete i vad det avser reglering av brännvinstillverkningen få anses vara avslutat.»

Den utredning, som föregick utfärdandet av 1926 års brännvinstillverkningsförordning, omfattade icke spörsmålet om de olika bränneriernas inbördes ställning utan avsåg främst skattetekniska förhållanden och förordningens förmella anordning med hänsyn till den genomförda omorganisationen av rusdrycksförsäljningen. Den ovan omnämnda provisoriska författningen angående sulfitsprits användande till förtäring ändamål intogs emellertid i detta sammanhang definitivt i lagstiftningen; likaså ersattes de dittillsvarande provisoriska bestämmelserna rörande begränsning av jästbrännvinstillverkningen med de för närvarande härutinnan gällande.

5. Förslag angående ordnandet av bränneriernas avsättningsförhållanden.

I de direktiv, som lämnats för de sakkunnigas utredningsuppdrag, innefattas frågan om ordnande på ett ändamålsenligt sätt av förhållandet mellan olika tillverkare av sprit. Om man betraktar denna fråga utslutande ur ekonomiska synpunkter, synes onekligen den anordningen, för vilken ovannämnda förslag till 1920 års riksdag i huvudsak utgjorde ett uttryck, äga fog för sig, nämligen att den i landet erforderliga spriten bör framställas på den väg, som lämnar den billigaste varan. Av de olika slag av sprit, som tillverkas i Sverige, betingade potatissprit enligt den kalkyl, efter vilken prissättningen sker, under senaste kampanjen 29 öre per liter av normalstyrka (26³ öre för en tilläggsleverans), under det att den av prissättningsnämnden för skattefri sprit under föregående år verkställda undersökningen av fabrikspriset å sulfitsprit gav till resultat, att sistnämnda pris utgjorde, för normalliter räknat, allenast 14⁷ öre. Enligt den härvid såsom bilaga A fogade utredningen, innefattande bland annat undersökning rörande tillverkningspriset å potatisbrännvin, borde detta för ovannämnda kampanj hava utgjort 24⁴ öre per liter och enligt en beräkning av tillverkningspriset å sulfitsprit, som verkställdts inom de sakkunniga (jfr sid. 102), har befunnits, att detta skulle kunna angivas till, för normalliter räknat, allenast omkring 13 öre. Vad angår jästbrännvin och melassbrännvin betinga dessa brännvinsslag ett lägre pris än potatisbrännvin. Enligt kalkyler, av vilka de sakkunniga varit i tillfälle att taga del, torde tillverkningspriset å dessa båda slag av råbrännvin kunna vid större tillverkning och under förutsättning av vissa lägre melasspris gestalta sig synnerligen lågt och måhända kunna nedgå till den nivå, som priset å sulfitspriten enligt vad här sagts intager. I detta sammanhang torde också böra erinras, att den allra billigaste spriten sannolikt skulle, om man bortsåge från tullen, erhållas genom import, enär världsmarknadspriset å rektificerad sprit för närvarande är synnerligen lågt.

Av det anförda framgår, att priset å potatisråbrännvin är avsevärt högre än å de övriga slagen av sprit, och detta är förhållandet, även om man tager hänsyn till att de senare sorterna, enligt vad som är känt, betinga större reningskostnad och därför äro av visst lägre värde. Ginge man ut från priset såsom den avgörande faktorn vid bestämmandet av inköpskälla för likvärdig vara, skulle alltså potatisspriten icke finna någon avsättning och tillverkningen därav vara dömd att upphöra. Denna åskådning kan emellertid icke hävdas gent emot de starka allmänna intressen, som på den förevarande frågans område göra sig gällande. De sakkunniga syfta här framför allt på den betydelse för jordbruksnäringen, som brännvinstillverkningen av potatis har för vissa delar av vårt land. Vid olika tillfällen, då frågor av vikt för brännerinäringen varit

före, hava jordbrukets målsmän med styrka gjort gällande, att inom de områden, där brännerirörelse idkas, denna näring vore oundgänglig för jordbruket, icke allenast för vinnande av avsättning för odlad potatis utan även på grund av tillgången till den vid tillverkningen uppkommande värdefulla biprodukten dranken. Det torde också hava varit denna synpunkt, som motiverade den avvisande hållning, som 1920 års riksdag intog till den ifrågasatta avskrivningen av potatisbrännerihanteringen. De motioner inom riksdagen, som i huvudsak ligga till grund för igångsättandet av nu förevarande utredning, i vad denna avser potatisbrännvinstillverkningen, åsyfta ej heller någon inskränkning i sagda tillverkning utan i stället åstadkommande av skydd för densamma. De sakkunniga, som för sin del till fullo inse betydelsen för jordbruket av brännerihanteringsens upprätthållande i potatisodlingsdistrikten, hava ej funnit anledning föreligga för ett närmare utvecklande av skälen för bibehållande av potatisbrännvinstillverkningen.

För belysande av frågan om brännerihanteringsens ställning till jordbruket hava de sakkunniga emellertid från lantbruksstyrelsen inhämtat vissa uttalanden och uppgifter. Sagda styrelse har kraftigt understrukit den betydelse, brännvinstillverkningen äger för avsättningen av potatis. Styrelsen har bland annat framhållit, hurusom allenast vissa delar av vårt land lämpade sig för potatisodling. Potatisen trivdes bäst i varm och lucker jord samt ägnade sig sålunda företrädesvis för odling på sandjord av olika slag. Särskilt på torra, magra jordar gäve den, om också ej hög skörd, dock vanligen bättre resultat än andra grödor. Av speciell betydelse hade potatisodlingen under dessa förhållanden blivit i sådana trakter som Skaraborgs län (vissa sandjordsområden), Östergötland (västra delen) samt sydsvenska höglandet. Inom dessa landsdelar, omfattande Östergötlands, Kronobergs, södra delen av Kalmar län samt Blekinge, Kristianstads, Malmöhus och Skaraborgs län, vilka län representerade 38 procent av hela rikets åkerareal, odlades i medeltal för åren 1930 och 1931 potatis på sammanlagt 59 975 hektar, utgörande 44% procent av totala potatisarealen. Enbart på Blekinge, Kristianstads och Malmöhus län, till vilka omkring 94 procent av lantbruksbrännvinstillverkningen vore koncentrerad, komme tillhopa 27% procent eller drygt en fjärdedel av Sveriges hela potatisareal samt 28% procent av all producerad inhemsk potatis. Speciellt inom Kristianstads och Malmöhus län men även inom Blekinge län spelade brännvinstillverkningen en synnerligen stor roll för avsättning av potatis.

Lantbruksstyrelsen har införskaffat yttranden från hushållningssällskapen i de län, där brännerihantering bedrivs, vilka samtliga vitsordat sagda hanterings betydelse. Av hushållningssällskapet i Kristianstads län — där 68 av landets 103 potatisbrännerier äro belägna och omkring 75 procent av all bränneripotatis avverkas — har gjorts följande uttalande, ägnat att närmare belysa frågan:

»Potatisodlingen är en av de viktigaste av jordbrukets produktionsgrenar i Kristianstads län och såsom sådan av ofantligt stor betydelse för länet. För de torra sandjordbruken, som i synnerhet förekomma i Gärds och Villands härader och delvis även i Albo härad, är denna odling rent av ett livsvillkor. Ingen annan kulturväxt lämnar på dessa jordar så hög avkastning och troligt är, att om potatisodlingen med åtföljande animalisk produktion komme att nedläggas, skulle dessa jordbruk ej kunna lämna annan avkastning än mycket dåliga färbeten. Troligen komme jordbruken i dessa distrikt så småningom att upphöra och delvis ersättas av skogsodling. För grusjordarna i länets skogstrakter kan potatisodlingen tillmätas liknande betydelse.

Inom länet odlas potatis på omkring 18 000 hektar med en totalskörd av omkring 250 000 ton. Med ett värde av 30 kronor per ton lämnar potatisen ett skördevärde av 7 500 000 kronor. Denna odling kräver enligt lantbrukssällskapets driftsbyrå ett arbetsbehov motsvarande 810 000 mandsdagsverken, vilket efter en daglön av 4 kronor 50 öre lämnar länet en arbetsinkomst av 3 645 000 kronor.

Om potatisodlingen av en eller annan orsak minskades exempelvis till hälften och ersattes med råg, vilken är det enda växtslag utom potatis, som på de extrema potatisjordarna kan lämna något så när nöjaktig avkastning, skulle detta medföra både minskat skördeutbyte och lägre arbetsförtjänst. På de utpräglade sand- och grusjordarna lämnar rågen en skörd av omkring 1 300 kilogram per hektar. Halva potatisarealen, 9 000 hektar, skulle med denna skörd lämna ett skördeutbyte av 11 700 ton med ett värde av 170 kronor per ton eller tillsammans 1 989 000 kronor. Denna odling skulle enligt lantbrukssällskapets driftsbyrå kräva ett arbetsbehov motsvarande 144 000 mandsdagsverken med en arbetsinkomst av 648 000 kronor. Då halva länets potatisodling lämnar ett skördevärde av 3 750 000 kronor och en arbetsinkomst av 1 822 500 kronor, skulle nämnda inskränkning av potatisodlingen inom länets fattigaste distrikt sålunda minska skördevärdet med 1 761 000 kronor och arbetsinkomsten med 1 174 500 kronor. Med högre pris på potatis och lägre pris å råg, vilket ingalunda är otänkbart, skulle en inskränkning i potatisodlingen ställa sig än mera ofördelaktig. Utan potatisodling och drankutfodring är det ovisst, om rågskörden på dessa jordar ens kan hållas uppe i ovan nämnda hektarskörd.

Av det sagda framgår, att potatisodlingen för Kristianstads län har en oerhört stor ekonomisk betydelse. Räkningar man med de sänkta jord- och taxeringsvärdena, som otvivelaktigt skulle bli en följd av inskränkt potatisodling, och de låneuppsägningar och exekutiva åtgärder, som pläga följa prissänkningar å jordbruksfastigheter, blir potatisodlingens ekonomiska betydelse inom dessa distrikt än mera betydelsefull.

Av det ovan framförda framgår, att potatisodlingen ej kan inskränkas utan att medföra en alltför kännbar ekonomisk rubbning. Skall produktion av potatis kunna uppehållas i sin nuvarande omfattning fordras emellertid, att avsättningsmöjligheterna ej försämras. För närvarande är det mycket illa ställt på detta område och stora mängder potatis av 1932 års skörd ligga för närvarande osålda. En rik skörd kan ej finna tillräcklig användning utan kommer delvis att förstöras. Det är givet, att under sådana förhållanden måste alla avsättningsmöjligheter noga tillvaratagas.

Ett av de allra viktigaste avsättningsområdena utgör brännvinstillverkningen. Visserligen åtgår endast omkring 70 000 ton av fjolårets

skörd till brännvinstillverkning men, då brännerinäringen i huvudsak koncentrerats till de allra sämsta sandjordsdistrikten, som utan en relativt stor kreatursstock, vars vinterutfodring baseras huvudsakligen på drank, näppeligen skulle kunna drivas med ekonomisk fördel, så förstår man, att avsättningen till brännerierna i just dessa distrikt har en stor betydelse.

Ett nedläggande av brännerinäringen inom dessa områden skulle medföra en ökad odling av matpotatis, som mycket hårt komme att trycka marknaden för odlarna i andra delar av vårt land. Odling för stärkelseindustrien kan ej utökas, då det redan nu tillverkas mera stärkelse, än som till rimligt pris kan vinna avsättning. På grund härav kan man med skäl påstå, att brännvinstillverkningen har en mycket stor betydelse icke minst för de orter, där den geografiskt och näringspolitiskt hör hemma, utan för hela vårt lands potatisavsättning.»

Vad särskilt frågan om drankens betydelse beträffar vilja de sakkunniga, som härutinnan från lantbruksstyrelsen emottagit en inom centralanstaltens för försöksväsendet på jordbruksområdet husdjursavdelning utförd utredning (bilaga C), återgiva följande av f. d. professorn Nils Hansson gjorda sammanfattande uttalande, hämtat ur den av honom för de sakkunnigas räkning verkställda undersökningen i drankfrågan (bilaga D):

»Genom de företagna, här ovan refererade utredningarna kan det alltså anses ådagalagt: — — — att dranken, särskilt i de potatisodlande distrikten av landets sandjordar, där odling av foderrotfrukter, betes- och vallväxter ofta möter svårigheter, måste anses såsom ett synnerligen värdefullt saftfoder, vilket genom sin relativt höga äggvitehalt är ägnat att avsevärt begränsa kraftfoderinköpen.»

Beträffande drankens betydelse i övrigt få de sakkunniga hänvisa till de båda nyssnämnda utredningarna.

I bevillningsutskottets ovan omförmälda betänkande erinras, hurusom i vissa av de motioner, som ligga till grund för utredningsyrkandet, framhållits det missnöje, som vore rådande bland intressenterna i lantbruksbrännerierna över att potatisbrännvinet allt mera trängts tillbaka i tävlan med jästbrännvin och sulfitbrännvin. Utskottet konstaterade för egen del, att lantbruksbränneriernas årliga tillverkning i medeltal för den närmast före världskriget förflutna tioårsperioden vore mer än 40 procent större än de senare årens tillverkning. Av den här ovan å sid. 24 inlagda tabell 1 över brännvinstillverkningens storlek finner man, att så ock varit förhållandet. Av följande tabell framgår närmare storleken av potatisbrännvinstillverkningen vid skilda tider i jämförelse med tillverkningen av sulfitsprit och övrig brännvinstillverkning (i 1 000-tal liter av normalstyrka i medeltal per tillverkningsår):

Tillverkningsår	Potatisbrännvin		Sulfitbrännvin		Övrigt brännvin		Sammanlagd tillv.	
	1 000-tal liter	Procent av hela tillv.	1 000-tal liter	Procent av hela tillv.	1 000-tal liter	Procent av hela tillv.	1 000-tal liter	Procent av hela tillv.
1900/1901—1909/1910 ...	29 723	72·53	48	0·12	11 211	27·85	40 982	100
1910/1911—1913/1914 ...	32 246	74·59	3 455	7·99	7 528	17·42	43 229	100
1926/1927—1931/1932 ...	20 702	42·75	21 101	43·57	6 627	13·68	48 430	100

Jämfört med det första årtiondet av 1900-talet har potatisbrännvinstillverkningen alltså nedgått från i runt tal 30 miljoner liter till i medeltal för de sex senaste åren 20 miljoner liter, d. v. s. med en tredjedel. Anställes jämförelse med de sista förkrigsåren, blir nedgången ännu större. Självfallet har detta inneburit en motsvarande minskning i avsättningen av fabrikspotatis. Med beräkning, grundad å potatisförbrukningen i brännerierna under senare år, att för tillverkning av en miljon liter brännvin åtgå 56 000 hektoliter potatis, skulle detta vid den gjorda jämförelsen betyda en minskning i avsättningen av bränneripotatis med drygt 500 000 hektoliter. Uppenbarligen måste detta förhållande hava varit till icke oväsentlig nackdel för jordbruket i potatisodlingsdistrikten.

Orsakerna till berörda nedgång i tillverkningen av potatisbrännvin äro att söka i framför allt två omständigheter. Den ena av dessa är tillkomsten av sulfitbrännvinet, vilket som nämnts började tillverkas år 1909. Lantbruksbrännerierna och jästbrännerierna hade tidigare varit ensamma om leveranser av råbrännvin för såväl förtäringssom teknisk sprit, men fingo efter nämnda tidpunkt mer och mer lämna rum för sulfitsprit, till en början endast för tekniska ändamål, men efter år 1921 även för förtäringssprit. Avsättning för dessa ändamål av sulfitsprit kan för närvarande beräknas uppgå till cirka 12 miljoner liter av normalstyrka. Därvid är dock att märka, att den starka ökningen i förbrukningen av skattefri sprit helt säkert icke kunnat vinnas, därest den vida dyrare potatisspriten skulle hava kommit till användning.

Den andra orsaken till nedgången i potatisbrännvinstillverkningen sammanhänger med den betydliga minskning i spritdryckskonsumtionen, som inträtt sedan början på 1900-talet. År 1900 utgjorde kvantiteten försålda spritdrycker (50 procent) 44·5 miljoner liter och år 1905 37·3 miljoner liter, motsvarande per invånare 8·7 liter respektive 7·1 liter. År 1913 var den försålda kvantiteten 38·7 miljoner liter eller per invånare 6·9 liter. Sedan verkningarna av 1917 års rusdrycksförsäljningsförordning börjat göra sig gällande, nedgick konsumtionen ytterligare och var — med bortseende från några av krigsåren — lägst år 1922, då den utgjorde allenast 22·9 miljoner liter eller per invånare 3·8 liter. Därefter inträdde visserligen en årligen fortgående mindre stegring, så att konsumtionen år 1931 var uppe i 30·3 miljoner liter eller 4·9 liter per invånare. Till följd av de-

pressionen samt den efter beslut vid de båda senaste riksdagarna inträdda skärpta beskattningen med flera därmed sammanhängande omständigheter har emellertid försäljningen numera åter minskat samt utgjorde år 1932 28 miljoner liter eller 4½ liter per invånare, och för år 1933 beräknas enligt från kontrollstyrelsen inhämtad upplysning konsumtionen icke komma att uppgå till mer än omkring 25 miljoner liter.

Under sådana förhållanden läser — även efter det betbränneriernas tillverkningskvantitet numera övertagits av potatisbrännerierna — de sistnämnda bränneriernas tillverkning komma att undergå en icke obetydlig minskning. En nedgång till cirka 15 miljoner liter för potatisbrännvinet synes icke osannolik. Skulle därtill sulfitspriten komma att vinna ytterligare ökad efterfrågan för förtäringssändamål, bleve avsättningsmöjligheterna för potatisbrännvinet än mer försämrade. I detta sammanhang må erinras om att riksdagen funnit påkallat att såsom en stödåtgärd för tryggnad av avsättningen av 1933 års potatisskörd antaga en förordning om tillfällig begränsning av den i 5 § förordningen angående handel med skattefri sprit partihandlare medgivna rätten att inköpa brännvin, som framställes ur avfallslut vid sulfitecellulosatillverkning. Med stöd av sagda författning kan Kungl. Maj:t förvägra partihandlaren att inköpa sulfitsprit, varigenom denne blir hänvisad att i stället inköpa annan sprit.

Med tanke på jordbruksnäringen i potatisodlingsdistrikten tala enligt de sakkunnigas mening starka skäl för att sådana anordningar vidtagas, att avsättningen av potatisbrännvin i lämplig omfattning i fortsättningen säkerställes. För ernående av detta syfte kunna olika utvägar tänkas. Sålunda ligger det nära till hands att antaga, att detta lämpligen borde kunna ske genom uppdelande av den för landet erforderliga kvantiteten sprit på de olika kategorierna av brännvinstillverkare efter vissa antagna relationstal. Ännu enklare ter sig att för varje år fastställa den kvantitet sprit, som komme på envar kategori att tillverka, och därvid särskilt sörja för att potatisbrännvinet beredes avsättning i den omfattning, potatisodlingen påkallade. I betraktande av de mycket olikartade intressen och förhållanden, som äro förknippade med de skilda slagen av brännvinstillverkning, och särskilt på grund av olikheterna i fråga om tillverkningskostnaderna samt inträdande variationer i fråga om tillgång till råämnen av olika slag för sprittillverkning, skulle det emellertid otvivelaktigt uppstå betydande svårigheter att på ett rättvist sätt och utan slitningar fastställa dylika kvoter. Ett annat sätt vore, att alla slag av sprittillverkning finge bedrivas i obegränsad omfattning och att staten förbunde sig att sörja för avsättningen av all tillverkad sprit. För den sprit, som icke disponerades för framställning av förtäringssprit och för tekniska ändamål, finge avsättning beredas genom inblandning i bensin för motorändamål. Såsom framgår av vid detta betänkande såsom bilaga F fogade redogörelse över

sprittillverkningen i vissa främmande länder, är sistnämnda tillvägagångssätt tillämpat i flera länder. För mera utpräglade jordbruksländer med avsevärt överskott av lantbruksprodukter kan sagda utväg äga berättigande. Enligt de sakkunnigas mening motivera de svenska förhållandena säkerligen icke en dylik obegränsad brännvinstillverkning av jordbruksprodukter på samma sätt som i de åsyftade främmande länderna. På grund av lantbruksspritsens höga framställningskostnad måste tvångsinblandning i bensin av dylik sprit medföra en så avsevärd fördyring av motorbränslet, att denna utväg måste anses utesluten. Då i Sverige tillgång finnes till betydande kvantiteter av den i tillverkning vida billigare sulfitspriten, synes det ur ekonomiska synpunkter otvivelaktigt vara riktigare att sörja för dess avsättning — förutom till tekniskt bruk — såsom motorbränsle samt att åtgärder på annat sätt vidtagas för beredande av en avsättning i skälig omfattning av potatisbrännvinet.

I sistnämnda hänseende hava de sakkunniga funnit sig böra föreslå, att åt potatisspriten ensam förbehålles användningen såsom råmaterial för framställning av förtäringssprit. Bland de omständigheter, som tala till förmån för en sådan anordning, må till en början anföras, att förtäringsspriten bättre än sprit för tekniska ändamål och motorbränsle är ägnad att bära den högre tillverkningskostnad, som är förbunden med potatisspriten. Vidare har förtäringsspriten sedan gammalt väsentligen härrört från potatissprit, vilken synnerligen väl och i vissa avseenden bättre än de övriga slagen av råsprit lämpar sig för beredning av konsumtionssprit. De sakkunniga hava också funnit, att den kvantitet potatisbrännvin, som härigenom finge avsättning, bleve på ett lämpligt sätt avvägd i förhållande till storleken av den tillverkning, varmed, på sätt i det föregående påvisats, potatisbrännerierna tidigare kunnat räkna. För tioårsperioden närmast före sulfitspritsens tillkomst eller 1900/1901—1909/1910 utgjorde potatisbrännvinstillverkningen som nämnts i genomsnitt för tillverkningsår 29·7 miljoner liter; för den därpå följande tiden intill krigsutbrottet var samma årliga medeltal 32·2 miljoner liter. Därest potatisbrännerierna ensamma erhöle det föreslagna avsättningsområdet, torde deras tillverkning med hänsyn till nedgången i spritdryckskonsumtionen kunna beräknas röra sig om cirka 25 miljoner liter. Även med en återhämtning i konsumtionen och en därav föranledd ökning av potatisbrännvinstillverkningen skulle sagda tillverkning näppeligen komma att överstiga den nyssnämnda tidigare produktionen.

Då de sakkunniga ansett sig böra förorda denna lösning av frågan om säkerställande av en i skälig omfattning bedriven potatisbrännvinstillverkning i landet — vilken lösning i princip sammanfaller med grundtanken i kommerskollegiets här ovan omförmälda förslag om sprittillverkningens ordnande — knyta de sakkunniga dock härvid vissa bestämda förutsättningar.

I främsta rummet bör i sådant hänseende gälla, att åtgärder vidtagas i

syfte att bereda sulfitspriten en tryggad avsättning under förhållanden, som äro ägnade att icke allenast bibehålla sulfitspritindustrien i sin nuvarande omfattning utan även genom spritens utnyttjande såsom motorbränsle leda till en ökad produktion av dylik sprit. Till frågan här om vilja de sakkunniga återkomma i det följande.

Vidare anse de sakkunniga, att till råvara för framställning av förtäringssprit icke under alla förhållanden bör ifrågakomma potatissprit. Skulle under något år potatisskörden i landet bliva knapp, så att tillgång till bränneripotatis till skäligt pris icke förefunnes, eller komme förhållandena å potatismarknaden av andra orsaker, exempelvis export, att medföra onormalt höga priser å dylik potatis, bör enligt de sakkunnigas mening tillverkningen av potatissprit vid sådana tillfällen kunna begränsas och förtäringssprit i stället i mån av behov framställas av andra slag av råbrännvin. Användning av utländska råämnen för framställning av råsprit för leverans till reningsverken bör icke komma i fråga. Såsom villkor i detta sammanhang bör även gälla, att användning av spannmål vid tillverkning i potatisbränneri i regel icke må avse större myckenhet än som erfordras för framställning av det behöfliga maltet. Undantag härifrån må kunna medgivas för användande av skadad spannmål, slösad och dylikt.

Med den ställning, tillverkningen av potatisbrännvin enligt vad ovan föreslagits komme att intaga, skulle dess användande för andra ändamål, d. v. s. såsom teknisk sprit och såsom motorsprit, icke ifrågakomma. Ett förfogande över potatissprit för tekniska ändamål av den innebörd, som avses med ovannämnda, vid innevarande års riksdag fattade beslut angående rätt för Kungl. Maj:t att förvägra partihandlaren med skattefri sprit att inköpa sulfitsprit, anse de sakkunniga därför icke i fortsättningen böra äga rum. Dock bör såsom hittills potatissprit, skattefri eller skattelagd, kunna försäljas till den, som med hänsyn till det avsedda tekniska, vetenskapliga eller därmed jämförliga ändamålet med spriten är i behov av dylik sprit. Detta kan i verkligheten allenast gälla mindre kvantiteter och blir i fortsättningen liksom för närvarande reglerat genom försäljningspriset å varan, i det att exportsprit av sulfitråsprit betingar ett icke obetydligt lägre försäljningspris än dylik sprit av potatis.

Vad de övriga slagen av sprit beträffar är redan nämnt, att såsom ett led i de sakkunnigas förslag ingår, att säkerhet skulle skapas för sulfitspritindustrien att erhålla avsättning för sin produktion såsom teknisk sprit och motorsprit. Sulfitspriten skulle icke längre försäljas till förtäring ändamål, och de särskilda spritdrycksmärken, som i detaljhandeln saluhållas under beteckningen »Framställt av sprit ur cellulosasocker» skulle alltså icke komma att finnas i marknaden. För såväl parti-handelns som detaljhandelns utövare innebär detta ett underlättande. För allmänheten lärer tillgången till cellulosa förtäringsspriten äga sin betydelse därigenom, att dess försäljningspris hållits något lägre än pota-

tisspritens. Tidigare var skillnaden omkring 25 öre per liter. Vid den prisändring, som ägde rum i början av innevarande år, minskades denna skillnad. Det vanligaste märket av cellulosaförtäringssprit, renat brännvin »Den blå etiketten», är numera allenast 10 öre billigare än motsvarande vara av potatisråbrännvin. För sulfitspritindustrien har förtäringssprit jämt den tekniska spriten genom de högre pris, som kunnat uttagas å härtill levererad råvara, möjliggjort försäljning av motoralkoholen till ett pris, som varit tillräckligt lågt för att det saluförda spritmotorbränslet (lättbentyl) kunnat göra sig gällande i konkurrensen med bensinen. Sulfitspritindustrien bör därför enligt de sakkunnigas mening vara lika väl betjänad med ett system, enligt vilket den, oavsett användningsområdet, tillförsäkras avsättning och skäligt pris för den tillverkade varan.

Beträffande andra slag av sprit än potatis- och sulfitsprit hava de sakkunniga ansett, att, i den mån sådana slag av sprit med hänsyn till framställningskostnaderna kunna i konkurrensen med sulfitsprit vinna avsättning för tekniska och motorändamål, något hinder häremot icke bör resas. De sakkunniga återkomma härtill i det följande i samband med behandlingen av frågan om vissa bränneriers ställning med avseende å rätten att tillverka brännvin.

6. Tillverkning av brännvin i sammanhang med pressjästberedning.

Såsom i det föregående nämnts, gäller beträffande tillverkningen i jästbränneri viss kvantitetsbegränsning, i det att icke större myckenhet brännvin av normalstyrka får framställas per kvartal räknat än att mot 60 liter brännvin svara 100 kilogram tillverkad ren pressad jäst. Rörande tillkomsten av denna bestämmelse må i korthet erinras följande.

I samband med införandet av modernare fabrikationsmetoder inträdde i början på 1900-talet en sänkning i spritutvinningen vid jästfabrikationen. Omkring år 1920 inträffade emellertid, såsom framgår av tabell 1 å sid. 24, en anmärkningsvärd omkastning i detta förhållande, så att jästfabrikerna på några år kunde uppvisa en fördubbling av sin brännvinstillverkning. Denna uppgick tillverkningsåret 1921/1922 till icke mindre än 8² miljoner liter av normalstyrka, vilket väsentligen berodde därpå, att de avtal, enligt vilka priserna då reglerades, voro för jästspritens del synnerligen förmånliga. Priset å jästbrännvin hade gjorts avhängigt av potatisbrännvinets pris, och den betydande stegringen i det sistnämnda priset föranledde samma ökning i jästbrännvinspriset. År 1907 hade sistnämnda pris varit 23 procent lägre än potatisbrännvinspriset. År 1921 utgjorde samma skillnad allenast 6 procent. Den förskjutning i brännvinstillverkningen, som sålunda ägde rum, framkallade oro hos tillverkarna av de andra slagen av råbrännvin, framför allt hos tillverkarna av lantbruksbrännvin. Åtgärder påkallades snart i syfte att ernå en begränsning av

jästbrännvinstillverkningen. I proposition till 1923 års riksdag föreslog Kungl. Maj:t en maximering av jästbrännvinsframställningen för tillverkningsåret 1923/1924 till 4½ miljoner liter, vilken proposition av riksdagen bifölls. Enligt beslut vid 1924 och 1925 års riksdagar begränsades ytterligare maximikvantiteten av det jästbrännvin, som finge tillverkas under vart och ett av tillverkningsåren 1924/1925 och 1925/1926, till 3½ miljoner liter. I syfte att åstadkomma en definitiv reglering av rätten att tillverka brännvin i sammanhang med pressjästberedning hade Kungl. Maj:t anbefallt kommerskollegium och kontrollstyrelsen att verkställa utredning av frågan. På grundval av denna utredning föreslog Kungl. Maj:t i proposition nr 217 till 1926 års riksdag med förslag till ny brännvinstillverkningsförordning även bestämmelser i ovannämnda syfte. I fråga om den myckenhet jästbrännvin, som borde få tillverkas, hade professorn vid tekniska högskolan C. F. Kullgren på ämbetsverkens uppdrag verkställt en särskild undersökning. Denna utmynnade bland annat i uttalandet, att jästens kvalitet i hög grad påverkades av den använda fabrikationsmetoden, att risken för jästens kvalitet vore större vid jästgivande metoder med mindre spritutvinning än vid annat förfaringsätt, att det därför icke vore från teknisk synpunkt önskvärt, att de jästgivande metoderna genom ändrade lagbestämmelser tvingades fram till användning vid de svenska jästfabrikerna, att det tillåtna spritutbytet borde ställas i relation till kvantiteten ren jäst samt att utbytestalet borde fastställas till 80 eller 85 liter brännvin av normalstyrka på 100 kilogram ren jäst. Ämbetsverken föreslogo ett utbytestal av 80 liter, vilket även upptogs i nyssnämnda proposition.

Bevillningsutskottet biträdde emellertid icke förslaget under motive-ring, bland annat, att de utredningar i ämnet, som verkställts, icke förmått övertyga utskottet om behovet av högre årligt utbyte än omkring 3½ miljoner liter. Genom det i propositionen föreslagna utbytestalet komme, med den dåvarande fabrikationen av jäst, jästspirtillverkningen att stiga till över 5½ miljoner liter. Utskottet stannade emellertid vid att föreslå ett utbytestal av 60 liter brännvin per 100 kilogram pressjäst. Detta förslag grundades bland annat på den omständigheten, att de under de närmast föregående åren gällande temporära begränsningsreglerna ansågos hava inverkat menligt å jästindustrin till följd av den oviss-het, vari den därigenom försatts, ävensom vidare på svårigheter för jäst-industrin att anpassa sig efter en absolut begränsningsmetod med en för industrien i sin helhet angiven maximikvantitet jästbrännvin. Bevillningsutskottets förslag bifölls av riksdagen.

Trots den genomförda begränsningen, vilken började tillämpas den 1 oktober 1926, har jästbrännvinstillverkningen sedan dess icke oväsentligt ökats. Delvis förklaras detta av att en jästfabrik, som bedrev jästtill- verkning utan samband med utvinning av brännvin, inlöstes av Svenska jästfabriksaktiebolaget, vilket därmed ökade sin jästtillverkning och så-

lunda även erhöill möjlighet att tillverka mera brännvin. Eljest har stegringen haft sin grund i den år från år skeende ökningen i jästfabrikationen. Dessa förhållanden belysas av nedanstående sammanställning över produktionen i jästfabrikerna, upptagande jämväl råämnesförbrukningen:

Tillverkningsår	Antal fabriker	Använda råämnena		Tillverkad jäst ton	Tillverkat brännvin milj. liter å 50 %	Utbyte liter brännvin per 100 kg jäst
		Spannmål ton	Melass ton			
1912/1913.....	9	9 155	—	3 333	3·84	115·3
1913/1914.....	9	9 422	—	3 450	4·08	118·2
1919/1920.....	8	14 049	3 573	5 288	6·31	119·3
1920/1921.....	8	13 807	4 170	5 204	7·35	141·2
1921/1922.....	8	14 957	4 260	5 550	8·18	147·3
1922/1923.....	8	12 344	5 910	5 724	6·24	109·0
1923/1924.....	8	7 177	8 159	6 050	4·50	74·4
1924/1925.....	6	4 849	10 121	6 377	3·50	54·9
1925/1926.....	6	1 765	13 987	6 778	3·50	51·6
1926/1927.....	6	132	19 821	7 984	4·65	58·2
1927/1928.....	6	34	20 554	8 470	4·77	56·3
1928/1929.....	6	—	19 463	8 707	4·87	55·9
1929/1930.....	6	—	17 540	8 682	5·12	58·9
1930/1931.....	6	—	17 485	8 805	5·22	59·3
1931/1932.....	6	—	17 683	9 070	4·56	50·3

I det till grund för de sakkunnigas utredningsuppdrag liggande betänkandet anför 1932 års bevillningsutskott i jästspritfrågan bland annat följande:

»Då statsmakterna år 1923 föreskrevu särskild begränsning av den myckenhet brännvin, som finge framställas i sammanhang med pressjästberedning, anfördes såsom skäl härför, att detta brännvin kvalitativt icke vore fullt jämförbart med av potatis framställt brännvin samt att med de nya, mera fullkomnade metoder, som användas för tillverkning av jäst, ett betydligt lägre utbyte av brännvin erhöles än med den äldre metoden. Med begränsningen avsågs sålunda att förekomma, att jästfabrikationen bedrevs på sådant sätt, att högre utbyte av brännvin erhöles än som med användande av rationella tillverkningsmetoder kunde anses nödvändigt. Till stöd för den ytterligare begränsning, som föreskrevs år 1924, åberopade bevillningsutskottet (bet. nr 49) bland annat, att en mycket betydande del av den inom landet producerade jästmängden framställdes på sådana vägar, att någon sprit av beskaffenhet att med fördel kunna tillgodogöras praktiskt taget icke utvunnes, ett förhållande, som hade sin grund däri att nya fabriker igångsatts, vilka tillverkade jäst utan spritutvinning, varjämte den största av de äldre jästfabrikerna övergått till förändrad tillverkningsmetod med mycket lågt spritutbyte.

Då 1926 års bevillningsutskott uttalade sig för att högst 60 liter brännvin finge utvinnas vid en tillverkning av 100 kilogram pressjäst, utgick utskottet från att med denna begränsning ungefärligen den kvantitet jästsprit eller 3½ miljoner liter per år, som högst fått tillverkas åren 1924/1925 och 1925/1926, skulle komma att årligen framställas samt uttalade att, därest i framtiden jäst komme att tillverkas för export, någon ökning av den kvantitet jästsprit, som finge försäljas till partihandlare med rusdrycker, icke borde av sådan anledning komma till stånd. Det av bevillningsutskottet med begränsningen avsedda syftet har emellertid, såsom av de senaste årens tillverkningsciffror framgår, ingalunda till fullo uppnåtts.

Utskottet delar den av bevillningsutskottet tidigare uttalade uppfattningen, att jästfabrikationen bör bedrivas på sådant sätt, att högre utbyte av brännvin icke erhålles än som med användande av rationella tillverkningsmetoder kan anses nödvändigt. Emellertid vill det synas som om den väg, på vilken statsmakterna inslagit till vinnande av detta syfte, icke skulle vara den lämpligaste. Göres nämligen begränsningen för snäv, kunna ekonomiska eller drifttekniska svårigheter uppkomma för tillverkaren att framställa jäst av tillräckligt god kvalitet. Genom att jästfabrikerna praktiskt taget hava garanti för avsättning av hela sin tillverkning av jästbrännvin till partihandlare med rusdrycker, kunna å andra sidan, särskilt under tider, då spritdryckskonsumtionen minskas, olägenheter uppstå genom att begränsningen icke avväges så snävt, som förhållandena medgiva. Faran för att sådana olägenheter skola uppstå har i hög grad skärpts genom att de för jästspriten erlagda prisen icke synas hava bestämts med hänsyn till att varan närmast bör betraktas såsom en avfalls- eller biprodukt vid fabrikationen av jäst.

Vad nu anförts har givit utskottet skäl uttala, att vid den utredning, om vilken utskottet i anledning av motionerna anser sig böra hemställa, i fråga om jästsprittillverkningen främst spörsmålen rörande grunderna för denna varas prissättning samt avsättningsområden göras till föremål för undersökning. Användandet av framställningsmetoder med spritutvinning har ansetts medföra den fördelen, att jästens kvalitet därigenom blir bättre. Denna omständighet synes tala för att i allmänhet priset å jästråbrännvin avväges så, att tillverkaren visserligen erhåller ett intresse av att tillgodogöra sig den sprit, som för vinnande av nyssnämnda ändamål framställs, men icke att bedriva fabrikationen på sådant sätt, att större spritmängd utvinnes än som för jästproduktionens rationella utövande kan anses oundgängligen nödvändigt.»

I ett reservationsvis inom utskottet framkommet yrkande beträffande motiveringen anföres, hurusom huvudskälet till att syftet med begränsningen i jästbrännvinstillverkningen icke ernåtts vore, att det höga pris, som jästfabrikerna erhållit för sin råsprit, gjort det lönande för dem att lägga sin jästfabrikation så, att högsta medgivna spritutbyte uttagits. De hade därigenom också satts i stånd att sälja sin jäst billigare än fabriker, vilka till äventyrs varit hänvisade till jästproduktion med lägre relativt spritutbyte. Av olika anledningar vore en sådan ordning otillfredsställande. Det syntes till en början naturligt, att spritutvinningen vid jästfabrikationen reglerades framför allt med tanke på att erhålla bästa möjliga jäst, och då olika metoder för jästframställning kunde använ-

das, borde icke staten genom reglementariska bestämmelser eller konstlad prissättning på en biprodukt giva den ena metoden företräde framför den andra. Hänvisades jästfabrikerna att avyttra sin sprit för tekniskt ändamål, eventuellt för export till konkurrenspriser, bleve det icke något statsintresse, att deras spritproduktion begränsades. Det borde därför undersökas, huruvida man icke efter en lämplig avvägning av inköpspriset för jästråbrännvin kunde upphäva nu gällande föreskrifter om sådan begränsning.

I betraktande av de stora framsteg, som tekniken gjort på jästfabrikationens område, hava de sakkunniga funnit för fullgörandet av den anbefallda utredningen erforderligt, att en förnyad undersökning rörande de tekniska förhållandena med avseende å jästfabrikernas spritproduktion verkställdes. Att såsom experter biträda de sakkunniga vid behandling av frågan om tillverkning av sprit i samband med pressjästberedning har departementschefen på framställning av de sakkunniga förordnat professorn i jäsningsskemi vid Stockholms högskola K. D. R. Myrbäck och specialläraren i jäsningsslära vid Tekniska högskolan, fil. doktor E. H. Lundin. Efter företagna undersökningar samt efter överläggningar med representanter för den speciella sakkunskapen på detta område, däribland professorn vid Carlsberglaboratoriet i Köpenhamn S. P. L. Sörensen, vilken i en konfidentiell promemoria utförligt klarlagt de tekniska och ekonomiska synpunkterna i frågan, hava nämnda experter avgivit ett utlåtande, vilket såsom bilaga E är fogat vid detta betänkande. Av nämnda utlåtande framgår i sammanfattning följande.

De moderna metoder för framställning av pressjäst, som för närvarande användas i Danmark, Finland och Sverige äro

a) den ursprungliga s. k. spritfria Zulauf- eller Z-metoden, vid vilken bildas cirka 80 kilogram jäst per 100 kilogram melass och 5—10 liter 50-procentig alkohol per 100 kilogram jäst;

b) den modifierade, spritgivande Z-metoden, vilken för närvarande drives på sådant sätt, att 55—60 kilogram jäst bildas per 100 kilogram melass. Samtidigt erhållas 40—50 liter 50-procentig alkohol per 100 kilogram jäst.

I Danmark tillämpas vid jästframställning båda dessa metoder, under det att i Sverige endast den spritgivande metoden användes. I Finland äger jästframställning rum enligt den spritfria metoden.

Utredningen har givit vid handen, att det är möjligt att utan särskilda svårigheter med hjälp av den spritfria metoden tillverka jäst av samma höga kvalitet med avseende å renhet, jäskraft och hållbarhet, som med den spritgivande metoden. Den sistnämnda erbjuder emellertid vissa fördelar framför den spritfria. Sålunda vinnes vid den spritgivande metoden större driftsäkerhet med hänsyn till dels uppträdande infektioner under fabrikationsprocessen, dels även den roll, som variationer i den använda melassens kvalitet kunna spela. Denna metod medger jämväl bättre utnyttjande av råmaterialet, vilket medför en besparing av avsevärd ekonomisk betydelse. Även andra, dock ekonomiskt mindre viktiga besparingar, exempelvis av vissa hjälpmaterialier och kol m. m., äro

förenade med den spritgivande metoden. Denna metod måste därför anses tekniskt och även ekonomiskt fördelaktigare än den spritfria metoden.

Med avseende å frågan om jästbrännvinstillverkningen framhålla utredningsmännen, att sprit, som utvinnes av melassen i sammanhang med pressjästberedningen, har avsevärt lägre framställningskostnad än sprit, som tillverkas genom vanlig jäsnings av samma råmaterial, dock under förutsättning att den i förra fallet framställda jästen kan försälas till sådant pris, som kan anses skäligt för enligt den spritfria Z-metoden tillverkad jäst. Vid den spritgivande Z-metoden är förbrukningen av melass vid lika jästproduktion större än vid den ursprungliga Z-metoden. Denna merförbrukning av melass vid den förstnämnda metoden motsvaras emellertid av en produktion av ej mindre än cirka 85 liter brännvin per 100 kilogram merförbrukad melass, då däremot vid ett rent melassbränneri endast bildas 58 liter brännvin per 100 kilogram melass.

Till belysande av nu angivna förhållanden anföras följande siffror, utvisande melasskostnaderna vid framställning av sprit vid olika melasspriser, dels i jästfabrik med tillämpning av den modifierade Z-metoden, dels i melassbränneri:

Melasspris i öre per kg.....	4	5	6	7	8	9	10
Melasskostnad i öre för liter 50 %-ig alkohol:							
vid jästfabrik	4·7	5·9	7·1	8·2	9·4	10·6	11·8
i melassbränneri	6·9	8·6	10·3	12·1	13·8	15·5	17·2

För framställning av sprit ur melass talar enligt utredningsmännens mening i allmänhet den omständigheten, att melass är en åtminstone för närvarande i stort överskott förekommande avfallsprodukt, vilken bör komma till användning för spritframställning framför värdefullare råmaterial. Med nuvarande pris på melass, industrialkohol och motorsprit vore det tänkbart, att jästsprit skulle kunna tillverkas med förtjänst för industriändamål eller för användning såsom motorsprit. I varje fall vore detta möjligt efter en mindre höjning av spritpriset eller en mindre sänkning av melasspriset eller ock vid eventuell framtida användning av billigare råmaterial än melass, t. ex. träsocker. Även härvidlag förutsättes givetvis, att den samtidigt med spritframställningen producerade jästen kan avsättas till pris, som kan anses skäligt för jäst, framställd enligt den spritfria Z-metoden.

Därest det vid nuvarande melass- och spritpris ej vore möjligt att med skälig förtjänst tillverka industrialkohol eller motorsprit i pressjästfabrik, kunde det ifrågasättas, huruvida ej lämpligen en särskild prisklass för jästsprit för industriändamål kunde inrättas, därvid för jästspriten sattes ett pris, obetydligt högre än det för industrialkohol för närvarande gällande. Utredningsmännen erinra i detta sammanhang om de förändrade möjligheter för jästspriten till konkurrens med andra spritslag, som skulle inträda, därest den nuvarande tullen å melass borttoges.

Utredningsmännen uttala, att det måste anses olyckligt, om jästfabrikerna genom lagstiftningsåtgärder skulle helt förbjudas tillverka alkohol. En dylik åtgärd och jämväl genomförandet av en lagstadgad mera avsevärd begränsning av sprittillverkningen i fråga komme att medföra, att en del av i jästfabrikerna för närvarande befintliga behållare, maskiner och apparater — däribland destillationsanläggningarna — bleve helt eller delvis överflödiga. En koncentration av jästtillverkningen till de större fabriker och nedläggning av mindre fabriker torde jämväl bliva

följden. En viss kapitalförstöring och arbetslöshet skulle härigenom framkallas.

På grund av vad sålunda anförts, uttala utredningsmännen såsom sin uppfattning, att jästfabrikerna böra givas full frihet att framställa så mycket alkohol för industriändamål eller för användning till motorsprit, som de kunna komma att anse tekniskt och ekonomiskt lämpligt, när prisbildningen på marknaden för sprit och kolhydrat (melass, träsocker) kommer att tillåta en sådan tillverkning. En dylik tillverkning kunde förmodas bliva av stor nationalekonomisk betydelse, då 1 500 000—2 000 000 liter 95-procentig eller absolut alkohol årligen torde kunna framställas av de svenska jästfabrikerna för ifrågavarande ändamål.

Av den sålunda verkställda expertutredningen framgår, att det vid jästspritfrågans tidigare behandling med styrka åberopade skälet för spritutvinningens bibehållande, nämligen att det för bevarande av jästens kvalitet och hållbarhet vore erforderligt, att jästfabrikationen ägde rum i förbindelse med sprittillverkning, numera icke kan anses äga giltighet. Det fastslås i utredningen, att det är möjligt att utan särskilda svårigheter med hjälp av den s. k. spritfria Z-metoden tillverka jäst av samma höga kvalitet med avseende å renhet, jäskraft och hållbarhet som med den spritgivande metoden. I Finland och delvis även i Danmark sker jästtillverkningen med spritfri metod. I viss mån kunna även de svenska förhållandena härför åberopas. I samband med förarbetena till 1926 års brännvinstillverkningsförordning hävdade jästfabrikanterna, att spritutbytetalet icke kunde utan äventyrande av jästens kvalitet sättas lägre än till 80 å 90 liter per 100 kilogram tillverkad jäst. Riksdagen fastställde utbytetalet till 60 liter. Sedermera minskade jästfabrikanterna frivilligt utbytetalet till 50 liter för tillverkningsåret 1931/1932 och hava för tillverkningsåret 1933/1934 förbundet sig att tillämpa ett utbytetal av allenast 35 liter. Den tidigare gängse uppfattningen, att jästspriten vore en nödvändig biprodukt inom jästindustrin, kan därför numera icke hävdas på samma sätt. Med hänsyn härtill skulle väl hinder icke möta för statsmakterna att helt avskryva eller väsentligt begränsa jästbrännvinstillverkningen. Då emellertid huvudmotivet för de hittills genom lagstiftningsåtgärder vidtagna inskränkningarna i sagda tillverkning varit att av intresse för jordbruksnäringen skydda avsättningen av potatisbrännvin, skulle med den lösning av frågan om potatisbrännvinstillverkningens ställning, som de sakkunniga härovan förordat, något intresse ur denna synpunkt icke längre förefinnas att fortgå med restriktiva åtgärder mot jästbrännvinstillverkningen. Skäl härtill skulle så mycket mindre vara för handen, som det påvisats, att vissa fördelar i tekniskt och ekonomiskt hänseende äro att vinna genom den spritgivande metodens användning. Utredningsmännen hava nämligen framhållit, att vid användandet av spritgivande jästframställningsmetod ett avsevärt bättre utnyttjande av melassen kan ernås, vilket klart framgår av de av utredningsmännen anförda siffrorna. I samband därmed uttalas även, att det, måhända re-

dan vid nuvarande melasspris men i varje fall efter endast en relativt obetydlig sänkning av detsamma, syntes möjligt att framställa alkohol i jästfabrik så billigt, att den kunde tänkas få användning såsom industrialkohol eller motorsprit. De sakkunniga vilja för sin del härtill föga den anmärkningen, att av betydelse i sistnämnda hänseende skulle bliva borttagande av melasstullen — för närvarande 5 öre per kilogram — varom yrkande bland annat av lantbruksstyrelsen gjorts vid några tillfällen under senare år. Frågan om melasstullens bibehållande bör enligt de sakkunnigas mening göras till föremål för en ingående prövning.

Vid nu anförda förhållanden anse de sakkunniga, att hittillsvarande begränsning i jästbrännvinstillverkningen icke bör bibehållas utan synes det principiellt riktiga vara, att jästfabrikerna givas full frihet med avseende å sagda tillverkning. Därest så befinnes med hänsyn till avsättningsförhållandena ekonomiskt möjligt, bör denna tillverkning sålunda kunna avse vilka kvantiteter som helst. De områden, som komme att stå öppna för avsättning av jästspriten, bleve i enlighet med de sakkunnigas förslag försäljning såsom teknisk sprit samt motorsprit och för export. De priser, som jästfabrikanterna kunna beräkna erhålla för sprit för nu angivna ändamål, komme emellertid otvivelaktigt att bliva väsentligt lägre än det pris, de hittills vid försäljning av spriten till förtäringssändamål kunnat betinga sig.

Bland de skäl, som jästfabrikanterna tidigare åberopat i jästspritfrågan, har även varit, att den inkomst, de hade å brännvinstillverkningen, var ägnad att möjliggöra hållandet av ett tillräckligt lågt pris å den inhemska jästen, varigenom konkurrensen med utländsk jäst kunde utestängas. De sakkunniga finna det oriktigt att vid tillmätandet av priset å jästråbrännvin taga hänsyn till en sådan synpunkt, vilken — om den vid närmare undersökning befinnes förtjäna beaktande — i stället borde regleras genom jästtullens rätta avpassande.

Den starka ställning, som jästindustrien kommit att intaga i vårt land, har till icke oväsentlig del tillskrivits det förhållandet, att tillstånd att tillverka brännvin icke medgivits för nyanlagd jästfabrik. En sådan skulle alltså bliva nödsakad att arbeta under sämre ekonomiska betingelser än de befintliga jästfabrikerna. Härigenom hava dessa utan särskilt berättigande erhållit en viss monopolställning. Då jästspriten icke längre skulle komma till användning för tillverkning av förtäringssprit, synes vid tillämpning av 3 § i brännvinstillverkningsförordningen giltig anledning i allmänhet icke kunna föreligga att förvägra ny jästfabrikant rätt att tillverka brännvin.

7. Tillverkning av melassbrännvin och betbrännvin.

Beträffande tillverkningen av melassbrännvin och betbrännvin har bevillningsutskottet ansett frågan om förbud mot dylik tillverkning böra tagas i övervägande. Som skäl härför har utskottet anfört, att brännvin, framställt av sagda råämnen, icke kunde i kvalitativt hänseende mäta sig med potatisbrännvin samt att de särskilda skäl, som åberopats för att stödja odlingen av fabrikspotatis, åtminstone icke med samma styrka gällde beträffande betodlingen.

Såsom inledningsvis omförmälts, hava de hittillsvarande betbrännerierna på de sakkunnigas initiativ under året inlösts av Sveriges bränneriidkareförening samt nedlagt sin verksamhet. Enär det emellertid kan tänkas, att annat nuvarande bränneri eller ock för ändamålet nyinrättat bränneri avser att upptaga tillverkning av betbrännvin, äger spörsmålet om förbud mot tillverkning av dylikt brännvin alltjämt sin principiella betydelse, varför de sakkunniga ansett sig böra här behandla detsamma.

Frågan om bet- och melassbränneriernas ställning har tidigare varit under omprövning. 1920 års här ovan omförmälda förslag angående reglering av brännvinstillverkningen innefattade sålunda direkt förbud mot tillverkning av melassbrännvin och betbrännvin. I motiveringen härtill framhölls, att, enär sockerbetsodlingen icke täckte det inhemska behovet av socker, medgivande till betornas användning vid brännvinstillverkning icke vore motiverat. Vad melassen anginge, hade den mycket stor användning såsom fodermedel. Som nämnts blev emellertid sagda förslag avvisat av riksdagen. Frågan om nyssnämnda förbud återupptogs emellertid av kontrollstyrelsen i den år 1922 till Kungl. Maj:t avgivna utredningen angående revision av brännvinstillverkningsförordningen. Härvid framhöll styrelsen bland annat följande:

Beträffande användningen av betor såsom inmäskningsmaterial borde uppmärksammas, att lantbrukets normala upprätthållande i de trakter, där betor odlades för bränneriändamål, icke krävde, att särskilt sådana odling bedreves. Enligt vad som för styrelsen uppgivits, vore jordmänen i dessa trakter av allra bästa beskaffenhet och kunde räknas bland de bördigaste i hela landet. Något större hinder borde icke heller föreligga för att de betor, som odlades för bränneriändamål, framdeles erhöles avsättning i sockerindustrien. Det verkliga skälet för den alltjämt fortsatta odlingen av betor för bränneriändamål vore, att åtminstone med de brännvinspris, som hittills erhållits, det varit mera lönande att använda betorna för brännvinstillverkning än att sälja dem till sockerbolagen. Vad melassen anginge, erinrade styrelsen om detta ämnes betydelse som fodermedel samt framhöll vidare, att melassråbrännvinet vore av sämre kvalitet än potatisråbrännvin. Med hänsyn härtill och då tillverkning av brännvin med potatis såsom råmaterial under de senaste åren blivit väsentligt inskränkt på grund av minskad brännvinsförbrukning och då användning av potatis för brännvinstillverkning vore av särskild vikt för lantbruket inom vissa delar av vårt land, hade kontrollstyrelsen fun-

nit starka skäl föreligga för införande av förbud mot bränning av melass. Detta borde dock icke gälla jästfabrikernas brännvinstillverkning, enär melass vore ett nödvändigt material vid produktionen i dessa fabriker. Med åberopande av dessa skäl föreslog kontrollstyrelsen införande i brännvinstillverkningsförordningen av en bestämmelse om förbud mot tillverkning av brännvin med användande av sockerbeter eller melass såsom råämne.

Beträffande frågan huruvida och i vad mån ersättning borde utgå till de bet- och melassbrännerier, som komme att nedläggas som följd av det föreslagna förbudet, uttalade styrelsen, att, då den väsentliga fördelen av förbudet komme potatisbrännerierna till del, enär dessa finge tillverka mera brännvin, det syntes vara naturligt, att dessa brännerier löste den ersättningsfråga, som uppkomme genom det ifrågasatta förbudet. Det låge närmast till hands, att Sveriges bränneriidkareförening övertog de bet- och melassbrännerier, som finge nedläggas.

På grund av uppkommande nya frågor å brännvinstillverkningens område uppdrog Kungl. Maj:t sedermera åt kontrollstyrelsen att taga nämnda förslag under förnyad omprövning. Beträffande det föreslagna förbudet mot tillverkning av bet- och melassbrännvin konstaterade styrelsen i sitt den 20 november 1925 på grund av nämnda uppdrag avgivna utlåtande, att överenskommelse om sagda bränneriers övertagande av Sveriges bränneriidkareförening icke kunnat ernås. Styrelsen fann sig därför icke föranlåten att i sitt nya förslag upptaga dylikt förbud.

Då tanken på ett förbud mot tillverkning av betbrännvin och melassbrännvin närmast torde hava framkommit för att möjliggöra en ökad tillverkning av potatisbrännvin, lärer, med den ställning de sakkunniga nu förordat för potatisbrännvinet, ett dylikt förbud ur nämnda synpunkt icke vara av något intresse. Icke heller kan bet- och melassbrännvinets sämre kvalitet motivera tillverkningens förbjudande, därest, såsom de sakkunniga förorda, dessa slag av brännvin allenast skulle finna användning såsom teknisk sprit eller som motorsprit. Med hänsyn till den inträdda förändringen i förutsättningarna synes det därför icke föreligga skäl att genom lagstiftningsåtgärder förbjuda denna tillverkning. En anledning härtill skulle måhända förefinnas beträffande betbrännvinstillverkningen, enär det kan göras gällande, att de vid tillverkningen förbrukade sockerbeterna komme till bättre användning för sockertillverkning. I verkligheten torde det förhålla sig så, att möjligheterna för en fortsatt betbrännvinstillverkning i landet med de sakkunnigas förslag bleve ganska ringa, enär det pris, som kan betalas för teknisk sprit och för motoralkohol, med all sannolikhet icke kan göra betbrännvinstillverkningen lönande.

Annorlunda förhåller det sig med tillverkningen av melassbrännvin, enär denna tillverkning dels visat sig äga betydelse för avsättning av sockerindustriens överskott av den vid råsockerfabriker och raffinaderier uppkommande melassen, dels även i verkligheten torde vara att räkna med på grund av detta brännvins lägre framställningskostnad. Tillverk-

ningen av melass samt dess avsättning för olika ändamål belyses av den nedan intagna tabellen.

Tillverkningen och försäljningen av melass.

År	Tillverkad melass			Försäld melass till				
	råsocker- melass ton	raffinad- melass ton	summa ton	foder- ändamål ton	bränn- vinstill- verkning ton	jästfabri- kation ton	export ton	summa ton
1913/1914	17 736	6 587	24 323	13 769	1 967	3 452	—	19 188
1920/1921	20 412	11 070	31 482	29 963	5 915	2 458	—	38 336
1921/1922	35 355	11 747	47 102	34 205	2 036	3 158	5 081	44 480
1922/1923	8 909	12 234	21 143	21 479	463	4 371	48	26 361
1923/1924	22 527	11 134	33 661	26 133	1 470	7 948	1 970	37 521
1924/1925	20 464	10 861	31 325	21 485	1 613	6 830	487	30 415
1925/1926	29 249	12 634	41 883	22 808	1 924	14 245	—	38 977
1926/1927	2 491	17 201	19 692	10 432	1 866	13 894	—	26 192
1927/1928	22 486	13 851	36 337	22 415	1 590	14 781	—	38 786
1928/1929	25 338	20 074	45 412	19 787	1 183	20 293	—	41 263
1929/1930	16 006	16 057	32 063	12 411	1 940	16 896	—	31 247
1930/1931	26 290	17 293	43 583	17 522	1 980	18 135	—	37 637
1931/1932	20 903	15 778	36 681	18 789	1 565	17 161	2 298	39 813

Melassens huvudsakliga avsättningsområde har, som framgår av tabellen, varit till foderändamål. Denna användning har emellertid på de senaste åren visat nedgång. Det viktigaste avsättningsområdet för melassen har numera blivit för jästfabrikationen. Förbrukningen av melass för direkt framställning av brännvin är däremot relativt liten. Melassutvinningen vid sockerfabrikerna har i stort sett undergått en stegring, vilken varit påfallande för år med goda skördar av sockerbeter — 1932 års skörd medförde sålunda en produktion av icke mindre än 39 770 ton råsocker-melass. Tillverkningen av raffinadmellass, vilken håller sig mera konstant, uppgick tillverkningsåret 1932/1933 till 18 035 ton. Med hänsyn till den minskade efterfrågan å melass för foderändamål har det mött svårigheter för sockerindustrien att finna avsättning för varan. Vid oktober månads början åren 1930, 1931 och 1932 — alltså omedelbart före den nya kampanjen — utgjorde de hos sockerfabrikerna befintliga melasslagren respektive 8 206 ton, 11 521 ton och 11 841 ton. I början av augusti 1933 lågo fabrikerna inne med melass till en kvantitet av 11 961 ton. Samtidigt utvisa melassprisen för de senare åren en avsevärd nedgång. Enligt av Svenska sockerfabriksaktiebolaget lämnade uppgifter har prisutvecklingen å melass för bolagets vidkommande gestaltat sig på följande sätt:

För melass erhållna medelpriser, kr. per ton.

Å r	Brännvins- tillverkning	Jäst- fabrikation	Å r	Brännvins- tillverkning	Jäst- fabrikation
1912/1913	63·05	45·30	1925/1926	99·58	95·14
1913/1914	65·00	38·31	1926/1927	105·42	90·18
1919/1920	—	218·96	1927/1928	112·76	84·16
1920/1921	121·53	126·34	1928/1929	137·86	111·09
1921/1922	84·91	65·36	1929/1930	116·14	101·11
1922/1923	80·33	67·31	1930/1931	50·49	65·48
1923/1924	82·89	69·33	1931/1932	52·49	57·33
1924/1925	97·42	81·55			

Beträffande dessa melasspriser är att märka, att de mer eller mindre inkludera melasstullen, vilken för ton räknat uppgår till 50 kronor.

Världsmarknadspriset å melass är i hög grad skiftande, och melassen kan vid vissa tillfällen, exempelvis före en kampanjs början, vara åsatt ett helt obetydligt pris. Tillförlitliga noteringar torde därför vara svåra att erhålla. Följande världsmarknadspriser å melass hava lämnats av en engelsk melassfirma och av Svenska sockerfabriksaktiebolaget tillhandahållits de sakkunniga:

Betråsockermelass				Rörsockermelass			
Kamp. år	£ per ton	Kurs	Sv. kr. per ton	Kalenderår	Genomsnitt £ per ton	Kurs	Sv. kr. per ton
1928/1929, högst...	3·19/0	18·16	71·73	1927.....	2·12/6	18·13	48·59
lägst ...	2·3/0	18·16	39·04	1928.....	3·0/0	18·16	54·43
1929/1930, högst...	3·10/0	18·16	63·56	1929.....	3·5/0	18·14	58·95
lägst ...	2·0/0	18·16	36·32	1930.....	3·7/6	18·11	61·12
1930/1931, högst...	2·10/0	18·16	45·40	1931.....	1·5/0	17·97	22·46
lägst ...	0·5/0	18·16	4·54	1932.....	1·5/0	19·01	23·76
1931/1932, högst...	1·0/0	18·70	18·70	1933.....	1·7/6	18·91	26—
lägst ...	0·7/6	18·70	7·01				
1932/1933, högst...	2·7/6	18·88	44·84				
lägst ...	1·5/0	18·88	23·60				

På grund av avsättningssvårigheterna inom landet har sockerindustrien nödgats anlita utvägen att exportera melass, vilket allenast kunnat ske till priser, som motsvarat världsmarknadspriserna och som alltså avsevärt understigit de inhemska. Enligt vad som framgår av den officiella handelsstatistiken utgjorde exportmedelvärdet för melass år 1931 1·4 öre och år 1932 2·4 öre per kilogram.

Med hänsyn till nu anförda förhållanden synes fog finnas för att möjligheter hållas öppna för avverkning av melass för bränneriändamål. Beträffande utsikterna att ernå avsättning för melassprit vilja de sak-

kunniga hänvisa till följande inom Svenska sockerfabriksaktiebolaget utförda preliminära beräkningar över framställningskostnaden, avseende tillverkning i ett större melassbränneri vid olika melassavverkning och vid vissa melasspriser:

Melassavverkning ton	Sprittillverkning liter å 96 %	Melasspris öre per kg	Tillverkningspris öre per liter brännvin å 50 %
4 500	1 350 000	1	7·07
		2	8·81
		3	10·54
		4	12·28
		5	14·02
		6	15·75
		7	17·48
9 000	2 700 000	1	6·67
		2	8·40
		3	10·14
		4	11·88
		5	13·61
		6	15·35
		7	17·08

Då det tillverkningspris å sulfitsprit, varmed de sakkunniga ansett sig kunna räkna (jfr sid. 102), utgör 25 öre per liter å 95 procent eller cirka 13 öre per liter å 50 procent, framgår av sammanställningen, att melassbrännvinet vid tillverkning i ovan angiven skala åtminstone vid ett melasspris av högst 4 öre per kilogram torde vara konkurrenskraftigt med sulfitspriten. Då såsom ovan påvisats exportmedelpriset under senare år nedgått till allenast omkring 2 öre per kilogram, vilja de sakkunniga understryka, att, därest fråga är om brännvinstillverkning för förbrukning av överskottslager av melass, det som regel bör gälla, att sockerindustrien därvid icke bör äga tillgodogöra sig melasspriser, som äro väsentligt högre än om överskottet skulle hava försålts å världsmarknaden.

Enligt 6 § i det år 1933 mellan staten och sockerfabriksaktiebolagen träffade avtalet angående importmonopol å socker gälla bolagens åtaganden allenast under förutsättning, bland annat, att sådana åtgärder under avtalstiden icke vidtagas beträffande användningen av melass vid tillverkning av brännvin, varigenom bolagens möjligheter att vinna avsättning av melass väsentligen skulle minskas. De sakkunniga vilja fästa uppmärksamheten på att, därest fråga blir om förnyande av sagda avtal, nämnda bestämmelse bör bortfalla eller modifieras, så att statsmakterna erhålla fria händer för ett eventuellt genomförande av vad de sakkunniga ovan föreslagit.

8. Gemensamt organ för partihandel med spritdrycker och skattefri sprit.

Såsom i det föregående nämnts, försäljes det i brännerierna tillverkade brännvinet dels till aktiebolaget Vin- & spritcentralen, dels till aktiebolaget Skattefri sprit, vilka bolag av Kungl. Maj:t antagits till partihandlare med rusdrycker, respektive med skattefri sprit. Avsättningen i marknaden av motoralkohol, liksom även av sprit för export äga tillverkarna enligt därom givna bestämmelser själva handhava (jfr sid. 28 o. f.).

En anordning av avsättningen av det i landet tillverkade brännvinet i enlighet med de sakkunnigas förslag fordrar för sitt rationella genomförande en centralisering av upphandlingen av det tillverkade brännvinet till ett enda organ. Innan de sakkunniga övergå att yttra sig i denna fråga, må här i korthet erinras om de bestämmelser, som gälla beträffande de nuvarande partihandelsbolagen.

Enligt 12 § i förordningen angående försäljning av rusdrycker äger Kungl. Maj:t till partihandlare med rusdrycker antaga ett eller flera aktiebolag för en tid av högst sex år. Vid fastställandet av de nuvarande grunderna för partihandelns organisation, vilka genom propositionen nr 196 underställdes 1930 års riksdag, förutsattes likväl, att partihandeln skulle utövas av ett odelat organ. Detta har även kommit till uttryck i det avtal av den 15 oktober 1930, enligt vilket Kungl. Maj:t för åren 1931—1936 upplåtit rätten att idka partihandel med rusdrycker åt aktiebolaget Vin- & spritcentralen och därvid förbundit sig att icke under nämnda tid antaga annat bolag till partihandlare. Nu gällande organisation av bolaget är av den innebörd, att staten i realiteten äger all bestämmanderätt över detsamma och helt kontrollerar dess verksamhet, varigenom bolagets karaktär av statligt monopolföretag numera fullständigats.

I 4 § i förordningen angående handel med skattefri sprit stadgas, att partihandel med sådan sprit — med undantag för motorsprit — allenast må utövas av aktiebolag, som erhållit tillstånd därtill av Kungl. Maj:t. Sådant tillstånd meddelas för en tid av högst fem år. Nuvarande partihandlare är aktiebolaget Skattefri sprit, som ensamt innehaft denna partihandelsrätt sedan 1919, under första femårsperioden såsom dotterbolag till aktiebolaget Vin- & spritcentralen och därefter till sulfitspritfabrikanternas försäljningsorgan, aktiebolaget Svensk sprit. Senast beviljade oktroy utlöper med utgången av år 1933. Även aktiebolaget Skattefri sprit är genom oktroyvillkoren till viss del kontrollerat av staten. Enligt förordningen äger sålunda Kungl. Maj:t rätt att utse en ledamot av bolagsstyrelsen, som tillika skall vara styrelsens ordförande. I de för bolaget gällande oktroyvillkoren, vilka återfinnas i Kungl. Maj:ts resolution den 14 december 1923 angående partihandelsrätt för bolaget, äger Kungl. Maj:t vidare bestämma myndighet, korporation eller företag,

som äger välja en styrelseledamot. Därjämte har Kungl. Maj:t rätt att utse en revisor hos bolaget. Bland de för tillståndet i övrigt gällande villkoren finnes en bestämmelse om att för reglering av priset å skattefri sprit skall inrättas en särskild prissättningsnämnd, bestående av fyra ledamöter, av vilka Kungl. Maj:t utser ordföranden och en ledamot samt aktiebolaget Skattefri sprit och aktiebolaget Vin- & spritcentralen vardera en ledamot. Denna nämnd har bland annat att bestämma bolagets partihandelstillägg per liter försäld sprit, varigenom bolagets vinstmöjligheter kunna kontrolleras.

Vid den tidpunkt, då frågan om reglering av handeln med den skattefria spriten upptogs till behandling, var centraliseringen av handeln med spritdrycker ännu icke fullbordad, och aktiebolaget Vin- & spritcentralen ägde då icke tillnärmelsevis den ställning såsom statligt monopolföretag, som nu är fallet. Att överlåta partihandeln å nämnda bolag var vid denna tid heller icke ifrågasatt. Det i Kungl. Maj:ts proposition nr 323 till 1918 års riksdag framlagda förslaget till lagstiftning i ämnet innebar i stället, att för upphandling och partiförsäljning av sprit för andra ändamål än för förtäring skulle inrättas ett statsmonopol, benämnt Statens sprithandelskommission. Förslaget om ett dylikt monopol godkändes emellertid icke av riksdagen, som icke ansåg tillräckliga skäl vara för handen att tillgripa denna anordning för partihandeln med skattefri sprit utan i stället fann, att det avsedda syftet lika väl kunde ernås genom partihandelns överlåtande på ett eller flera av Kungl. Maj:t oktroyerade aktiebolag.

Redan den omständigheten, att staten numera till sitt förfogande har ett under dess kontroll stående och i ekonomiska och tekniska avseenden kvalificerat monopolorgan på sprithandelns område, kan utgöra ett skäl för övervägande att till detta monopolföretag lägga även handeln med den skattefria spriten. Ett sådant sammanförande av all partihandel med sprit finna de sakkunniga utgöra en fullt rationell anordning, ägnad att säkerställa det allmännas intressen på detta område och innebärande en förenkling i det nuvarande systemet med två vid varandras sida ställda partihandelsorgan. Det nuvarande systemet har otvivelaktigt medfört en dubbelorganisation samt i vissa fall en onödig omgång. Exempelvis må nämnas, att partihandlaren med skattefri sprit för närvarande har att hos spritcentralen inköpa vissa slag av sprit för sin försäljning. I varje fall låter det sig svårligen tänkas, att något visst spritindustriintresse, såsom nu är fallet, i fortsättningen skulle kunna anförtros utövändet av rätten till partihandel med skattefri sprit, enär enligt de sakkunnigas förslag produktionen från flera kategorier av brännvinstillverkare vore avsedd att kunna vinna avsättning såsom skattefri sprit. Härav följer, att ombyte av partihandlare i detta sammanhang under alla förhållanden sannolikt komme till stånd. Framför allt finna emellertid de sakkunniga en centralisering av upphandlingen av all till-

verkad sprit bliva erforderlig för att ernå enhetlig behandling av pris-sättnings- och upphandlingsfrågorna samt för att hos ett gemensamt organ kunna samla all sakkunskap på området. De sakkunniga syfta härvid särskilt på de viktiga spörsmål, som komma att föreligga, därest en utökad användning av sulfitsprit till motorbränsle genom tvångsinblandning av sprit i bensin skulle komma till genomförande. För sådant ändamål kräves ett väl kvalificerat organ, som å det allmännas vägnar kan träffa avgöranden angående priser och leveranser av dylik sprit samt taga befattning med tekniska spörsmål angående inblandningsförfarandet. För dessa uppgifter bör det statliga monopolorganet vara bäst skickat. Därest man framdeles avsåge att upptaga skatt å motorsprit, skulle detta givetvis skattetekniskt låta sig lätt genomföra, därest all motorsprit komme att passera genom det statliga monopolorganet.

På grund av de nu anförda omständigheterna få de sakkunniga förorda vidtagande av sådana ändringar i förordningen angående handel med skattefri sprit, att det skall ankomma å aktiebolaget Vin- & spritcentralen att utöva partihandeln jämväl med skattefri sprit samt att den brännvinstillverkarna nu tillkommande rätten att själva eller genom ombud handhava försäljningen av motorspriten ävenledes överflyttas på nämnda bolag.

Då de sakkunniga föreslå denna utvidgning av aktiebolaget Vin- & spritcentralens verksamhet, vilja de sakkunniga icke underlåta att framhålla, att bolaget därmed ställes inför en synnerligen maktpåliggande uppgift, vars riktiga handhavande är av stor ekonomisk betydelse icke allenast för bolaget självt utan även för de näringsgrenar, vilka såsom tillverkare eller förbrukare av sprit beröras av bolagets verksamhet. Framst gäller detta prispolitiken med avseende å inköp och försäljning av sprit. Därjämte vilja de sakkunniga understryka vikten av att uppmärksamhet även i fortsättningen ägnas åt att söka utfinna nya avsättningsområden för sprit för tekniska ändamål. På detta område har den nuvarande partihandlaren, aktiebolaget Skattefri sprit, nedlagt ett framgångsrikt arbete och vidtagit anordningar, som resulterat i en avsevärd stegring i avsättningen av sprit för olika ändamål. För utnyttjande av nämnda bolags erfarenheter och sakkunskap även å andra områden av partihandeln finna de sakkunniga lämpligt, att aktiebolaget Vin- & spritcentralen, i den utsträckning så kan ske, vid övergången övertager hos aktiebolaget Skattefri sprit anställd personal.

Då sistnämnda bolags oktroj som nämnts upphör med innevarande års utgång, torde i avvaktan på resultatet av förevarande utredning förnyad oktroj böra av Kungl. Maj:t medgivas allenast för en kortare period.

9. Prissättningen å tillverkat brännvin.

Prissättningen å tillverkat brännvin är i lagstiftningen icke reglerad i annan mån än att i 24 § i brännvinstillverkningsförordningen är stadgat, att, därest i fråga om brännvin, som tillverkare försäljer till partihandlare med rusdrycker, frivillig överenskommelse ej kan träffas om pris eller leveransvillkor i övrigt, skall, då tillverkare eller partihandlare med rusdrycker det påfordrar, avgörande träffas av en särskild prisnämnd, bestående av sju ledamöter, av vilka två utses av vardera parten. Återstående tre ledamöter, däribland ordföranden, jämte suppleanter för dem förordnas årligen av Kungl. Maj:t. Kostnaderna för prisnämndens verksamhet gäldas med hälften av vardera parten.

I fråga om prisöverenskommelser vid leverans av brännvin gälla för närvarande olika regler. För de brännerier, som tillhöra Sveriges bränneriidkareförening, tillämpas sålunda det särskilda avtal, som enligt vad ovan nämnts förefinnes mellan föreningen och aktiebolaget Vin- & spritcentralen och som i sin helhet generellt reglerar prisförhållandena för lantbruksbrännvin och jästbrännvin. För nämnda bolags inköp av sulfitsprit träffas uppgörelse med aktiebolaget Svensk sprit för varje inköpt parti. Beträffande den skattefria spriten, i huvudsak bestående av sulfitsprit, som aktiebolaget Skattefri sprit övertager av sitt moderbolag, aktiebolaget Svensk sprit, förefinnes heller intet avtal, utan regleras priset tid efter annan med hänsyn till föreliggande omständigheter. I allmänhet inrikta sig sulfitspritsfabrikanterna på att sätta priset så lågt som möjligt för att stimulera förbrukningen av teknisk sprit, varigenom fabrikenas tillverkning kunnat ökas. Aktiebolaget Skattefri sprits övertagande av den vid spritcentralens reningsverk fallande sekunda spriten regleras genom avtal mellan de båda bolagen, gällande för aktiebolaget Skattefri sprits oktrojperiod. Priset bestämmes av den i nämnda bolags oktrojvillkor föreskrivna prissättningsnämnden för skattefri sprit. Denna prisnämnd har att minst en gång årligen, bland annat, dels fastställa det pris, aktiebolaget Skattefri sprit skall erlægga för sekunda sprit, som inköpes från aktiebolaget Vin- & spritcentralen, varvid grundvalen för prisbestämningen skall vara de kostnader, däri inberäknat skälig fabriktionsvinst, vartill sulfitsprit skäligen må kunna framställas av en sulfitspritsfabrik vid full drift med cirka en miljon liter årlig tillverkningskapacitet, dels ock till Kungl. Maj:t meddela resultaten av inom nämnden företagen undersökning rörande det pris, vartill sulfitsprit må kunna skäligen framställas.

Tillverkningspriset å sulfitsprit har för de båda senaste åren angivits till 28 öre per liter å 95 procent, d. v. s. 147 öre per liter å 50 procent. Då nämnden ansett, att aktiebolaget Vin- & spritcentralen bör äga tillgodogöra sig en handelsvinst av 2 öre per liter, har det av nämnden fast-

ställda priset å sekunda sprit sålunda utgjort 30 öre per liter å 95 procent eller 15·7 öre per liter å 50 procent.

De senast gällande priserna vid partihandlarnas inköp av råsprit av olika slag hava varit (per liter av normalstyrka):

Aktiebolaget Vin- & spritcentralens inköp:

Potatisråbrännvin	1 29·0 öre
Betråbrännvin	27·5 »
Melassråbrännvin	25·4 »
Jästråbrännvin	25·4 »
Sulfitråbrännvin:	
för förtäringssändamål	18·7 »
för medicinskt, farmaceutiskt, tekniskt m. fl. ändamål.....	21·4 »

Aktiebolaget Skattefri sprits inköp:

Sulfitråsprit (i medeltal)	17·0 öre
Sekunda sprit från reningsverken	15·7 »

Vid sin försäljning av motoralkohol till bensinfirmorna tillämpa tillverkarna för närvarande ett överenskommet pris av 24 öre per liter (99·5 procent, denaturerad). Detta pris torde i och för sig vara förlustbringande för tillverkarna, men dessa göra sig täckta härför genom det merpris, som de erhålla för sprit vid leverans till aktiebolaget Vin- & spritcentralen och aktiebolaget Skattefri sprit.

Beträffande den närmare innebörden av den prispolitik, som kommit till uttryck i ovannämnda avtal mellan Sveriges bränneriidkareförening och aktiebolaget Vin- & spritcentralen, har bolaget i sin vid detta betänkande fogade utredning angående koncentration av brännerirörelsen (bilaga B) lämnat en ingående redogörelse (P. M. angående spritcentralens inköp och tillverkning av råbrännvin), till vilken de sakkunniga hänvisa. De huvudsakliga reglerna för prissättningen hava följande lydelse:

När fråga är om prissättning av potatisråbrännvin, skola till grund för prisbestämningen läggas de vid tiden för prisbestämningen gällande priser för arbetskraft samt för de för bränningen nödiga råvaror och förnödenheter ävensom konstaterade administrations- och tillverkningskostnader vid ett välskött potatisbränneri med en under kampanjen fullt utnyttjad sammanhängande tillverkningstid av minst 80 dagar samt en daglig avverkning av 150 hektoliter potatis och 700 kilogram mältad säd. Vid kalkylens upprättande skall därjämte inräknas 5 procents årlig avskrivning på ett antaget värde för brännerifastigheten av 40 000 kronor och för bränneriets maskiner och inventarier av 20 000 kronor ävensom 8 procents avkastning å det sålunda för fastigheten och inventarierna

¹ En tilläggskvantitet betingade i pris 26·3 öre.

tillsammans beräknade kapitalet av 60 000 kronor. I övrigt må i kalkylen icke beräknas särskild vinst av tillverkningen eller någon ersättning eller avgift till föreningen.

Priset för jästråbrännvin skall med utgångspunkt från det sålunda beräknade priset på potatisråbrännvin kalkyleras på sådant sätt, att jästråbrännvinet i renad form kommer att betinga bolaget samma kostnad som potatisråbrännvin i renad form, varvid hänsyn jämväl skall tagas till den mera begränsade användning, det renade jästråbrännvinet må äga.

Priset på betråbrännvin och melassråbrännvin skall beräknas enligt samma grunder, som för jästråbrännvinet stadgats.

Vad potatisbrännvinet angår avses med dessa bestämmelser, att tillverkningskostnaderna skola utgöra grundvalen för prissättningen å brännvinet. Mot denna princip torde någon erinran icke kunna göras. Däremot har principen uppenbarligen icke erhållit sådan tillämpning i verkligheten, att prissättningen blivit rättvisande. Från många håll hava också anmärkningar framkommit, att priset å potatisbrännvinet skulle vara så tillmätt, att åt brännerinäringsens utövare därigenom bereddes en utomordentligt gynnad ställning. I fråga om priset har i den av aktiebolaget Vin- & spritcentralen avgivna utredningen även kommit till synes den uppfattningen, att vissa betydelsefulla faktorer i kalkylen numera borde revideras och att den prissättning, som ägt rum, resulterat i ett för högt pris. Att så torde vara förhållandet, har också vunnit bekräftelse i den av den danske experten ingenjör Obel-Jørgensen för de sakkunnigas räkning verkställda utredningen. För att erhålla en överblick av bränneriernas genomsnittliga tillverkningskostnad för brännvinet har ingenjör Obel-Jørgensen utfört kalkyler för sex brännerier av genomsnittlig storlek, vilka arbeta med medelstora spritutbyten, avseende deras tillverkning kampanjen 1932/1933. Med det potatispris, som då tillämpades, skulle brännvinspriset hava utgjort, i stället för det fastställda av 29 öre per liter å 50 procent, allenast 24½ öre. Ingenjör Obel-Jørgensen har ansett överenskommelsen mellan spritcentralen och bränneriidkareföreningen åsyfta att tillförsäkra potatisodlarna ett skäligt pris för potatisen, samtidigt med att brännerierna finge tillgodogöra sig en förräntning av 8 procent å det i bränneriet nedlagda kapitalet. Däremot vore det knappast meningen, att tillverkarna utöver denna förräntning skulle kunna tillgodogöra sig överskott. Detta överskott varierade i fråga om de undersökta brännerierna för nämnda tillverkningsår mellan cirka 17 500 kronor och 3 000 kronor och utgjorde i genomsnitt drygt 10 000 kronor.

En faktor av stor betydelse för prissättningen är givetvis det beräknade utbytet av brännvin ur de inmäskade råämnena. I detta avseende har i den kalkyl, som legat till grund för prissättningen, sedan år 1926 upptagits ett utbyte av 116 liter brännvin ur 100 kilogram stärkelse i inmäskad potatis och spannmål. Detta utbytestal, som spritcentralen utan

resultat påyrkat skola höjas till 120 liter, har vid den av ingenjör Obel-Jørgensen gjorda undersökningen, enligt det av överkontrollörerna vid brännvinstillverkningen tillhandahållna siffermaterialet över råämnesförbrukningen vid varje bränneri, visat sig i genomsnitt utgöra 122 liter, varmed han även räknat i sina kalkyler. Uppenbart är, att ett högre utbytestal än det tillämpade bort vara grundläggande för priset. Vidare kan anmärkas, att vid prissättningen hänsyn hittills icke tagits till den levererade spritens alkoholhalt. Spritcentralen har sålunda, för liter av normalstyrka räknat, erlagt samma pris, vare sig spriten haft en alkoholstyrka av exempelvis allenast 70 procent och sålunda innehållit en stor mängd vatten eller om fråga varit om högprocentig sprit, som alltså dragit mindre fraktkostnader samt varit billigare för vederbörande reningsverk att destillera. Åt nu anmärkta förhållande torde uppmärksamhet böra ägnas vid prissättningen.

Enligt de sakkunnigas mening är det av vikt, att en prissättning kommer till stånd, vilken så nära som möjligt ansluter sig till de verkliga kostnaderna för potatisbrännvinets tillverkning i ett välskött bränneri. Då en statlig reglering beträffande en viss näringsgren blivit genomförd, bör ett oeftergivligt villkor vara, att utövarna av denna näringsgren icke till följd av statsingripandet äga möjlighet att bereda sig oberättigade vinster. Enligt vad de sakkunniga erfarit, har aktiebolaget Vin- & spritcentralen, för att få en ingående prövning av pris- och leveransvillkoren beträffande potatisråbrännvinet till stånd och erhålla fria händer i dessa frågor, verkställt uppsägning från och med den 1 oktober 1934 av sitt avtal med Sveriges bränneriidkareförening. De sakkunniga vilja understryka, att fordran på en rationell prissättning å potatisråbrännvinet, vilken icke lämnar rum för uttagande av otillbörliga vinster, gör sig i än högre grad gällande, därest, såsom av de sakkunniga föreslagits, potatisbrännvinet skall beredas en med avseende å avsättningen särskilt skyddad ställning i jämförelse med vissa andra slag av sprit. Såsom de sakkunniga i fortsättningen skola uppvisa, är en sådan prissättning även av betydelse för främjande av den tekniska utvecklingen inom brännerihandteringen.

Beträffande de övriga slag av sprit, vilkas prissättning är på visst sätt reglerad i de ovan återgivna avtalsbestämmelserna, må erinras, att dessa bestämmelser äro formulerade i nära anslutning till ett av kommerskollegium och kontrollstyrelsen i sin ovan omförmälda utredning angående jästsprittillverkningen gjort uttalande i frågan om prissättning å jästråbrännvin (se Kungl. Maj:ts proposition nr 217 till 1926 års riksdag, sid. 66). I detta uttalande, mot vilket erinringar icke gjorts från Kungl. Maj:ts eller riksdagens sida och som därför kommit att utgöra ett direktiv i prissättningsfrågan, förordade ämbetsverken, att prissättningen av jästspriten i huvudsak borde baseras därpå, att jästspriten i renad form komme att betinga samma kostnad som renad potatissprit, dock under ve-

derbörligt hänsynstagande till jästspritens begränsade användning. Efter att hava uttalat, att de funnit potatisbrännvinets pris anmärkningsvärt högt, framhöllo ämbetsverken angelägenheten av att tillverkare av brännvin, som levererade sin vara till monopolföretaget, icke tillförsäkrades otillbörlig vinst å sin tillverkning.

För uppnående av detta syfte måste enligt de sakkunnigas mening den av ämbetsverken förordade och i ovannämnda avtal tillämpade principen om potatisbrännvinspriset såsom norm för prissättning av vissa andra slag av brännvin icke anses lämplig. Lika väl som potatisbrännvinspriset ytterst är beroende på potatispriset, bör jästbrännvinets och melassbrännvinets pris vara avhängigt av melasspriset. Då priserna å potatis och å melass icke följa varandra, utan betydande skiljaktigheter härvidlag kunna påvisas, torde inses, att potatisbrännvinets pris icke kan vara något rationellt underlag för priset å jästbrännvin och melassbrännvin. Såsom framgår av den å sid. 55 intagna tabellen över melasspriserna, var priset å melass för brännvinstillverkning och jästfabrikation exempelvis kampanjen 1928/1929 cirka 13 öre, respektive 11 öre per kilogram, under det att sagda pris kampanjen 1931/1932 utgjorde för båda ändamålen allenast cirka 5 $\frac{1}{2}$ öre eller ungefär hälften. Potatispriset i brännvinskalkylen var den förra kampanjen 3 kronor 10 öre per hektoliter och den senare 3 kronor, alltså praktiskt taget lika. Nu anförda förhållande har särskilt för jästbrännvinets del av 1932 års bevillningsutskott i dess betänkande nr 50 (sid. 10) för ett antal år uppvisats medelst priskurvor för melass och potatis, till vilka här hänvisas. Enligt de sakkunnigas mening bör i allmänhet till grund för prissättningen läggas tillverkningskostnaden vid ett modernt bränneri med rationellt driven tillverkning, varigenom en skälig reglering av brännvinstillverkarnas vinstförhållanden kan ernås. Att så icke skett beträffande melassbrännerierna, vinner sin belysning av den påfallande höga räntabilitet, som i spritcentralens utredning uppvisas beträffande Hälsingborgs melassbränneri (bilaga B, sid. 231). Någon anledning att för fastställande av priset å jästbrännvin, melassbrännvin och betbrännvin taga potatisbrännvinspriset till utgångspunkt borde enligt de sakkunnigas förslag så mycket mindre vara för handen, som användningen av dessa slag av brännvin i fortsättningen komme att sammanfalla med sulfitsprens. I prishänseende borde de alltså närmast jämföras med sistnämnda spritsort.

Beträffande prissättningen av sulfitsprit är, såsom i det föregående berörts, utmärkande för densamma, att priset är varierande allt efter de olika avsättningsområdena. För sprit, som levereras till aktiebolaget Vin- & spritcentralen samt aktiebolaget Skattefri sprit, uttaga fabriker, na vissa högre priser för att därmed kunna hålla ett lågt, med bensinen konkurrerande pris å motoralkohol. Ett dylikt prissystem, som det allenast under hägnen av gällande spritlagstiftning varit möjligt för fabri-

kanterna att genomföra, torde med hänsyn till förhållandena och det sätt, varpå det hittills handhafts, hava varit till gagn så tillvida, att en viss avsättning av motoralkohol därigenom kunnat komma till stånd. Något intresse hos de befintliga fabrikerna för att sulfitspritindustrien utvecklas torde emellertid näppeligen kunna förefinnas med denna anordning, enär den vinstgivande avsättningen, som i viss mån är begränsad, i så fall skulle fördelas å en större produktion, varigenom lönsamheten i genomsnitt per liter tillverkad sprit skulle minskas. Det principiellt riktiga torde vara, att en dylik prisavvägning inom ett område, där avsättningsförhållandena äro reglerade genom särskild lagstiftning, anförtros åt ett organ, inom vilket det allmänna kan göra sitt inflytande gällande, och sålunda icke lägges i händerna på det enskilda tillverkareintresset. I det nu anförda finna de sakkunniga ytterligare stöd för sin mening, att avsättningen av den tillverkade spriten bör vara samlad hos det statliga spritmonopolorganet.

Till frågan om prissättningen å sulfitsprit återkomma de sakkunniga vid behandlingen av spörsmålet om sulfitsprits användning till motorbränsle (sid. 88 o. f.).

De sakkunniga förutsätta, att såsom hittills skett priset å sprit, som enligt förslaget kommer att levereras till aktiebolaget Vin- & spritcentralen, skall kunna bestämmas genom fri överenskommelse med vederbörande säljare. Kan så ej ske, bör prisfrågan hänskjutas till en nämnd, vartill motsvarighet nu finnes i den ovannämnda i 24 § i brännvinstillverkningsförordningen föreskrivna prisnämnden. Genom kungörelse den 29 juni 1926 (nr 318) har Kungl. Maj:t meddelat föreskrifter rörande nämndens sammankallande och verksamhet. Dessa bestämmelser innebära i huvudsak, att nämnden sammanträder på kallelse av ordföranden, då part det påfordrar. Detta skall ske skriftligen till ordföranden med uppgift om den eller de frågor, i vilka avgörande äskas, ävensom å de personer, sökanden utsett till ledamöter i nämnden. Sedan motparten erhållit del härav, har den att utse ledamöter i nämnden. Ordföranden sammankallar därefter nämnden, vilken är beslutsmässig, när minst fem ledamöter, däribland de tre av Kungl. Maj:t utsedda, äro närvarande. Vid lika röstetal gäller den mening, ordföranden omfattar. Protokollet ingives snarast möjligt till chefen för finansdepartementet.

Denna organisation av prisnämnden och dess verksamhet finna de sakkunniga böra bibehållas, dock med jämkning i följande hänseende. Med den statliga karaktär, aktiebolaget Vin- & spritcentralen numera erhållit, torde det icke vara behöfligt eller lämpligt, att Kungl. Maj:t utöver ordföranden förordnar även två ledamöter av nämnden, enär det allmännas intressen torde få anses tillgodosedda genom bolagets representanter. Härigenom skulle antalet ledamöter i nämnden reduceras till fem. Nämnden skulle därmed erhålla enahanda sammansättning, som i 13 § i förordningen den 15 december 1914 angående statsmonopol å tobakstillverkningen i

riket föreskrivits rörande den nämnd, som har att bestämma priset å inom riket odlad tobak, avsedd att levereras till aktiebolaget Svenska tobaksmonopolet. Beredande av tillgång för nämnden till erforderlig speciell sakkunskap å området torde lämpligen böra ske genom tillkallande av experter.

Kostnaderna för nämndens verksamhet böra, såsom fallet är beträffande den nuvarande prisnämnden, bestridas med hälften av vardera parten.

Prisnämndens fastställande av ett visst spritpris bör enligt de sakkunnigas mening i och för sig icke innebära skyldighet för aktiebolaget Vin- & spritcentralen att till detta pris inköpa en tillverkares till leverans erbjudna spritproduktion. Med hänsyn till de ovan föreslagna reglerna för avsättningen av olika slag av tillverkad sprit skulle emellertid ifrågasättande pris i verkligheten bliva gällande för hela produktionen av sulfitsprit i form av motoralkohol, enär spritcentralen, enligt vad de sakkunniga i fortsättningen komma att förorda, skulle var skyldig att praktiskt taget övertaga så stor kvantitet sådan vara, som skulle kunna tillverkas. Beträffande tillverkarna av potatisbrännvin skulle sagda regler i allmänhet tillförsäkra dem att till det av nämnden satta priset erhålla en avsättning, som skulle svara mot spritcentralens inköpsbehov av råbrännvin till förädling för förtäringssändamål. En viss jämkning i kvantiteten får här tänkas kunna inträda därigenom, att bolaget lämpar storleken av brännvinskvantiteten efter prisets höjd, ett tillvägagångssätt som redan för närvarande i viss mån vunnit tillämpning. Om och i vad mån andra slag av sprit — vilka enligt vad ovan föreslagits komme att vinna avsättning allenast såsom teknisk sprit och motorsprit — skulle ifrågakomma till leverans till av nämnden åsatt pris, finge självfallet prövas av spritcentralen. Frågan härom bleve framför allt beroende på, huruvida inköpsbehovet och det angivna priset kunde motivera inköp av spriten till berörda ändamål.

Beträffande spritcentralens beräkning av avsättningspriset å sprit anse de sakkunniga, att bolaget bör äga att i skälig utsträckning vidtaga sådana jämkningar, att å sprit, som disponeras för förtäringssändamål, uttages ett högre pris än å sprit för tekniska ändamål och såsom motoralkohol samt att en motsvarande inbördes gradering även skall kunna vidtagas beträffande sprit för de båda sistnämnda ändamålen. I likhet med vad nu är fallet vid aktiebolaget Svensk sprits försäljning av sulfitsprit, skulle detta hava till syfte att, där så befunnes lämpligt, åstadkomma ett förbilligande av i första hand motoralkoholen men även av sprit för tekniskt bruk.

I detta sammanhang vilja de sakkunniga uttala, att enligt deras mening spritcentralen icke bör äga uttaga handelsvinst av sin rörelse med skattefri sprit och motoralkohol utan allenast göra sig täckt för havda kostnader för denna rörelse.

10. Förslag till vissa författningsändringar m. m.

Ett genomförande av en reglering av bränneriernas tillverknings- och avsättningsförhållanden i enlighet med vad de sakkunniga i det föregående förordat, påkallar ändringar i brännvinstillverkningsförordningen, rusdrycksförsäljningsförordningen och förordningen angående handel med skattefri sprit. Förslag till dessa ändringar hava av de sakkunniga utarbetats och överlämnas härjämte. Såsom motivering till de vidtagna ändringarna få de sakkunniga anföra följande.

Förslag till förordning om vissa ändringar i förordningen den 11 juni 1926 (nr 207) angående tillverkning och beskattning av brännvin.

I 13 § av brännvinstillverkningsförordningen äro bestämmelser för närvarande meddelade rörande vissa inskränkningar i brännvinstillverkningens utövande. Enligt 1 mom. äga sålunda allenast jästbrännerier och sulfitrännerier bedriva tillverkningen under hela året, under det att däremot övriga bränneriers tillverkningsrätt är begränsad till tiden oktober—maj. Denna begränsning, som härleder sitt ursprung från 1855 års brännvinslagstiftning, infördes på sin tid såsom en anordning för att förhindra en alltför omfattande brännvinstillverkning med därav följande sociala vådor. På grund av de inskränkningar, som enligt nuvarande bestämmelser gälla rörande brännvinstillverkares rätt att förfoga över tillverkat brännvin, saknar sagda tidsbegränsning numera betydelse för sitt ursprungliga syfte, varför bestämmelsen numera icke torde hava något berättigande. I varje fall finna de sakkunniga, att densamma skulle verka omotiverat hinderlig för melassbränneriernas vidkommande. Därest eventuellt en tillverkning i jämförelsevis stor skala av melasssprit för tekniskt bruk eller för motorändamål komme till stånd, skulle det vara förenat med olägenheter att icke kunna driva tillverkningen vid vilken tid av året som helst eller i förekommande fall året runt. De sakkunniga hava därför föreslagit, att 1 mom. i 13 § skall utgå.

Då enligt de sakkunnigas förslag någon inskränkning icke vidare skall gälla i fråga om brännvinstillverkningen i jästbränneri, bör även 2 mom. utgå, varigenom 13 § i sin helhet bortfaller. Då alla brännerier beträffande själva tillverkningsrätten sålunda skulle bli likställda, bör den i 10 § punkt d) stadgade skyldigheten att vid driftsanmälan lämna uppgift om det slag av bränneri, vari tillverkning skall äga rum, upphöra. I anslutning härtill bör bestämmelsen i 16 § 1 mom. ändras därhän, att kontrollstyrelsen tillerkännes befogenhet att bestämma, i vilka brännerier kontrollapparat för brännvinets uppmätning skall finnas.

Tillverkare av brännvin skall enligt förslaget allenast få disponera över sin tillverkning för försäljning till aktiebolaget Vin- & spritcentralen

samt för export. 21 § 1 och 2 mom. hava underkastats därav påkallad ändring. Med hänsyn till nämnda förändring i fråga om dispositionsrätten över tillverkat brännvin har det synts de sakkunniga icke behövt, att uppgifter av i nuvarande 10 § punkt c) angiven art i fortsättningen skola lämnas, varför sistnämnda bestämmelse uteslutits.

Brännvinstillverkningskatt utgår för närvarande för det i brännerierna tillverkade brännvinet, i den mån det levereras till aktiebolaget Vin- & spritcentralen. Skatten påföres vid brännvinets ankomst till bolagets brännvinsnederlag och erlägges av bolaget. Någon ändring i detta förhållande bör i förevarande sammanhang icke vidtagas. Enligt förslaget komme emellertid bolaget i egenskap av partihandlare med skattefri sprit att från brännerierna övertaga även brännvin, varå tillverkningskatt icke skall utgå. Åtskillnad vid försändningen av brännvinet till bolaget bör alltså göras på sådant brännvin, som inköpts av bolaget för ändamål, som avses i förordningen angående försäljning av rusdrycker, samt på annat inköpt brännvin, enär allenast förstnämnda slag av brännvin skall beläggas med tillverkningskatt. Nu anförda förhållande har påkallat vissa jämkningar i 22 § 3 mom. samt 23 och 25 §§. Av samma anledning har vidtagits även en ändring i 26 §.

I anslutning till de sakkunnigas förslag angående prisnämnd för prissättning av brännvin hava erforderliga ändringar vidtagits i 24 §.

Förslag till förordning om vissa ändringar i förordningen den 14 juni 1917 (nr 340) angående försäljning av rusdrycker.

Den av de sakkunniga förordade anordningen, att partihandeln såväl med rusdrycker som med skattefri sprit skall utövas av ett gemensamt monopolorgan, påkallar ändring av 3 § 2 mom. och 12 § 1, 2 och 6 mom. i nämnda förordning.

I 13 § 3 mom. stadgas för närvarande förbud för partihandlaren att utan Kungl. Maj:ts tillstånd inköpa sulfitsprit. För tryggande av potatisbrännvinets avsättning hava de sakkunniga nu förordat, att detta slag av brännvin skall ensamt förbehållas användningen såsom råvara för framställning av förtäringssprit. På grund härav bör sagda bestämmelse innehålla förbud för partihandlaren att för sin försäljning av förtäringssprit inköpa andra slag av inom riket tillverkad sprit än som framställts av potatis och spannmål. Av skäl, som i det föregående framhållits, bör emellertid Kungl. Maj:t äga befogenhet att meddela undantag från sagda förbud. Enär dylikt undantag förutsättes skola ifrågakomma allenast i enstaka fall, böra tidsbestämmelserna för ansökningsförfarandet bortfalla. Däremot skall det stå partihandlaren fritt att inköpa annat brännvin än potatisbrännvin för försäljning av skattelagd sprit för vetenskapliga och tekniska m. fl. dylika ändamål.

Förslag till förordning om vissa ändringar i förordningen den 1 juli 1918 (nr 508) angående handel med skattefri sprit.

Då enligt den föreslagna ändringen i 21 § 1 mom. i brännvinstillverkningsförordningen tillverkares rätt att själv eller genom ombud försälja motorsprit enligt förslaget bortfaller, erfordras ändring i 3 § 1 mom.

De i 4 § vidtagna ändringarna äro föranledda av den föreslagna anordningen, att partihandlaren med rusdrycker skall utöva jämväl parti-handeln med skattefri sprit.

Nuvarande 5 § reglerar rätten för partihandlaren med skattefri sprit att inköpa olika slag av brännvin. Då enligt förslaget allenast potatisbrännvinet skall undantagas från användning såsom teknisk sprit, är en ändring av paragrafen påkallad. Emellertid förekommer, att skattefri sprit av potatissprit i vissa fall efterfrågas för vetenskapligt eller tekniskt ändamål. För tillgodoseende av dylikt behov bör Kungl. Maj:t äga medgiva partihandlaren att inköpa en för varje år bestämd kvantitet potatissprit för skattefritt ändamål. Beträffande den vid aktiebolaget Vin- & spritcentralens reningsverk uppstående s. k. sekunda spriten, vilken avfallsprodukt i huvudsak hänför sig till potatisråbrännvin och för närvarande inköpes av aktiebolaget Skattefri sprit enligt det av Kungl. Maj:t jämlikt förenämnda paragraf lämnade tillståndet, bör spritcentralen utan vidare äga disponera över denna vara för försäljning såsom skattefri sprit. En bestämmelse härom har ansetts erforderlig i 5 §.

Aktiebolaget Vin- & spritcentralens övertagande av parti-handeln med skattefri sprit förutsätter även ändringar dels i bolagsordningen för bolaget, dels i gällande avtal med staten angående upplåtande åt bolaget av rätt att idka parti-handel med rusdrycker, dels ock i den av Kungl. Maj:t utfärdade instruktionen för bolagets direktörsråd. Enligt vad de sakkunniga under hand inhämtat, skulle dessa ändringar allenast behöva innebära vissa smärre jämkningar i den nuvarande lydelsen av dessa bestämmelser.

Vad beträffar genomförandet av de i detta betänkande föreslagna reglerande åtgärderna angående tillverkningen och avsättningen av brännvin med därvid angivna villkor och synpunkter, torde, i den mån icke bestämmelser härom enligt de nyssberörda ändringsförslagen inflyta i brännvinstillverkningsförordningen, rusdrycksförsäljningsförordningen och förordningen angående handel med skattefri sprit eller innefattas i den i det följande föreslagna förordningen om användande av motorsprit för inblandning i bensin, särskilda föreskrifter i ämnet icke behöva utfärdas. Därest förslaget godkännes av statsmakterna, torde de synpunkter, åt vilka de sakkunniga i sitt betänkande givit uttryck, kunna få tjäna såsom direktiv för aktiebolaget Vin- & spritcentralen, i vad på detsamma ankommer.

III. Frågan om rationalisering och koncentration av driften vid potatisbrännerierna; avsättningen av bränneripotatis.

1. Vissa ekonomiska uppgifter rörande potatisbrännerierna.

Den nära samhörighet med jordbruket, som lantbruksbrännerierna haft sedan gammalt, har medfört, att bränneriernas äganderättsförhållanden erhållit en i viss mån säregen prägel. Äganderätten till brännerierna är sålunda i stor utsträckning ställd på andelar, vilka i regel innehavas av jordbrukare i bränneriets närhet. Dessa bliva därmed i tillfälle att tillgodogöra sig brännerihanteringsens fördelar genom att få leverera sin skörd av potatis till bränneriet och därifrån avhämta drank till kraftfoder åt kreaturen. I många fall försäljer delägaren icke sin potatis till bränneriet, utan densamma avverkas därstädes för hans räkning, varefter han erhåller gottgörelse efter myckenheten utvunnet brännvin.

För de sakkunnigas räkning har kontrollstyrelsen från tillverkarna införskaffat uppgifter i olika hänseenden rörande potatisbrännerierna. Ur detta material inhämtas bland annat följande.

Av potatisbrännerierna innehavas för närvarande

39	brännerier	av	enskilda,
2	»	»	handelsbolag,
50	»	»	ekonomiska föreningar, samt
12	»	»	aktiebolag.

Av de av enskilda ägda brännerierna torde ett tjugofemtal vara att anse såsom gårdsbrännerier, som drivas i direkt anslutning till tillverkarens eget jordbruk och där sålunda den å egendomen odlade potatisen finner avsättning i bränneriet och dranken helt eller delvis överföres till ladugården. Omkring 6 brännerier drivas enligt uppgift utan samband med av ägarna innehavda jordbruk.

Antalet *delägare* i de 103¹ potatisbrännerierna angavs år 1932 av Sveriges bränneriidkareförening till 1964 med följande fördelning:

Brännerier med	1 ägare	.....	36
»	»	2—10 delägare	21
»	»	11—25 »	22
»	»	26—50 »	8
»	»	51—100 »	12
»	»	över 100 »	3

¹ I nedan verkställda fördelningar hava tvenne brännerier med gemensam ägare räknats som 1 bränneri.

Vidare var sammanlagda antalet *potatisleverantörer* till brännerierna tillverkningsåret 1930/1931 6 034. Detta antal fördelade sig å de olika brännerierna på följande sätt:

Brännerier med	1 leverantör	3
»	» 2—25 leverantörer	27
»	» 26—50 »	28
»	» 51—100 »	29
»	» 101—200 »	11
»	» över 200 »	4

Antalet bränneridelägare och potatisleverantörer fördelade sig å respektive län på följande sätt:

	Antal delägare	Antal potatisleverantörer 1930/1931
Kristianstads län	1 138	4 011
Malmöhus	801	968
Blekinge »	8	357
Skaraborgs »	6	289
Östergötlands »	2	180
Kalmar »	1	212
Kronobergs »	8	17
Summa	1 964	6 034

Enligt tillverkarnas uppgifter har antalet *utomstående potatisleverantörer* — d. v. s. andra än ägare av eller delägare i bränneri — under de tre senaste kampanjerna utgjort:

1930/1931	4 105
1931/1932	3 707
1932/1933	4 251

Sammanlagda nuvarande *taxeringsvärde* utgör enligt tillverkarnas uppgifter för 102 brännerier 4 205 700 kronor. Beloppet fördelar sig på följande sätt:

Taxeringsvärde per bränneri	Antal brännerier	Taxeringsvärde	
		Summa kronor	Medeltal kronor
Under 40 000 kronor	48	1 112 900	23 185
40 000—80 000 kronor	49	2 504 000	51 102
Över 80 000 kronor	5	588 800	117 760
Summa	102	4 205 700	41 232

Bränneriernas sammanlagda *brandförsäkringsvärde* har uppgivits till 7 348 650 kronor enligt följande fördelning:

Brandförsäkringsvärde per bränneri	Antal brännerier	Brandförsäkringsvärde	
		Summa kronor	Medeltal kronor
Under 60 000 kronor	38	1 469 650	38 675
60 000—100 000 kronor	50	3 724 500	74 490
Över 100 000 kronor	15	2 154 500	143 633
Summa	103	7 348 650	71 346

Vad den *tekniska utrustningen* beträffar användas vid 78 brännerier fortfarande s. k. pistoriusapparater. Dessa apparater, vilka äro av äldre konstruktion, äro periodiska, d. v. s. ett visst parti mäsk intages för varje gång för avdestillering. Dylika apparater äro ur bränslesynpunkt ekonomiska samt lämna en alkoholhalt hos spriten av högst omkring 80 volymprocent; de installeras därför numera icke längre vid nyanläggning av brännerier. I stället användas s. k. kolonnapparater, i vilka mäsk tillföres kontinuerligt för oavbruten destillation. Dessa apparater möjliggöra en mera ekonomisk drift samt lämna sprit av upp till 96 volymprocents styrka. 25 potatisbrännerier äro utrustade med kolonnapparater.

Alkoholstyrkan hos det vid potatisbrännerierna tillverkade brännvinet, vilken alltså är beroende av bränneriapparaturens beskaffenhet, var under tillverkningsåret 1932/1933:

vid 10 brännerier	70—75	volymprocent
» 55 »	75—80	»
» 20 »	80—85	»
» 9 »	85—90	»
» 9 »	90—95	»

Bränsleförbrukningen i potatisbrännerierna har under de tre senaste kampanjerna gestaltat sig på följande sätt:

		1930/31	1931/32	1932/33
Stenkol.....	ton	12 414	11 126	12 197
Ved	kbm	17 353	15 615	19 908
Torv	ton	951	768	560
Stubb	kbm	30	20	47
Avfall	kbm	20	20	20
Träull	bal	500	500	500

Antalet *arbetare* (inberäknat brännmästare) vid potatisbrännerierna har för tillverkningsåren 1931/1932 och 1932/1933 uppgivits till sammanlagt respektive 607 och 609 eller i genomsnitt per bränneri respektive 5⁸⁹ och 5⁹¹.

Antalet *dagsverken* utgjorde för sistnämnda tvenne tillverkningsår respektive 58 519 och 65 164 eller per bränneri 579⁴ respektive 645². — Uppgifter från 2 brännerier saknas.

Sammanlagda antalet *tillverkningsdygn* utgjorde tillverkningsåret 1931/1932 vid potatisbrännerierna 9 368, motsvarande i genomsnitt per bränneri 91 dygn.

Kostnaderna för *arbetslöner* vid potatisbrännerierna hava uppgivits utgöra:

	Antal brännerier	Summa kronor	Medeltal per bränneri kronor
1931/1932	103	346 566	3 364·7
1932/1933	103	392 568	3 811·3

Kostnaderna för *administration* hava för nedannämnda antal brännerier uppgått till:

	Antal brännerier	Summa kronor	Medeltal per bränneri kronor
1930/1931	83	99 787	1 202·2
1931/1932	86	104 877	1 219·5
1932/1933	85	101 780	1 197·4

För *reparationer och underhåll* hava för nedannämnda antal potatisbrännerier upptagits följande kostnadsbelopp:

	Antal brännerier	Summa kronor	Medeltal per bränneri kronor
1930/1931	101	277 342	2 746·0
1931/1932	102	271 030	2 657·2
1932/1933	96	214 243	2 231·7

Beträffande *försäljningspriset å dranken* föreligga uppgifter för tillverkningsåren 1931/1932 och 1932/1933 från respektive 79 och 81 potatisbrännerier. Priset har under nämnda tid varierat mellan 10 öre och 55 öre per hektoliter. I olika prisgrupper var antalet brännerier följande:

	1 9 3 1 / 1 9 3 2					1 9 3 2 / 1 9 3 3				
	10—20 öre	21—30 öre	31—40 öre	över 40 öre	Summa	10—20 öre	21—30 öre	31—40 öre	över 40 öre	Summa
Kristianstads län ...	11	29	12	—	52	17	28	7	1	53
Malmöhus » ...	—	9	2	4	15	3	7	1	4	15
Övriga » ...	3	4	2	3	12	5	4	2	2	13
Summa	14	42	16	7	79	25	39	10	7	81

Antalet jordbrukare, som avhämtade drank från potatisbrännerierna kampanjen 1932/1933, utgjorde 2 776. Vid 7 brännerier utfodrades all drank till bränneriägarens egen kreatursbesättning.

2. Sammanfattning av vissa specialutredningar rörande potatisbrännerierna.

I syfte att erhålla en så allsidig belysning som möjligt av frågan om en rationalisering och koncentration av driften i potatisbrännerierna hava de sakkunniga låtit verkställa ett flertal specialutredningar. Sålunda har kontrollstyrelsen på de sakkunnigas hemställen föranstaltat om en expertundersökning rörande sagda bränneriers allmänna driftsekonomi och tillstånd i tekniskt hänseende, innefattande kalkyler över nuvarande produktionskostnader vid ett mindre antal brännerier och utförd med tanke på en eventuell koncentration av bränneridriften, samt dessutom från aktiebolaget Vin- & spritcentralen införskaffat en utredning i frågan om en dylik koncentration. Den förstnämnda undersökningen, vilken berörts i det föregående, har utförts av en i modern spritfabrikation väl hemma-

stadd expert, ingenjören hos Aktieselskabet De Danske Spritfabrikker T. Obel-Jørgensen, och återfinnes såsom bilaga A vid detta betänkande. Till komplettering av denna utredning har efter anmodan revisorn hos aktiebolaget Vin- & spritcentralen S. Wikland på grundval av bränneriernas bokföring verkställt en undersökning rörande det ekonomiska resultatet för ett antal brännerier under senare år. Det förutnämnda, av lantbruksstyrelsen tillhandahållna materialet för bedömande av brännvinstillverkningens betydelse för jordbruket har jämväl haft avseende å frågan om bränneridriftens koncentrerings och konsekvenserna härav beträffande potatisodlingen och användningen av drank. Härutinnan hava sålunda hushållningssällskapens förvaltningsutskott i de län, där brännvinstillverkning av potatis äger rum, avgivit yttranden. Centralanstaltens försöksväsendet på jordbruksområdet husdjursavdelning har därjämte på uppdrag av lantbruksstyrelsen verkställt en utredning (bilaga C) angående de faktorer, som påverka drankens fodervärde. På anmodan av de sakkunniga har slutligen f. d. professorn Nils Hansson avgivit utlåtande angående drankens betydelse som fodermedel och den inverkan på drankens användning, som skulle följa av en koncentration av bränneridriften (bilaga D).

Av *ingenjör Obel-Jørgensens* utredning inhämtas i huvudsak följande:

De svenska potatisbrännerierna kunde varken i fråga om utrustning eller drift anses uppfylla de anspråk, man hade rätt att uppställa. Sålunda förekomme allmänt användning av öppna jäskar av trä i stället för slutna järnkar, och de flesta brännerierna begagnade ännu såsom tillverkningsredskap de föråldrade s. k. pistoriusapparaterna i stället för kolonnapparater, som gäve bättre tillverkningsresultat. I än högre grad kunde anmärkningar framställas beträffande driftsförhållandena, vilka i det stora hela måste sägas vara otillfredsställande. Sålunda bruste det icke blott i fråga om bränneriernas vidmakthållande samt iakttagande av snygghet och renlighet utan även med avseende å driftskontrollen. De utomordentligt låga brännvinsutbyten, som en del brännerier hade att uppvisa, härrörde med säkerhet från infektioner, dålig försockring samt otillfredsställande jäsningsförlopp. Grunden till dessa missförhållanden vore väsentligen att söka i bristen på tekniskt utbildad personal. Det kunde anmärkas, att de svenska potatisbrännerierna i tekniskt hänseende stode under motsvarande brännerier i andra länder, såsom Tyskland, Tjeckoslovakiet, Österrike m. fl.

Utbytet av brännvin per 100 kilogram inmäsad stärkelse (i potatisen eller säden), vilket vore kännetecknande för driftsförhållandena i ett bränneri, utgjorde för kampanjen 1932/1933 i genomsnitt 122 liter. Emellertid förelåge stora skiljaktigheter i utbytet vid de olika brännerierna. Utbytestalen varierade sålunda mellan 100 och 132 liter. Denna betydande skiljaktighet vore att se i samband med de dåliga driftsförhållandena i brännerierna.

Orsaken till den i tekniskt hänseende låga standpunkt, brännerierna intoge, vore framför allt att tillskriva den prispolitik, som följts vid bestämmande av brännvinspriset. Det vore i kalkylen räknat med betydligt större driftkostnader än de verkliga samt med ett utbyte av allenast 116

liter brännvin per 100 kilogram stärkelse, medan det verkliga utbytet i genomsnitt utgjorde 122 liter. Till följd härav hade priset för kampanjen 1932/1933 satts till 29 öre per liter, under det att den tillverkningskalkyl, som av ingenjör Obel-Jørgensen verkstälts för sex medelstora brännerier, resulterat i en verklig tillverkningskostnad, inklusive ränta och amortering, av allenast 24 $\frac{1}{2}$ öre. Detta förhållande bidroge enligt utredningsmannens mening kraftigt till att brännerierna hittills icke visat något intresse för att förbättra anläggningar och drift, emedan tillverkaren även med dåliga utbyten vore tillförsäkrad en god inkomst av bränneriet. Då det vidare icke rådde någon skillnad i brännvinspriset, vare sig spriten tillverkades i en gammalmodig brännapparat med en alkoholhalt av allenast 70 procent eller i en kolonnapparat med 92 procent, saknades också här en sporre för tillverkarna att verkställa moderniseringar i driften.

Efter att hava närmare redogjort för sin nyssnämnda priskalkyl för brännvinspriset, har ingenjör Obel-Jørgensen därefter behandlat frågan om en omläggning av brännerihanteringen samt i detta hänseende framlagt följande tre alternativ:

1) Bibehållande av samtliga brännerier samt modernisering av de sämst skötta.

2) Koncentration av produktionen till omkring en tredjedel — 35 brännerier — av det nuvarande antalet brännerier, modernisering av dessa samt inköp och nedläggning av de övriga.

3) Fullständig koncentration av produktionen till 10—12 nya brännerier samt inköp och nedläggning av alla nuvarande brännerier.

I fråga om dessa olika alternativ har utredningsmannen anfört följande.

Beträffande *alternativ 1* skulle, därest inköpspriset för potatisspriten fastställdes enligt den av utredningsmannen utförda kalkylen å tillverkningspriset samt hänsyn i övrigt toges till de vid prisets fastställande rådande förhållandena, de sämre brännerierna tvingas att införa sådana förbättringar, att driften bleve räntabel. Gjordes därjämte priset variabelt efter spritens alkoholstyrka, skulle detta ganska snart åstadkomma, att brännerierna utbytte de gamla apparaterna mot kolonnapparater, vilket för spritcentralen skulle medföra, att bolaget icke längre skulle behöva bekosta frakten för de stora mängder vatten, som nu transporterades jämte större delen av den levererade råsprit. I övrigt skulle spritcentralen ernå en avsevärd vinst genom det lägre spritpriset. Även om tillverkarna beviljades en prisförhöjning av 1 $\frac{3}{4}$ öre, motsvarande kostnaden för moderniseringen av brännerierna å 20 000 kronor för vart och ett, varigenom priset bleve 25 $\frac{7}{8}$ öre per liter, skulle bolaget göra en besparing av 3 $\frac{3}{8}$ öre per liter, eller för 20 miljoner liter 660 000 kronor.

Vid *alternativ 1* skulle fördelarna av en bekväm fördelning av dranken bibehållas; dock vunnas därmed ej, att dranken kunde erhållas under en större tidrymd av året.

Enligt *alternativ 2* skulle omkring 35 brännerier efter lämplig modernisering och erforderlig omläggning av driften övertaga tillverkningen. Återstoden av brännerierna, som borde inlösas, antogos kunna inköpas till ett pris av i genomsnitt omkring 100 000 kronor per bränneri. Med utgångspunkt från driftskalkylen för ett bränneri med en tillverknings-

kapacitet av 600 000 liter brännvin av normalstyrka under en tillverkningsperiod av 150 dagar, erhöles ett tillverkningspris av 21,3 öre per liter. Till förräntning av de medel, som erfordrades för inköp av nedlagda brännerier, kunde beräknas åtgå, per liter räknat, ungefär 1,7 öre, vadan spriten komme att betinga 23 öre per liter. Detta innebure en besparing av 6 öre per liter eller sammanlagt omkring 1 250 000 kronor i förhållande till nuvarande driftsform och ungefär 590 000 kronor jämfört med alternativ 1. Dessutom vunnnes, att dranken till följd av längre tillverkningsstid skulle stå till jordbrukarnas förfogande under cirka hälften av året.

Det *tredje alternativet* innebure en fullständig koncentration av bränneriörelsen till 10 å 12 nya stora brännerier, i samband varmed samtliga nuvarande brännerier skulle inlösas och nedläggas. Beträffande den ekonomiska gestaltningen av en sådan genomgripande förändring hänvisade utredningsmannen till den närmare undersökning härom, som han avlämnat till aktiebolaget Vin- & spritcentralen (jfr bolagets utredning, bilaga B, sid. 215).

Beträffande sistnämnda alternativ framhöll utredningsmannen, att, även om ekonomiska fördelar vore att vinna genom detta alternativ, man dock måste räkna med att det skulle uppstå mycket stora svårigheter beträffande en tillfredsställande fördelning av dranken. För jordbruket skulle en ojämn drankfördelning innebära en allvarlig olägenhet. Alternativet i fråga innebure följaktligen icke en lycklig lösning av spörsmålet, i varje fall icke såsom en direkt ersättning av nuvarande anordning. Skulle emellertid potatisbränneriernas tillverkning komma att ökas genom övertagande av andra brännerigrenars produktion, syntes naturligt, att en dylik ökning övertoges av ett å två nya stora brännerier. En sådan anordning kunde utgöra inledningen till eventuella ytterligare koncentrationsåtgärder. Dessa nya stora brännerier erbjöde tillfällen att inhämta erfarenheter dels i fråga om tillverkningens bedrivande och dels med avseende å drankspörsmålet, samtidigt som man kunde inrikta sig på att få fram de för bränneriändamål bäst lämpade potatis- och kornsorterna, vilket även skulle bliva till gagn för lantbruket.

Efter övertägande av de sålunda anförda alternativen uttalade sig ingenjör Obel-Jørgensen för en sådan omläggning av potatisspritproduktionen, som han föreslagit enligt *alternativ 2*, d. v. s. koncentration av tillverkningen till cirka 35 av de hittillsvarande brännerierna.

Av *revisor S. Wiklands* undersökning rörande det ekonomiska resultatet av vissa bränneriers verksamhet inhämtas följande:

För undersökningen hade uttagits 12 brännerier, vilkas bokföringsförhållanden kunde beräknas utgöra ett tillförlitligt underlag för ändamålet. Vid uppdragets fullgörande hade för varje bränneri detaljmaterialet rörande samtliga inkomst- och utgiftsposter granskats och enhetliga vinst- och förlusträkningar uppställts. Det bokföringsmässiga resultatet växade starkt mellan de olika brännerierna, såsom närmare framgår av följande sammanställning av siffrorna för tillverkningsåret 1930/1931, där vinsten angivits dels i absoluta tal, dels ock per 100 liter tillverkat brännvin:

Bränneri:	Vinst 1930/1931	Vinst 1930/1931 per 100 liter till- verkat brännvin,
	kronor	öre
a	11 684·76	478
b	2 845·45	133
c	¹ 1 421·60	¹ 65
d	10 740·85	675
e	7 707·44	719
f	¹ 671·61	¹ 28
g	13 804·03	591
h	2 790·—	173
i	160·51	8
j	5 945·49	203
k	4 956·66	277
l	38 210·83	650

En anledning till denna betydande ojämnhet vore att söka i bränneriernas olika tillverkningskontingent, i det att ett bränneri med större produktion oftast lämnade större vinst per tillverkad enhet än ett bränneri med mindre omslutning. En annan orsak till de växlande överskotten vore, att det pris, som i räkenskaperna upptagits såsom likvid för den viktigaste råvaran, potatisen, låge mer eller mindre över eller under det belopp, som enligt det för året gällande prisavtalet mellan aktiebolaget Vin- & spritcentralen och Sveriges bränneriödkareförening skulle betalas för bränneripotatisen. Bränneriets delägare, vilka i regel samtidigt äro dess potatisleverantörer, hade, där överbetalning förekommit, tillgodogjort sig en viss del av brännerirörelsens överskott, innan detta framkommit i böckerna. Vid underbetalning av potatisen hade komensation i stället erhållits genom högre vinstandel av bränneriet. Justerades vinstresultaten med hänsyn till dessa omständigheter och debiterades vinst- och förlustkontot med exakt det belopp, som motsvarade årets avtalsmässiga potatispris, vilket för här berörda kampanj utgjorde 2·75 kronor per hektoliter eller 3·93 kronor per 100 kilogram, erhöles följande överskott för brännerierna:

Bränneri:	Justerad vinst 1930/1931 kronor	Vinst i öre per 100 liter brännvin	
		enligt räkenska- perna	efter juste- ring
a	14 628·76	478	599
b	2 959·42	133	139
c	30·14	¹ 65	1
d	9 391·57	675	590
e	6 636·27	719	619
f	9 546·94	¹ 28	394
g	15 132·51	591	648
h	4 085·19	173	253
i	7 763·18	8	375
j	15 725·97	203	536
k	4 816·19	277	269
l	40 371·60	650	687

¹ Förlust.

I tre fall förekomme sålunda en minskning av vinsten efter justeringen, för alla övriga brännerier ledde omräkningen till en ökning. Även efter justeringen präglades emellertid vinstresultatet av stor ojämnhet. Visserligen vore spridningen mindre framträdande bland de sex brännerier — således hälften av samtliga — som hade ett överskott av över 5 kronor per 100 liter. Här låge gränserna mellan 6⁸⁷ och 5³⁶ kronor. Men under sistnämnda siffra bleve spridningen starkare, från 3⁹⁴ till 0⁰¹ kronor.

En belysning av anledningarna till denna ojämnhet tarvade en betydligt mera djupgående undersökning av förhållandena än den, vartill tillfälle nu erbjudits.

Aktiebolaget Vin- & spritcentralen har i sin utredning angående koncentration av potatisbrännvinstillverkningen bland annat framhållit följande.

Vid beräklandet av kapaciteten hos de koncentrerade brännerierna hade tagits till utgångspunkt, att denna skulle täcka behovet av hela den bränning, som för närvarande ankomme på ej endast potatisbrännerierna utan samtliga brännerier, vilka nu tillverkade den vid reningsverken destillerade råvaran. Den tillverkning, varmed i förevarande fall borde räknas, hade angivits till 30 miljoner liter eller, med utrymme för någon reserv, 31 miljoner liter.

Den svenska brännvinsbränningens nära lokala sammanhang med jordbruket, dess i bokstavig mening starka jordbundenhet, gjorde varje försök till planerande av en koncentration till en vansklig uppgift, särskilt med hänsyn till att en minskning av antalet fabriker alltid måste medföra försämrade möjligheter för jordbrukarna att erhålla drank.

Teoretiskt borde det icke möta några hinder att koncentrera hela tillverkningen av råbrännvin till ett eller högst två brännerier, vilka i så fall skulle förläggas i omedelbar närhet till reningsverk. Åhus med sitt reningsverk och sitt läge i centrum av det viktigaste bränneridistriktet skulle exempelvis vara en lämplig plats för ett stort centralbränneri av den danska typen. En dylik anordning skulle emellertid bland annat medföra dels dryga transportkostnader för potatisen och dels att dranken till största delen ej kunde tillvaratagas. Båda dessa olägenheter talade till förmån för ett system med ett större antal fabriker och för förläggning av dem till trakter med särskilt god potatistillgång.

I det uppgjorda programmet räknade bolaget med att brännvinstillverkningen i Kalmar och Kronobergs län, vartdera nu med ett bränneri, och i Östergötlands län med två brännerier utan större olägenhet kunde upphöra. Däremot vore tillverkningen i Skaraborgs län, på vars sex brännerier fölle enligt ovannämnda förutsatta tillverkningskapacitet en kvantitet av 1¹ miljon liter, av den storleksordning, att den icke lämpligen kunde lämnas utanför en koncentrationsplan. Med hänsyn till potatisodlingens lokalisering och bränneriernas nuvarande belägenhet borde ett centralbränneri förläggas till Gudhems härad, eventuellt till Valtorp. Kapaciteten å bränneriet borde ej överstiga 2 miljoner liter.

Beträffande valet av förläggningssorter för potatisbrännvinsproduktionen i sydligaste delen av landet borde tillses, att de föreslagna platserna i möjligaste mån tillgodosåge rimliga anspråk i fråga om central belägenhet i förhållande till de brännerier, vilkas verksamhet de skulle övertaga och om vilka borde förutsättas, att de låge väl till för omnejdens potatis-

odlare och drankavnämare. Vidare måste järnvägs- och landsvägsförbindelserna vara goda samt vattentillgång och tomtförhållanden i övrigt gynnsamma. Efter med ledning av dessa synpunkter verkställda lokala undersökningar hade följande förslag till förläggningsorter för centralbrännerierna utarbetats.

		Central- bränneri i	Kapacitet milj. liter
<i>Kristianstads län</i>			
Gärds	härad	{ Everöd	3
		{ Gärds Köpinge	3
		{ Tollarp	2
Villands	»	Fjälkinge	5
Ö. Göinge	»	Vanås	2
V. Göinge	»	Finja	2
N. Åsbo	»	Hyllstofta	2
Albo	»	S:t Olof	2
Ingelstads	»	Tomelilla	3
<i>Malmöhus län</i>			
Frosta	härad	Harlösa	3
<i>Blekinge län</i>			
Listers	härad	Sandbäck	2
<i>Skaraborgs län</i>			
Gudhems	härad	Valtorp	2

Med den föreslagna förläggningen av centralbrännerierna skulle beträffande Skåne och Blekinge allenast 16 av de nuvarande 94 brännerierna komma att ligga utanför en rayon av 15 kilometer kring de tilltänkta centralbrännerierna.

Beträffande konsekvenserna för jordbrukarna av en på angivet sätt genomförd koncentration av potatisbränningen till storbrännerier ville bolaget endast påpeka, att inom de viktigaste potatistrakterna — Gärds och Villands härader — flertalet potatisodlare näppeligen komme att få avståndet till spritfabriken förlängt på något i jämförelse med nuvarande förhållanden avgörande sätt och sålunda icke bli avstängda från möjligheten att utan större olägenhet transportera sin potatis till fabriken eller där avhämta drank. En ej ringa förbättring i drankförsörjningen skulle uppstå därigenom, att dranken komme att tillhandahållas under en avsevärt längre tid av året än vad nu är fallet. Däremot skulle utan tvivel en försämring inträda för de jordbrukare, som hade sina gårdar på längre avstånd än 10—15 kilometer från centralbränneriet. Den svårighet, som här kunde uppstå, torde dock knappast gälla potatistransporterna, för vilka en ökad försändelseväg av ett halvt eller helt tiotal kilometer icke spelade någon avsevärd ekonomisk roll. Men för dranktillförseln vore transporter redan av över 5 kilometer och i varje fall längre än 10 kilometer en omständighet, som i många fall tedde sig som ett betydande hinder. I vad mån denna nackdel för jordbruket vore av den vikt, att den borde föranleda ett avstående från varje tanke på en ur andra synpunkter ändamålsenlig åtgärd på detta produktionsområde, kunde ej närmare beröras i detta sammanhang, liksom ej heller frågan, huruvida en fabriksmässig torkning av dranken kunde med ekonomisk fördel genomföras och bli av praktiskt värde för jordbruket.

Bolaget anmärkte, att, därest en koncentration av råbrännerierna överbud skulle prövas, det förefölle angeläget att till en början stanna vid uppförandet av ett eller högst två storbrännerier för att av deras drift kunna inhämta erfarenheter i alla de hänseenden, som vore nödvändiga för bedömande icke blott av rörelsens ekonomiska och praktiska resultat i och för sig, utan ock av produktionens återverkan i olika avseenden på jordbruket i omnejden.

Beträffande kostnaderna för uppförande och drift av de föreslagna centralbrännerierna hade bolaget, såsom ovan nämnts, anlitat ingenjören Obel-Jørgensen för uppgörande av beräkningar härutinnan. Denne hade kommit till en anläggningskostnad för fabriker för drift i två skift av sammanlagt 14 miljoner kronor samt till ett genomsnittspris per liter brännvin av 24 $\frac{7}{10}$ öre, inklusive ränta med 8 procent å anläggningskapitalet och avskrivning i genomsnitt med 5 procent, räknat för dylik fabrik.

Inom spritcentralen hade av dess sakkunniga verkstälts kontrollberäkningar, som i vissa avseenden resulterade i väsentligt lägre anläggnings- och driftskostnader samt i överensstämmelse härmed ett omkring 3 öre per liter lägre brännvinspris. Detta föranledde bolaget till det uttalandet, att de av ingenjör Obel-Jørgensen gjorda beräkningarna låge avsevärt i överkant.

Lantbruksstyrelsen har lämnat följande sammanställning av uppgifter, som avgivits av hushållningssällskapen i de län, där brännvinstillverkning bedrivs, rörande vanligen förekommande avstånd samt längsta avstånd för transport till bränneri av potatis:

	Vanligt avstånd	Längsta avstånd
Östergötlands län	50 km	75 km
Kronobergs »	5 »	5 »
Kalmar » , södra	10 »	60 »
Blekinge »	10 »	26 »
Kristianstads »	3 »	30 »
Malmöhus »	5 »	8 »
Skaraborgs »	— »	40 »

Lantbruksstyrelsen har framhållit, att det vore inom ganska begränsade områden kring brännerierna, som potatisodlarna kunde tillgodogöra sig de möjligheter till avsättning av potatis, som brännvinstillverkningen erbjöde. Orsaken härtill vore åtminstone i viss mån att tillskriva det förhållandet, att potatisen med nuvarande låga pris icke tålde med längre transporter förenade kostnader. Därmed sammanhängde även, att transporterna numera icke ägde rum med järnväg utan med dragare, på längre avstånd stundom även med automobil. Härigenom bereddes jämväl möjligheter för jordbrukarna att bättre utnyttja dragarna.

I fråga om drankens betydelse hänvisade lantbruksstyrelsen till ovan-nämnda av centralanstaltens husdjursavdelning verkställda utredning, varav framginge, bland annat, att dranken borde utfodras färsk och ljum, varför den för användning som foder icke kunde transporteras längre sträckor.

Vad beträffar vidtagande av åtgärder för att avsättningsmöjligheterna för fabrikspotatis till brännerierna skulle bli jämnare fördelade mellan odlarna än för närvarande, ansåge lantbruksstyrelsen sig endast kunna konstatera, huru förhållandena för närvarande gestaltade sig i detta avseende, och hänvisade styrelsen till vad den härom anfört.

De av lantbruksstyrelsen hörda *hushållningssällskapen* hava samtliga med skärpa uttalat sig mot en koncentration av brännvinstillverkningen till ett fåtal större brännerier. Sålunda har Blekinge läns hushållnings-sällskap framhållit, att en koncentration av nämnda tillverkning betydde ökade och alltför tyngande transportkostnader för potatisen. Dessutom kunde en koncentration bereda nuvarande leverantörer av bränneripotatis ytterligare svårigheter därigenom, att potatisodlingen starkt utvidgades omkring speciellt den plats, där det större bränneriet förlades.

Hushållningssällskapet i Kristianstads län har närmare utvecklat sina synpunkter på spörsmålet om en rationaliserad bränneridrift på följande sätt:

»En rationalisering av brännvinstillverkningen i sin helhet är synnerligen önskvärd. Ur transportsynpunkt innebär en rationalisering, att brännerierna förläggas med ett avstånd av 6—8 kilometer från varandra i själva potatisdistrikten, enär råmaterial och avfall ej ekonomiskt tåla längre transport än 3—4 kilometer. Självfallet kan potatisen transporteras från längre avstånd, om priset är tillräckligt högt. För de magra jordarna hjälper dock ej ett högre potatispris, om de ej genom tillgång på drank inom nära håll ha möjlighet att hålla tillräckligt antal djur. En sammanslagning till större enheter av brännerierna är därför ej önskvärd. Möjligen är det försvarbart att sammanslå brännerier, som ligga närmare varandra än c:a 4 kilometer, när anläggningarna genom förslitning eller vanvård blivit så gott som värdelösa.

En rationalisering av själva brännvinstillverkningen är ur jordbrukets synpunkt att anse såsom önskvärd. Ur teknisk synpunkt bör sålunda som önskemål uppställas, att en förbättrad bränsleekonomi genomföres, att bränneriernas hygieniska förhållanden förbättras, och att i samband härmed ökad spritutvinning ur potatisen åstadkommes. Detta kan ske genom enkla mindre omändringar av nuvarande brännerier, så att de i ekonomisk tillverkning komma att jämföras med de nuvarande bästa. En dylik rationalisering bör genom minskade omkostnader kunna medföra ökat pris å potatisen.

Härvid bör emellertid framhållas, att en rationalisering, på vilket sätt och i vilken grad denna än företages, ej i och för sig kan lösa den för potatisodlingen och för länets jordbruk viktigaste frågan, nämligen frågan om avsättningen av potatis. För bedömande av värdet av en rationalisering på detta område är följaktligen av vikt att veta, huruvida och i vilken utsträckning en säker avsättning kan erhållas för det potatisöver-

skott, som vid normal potatisodling årligen kan beräknas å Kristianstads läns sandjordar. Då den nuvarande beskattningen å förtäringssprit synes i hög grad tendera till att minska förbrukningen härav, torde en åtgärd, som åstadkommer ett sådant pris å potatissprit, att jämte avsättning till förtäringssprit andra och säkrare avsättningsområden kunna komma potatisspriten och följaktligen potatisodlingen till godo, vara önskvärd.

En sålunda väsentligt ökad avsättning av potatis för bränneriändamål bör emellertid enligt sällskapets mening i främsta rummet komma de potatisodlare till godo, som ej äro delägare i brännerier genom att brännerierna skulle åläggas att köpa sitt behov av potatis för en ökad bränning direkt av dessa potatisodlare.

Med avseende på bränneriernas råmaterial, fabrikspotatisen, bör odlingen härav även i möjligaste mån rationaliseras. Då växtförädlingsverksamheten i vårt land hittills ej kommit fabrikspotatisodlingen till godo i tillräcklig omfattning, synes i varje fall de av de skånska hushållningssällskapen anställda sortförsöken med potatis böra påräkna mera stöd från statens sida än hittills. Sortförsöken med fabrikspotatis böra väsentligt utvidgas och för de sydsvenska länen läggas under en enhetlig ledning, som kunde stå i livlig kontakt med stärkelse- och brännerirörelsen.»

Hushållningssällskapet avslutar sitt yttrande med att med bestämdhet framhålla, att den ifrågasatta rationaliseringen av bränneridriften och vad därmed sammanhänger snarare borde åsyfta en ökning av antalet brännerier i den mån avsättning kunde beredas för sprit, än en inskränkning i nuvarande antal. Varje åtgärd, som avsåge centralisation av brännerinäringen till ett fåtal större brännerier, vore enligt hushållningssällskapets mening synnerligen irrationell och stridande mot jordbrukets intresse i denna fråga.

I det av *f. d. professorn Nils Hansson* avgivna utlåtandet, som grundat sig på det av lantruksstyrelsen tillhandahållna utredningsmaterialet samt ingenjör Obel-Jørgensens yttrande, framhållas till en början följande synpunkter med avseende å frågan om brännerinäringens centralisering:

Av hushållningssällskapets yttranden framginge, att både potatis och drank på grund av sin skrymmande beskaffenhet icke med ekonomisk fördel kunde fraktas långa vägar från produktionsorten. För dranken mötte en ytterligare svårighet däri, att den för att lämna full effekt och icke medföra skadliga verkningar måste utfodras färsk och ljum. Även om dessa synpunkter vid motordriftens allmänna användning kunde något reduceras, måste de dock allt fortfarande vitsordas såsom riktiga, vilket innebure, att en centralisering måste genomföras med stor varsamhet. I annat fall torde det i första hand bliva småbrukets representanter, vilka oftast saknade tillgång till motordrivna fordon, som komme att bli lidande. Potatisen vore vår förnämsta sandjordsväxt, vilken å dylika jordar gäve högre och säkrare avkastning än övriga kulturväxter, vartill hänsyn borde tagas vid en inskränkning eller centralisering av potatisbränningen. En eventuell centralisering borde alltså, även om den genomfördes i sin lindrigaste form, föregås av en ingående undersökning inom vilka områden landets mest markerade »potatisjordar» vore belägna. Inom dessa borde fortsatt brännvinsbränning om möjligt bibehållas.

Efter att vidare hava framhållit drankens betydelse som fodermedel i dylika bygder uttalar professor Hansson, att de anförda synpunkterna ådagalade, att stor varsamhet borde iakttagas, då man ville reformera de äldre metoder, under vilka brännvinsbränningen av potatis ägt rum. Såsom sammanfattning av sitt utlåtande anför professor Hansson slutligen, att de verkställda utredningarna kunde anses hava ådagalagt:

att brännvinsbränningen i vårt land ännu flerstädes befunne sig på en något efterbliven ståndpunkt och därför vore i behov av omläggning;

att en höjning av bränningseffekten — spritutbytet per 100 kilogram stärkelse i utgångsmaterialet — alltid medförde en sänkning i den producerade drankens allmänna fodervärde och vid hittills använda metoder även i densammas koncentrationsgrad;

att en höjning av utbytestalet däremot icke medförde någon sänkning i drankens äggvitehalt, varför äggvitemängden per foderenhet härvid vore i stigande;

att drankens koncentrationsgrad betydligt förbättrades, om man vid användande av moderna apparater kunde höja mäskens sockerhalt från 15 till 20 procent;

att dranken, särskilt i de potatisodlande distrikten av landets sandjordar, där odling av foderrotfrukter, betes- och vallväxter ofta mötte svårigheter, måste anses som ett synnerligen värdefullt saftfoder, vilket genom sin relativt höga äggvitehalt vore ägnat att avsevärt begränsa kraftfoderinköpen;

att såväl potatis som drank på grund av sin höga vattenhalt och därav följande skrymmande beskaffenhet endast kunde komma till odling och användning inom ett starkt begränsat område i bränneriets omgivning, helst som dranken med största fördel utfodrades färsk, innan den hunnit helt avsvälna; samt

att en behövlig omläggning av bränneridriften måste genomföras på så sätt, att avsättningen av potatisen och fördelningen av dranken icke alltför mycket försvårades. Detta förutsatte, att minst hälften av nuvarande potatisbrännerier och kanske upp mot två tredjedelar av dessa fortfarande hölles i verksamhet, varutinnan dock som nämnts en mera ingående utredning vore behövlig.

3. De sakkunnigas yttrande rörande rationalisering av potatisbrännvinstillverkningen, m. m.

Av de ovannämnda undersökningarna har bestyrkts, att de svenska potatisbrännerierna i tekniska och vissa andra avseenden i stort sett icke kunna anses uppfylla de fordringar, som med nutida utveckling böra ställas på en rationellt skött bränneridrift. I stor utsträckning äro brännerierna hållna i ett otillfredsställande skick, och tillverkningen bedrivs i många fall under förhållanden, som utvisa efterblivenhet i tekniskt hänseende. Härigenom ernås icke det effektiva utnyttjande av de använda råämnena, som eljest kunde vara fallet, och förhållandet återverkar även på den framställda spritens beskaffenhet med avseende å alkoholstyrkan. Själva driften ställer sig därjämte ekonomiskt ofördelaktigare än med an-

vändande av rationella tillverkningsmetoder. Om behovet av en ändring i nu anmärkta hänseenden torde delade meningar icke råda. Önskemål om en modernisering av brännerihanteringen hava även framhållits av jordbruksnäringens målsmän i bränneridistriktet, i vilket avseende de sakkunniga vilja åberopa det av hushållningssällskapet i Kristianstads län här ovan återgivna uttalandet.

Orsakerna till denna otillfredsställande utveckling torde väsentligen böra ses mot bakgrunden av vissa förhållanden inom brännerihanteringen på senare tid. Såsom i det föregående framhållits (sid. 40), har potatisbrännvinstillverkningen sedan tiden före kriget undergått en betydande minskning. De försämrade avsättningsmöjligheterna hava för utövarna av brännerihanteringen medfört en viss osäkerhet, som i sin mån varit ägnad att avhålla dem från att nedlägga kostnader för bränneriernas iståndsättande samt modernisering av driften. Men därtill kommer, att tillverkarna genom höga brännvinspriser tillförsäkrats goda vinstmöjligheter av sina brännerier i det skick, de befunnit sig. De sakkunniga vilja här endast erinra om, att — under det att brännvinspriset kampanjen 1932/1933 utgjorde 29 öre — det av ingenjör Obel-Jørgensen beräknade fabrikspriset, inklusive ränta med 8 procent på anläggningskapitalet och 5 procent avskrivning, utgjorde allenast 24 $\frac{1}{2}$ öre. Den nuvarande lönsamheten av brännerihanteringen kommer — ehuru ofullständigt — även till synes i den av revisor Wikland gjorda, ovan återgivna undersökningen av vissa bränneriers ekonomiska resultat. Ehuru sagda resultat äro växlande, te sig dock de höga avkastningarna för några brännerier anmärkningsvärda. Tillverkarna i potatisbrännerierna hava alltså ingalunda varit av förhållandena pressade — såsom inom industri i allmänhet — att tillvarataga alla till buds stående tekniska möjligheter för att göra sin fabrikation vinstgivande, utan ett visst stillastående i brännerihanteringen tekniska utveckling har otvivelaktigt blivit följden.

I samband med frågan om en rationalisering av potatisbrännvinstillverkningen har ifrågasatts, huruvida icke en koncentration av potatisbrännerierna till ett färre antal stora brännerier borde komma till stånd, för att därmed de fördelar i ekonomiskt hänseende, som industriell drift i stor skala erbjuder, skulle kunna utnyttjas. Av de utredningar, som härutinnan verkstälts, framgår emellertid, att de kostnader, som äro förbundna med en dylik, i ett sammanhang genomförd koncentration, bliva högst betydande. Den av ingenjör Obel-Jørgensen förordade planen för en koncentration av bränneridriften till 35 av de nuvarande brännerierna skulle för modernisering av sagda antal brännerier och inlösen av de övriga påkalla ett kapital av omkring 7 $\frac{1}{2}$ miljoner kronor. Ett genomförande av den av aktiebolaget Vin- & spritcentralen undersökta planen för förläggande av potatisbrännvinstillverkningen till 12 stora brännerier skulle enbart i uppförande av anläggningarna enligt samme expert draga en kostnad av 14 miljoner kronor. Även om bolaget ansett dessa

anläggningskostnader vara väl högt beräknade, skulle beloppet likväl under alla förhållanden representera en högst avsevärd utgift, särskilt om därtill även läggas kostnaderna för inlösen av alla nuvarande brännerier. Utan att hava närmare prövat ifrågavarande kostnadskalkyler, än mindre tagit ståndpunkt till spörsmålet om inlösen av de nedlagda brännerierna hava de sakkunniga likväl funnit en på nu angivet sätt enhetligt företagen koncentration av potatisbrännerierna medföra så betydande ekonomiska konsekvenser, att de sakkunniga redan av denna anledning icke funnit det tillrådligt, att initiativ från statsmakternas sida tages till vidtagande på det ena eller andra sättet av en dylik åtgärd. Härtill komma de vägande betänkligheter, som uttalats av sakkunskapen inom jordbruksnäringen med hänsyn till det försvarande av avsättningen av potatis för bränneriändamål och de minskade möjligheter till drankens utnyttjande, som en centralisering av brännerihanteringen måste medföra. Vad dranken beträffar har vid flera tillfällen framkastats, att denna produkt vid en centraliserad bränneridrift skulle kunna tillhandahållas i torakat skick, varigenom transportsvårigheterna bleve borteliminerade. De sakkunniga hava emellertid inhämtat, att frågan om drankens utnyttjande i denna form hittills icke vunnit en tillfredsställande lösning.

Även om en enhetlig koncentration av brännerierna sålunda icke kunnat av de sakkunniga förordas, torde möjligheter likväl förefinnas att successivt ernå en viss rationalisering av bränneridriften. I enlighet med vad de sakkunniga ovan förordat, skulle för potatisbrännvinstillverkningen skapas en tryggad avsättning genom att åt densamma varaktigt tillförsäkrades leveranserna av sprit för förtäringändamål. Med denna anordning bör intresset hos tillverkaren att stadigvarande inrätta sig för så ekonomisk bränneridrift som möjligt i fortsättningen ökas. Av Sveriges bränneriidkareförening bör kunna förväntas, att den mera än hittills bland medlemmarna verkar för nämnda syfte. Ansträngningar att förbättra driften måste även komma att bli en följd av de mera rationella principer för prissättningen å råbrännvin, som av de sakkunniga förordats till genomförande. De sakkunniga, som utgå från att tillverkarna icke skola beredas pristillägg för moderniseringskostnaderna, syfta här i främsta rummet på prisets bestämmande i nära överensstämmelse med den verkliga tillverkningskostnaden men även därpå, att detsamma fastställes i viss relation till spritens alkoholstyrka, vilket vore ägnat att stimulera intresset för införande av modern apparatur. Nu angivna förhållanden borde även kunna föranleda Sveriges bränneriidkareförening att för uppnående av bättre ekonomiskt utbyte av brännningen taga initiativ till sammanslagning av brännerier, där dessa äro belägna på ringa avstånd från varandra och äro avnämare av potatis från samma närbelägna tillförselområde. Detta är uppenbarligen fallet med åtskilliga brännerier i Kristianstadstrakten, där, såsom ovan nämnts,

icke mindre än 40 brännerier äro belägna inom ett avstånd av 20 kilometer från nämnda stad.

I sin utredning angående koncentration av potatisbrännvinstillverkningen har aktiebolaget Vin- & spritcentralen uttalat, att, därest en dylik koncentration i verkligheten skulle prövas, det förefölle angeläget att till en början stanna vid uppförandet av ett eller högst två storbrännerier för att av deras drift kunna inhämta erfarenheter i olika hänseenden. I samma riktning har ingenjör Obel-Jørgensen uttalat sig. De sakkunnigas förslag, att all förtäringssprit skall uttagas från potatisbrännerierna, innebär, såsom ovan närmare utvecklats, en icke obetydlig ökning av tillverkningen av potatisbrännvin i jämförelse med nuvarande produktion. Då de sakkunniga icke finna skäl föreligga, att hela denna ökning skall falla på de befintliga potatisbrännerierna, bör enligt de sakkunnigas mening tagas under överbägande, huruvida icke aktiebolaget Vin- & spritcentralen skall äga inrätta ett eller ett par stora brännerier, därvid marginalen utöver den nuvarande potatisbrännvinstillverkningen delvis skulle utnyttjas. Frågan om inrättande av dylikt bränneri, vilken ankommer på Kungl. Maj:t att pröva i samband med behandlingen av bolagets ansökan om koncession för bränneriet, bör emellertid föregås av en ingående utredning bland annat rörande den ort, till vilken bränneriet med hänsyn till potatisodlingens intressen lämpligen skall förläggas. Genom tillkomsten av dylikt bränneri skulle spritcentralen bliva i tillfälle att bättre än hittills utöva kontroll å priset för bränneripotatis och övriga å potatisbrännvinspriset inverkan faktorer samt att inhämta erfarenheter med avseende å lämpligheten av att eventuellt framdeles genomföra en utvidgad koncentration av brännvinstillverkningen. I samband därmed skulle uppmärksamhet även kunna ägnas åt frågan om de potatis- och kornsorter, som borde odlas såsom lämpligaste råämne för brännvinstillverkning. För detta ändamål erforderliga försöksodlingar borde igångsättas i samråd med sakkunnig institution.

I de sakkunnigas uppdrag ingår enligt riktlinjerna i bevillningsutskottets ovan åberopade betänkande även att undersöka, huruvida avsättningsmöjligheterna för fabrikspotatis till brännerierna kunde komma potatisodlarna såvitt möjligt i samma omfattning till godo, oavsett om dessa vore delägare i brännerier eller icke, ävensom att tillse, att prissättningen å denna potatis skedde på skäligt sätt. Vad beträffar möjligheterna att sörja för lika rätt till avsättning av bränneripotatis för utomstående odlare som för bränneriägarna lärer, såvitt de sakkunniga kunna finna, enda utvägen vara, att de enskilda brännerierna ersattes av koncentrerad stordrift. Tanken på ett enhetligt införande av en sådan hava de sakkunniga, enligt vad ovan anförts, funnit sig böra avvisa. De sakkunniga hysa emellertid den uppfattningen, att, därest potatisbrännvinet i fortsättningen bleve föremål för en på riktigt sätt avvägd prissättning, motsättningarna mellan utomstående potatisodlare och bränneriägar-

na komme att minska. Därjämte borde enligt de sakkunnigas mening den eventuella tillkomsten av ett eller ett par stora brännerier, tillhöriga spritcentralen, innebära möjligheter till en icke obetydlig avsättning av fabrikspotatis från andra odlare än sådana, som äro bränneriintressenter. Vad frågan om potatispriset beträffar, bör som nämnts inrättandet av nyssberörda stora brännerier medföra ökad möjlighet för spritcentralen att utöva sådan kontroll å priset för bränneripotatis, som bevilningsutskottet synes hava åsyftat. De sakkunniga vilja slutligen erinra, att, därest de vid 1933 års riksdag beslutade åtgärderna rörande ordnandet av tillverknings- och avsättningsförhållandena inom potatismjölsindustrien leda till avsett resultat, härigenom även torde erhållas en viss utgångspunkt för bedömande av det skäliga potatispris, efter vilket brännvinspriset skall beräknas. Under giltighetstiden för sagda reglering, d. v. s. intill den 1 juli 1935, har statens potatismjölsmånad enligt den för nämnden av Kungl. Maj:t den 15 augusti 1933 utfärdade instruktionen (nr 515) bland annat att med uppmärksamhet följa utvecklingen å marknaden för fabrikspotatis. De erfarenheter, som därvid närmast med avseende å potatismjölstillverkningen inhämtas rörande avsättningen av fabrikspotatis, torde kunna tillgodogöras även beträffande den för brännvinstillverkningen erforderliga potatisen.

IV. Sulfitspritens användning till motorbränsle.

Den under kriget rådande knappheten å bensen i vårt land föranledde statsmakterna att vidtaga anstalter för utnyttjande av sulfitspriten till motorbränsle. Den tillverkade spriten lades sålunda enligt förordningen den 13 juli 1917 (nr 481) under beslag, och i samband därmed utfärdades en kungörelse, som reglerade handeln med motorsprit. De vidtagna anordningarna voro ägnade att stimulera sulfitecellulosaindustrien att utbygga sina fabriker för sprittillverkning och verkade därhän, att den ena sulfitsprittfabriken efter den andra anlades, så att år 1918 10 fabriker voro i gång och 11 under uppförande. Under år 1918 användes omkring 1½ miljoner liter sulfitsprit å 95 procent för motorändamål. Omedelbart efter krigets slut inträdde emellertid ett kraftigt bakslag i användningen av motorsprit, vilket i främsta rummet berodde på att bensen ånyo började finnas tillgänglig i marknaden till priser, med vilka motorspriten hade svårigheter att konkurrera. År 1919 utgjorde sålunda förbrukningen av motorsprit allenast omkring 0½ miljoner liter, och de närmaste åren därefter var motorspriten praktiskt taget borta ur marknaden. Att märka är härvid även, att bestämmelserna i 1918 års förordning angående handel med skattefri sprit lade hinder i vägen för en affärsmässig avsättning av motorsprit i allmänna handeln, vilket till väsentlig del sammanhänge med att ett tillfredsställande denatureringsmedel för motorsprit ännu icke utfunnits. Ej heller voro de tekniska spörsmålen med avseende å motoralkoholen och det förhållande, i vilket den borde förekomma i blandning med bensen, slutgiltigt lösta. I anledning av en vid 1923 års riksdag väckt motion (I: 73) beslöt emellertid riksdagen att i skrivelse till Kungl. Maj:t begära skyndsamt utredning och förslag om sulfitspritens utnyttjande såsom motorbränsle. Under åberopande av nämnda riksdagsskrivelse framlade Kungl. Maj:t för 1924 års riksdag proposition, nr 193, med förslag till förordning om vissa ändringar i förordningen den 1 juli 1918 angående handel med skattefri sprit, m. m. Detta förslag innebar, att för motorändamål avsedd sprit, som vore att anse såsom dubbeldenaturerad i förordningens mening, skulle få försäljas under praktiskt taget helt fria former. Rätten att försälja sådan sprit skulle dock tillkomma allenast tillverkare och av denne eller hans ombud antagna återförsäljare.

I propositionen upptogs även frågan, huruvida i lag borde föreskrivas blandning av sulfitsprit och bensen för användande såsom motorbränsle. Departementschefen ställde sig emellertid avvisande till denna anordning

och anförde som skäl härtill bland annat, att en dylik tvångsåtgärd vore förenad med betydande olägenheter. Den krävde ett reglerande ingripande i näringslivet från det allmännas sida av beskaffenhet att icke böra vidtagas utan mycket starka skäl. Dylika skäl kunde i vart fall icke sägas föreligga, förrän det efter genomförandet av de föreslagna ändringarna av försäljningsbestämmelserna för motorsprit visat sig omöjligt att finna avsättning för sulfitspriten såsom motorbränsle. En ytterligare avgörande synpunkt hade varit, att utredningen av de tekniska problem, som vore förknippade med lagstiftningen, icke syntes vara tillräckligt omfattande och djupgående. Funnes icke full visshet, att de tekniska svårigheterna vore lösta, kunde man icke bedöma de verkningar, den ifrågasatta lagstiftningen skulle medföra, därest den genomfördes i praktiken.

Riksdagens antagande av sagda proposition innebar en vändpunkt i motorsprittillverkningens utveckling. Det dröjde visserligen fram till år 1925, innan de tekniska spörsmålen rörande bland annat blandningsförhållandet mellan spriten och bensinen voro lösta, men redan nämnda år nådde motorspriten en avsättning av inemot 1 miljon liter, och därefter har densamma kraftigt stegrats.

Av de 19 sulfitsprittfabriker, som för närvarande äro i drift, äro 12 utrustade med apparatur för framställning av motoralkohol. Dessa senare beräknas hava en tillverkningskapacitet vid full drift av omkring 15 miljoner liter alkohol. Nedanstående sammanställning är ägnad att närmare belysa utvecklingen av hela sulfitsprittindustriens tillverkning samt av-

Å r	Fabriker- nas till- verkning	Till hushålls- och tekniska ändamål (A.-B. Skatte- fri sprit)	Till renings- verken (Sprit- centralen)	Motorsprit	Export	Summa avsättning
1918	3 380	1 309	—	1 664	—	2 973
1919	5 381	1 900	286	497	403	3 086
1920	7 753	586	4 786	—	4 294	9 666
1921	6 978	452	58	—	6 091	6 601
1922	5 945	537	400	32	3 216	4 185
1923	1 666	696	523	87	1 307	2 613
1924	3 230	1 995	859	167	1 169	4 190
1925	6 550	2 083	857	957	1 091	4 988
1926	6 975	2 677	655	2 409	929	6 670
1927	8 400	2 422	598	3 507	1 389	7 916
1928	7 288	2 957	763	2 584	852	7 156
1929	11 314	3 471	1 298	4 828	1 200	10 797
1930	15 782	4 383	1 135	7 661	476	13 655
1931	14 312	4 368	1 787	8 548	93	14 796
1932	11 395	3 829	1 972	3 946	42	9 789

sättning av motoralkohol och sprit för övriga ändamål åren 1918—1932. Siffrorna i tabellen avse 1 000-tal liter, beräknade till 100 procents alkoholhalt.

Den avsevärda nedgången i tillverkningen och försäljningen under år 1932 hade sin grund i den arbetskonflikt, som pågick inom cellulosaindustrin under ett antal månader år 1932. Nämda förhållande, varigenom motoralkoholen för en tid kom ur marknaden, föranledde även för tiden därefter ett visst avbräck i avsättningen. Denna har emellertid nu åter stigit och var första halvåret 1933 omkring 3:s miljoner liter.

De gjorda erfarenheterna beträffande motoralkoholen giva vid handen, att sulfitspriten är ett ur tekniska synpunkter fullgott motorbränsle, som i blandning med bensin i lämpliga proportioner med utmärkt resultat kan användas i vanliga bensinmotorer. För att blandningen av bensin och sprit skall bliva stabil och icke sönderfalla, är emellertid nödvändigt, att spriten göres vattenfri; den bör sålunda hava en alkoholstyrka av minst 99 procent. Det i Sverige tillämpade blandningsförhållandet är 25 procent sprit och 75 procent bensin, vilken blandning går i handeln under benämningen lättbentyl. Detta motorbränsle har visat sig innebära tekniska fördelar så tillvida, att tillsatsen av sprit medför ett bättre tillvaratagande av bränslets effekt samt motverkar sotbildning i motorn och uppkomsten av det s. k. knackningsfenomenet. Den stigande försäljningen av motorsprit får också anses föranledd av att lättbentyl, oaktat sitt högre pris, vunnit uppskattning från allmänhetens sida på grund av sina fördelaktiga egenskaper. De sakkunniga hava under hand från ingenjörsvetenskapsakademien inhämtat vissa uppgifter rörande motoralkoholens egenskaper och återgiva härur följande.

Lättbentylens driftsegenskaper hade klarlagts genom provning i en för bensindrift inställd motor med olika spritblandningar. Med ökad inblandning av sprit stege till en början effekten i jämförelse med enbart bensin, under det att värmeförbrukningen sjönk. Vid cirka 20 procents alkoholhalt uppnåddes ett optimum, varefter förhållandena raskt försämrades. Lättbentyl ställde sig praktiskt taget likvärdig med bensin; då värmeverdets per liter vore lägre än bensinens, innebure detta likväl en ökad bränsleförbrukning vid drift med lättbentyl.

I praktisk drift ställde sig emellertid förhållandena vida gynnsammare. Flertalet bensinmotorer byggdes nämligen numera för högre kompression än bensinen egentligen medgäve, och följderna vore det bekanta knackningsfenomenet. Vid drift med ren bensin finge man för att motverka detta reglera ned tändningen, vilket medförde lägre effekt och ökad bränsleförbrukning. Sprit vore ett utmärkt »antiknackningsmedel». I verkligheten vunno man oftast i såväl effekt som bränsleförbrukning vid drift med lättbentyl, varutinnan förhållandena dock vore växlande.

Ytterligare fördelar vore ökad acceleration och segdragningsförmåga samt minskad sotbildning. Smörjoljeförbrukningen ökades ej, och korrosioner eller ökad slitning hade ej iakttagits. Växelvis drift med bensin och lättbentyl ginge utan vidare för sig; dock måste i så fall vissa av bensinens förorsakade avlagringar i bränsletankar och ledningar upplösas med ren sprit, innan lättbentyl påfylldes.

Den vid jämförelse med nuvarande bensinpriser höga tillverkningskostnaden å motoralkohol utgör emellertid ett allvarligt hinder för ett utökande av tillverkningen av detta inhemska motorbränsle. Priset å motoralkohol är för närvarande vid försäljningen till bensinfirmorna 24 öre per liter, inklusive denaturering och fritt Stockholm, Göteborg, Malmö och Hälsingborg, då däremot tillverkningskostnaderna — inberäknat ränta och amortering å anläggningarna samt kostnader för denaturering och frakt — enligt tillverkarnas beräkning uppgå till 36¹⁵ öre. Såsom med nämnda pris å motorsprit närmast jämförliga värde å bensin kan angivas denna varas cif-värde i svensk hamn, vilket närmare framgår av tabell 8 i de sakkunnigas i det följande lämnade utredning i oljefrågan (sid. 119). Enligt denna tabell utgjorde cif-priset år 1925 i Stockholm omkring 19 öre per liter och höll sig vid ungefär denna nivå även år 1926, men undergick sedermera en kraftig sänkning. Åren 1931 och 1932 utgjorde motsvarande pris allenast 7 å 8 öre per liter. Då bensinfirmorna vid försäljningen av bentyl tillämpa ett pris, som i allmänhet med endast ett öre överstiger bensinpriset — detta är i Stockholm för närvarande 27 öre —, är uppenbart, att motorspritsförsäljningen för nämnda firmors del icke kan vara särdeles lönande, utan i viss mån innebär en uppoffring från firmornas sida. Vad som emellertid möjliggjort, att motorspriten även med ovanberörda vida lägre bensinpris kunnat hållas i marknaden, är väsentligen den befrielse från bensinskatten — för närvarande 10 öre per liter — som statsmakterna provisoriskt medgivit i fråga om motorsprit. I fråga om motorsprits beskattning få de sakkunniga erinra följande.

I syfte att åstadkomma en ökad beskattning av motorfordonstrafiken samt därigenom bereda tillgång till medel för vägväsendets behov föreslog Kungl. Maj:t i proposition nr 206 till 1924 års riksdag bland annat uttagande av skatt å bensin. Under erinran om de av samma års riksdag vidtagna åtgärderna för främjande av motorsprits avsättning anförde departementschefen, att det icke syntes kunna ifrågakomma att med skatt belägga även sulfitspriten, och föreslog därför skattefrihet för densamma. Även om denna differentiering i beskattningshänseende knappast kunde förväntas medföra något verkligt uppsving för sulfitspritindustrien, så hade dock genom densamma statsmakternas intresse för sulfitspritfrågan ännu en gång betonats. Riksdagen intog emellertid den ståndpunkten, att den särskilda skatten å bensin borde omfatta jämväl motorsprit. För att stödja framställningen av inhemskt motorbränsle under den tid, som ansågs erforderlig för inarbetande av dylikt bränsle i marknaden, medgav riksdagen likväl, att under en tid av fem år skatt å motorsprit icke skulle utgå. I överensstämmelse med riksdagens beslut utfärdade Kungl. Maj:t den 23 maj 1924 förordning (nr 126) om särskild skatt å bensin och motorsprit. Enligt denna utgjorde skatten för bensin och motorsprit 5 öre för liter. Förordningen trädde i

kraft den 1 juni 1924, men skulle, i vad den avsåg motorsprit, vinna tillämpning först från och med den 1 juli 1929.

I proposition nr 173 till 1927 års riksdag föreslog Kungl. Maj:t där- efter riksdagen höjning av skatten å bensin och motorsprit från 5 till 6 öre per liter. Beträffande skatten å motorsprit anförde departements- chefen, att den ifrågasatta höjningen borde omfatta jämväl motorsprit- en. Med hänsyn till de skäl, som legat till grund för statsmakternas ställning till frågan om motorsprits beskattning, och då det tillfälliga stöd, som ansetts böra lämnas sulfitspritindustrien, alltjämt syntes erforderligt, fann departementschefen höjningen av bensinskatten dock icke utgöra tillräcklig grund för en begränsning av skattefriheten för motor- sprit. Det föreslogs således icke någon ändring i den motorspriten år 1924 för tiden till den 1 juli 1929 medgivna skattefriheten. Riksdagen antog Kungl. Maj:ts förslag och genom förordningen den 3 juni 1927 (nr 190) höjdes skatten å bensin och, från och med den 1 juli 1929, jämväl skatten å motorsprit till 6 öre för liter.

I proposition nr 110 till 1929 års riksdag föreslog Kungl. Maj:t emel- lertid, att den för motorspriten medgivna skattefriheten skulle utsträc- kas att gälla intill den 1 juli 1934. Riksdagen beslöt, att motorspriten skulle vara fri från skatt allenast till den 1 juli 1933 samt att under tiden från och med sistnämnda dag till den 1 juli 1934 skatten å motorsprit skulle utgå med 3 öre per liter.

Vid 1931 och 1932 års riksdagar beslutade höjningar av bensinskatten, till följd varav denna numera uppgår till 10 öre för liter, medförde icke ändrade bestämmelser i fråga om beskattningen av motorspriten.

I proposition nr 172 till 1933 års riksdag föreslog Kungl. Maj:t, i av- vaktan på resultatet av förevarande utredning, fortsatt skattefrihet för motorspriten till den 1 juli 1934. Riksdagen beslöt i enlighet härmed och förordning om ändring i vissa delar av förordningen den 3 maj 1929 (nr 62) om särskild skatt å bensin och motorsprit utfärdades i överensstäm- melse med detta riksdagens beslut den 9 juni 1933 (nr 307).

Från sulfitspritindustriens sida har alltsedan tillkomsten av bestäm- melserna om motorsprits beskattning med bestämdhet hävdats, att till- verkningen av motorsprit, därest beskattningen komme att träda i kraft, vore dömd att nedläggas samt att ett definitivt avskrivande av skat- ten, varigenom det hittills rådande osäkerhetstillståndet upphörde, ound- gängligen vore erforderligt, om någon utveckling av sagda tillverkning skulle vara tänkbar. Sina synpunkter härutinnan har *aktiebolaget Svensk sprit* såsom representant för sulfitspritindustrien senast framfört i en till Kungl. Maj:t ställd, den 30 december 1932 dagtecknad skrift med hem- ställan om definitivt upphävande av skatten å motorsprit. Enligt nyss- nämnda proposition nr 172 till 1933 års riksdag anförde bolaget i sagda skrivelse i huvudsak följande:

När motorsprittillverkningen år 1925 återupptagits, efter det erforderliga lättnader genomförts beträffande handeln med skattefri sprit, hade bensinen betingat ett pris i detaljhandeln av 36—40 öre per liter, och i allmänhet hade räknats med ytterligare höjning av bensinpriset, enär geologiska undersökningar givit vid handen, att världens tillgångar å bergolja ej vore outtömliga. Utvecklingen på oljemarknaden hade emellertid blivit den motsatta. Visserligen hade kraftig konsumtionsstegring ägt rum, men produktionen hade visat avsevärt större ökning. Att så skett vore en följd av dels upptäckter av ett flertal nya rika oljefält i olika delar av världen, dels återupptagande i avsevärt ökad omfattning av den ryska råolja-produktionen. Förhållandena hade medfört en stark nedgång i bensinpriserna, så att under åren 1931 och 1932 noterats priser av endast 20—22 öre per liter vid tappstation, och detta oaktat bensinskatten vid olika tillfällen varit föremål för höjning. En viss återhämtning av priserna hade dock skett mot slutet av år 1932.

Utvecklingen av bensinpriserna hade medfört, att sulfitspritindustrien erhållit ett mycket ogynnsamt pris för motoralkoholen. Bolaget försålde för närvarande 99,5-procentig motoralkohol till 30 öre per kilogram, motsvarande 24 öre per liter, vid leverans till bensinimportbolagen fritt levererat Stockholm, Göteborg, Malmö och Hälsingborg. Samtidigt belöpte sig industriens tillverkningskostnader inklusive kostnader för denaturering, frakter, tomfat och allmänna omkostnader till 36,15 öre per liter. Sulfitspritindustrien skulle sålunda för motorspriten behöva ett pris av 36 öre per liter för att industrien skulle erhålla tillverkningskostnaderna täckta samt ränta och amortering å anläggningarna. Frånräknades sistnämnda kostnader, beräknade till 9 öre per liter, samt kostnaderna för lutens uttagning, beräknade till 3 öre per liter, erhöles ett pris av 24,15 öre per liter fritt förut nämnda städer.

Det torde sålunda framgå, att motoralkoholframställningen vid nuvarande bensinpris ej lämnade överskott. Att fabrikererna det oaktat hölle fabrikationen i gång; förklarades bero dels därpå att högre pris erhöles för den relativt mindre kvantitet sprit, som levererades till tekniska och hushållsändamål samt till reningsverken, dels på att fabrikererna och deras dyrbara apparater skulle hotas att helt förstöras, därest fabrikererna skulle under längre tid stå oanvända. Endast i ett fåtal fall hade avskrivningar å anläggningarna kunnat verkställas. Utvidgningar vid de i gång varande fabrikererna hade ej kunnat vidtagas.

Vid sulfitcellulosatillverkningen tillgodogjordes endast omkring hälften av sulfitvedens innehåll av organiska ämnen. Den andra hälften ginge till största delen förlorad med avfallsluten. För närvarande tappades från de svenska sulfitcellulosafabrikererna årligen cirka 1 miljon ton organiska ämnen ut i våra vattendrag till ingen nytta och i många fall även till direkt skada. Dessa organiska ämnen innehölle bland annat även cirka 140 000 ton druvsocker. Vid de i gång varande svenska cellulosafabrikererna skulle därav kunna tillverkas cirka 50 miljoner liter 100-procentig sprit. För närvarande finnes emellertid endast spritfabriker utbyggda för 20 miljoner liter 100-procentig sprit.

Vid samtliga fabriker skulle säkerligen ett väsentligt bättre tillvaratagande av sulfitluten kunna ernås, om fabrikationen vore så lönsam, att de relativt dyrbara åtgärder, som härför erfordrades, kunde bära sig. Detta vore emellertid icke fallet, och det hade icke ens lönat sig för flera av våra sulfitspritfabriker, som för närvarande endast bearbetade avfalls-

luten från en del av tillverkningen, att utbygga anordningarna för att kunna emottaga hela produktionen. Oaktat i vårt land funnes 65 sulfitspritfabriker, hade utöver de vid världskrigets slut befintliga 22 sulfitspritfabrikerna icke en enda ny sulfitspritfabrik blivit anlagd. Med nuvarande anordningar för lututvinningen skulle sulfitspritfabrikerna kunna tillverka ytterligare minst 30 miljoner liter 100-procentig sprit per år. Om anordningarna för lututvinningen kunde förbättras, skulle i hela landet ytterligare kunna framställas minst 10 å 15 miljoner liter 100-procentig sprit årligen.

Under snart 10 år hade skattehotet hängt över sulfitspritindustrin samt förlamat och förhindrat varje initiativ för igångsättning av nya fabriker. De utbyggda fabrikerna hade under de senaste åren nödortfikt kunnat hållas i gång. Då varje företagare måste räkna med att den beslutade motorspritskatten skulle träda i kraft, vilket skulle medföra, att driften åter måste nedläggas, hade företagarna ej vågat nedlägga nytt kapital till utvidgning av industrien.

Såsom kommerskollegium framhållit i sitt utlåtande av den 12 mars 1932 till riksdagens andra lagutskott, skulle det för vårt land, såväl med hänsyn till önskemålet om oinskränkt självförsörjning som till handelsbalansen gentemot utlandet, vara av största betydelse, om ett effektivt bränsle för motordrift kunde framställas ur inhemska råvaror och till konkurrenskraftigt pris samt tillhandahållas i tillräcklig myckenhet. Vikten härav borde vara så mycket mera påtaglig, som man framför allt inom transportväsendet icke torde kunna iakttaga några tecken till avmattning i fråga om motoriseringens fortskridande. Så länge sagda bränslebehov huvudsakligen måste täckas genom import, syntes man därför hava anledning motse en ytterligare stegring av motorbränsleförbrukningen, åtföljd av ökad belastning å handelsbalansen.

Efter att hava erinrat om de åtgärder, som vissa främmande länder i lagstiftningsväg vidtagit för främjande av användningen av sprit till motorändamål, anförde bolaget vidare:

Det framginge sålunda, att motorspriten i förenämnda länder åtnjöt stöd genom lagstadgade föreskrifter om obligatorisk inblandning av motoralkohol i bensin. Den svenska sulfitspritindustriens önskemål sträckte sig ej så långt, utan industrien begärde endast, att skatten å motorsprit definitivt avlägsnades och att industrien liksom hittills i konkurrens med övriga sprittillverkare finge rättighet att försälja sin sprittillverkning till motor-, tekniska och reningsändamål. Någon subvention till industrien från motorägarnas sida genom inblandningstvång hade sulfitspritindustrin ej ifrågasatt.

Såsom sammanfattning av det anförda framhöll bolaget slutligen, att sulfitspritindustrin ej kunde bära motorspritskatten samt att, om denna skatt komme att uttagas, industrien skulle tvingas att nedlägga de verk, som bedreve framställning av motoralkohol.

I sitt den 4 januari 1933 avgivna betänkande med förslag angående åtgärder för ett bättre utnyttjande av landets skogstillgångar hava 1931 års skogssakkunniga jämförelsevis ingående skärskådat spörsmålet om sulfitsprits användande till motorbränsle. Efter en redogörelse för utvecklingen av motorspritsens beskattningsfråga uttalade nämnda sak-

kunniga i fråga om stagnationen i sulfitspritindustriens utveckling och orsakerna härtill i huvudsak följande.

Betydelsen för landet att genom vidmakthållande och utveckling av motorspritindustrien erhålla tillgång till ett inhemskt motorbränsle hade upprepade gånger av statsmakterna och statsmyndigheterna framhållits och understrukits. Oaktat frågan härom komme att bliva föremål för särskild utredning, hade de sakkunniga likväl ansett lämpligt att i sitt betänkande framlägga vissa synpunkter å nämnda spörsmål, enär enligt deras mening detsamma intimt anknöte sig till frågan om möjligheterna att vinna utsträckt användning för skogsbrukets produkter.

Stora förhoppningar hade under senaste åren knutits till sulfitspriten såsom motorbränsle. Varken tekniska svårigheter eller restriktiva bestämmelser inom alkohollagstiftningen lade avgörande hinder i vägen för en allmännare användning av sulfitspriten för motordrift. I konsumentkretsar hade man allt mer lärt sig att uppskatta de fördelar, lättbentilen erbjöde gent emot enbart bensin, och efterfrågan på lättbentyl hade stigit. Därigenom att sagda motorbränsle tillhandahölles allmänheten genom bensinfirmornas vittutgrenade försäljningsorgan, hade jämväl distributionsfrågan ordnats på ett både för producenter och konsumenter till synes ändamålsenligt sätt. Trots detta kunde man konstatera, hurusom den kvantitativa utvecklingen på området icke motsvarade förväntningarna. I antalet spritfabriker och deras produktionsförmåga hade på tio år ingen förändring inträtt.

Anledningen till stagnationen trodde sig de sakkunniga finna dels i prisförhållandena å bensinmarknaden, dels i den för motorspriten gällande skattelagstiftningen. Vid fastställandet av motorsprits tidsfrist för skattefrihet hade man uppenbarligen utgått ifrån, att den allmänt ökade förbrukningen av motorbränsle i förening med begränsningen i de då kända tillgångarna på råpetroleum skulle så småningom medföra en stegring av bensinpriset, vilket skulle komma jämväl motorspriten till godo genom att öka dess konkurrenskraft. Härvid tänkte man sig att motorspritindustrien efter någon tid skulle tåla beskattning. Sagda antagande hade emellertid icke hållit streck i verkligheten.

Prisrörelserna å bensinmarknaden hade, som torde vara känt, under senaste år gått i en riktning, som vore rakt motsatt mot vad man tidigare räknat med. Prissänkningarna å bensin, som föranletts av överproduktion inom oljeindustrien, hade verkat pristryckande jämväl å motorspriten och väsentligt minskat utsikterna att vinna nöjaktigt ekonomiskt resultat av sulfitsprittillverkning för motorändamål. Till följd av konkurrensen med bensin hade nämligen priset å motorsprit icke kunnat sättas högre, än att detsamma täckt de direkta framställningskostnaderna. Att motorsprittillverkningen under sådana omständigheter kunnat upprätthållas i sin nuvarande omfattning, borde till icke ringa del böra tillskrivas det förhållandet, att en betydande del av sulfitspritproduktionen kunnat vinna avsättning till andra ändamål än motordrift, huvudsakligen såsom allmändenaturerad hushållssprit och teknisk sprit ävensom till rensningsverken, till avsevärt högre priser än det motorspriten betingat.

Vid sådant förhållande ävensom i betraktande av de ovissa utsikterna beträffande eventuell förlängning av tidsfristen för motorsprits undantagsställning i beskattningshänseende vore det förstäeligt, att benägenheten minskats hos sulfitspritindustrien att offra erforderligt kapital för

utökande av produktionsmöjligheterna i fråga om motorsprit. Den senaste tidens höjningar i bensinpriset hade sannolikt ingen nämnvärd inverkan på motorsprittillverkningens allmänna läge.

Skogssakkunniga övergingo därefter att behandla frågan, huru ett befrämjande av motorsprittillverkningen kunde ske, och anförde härom bland annat följande.

Gångna år hade visat, att avsättningen av motorsprit förhållandevis snabbt utvecklats till den nivå, som betingades av i drift varande fabrikers produktionsmöjligheter. Mot bakgrunden av rådande efterfrågan på lättbentyl talade detta för att förbrukningen av motorsprit utan direkta statsingripanden skulle ytterligare successivt ökas, därest tillräckliga kvantiteter till konkurrenskraftigt pris kunde tillföras marknaden. Man syntes hava grundad anledning tro, att ett bibehållande av rådande fria försäljningssystem i samband med ett avlägsnande av skattehotet för motorspriten skulle utgöra tillräcklig stimulans för att ernå betydligt större tillverkning av motorsprit inom sulfitspritindustrien än den nuvarande. Genom vidmakthållande av den fria handeln syntes viss garanti kunna vinnas för att motorspriten icke åsattes högre pris, än vad i förhållande till annat motorbränsle kunde anses skäligt. Vad angår skattehotets avlägsnande, hölle de sakkunniga för troligt, att en sådan åtgärd vore ägnad att, i den mån motorsprittillverkningen på naturlig väg stegrades, kraftigt befördra intresset för ökad tillverkning. Mycket talade dessutom för, att detta skulle taga sig uttryck icke blott i större livaktighet inom sulfitspritindustrien utan jämväl däri, att andra vägar beträddes för kommersiell framställning av motorsprit.

Vidkommande de nya metoder för fabrikation av dylik sprit, som på teknikens nuvarande ståndpunkt kunde komma i fråga, erinrade de sakkunniga om de s. k. saltsyre- och svavelsyreförfarandena vid framställning av förjäsbart socker ur träsubstans ävensom om träförsockring enligt Bergius—Hägglund. De sakkunniga framhöll, att en förarbetning till motorsprit av träsocker, framställt enligt sistnämnda metod, sannolikt ställde sig särskilt ekonomiskt gynnsam, därest den kombinerades med sulfitsprittillverkning. Vid sådan kombinerad drift skulle de befintliga sulfitsprittillverkningarnas kapacitet kunna ökas till det femdubbla eller till i runt tal 100 miljoner liter högkoncentrerad alkohol per år.

Det vore givet, att en ökad tillverkning av motorsprit, framställd ur sulfitavfallslut, icke kunde öva större inverkan på möjligheterna att ernå vidgad användning för avfallsvirke o. dyl. I detta hänseende vore däremot sistberörda fabriktionsmetoder, som bygga på direkt försockring av trä, av betydligt större vikt, enär därvid som utgångsmaterial användes olika slags ved. Då man hade anledning förmoda, att ett avlägsnande av skattehotet med avseende på motorspriten skulle, så långt möjligt vore, gynna uppkomsten i landet av en träförsockringsindustri, skulle alltså en dylik åtgärd samtidigt medverka till att skapa betingelser för ett väsentligt ökat utnyttjande av virke. En dylik åtgärd skulle i samma mån öka förutsättningarna för arbetslöshetens bekämpande. Den manuella arbetskraft, som direkt eller indirekt kan sysselsättas genom sulfitsprittillverkning, vore förhållandevis obetydlig. Träförsockringsindustrien, särskilt i det fall att den som råvara tillgodogjorde uteslutande rundvirke, för vars tillredning och transport erfordrades en betydande arbetskvantitet, kunde uppenbarligen i långt större grad bereda arbetsmöjligheter.

Vad nu anförts talade för, att skattehotet för motorspriten borde avlägnas. Som motiv för att motorspriten ansetts så småningom böra beskattas hade åberopats, att denna antagligen skulle bliva en farlig konkurrent till bensin. Härvid skulle vid skattefrihet för motorsprit stora summor undandragas vägväsendet, vilket nu tillgodofördes intäkterna genom bensinskatten. Detta förhållande vore ännu av mindre betydelse. Förbrukningen av sprit för motordrift vore alltjämt förhållandevis ringa. Motorsprutförbrukningen kunde knappast på kort tid öka till den grad, att den når en med bensinkonsumtionen något så när jämförlig storleksordning.

Efter att hava framhållit det inkonsekventa i att statsmakterna å ena sidan gynna generatorgasanvändningen genom direkta stödåtgärder men å andra sidan genom skattehotet förhindra spritfabrikationen av inhemska produkter för motorändamål, då båda vore ur försörjningssynpunkt likaberättigade, framhöllo de sakkunniga, att det med fog kunde göras gällande, att sulfitindustrien, som arbetade under synnerligen svåra ekonomiska förhållanden, borde kunna hava anspråk på att icke sådana åtgärder vidtogos av statsmakterna, vilka skulle ytterligare försämra dess läge.

Skogssakkunniga slutade med att föreslå, att den inhemska motorspriten medgäves befrielse från skatt. Allenast temporär skattefrihet vore icke tillfyllest för åvägabringande av större livaktighet inom ifrågavarande industri.

Statsmakterna hava under senare tid på åtskilliga sätt ådagalagt sitt intresse för frambringande av inhemska motorbränslen. Förutom de stödåtgärder, som, enligt vad här ovan nämnts, vidtagits beträffande motorspriten genom medgivanden om skattebefrielse, må här erinras om de anstalter, som träffats för främjande av användningen av träkolsgas som motordrivmedel. Genom beslut vid 1932 års riksdag inrättades sålunda en statlig lånefond för inköp av gasgeneratorer för motordrift. Vid samma riksdag vidtog sådan ändring i 1922 års förordning om automobilskatt, att skatt för automobil, som är inrättad för och drives med träkolsgas, skall utgå med hälften av eljest stadgade skattesatser. Det kan även förtydliga erinras, att 1933 års bevillningsutskott i sitt betänkande nr 72 i samband med frågan om viss användning under tiden till och med den 30 juni 1934 av potatisbrännvin till tekniskt bruk och därav föranlett bemyndigande för Kungl. Maj:t att utfärda bestämmelser om tvångsvis inblandning av motorsprit i bensin uttalade önskvärdheten av att, i den mån det befundes erforderligt, Kungl. Maj:t med stöd av detta bemyndigande föranstaltade om avsättning av sulfitsprit till motorbränsle, även om därigenom en större kvantitet skulle komma att försäljas än den, som motsvarade vad som till följd av tillämpningen av berörda förslag till förordning icke komme till användning för tekniska ändamål.

Landets försörjning i större eller mindre grad med inhemskt motorbränsle finna de sakkunniga vara ett spörsmål, som ur flera synpunkter

är av synnerlig vikt. Såsom närmare framgår av de sakkunnigas utredning av brännoljefrågan (kapitel V), har den ständigt växande motorismen medfört en oerhörd stegring av importen av brännoljor. Här må endast erinras, att bensinimporten år 1932 utgjorde ej mindre än 454 miljoner liter och att värdet av hela mineraloljeimporten samma år uppgick till 67 $\frac{1}{2}$ miljoner kronor. Det är uppenbart, att en import av denna storleksordning måste verka i hög grad tyngande på vår handelsbalans gent emot utlandet. Då några tecken till avmattning i motorismens fortsatta utveckling icke kunna iakttagas, är att förvänta, att sagda import undergår ytterligare stegring. De nationalekonomiska konsekvenserna av beroendet av den utländska brännoljeimporten komme att göra sig än kännbarare, därest förhållandena å oljemarknaden skulle medföra prishöjningar. I betraktande av nu rådande jämförelsevis låga oljepriser låter en sådan utveckling sig väl tänka; såsom ovan erinrats, utgjorde cif-priset å bensin år 1925 cirka 19 öre per liter mot ett beräknat motsvarande pris av 7 å 8 öre åren 1931 och 1932. Vidare förefinnas, så länge brännoljebehovet helt skall tillgodoses genom import, risker för att i händelse av en avspärrning av landet brist på brännoljor skulle uppstå, vilket vore ägnat att medföra allvarliga verkningar. Visserligen kan i sådant fall även tillgången på sulfitsprit antagas bliva begränsad på grund av minskad eller upphörd export av sulfitmassa och därav följande avsaknad av sulfitlut, men, därest förhoppningarna om en motorsprittillverkning genom direkt försockring av trä infrias, skulle inhemsk motorsprit likväl vara möjlig att frambringa. Därjämte innebär ersättande av en kvantitet utländskt motorbränsle med inhemsk vara, att svensk företagsamhet och arbetskraft tagas i anspråk, vilket är av icke ringa betydelse särskilt i nuvarande tider av arbetslöshet. Såsom av 1931 års skogs-sakkunniga framhållits, gäller detta i icke ringa grad, därest motorsprittillverkning av träsocker komme till stånd.

Under de senaste åren hava statsmakterna i åtskilliga främmande länder genom lagstiftningsåtgärder sökt bereda en allmänare användning av sprit såsom motorbränsle. I allmänhet hava dessa åtgärder ingått såsom led i strävandena att ur nationella synpunkter göra sig mer eller mindre oberoende av utländska varor för att därigenom bland annat åstadkomma en förbättring i handelsbalansen. I de flesta fall har emellertid det närmaste syftet med nämnda lagstiftningsåtgärder varit att vinna ökad avsättning av vissa såsom råämnen för sprittillverkning användbara jordbruksprodukter, av vilka överskott förefunnits. De höga tillverkningskostnaderna för jordbruksspriten hava härvidlag icke ansetts utgöra något hinder. Bland länder, som infört lagstiftning i syfte att främja avsättning av sprit till motorbränsle, må nämnas Frankrike, Italien, Lettland, Tjeckoslovakiet, Tyskland, Ungern, Österrike, Australien, Brasilien och Sydafrika. Såvitt de sakkunniga kunnat inhämta, basera sig de för ändamålet vidtagna lagstiftningsåtgärderna på tvångsinbland-

ning av sprit i bensin. Närmare uppgifter härom rörande vissa av de angivna länderna återfinnas i bilaga F till detta betänkande.

Den i vårt land tillämpade anordningen för främjande av motorspritens användning, nämligen medgivande av temporär befrielse från den särskilda skatten å motorsprit, anse de sakkunniga icke utgöra en rationell lösning av frågan om stödåtgärd i sagda syfte. Då skattesatsens storlek i första hand är avpassad med hänsyn till vägväsendets behov av medel, följer därav, att skatten samtidigt icke med fördel kan tjäna ett så olikartat ändamål som att utgöra ett lämpligt avpassat skydd för motorspitens avsättning i konkurrensen med bensinen. Vid ett högt bensinpris låter det sig tänkas, att sistnämnda skydd endast bör motsvaras av en del av skattesatsens belopp eller rent av att varje skydd är obehövt, enär eljest fabrikanterna skulle göra oförtjänta vinster. Vid ett lågt bensinpris kan fallet däremot bliva, att den fastställda skattesatsen är otillräcklig för ändamålet. Såsom förut nämnts, har sulfitspritindustrien för närvarande under skyddet av gällande alkohollagstiftning kunnat bereda sig den för sistnämnda fall erforderliga compensationen genom att uttaga högre pris å sprit, som försäljes såsom teknisk sprit och för reningsändamål. De sakkunniga hava tidigare i annat sammanhang (sid. 64) framhållit det otillfredsställande i denna anordning, vilken icke kan medföra utveckling av motorspritindustrien. Å andra sidan måste det framstå såsom föga rationellt, att staten av hänsyn till produktionen av ett visst slag av motorbränsle icke skall kunna i avsedd utsträckning utnyttja den genomförda beskattningen å motorbränslen. De sakkunniga anse därför, att stödåtgärderna till förmån för motorspriten böra frigöras från nämnda beskattning och i stället givas formen av lagstadgad skyldighet för importör eller tillverkare av bensin att enligt särskilda bestämmelser inblanda sprit i bensin. Hela produktionen av motoralkohol skulle för ändamålet övertagas av bensinfirmorna i förhållande till storleken av deras import respektive tillverkning, och tillverkarna av motoralkoholen skulle tillförsäkras ett pris för varan, som svarade mot framställningskostnaden jämte skälig handelsvinst. Tryggandet i denna ordning av avsättningen av sulfitspriten har av de sakkunniga också förutsatts i det ovan förordade systemet för ordnandet av avsättningsförhållandena inom spritindustrien i landet, i vilket system motoralkoholen i lagstiftningshänseende, fränsett regleringen av tvångsinblandningen, är inordnad. Det organ, som skulle förmedla bensinfirmornas övertagande av all tillverkad motoralkohol, komme enligt de sakkunnigas förslag att bliva aktiebolaget Vin- & spritcentralen.

Försäljningen av motoralkohol kan för närvarande uppskattas till ungefär 8 miljoner liter å 99:5 procent för år. Det har anmärkts, att denna kvantitet, som utgör allenast omkring 2 procent av landets bensinimport, skulle vara alltför ringa såsom underlag för införande av systemet med tvångsinblandning av sprit i bensin. Då emellertid bensinfirmorna redan

nu inköpa och för inblandning använda denna begränsade produktion, borde väl kvantitetens nuvarande litenhet icke behöva föranleda invändningar mot den förordade anordningen. Med denna åsyftas emellertid, att tillverkningen av motoralkohol skall undergå ökning. I första hand synes berättigat att räkna med att den nuvarande produktionskapaciteten för motoralkohol — cirka 15 miljoner liter för år — i sin helhet skulle komma att utnyttjas och att motoralkoholtillverkningen sålunda i varje fall skulle ökas till ungefär denna kvantitet. De vidgade möjligheterna för fabrikanterna att till skäligt pris vinna avsättning för tillverkad motoralkohol måste vidare anses vara ägnade att stimulera intresset för sprittillverkning även hos de sulfitmassa-fabrikanter, vilka hittills icke utbyggt sina anläggningar för sådan tillverkning. Detta kan väntas leda till en icke oväsentlig ökning i tillverkningen av sulfitsprit. I samma riktning skulle verka det fullständigare utnyttjandet av lutkvantiteterna, som kan äga rum vid vissa nuvarande sulfitsprittfabriker genom utbyggande av apparaturen i dessa. Av intresse är därför att undersöka, huru stor produktion av motoralkohol vid en mera allmän utbyggnad för sprittillverkning inom cellulosa-industrien skulle kunna ernås. 1931 års skogs-sakkunniga hava i detta hänseende verkställt en beräkning och därom anfört i huvudsak följande:

I stort sett kunde man utgå från att utbytet av sulfitsprit i genomsnitt uppginge till cirka 40 liter à 95 procent per ton tillverkad sulfitmassa. Sulfitmassa-industriens produktionskapacitet kunde för närvarande beräknas till omkring 1,3 miljoner ton per år. Maximalt skulle alltså kunna framställas cirka 52 miljoner liter sulfitsprit. Härifrån borde frånräknas leveranserna av sprit för skattefritt ändamål och till reningsverken, uppskattade till 7 miljoner liter, varigenom skulle kunna till motorändamål påräknas en myckenhet av cirka 45 miljoner liter à 95 procent eller ungefär 43 miljoner liter motoralkohol à 99,5 procent.

Verkställd granskning av denna beräkning har givit vid handen, att densamma i stort sett kan anses riktig. Emellertid läser icke kunna förutsättas, att det skulle bliva lönande för alla sulfittfabriker — dessa äro 65 till antalet och hava en sammanlagd produktionskapacitet av cirka 1,4 miljoner ton sulfitmassa per år — att driva sprittfabrikation. Sålunda torde de minsta fabrikena — d. v. s. ett 20-tal fabriker med mindre än 10 000 tons årlig kapacitet för tillverkning av sulfitmassa — härvid knappast kunna komma i betraktande. Samma torde förhållandet vara med vissa större fabriker, för vilka förutsättningarna för en sådan tillverknings upptagande av olika omständigheter kunna vara ogynnsamma. Med hänsyn härtill torde maximikvantiteten sprit böra beräknas å en kvantitet sulfitmassa av allenast 1,1 miljon ton, varigenom en sprittillverkning av i runt tal 45 miljoner liter à 95 procent skulle ernås. Efter avdrag av sulfitspritleveranserna för tekniska ändamål och med omräkning av kvantiteten efter 99,5 procents alkoholstyrka torde maximikvantiteten motoralkohol, som den svenska sulfitindustrien för närvarande antages kunna

producera, böra angivas till omkring 40 miljoner liter, motsvarande en kvantitet lättbentyl av omkring 160 miljoner liter.

Emellertid torde en utveckling av sulfitspritindustrien av beskaffenhet att åstadkomma en mera nämnvärd ökning i tillverkningen av motoralkohol icke vara med någon säkerhet att påräkna, därest icke särskilda åtgärder härför vidtagas. De sulfitcellulosafabrikanter, som nu icke tillverka sprit, torde näppeligen föranledas att bygga ut sina fabriker för framställning av motoralkohol, därest de icke erhålla garantier rörande det pris, som under någon längre tid skulle erhållas för motoralkoholen. För uppnående av nyss angivna syfte vilja de sakkunniga förorda, att aktiebolaget Vin- & spritcentralen — oberoende av den för bolaget nu gällande koncessionstiden — träffar för längre tid, förslagsvis 10 år, bindande avtal med sulfitspriftfabrikanterna, varigenom bolaget ikläder sig skyldighet att övertaga all tillverkad, för motorändamål fullgod alkohol efter ett angivet pris, som fastställles på sådant sätt, att producenterna utöver de direkta tillverkningskostnaderna tillförsäkras ränta och amortering å sina anläggningar samt skälig handelsvinst. Bestämmandet av pris och övriga avtalsvillkor bör själfallet föregås av ingående undersökningar. Beträffande priset hava de sakkunniga tänkt sig den möjligheten, att detta göres rörligt efter växlingarna i kolpriset. Den invändningen kan framföras, att ett dylikt, för längre tid gällande avtal icke vore tillrådligt för någondera parten med hänsyn till de ändringar i priser å råämnen m. m., som därunder kunna inträda. De sakkunniga vilja emellertid framhålla, att tillverkningen av sulfitsprit sker med användande av ett utgångsmaterial, som saknar marknadsvärde, och att de i kalkylen för tillverkningskostnadernas beräkning ingående posterna till största delen avse dels de fasta kapitalkostnaderna och dels kostnaderna för kol. Därest priset, såsom nyss antytt, göres beroende av växlingarna i kolpriset, kan förutsättas, att eventuella fluktuationer i fråga om andra kostnadsposter icke komma att äga nämnvärd betydelse. Slutligen må här erinras, att, därest frivillig överenskommelse ej kan träffas mellan parterna, möjligheten står öppen att anlita den särskilda nämnden för prissättning av brännvin.

Vad beträffar själva avtalsuppgörelsen kan denna tänkas försiggå i sådan ordning, att spritcentralen har att förhandla med ett av sulfitspriftfabrikanterna bildat organ, som i avtalsfrågan företräder fabrikanternas intressen och med vilket ett gemensamt avtal träffas för medlemmarnas räkning. Detta organ skulle alltså komma att fylla enahanda uppgift, som Sveriges bränneriöfverenskomst för närvarande fullgör såsom representant för lantbruks- och jästbrännerierna. Det åsyftade organet torde, där så visar sig lämpligt, kunna utnyttjas för distributionen av den tillverkade motoralkoholen och sålunda i viss utsträckning på uppdrag av aktiebolaget Vin- & spritcentralen även förmedla bensinfirmornas övertagande av nämnda vara. Den nu antydda formen för

avtalsuppgörelsen bör emellertid enligt de sakkunnigas mening icke utgöra hinder för att spritcentralen skall kunna träffa avtal även med enskild sulfitsprittfabrikant, som till äventyrs icke tillhör den eventuella organisationen inom sulfitsprittindustrin.

Beträffande leveranserna av sulfitsprit för tekniska ändamål synas dessa icke böra inbegripas i ovan åsyftade, för längre tid gällande avtal. Emellertid vilja de sakkunniga framhålla angelägenheten av att åt sistnämnda avtal gives sådan innebörd, att utan hinder av leveranserna av motoralkohol tillgång till erforderliga kvantiteter sulfitsprit för tekniska ändamål må förefinnas till skäligt pris.

Maximiproduktionen av motoralkohol har av de sakkunniga i det föregående uppskattats till cirka 40 miljoner liter. Utan att för närvarande kunna uttala sig om, huruvida denna produktion i verkligheten kommer att uppnås eller möjligen överskridas — vilket ytterst blir beroende av priset å motoralkohol — hava de sakkunniga, som funnit svårigheter möta att överblicka konsekvenserna av större motoralkoholproduktion än den nyssnämnda, ansett lämpligt, att upphandlingen av motoralkohol bör vid avtalsuppgörelsen så begränsas, att den tillsvidare icke skulle komma att omfatta mera än 40 miljoner liter för år.

Med avseende å de ekonomiska konsekvenserna av den föreslagna anordningen är givet, att densamma under nuvarande förhållanden för med sig en icke obetydligt ökad kostnad för konsumenterna av motorbränsle genom det väsentligt högre pris, som motoralkoholen betingar i jämförelse med bensinen. Det nuvarande priset å motoralkohol, 24 öre per liter, vilket som nämnts kunnat stanna vid detta belopp på grund av, fränsett skattebefrielsen, de högre priser, som tillverkarna äro i tillfälle att uttaga å teknisk sprit och sprit för reningsändamål, skulle icke kunna bibehållas i fortsättningen, då produktionspriset i stället vore avsett att utgöra grunden för prissättningen. Vad tillverkningskostnaden beträffar, kan till ledning vid dennas bedömande tjäna den kalkyl, som årligen uppgöres av prissättningsnämnden för skattefri sprit. Sagda kostnad har för fabrik med en årlig tillverkningskapacitet av en miljon liter å 95 procent under senare år enligt kalkylen beräknats utgöra:

år 1925	30·5 öre	år 1929	28·25 öre
» 1926	32·25 »	» 1930	27 »
» 1927	27·25 »	» 1931	28 »
» 1928	27·25 »	» 1932	27·75 »

Med utgångspunkt från den kalkyl, som låg till grund för prissättningsnämndens år 1932 angivna tillverkningspris å sulfitsprit å 95 procent, hava två av de sakkunniga, hrr Enström och Kempe, verkställt en granskning av beräkningarna av sagda pris. De hava därvid funnit, att mot kalkylens resultat i vad den avser förhållandena vid en genomsnittsfabrik av angiven storlek inga mera betydande anmärkningar kun-

na framställas men att vid en modern och välbelägen fabrik tillverkningskostnaden under gynnsamma förhållanden torde stanna vid 25 öre per liter. Till detta belopp skulle emellertid komma kostnaderna för koncentrerering av spriten till motoralkohol samt för denaturering, vilka kostnader av sulfitspritindustrien angivits till respektive 3 $\frac{1}{2}$ öre och 1 $\frac{1}{2}$ öre. Den sammanlagda framställningskostnaden för motoralkohol skulle med denna beräkning utgöra 29 $\frac{7}{8}$ öre per liter vid fabrik. Om man med hänsynstagande till den handelsvinst, varav sulfitsprittillverkare antages komma i åtnjutande, rent överslagsvis skulle angiva priset å motoralkoholen till 32 öre per liter och motsvarande pris å bensin antages vara 9 öre, skulle alltså föreligga en skillnad av 23 öre. För den ovan beräknade maximiproduktionen av motoralkohol å 40 miljoner liter skulle alltså merkostnaden för motorsprit i jämförelse med bensin utgöra cirka 9 miljoner kronor. Denna merkostnad skulle bensinfirmorna dock icke kunna uttaga enbart vid försäljningen av lättbentyl, då denna vara därigenom skulle bli för dyr, utan kostnaden finge sannolikt fördelas å försäljningen i sin helhet. Emellertid bör uppmärksammas, att ett visst högre pris under alla förhållanden är motiverat för spritmotorbränslet, när såsom i det föregående framhållits tillsatsen av motoralkohol till bensinen medför, att blandningen erhåller vissa värdefulla egenskaper såsom motorbränsle och därför blir av högre kvalitet än enbart bensin.

Vad beträffar frågan om motoralkoholens beskattning, bli tillverkarna med den nu förordade anordningen icke beroende av den särskilda skatten å motorsprit. Jämlikt 4 § bensinskatteförordningen skall skatten å motorsprit erläggas av den, för vilkens räkning denaturering sker. Då all för förbrukning inom landet avsedd sprit och motoralkohol enligt de sakkunnigas förslag komme på grund av bestämmelserna i 21 § i brännvinstillverkningsförordningen med dess av de sakkunniga föreslagna lydelse att övertagas av aktiebolaget Vin- & spritcentralen, skulle denatureringsverksamheten därmed i sin helhet äga rum för spritcentralens räkning. Därest statsmakterna skulle besluta, att nu gällande skattebefrielse skall upphöra, torde sålunda i enlighet härmed erläggandet av skatten ankomma icke på tillverkarna utan på spritcentralen. Bolaget har i sin tur att inräkna skattesatsen i det pris, som bensinfirmorna enligt bolagets bestämmande skola erlägga för den motoralkohol, de bli skyldiga att inköpa. Med den lösning av motorspritfrågan, som de sakkunniga förordat, skulle statsmakterna under alla förhållanden äga möjligheter att, utan att sulfitspritindustriens intressen komma att beröras, bedöma spörsmålet om motorbränslebeskattningen efter de allmänna synpunkter, som kunna anläggas å frågan.

Vad angår införandet av systemet med inblandning tvångsvis av sprit i bensin bör detta ske genom utfärdandet av en särskild förordning i äm-

net. Förslag till sådan förordning lämnas härjämte (sid. 165). Beträffande innehållet i vissa paragrafer i förordningen få de sakkunniga anföra följande.

I 1 § första stycket stadgas skyldighet för envar, som till riket inför bensin eller inom riket tillverkar sådan vara, att av partihandlaren med skattefri sprit — spritcentralen — inköpa motorsprit i sådan omfattning, att den inköpta motorspriten utgör viss procent av den importerade eller tillverkade kvantiteten bensin (inköpsprocent).

Inköpsprocenten torde böra fastställas av Kungl. Maj:t, varom föreskrift meddelas i 2 §. Vad angår inköpsprocentens storlek må nämnas, att mot ovannämnda beräknade maximiproduktion av motoralkohol, 40 miljoner liter, skulle svara en inköpsprocent av cirka 10. För tiden närmast efter bestämmelsernas ikraftträdande, innan ännu någon nämnvärdare utbyggnad för ökad motoralkoholtillverkning hunnit äga rum, torde böra räknas med en inköpsprocent av allenast cirka 4, svarande mot en tillverkning av motoralkohol av cirka 15 miljoner liter.

I 3 och 4 §§ äro bestämmelser meddelade om vad importör eller tillverkare av bensin har att iakttaga beträffande styrkandet av verkställt inköp av motoralkohol. Då fråga är om till riket införd bensin, påkallas tullverkets medverkan för kontroll å fullgörandet av föreskriven inköpsskyldighet. Kontroll å fullgörandet av den tillverkare av bensin åliggande skyldigheten att inköpa motorsprit synes däremot lämpligen böra utövas av kontrollstyrelsen i samband med kontroll å beskattningen av inom riket tillverkad bensin.

Därest importör eller tillverkare av bensin ålägges att genom företeende av skriftligen upprättat köpeavtal hos vederbörande myndighet styrka, att han fullgjort stadgad inköpsskyldighet, samt tillika föreskrives, att dylikt avtal skall av vederbörande myndighet förses med anteckning om uppvisandet, innan detsamma till importören eller tillverkaren återställs, torde detta i och för sig vara tillräckligt för att möjliggöra en effektiv kontroll å inköpsskyldighetens fullgörande. Emellertid torde det vara ändamålsenligt, om vederbörande myndigheter därutöver åläggas att föra sådana anteckningar, som avses i de föreslagna bestämmelserna i 3 § 2 mom. och 4 § 3 mom. Med hänsyn till de uppgifter, som på grund av bestämmelserna i 3 § 3 mom. i förordningen om särskild skatt å bensin och motorsprit komma kontrollstyrelsen till handa, hava berörda anteckningar, vad kontrollstyrelsen beträffar, icke ansetts behöva vara lika utförliga som de anteckningar, vederbörande tullmyndigheter ansetts böra i sådant hänseende föra.

Avtal om inköp av motorsprit, som träffats innan den föreslagna förordningen trätt i kraft, bör självfallet ej få återopas till fullgörande av föreskriven inköpsskyldighet. En erinran härom har ansetts lämpligen böra intagas såsom övergångsbestämmelse till den föreslagna förordningen.

Då fråga är om till riket införd bensin, bör varan självfallet icke få från

tullverket utlämnas för förfogande inom riket, förrän importören visat sig hava fullgjort honom åliggande inköpsskyldighet.

Den föreslagna bestämmelsen i 6 § torde vara av behovet påkallad bland annat med hänsyn till möjligen uppkommande svårigheter för sulfitspritfabrikanterna att i särskilda fall — exempelvis då tillverkningen av sulfitmassa på grund av arbetsinställelse eller av annan anledning är inställd eller minskad — leverera erforderliga kvantiteter motoralkohol.

Första stycket av 7 § innehåller föreskrift om skyldighet för den, som på grund av bestämmelserna i den föreslagna förordningen verkställt inköp av motorsprit, att använda den inköpta motorspriten för inblandning i bensin enligt vissa grunder. Dessa böra fastställas av spritcentralen. Med hänsyn till blandningsförhållandets betydelse ur motortekniska synpunkter förutsattes, att bolaget därvid samråder med den tekniska sakkunskapen på området. Det nuvarande blandningsförhållandet i lättbentyl utgör som nämnts 25 procent sprit och 75 procent bensin, vilket befunnits lämpligt. Andra blandningsförhållanden böra dock i särskilda fall kunna medgivas.

Med hänsyn till vikten av att motorspriten tillhandahålles allmänheten i för motordrift lämpliga bensinblandningar, bör spritcentralen hava att utöva erforderlig kontroll över blandningsförfarandet, vilket förutsattes kunna ske genom stickprov å i handeln förekommande spritmotorbränsle.

Bestämmelsen i sista stycket av 7 § åsyftar det fall, att en motorägare önskar hos bensinfirma inköpa enbart sprit för motordrift. Spritcentralen bör äga medgiva köpare av motorsprit att i sådant fall återförsälja motorsprit oblandad.

V. Frågan om en statlig reglering av brännoljeimporten till riket.

1. De sakkunnigas uppdrag enligt lagen den 18 juni 1925 om undersökning angående monopolistiska företag och sammanslutningar.

Inledningsvis vilja de sakkunniga erinra om att frågan om en statlig kontroll över importen till riket av motorbränsle vid ett tidigare tillfälle varit föremål för uttalanden av vissa näringsssammanslutningar inom riket ävensom av kommerskollegium. Genom remiss den 19 mars 1917 anbefalldes nämligen Kungl. Maj:ts kommerskollegium att avgiva yttrande över vissa utlåtanden, förslag och framställningar, som vid olika tillfällen inkommit från kommerskollegium, nykterhetskommittén och kontrollstyrelsen rörande bland annat åtgärder för sulfitspritindustriens befrämjande, samt att därvid särskilt taga under övervägande, huruvida visst föreliggande förslag om statsmonopol å handeln med viss sprit lämpligen kunde genomföras utan införande i samband därmed av statsmonopol eller annan dylik anordning i fråga om importen av brännoljor. Sedan olika av frågan intresserade sammanslutningar inom handel och industri beretts tillfälle att avgiva yttranden i ärendet, uttalade sig kommerskollegium i frågan i avstyrkande riktning i ett den 27 augusti 1917 dagtecknat utlåtande.

I det till grund för de sakkunnigas uppdrag liggande protokollet över finansärenden den 17 februari 1933 har departementschefen, såsom tidigare omnämnts, berört spørsmålet om en kontroll eller reglering i lämplig form av importen till riket av utländskt motorbränsle. Departementschefen har härvid, bland annat, uttalat, att särskild uppmärksamhet torde böra ägnas åt de möjligheter, som en sådan kontroll skulle erbjuda för att bereda skydd mot eventuella tendenser till kartellbildning i prisförhöjande syfte mellan producenter av importerat dylikt bränsle.

I skrivelse den 1 mars 1933 till statsrådet och chefen för finansdepartementet hemställde de sakkunniga, att departementschefen ville i fråga om vissa angivna företag utverka Kungl. Maj:ts förordnande att undersökning, på sätt i lagen den 18 juni 1925 om undersökning angående monopolistiska företag och sammanslutningar sägs, finge äga rum till utredning rörande företagens inverkan på pris- och omsättningsförhållandena här i riket, ävensom att verkställandet av nämnda undersökning måtte

uppdragas åt de sakkunniga i egenskap av undersökningsmyndighet. Tillika hemställde de sakkunniga om bemyndigande för dem att förordna lektorn vid tekniska läroverket i Malmö O. E. Ask, att, jämlikt 2 § nämnda lag, vara undersökningsmyndighetens ombud vid upplysningars inhämtande.

De av de sakkunniga angivna företagen voro Krooks petroleum & olje aktiebolag och rederiaktiebolaget Höggarn i Stockholm, Vestkustens petroleum aktiebolag i Göteborg, Sydsvenska petroleum aktiebolaget i Malmö, Skånska petroleum aktiebolaget i Hälsingborg, Ostkustens petroleum aktiebolag i Kalmar, samt Svensk-engelska mineralolja aktiebolaget, Svenska bensin & petroleum aktiebolaget BP, The Texas Company aktiebolag, aktiebolaget Naftasyndikat och firman A. Johnson & C:o, samtliga i Stockholm.

Med bifall till denna framställning uppdrog Kungl. Maj:t den 3 mars 1933 åt de sakkunniga att i egenskap av undersökningsmyndighet enligt nämnda lag verkställa undersökning rörande sagda företags inverkan på pris- och omsättningsförhållandena här i riket, och bemyndigade Kungl. Maj:t undersökningsmyndigheten att förordna lektorn O. E. Ask att tillvidare, efter undersökningsmyndighetens närmare bestämmande, vara myndighetens ombud vid upplysningars inhämtande.

Med stöd av det sålunda givna bemyndigandet hava de sakkunniga genom ombudet låtit verkställa ingående utredningar rörande förenämnda firmors ekonomiska förhållanden. Utredningarna — som i viss mån försvårats av att flertalet firmor icke föra sina böcker å svenska språket — innefatta sammanställningar för vart och ett av företagen rörande i detsamma investerat kapital — med fördelning å ocean-anläggningar, depåer m. m., varor, fordringar samt anläggningar m. m. för varornas distribution i minut — ävensom vart och ett av företagens enligt vissa grunder beräknade driftsresultat. Undersökningarna i fråga hava för flertalet av företagen avsett dels verksamhetsåret 1929, vilket valts med hänsyn till att detsamma var ett jämförelsevis gynnsamt år för företagen, dels verksamhetsåret 1931, som på grund av mellan företagen fört pris- krig var mindre gynnsamt, och dels verksamhetsåret 1932, som — förutom att det varit det sista, för vilket avslutade räkenskaper förelegat — varit det år, varunder visst samarbete mellan företagen gjort sina verkningar gällande. Med avseende emellertid å aktiebolaget Naftasyndikat har utredningen omfattat verksamhetsåren 1930, 1931 och 1932. Enär Svenska bensin & petroleum aktiebolaget BP från och med den 1 januari 1932 övertagit ett oljebolags, aktiebolaget Bensin & oljekompaniet i Hälsingborg, rörelse, har undersökningen ansetts böra omfatta jämväl sistnämnda bolags verksamhet åren 1929 och 1931. De sakkunniga hava vidare från de undersökta företagen infordrat åtskilligt material till belysning av prisutvecklingen under senare tid å den inhemska bensinmarknaden m. m., och representanter för företagen hava även, jäm-

likt 3 § i oförmälda lag, varit kallade att inställa sig för undersökningsmyndigheten för upplysningars avgivande rörande företagens försäljningspolitik samt förekommande samverkan dem emellan vid prissättningen och bestämmandet av rabatter m. fl. förhållanden.

Med underdånig skrivelse av den 17 juli 1933 hava de sakkunniga i sin nämnda egenskap av undersökningsmyndighet till Kungl. Maj:t överlämnat resultaten av de sålunda verkställda undersökningarna, stenografiska referat över vad vid förhören med företagens representanter förekommit samt annat hithörande utredningsmaterial, och har Kungl. Maj:t, på de sakkunnigas hemställan, förordnat att en av undersökningsmyndighetens ombud utarbetad och den 15 juli 1933 dagtecknad promemoria finge offentliggöras. Denna promemoria, vilken såsom bilaga G är vidfogad föreliggande betänkande, innehåller en allmän sammanfattning av ombudets gjorda iakttagelser samt en ur siffermaterialet för de särskilda bolagen sammandragen tabellarisk översikt av bolagens sammanlagda kapitalinvesteringar och deras genomsnittliga driftsresultat under de år, undersökningen omfattat, m. m.

2. Nu rådande förhållanden med avseende å importen till riket av motorbränsle m. m.

Innan de sakkunniga ingå på en närmare behandling av ämnet, torde uppmärksamheten böra fästas å nu rådande förhållanden med avseende å importen till riket av motorbränsle samt prisutvecklingen under senare tid på den inhemska marknaden för mineraloljor m. m.

I fråga om läget på den internationella oljemarknaden, de stora världsoljebolagens verksamhet samt åtskilliga andra utländska förhållanden hava de sakkunniga låtit utarbeta en särskild redogörelse, vilken är intagen i den vid betänkandet fogade bilagan I. Med hänvisning till denna redogörelse kunna de sakkunniga här inskränka sig till att erinra om att ifrågavarande världsbolag — i likhet med vad fallet är på flertalet andra marknader inom och utom Europa — genom för försäljningsändamål bildade dotterföretag äro representerade här i landet.

Sålunda ägas direkt eller indirekt Krooks petroleum & olje aktiebolag, Sydsvenska petroleum aktiebolaget, Skånska petroleum aktiebolaget, Vestkustens petroleum aktiebolag och Ostkustens petroleum aktiebolag av moderbolaget Standard Oil Company of New Jersey med säte i New York. Svenska bensin & petroleum aktiebolaget BP är dotterbolag till Anglo-Persian Oil Company Ltd med säte i London, The Texas Company aktiebolag till The Texas Corporation med säte i New York och Svensk-engelska mineralolja aktiebolaget till den s. k. Shellgruppen med säte i London och Haag. Aktiebolaget Naftasyndikat representerar Sojusneft-export i Moskva.

Svenska bensin & petroleum aktiebolaget BP är dotterbolag till Anglo-

Persian Oil Company Ltd, i vilket företag engelska staten är starkt intresserad.

Sojusneftexport är en utbyggnad av den centrala sovjet-ryska statsmakten, vilken sålunda äger och leder dess genom aktiebolaget Naftasyndikat här bedrivna verksamhet.

Sydsvenska petroleum aktiebolaget och Vestkustens petroleum aktiebolag hava enligt uppgift i publikationen »World Petroleum Directory», 1932—1933 edition, karaktären av dotterbolag till Standard Oils i Danmark domicilierade dotterföretag Det Danske Petroleums Aktieselskab.

Rederiaktiebolaget Höggarn är ett mindre dotterföretag till Krooks petroleum & olje aktiebolag.

Det enda självständiga svenska företaget bland de här ovan uppräknade är firman A. Johnson & C:o, som sedan några år tillbaka i Nynäshamn driver industriell verksamhet med utvinning av bensin och andra oljeprodukter ur importerad råvara (crude oil) för samma produkters avsättning på den inhemska marknaden ävensom för bunkringsändamål.

En firma Svenska aktiebolaget Alfred Olsen & C:o med rörelse i Stockholm och Göteborg, representerande i Sverige det danska bolaget Alfred Olsen & C:o A/S i Köpenhamn — ett dotterbolag till den amerikanska Gulf Oil-koncernen — driver handel med brännolja huvudsakligast för bunkringsändamål.

Bensin importeras jämväl av ett nyligen bildat företag, Bilägarnas inköpscentral förening u. p. a., utgörande en sammanslutning mellan bilägare, som importerar och till medlemmarna avyttrar bensin.

Förutom nu nämnda firmor finnes ytterligare ett mindre antal importörer, som importera bensin och andra brännolja för försäljning inom riket.

Slutligen må nämnas, att vissa industriella företag importera bensin för eget behov.

Genom motorismens starka utveckling under senare tid har vårt land i likhet med andra kulturländer haft ett stadigt ökat behov av brännolja, vilket — fränsett den mindre del därav, som i enlighet med vad ovan nämnts under de sista åren fyllts genom firman A. Johnson & C:os produktion — tillgodosetts genom en mycket betydande och hastigt växande import. Till belysande av införseln till riket av mineralolja meddelas i tabell 4, sid. 110—111, ur den officiella handelsstatistiken extraherade uppgifter rörande införseln dels under åren 1911—1913 och dels under åren 1924—1932 samt första halvåret 1933 av bensin samt andra slag av mineralolja, de sistnämnda specificerade i nativ olja (crude oil), motorbrännolja och pannbrännolja, fotogen, smörolja ävensom andra icke specificerade slag av mineralolja än de nu nämnda. Tabellen upptager jämväl importen av smörolja, utgörande blandning av fet olja och, såsom huvudbeståndsdel, mineralolja.

Tabell 4. Införseln av mineraloljor

Å r	M i n e r a l o l j o r											
	b e n s i n			a n d r a								
				nativ olja (crude oil)		motorbrännolja och pannbrännolja, orafinerade			fotogen			
	Stat. nr 439 ¹			Stat. nr 440 ¹		Stat. nr 441 ¹			Stat. nr 442 ¹			
kvant.	1 000 kr.	kr./kg resp. lit.	ton	1 000 kr.	kr./kg	ton	1 000 kr.	kr./kg	ton	1 000 kr.	kr./kg	
	<i>ton</i>											
1911.....	8 323	1 831	0·22	^s		10 139	1 014	0·10	118 118	13 584	0·12	
1912.....	9 504	2 566	0·27			11 082	1 108	0·10	104 044	14 566	0·14	
1913.....	15 414	4 932	0·32			15 346	1 535	0·10	120 476	16 867	0·14	
1924.....	94 626	23 544	0·25			59 458	4 514	0·08	68 126	7 971	0·12	
	<i>1 000 lit.</i>											
1925.....	189 921	36 369	0·19			63 050	5 194	0·08	63 351	7 069	0·11	
1926.....	210 791	36 178	0·17			72 004	6 495	0·09	65 702	9 122	0·14	
1927.....	232 127	29 808	0·18			89 315	7 487	0·08	64 718	7 786	0·12	
1928.....	312 159	35 953	0·12			96 887	6 948	0·07	76 241	8 220	0·11	
1929.....	341 589	41 194	0·12			117 894	7 406	0·06	68 864	8 214	0·12	
1930.....	411 903	46 581	0·11	39 342	2 026	0·05	116 040	7 422	0·06	79 060	8 725	0·11
1931.....	431 218	29 719	0·07	30 506	844	0·03	169 916	8 106	0·05	76 242	5 717	0·07
1932.....	454 164	36 356	0·08	33 212	871	0·03	223 731	10 643	0·05	78 047	6 892	0·09
1933 jan. —juni ...	200 719	15 498	0·08	38 954	1 296	0·03	130 310	6 032	0·05	36 272	3 031	0·08

¹ Enligt 1911 års statistiska varuförteckning voro motsvarande stat. nr, betr. nr 439: betr. nr 442: 1099 C resp. 1099¹/₂ C; betr. nr 443: 1099 D resp. 1099¹/₂ D; betr. nr 444:

² Emballaget inräknas i vikten.

³ För åren 1911—1929 ingår importen av hithörande varuslag i uppgifterna ang. motor-

⁴ Häri ingår importen av petroleumavfall (massut), som utgjorde: år 1911 3 312 ton med med ett värde av 182 000 kr. Åren 1924 o. f. har införseln av denna vara varit obetydlig.

⁵ Uptages ej i handelsstatistiken för år 1911.

Den sammanlagda importen av mineraloljor av samtliga dessa slag hade, såsom av tabellen framgår, år 1911 ett värde av något mindre än 20 miljoner kronor, år 1912 ett värde av omkring 22 ½ miljoner kronor och år 1913 ett värde av något över 28 miljoner kronor. På grund av penningvärdets fall under krigsåren och de första efterkrigsåren äro värdesiffrorna för importen av artiklarna i fråga — liksom alla andra värdesiffror — för åren efter kriget icke jämförbara med förkrigstidens. Likväl är det av intresse att bemärka, hurusom den ifrågasvarande importen till riket av olika slag av mineraloljor år 1925

åren 1911—1913, 1924—1932 och januari—juni 1933.

j o r									Smörjoljor, utgörande blandn. av fet olja och, såsom huvudbeståndsdel, mineralolja			Sammanlagt importvärde
s l a g												
smörjoljor						andra						
ljusa, ävensom transform. olja Stat. nr 443 ¹			mörka Stat. nr 444 ^{1 4}			Stat. nr 445 ¹			Stat. nr 606 ¹			
ton	1 000 kr.	kr./kg	ton	1 000 kr.	kr./kg	ton	1 000 kr.	kr./kg	ton ²	1 000 kr.	kr./kg	1 000 kr.
14 326	2 292	0·16	9 898	1 023	0·10	4 359	218	0·05	⁵			19 962
14 995	2 549	0·17	8 995	1 030	0·11	3 165	380	0·12	1 126	326	0·35	22 525
15 425	2 931	0·19	8 461	1 015	0·12	4 809	577	0·12	1 117	257	0·28	28 114
22 108	7 115	0·32	7 060	1 582	0·22	3 692	704	0·19	729	323	0·44	45 753
26 764	8 603	0·32	6 734	1 509	0·22	3 826	904	0·23	999	459	0·46	60 107
26 967	7 812	0·29	8 149	1 495	0·18	3 861	984	0·25	1 810	788	0·44	62 874
25 625	7 668	0·30	6 025	1 302	0·22	3 578	827	0·23	2 626	1 125	0·43	56 003
29 942	8 316	0·28	7 857	1 448	0·18	3 030	699	0·23	2 175	911	0·42	62 495
33 226	9 398	0·28	6 787	1 447	0·21	3 661	834	0·23	2 156	969	0·45	69 462
31 843	9 481	0·30	8 131	1 507	0·19	2 146	497	0·23	1 818	832	0·46	77 071
38 150	10 208	0·27	7 431	1 109	0·15	2 853	425	0·15	1 633	719	0·44	56 847
33 815	10 356	0·31	10 241	1 262	0·12	3 773	438	0·12	1 621	751	0·46	67 569
14 825	3 804	0·26	3 808	695	0·18	1 376	195	0·14	557	240	0·43	30 791

t. o. m. ³⁰/₁₀₀ 1925 nr 1099 F och därefter nr 1099; betr. nr 440/441: nr 1099 B resp. 1099¹/₂ B; 1099 A och E resp. 1099¹/₂ A och E; nr 445: 1099 G resp. 1099¹/₂ F/G; samt nr 606: 1100 D.

brännolja etc.

ett värde av 331 000 kr.; år 1912 2 478 ton med ett värde av 248 000 kr.; år 1913 1 513 ton

hade stigit till ett värde av över 60 miljoner kronor samt huru det totala importvärdet under de efterföljande åren — även om detsamma under ett par av dessa understeg 1925 års siffra — merendels legat högre. År 1932 — för att nämna det senaste år, som i sin helhet kan överblickas — hade mineraloljeimporten till riket ett värde av 67 ½ miljoner kronor.

Då smörjoljor och härmed jämförliga produkter, såsom redan av de sakkunnigas uppdrag framgår, falla utom området för de sakkunnigas undersökningar, knyter sig det egentliga intresset till importsiffrorna

för i främsta rummet bensin men ävenativ olja (crude oil), motorbrännolja och pannbrännolja samt fotogen.

Man finner av tabellen, att bensinimporten, som under de sista förkrigsåren uppgick till allenast 8—15 miljoner kilogram eller omkring 10—20 miljoner liter per år med ett värde, växlande från knappa 2 miljoner till 5 miljoner kronor, år 1924 hade stigit till omkring 95 miljoner kilogram motsvarande i runt tal 125 miljoner liter med ett värde av över 23 miljoner kronor. Under de därefter följande åren gick bensinimporten, kvantitativt sett, i oavbrutet och snabbt stigande. Den utgjorde sålunda år 1928 omkring 312 miljoner liter, år 1930 omkring 412 miljoner liter och år 1932 något mer än 454 miljoner liter. Som följd av bensinprisets växlingar företedde importvärdena under samma år starka variationer mellan lägst närmare 30 miljoner kronor år 1927 och 1931 samt högst $46 \frac{1}{2}$ miljoner kronor år 1930. År 1932 hade bensinimporten ett värde av 36 356 000 kronor.

Införseln avativ olja (crude oil) torde, före det inhemska raffinering av dylik olja under år 1928 påbörjades, hava varit av ringa omfattning. Handelsstatistiken upptager ifrågavarande varuslag särskilt för sig först från och med år 1930. Under tidigare år har införseln redovisats under positionen för motorbrännolja etc. Åren 1930—1932 uppgick importen till mellan 30 000 och 40 000 ton per år med i tabellen upptagna värden.

Importen av motorbrännolja och pannbrännolja (oraffinerade) företedde under åren 1924—1932, i likhet med bensinimporten, i stort sett en ökning och uppgick år 1932 till närmare 224 000 ton med ett värde av 10 643 000 kronor.

Importen slutligen av fotogen har av naturliga skäl varit mera konstant. Under den nu berörda nioårsperioden 1924—1932 varierade densamma mellan 63 000 och 80 000 ton årligen. Värdet därav växlade från under 6 miljoner till över 9 miljoner kronor och uppgick år 1932 till 6 892 000 kronor.

Det sammanlagda importvärdet av bensin,ativ olja (crude oil), motorbrännolja och pannbrännolja (oraffinerade) samt fotogen uppgick åren 1929—1932 till respektive 56 814 000, 64 754 000, 44 386 000 och 54 762 000 kronor.

Den vida övervägande delen av bensinimporten förmedlas genom förenämnda stora oljebolag, vilka även omhänderhava en betydande del av importen av brännoljor och fotogen. Importen av smörjoljor m. m., som av ovan nämnd anledning här icke kommer i betraktande, sker visserligen till icke ringa del genom de nu ifrågavarande bolagen, men därjämte finnes inom landet ett antal andra firmor, som driva engroshandel med dessa slag av oljor.

Den vid firman A. Johnson & C:os anläggning i Nynäshamn ur importerad råolja framställda bensinen uppgick enligt den officiella statistiken åren 1929—1932 till respektive 242 600, 3 866 600, 8 320 530 och 8 831 900 liter.

Tabell 5. Cif-priser å bensin under åren 1923—1932.

Priserna äro angivna i kronor per 100 kg.

Im- por- tör	1923			1924			1925			1926			1927		
	lägst	högst	i me- deltal	lägst	högst	i me- deltal	lägst	högst	i me- deltal	lägst	högst	i me- deltal	lägst	högst	i me- deltal
A	23·54	28·68	26·05	11·82	20·55	16·26	19·09	24·50	22·08	19·98	20·56	20·24	12·19	20·80	14·88
B	20—	31·71	—	19·66	25·39	—	21·03	26·21	—	21·61	24·98	—	13·49	21·50	—
C	28·14	33·42	—	16·90	29·21	—	21—	28·66	—	20·14	30·13	—	14·06	18·50	—
D	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
E	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
F	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
G	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
H	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
I	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Me- deltal	23·89	31·27	—	16·13	25·05	—	20·37	26·46	—	20·58	25·22	—	13·25	20·10	—

Im- por- tör	1928			1929			1930			1931			1932		
	lägst	högst	i me- deltal	lägst	högst	i me- deltal	lägst	högst	i me- deltal	lägst	högst	i me- deltal	lägst	högst	i me- deltal
A	11·84	17·47	14·92	14·12	16—	15·24	10·37	12·11	11·42	2·61	6·48	3·46	8·50	11·99	10·50
B	13·46	17·43	15·59	16·10	17·49	16·26	10·52	16·72	14·81	7·50	10·53	8·94	9·64	11·62	11·15
C	12·40	18·53	15·85	16·19	18·63	16·91	11·25	19·43	15·38	6·25	10·09	7·78	10·19	13·80	10·49
D	—	—	15·49	—	—	17·04	—	—	16·60	—	—	8·19	—	—	10·62
E	—	—	14·54	—	—	16·77	—	—	16·47	—	—	7·85	—	—	10·20
F	—	—	16·95	—	—	17·10	—	—	16·39	—	—	8·32	—	—	11·24
G	13·43	20·12	15·57	11·98	12·83	12·38	11·72	14·54	13·05	4·65	11·19	6·05	3·62	5·23	4·20
H	14·02	16·06	15·13	11·67	13·37	12·78	10·87	15·28	12·40	4·36	10·61	5·58	—	—	—
I	—	—	—	—	—	—	—	—	12·91	—	—	7·73	—	—	9·04
Me- deltal	13·03	17·92	15·51	14·01	15·66	15·56	10·95	15·62	14·38	5·07	9·78	7·16	7·99	10·54	9·68

I tabellerna 5, 6 och 7 å sid. 113—115 angivas cif-priserna å bensin, brännolja och fotogen under åren 1923—1932 enligt av de olika importbolagen lämnade uppgifter. För varje år angives ett lägsta och ett högsta sådant pris, varjämte uträknats medelpriset under året, erhållet genom division mellan respektive bolags sammanlagda årsimport och det sammanlagda redovisade cif-värdet å samma importkvantitet.

Man finner för flertalet importbolags vidkommande bekräftat, vad redan av det föregående framgått, att bensinpriset under åren efter 1925 var föremål för en stark nedgång, vilken nedgång i hög grad accentueras

Tabell 6. Cif-priser å brännolja under åren 1923—1932.

Priserna äro angivna i kronor per 100 kg.

Im- por- tör	1923			1924			1925			1926			1927		
	lägst	högst	i me- deltal	lägst	högst	i me- deltal	lägst	högst	i me- deltal	lägst	högst	i me- deltal	lägst	högst	i me- deltal
A	7·10	7·10	7·10	6·53	9·38	7·89	7·10	10·57	8·37	—	—	—	—	—	8·52
B ¹	5·75	7·07	—	6·—	7·60	—	7·53	8·51	—	8·—	9·51	—	7·—	9·92	—
B ²	5·50	6·68	—	5·35	7·50	—	7·50	7·75	—	7·40	7·92	—	5·95	9·74	—
C	6·66	6·71	—	7·56	9·28	—	8·13	9·25	—	7·45	10·39	—	6·68	9·35	—
D	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
E	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
F	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
G	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
H	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
I	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Me- del- tal	6·25	6·89	—	6·36	8·44	—	7·57	9·02	—	7·62	9·27	—	6·54	9·67	—

Im- por- tör	1928			1929			1930			1931			1932		
	lägst	högst	i me- deltal	lägst	högst	i me- deltal	lägst	högst	i me- deltal	lägst	högst	i me- deltal	lägst	högst	i me- deltal
A	5·87	5·91	5·89	6·38	7·78	7·17	6·25	8·63	7·44	4·11	5·06	4·62	3·63	4·83	4·18
B ¹	6·23	7·02	6·17	6·27	6·51	6·19	5·67	6·52	5·97	4·56	5·67	4·53	4·74	6·89	6·37
B ²	5·75	5·97		5·56	5·78		5·18	5·57		4·22	5·18		4·46	5·94	
C	6·41	6·92	6·64	5·49	6·62	5·94	4·75	7·25	6·45	4·06	5·32	4·59	4·71	6·38	5·34
D	—	—	6·86	—	—	6·25	—	—	6·51	—	—	5·39	—	—	6·47
E	—	—	7·05	—	—	7·75	—	—	7·48	—	—	5·16	—	—	6·86
F	—	—	7·15	—	—	6·96	—	—	7·28	—	—	5·49	—	—	6·04
G	5·86	5·86	5·86	—	—	—	—	—	—	3·46	4·21	3·75	2·78	5·63	3·75
H	8·38	8·46	8·41	7·84	8·34	7·97	6·12	7·58	6·53	—	—	—	—	—	—
I	—	—	—	—	—	—	—	—	6·28	—	—	4·18	—	—	5·46
Me- del- tal	6·43	6·69	6·75	6·31	7·01	6·89	5·59	7·11	6·74	4·08	5·09	4·71	4·06	5·93	5·56

des under år 1931. Den officiella handelsstatistikens cif-pris var detta sistnämnda år 7 öre per liter och det här uträknade medeltalet av de i tabellen upptagna bolagens genomsnittliga cif-priser samma år var 7·2 öre per kilogram, vilket kan beräknas motsvara omkring 5·4 öre per liter. Un-

¹ Gasolja. — ² Dieselolja.

Tabell 7. Cif-priser å fotogen under åren 1923—1932.

Priserna äro angivna i kronor per 100 kg.

Im- por- tör	1923			1924			1925			1926			1927		
	lägst	högst	i me- deltal	lägst	högst	i me- deltal	lägst	högst	i me- deltal	lägst	högst	i me- deltal	lägst	högst	i me- deltal
A	8.79	8.79	8.79	8.99	10.47	9.78	9.74	12.38	11.80	12.47	14.64	13.76	8.81	14.60	9.20
B ¹	9.—	10.41	—	9.50	11.—	—	11.—	11.74	—	11.—	14.19	—	9.74	14.26	—
B ²	8.—	9.97	—	8.50	10.26	—	9.50	10.45	—	9.50	11.62	—	8.68	12.33	—
C	12.52	13.94	—	10.09	16.48	—	9.44	12.58	—	13.01	15.25	—	10.03	13.60	—
D	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
E	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
F	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
G	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
H	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
I	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Me- del- tal	9.58	10.78	—	9.27	12.05	—	9.92	11.79	—	11.50	13.98	—	9.80	13.70	—

Im- por- tör	1928			1929			1930			1931			1932		
	lägst	högst	i me- deltal	lägst	högst	i me- deltal	lägst	högst	i me- deltal	lägst	högst	i me- deltal	lägst	högst	i me- deltal
A	7.57	8.88	8.49	9.59	10.36	9.99	5.65	7.30	6.63	1.47	4.44	2.98	6.92	9.61	8.25
B ¹	9.57	10.92	10.15	10.91	12.45	11.71	8.37	12.22	10.35	7.09	8.42	6.88	7.40	9.72	9.25
B ²	8.40	9.61		9.61	11.17		7.09	11.03		6.20	7.11		6.53	8.69	
C	9.55	11.38	10.62	11.67	13.45	12.19	8.38	15.45	11.26	5.51	7.63	6.57	6.76	9.50	8.83
D	—	—	10.62	—	—	12.39	—	—	11.45	—	—	6.99	—	—	9.45
E	—	—	10.26	—	—	11.81	—	—	11.05	—	—	6.16	—	—	9.53
F	—	—	12.01	—	—	13.20	—	—	11.22	—	—	7.42	—	—	9.97
G	8.48	14.12	8.91	—	—	—	7.56	7.56	7.56	5.40	6.16	5.84	3.55	5.66	4.53
H	10.50	12.54	11.32	8.11	10.28	9.72	7.22	9.65	7.47	3.38	6.98	4.95	—	—	—
I	—	—	—	—	—	—	—	—	8.24	—	—	6.48	—	—	8.33
Me- del- tal	9.01	11.24	10.30	9.98	11.54	11.57	7.38	10.54	9.47	4.84	6.79	6.03	6.23	8.64	8.52

der år 1932 var den officiella handelsstatistikens motsvarande siffra 8 öre per liter. Det i förevarande tabell uträknade medelpriset, nämligen 9.7 öre per kilogram, motsvarar ungefär 7.3 öre per liter. Ett par av de i tabellen upptagna företagen redovisa under de båda åren 1931 och 1932 eller ettdera av dem utomordentligt låga cif-priser, vartill förklaringen torde vara att söka i med deras inköp sammanhängande särskilda förhållanden.

¹ WW-fotogen. — ² Motorfotogen.

Diagram A. Cif-priser å bensin, fotogen och brännolja under åren 1923—1927.

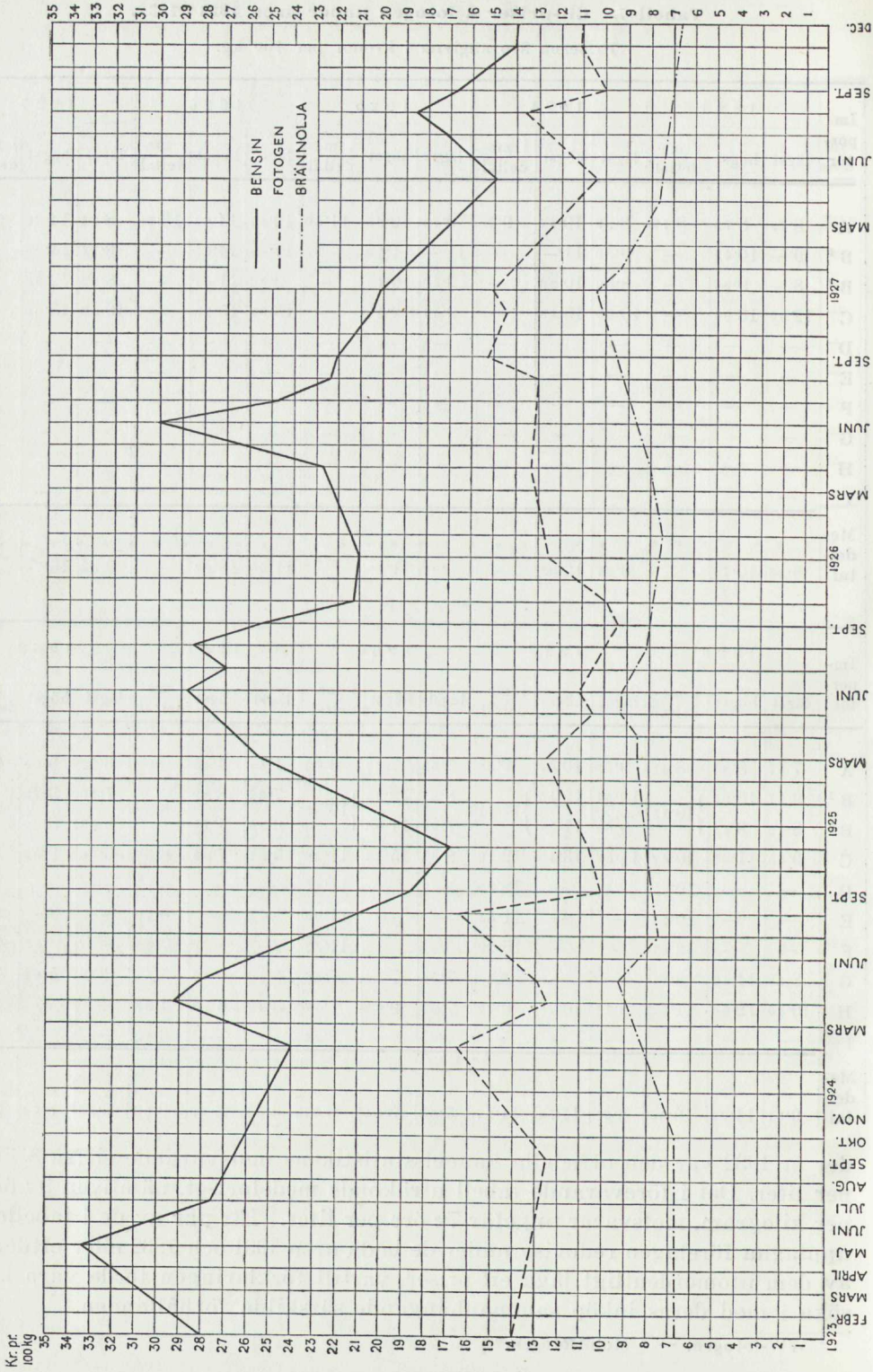
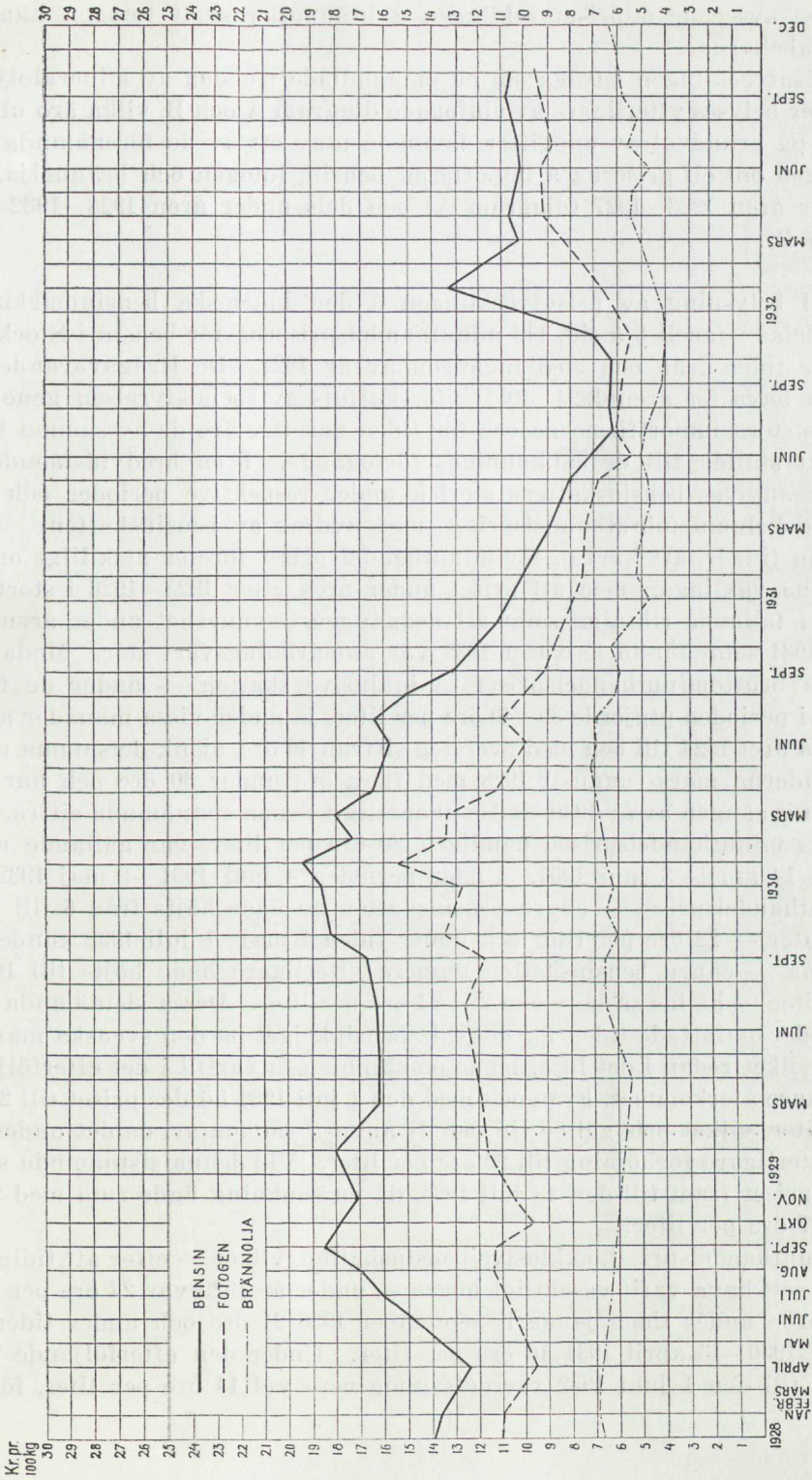

Diagram B. Cif-priser å bensin, fotogen och brännolja under åren 1928—1932.

Med avseende å prisutvecklingen å brännolja samt fotogen hänvisas till tabellerna.

Prisutvecklingen i fråga om nu omhandlade tre slag av mineraloljeprodukter belyses ytterligare av vidfogade diagram A och B, vilka äro utarbetade på grundval av uppgifter, lämnade utav ett av de förenämnda oljebolagen om cif-priserna å importerad bensin, fotogen och brännolja, dels under åren 1923—1927 (diagram A) och dels under åren 1928—1932 (diagram B).

Till belysning av prisutvecklingen å den inhemska bensinmarknaden meddelas i tabell 8 å sid. 119 minuthandelspriserna för bensin i Stockholm under tiden från och med ingången av år 1924. De ifrågavarande priserna hava för åren 1924—1931 införskaffats av socialstyrelsen genom en av de stora importfirmorna och för tiden därefter äro de av samma firma direkt ställda till de sakkunnigas förfogande. I en bredvidstående kolumn angives bensinskattens storlek under respektive perioder och i en tredje kolumn minuthandelspriset, med avdrag av bensinskatten.

Man finner, att kurvan för minuthandelspriset företer åtskilligt oregelbundna växlingar, men att priset under åren efter 1925—1926 i stort sett gick i fallande riktning samt att nedgången i synnerhet under åren 1930 och 1931 samt första halvåret 1932 var anmärkningsvärt stor. Medan sålunda bruttominuthandelspriset — inklusive skatten — under de första åren i perioden utgjorde 30—40 öre per liter, ja under vissa månader av det första året 1924 till och med översteg siffran 40 öre, sjönk detsamma under månaderna mars—augusti 1928 med flera öre under 30 öre och har alltsedan ingången av år 1930 städse understigit denna sistnämnda siffra. Det lägsta minuthandelspriset, nämligen 20 öre per liter, var gällande under tiden 14 april—3 juni 1931. Under perioden 4 juni 1931—1 maj 1932 var minuthandelspriset — ehuru bensinskatten nu hade höjts från 6 till 8 öre per liter — 22 öre per liter och under tiden 1 maj—1 juli 1932 kunde detsamma — ehuru bensinskatten numera ytterligare hade höjts till 10 öre per liter — hållas så lågt som 22—24 öre per liter. Dessa sistnämnda tidsperioder omfattade tiden för det s. k. bensinkriget på den svenska marknaden, vilket redan i det föregående omnämnts och vartill i det efterföljande närmare återkommes. Från och med den 1 juli 1932 höjdes priset till 26 öre per liter, vilket pris gällde till den 27 augusti samma år, då det undergick en ytterligare förhöjning till 29 öre per liter. Vid denna sistnämnda siffra stod priset fram till den 18 juli 1933, då en sänkning ägde rum med 2 öre till 27 öre per liter.

Minuthandelspriset, exklusive bensinskatten, vilket — efter att tidigare i stort sett hava varit väsentligt högre — under år 1929 var 24 öre per liter, utgjorde under tiden januari—september 1930 21 öre och under tiden oktober 1930—13 april 1931 16 öre per liter. Under den efterföljande tiden fram till den 1 juni 1932 var detsamma nere vid 14 öre per liter, för att

Tabell 8. Bruttominuthandelspriset för bensin i Stockholm från och med år 1924.

T i d	Minut- handels- pris	Bensin- skatt	Minuth.- pris exkl. skatt	Genom- snittl. cif-priser för ett företag
1924 januari—mars	31	—	31	16.1
april—maj	36	—	36	18.6
juni—oktober	41	5	36	15.5
november—december	34	5	29	15.6
1925 januari—mars	36	5	31	15.9
april—maj	38	5	33	18.4
juni—september	40	5	35	19.3
oktober—december	36	5	31	18.2
1926 januari—mars	36	5	31	17.4
april—maj	34	5	29	18.2
juni	36	5	31	18.7
juli—oktober	38	5	33	17.9
november—december	35	5	30	16.6
1927 januari—mars	35	5	30	16.1
april—maj	31	5	26	15.1
juni—september	32	6	26	11.0
1 oktober—31 december	30	6	24	10.5
1928 1 januari—4 mars	30	6	24	10.1
5 mars—22 juli	24	6	18	10.3
23 juli—31 augusti	26	6	20	11.3
1 september—31 december	30	6	24	12.6
1929 1 januari—31 december	30	6	24	12.5
1930 1 januari—30 september	27	6	21	12.1
1 oktober—31 december	22	6	16	10.2
1931 1 januari—13 april	22	6	16	7.9
14 april—3 juni	20	6	14	7.4
4 juni—31 december	22	8	14	6.4
1932 1 januari—30 april	22	8	14	7.8
1 maj—31 maj	24	10	14	7.9
1 juni—30 juni	22	10	12	7.9
1 juli—26 augusti	26	10	16	8.0
27 augusti—31 december	29	10	19	8.8
1933 1 januari—17 juli	29	10	19	¹ 7.6
18 juli—	27	10	17	

¹ Januari—juni 1933. Juni månads genomsnittliga cif-pris utgjorde 7.2 öre.

under juni 1932 nå ett bottenrekord av 12 öre per liter. Efter att under perioden 1 juli—26 augusti 1932 hava varit 16 öre per liter steg detsamma den 27 augusti 1932 till 19 öre per liter, vilken siffra — i enlighet med vad ovan nämnts om minuthandelspriset inklusive bensinskatten — kunde beräknas fram till den 18 juli 1933, från vilken tidpunkt siffran i anslutning till vad ovan anförts är 17 öre per liter.

Det möter stora svårigheter att verkställa en rättvisande jämförelse mellan å ena sidan de nu berörda minuthandelspriserna, exklusive bensinskatten, och å den andra den importerade bensinens priser cif svensk hamn under motsvarande tidsperioder. Ännu vanskligare är att draga några mera vittgående slutsatser av en sådan jämförelse. För vinnande av en allmän orientering rörande spännvidden mellan oljefirmornas inköpspriser samt minuthandelspriserna hava emellertid i en särskild kolumn i tabellen upptagits genomsnittliga cif-priser under respektive tidsperioder, lämnade av ett av de stora oljebolagen och avseende cif-priserna å det vid de olika tidpunkterna ineliggande lagret av bensin. Ehuru de i tabellen upptagna cif-priserna sålunda endast härröra från ett av företagen, visar den förut omnämnda tabellen 5, att de olika oljefirmornas inköpspriser — även om i åtskilliga fall avsevärda avvikelser uppåt eller nedåt förekommit — i stort sett följa varandra. Tilläggas bör, att de här i tabellen 8 återgivna cif-priserna av uppgiftslämnaren angivits i kronor per 100 kilogram samt att vid omräkningen till öre per liter bensinens specifika vikt antagits utgöra i medeltal 0.750, ett antagande som ju även i någon mån förminskar värdet av prismaterialet och påkallar varsamhet vid jämförelse med minuthandelspriserna.

Man finner — med nu gjorda reservationer — att skillnaderna mellan å ena sidan de angivna cif-priserna för den importerade bensinen och å den andra bensinens minuthandelspriser, exklusive skatt, under tidsperioden före den 5 mars 1928 nästan genomgående översteg 10 öre per liter och i allmänhet uppgick till siffror, som med 3—5 öre överstego denna siffra. Under tiden mars—augusti 1928 var skillnaden mindre än 10 öre och under tiden efter den 1 januari 1930 fram till den 27 augusti 1932 uppgick den tidvis till relativt små belopp. I juni 1932 nådde skillnaden sin lägsta siffra av 4.1 öre per liter. Emellertid har densamma under tiden därefter ånyo ökats. Sålunda var densamma under veckorna 1 juli—26 augusti 1932 8.0 öre, under månaderna 27 augusti—31 december 1932 10.7 öre samt under månaderna 1 januari—17 juli 1933 11.4 öre.

Med hänsyn till de av importbolagen beviljade rabatterna, vilka varit av växlande och i vissa fall betydande storlek, böra de nu gjorda jämförelserna — såsom redan understrukits — icke tagas till utgångspunkt för närmare slutsatser rörande importbolagens vinstmarginaler vid bensinförsäljningen. Ännu mindre böra de föranleda några slutsatser med avseende å företagens driftsresultat. Utredningarna rörande dessa spörsmål har, på sätt ovan anförts, måst bedrivas efter helt andra riktlinjer

och finnas intagna i de sakkunnigas förut omförmälda underdåniga skrivelse av den 17 juli 1933, varjämte hithörande frågor — i den mån tillstånd givits till utredningsmaterialets offentliggörande — beröras i den förut omförmälda bilagan G till betänkandet.

Under åren 1930 och 1931 samt under första halvåret 1932 utvecklade sig konkurrensen här i landet mellan de olika importbolagen — som redan omnämnts — till ett hårt priskrig bolagen emellan. En av huvudorsakerna till priskriget torde hava varit den genom överproduktion å oljemarknaden samt den allmänna världsdepressionen föranledda skärpta konkurrensen på världsmarknaden för mineraloljor, vilken konkurrens naturligen framträtt i flertalet länder, där de stora oljegrupperna varit representerade. En särskild anledning till priskriget på den svenska marknaden var emellertid även uppträdandet på denna marknad — liksom för övrigt på vissa andra europeiska marknader — av det sovjetryska statliga oljemonopolet. De av moderbolaget i Moskva i olika länder bildade dotterföretagen — i Sverige aktiebolaget Naftasyndikat — kunde under detta tidsskede i hastigt växande kvantiteter utbjuda den ryska bensinen till lägre priser än de äldre importbolagen dittills i allmänhet hållit, och särskilt tog sig den nya konkurrentens prispolitik uttryck i beviljandet av avsevärt större rabatter än de, med vilka man förut i regel brukat räkna. I den vid betänkandet fogade bilagan I lämnas för vissa europeiska marknaders vidkommande åtskilliga upplysningar rörande ifrågavarande ämne. Vad vårt land beträffar, hava de sakkunniga i sin förenämnda egenskap av undersökningsmyndighet inhämtat detaljerade uppgifter om förhållandena under tiden för det ifrågavarande priskriget, vilka uppgifter emellertid, såsom hänförande sig till ett redan förgånget och i viss mån avslutat tidsskede, icke ansetts behöva återgivas.

Av större intresse är i förevarande sammanhang det samarbete, som inlett mellan de här i landet verksamma oljebolagen. Såsom framgår av bilaga G upptogs redan under hösten 1930 försök till åvägabringande av ett visst sådant samarbete mellan de ledande oljebolagen på den svenska marknaden med undantag för aktiebolaget Naftasyndikat samt firman A. Johnson & C:o. Efter åtskilliga underhandlingar enades bolagen ifråga i april 1931 om vissa »levnadsregler», vilka i huvudsak skulle ligga till grund för samarbetet. Dessa »levnadsregler» omfatta dels ett huvudavtal och dels specialbestämmelser, de sistnämnda innefattade i två akter, en s. k. försäljningsakt och en s. k. gemensamhetsakt. Enligt huvudavtalet överenskomma parterna, bland annat, dels att noga iakttaga de priser och övriga försäljningsbestämmelser, som tid efter annan bleve av parterna fastställda för försäljning av bensin, fotogen och brännolja (petroleumprodukter) inom Sverige, dels att inbördes skapa en rättvis fördelning av avsättningen av dessa varuslag och dels att samarbeta i avsikt ej mindre att söka nedbringa försäljnings-, distributions- och organisa-

tionskostnaderna än även att åt sig själva söka förvärva och bevara kunderna på den svenska marknaden. Försäljningsakten omfattade närmare bestämmelser angående försäljnings- och leveransvillkor samt övriga försäljningsförhållanden. I gemensamhetsakten voro intagna närmare överenskommelser om fördelning, bevarande och utökande av avsättningen samt rationalisering. De nu omförmälda avtalshandlingarna hava enligt uppgift icke underskrivits av de svenska bolagens representanter. Emellertid lära bestämmelserna hava i stort sett upprätthållits, även om här och var ändringar i bestämmelserna hava ägt rum genom särskilda beslut samt i vissa avseenden meningsskiljaktigheter gjort sig gällande.

Den 3 maj 1932 undertecknades av representanter för Standard-gruppen, Shell-, Texas- och BP-bolagen en överenskommelse, enligt vilken i fortsättningen fullt samarbete skulle råda mellan bolagen i ändamål att åstadkomma bättre och sundare förhållanden på den svenska oljemarknaden. Genom denna överenskommelse fastställdes även vissa gemensamma rabattvillkor, varjämte visst samarbete skulle äga rum i fråga om anläggning av nya service-stationer. Sedermera hava vid åtskilliga sammanträden mellan representanter för de nämnda fyra bolagsgrupperna överenskommelser träffats i syfte att reglera försäljningsförhållandena. Medan sålunda ett visst samarbete hade inletts mellan förenämnda företag, pågick en stark konkurrens mellan dem samt aktiebolaget Naftasyndikat, vilken konkurrens medförde för samtliga bolagen förlustbringande priser. För att söka råda bot på detta förhållande upptogos under hösten 1932 vissa underhandlingar med sistberörda bolag. Dessa förhandlingar lära hava medfört ett visst samarbete jämväl med aktiebolaget Naftasyndikat. Detta bolag har sålunda delgivits de överenskommelser, som de övriga ledande bolagen sinsemellan träffat, och har, utan att likväl formligt avtal därom förelegat, i viss mån tillämpat de av de övriga bolagen överenskomna försäljningsvillkoren. Det anordnade samarbetet har medfört, att vissa förhöjningar av bensinpriserna hava kunnat vidtagas. Detaljhandelspriserna hava även kunnat i viss mån stabiliseras, ehuru väl aktiebolaget Naftasyndikat fortfarande i åtminstone vissa fall lärer bevilja något högre rabatter än de mellan de övriga företagsgrupperna överenskomna.

Mellan firman A. Johnson & C:o å ena sidan samt Krooks petroleum & olje aktiebolag och Svensk-engelska mineralolja aktiebolaget å andra sidan har den 16 januari 1931 träffats avtal rörande försäljningen av asfalt, bensin, fotogen och brännolja. Ifrågavarande avtal gäller till och med den 31 december 1933 men förlänges utan vidare på ett år i sänder, såvida icke någon av parterna uppsäger detsamma.

3. Bensinbeskattningens framtida ordnande m. m.

Efter dessa upplysningar om läget på den svenska bensinmarknaden övergå de sakkunniga till att beröra vissa spörsmål, som kunna anses äga sammanhang med frågan om en eventuell statlig reglering av importen till riket av motorbränsle.

I direktiven för de sakkunnigas utredning har departementschefen uttalat, att olika möjligheter borde tagas i övervägande för att på andra vägar än eventuella mer eller mindre långt gående skattelättnader ernå ökad avsättning av inhemskt motorbränsle. I detta avseende få de sakkunniga erinra om det förslag till ordnande av sulfitspritsens avsättning för motorändamål, som de sakkunniga i det föregående framlagt. Då detta förslag innebär, att tillverkningen av motoralkohol skall vara helt oberoende av en eventuell beskattning av det inhemska motorbränslet, sakna de sakkunniga anledning att i förevarande sammanhang ytterligare upptaga denna av departementschefen väckta fråga till behandling. De sakkunniga vilja här endast framhålla, att den av de sakkunniga sålunda förordade vägen att främja tillverkningen och avsättningen av det inhemska motorbränslet icke lärer kunna utgöra något skäl för en statlig reglering av oljeimporten. Visserligen skulle inblandningsförfarandet efter en statlig monopolisering av importen kunna regleras på ett affärsmässigt och smidigt sätt. Ett sådant importmonopol skulle ju göra varje lagstiftning om tvångsinblandning överflödig. Statsmonopolet — vilken form det än erhöle — komme att enligt av statsmakterna givna direktiv övertaga det inhemska motorbränslet och skulle utan någon särskild apparat för kontrollens utövande kunna hålla hand över motorspritsens inblandning i det importerade motorbränslet. De ändringar av bestämmelserna rörande sammansättningen av blandningsprodukten, vilka på grund av den tekniska utvecklingen på området sannolikt tid efter annan bleve nödvändiga, behövde vid en sådan anordning ej heller erhålla formen av vare sig författningsändringar eller ändrade direktiv från någon annan statsmyndighet. Emellertid kan den nu berörda frågan enligt de sakkunnigas mening icke tillmätas sådan betydelse och är ej heller av sådan natur, att den motiverar ett statsingripande med avseende å importhandeln, enär detta spörsmål, såsom nyss framhållits, kan lösas genom den anordning, som ligger innesluten i tvångsinblandningsförfarandet.

Fastmera är det en annan fråga, nämligen frågan om bensinbeskattningens framtida ordnande, som i detta sammanhang förtjänar att närmare uppmärksammas.

De sakkunniga finna icke anledning att här lämna en mera utförlig historik rörande beskattningen i vårt land av bensin och motorsprit, men vilja likväl i korthet erinra om vad härutinnan hittills förekommit:

Vid 1922 års riksdag beslöts särskild beskattning av automobiltrafiken genom uttagande av dels en skatt å fordonen, dels en skatt å automobilgummiringar. I proposition nr 206 till 1924 års riksdag framhöll emellertid Kungl. Maj:t, att den sålunda anordnade beskattningen icke i önskvärd utsträckning lämnade medel till väghållningen och föreslog därför, förutom en höjning av fordonsskatten, uttagande av särskild skatt å bensin med 4 öre per liter. Dessutom föreslogs, att bensinen skulle beläggas med en tull av 1 öre per liter. Motorspriten föreslogs skola vara skattefri.

Riksdagen (bevillningsutskottets bet. nr 41) ansåg emellertid, att någon höjning av fordonsskatten icke borde ifrågakomma, men godkände förslaget om bensinskatt, därvid skattens belopp fastställdes till 5 öre per liter, i syfte att åtminstone större delen av det skattebelopp, som beräknats skola inflyta genom fordonsskattens höjning, skulle ersättas.

På det att bensinen skulle komma att behandlas såsom tullpliktig vara och följaktligen olovlig införsel därav bliva straffbar, åsattes bensinen en tull av 1 öre för 10 liter.

Restitution av skatt medgavs för bensin eller motorsprit, som i oförändrat skick till en myckenhet av minst 500 liter på en gång utföres till utrikes ort eller svensk frihamn samt för bensin, som med eller utan tillsats av annat ämne användes för annat tekniskt ändamål än motor-drift.

Riksdagen beslöt beträffande motorspriten, att den särskilda skatten skulle omfatta även denna vara. Bestämmelserna i denna del skulle dock träda i tillämpning först 5 år efter det bensinskatt införts.

Förordning om särskild skatt å bensin och motorsprit utfärdades i anslutning härtill den 23 maj 1924 (nr 126) att träda i kraft med avseende å bensin den 1 juni 1924 och i fråga om motorsprit den 1 juli 1929.

I proposition nr 173 till 1927 års riksdag föreslog Kungl. Maj:t ytterligare höjning av beskattningen av automobiltrafiken genom, bland annat, en höjning av den särskilda skatten å bensin och motorsprit med 1 öre för liter, således från 5 till 6 öre för liter.

Riksdagen (bevillningsutskottets bet. nr 55) biföll förslaget, i vad det samma avsåg sistnämnda skattehöjning.

Beträffande rätten till restitution av skatt å bensin och motorsprit beslöts vid ifrågavarande riksdag, efter Kungl. Maj:ts förslag, sådan utvidgning, att dylik rätt medgavs jämväl för bensin eller motorsprit, som med eller utan tillsats av annat ämne användes för framdrivande av tåg eller fordon å för allmän trafik upplåten järnväg eller av luftfartyg eller av motorbåt vid yrkesmässigt utövande av fiske; allt i den omfattning och på villkor, som Kungl. Maj:t ägde bestämma.

Förordning härom utfärdades den 3 juni 1927 (nr 190) att träda i kraft i fråga om bensin den 4 juni 1927 samt vad beträffar motorspriten den 1 juli 1929.

Efter förslag av Kungl. Maj:t i proposition nr 110 beslöt 1929 års riksdag sådan ändring av bestämmelserna om skatt å bensin, att dessa, som förut omfattat endast importerad bensin, även komme att gälla inom landet framställd bensin.

Genom beslut vid sistnämnda riksdag förlängdes skattefriheten för motorsprit intill den 1 juli 1933 varjämte bestämdes, att skatten därå skulle under tiden från och med den 1 juli 1933 till den 1 juli 1934 utgå med halvt belopp eller med 3 öre för liter.

I överensstämmelse med riksdagens beslut utfärdades den 3 maj 1929 ny förordning (nr 62) om särskild skatt å bensin och motorsprit. Förordningen trädde i kraft, i vad den avsåg bensin, den 1 juli 1929 samt skulle beträffande motorsprit träda i kraft den 1 juli 1933.

Vid 1931 års riksdag (bevillningsutskottets bet. nr 41) beslöts i anledning av de likalydande motionerna I: 119 och II: 163 att, utöver den i förordningen den 3 maj 1929 om särskild skatt å bensin och motorsprit stadgade skatten å bensin av 6 öre för liter, å denna vara skulle under tiden från och med den 4 juni 1931 till och med den 30 juni 1933 erläggas en provisorisk tilläggsskatt av 2 öre för liter.

Förordning härom utfärdades den 2 juni 1931 (nr 137) och trädde i kraft den 4 juni 1931.

Vid samma riksdag beslöts, i anledning av hemställan av Kungl. Maj:t i proposition nr 215, ändring av de uti bensinskatteförordningen och tulltaxan givna definitionerna å bensin, så att desamma kommo att avse mineraloljor och skifferoljor, vilka vid $+15^{\circ}$ C hade en egentlig vikt av högst 0.770. Tidigare hade nämnda viktgräns utgjort 0.760.

Förordning om ändring av bensinskatteförordningen i detta avseende utfärdades den 19 juni 1931 (nr 245).

I proposition nr 174 till 1932 års riksdag föreslog Kungl. Maj:t ytterligare höjning av bensinskatten med 2 öre för liter. Med bifall till detta förslag beslöt riksdagen (bevillningsutskottets bet. nr 32), att bensinskatten skulle från och med den 1 maj 1932 utgöra 10 öre för liter. Samtidigt beslöts, att förordningen den 2 juni 1931 om tilläggsskatt å bensin (nr 137) skulle upphöra att gälla.

Beträffande rätten till restitution av skatt beslöts, att, i fråga om bensin och motorsprit, som användes för framdrivande av tåg eller fordon å järnväg, restitution finge åtnjutas, oavsett huruvida järnvägen vore upplåten för allmän trafik eller ej.

I anslutning till sagda beslut utfärdades förordning den 29 april 1932 (nr 86).

Vid 1932 års riksdag beslöts vidare, i anledning av Kungl. Maj:ts i proposition nr 249 gjorda hemställan, dels sådan ändring av bensinsskatteförordningen och tulltaxan, att däri givna definitioner å bensin uteslötos, dels även viss utvidgning av begreppet »tillverkning» av bensin, varigenom detsamma kom att omfatta jämväl av importör eller försäljare företagen blandning av bensin, bensol eller motorsprit med obeskattad petroleumprodukt, därest den genom blandningen erhållna varan med hänsyn till sin användning vore att likställa med bensin. Förordning om ändrad lydelse av bensinsskatteförordningen i sistnämnda avseenden utfärdades den 6 april 1932 (nr 64).

I Kungl. Maj:ts proposition nr 172 till 1933 års riksdag föreslogs fortsatt skattefrihet för motorspriten intill den 1 juli 1934. I propositionen hemställdes även om sådan ändring i bensinsskatteförordningens restitutionsbestämmelser, att restitution av skatt kunde medgivas jämväl för bensin och motorsprit, som vid tillverkning av motorer användes för avprovning av motorer å provbädd eller å annan dylik anordning utan att därvid transportmedel framföres.

Riksdagen biföll förslaget (bevillningsutskottets bet. nr 38).

Förordning om ändring av bensinsskatteförordningen utfärdades den 9 juni 1933 (nr 307).

I sistnämnda proposition nr 172 till 1933 års riksdag berördes, förutom

vad nyss anförts, jämväl vissa spörsmål rörande beskattning av andra motorbränslen än bensin och motorsprit. Sålunda anfördes härom följande:

»Verkställda undersökningar utvisa, att andra motorbränslen än bensin och motorsprit i viss utsträckning komma till användning för drivande av motorfordon.

Sålunda har problemet att använda *råolja* (motorbrännolja) för drift av automobilmotorer numera såväl tekniskt som på praktiskt tillförlitligt sätt vunnit sin lösning. I Sverige lära för närvarande ett tiotal automobiler försedda med Hesselmanmotorer för råoljedrift vara i bruk. Dessa vagnar lära emellertid endast vara att betrakta såsom experimentvagnar, men det torde kunna antagas, att en ökad användning av sådana fordon inom nära framtid kommer till stånd.

Det förekommer vidare i viss utsträckning, att förbrukare av bensin, särskilt under den varma årstiden, i besparingssyfté *blanda bensin med råolja* eller *fotogen*. Dylika bränsleblandningar användas i vanliga automobilmotorer, i vissa fall efter förändring eller utbyte av förgasaren. Sedan föregående år vidtagits ändring av 3 § 4 mom. i förordningen om särskild skatt å bensin och motorsprit (Sv. ffs. nr 64), är sådan inblandning, företagen av importör eller försäljare, att anse såsom tillverkning av bensin, därest den genom blandningen erhållna varan till sin användning är att likställa med bensin, och skall i dylikt fall skatt utgå för den myckenhet obeskattad petroleumprodukt, som ingår i blandningen. Förordningens bestämmelser träffa däremot icke inblandning företagen av förbrukare. I vilken omfattning inblandning av detta slag förekommer, är vanskligt att bedöma. Vid verkställda förfrågningar har till finansdepartementet meddelats, att den kvantitet råolja eller fotogen, som under år 1932 hos förbrukare kommit till användning för berörda ändamål, icke torde överstiga 100 ton.

Ytterligare må nämnas, att under den tid förlidet år, då arbetskonflikt rådde inom trämasseindustrien och tillgången till motorsprit till följd härav var begränsad, förbrukare av lättbentyl, vilka för sina motorer fordra ett mera kompressionsfast bränsle än enbart bensin, såsom ersättningsmedel för lättbentylen använde en *blandning av bensin och bensol*. Med stöd av inhämtade uppgifter har beräknats, att under nämnda år omkring 1 600 ton bensol förbrukats för framdrivande av motorfordon. I regel lägga emellertid prisförhållandena hinder i vägen för bensolens användande för nämnda ändamål.

Inom motorfordonstrafiken förekommer vidare, att till bensin sättas vissa ämnen avsedda att göra densamma mera kompressionsfast samt att förhindra »knackning» i motorerna. Motorsprit och bensol hava dylika verkningar, men utom dessa förekomma andra ämnen, vilka fylla samma ändamål. Sålunda användes i utlandet och särskilt i Amerika och England såsom tillsats till bensin tetraetylbley (blyetyl, blytetraetyl). Detta ämne utgör emellertid gift av första klassen och faller såsom sådant under giftstadgans bestämmelser. Enligt dessa bestämmelser är dock motorbränsle, försatt med tetraetylbley till en mängd av högst 0·1 volymprocent eller högst 0·2 viktprocent, under villkor att varan genom sin färg tydligt avviker från annat motorbränsle, icke att anse såsom giftigt ämne (se Sv. ffs. nr 27 år 1932).»

I anslutning härtill anförde departementschefen:

»Man torde sannolikt hava att räkna med, att utvecklingen kommer att medföra ökad förbrukning inom automobiltrafiken av för närvarande icke skattepliktiga motorbränslen. Enär de skattefria motorbränslen, som i det föregående omnämnts, råolja, fotogen och bensol, för närvarande finna användning huvudsakligen för andra ändamål än för automobildrift, torde en skatt, lagd å all förekommande import och inhemsk produktion av dylika varuslag, främst komma att drabba förbrukningen av dessa bränslen för andra ändamål än för framförandet av motorfordon. Att, på sätt skett beträffande bensin, bevilja skatterestitution åt förbruk-

ning för annat ändamål än automobildrift torde, åtminstone vad råolja och fotogen beträffar, knappast låta sig göra med hänsyn till det stora antal förbrukare i mindre omfattning, som i dylikt fall skulle komma i åtnjutande av restitution.

Vill man med särskild skatt träffa förbrukningen för automobildrift jämväl av nu ifrågasvarande bränslen, lär man i stället bliva hänvisad till att genom särskilda åtgärder uttaga skatt endast å den bränslekvantitet, som förbrukas i motorfordons- trafik. För närvarande torde dock, med hänsyn till den nu rådande jämförelsevis ringa förbrukningen av dessa bränslen för nu angivna ändamål, vidtagande av dylika särskilda beskattningsåtgärder icke vara av behov påkallade.»

Med avseende å den tekniska utvecklingen på oljeområdet må nu återgivas följande, på grundval av ingenjörsvetenskapsakademiens utredningar byggda sammanfattning av motorbränslefrågans tekniska sida:

Petroleum eller bergolja är en naturprodukt, som ur kemisk synpunkt karakteriseras såsom en blandning av ett stort antal kolväteföreningar av olika sammansättning och flyktighet. Genom destillation kan naturoljan — crude oil — uppdelas i fraktioner av olika specifik vikt och flyktighet. De lättaste oljorna betecknas såsom bensin och finna användning för drift av förgasaremotorer i bilar, båtar och flygmaskiner. Närmast tyngre fraktioner benämnas fotogen — i renat tillstånd använd för belysningsändamål — motorbrännolja eller dieselolja. Dessa finna användning i förbränningsmotorer av andra slag än förgasaremotorer, såsom dieselmotorer m. fl. De tyngsta oljorna finna användning såsom bränsle i ugnar och ångpannor. Vissa råoljor giva fasta destillationsrester, vilka i form av asfalt o. dyl. finna användning bl. a. såsom vägbeläggningmaterial. En del mellanprodukter med särskild konsistens finna användning såsom smörjoljor, tyngre och lättare.

Några definierbara gränser finnas icke mellan de olika varubeteckningarna. Sålunda hava småningom allt tyngre oljor kommit att inrymmas under beteckningen bensin. I och med bilismens starkt stegrade förbrukning av drivmedel av bensinkaraktär har destillationsbensinen blivit otillräcklig och en ökad tillgång på lättare oljor skapats genom kemisk spaltning av tyngre oljor (cracking). För närvarande pågår en utveckling mot användande av fotogen och relativt tunga oljor jämväl i förgasaremotorer, vilka strävanden synas vara på väg att krönas med framgång, åtminstone i viss utsträckning. Denna tendens främjas dels och framför allt av en betydande prisskillnad mellan bensinoljor och tyngre oljor, dels ock därav att de tyngre oljorna tillåta användande av en högre kompression i motorn, varmed följer ett bättre tekniskt utnyttjande av oljan, d. v. s. mindre volumetrisk förbrukning av drivmedel för samma kraftutveckling. För att vinna motsvarande fördel med bensin har man sökt och även lyckats genom tillsatser av s. k. antiknackningsmedel höja kompressionsgraden. Såsom sådana medel kunna användas dels vissa salter, t. ex. blytetraetyl, dels bensol, ett kolväte, som utvinnes vid destillation av stenkol i gas- och koksverk, dels ock alkoholer, vanlig etylalkohol såväl som metylalkohol och andra närbesläktade ämnen. Bensol användes sålunda gärna som tillsats i flygmotorbensin.

Alkoholerna kunna i och för sig användas såsom motorbränsle. De innehålla utom kol och väte jämväl syre och giva därför en mindre effekt än kolvätebränslena. Ren etylalkohol — motorsprit — användes under kriget i stor utsträckning oblandad, varvid motorn dock måste vara på särskilt sätt omändrad för ändamålet. En blandning av cirka 25 procent

alkohol och 75 procent bensin, förd i handeln under benämningen »lättbodyl», utgör ett mycket gott motorbränsle, som är överlägset bensinen på grunder, som i det föregående berörts. Alkoholerna bör, för att blandningen skall bli hållbar, vara i möjligaste mån vattenfri, sålunda av en styrkegrad icke under 99½ procent.

I Sverige äro några petroleumförekomster icke kända. Det anses icke uteslutet att oljeförande lager kunna finnas i landets sydligaste delar, i så fall på betydande djup.

Möjligheter till inhemsk framställning av motorbränsle av kolvätetyp finnas med utgångspunkt dels från alunskiffer, dels från trä. Inom landet finnas betydande mängder alunskifferar, men deras halt av bituminösa ämnen är låg, så att kostnaderna för en avdestillering av oljor blir relativt hög. Såsom biprodukt i processen framkommer en betydande mängd brännbar gas. Ur trämaterial kunna brännoljor framställas på flera sätt. Luten från natroncellulosaprocessen och tjärorna från trädestillationen (träkolningen) kunna bearbetas till oljor. Direkt framställning av flytande bränsle ur trämaterial har undersökts på ingenjörsvetenskapsakademins kolningslaboratorium i en utsträckning, som tillåter ett bedömande av olika metoders ekonomiska möjligheter. En av dessa metoder synes komma att leda till praktiskt resultat. Enligt hittills gjorda försök erhålles ur en ton torr ved cirka 380 kilogram flytande bränsle, ungefär hälften i form av oljor (kolväten) och hälften i form av alkoholer (ketoner m. m.).

Spritbränslen kunna framställas dels ur lutarna från sulfitecellulosaprocessen — sulfitsprit — dels direkt ur trä genom försockring och jäsnings. Ungefär en fjärdedel av den mängd sulfitsprit, som kan framställas inom landet, tillgodogöres för närvarande.

Försockring av trä har varit föremål för praktiska försök utomlands. Vid den s. k. Scholler-metoden sker försockringen med användande av utspädd svavelsyra. Förfaringssättet har intresse ur svensk synpunkt, enär svavelsyra finnes tillgänglig inom landet till billigt pris i snart sagt obegränsade kvantiteter. Emellertid ger metoden relativt svaga sockerlösningar, så att jäsningsprocessen ställer sig dyrare än vid sulfitsprittillverkningen. En tillverkning av sprit enligt denna metod synes f. n. knappast ekonomiskt möjlig annat än i kombination med sulfitsprittfabrik på en plats där träavfall till billigt pris finnes att tillgå. En fabrik finnes i drift i närheten av Hamburg. Utbytet angives till 200 kilogram sprit per ton torr ved.

Den Bergius—Hägglundska metoden är baserad på användning av koncentrerad saltsyra, varvid högprocentiga sockerlösningar uppnås. Saltsyran återvinnes genom ett särskilt destillationsförfarande. Spiritutbytet uppges till 350 kilogram per ton torr ved. En fabrik enligt detta system är uppförd i Mannheim och väntas inom kort komma i drift varefter säkra hållpunkter rörande driftekonomin torde bli tillgängliga.

Vanliga bilmotorer kunna drivas med gas, framställd i gasgeneratorer ur trä eller träkol. Bränslekostnaden blir på så sätt billig, men motorns effekt blir starkt reducerad, om icke särskilda åtgärder vidtagas i kompenserande riktning.

Enligt det nu anförda saknas definierbara gränser mellan de olika varubeteckningar, varom här är fråga. Allt tyngre oljor hava så småningom kommit att inrymmas under beteckningen bensin. Destillationsbensinen

har i och med bilismens stegrade förbrukning av driftmedel av bensin-karaktär blivit otillräcklig, och en ökad tillgång på lättare oljor har skapats genom kemisk spaltning av tyngre oljor. Lägges härtill, på sätt anförts, att en utveckling för närvarande pågår i riktning mot användande av fotogen och relativt tunga oljor jämväl i förgasaremotorer — vilken tendens bland annat främjas av den betydande prisskillnaden mellan bensinolja och tyngre oljor — förklaras lätt att i nutida tulltaxor eller andra författningar inskrivna definitioner å skattepliktig bensin svårigen kunna någon längre tid upprätthållas. Efter den tekniska utvecklingen på området mera smidigt anpassade anordningar för bensinbeskattningen äro följaktligen önskvärda, ja de kunna bliva snart nog nödvändiga. Detta problem har, vad den svenska lagstiftningen angår, redan så tillvida gjort sig påmint, att den i bensinskatteförordningen och tulltaxan förut intagna definitionen å bensin redan genom beslut av 1931 års riksdag måste ändras och genom beslut av den därefter följande 1932 års riksdag helt borttagas. Den egentliga vikt, som mineralolja och skifferolja vid $+ 15^{\circ}$ C högst borde hava för att räknas såsom bensin, höjdes genom förordningen den 19 juni 1931 från tidigare $0^{\circ}760$ till $0^{\circ}770$. Genom förordningen den 6 april 1932 uteslöts denna sistnämnda definition ur de nämnda författningarna, varjämte stadgades, att jämväl av importör eller försäljare företagen blandning av bensin, bensol eller motorsprit med obeskattad petroleumprodukt skulle falla under begreppet »tillverkning av bensin», därest den genom blandningen erhållna varan med hänsyn till sin användning vore att likställa med bensin. Dessa olika författningsändringar föranledes av att en importör till riket importerat för motorändamål uppenbarligen avsedd olja, som på grund av sin högre egentliga vikt icke föll under bensindefinitionerna och som följaktligen, därest ändringarna icke hade vidtagits, skulle hava undgått beskattning. De sakkunniga hava sig även bekant, att jämväl i åtskilliga främmande länder för längre tid framåt bestämda definitioner å skattepliktig bensin numera måst övergivas och saken regleras antingen på sådant sätt, att vederbörande statsdepartement eller annan behörig myndighet tid efter annan utfärdar nya föreskrifter på området eller ock så, att uppbördsmyndigheten — på sätt här i landet numera är fallet — erhållit befogenhet att avgöra, vad som skall förstås med skattepliktig bensin och vilka tyngre oljor, som alltså skola undantagas från beskattningen.

Det torde emellertid bliva förenat med betydande svårigheter att — i den mån utvecklingen i nu angiven riktning fortsätter — låta avgörandet av vad som är skattepliktig olja handhas av myndigheter utan tillgång till den ständigt, för att icke säga nästan dagligen erforderliga tekniska expertisen på området. Oljeimporten försiggår ju med fartyg av den mest växlande storlek — merendels försedda med tankar, men mången gång endast transporterande oljan i fat — anlöpande skilda hamnar utefter landets kuster och anländande på oregelbundna tider. Oljan måste till

undvikande av tidsspillan och extra kostnader för sjöfarten och import-handeln skyndsamt inpumpas i ocean-anläggningarna eller, därest den inkommer i fat, uppläggas å härtill anvisade lagringsområden eller i härför avsedda magasin. Distributionen av oljan från ocean-anläggningarna pågår så gott som oavbrutet och skattens uträknande grundas på ofta påkallade avläsningar av de måtanordningar, som registrera kvantiteten av i cisternerna inneliggande olja. Oljeimporten försiggår slutligen från skilda länder i världen och från olika världshandelsbolag samt ej sällan genom talrika mellanhänder. Att vid en handelsrörelse av sådan omfattning och natur snabba och sakkunniga avgöranden äro nödvändiga, rörande vad som är skattepliktig olja och vad som icke skall hänföras till sådan, torde vara uppenbart. Även om det hitintills låtit sig göra att förlägga dylika ärendens avgörande till en instans inom den centrala statsförvaltningen, kunna förhållandena framdeles utveckla sig därhän, att en sådan ordning icke längre står i överensstämmelse med vad import-handeln, sjöfarten och konsumentintressena skäligen kunna kräva i fråga om sakkunskap och skyndsamhet vid avgörandena.

Måhända kunde man tänka sig, att den med skattens upptagande betrodde uppborädsmyndigheten utrustades med erforderliga tekniska experter och nödiga laboratorier på de olika platser, över vilka importen äger rum. Sådana anordningar torde även med all sannolikhet bliva nödvändiga, därest mera ingripande åtgärder med avseende å importen icke komma till genomförande. Emellertid hålla de sakkunniga före, att vad här anförts i viss mån talar till förmån för en statlig reglering av oljeimporten. En affärsmässigt och praktiskt väl sammansatt ledning för ett importmonopol borde självfallet inom sig rymma jämväl vetenskaplig-teknisk sakkunskap på området. Uppbörden av de skatter och andra avgifter, som hänföra sig till oljeprodukterna, borde härigenom kunna ordnas på det såväl tekniskt som fiskaliskt smidigaste sättet. Monopolledningen, som uppenbarligen måste vara representerad på de olika införselorterna, skulle sannolikt med mindre kostnader än ett statligt ämbetsverk kunna genom tekniska biträden träffa alla avgöranden, vilka påkallades för uppboräds rätta handhavande enligt av statsmakterna givna allmänna direktiv. Då man erinrar sig de mycket betydande belopp i skattemedel, som det här gäller, och de viktiga statsfinansiella intressen, som vid avgöranden av nu berörd natur stå på spel, stärkes än ytterligare intrycket av en sådan anordnings fördelar. Den omständigheten, att den importerade bensinen här i landet hittills, förutom den därå lagda bensinskatten, är underkastad en obetydlig tullbeskattning och att en tull lämpligen bör uppbäras och redovisas av tullverket, behöver icke i någon mån komplicera frågan. Bensintullen har allenast tillkommit för att olovlig införsel må bliva straffbar enligt lagen om straff för olovlig varuinförsel. Bensintullen kan emellertid bortfalla och saken ordnas på samma sätt, som i fråga om oljekakor och vissa

slag av fodermjöl skett i 14 § av förordningen den 14 juni 1933 (nr 329) om skatt å dessa produkter.

Det nu anförda har närmast haft avseende å frågan om skattepliktiga oljeprodukters särskiljande ur tekniska synpunkter från sådana oljor, som skulle vara undantagna från beskattning. Med avseende å bestämningsgrunderna för själva beskattningen må tilläggas följande. Bensinskatten har hittills utgått och utgår för närvarande i form av ett visst skattebelopp per volymenhet, och skattens storlek är sålunda oberoende av den skattepliktiga bensinens specifika vikt. De sakkunniga — som här icke finna anledning ingå på sådana förslag till beskattningsfrågans ordnande som exempelvis skattens uttagande efter tillryggalagd väglängd — anse sig icke kunna närmare ingå på spørsmålet, i vad mån förenämnda förhållande är eller för framtiden kan anses vara rationellt, men vilja likväl framhålla, att den tekniska utvecklingen på oljeområdet kan komma att giva en ökad aktualitet även åt denna fråga. Emellertid hålla de sakkunniga — oavsett detta speciella spørsmål — före som sannolikt, att den mera allmänna frågan om den mest ändamålsenliga konstruktionen av det importerade motorbränslets beskattning kan komma att upprulla problemet om volym- eller viktbeskattningens lämplighet överhuvud taget. Därest lämpligheten av volym- eller viktbeskattning skulle komma att sättas i fråga eller om rent av bestämda olägenheter skulle anses bliva förenade med en sådan beskattningsform, skulle ett statligt monopol å importen kunna skapa möjligheter för beskattningsfrågans lösning efter en annan och möjligen i åtskilliga avseenden mera tillfredsställande linje. Vad statsmakterna vilja uttaga i skatt av det importerade motorbränslet — liksom för övrigt, enligt vad ovan framhållits, möjligen även av det inhemska motorbränslet — skulle kunna uttagas och redovisas antingen i form av vinstmedel från det statliga importmonopolet eller i form av en till varornas engrosförsäljning knuten beskattning. Det torde med avseende härå — utan att jämförelsen säger alltför mycket — kunna erinras om den form, vari skatteintäkterna å importerade spritdrycker och vin samt å tobaksvaror för närvarande till icke ringa del inflyta. Ur importerade spritdrycker och viner samt ur importerade tobaksvaror uttagas ju högst ansevärd skattemedel genom vederbörande monopolorganisationer, vilka monopol även uppbära och redovisa samma skattemedel. Det torde icke kunna bestridas, att en liknande anordning för det importerade motorbränslets vidkommande skulle medföra åtskilliga fördelar.

Vad nu på tal om beskattningsfrågan anförts giver sammanfattningsvis vissa motiv för en statlig reglering av importen till riket av motorbränsle, vilka enligt de sakkunnigas mening icke sakna betydelse.

4. Vissa synpunkter rörande gestaltningen av den inhemska marknaden vid fall av en statlig importreglering.

De sakkunnigas i egenskap av undersökningsmyndighet förordnade ombud har i sin här offentliggjorda promemoria (bilaga G) bland annat anfört följande:

Den verkställda undersökningen har, bland annat, givit vid handen, att de undersökta svenska företagen med undantag av firman A. Johnson & C:o organiserats av de utländska moderbolagen, vilka till dem leverera alla varor och vilka finansiera dem i mån av behov. Det är icke oväsentliga belopp, som sålunda i form av aktiekapital, krediter eller penningförsträckningar lämnats till dotterbolagen, även om en del av dotterbolagens aktiekapital har tillkommit genom tidigare gratis-emissioner. Å aktiekapital och å skuld till moderbolagen synas dotterbolagen i de flesta fall till och med år 1929 hava kunnat lämna utdelning och ränta, medan de efter sagda tid så småningom blivit ur stånd att lämna utdelning och ränta, ja att fullgöra löpande likvider i någon större omfattning. Moderbolagens tillgodohavanden hava vuxit, dotterbolagens driftsresultat hava varit synnerligen dåliga, och som följd härav hava saneringar i en eller annan form måst företagas. I allmänhet har detta skett genom efterskänkande av skuldbelopp eller genom lämnande av rabatter eller genom utökning av aktiekapital eller understundom i någon kombination av dessa olika former för understöd. De belopp, som av moderbolagen till de undersökta företagen i en eller annan form gottskrivits dessa sistnämnda i syfte att förebygga att de — jämlikt bestämmelserna i den svenska aktiebolagslagen — skulle nödgas träda i likvidation, uppgingo under de tre åren 1930—1932 — såvitt kunnat utrönas — till en sammanlagd summa av 35 201 260 kronor.

Med avseende å de debiteringar, som moderbolagen företagit för varuleveranser till dotterbolagen, har visserligen av utredningen framgått, att de debiterade priserna understigit den lägsta s. k. golf-noteringen. Detta får emellertid ingalunda uppfattas så, att de ifrågavarande debiteringarna icke varit för höga. Det torde vara allmänt känt, att de priser, till vilka varor kunna förvärfas å den internationella marknaden, ofta väsentligt avvika från officiella noteringar, och i synnerhet kan detta vara fallet vid stark konkurrens. Vad de nämnda s. k. golf-noteringarna beträffar, har undersökningsmyndighetens ombud fått den uppfattningen, att dessa priser icke äro de, till vilka moderbolagen med hänsyn till sina självkostnader skulle hava kunnat sälja till dotterbolagen, utan att försäljningarna i stor utsträckning borde hava kunnat ske till lägre priser. Dotterbolagens verksamhet utgör ju för övrigt allenaast en gren av moderbolagens verksamhet. En närmare granskning av moderbolagens redovisade vinstresultat har visserligen icke kunnat företagas, men det har dock konstaterats, att i varje fall vissa av de stora världsbolagen jämväl under de senast förflutna åren redovisat avsevärda vinster, under det att deras dotterbolag här i riket redovisat förluster. Den ekonomiska intressegemenskapen mellan moder- och dotterföretagen borde väl, åtminstone om frågan ses ur skattesynpunkt, hava lett till att den vinst, som blivit en följd av deras gemensamma verksamhet, kommit jämväl dotterföretagen till del. Därest allenast moderbolaget får redo-

visa vinst, bortfaller eller minskas uppenbarligen beskattningen i det land, där dotterföretag är verksamt.

Nu återgivna synpunkter ävensom vad förut framgått om de här i landet verksamma bolagens numera inledda samverkan vid det inhemska marknadsprisets bestämmande giva anledning till vissa reflexioner rörande frågan, huruvida den svenska nationalhushållningens intressen kunna anses vara med nu rådande ordning på området på ett tillfredsställande sätt tillvaratagna.

Man torde kunna göra gällande, att prissättningen på den svenska marknaden å bensen — liksom även å brännolja och fotogen — icke kan karakteriseras som en av fri konkurrens bestämd prisbildning. Detta uttalande äger sin giltighet, även om man bestrider förekomsten av varje samverkan mellan de stora världsbolagen på den internationella marknaden och varje strävan hos dessa eller vissa av dem att utnyttja sin obestriddliga maktställning i prisstegrande syfte. Naturligtvis får uttalandet icke uppfattas så, som vore den svenska marknaden för motorbränsle avskuren från världsmarknaden och föremål för en från den internationella prissättningen mera oberoende prissättning. Självfallet kunna de svenska förbrukarna draga fördel av den internationella konkurrensen och av tidvis rådande formliga prisrig världsfirmorna emellan och det kan icke förnekas, att under ett antal år den svenska oljemarknaden kommit i åtnjutande av jämförelsevis fördelaktiga villkor på grund av sagda förhållanden. Emellertid måste det samarbete mellan de i Sverige domicilierade dotterföretagen, som enligt de vunna upplysningarna blivit allt fastare, verka återhållande på eventuellt uppkommande prisfall på den svenska marknaden — något som det ifrågavarande samarbetet ju i själva verket åsyftar — liksom även genom samarbetet i fråga möjligheterna för att jämväl på den svenska marknaden tillgodogöra sig internationella prisstegringar väsentligt ökats. Även om man för närvarande knappast kan förutsäga, huruvida utvecklingen kommer att gå i riktning mot ökad världstillgång å bensen och brännolja i förhållande till världsbehovet eller mot ökad världsknapphet å dessa produkter och sålunda redan på grund härav ej kan uttala sig om de kommande årens sannolika internationella prisutveckling, torde man dock — om intet oförutsett skulle komma att inträffa — kunna göra gällande, att de svenska konsumenterna numera äro mera beroende än tidigare av världsbolagens och deras här verksamma dotterföretags försäljningspolitik och därmed av de utländska intressen, som här göra sig gällande. Man bör i detta sammanhang även erinra sig det svenska bensinprisets ovan påpekade våldsamma fluktuationer under de gångna åren med därav följande instabilitet på den inhemska bensinmarknaden; en instabilitet, som försvårat sunda prisberäkningar inom alla de näringsgrenar, där kostnaderna för motorbränslet spela en större roll. Även om dessa prisfluktuationer i betydande grad varit att hänföra till

motsvarande fluktuationer på den internationella marknaden, hava de utan tvivel ytterligare skärpts genom de här i landet verksamma importbolagens åtgöranden: underpris och osunda rabattsystem under perioder av inbördes strid samt prisstegringar under tider av samförstånd. Att nu anförda omständigheter inverka på bedömande av frågan om lämpligheten av en statlig reglering av oljeimporten till riket torde icke behöva närmare utvecklas.

Även frånsatt den svenska konsumtionens ökade beroende av de utländska bolagens och deras härvarande dotterföretags försäljningspolitik, synes den verkställda utredningen göra antagligt, att ett statligt oljemonopol skulle kunna ernå förmånligare inköp av bensin och av övriga här ifrågakommande mineraloljor, varigenom de inhemska förbrukarna skulle kunna beredas fördelar. I varje fall talar mycket till förmån för riktigheten av en sådan uppfattning, så länge den internationella oljemarknaden icke genom en fastare samverkan de stora världsföretagen emellan monopoliserats. Men icke ens i ett sådant läge skulle utvägar saknas att tillgodose ett statligt importmonopols behov av olja. Förhåller det sig nämligen så, att de utländska moderbolagen debiterat sina härvarande dotterföretag högre priser än vad som bort kunna ske, förefunnes med största sannolikhet möjligheter för ett sådant statligt importmonopol att köpa oljan billigare. Mycket kommer givetvis härvid an på huru världstillgången å mineraloljor framdeles kommer att utveckla sig i förhållande till behovet — en fråga, varom nyss erinrats — och sålunda på om det blir säljarna eller köparna på världsmarknaden, som komma i den starkare ställningen. Även ett relativt litet importlands marknad torde emellertid vara av stort intresse för de stora världsbolagen. Komme å andra sidan utvecklingen att gå i riktning mot en viss knapphet på den internationella oljemarknaden, så behövde detta icke innebära, att statliga inköp — verkställda uteslutande med hänsyn till de inhemska intressenas tillgodoseende — komme att förlora sina företräden framför den fria importhandeln, synnerligast som man i en sådan situation vid bibehållen fri handelsrörelse finge räkna med ökade ansträngningar från enskilda importörers sida att utnyttja den internationella prisstegringen till förmån för egna intressen. De sakkunniga skulle, i anslutning till sin under utredningen av hithörande förhållanden vunna uppfattning, kunna närmare behandla ifrågavarande ämne och exemplifiera bärkraften av de nu anförda synpunkterna, men anse det likväl böra bero vid vad nu i största allmänhet anförts. Allenast må tilläggas — vilket egentligen torde vara onödigt — att riktigheten av den nu utvecklade uppfattningen själfvallet förutsätter en med den internationella oljemarknaden fullt förtrogen samt jämväl i alla andra avseenden skicklig ledning av det eventuella statliga importmonopolet. Skulle det komma att brista härutinnan, kunde den nuvarande fria handelsrörelsens ersättande med en statlig reglering up-

penbarligen medföra för de inhemska intressena mindre lyckliga verkningar. Med beaktande av den affärsskicklighet, som torde kunna förutsättas komma att stå även ett statligt importmonopol till förfogande, torde farhågor av nu berörd natur knappast behöva tillmätas större betydelse.

En viss uppmärksamhet torde även böra ägnas det ovan antydda förhållandet, att de nu omhandlade stora importbolagen under de senaste åren redovisat avsevärda förluster och följaktligen icke givit vare sig statsverket eller de kommuner, där de hava sitt säte, några nämnvärda skatteintäkter. Ehuru svårigheter möta att vinna närmare kännedom om de utländska moderbolagens verkliga vinstresultat, synas åtminstone flera av dem samtidigt hava givit goda vinster. Detta förhållande skulle kunna giva anledning till mera allmänna anmärkningar rörande beskattningen av här i landet verksamma dotterföretag till utländska moderbolag, ett ämne som emellertid ligger vid sidan av de sakkunnigas uppdrag. Givet är emellertid, att vad som genom de sakkunnigas utredningar på det förevarande området framgått icke saknar betydelse vid bedömandet av skälen för och emot ett eventuellt statligt oljemonopol.

5. Huvudresultaten av de sakkunnigas utredningar rörande de svenska oljebolagens ekonomiska förhållanden.

Av de verkställda utredningarna har bestyrkts — och de sakkunniga hänvisa härvid åter till bilagan G — att somliga av de inom riket verksamma oljebolagen äro äldre och delvis hava tillkommit genom sammanslagningar, medan andra åter äro helt nya företag, som tillkommit under de senaste fem åren. Liksom i andra länder har en synnerligen skarp konkurrens allt intill senaste tid gjort sig gällande mellan å ena sidan de äldre företagen, som strävat att utestänga de nyare, och å den andra sidan dessa senare, vilka sökt att till nästan varje pris skapa sig en marknad i landet. Denna konkurrens har ju i det föregående i olika sammanhang berörts, och det har även framhållits, att densamma som en starkt verkande faktor låg bakom det prisfall för särskilt bensin, som under vissa år ägde rum i landet. Konkurrenten i fråga resulterade ju slutligen i ett formligt priskrig med stora prisnedsättningar och extrarabatter, som varade en tid framåt. Vad de sakkunniga nu vilja framhålla som ägnat att väcka särskilt intresse är, att företagen i fråga under denna sin hårda inbördes konkurrens sökt att genom utvidgningar av sina organisationer och upprättandet av nya anläggningar för distributionen öka sin avsättning samt att följderna härav blivit en högst betydande överorganisation av företagen. Denna överorganisation och därmed sammanhängande förhållanden påkalla synnerlig uppmärksamhet. Givet är nämligen, att det kapital, som under sådana omständigheter investerats i oljebolagen, blivit onaturligt högt samt att bolagens

därvid vunna driftsresultat på intet sätt kunna anses lämna en riktig bild av ifrågavarande handelsnäringens ekonomiska framtidsmöjligheter inom landet. Uppenbart är vidare, att en dylik överorganisation av de bolag, som förmedla importen till riket av motorbränsle, måste verka stegrande på marginalen mellan inköpspriset och minuthandelspriset och sålunda, på sätt i det föregående redan antytts, måste väcka tvivel på den nuvarande oreglerade importhandelsrörelsens ändamålsenlighet.

Till närmare belysning av nu berörda förhållanden hava de sakkunniga i sin egenskap av undersökningsmyndighet med ledning av från de olika företagen lämnade uppgifter beräknat storleken av det i varje företag investerade kapitalet.

För ett rätt bedömande av de härvid vunna slutsummorna för samtliga de undersökta företagen, sammanförda under ett, vilka slutsummor enligt Kungl. Maj:ts beslut offentliggjorts, må följande i bilagan G meddelade upplysningar här återgivas.

I de gjorda sammanställningarna hava införts bokföringsvärdena för anläggningar och driftsinventarier av olika slag. Emellertid torde bokföringsvärdena icke giva ett rätt uttryck för dessa anläggningars nuvarande värden. De flesta företagen synas visserligen hava företagit avskrivningar med procentsatser, som kunna betecknas såsom fullt skäliga med hänsyn till värdeminskning genom slitning, men även andra omständigheter finnas, till vilka hänsyn bort tagas vid avskrivningarna. Såsom exempel härpå må anföras, att genom samarbete mellan olika företag gemensam import har kunnat ordnas, varigenom vissa oceananläggningar kunna hava förlorat sin tidigare betydelse. Av samma skäl torde kunna anses, att även vissa depåanläggningars värde nedgått. Genom den ökade användningen av motorbränslen och oljor hava transportmedlen avsevärt utvecklats. Tankvagnar och tankbilar av nyare konstruktion hava ersatt äldre, vilka därigenom blivit mer eller mindre värdelösa. Ändrade transportsätt hava minskat användningen av emballage och nedbragt dettas värde. På grund av omläggning av vägnät, tillkomsten av andra bättre belägna konkurrerande servicestationer, skapandet av nya centralpunkter i samhällen m. m. hava distributionsanläggningar av olika slag förlorat väsentligt i betydelse och säkerligen i en hel del fall blivit värdelösa. För att förebygga konkurrens samt möjliggöra eventuella nyanläggningar hava fastigheter och tomter inköpts, vilka sedermera icke kunnat användas på planerat sätt. Med avseende å de anförda beräkningarna av bokföringsvärdena må tilläggas, att dessa, där indirekt avskrivning genom avsättning till förnyelsefond tillämpats, uträknats netto, d. v. s. med avdrag för mot dem svarande andel av förnyelsefonden. Bokföringsvärdena hava — som nyss nämnts — på enahanda sätt lagts till grund för driftsinventariernas upptagande liksom även för anläggningar m. m. för varornas

distribution i minut. För varulager och varufordringar har upptagits bokföringsvärdet vid räkenskapsårets slut, varvid någon reduktion för beräknad risk å varufordringar icke skett. Förutom uppgifterna om bokföringsvärdena hava uppgifter lämnats om brandförsäkringsvärdena samt om taxeringsvärdena. Brandförsäkringsvärdena kunna emellertid i allmänhet icke tillmätas större betydelse, när företagen i stor utsträckning stått självrisk eller endast försäkrat en del av anläggningarna, och taxeringsvärdena torde likaledes vara av mindre betydelse för bedömandet av anläggningarnas verkliga värde, bland annat därför att oklarhet synes råda rörande vad som hänförts till fast egendom.

Jämte de sammanställningar, som företagits för att påvisa det investerade kapitalet, hava de sakkunniga för vart och ett av de olika företagen utarbetat sammanställningar rörande driftsresultaten. Jämväl ett genomsnitt av dessa beräkningar för samtliga företagen har enligt Kungl. Maj:ts beslut gjorts offentligt.

Med avseende å ifrågavarande beräkningar av driftsresultaten må upplysas, att först uträknats bruttovinst å varor efter avdrag av emballagekostnader, varefter avdragits kostnader för varornas inköp och lagring, intill dess varorna distribueras ut till anläggningar för utminuter, ävensom försäljningskostnader i samband därmed. På detta sätt har erhållits nettovinsten å försäljning »i parti» utan hänsyn tagen till räntor. Å anläggningsskapitalet för ocean-anläggningar och depåer med tillhörande driftsinventarier har därefter beräknats 5 procent, därvid framkommit räntebelopp frändragits förenämnda nettovinst, varefter framkommit nettovinsten efter avdrag av räntor. Från denna nettovinst hava så dragits kostnaderna för varornas distribution i minut genom service-stationer etc., därvid nettoresultatet utan hänsyn tagen till ränta å för sistnämnda verksamhet erforderliga anläggningar framkommit. Efter avdrag av sådan ränta, likaledes beräknad efter 5 procent, har slutligen beräknats nettoresultatet av rörelsen med hänsyn tagen till räntor å samtliga anläggningar. Till sist har en sammanställning gjorts av nettoresultatet å rörelsen i sin helhet, utan hänsyn tagen till räntor å i rörelsen investerat kapital.

Den i tabellen 9 intagna sammanställningen av det investerade kapitalet innefattar, på sätt nämnts, summorna av respektive siffror för de olika undersökta bolagen, och de i tabellen upptagna driftsresultaten äro, som nyss påpekats, medeltal av de olika företagens respektive siffror.

Såsom av tabellen framgår, uppgick det enligt ovan angivna grunder beräknade sammanlagda värdet av de undersökta bolagens ocean-anläggningar, depåer, varulager, service-stationer etc. samt varufordringar vid utgången av åren 1929, 1931 och 1932 till respektive 83 098 584, 88 808 330 och 91 736 432 kronor. De i dessa summor ingående varufordringarna kunna emellertid i förevarande sammanhang lämnas åsido. Med avdrag för varufordringarna, utgjorde de sammanlagda värdena vid utgången av de näm-

Tabell 9. Investerat kapital och driftsresultat vid de undersökta företagen åren 1929, 1931 och 1932.

	1929 ¹	1931	1932
<i>Investerat kapital.</i>			
Anläggningar m. m. för varornas lagring i samband med inköpet, innan desamma distribueras ut för försäljning (ocean-anläggningar)	10 573 665	12 582 086	11 512 982
Anläggningar m. m. för varornas distribution i första hand. Depåer (cisternanläggningar över och under jord, magasin för fatvaror och liknande).....	11 114 811	13 428 511	14 420 530
Summa	21 688 476	26 010 597	25 933 512
Varulager	27 022 460	24 224 423	25 149 138
Summa	48 710 936	50 235 020	51 082 650
Anläggningar m. m. för varornas distribution i minut (service-stationer, bensinpumpar, fatkiosker, bensinkärror och liknande)	11 242 753	18 664 930	17 090 295
Summa	59 953 689	68 899 950	68 172 945
Varufordringar	23 144 895	19 908 380	23 563 487
Summa	83 098 584	88 808 330	91 736 432
<i>Driftsresultat.</i>			
Bruttovinst å varor efter avdrag av emballagekostnader	37 408 002	44 698 971	45 365 516
Omkostnader för varornas inköp och lagring, intill dess desamma distribueras ut till anläggningarna för utminutereringen samt försäljningskostnader	27 463 071	36 254 115	44 801 664
Nettoresultat utan hänsyn tagen till räntor	9 944 931	8 444 856	563 852
Ränta efter 5 % å anläggningar m. m. för varornas lagring i samband med inköpet samt för deras distribution i första hand	940 587	1 149 100	1 149 699
Nettoresultat efter avdrag av räntor	9 004 344	7 295 756	— 585 847
Omkostnader för varornas distribution i minut genom service-stationer etc.	9 690 076	12 065 876	11 996 172
Nettoresultat utan hänsyn tagen till räntor	— 685 732	— 4 770 120	— 12 582 019
Ränta efter 5 % å anläggningar för service-stationer etc.	562 138	933 446	854 515
Nettoresultat å rörelsen i sin helhet med hänsyn tagen till räntor	— 1 247 870	— 5 703 566	— 13 436 534
Nettoresultat å rörelsen i sin helhet utan hänsyn tagen till räntor	254 854	— 3 621 020	— 11 432 319

da åren respektive 59 953 689, 68 899 950 och 68 172 945 kronor. Härav representerade ocean-anläggningarna ett värde av respektive 10 573 665, 12 582 086 och 11 512 982 kronor samt anläggningarna för varornas distribution i för-

¹ Uppgifterna avse för ett av företagen år 1930. Jfr sid. 107.

sta hand, d. v. s. depåerna m. m., respektive 11 114 811, 13 428 511 och 14 420 530 kronor. Det sammanlagda värdet av ocean-anläggningarna och depåerna utgjorde respektive 21 688 476, 26 010 597 och 25 933 512 kronor.

De sakkunniga — som låtit upprätta en fullständig förteckning över samtliga ocean-anläggningar i riket, deras fördelning och läge på olika orter, utrymmen etc. — vilja icke här ingå på frågan, huruvida vad ovan anförts om överorganisationen inom den ifrågavarande handelsrörelsen äger någon tillämpning med avseende å dessa vid utgången av år 1932 till ett sammanlagt värde av närmare 26 miljoner kronor upptagna tillgångar. Möjligt är emellertid, att rikets försörjning med importerat motorbränsle för närvarande skulle kunna tillfredsställande ordnas med ett redan för engroshandelns vidkommande mindre fast kapital än under nu rådande förhållanden.

Den i de anförda summorna ingående posten varulager giver icke i detta sammanhang anledning till annan anmärkning än att varulagrens storlek betydligt växlar vid olika tidpunkter. Vid utgången av de tre undersökta åren motsvarade varulagrens värde ungefärligen ocean-anläggningarnas och depåernas sammanlagda värde.

Däremot knyter sig intresset så mycket mera till värdet av bolagens service-stationer, bensinpumpar, fatkiosker, bensinkärror etc., d. v. s. till deras anläggningar och utrustning i övrigt för varornas distribution i minut. Värdet av dessa anläggningar m. m. uppgick för samtliga de undersökta bolagens vidkommande vid slutet av de tre undersökningsåren till respektive 11 242 753, 18 664 930 och 17 090 295 kronor. Den av bolagen under konkurrensen utvidgade organisationen har i första rummet gällt distributionsnätets utveckling, ett förhållande som för övrigt bestyrkes vid en jämförelse mellan å ena sidan 1929 års siffror och å den andra siffrorna för åren 1931 och 1932. Det är allmänt känt, att service-stationerna i egentlig mening samt de enklare bensinpumparna vuxit upp till ett antal, som vida överstiger trafikens verkliga behov. Ej endast i större men även i mindre samhällen finner man mångenstädes, huru konkurrensen mellan de olika bolagen drivit dem till att tätt intill varandra bygga två, tre, fyra och flere sådana stationer och pumpar, ja fall förekomma, som ännu starkare illustrera den mindre sunda utveckling, som här ägt rum. Detta distributionsnät, vilket vid utgången av år 1932 upptagits till ett värde av 17 miljoner kronor, skulle säkerligen utan några olägenheter för bensinförbrukarna kunna väsentligt förenklas. Tusentals utminuteringsställen skulle kunna nedläggas, det för distributionen i minut erforderliga kapitalet sålunda kunna avsevärt nedbringas och marginalen mellan utförsäljningspriset engros och minuthandelspriset som följd härav kunna förminska. Av lämnade uppgifter har framgått, att de undersökta oljebolagens utminuteringsställen för bensin för närvarande uppgå till ett antal av mellan 13 000 och 14 000, varav endast ett mindre antal äro kompletta service-stationer medan den övervägande delen utgöres av

pumpstationer av allbekant slag utan reparationsverkstäder eller annan utrustning. Skulle man inpricka dessa utförsäljningsställen på kartor över olika delar av riket, vore det säkerligen för härmed förtrogna personer ingen olöslig uppgift att avgöra, i vilken ordning en successiv avveckling av de onödiga stationerna och försäljningsställena lämpligast borde äga rum.

I detta sammanhang må ytterligare tilläggas, att vid en sådan koncentration inom importhandeln som den här antydda betydande besparingar skulle kunna göras i fråga om de i engrosrörelsen anställda befattningshavarnas antal.

Det nuvarande antalet chefer i olika ställningar samt antalet kontorsanställda och arbetare uppgår sammanlagt för de undersökta bolagen till ett stort antal personer och de sammanlagda löneutgifterna för dessa skilda slag av funktionärer belöpa sig givetvis till ansevärd totalbelopp. De sakkunniga låta bero vid vad nu anmärkts och anse sig icke kunna närmare ingå på frågan om de besparingsmöjligheter, som — även med hänsyn tagen till genom kontrakt anställda befattningshavares berättigade ersättningsanspråk — även på detta område skulle föreligga.

Det är uppenbarligen förenat med svårigheter att närmare angiva storleken av det företag, som, därest all handel med motorbränsle förenades på en hand, skulle kunna ersätta de nuvarande konkurrerande firmorna på området. Såsom framgår av bilagan G, har emellertid de sakkunnigas i och för utredningen anlitade ombud för sin del kommit till uppfattningen, att ett företag med, högt räknat, 60 procent av de nu befintliga företagets organisation och anläggningar skulle vara tillräckligt för den svenska marknadens förseende med bensin och brännolja.

De nu återgivna resultaten av de verkställda utredningarna lära vid bedömandet av frågan om lämpligheten av en statlig importreglering icke kunna lämnas obeaktade.

Väl skulle möjligen kunna anföras, att den nuvarande överorganisationen så tillvida icke nämnvärt skadar vårt lands intressen, som det här till vida övervägande del rör sig om utländskt kapital. Frånsett den industriella verksamhet med förädling av nativ olja, som bedrivs av ett svenskt företag och varom nu icke är tal, torde svenskt kapital endast i mindre grad hava bundits i de undersökta bolagens anläggningar och handelsrörelse i övrigt. I anslutning härtill kunde man måhända även vilja göra gällande, att det ur den svenska nationalhushållningens synpunkt är likgiltigt, om bolagen hava ett större eller mindre antal personer anställda i sin tjänst, ja en rationalisering på området skulle t. o. m. kunna mötas av invändningar med hänsyn till att många personer härigenom komme att förlora sina anställningar. De sakkunniga kunna emellertid för sin del icke tillmäta sådana synpunkter nämnvärd betydelse. De måste fastmera för sin del beteckna den uppenbara överorganisationen inom den undersökta handelsnäringen som ur landets synpunkt över-

vägande oläglig och skadlig. Givet är nämligen, att förräntningen och amorteringen av det i rörelsen investerade onödigt stora kapitalet måste utgöra en tung belastning å densamma och att detta förhållande — såsom redan understrukits — måste stärka de utländska intressenas strävanden att, när tillfälle därtill gives, uttaga ett i förhållande till de onödigt stora omkostnaderna kalkylerat högre detaljpris. Skulle den ifrågavarande handelsverksamheten i sin helhet övertagas av ett enda företag, vilket ägde full frihet att avveckla onödiga anläggningar av skilda slag och att begränsa den anställda personalen till det verkligt nödvändiga och vilket därjämte — och denna synpunkt förtjänar icke minst beaktande — skulle kunna undgå de nuvarande betydande utgifterna för representation och reklam — d. v. s. ett företag, som i allmänhet kunde rationalisera hela verksamheten på ett affärsmässigt fullt tillfredsställande sätt — så borde minut-handelspriset å det importerade motorbränslet kunna gestaltas avsevärt förmånligare för konsumenterna, än vad nu är fallet. Varje sänkning av bensinpriset med ett öre per liter innebär en besparing för konsumenterna av denna artikel å omkring $4\frac{1}{2}$ miljoner kronor, varje prissänkning å brännolja med ett öre per kilogram en besparing av omkring $2\frac{1}{4}$ miljoner kronor samt varje nedsättning i priset på fotogen med ett öre per kilogram en besparing av närmare 800 000 kronor. Med dessa siffror för ögonen torde man icke böra underskatta de fördelar, som en till botten gående sanering av den här behandlade handelsrörelsen skulle kunna föra med sig.

Med avseende å driftsresultaten för de undersökta firmorna framgår av sammanställningen, att nettoresultatet å rörelsen i sin helhet, med hänsyn tagen till räntor, åren 1929, 1931 och 1932 var en sammanlagd förlust av respektive 1 247 870, 5 703 566 och 13 436 534 kronor. Nettoresultatet å rörelsen i sin helhet, utan hänsyn tagen till räntor, var för år 1929 en vinst av 254 854 kronor, men för åren 1931 och 1932 förluster å respektive 3 621 020 och 11 432 319 kronor. Erinras må härvid även, vad redan omnämnts, nämligen att moderbolagen i en eller annan form gottskrivit dotterbolagen betydande belopp för att förebygga att dessa sistnämnda jämlikt aktiebolagslagen skulle nödgas träda i likvidation samt att totalsumman av dessa belopp — vilka icke avdragits före framkomsten av driftsresultaten — för de tre åren 1930—1932, enligt vad kunnat utrönas, utgjorde 35 201 260 kronor. De ifrågavarande synnerligen ogynnsamma driftsresultaten för de senast förflutna åren kunna i förstone väcka tvivel på lämpligheten av en sådan rörelses som den ifrågavarande inlösen och övertagande av staten. Så tillvida läser icke saknas fog för en sådan uppfattning, som varken i vårt land eller i andra länder statsmonopol ansetts ändamålsenliga annat än när monopolen omfattat sådan industriell verksamhet eller handelsrörelse, som på grund av sin natur kunnat beräknas komma att giva staten avsevärda inkomster, under det att statsmonopol sällan ifrågasatts på områden, där den fria företagareverk-

samheten arbetat under svårigheter och med ansemliga förluster. Därest de anförda driftsresultaten verkligen avspeglade den förevarande importhandelns ekonomiska framtidsmöjligheter, borde också tanken på en statlig reglering av denna import enligt de sakkunnigas bestämda mening förfalla.

Läget bör emellertid icke bedömas på det sätt som nu angivits. De ifrågasvarande driftsresultaten kunna, såsom i det föregående understrukits, på intet sätt anses lämna en rättvisande bild av den ifrågasvarande handelsnäringens framtidsmöjligheter i vårt land. Skälen härtill hava redan angivits. De förenämnda otillfredsställande driftsresultaten äro till icke ringa del en följd av den överorganisation, varom nyss talats. De sakkunniga hava till vägledning för sitt bedömande av frågan inom sig verkställt vissa överslagsberäkningar rörande framtidsutsikterna för ett statligt importmonopol på området och hava på grund härav ävensom av inhämtade upplysningar och synpunkter, som i övrigt kunna anläggas på ämnet, för sin del kommit till den allmänna uppfattningen, att utsikterna för ett tillfredsställande driftsresultat av ett statligt monopol på området under vissa förutsättningar icke te sig ogynnsamma.

6. Olika riktlinjer för anordnandet av en statlig reglering av importen till riket av motorbränsle.

Därest vid frågans fortsatta beredning övervägande skäl skulle anses tala till förmån för en statlig reglering av importen till riket av sådana mineraloljeprodukter, varom nu är fråga — i det följande sammanfattade under beteckningen brännoljor — uppställer sig spørsmålet om den lämpligaste formen för en sådan reglering.

Statliga regleringar av nu åsyftad natur kunna i stort sett genomföras efter två skilda huvudlinjer, till vilka förebilder även finnas i redan träffade anordningar på andra områden av vårt lands näringsliv.

Den ena huvudformen för ett statsmonopol är den som valdes, då aktiebolaget Svenska tobaksmonopolet bildades på grundval av en särskild förordning, som åt staten lämnade den sedermera till monopolbolaget överlåtna ensamrätten att importera tobak och tobaksvaror samt att tillverka tobaksvaror. Samma huvudlinje kan anses ligga till grund för skapandet av aktiebolaget Vin- & spritcentralen. Detta tillkom visserligen såsom ett enskilt företag, vilket efter frivilliga överenskommelser inköpte alla reningsverken för brännvin och alla vinhandelsaffärer i riket, men det har sedermera fått den förankring i lagstiftningen, som praktiskt taget gjort detsamma till ett statsmonopol i egentlig mening. Denna första huvudlinje för en statlig reglering av importen och tillverkningen på ett visst område förutsätter — och aktiebolaget Svenska tobaksmonopolet torde härvid närmast böra komma till jämförelse — en inlösen från statens sida av på området verksamma enskilda företags rörelse i dess hel-

het eller i viss omfattning, och den innebär, att staten — ehuru genom en monopolstyrelse som mellanhand — övertager den näringsrörelse, varom är fråga. Det blir alltså, jämväl vad importhandeln beträffar, svenska staten, som genom ett sitt verkställande organ verkställer uppköpen i utlandet, och det blir — i ett sådant fall som det nu föreliggande — med svenska staten, som de utländska världsfirmorna på oljeområdet vid en sådan lösning av frågan skulle komma att träda i affärsförbindelser.

Den andra huvudlinjen för en statlig reglering av importen av brännolja äger förebilder i det s. k. spannmålsmonopolet ävensom i det på sockerfabriksbolagen inom riket överlätna monopolet å import av socker och innebär i korthet, att staten genom lag tillförsäkras ensamrätt till importen av den vara eller de varor, som det i varje fall gäller, men genom kontrakt överlåter denna sin rätt till en för ändamålet bildad förening av vederbörande enskilda intressenter, i vilken förenings styrelse statsintresset tillförsäkras utslagsgivande bestämmanderätt och vilken förenings stadgar fastställas av Kungl. Maj:t. I en av inom finansdepartementet tillkallade sakkunniga den 15 mars 1933 avlämnad utredning med förslag angående importmonopol å kaffe framlades förslag till ett monopol, grundat på den nu angivna senare huvudlinjen för ett statsmonopols inrättande.

De sakkunniga hava, med avseende å den nu föreliggande frågan, närmare övervägt de skäl, som kunna anföras såväl för som emot en reglering av brännoljaimporten, anordnad enligt den sistnämnda av de båda ovan nämnda riktlinjerna och hava, i syfte att göra denna prövning så fullständig som möjligt, låtit utarbeta förslag till för en sådan lösning av frågan erforderliga författningar. Sålunda hava till de sakkunnigas bedömande förelegat ett förslag till förordning angående reglering av införseln av bensin jämte vissa andra slag av mineralolja, ett förslag till kontrakt mellan svenska staten och en förening, förslagsvis benämnd Svenska mineraloljaimporten u. p. a., samt ett förslag till stadgar för sistnämnda förening, samtliga dessa förslag i sina huvudlinjer anslutande sig till motsvarande förordningar, kontrakt och stadgar i fråga om spannmåls- och sockermonopolen ävensom till det av nyssnämnda sakkunniga den 15 mars 1933 avgivna förslag med avseende å en statlig reglering av införseln av kaffe. Med hänsyn till de importvaror, det nu gäller, samt här särskilt uppstående frågor om inblandning av inhemsk sprit i motorbränsle m. m. hava förslagen i fråga givetvis blivit i åtskilliga punkter annorledes utformade. Då emellertid denna linje för frågans lösning, som av det efterföljande framgår, måste anses avsevärt underlägsen det ovan först nämnda alternativet, torde det icke vara erforderligt att här återgiva dessa förslag till förordning, kontrakt och stadgar, och detta så mycket mindre som vissa däri berörda specialfrågor upptagas i de förslag till författningar, som anknyta sig till den i det följande närmare omhandlade linjen för ett eventuellt statsmonopol på området.

I sin förenämnda utredning angående importmonopol på kaffe anförde de för detta ändamål tillkallade sakkunniga, bland annat, att ett statsföretag av den typ, som aktiebolaget Svenska tobaksmonopolet representerar, möjligen vore den nödvändiga eller lämpligaste lösningen, när det gällde monopolisering av en näring, som hade sin tyngdpunkt helt eller huvudsakligen förlagd till en inhemsk industriell produktion. Koncentrationen till ett storföretag — fortsatte samma sakkunniga — ofta genomförbar endast genom statens medverkan, skapade i ett dylikt fall många förutsättningar för produktionens tekniska förbättrande och möjliggjorde i olika avseenden en ändamålsenligare och billigare drift. Efter att enligt enahanda tankegång hava berört spritmonopolet framhöllo emellertid samma sakkunniga på tal om kaffehanteringen, att denna framför allt vore en handelsverksamhet, där importhandeln vore den primära och utslagsgivande faktorn för rörelsens gestaltning och där det industriella inslaget, nämligen rostningen, icke förändrade mycket av hanterings uppbyggnad såsom främst en köpmannanäring. Visserligen vore det ingalunda otänkbart, att även åt ett monopol på detta område giva formen av ett storföretag, som efter övertagande av de privata utövarnas rörelse bedreve verksamheten som helhet i en sluten organisation för det allmännas räkning. Men skapandet av ett dylikt monopol torde, ansåge nämnda sakkunniga, för där föreliggande fall kunna sägas utgöra användande av ett större våld än nöden krävde. De syften, som ur statens synpunkt där skulle tillgodoses, syntes kunna vinnas genom en enklare anordning med undvikande av de komplikationer och svårigheter av ekonomisk och annan art, som vore förenade med den enskilda näringens upphörande.

Då den av bensenbolagen inom riket bedrivna verksamheten — från sett den av firman A. Johnson & C:o utövade industriella rörelsen — i stort sett är en ren handelsverksamhet, och då skyldigheten att inblanda sprit i det importerade motorbränslet icke härutinnan skulle medföra någon ändring av betydelse, kunde vad nyssnämnda sakkunniga på tal om kaffehanteringen anført möjligen synas tillämpligt jämväl på handelen med brännolja. Uppenbart är, att en statlig reglering av brännoljaimporten utan statsinlösen av de enskilda företagen befriade statsmakterna från ett stort antal med en statsinlösen förenade problem ävensom från den av en dylik inlösen påkallade medelsanskaffningen. Givet är vidare, att mindre ansvar och sannolikt även mindre kompetenskrav behövde ställas på statens representanter i styrelsen för en importförening, vars medlemmar, d. v. s. vederbörande importföretag, fortfarande komme att ombesörja det kommersiella arbetet, än på den statliga ledningen i ett statsmonopol efter tobaks- och spritmonopolens förebilder. Överhuvud taget skulle ju en sådan statlig importreglering innebära ett långt mindre ingripande i näringsfriheten än genomförandet av ett verkligt statsmonopol, och den kunde måhända ur såväl princi-

piella som praktiska synpunkter i förstone förefalla som den mest tilltalande.

Ä andra sidan äro de skäl, som kunna anföras gentemot den nu diskuterade lösningen, enligt de sakkunnigas uppfattning öfvervägande.

Det må härvid först ånyo bringas i erinran, att alla de inom riket verk samma större importbolagen allenast äro dotterbolag till utländska världsföretag, vilka världsföretag därtill i ett par fall praktiskt taget ledas av statsmakterna i vederbörande länder. Att genom lagstiftning i en gemensam förening sammanföra sådana företag med bibehållande i viss grad av vart och etts kommersiella frihet, men med friheten så begränsad, att den statliga ledningen av föreningen skulle kunna nedskära inköpskvantiteten för än det ena och än det andra importbolaget, torde bliva förenat med så betydande olägenheter och skulle kunna medföra sådana komplikationer, att det redan på grund härav lärer vara uteslutet att införa en dylik anordning. Förhållandena på förevarande område äro i detta hänseende så olika mot dem, med vilka man har att räkna i fråga om kaffeimporten, att jämförelser knappast kunna göras. Ytterligare tillkommer, att den ekonomisering vid de transoceaniska inköpen, som enligt vad förut nämnts torde kunna beräknas vid en fullt genomförd monopolorganisation, och den härmed förenade möjligheten att tillhandahålla landet ett billigare motorbränsle ej synes kunna genomföras med bibehållen inköpsrätt för de nuvarande importfirmorna. En sådan ekonomisering förutsätter nämligen en oinskränkt möjlighet för importmonopolets ledning att kontrahera om inköp, varhelst sådana vid en given tidpunkt ställa sig fördelaktigast, samt att vid lagringen inom landet fritt disponera över de härstädes befintliga ocean-anläggningarna. Skall en statlig reglering av brännoljeimporten öfverhuvud taget kunna leda till ett av främmande intressentgrupper mera oberoende handhavande av engroshandeln, måste den statliga regleringen läggas efter en sådan linje, att staten disponerar över ocean-anläggningarna.

Även vad av utredningen i övrigt framgått talar icke till förmån för den enklare formen av importreglering. Utredningen har ju givit vid handen, att en högst betydande överorganisation råder inom bensinhandeln. Det har påvisats, bland annat, att importbolagen i långt större utsträckning än som motsvarats av det verkliga behovet anlagt utminuteringsställen runt om i landet, att distributionsapparaten för bensinens försäljande i detalj härigenom blivit utomordentligt stor samt att en betydande del av det här nedlagda kapitalet är att betrakta som överkapitalisering, vilken får betalas av konsumenterna. Det har ävenledes framhållits, att det antal personer, som bolagen hålla i sin tjänst, är långt större än vad vid rörelsens koncentration i ett enhetligt monopolföretag skulle bliva nödvändigt. Även de, som ur principiella och andra synpunkter ställa sig tveksamma gentemot en monopolorganisation, torde icke kunna undgå att på grund av nu anförda förhållanden tillmäta monopollinjen företräde framför

den enklare importregleringsanordningen. Ty ingen av de besparings- och rationaliseringsåtgärder, varom nu är fråga, med åtföljande möjligheter till det inhemska marknadsprisets nedbringande skulle ju kunna vinnas, därest statsregleringen inskränkte sig till en sådan ensamrätt för staten till import samt ett sådant överlåtande av denna statens ensamrätt till de nuvarande firmorna, som denna lösning av frågan i huvudsak innebär. Slutligen bör erinras om de fiskaliska intressen, vilka äro knutna till de nuvarande importbolagens beskattning och vilka givetvis icke skulle bliva tillgodosedda genom en sådan form för den statliga regleringen, som innebure, att dotterbolagen finge fortbestå och — om ock jämlikt vissa statliga direktiv — fortsätta sin enskilda rörelse. Man torde mera allmänt kunna uttala, att statliga importorganisationer i enlighet med de nuvarande anordningarna i fråga om spannmål och socker mera hava karaktären av tillfälliga kristidsanordningar, under det att en statlig reglering av brännoljeimporten måste förutsättas få bestående natur. De sakkunniga vilja uttrycka sin uppfattning i frågan sålunda, att en statlig importreglering beträffande brännolja med nyssnämnda importorganisationer som förebild ur de skilda synpunkter, som här kunna ifrågakomma, innebär så obetydliga fördelar eller sådana olägenheter, att, om valet stode mellan ett sådant ingripande å ena sidan och den bestående fria importhandeln å den andra, tillräckligt bärande skäl skulle saknas för ett statsingripande.

De sakkunniga anse följaktligen ett statligt oljemonopol, grundat på inlösen av de nuvarande importbolagens rörelse, vara det alternativ, som bör komma under omprövning.

7. Vissa uppkommande spörsmål vid övervägandet av frågan om införandet av ett statligt importmonopol å motorbränsle.

Författningsförslag.

Vid övervägande av frågan om införandet av ett sådant statsmonopol, varom nyss nämnts, uppstålla sig åtskilliga frågor till besvarande. De sakkunniga skola här beröra de viktigaste bland dessa.

Jämte de här i landet verksamma dotterföretagen till utländska moderbolag, vilka förmedla den vida övervägande importen av brännolja till riket, förefinnes — såsom i det föregående vid flera tillfällen nämnts — sedan några år tillbaka ett inom riket verksamt svenskt industriellt företag, nämligen det av firman A. Johnson & C:o ägda aktiebolaget Nynäspetroleum, som av importerad crude oil tillverkar bland annat bensin. Man har följaktligen att överväga, huruvida ett eventuellt statligt oljemonopol lämpligen borde utsträckas till att omfatta jämväl detta företags rörelse och samma företag i anslutning härtill borde bliva föremål för statsinlösen, eller om övervägande skäl tala för att företaget ifråga — liksom naturligtvis eventuella nya företag av samma natur — lämpligen bor-

de ställas utanför monopolet. Det sistnämnda skulle innebära, att företaget ifråga bibehölles vid rätten att fritt importera erforderliga råvaror och att utan statens ingripande bedriva sin industriella verksamhet. Det skulle allenast i så måtto inbegripas under regleringen, att det förpliktades försälja av detsamma tillverkade brännoljor till monopolbolaget eller för export eller — och härtill återkommes nedan — för bunkringsändamål. Den ifrågavarande industriella anläggningen torde, enligt vad de sakkunniga inhämtat, i tekniskt avseende stå på ett högt plan och dess inköspolitik lär på ett förtjänstfullt sätt anpassas efter från olika länder och världsfirmor avgivna offerter å råvaran. Ur den svenska nationalhushållningens synpunkt torde bolagets verksamhet även så tillvida kunna anses vara av betydelse, att den utgör det första försöket att inom riket i större skala framställa de färdiga brännoljeprodukterna. I den mån verksamheten utvecklas, kommer den sålunda att i vissa hänseenden minska vårt lands beroende av de utländska oljebolagen. De sakkunniga hava väl å ena sidan beaktat, att ett statligt förvärv jämväl av detta företag skulle göra det ifrågasatta oljemonopolet mera fullständigt och enhetligt, och det torde i detta sammanhang kunna erinras om, att det framför allt var den industriella driftens övertagande av staten, som var det väsentliga vid tobaks- och spritmonopolens genomförande. En viss tvekan med avseende å lämpligheten av den ifrågavarande industriella rörelsens fortvaro såsom enskild rörelse kan även så tillvida göra sig gällande, som fullt säkra garantier svårligen kunna på förhand av statsmakterna lämnas för att en dylik verksamhet, därest den nu lämnas utanför monopolet, jämväl i framtiden kommer att bibehållas i denna ställning. Å andra sidan vilja de sakkunniga framhålla, att de till förman för ett statligt oljemonopol anförda motiven knappast hava någon giltighet med avseende å sagda företag. Dettas fortsatta verksamhet som fritt företag försvårar i ingen mån det statliga monopolets verksamhet. Vissa skäl tala sålunda för att låta denna industriella rörelse — vilken ju måste bedömas ur andra synpunkter än de övriga importbolagens handelsverksamhet — fortgå och utvecklas. De sakkunniga hava i varje fall för sin del i det här bifogade författningsutkastet utgått från att det ifrågavarande företaget icke bör bliva föremål för inlösen av staten.

I enlighet härmed föreslås i det härvid fogade, av de sakkunniga utarbetade förslaget till förordning angående statsmonopol å partihandeln med brännoljor, att ensamrätten för staten att idka partihandel med brännoljor (monopolrättigheten) så tillvida begränsas, att (jfr författningsförslagets 4 §) den, som vill inom riket tillverka brännoljor allenast har att därom göra skriftlig anmälan till kontrollstyrelsen och underkasta sig erforderlig kontroll över att tillverkade brännoljor icke användas för andra ändamål än försäljning till monopolets utövare, för export, för drift eller utrustning av fartyg (varom ytterligare nedan) samt, med viss begränsning, i egen rörelse. Den nämnda kontrollen föreslås anord-

nad på bekostnad av monopolets utövare och utövad av kontrollstyrelsen. Sådan tillverkare skall jämlikt 6 § andra stycket a) i författningsförslaget kunna utan hinder av importmonopolet till riket införa för tillverkningen erforderlig nativ olja (crude oil).

En andra fråga gäller ordnandet av detaljhandeln med brännolja, därest ett statligt oljemonopol skulle komma till genomförande.

Man kommer härvid först in på spørsmålet, huruvida en statlig inlösen av oljebolagens rörelse lämpligen borde omfatta endast engrosrörelsen. Detta skulle innebära, att vederbörande firmor nödgades behålla servicestationer, bensinpumpar och övrig materiel för varornas distribution i minut. En sådan klyvning av varje importfirmas verksamhet i å ena sidan engrosrörelse samt å den andra detaljhandel läte sig visserligen genomföra. Den verkställda utredningen har givit vid handen, att inga oöverkomliga svårigheter skulle uppstå för en värdering endast av den förra grenen av firmornas verksamhet. Ett sådant förfarande vid monopolets inrättande skulle även för staten medföra avsevärda fördelar. Inlösningssummorna skulle härigenom väsentligt reduceras och det statliga oljemonopolet skulle redan från början vara befriat från den med detaljhandels handhavande förenade betydande ekonomiska belastningen — en viktig och för oljemonopolets bedömande betydelsefull begränsning i monopolets verksamhet — kunde en sådan partiell inlösen onekligen förefalla som den ur såväl statsfinansiell som organisatorisk synpunkt lämpligaste utvägen.

Emellertid hava de sakkunniga funnit allvarliga betänkligheter möta mot denna vägs beträdande. Då starka skäl av nationalekonomisk, fiskalisk eller annan natur påkalla inrättandet av ett statligt monopol, läser enligt nutida rättsuppfattning hinder icke möta för enskilda företags inlösen enligt rättvisa värderingsgrunder, och detta gäller givetvis ej endast av svenska medborgare ägda men även inom riket domicilierade, av utlänningar ägda företag. Exempel på statsmonopols inrättande enligt sådana grunder finnas ju icke blott inom vårt land utan även i många andra länder med västerländsk lagstiftning och västerländska rättsuppfattningar. Däremot synas invändningar med fog kunna göras mot att staten genom lagstiftning ålade enskilda rättsinnehavare att till densamma avträda allenast en viss del eller en viss gren av sina innehavda företag eller sin ekonomiska verksamhet, och synnerligast bjuder det emot att tänka sig ett sådant förfarande tillämpat på så sätt, att ett företags under normala förhållanden mera vinstgivande del — i det förevarande fallet oljebolagens engrosrörelse — bleve föremål för inlösen, medan dess under nuvarande förhållanden mest förlustbringande del — d. v. s. här

detaljhandeln med tillhörande distributionsanläggningar — lämnades kvar i bolagens ägo. Mot ett sådant förfaringssätt kunde med skäl invändas, att de till grund för engrosrörelsens inlösen bestämda värderingsgrunderna — även om de i och för sig vore rättvisa och skäligen — sedda i belysning av den övriga rörelsens kvarlämnande i firmornas besittning bleve obilliga. Det synes i ett fall som det föreliggande sannolikt, att oljebolagen ifråga, sedan deras engrosrörelse blivit övertagen av staten, bleve nödsakade att med stora förluster avyttra den detaljhandelsrörelse, som de fortfarande skulle äga rätt att bedriva. Den omständigheten, att bolagen i det förevarande fallet ägas av utländska intressenter, förändrar icke frågans ömtåliga karaktär. Man torde snarare kunna göra gällande, att detta förhållande skulle medföra ännu mera egendomliga konsekvenser än om firmorna vore svenska företag. Efter en dylik klyvning komme ju engrosrörelsen att drivas av ett svenskt statsmonopol, medan detaljhandelsrörelsen fortfarande komme att förbli i händerna på utländska intressenter, vilka troligen skulle sakna nämnvärt intresse av att på ett tillfredsställande sätt handhava denna återstående gren av sin förutvarande verksamhet. Friktioner mellan det statliga oljemonopolet och de kvarvarande utländska intressena förefalla icke uteslutna. Skulle man gentemot vad nu anförts invända, att oljebolagen — på sätt erinrats — på grund av den inbördes konkurrensen drivits till en långt större utbyggnad av sina distributionsnät än vad som motsvarar behovet inom landet med åtföljande ökad ekonomisk belastning av sin detaljhandelsrörelse och att staten vid oljemonopolets genomförande icke skulle kunna anses förpliktad utgiva ersättning för dessa bolagens »krigskostnader», så måste å andra sidan framhållas, att denna utveckling har sin naturliga förklaring i hittills rådande förhållanden. Samma utveckling har ju för övrigt ägt rum i de flesta andra länder. Det synes de sakkunniga sålunda vara skäligen och riktigt, att staten vid en eventuell inlösen av de nu omhandlade företagen inlöser dessas rörelse i sin helhet. Vid sådant förhållande blir det ett särskilt problem, som efter oljemonopolets inrättande påkallar sin lösning, på vad sätt och efter vilka riktlinjer monolet skall avhända sig den övervägande del av distributionsnätet, som jämväl i fortsättningen lämpligen bör innehavas av enskilda.

I anslutning till sin nu utvecklade uppfattning förorda de sakkunniga i det härvid fogade utkastet till förordning om vad iakttagas skall i avseende å införande av statsmonopol å partihandeln med brännolja, att statsinlösen skall äga rum jämväl av de nu omhandlade oljebolagens detaljhandelsrörelse. I förslaget till förordning angående statsmonopol å partihandeln med brännolja (jfr författningsförslagets 2, 3 och 7 §§) föreslås vidare, att detaljhandeln med brännolja skall vara fri, likväl under iakttagande därav, att monolets utövar äger bestämma de pris, som olika slag av brännolja i detaljhandeln högst må betinga.

Med avseende å grunderna för värderingen av de företag, vilka skulle bliva föremål för inlösen, må till en början anmärkas, att dessa grunder till följd av här föreliggande särskilda förhållanden och med hänsyn till en nyare tids erfarenheter synas böra utformas ganska olika mot dem, vilka på sin tid följdes vid tobaksmonopolets inrättande. Inlösen bör ske av vederbörande företags cisterner, bensinpumpar och andra anläggningar för förvaring eller distribution av brännolja, tankfartyg, tankvagnar, tankbilar och andra lösa inventarier, uteslutande eller huvudsakligen använda för forsling eller förvaring av brännolja, samt partihandlare tillhörigt inom riket befintligt lager av brännolja m. m., därvid iakttages, att inlösningskyldigheten omfattar endast fullgod vara. Det inlösningspris, som fastställes för egendom, som här avses, bör bestämmas efter vad egendomen prövas skäligen vara värd med hänsyn tagen till dess fortsatta användbarhet vid handel med brännolja. De sakkunniga anse nämligen för sin del, att varken bokföringsvärdena eller anläggningsvärdena eller än mindre brandförsäkringsvärdena härvid böra tillmätas nämnvärd betydelse. Med avseende å fastigheter och inventarier, vilka såsom obehöfliga för statsmonopolet icke bliva föremål för inlösen och vilka kunna anses komma att undergå värdeminskning till följd av att partihandlarens rörelse upphör, bör partihandlaren äga påfordra viss ersättning för värdeminskning. Är fastigheten icke eller blott i mindre grad speciellt inredd i syfte att göra den användbar för rörelsen, blir värdeminskningen ringa. I annat fall bör fastighetens värde bedömas med hänsyn till dess användbarhet i den allmänna marknaden efter rörelsens nedläggande. Detta sistnämnda torde enligt numera vedertagna värderingsgrunder innebära, att ersättningen för värdeminskning, vad fastigheter angår, kommer att befinnas vara väsentligt mindre än vad som beräknades vid det inlösningsförfarande, som på sin tid ägde rum, då tobaksmonopolet inrättades. Detsamma torde gälla om ersättningen för värdeminskning av inventarier, som ej bliva föremål för inlösen. I den mån partihandlare med brännolja för sin rörelse förhyrt lokaler eller träffat avtal om annan nyttjanderätt, skall staten vara skyldig att övertaga hans skyldigheter på grund härav efter samma allmänna värderingsgrunder, som nu angivits för fastigheter och inventarier. Beträffande här berörda frågor hänvisas till 1, 2, 3, 4, 5 och 6 §§ i det vidfogade utkastet till förordning om vad iakttagas skall i avseende å införande av statsmonopol å partihandeln med brännolja.

Ifråga om ersättning för förlorad näringsverksamhet — som vid tobaksmonopolets tillkomst utgick med ansevärd belopp och som jämväl vid inlösen av ekonomiska företag av andra slag mången gång kan bliva betydande — ställa sig förhållandena i det föreliggande fallet på ett för statsverket vida förmånligare sätt. Därest åt de nu omhandlade oljebolagen skulle ifrågasättas en sådan ersättning för sin »good-will», har den av de sakkunniga i egenskap av undersökningsmyndighet verkställ-

da och ovan sammanfattade utredningen tydligt givit vid handen, att resultatet av företagens verksamhet under de senaste åren varit sådant, att något »good-will»-värde hos företagen icke kan anses föreligga. Nettoresultatet hos samtliga de undersökta företagens rörelse i sin helhet, utan hänsyn tagen till räntor, utgjorde — som förut nämnts — för år 1929 254 854 kronors vinst samt för åren 1931 och 1932 respektive 3 621 020 och 11 432 319 kronors förlust. Med utgångspunkt från att inlösen skulle ske med ledning av 1932 års driftsresultat — och från något annat år än detta senast tilländalupna kunna de sakkunniga här givetvis icke utgå — falla de vid tobaksmonopolets inrättande fastställda reglerna för ersättning för beräknad handelsvinst utanför diskussion.

I det vidfogade utkastet till förordning om vad iakttagas skall i avseende å införande av statsmonopol å partihandeln med brännoljor hava de sakkunniga, i anslutning till denna sin uppfattning, uteslutit bestämmelser om ersättning för förlorad näringsverksamhet.

På sätt i det föregående anmärkts, skulle ett statligt oljemonopol kunna bedriva den för rikets förseende med importerat motorbränsle erforderliga engrosrörelsen med en väsentligt mindre personal än den i de nuvarande importbolagens tjänst anställda personalstyrkan. Som följd härav komme, i sammanhang med en statsinlösen av företagen, ett betydande antal anställda personer att bliva överflödiga. Förpliktelse komme följaktligen att inträda för staten att i viss omfattning och efter skäliga grunder utgiva personliga ersättningar till de avskedade. Med avseende å dessa spörsmål hänvisa de sakkunniga till innehållet i 7 och 8 §§ av det vidfogade utkastet till förordning om vad iakttagas skall i avseende å införande av statsmonopol å partihandeln med brännoljor. Det framgår därav, att såsom villkor för erhållande av personlig ersättning skola gälla vissa närmare preciserade villkor. För bestämmandet av ersättningen skall på visst sätt beräknas »medelårsinkomsten» under de två närmaste kalenderåren före monopolets ikraftträdande. Ersättningen skall utgå med belopp, motsvarande en halv medelårsinkomst för den verksamhetstid, som omfattar de fyra närmaste kalenderåren före monopolets ikraftträdande. För varje tidigare helt verksamhetsår ökas ersättningen med en femtedels medelårsinkomst, dock endast i den mån varje sådant verksamhetsår motsvaras av två ersättningstagarens levnadsår utöver fyllda 25 år. Ersättningen må icke i något fall utgå med högre belopp än fyra gånger medelårsinkomsten och ej heller med högre belopp än 100 000 kronor. I vissa fall kan skäligt understöd utgå, antingen på en gång eller i form av livränta.

På grund av det jämförelsevis ringa antal företag, det här gäller, samt företagens likartade rörelse synes värderingen av dem kunna verkställas av en för ändamålet tillsatt nämnd utan underlydande organ. Nämnden kan förslagsvis bestå av sex ledamöter, varav tre ständiga, som utses av Kungl. Maj:t, och tre, som utses för de särskilda ersättningsfrågor-

na av den partihandlare, vars företag är i fråga. Kungl. Maj:t förordnar en av de ständiga ledamöterna till nämndens ordförande. Uppstå inom nämnden olika meningar och äro å ömse sidor lika många ledamöter, bör ordföranden äga utslagsröst. Genom en sådan anordning tillförsäkras varje företag behörigt inflytande på värderingen av sin rörelse. Mot nämndens beslut bör klagan icke kunna föras. Enligt denna tankegång hava bestämmelserna i 9 § av det nyssnämnda utkastet till förordning utarbetats, och torde med avseende å ytterligare detaljer få hänvisas till samma paragraf ävensom till de efterföljande 10 och 11 §§ i samma författningsutkast.

Såsom ovan framhållits, utgå de sakkunniga från att det statliga monopolet i princip icke skall bibehålla det stora distributionsnät, som det övertager i och med företagens inlösen. Det ligger ju i öppen dag, att en central statlig administration av denna över hela riket utbredda detaljhandelsrörelse skulle stöta på synnerligen stora svårigheter. De sakkunniga föreställa sig emellertid, att monopolet undantagsvis kan komma att driva detaljhandel, medan den övervägande mängden av bensinstationer, så snart ske kan, bör av monopolet försälgas till enskilda eller ock av monopolet nedläggas. En sådan successiv avyttring av den huvudsakliga delen av det nuvarande distributionsnätet inom landet torde icke komma att möta oöverkomliga svårigheter. Ett stort antal av ifrågavarande pumpstationer äro uppställda hos handlande, vilkas bensinförsäljning endast utgör en gren av deras näringsverksamhet. Ofta omfattar denna sistnämnda dessutom hållande av reparationsverkstad och garage etc. samt handel med förnödenheter inom motorbranschen m. m. Då bensinförsäljningen i detalj alltjämt blir förenad med en viss vinst, lära dylika personer icke underlåta att uppträda som spekulanter å pumpanordningarna. Emellertid bör — i anslutning till vad förut anförts — icke lämnas obeaktat, att, vid denna avveckling av minuthandeln, sammanlagt ganska ansevärliga förluster likväl icke torde kunna undvikas för monopolbolaget, förluster som icke kunna siffermässigt uppskattas och än mindre närmare beräknas. Denna obestridda olägenhet är med den av de sakkunniga förordade omfattningen av statens inlösningsplikt oundviklig. Då emellertid avvecklingen i fråga är ett engångsförfarande, kunna riskerna näppeligen bliva svåröverskådliga och förlusterna få täckas genom de vinster, som monopolbolaget kan antagas komma att göra å sin engroshandel. Det bör därjämte ånyo bringas i erinran, att ett icke ringa antal av de nuvarande pumpstationerna vid denna avveckling torde komma att nedläggas, vilket visserligen å ena sidan ökar monopolbolagets temporära förluster men å den andra leder till den i det föregående som synnerligen önskvärd betecknade rationaliseringen av det nuvarande detaljhandelssystemet med åtföljande möjligheter till minskning i spännvidden mellan monopolbolagets utförsäljningspriser och detaljhandelspriserna. Vid nedläggning av ett flertal pumpstationer å samma

plats ökas för övrigt omsättningen vid den station, som bibehålles, varigenom stationens värde ökas, ett förhållande som minskar förlusten för mono-polet på de nedlagda stationerna. Att enstaka belägna och för trafik-ken behövlige pumpstationer icke komma att nedläggas ligger i sakens natur. I syfte slutligen att trygga konsumenterna mot obehörig prisupp-skörtning hålla de sakkunniga för möjligt, att monopolbolaget kan för-anledas åsätta den vid pumpstationerna saluhållna brännoljan ett högsta pris, gällande tills vidare intill dess ny sådan prissättning av mono-polet bestämmes, vilket högsta pris antingen kan vara lika inom hela riket eller ock, till följd av fraktkostnader m. m., bestämmas något olika inom skilda landsdelar. Såsom redan nämnts, har 7 § i förslaget till förord-ning angående statsmonopol å partihandeln med brännoljor formulerats med beaktande härav.

Med avseende å övriga mera principiella frågor, som uppstålla sig vid det nu diskuterade statliga oljemonopolets bedömande, vilja de sakkun-niga — som finna en specialmotivering till de utarbetade författnings-förslagen icke behöva ifrågakomma — inskränka sig till att anmärka följande.

På sätt av det föregående framgått, skulle det ifrågasatta statsmono-polet omfatta partihandeln med allenast sådana oljeprodukter, som kun-na sammanfattas under beteckningen brännoljor. På uppdrag av de sak-kunniga har docenten E. Norlin verkställt en utredning rörande den inne-börd, som i förevarande sammanhang torde böra givas åt sagda begrepp. Denna utredning har sammanfattats i bilaga H vid detta betänkande. På grundval härav hava de sakkunniga ansett sig böra i 1 § första stycket an-giva förordningens tillämpningsområde till att omfatta bergolja och skif-ferolja samt av dem framställda, vid $+20^{\circ}$ C flytande ämnen, såsom bensin, fotogen och brännoljor, samt med dem likartade produkter, framställda ur andra utgångsmaterial. Häri inbegripas sålunda oljeprodukter, som utvinnas genom exempelvis torrdestillation, krackning och hydrering.

Med angivande av förordningens tillämpningsområde på ovan angivet sätt skulle handeln med transformatorolja, vagnssmörjolja, motorsmörj-olja och ångcylindersmörjolja bli inbegripen i mono-polet. Då de sak-kunniga ansett, att detta icke bör bli fallet, hava nämnda produkter undantagits genom en bestämmelse i 1 § andra stycket. Då det vidare torde finnas vissa oljeprodukter, som enligt 1 § första stycket skulle hem-falla under mono-polet men som uppenbarligen böra vara fria, t. ex. para-finolja, hava de sakkunniga föreslagit, att Kungl. Maj:t skall äga rätt att föreskriva, att även dylika produkter skola vara undantagna från för-ordningens bestämmelser.

En särskild ställning intager bensolen. Denna vara framkommer hu-vudsakligen såsom en biprodukt vid gas- och koksverk, sålunda genom torrdestillation av stenkol. Bensolen användes dels såsom motorbränsle, huvudsakligen i blandning med bensin — särskilt såsom flygmotorbränsle

— dels för en del olika industriella ändamål. Det sista användningsområdet är för närvarande det ojämförligt viktigaste. Med hänsyn till detta förhållande samt vid beaktande av, att en importreglering i fråga om denna vara skulle nödvändiggöra anordnande av särskild kontroll vid de gas- och kokswerk, där bensol utvinnes, synes det ändamålsenligt, att bensolen tills vidare lämnas utanför brännoljemonopolets tillämpningsområde. De sakkunniga förutsätta därför, att Kungl. Maj:t skulle föreskriva, att bensolen för närvarande icke skulle inbegripas i den för motorbränslena anordnade regleringen. Om emellertid bensolens betydelse såsom motorbränsle skulle komma att i väsentlig mån ökas, torde regleringen böra omfatta jämväl denna vara.

I enlighet med det föreslagna tillämpningsområdet för förordningen skulle allenast de firmor, som driva partihandel med brännolja, bliva föremål för statsinlösen, vilket — såsom förhållandena för närvarande äro gestaltade här i landet — innebure, att endast de bolag, som omfattas av de sakkunnigas utredning — den av firman A. Johnson & C:o drivna rörelsen, på sätt förut utvecklats, undantagen — ävensom några andra jämförelsevis mindre företag komme att upphöra med sin hittills bedrivna rörelse och uppgå i det ifrågasatta statsmonopolet. Firmor, som uteslutande driva partihandel med smörjoljor, konsistensfett och dylika varor, komme att stå utanför monopolet, men monopolet — som övertog bensinfirmornas hela rörelse — komme givetvis, i den mån så befunnes lämpligt, att fortsätta med handeln med dessa artiklar. I fråga om detaljförsäljningen av fotogen, vilken äger rum genom talrika detaljhandlare landet runt, skulle ingen annan förändring i nu rådande förhållanden inträda än att dessa detaljhandlare finge köpa varan av monopolet, i stället för som nu av de enskilda importfirmorna, samt att monopolet eventuellt komme att fastställa ett högsta pris vid minutförsäljningen jämväl av denna artikel.

Det finnes emellertid ett visst näringsintresse, som — därest intet ytterligare undantag gjordes från de allmänna bestämmelserna rörande monopolets verksamhet — enligt de sakkunnigas uppfattning ej skulle bliva fullt skäligt tillgodosett. De sakkunniga åsyfta härmed sjöfartens och i främsta rummet den utrikes sjöfartens behov av brännolja för bunkringsändamål ävensom för fartygens utrustning i övrigt. Visserligen bör det eventuella importmonopolet saluhålla brännolja jämväl för detta ändamål. Anledning saknas också att antaga, att icke sjöfartsnäringen skulle finna med sin fördel förenligt att inköpa olja av monopolet. Å andra sidan torde särskilt den utrikes sjöfarten härutinnan vara i behov av större rörelsefrihet. De sakkunniga hava fördenskull ansett, att tillverkare inom riket av brännolja skall — i den ordning och under de villkor, Kungl. Maj:t bestämmer — äga förfoga över av honom tillverkade brännolja för bunkring eller utrustning i övrigt av fartyg. Sjöfarten bör vidare enligt de sakkunnigas mening erhålla sådan lättnad i fråga om

inköp av brännolja, att i varje fall redare för i utrikes fart gående fartyg skola äga rätt att utan hinder av importens monopolisering för eget behov fritt importera och upplägga samt — om så skulle ifrågakomma — exportera brännolja. Därest olika redare för i utrikes fart gående fartyg önska att gemensamt för sina respektive behov driva sådan import- och exportrörelse bör detta ävenledes vara medgivet, oavsett den juridiska form vari denna verksamhet komme att bedrivas. De nu berörda undantagen äro upptagna i 4 § andra stycket c) samt 6 § andra stycket b) av det bifogade förslaget till förordning angående statsmonopol å partihandeln med brännolja.

De i samma författningsförslag under 6 § andra stycket c) och d) upptagna undantagen torde icke påkalla några kommentarer.

Beträffande de i författningsförslagets 9, 10, 11, 12 och 13 §§ intagna ansvarsbestämmelserna må allenast framhållas, att monopolet, utan att i författningen straffbestämmelse härom intagits, torde äga möjligheter att på lämpligt sätt — exempelvis genom leveransens avbrytande — övervaka att sådant högsta pris, varom i 7 § sägs, icke överskrides.

Enligt den av de sakkunniga i sin egenskap av undersökningsmyndighet verkställda utredningen utgjorde sammanlagda bokföringsvärdet av samtliga de undersökta företagen (jfr ovan sid. 138) vid utgången av år 1932 följande:

anläggningar m. m. för varornas lagring i samband med inköpet, innan desamma distribueras ut för försäljning (ocean-anläggningar), med ett värde av	kronor	11 512 982
anläggningar m. m. för varornas distribution i första hand, depåer (cisternanläggningar över och under jord, magasin för fatvaror och liknande), med ett värde av	»	14 420 530
varulager med ett värde av	»	25 149 138
anläggningar m. m. för varornas distribution i minut (service-stationer, bensinpumpar, fatkiosker, bensinkärror och liknande) med ett värde av	»	17 090 295
eller alltså sammanlagt representerande ett värde av kronor		68 172 945.

Tablåns siffror avse jämväl firman A. Johnson & C:os anläggning i Nynäshamn, vilken enligt de sakkunnigas förut utvecklade mening icke skulle bliva föremål för statlig inlösen i annan mån än vad angår firmans distributions- och service-anläggningar. Man finner — såsom redan i det föregående erinrats — av tablan, att ocean-anläggningarna vid utgången av år 1932 representerade ett värde av 11 512 982 kronor, anläggningarna för varornas distribution i första hand och driftsinventarierna m. m. ett sammanlagt värde av 14 420 530 kronor samt varulagret ett värde av 25 149 138 kronor. Summan av dessa tre poster uppgick sålunda till

51 082 650 kronor. Anläggningarna m. m. för varornas distribution i minut representerade ett värde av 17 090 295 kronor. Läggas denna siffra till den näst föregående erhålles en sammanlagd summa av 68 172 945 kronor.

Därest en eventuell inlösen från statens sida av nu ifrågavarande företag enligt tidigare angivna riktlinjer skulle komma att omfatta anläggningar och varulager för samtliga undersökta firmor — med undantag av vissa firman A. Johnson & C:o tillhöriga sådana anläggningar — samt sammanställningen av bokföringsvärdena för år 1932 skulle läggas till grund för beräkningen, komme kostnaderna för inlösen att omfatta

ocean-anläggningar med ett värde av	kronor	9 298 755
depåer med ett värde av	»	14 420 530
varulager med ett värde av	»	24 707 955
service-stationer med ett värde av	»	17 090 295

alltså sammanlagt representerande ett värde av kronor 65 517 535.

Härtill skulle komma kostnaderna för en inlösen av de mindre parti-handelsföretag, som i det föregående omnämnts och som icke blivit föremål för undersökning, ävensom ytterligare ersättningarna till hos företagen anställda personer, som efter inlösen icke komme att användas hos monolet. Grunderna för dessa ersättningar hava ovan berörts och framgå närmare av det bifogade författningsutkastet. Beträffande ersättningarnas totalbelopp hava några sannolikhetsberäkningar icke kunnat av de sakkunniga verkställas.

I fråga om ovanstående summa må uttryckligen understrykas, att densamma givetvis icke ens tillnärmelsevis giver ett uttryck för det belopp, som staten vid en eventuell inlösen faktiskt skulle behöva komma att utgiva.

Då emellertid närmare hållpunkter saknas för bedömandet av de resultat, till vilka värderingarna skulle kunna komma, saknas möjligheter för de sakkunniga att ytterligare ingå på sådana beräkningar.

8. De sakkunnigas ståndpunkt till frågan om en statlig reglering av importen till riket av motorbränsle.

De sakkunniga hava i det föregående behandlat ett antal spörsmål och berört en del synpunkter, vilka enligt de sakkunnigas mening hava inflytande på och böra tagas i betraktande vid bedömandet av frågan om en statlig reglering av importen till riket av motorbränsle. Vissa av de anförda omständigheterna tala till förmån för en statlig reglering av denna rörelse, och avgörande skäl tala för valet av monopolförmen gent emot en enklare form av importreglering.

Emellertid hava de sakkunniga icke ansett sig böra ingå på de ytterligare synpunkter av handelspolitisk och annan allmän natur, som även-

ledes måste tillmätas stor betydelse vid frågans bedömande och som före ärendets slutliga avgörande måste bliva föremål för en djupgående och allsidig omprövning.

Därest denna prövning av samtliga på frågan inverkanande faktorer eller av ett förändrat tidsläge föranledda förhållanden skulle leda till ett statsingripande på området, anse de sakkunniga, att ett sådant ingripande lämpligast bör ske i enlighet med de grundlinjer, åt vilka bifogade författningsförslag giva uttryck.

förordning om vissa ändringar i förordningen den 11 juni 1930 (nr 307) angående tillverkning och beskattning av brännvin.

Härmed förklarar jag att den 10 och 11 juni 1930, 21 och 22 juni 1930, 23 och 24 juni 1930, 25 och 26 juni 1930, 27 och 28 juni 1930, 29 och 30 juni 1930, 1 och 2 juli 1930, 3 och 4 juli 1930, 5 och 6 juli 1930, 7 och 8 juli 1930, 9 och 10 juli 1930, 11 och 12 juli 1930, 13 och 14 juli 1930, 15 och 16 juli 1930, 17 och 18 juli 1930, 19 och 20 juli 1930, 21 och 22 juli 1930, 23 och 24 juli 1930, 25 och 26 juli 1930, 27 och 28 juli 1930, 29 och 30 juli 1930, 1 och 2 augusti 1930, 3 och 4 augusti 1930, 5 och 6 augusti 1930, 7 och 8 augusti 1930, 9 och 10 augusti 1930, 11 och 12 augusti 1930, 13 och 14 augusti 1930, 15 och 16 augusti 1930, 17 och 18 augusti 1930, 19 och 20 augusti 1930, 21 och 22 augusti 1930, 23 och 24 augusti 1930, 25 och 26 augusti 1930, 27 och 28 augusti 1930, 29 och 30 augusti 1930, 1 och 2 september 1930, 3 och 4 september 1930, 5 och 6 september 1930, 7 och 8 september 1930, 9 och 10 september 1930, 11 och 12 september 1930, 13 och 14 september 1930, 15 och 16 september 1930, 17 och 18 september 1930, 19 och 20 september 1930, 21 och 22 september 1930, 23 och 24 september 1930, 25 och 26 september 1930, 27 och 28 september 1930, 29 och 30 september 1930, 1 och 2 oktober 1930, 3 och 4 oktober 1930, 5 och 6 oktober 1930, 7 och 8 oktober 1930, 9 och 10 oktober 1930, 11 och 12 oktober 1930, 13 och 14 oktober 1930, 15 och 16 oktober 1930, 17 och 18 oktober 1930, 19 och 20 oktober 1930, 21 och 22 oktober 1930, 23 och 24 oktober 1930, 25 och 26 oktober 1930, 27 och 28 oktober 1930, 29 och 30 oktober 1930, 1 och 2 november 1930, 3 och 4 november 1930, 5 och 6 november 1930, 7 och 8 november 1930, 9 och 10 november 1930, 11 och 12 november 1930, 13 och 14 november 1930, 15 och 16 november 1930, 17 och 18 november 1930, 19 och 20 november 1930, 21 och 22 november 1930, 23 och 24 november 1930, 25 och 26 november 1930, 27 och 28 november 1930, 29 och 30 november 1930, 1 och 2 december 1930, 3 och 4 december 1930, 5 och 6 december 1930, 7 och 8 december 1930, 9 och 10 december 1930, 11 och 12 december 1930, 13 och 14 december 1930, 15 och 16 december 1930, 17 och 18 december 1930, 19 och 20 december 1930, 21 och 22 december 1930, 23 och 24 december 1930, 25 och 26 december 1930, 27 och 28 december 1930, 29 och 30 december 1930.

1. För upprättandet av tillverkningsplaner skall den kontrollmyndigheten på förvärfvaren utvärdera och godkänna en kontrollplan, vilken beskriver läsa och upprätthållas av staten. Tillverkningsplanerna för ett förstadium, innan förstadiumskontrollerna blivit i bruk, skall godkännas.

2. För upprättandet av tillverkningsplaner skall den kontrollmyndigheten på förvärfvaren utvärdera och godkänna en kontrollplan, vilken beskriver läsa och upprätthållas av staten. Tillverkningsplanerna för ett förstadium, innan förstadiumskontrollerna blivit i bruk, skall godkännas.

3. Önskar tillverkningsplanerna godkännas i den kontrollmyndigheten skall den kontrollmyndigheten utvärdera och godkänna en kontrollplan, vilken beskriver läsa och upprätthållas av staten. Tillverkningsplanerna för ett förstadium, innan förstadiumskontrollerna blivit i bruk, skall godkännas.

4. För upprättandet av tillverkningsplaner skall den kontrollmyndigheten på förvärfvaren utvärdera och godkänna en kontrollplan, vilken beskriver läsa och upprätthållas av staten. Tillverkningsplanerna för ett förstadium, innan förstadiumskontrollerna blivit i bruk, skall godkännas.

Förslag

till

förordning om vissa ändringar i förordningen den 11 juni 1926 (nr 207) angående tillverkning och beskattning av brännvin.

Härigenom förordnas, dels att 10 §, 16 § 1 mom., 21 § 1 och 2 mom., 22 § 3 mom., 23—25 §§, 26 § 1 mom., 28 § 5 mom., 32 § 2 mom. samt 37 § förordningen den 11 juni 1926 angående tillverkning och beskattning av brännvin¹ skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan anges, dels ock att 13 och 35 §§ i förordningen skola upphöra att gälla.

10 §.

*Drifts-
anmälan.*

Då bränneri — — — uppgift om

- a) bränneriets namn — — — bränneriföreståndarens postadresser;
- b) den dag — — — sin början; samt
- c) det ombud som i bränneriföreståndarens frånvaro skall företräda honom inför kontrolltjänsteman.

Vid dylik — — — är sagt.

Finnes ej — — — för tillverkaren.

16 §.

*Kontroll-
apparat;
sprithållare
och sprit-
hållarrum;
uppmätning
av tillverkat
brännvin.*

1. För uppmätning av tillverkat brännvin skall, om kontrollstyrelsen så prövar erforderligt, finnas en kontrollapparat, vilken anskaffas, äges och underhålles av staten. Brännvinstillverkning må ej företagas, innan föreskriven kontrollapparat blivit i bränneriet anbragt.

21 §.

*Tillverkares
rätt att för-
foga över till-
verkat bränn-
vin.*

1. Tillverkare äge försälja av honom tillverkat brännvin till parti-handelsbolag, varom förmäles i förordningen angående försäljning av rusdrycker och i förordningen angående handel med skattefri sprit, ävensom för export.

2. Önskar tillverkare i egen rörelse använda i bränneriet tillverkat brännvin, skall han därtill söka kontrollstyrelsens tillstånd.

22 §.

3. Försändning av brännvin, som försålts till partihandelsbolag för ändamål som avses i förordningen angående försäljning av rusdrycker, får

¹ Senaste lydelse av 26 § 1 mom. se 1933: 400.

ske allenast till särskilt hos bolaget inrättat brännvinsnederlag medelst förpassning under statens kontroll. Tillverkare åligger — — — åtfölja godset.

23 §.

1. Partihandelsbolag åligger att minst tio dagar innan försändning av brännvin från bränneri till bolaget tillhörigt brännvinsnederlag, som i 22 § 3 mom. sägs, skall taga sin början till kontrollstyrelsen skriftligen anmäla

Anmälan från partihandelsbolag m. m.

a) brännvinsnederlagets namn — — — är beläget;

b) den tidrymd — — — uppmätas; samt

c) det ombud som skall företräda bolaget inför kontrolltjänsteman.

2. Skall försändning av brännvin till brännvinsnederlag avslutas tidigare än enligt 1 mom. b) uppgivits, åligger det partihandelsbolaget att därom göra skriftlig anmälan till kontrollstyrelsen, med angivande av den dag då uppmätning är avsedd att senast äga rum.

3. Vad i 18 § är stadgat beträffande tillverkare och bränneriföreståndare skall i tillämpliga delar gälla partihandelsbolag till vilket försändning av brännvin äger rum.

24 §.

Kan i fråga om brännvin som tillverkare försäljer till partihandelsbolag frivillig överenskommelse ej träffas om pris eller leveransvillkor i övrigt, skall, då tillverkaren eller bolaget det påfordrar, avgörande träffas av särskild prisnämnd, bestående av en av Konungen utsedd ordförande och fyra ledamöter, av vilka två utses av vardera parten.

Prissättning å brännvin.

Kostnaderna för — — — vardera parten.

Föreskrifter om — — — av Konungen.

25 §.

1. Brännvin, som jämlikt stadgandet i 22 § 3 mom. från bränneri förpassas till brännvinsnederlag, tillhörigt partihandelsbolag, och därstädes efter godkännande mottages av bolaget, skall genom bolagets försorg uppmätas i närvaro av kontrolltjänsteman. För den sålunda uppmätta myckenheten brännvin skall bolaget till statsverket inbetala tillverknings-skatt med 65 öre för varje liter av normalstyrka. Med brännvin av normalstyrka förstås brännvin, som vid + 15° å Celsii termometer innehåller 50 volymprocent alkohol.

Tillverknings-skatt.

2. Tillverknings-skatten för — — — månaden därefter.

3. Har partihandelsbolag för ändamål, som avses i förordningen angående försäljning av rusdrycker, inköpt så stor myckenhet inhemskt brännvin att detsamma kan förväntas bliva lagrat under avsevärt lång tid, äger kontrollstyrelsen på framställning av bolaget medgiva bolaget särskilt anstånd under viss tid med inbetalning av tillverknings-skatt in-

Tid för skattens erläggande. Särskilt anstånd med skattens erläggande.

till ett belopp som svarar mot skatten å den för dylik lagring avsedda myckenheten brännvin.

Så länge sådant anstånd varar skall brännvin till samma myckenhet som den för vilken anståndet beviljats hos bolaget förvaras under kronans lås.

26 §.

1. Restitution av tillverkningskatt, som partihandelsbolag erlagt enligt 25 §, må av bolaget, i den ordning Konungen föreskriver, åtnjutas med 65 öre för liter av normalstyrka för brännvin som utföres ur riket eller försäljes enligt bestämmelserna i förordningen angående handel med skattefri sprit.

28 §.

5. Partihandelsbolag har att gälda kostnaden för den särskilda kontroll som kan bli erforderlig för det i 25 § 3 mom. omnämnda fall.

32 §.

2. Den som i brännvinsnederlag, som avses i 22 § 3 mom., hos partihandelsbolag undansnillar brännvin, innan detsamma uppmäts för beskattning, eller bryter försegling eller öppnar eller borttager lås som kontrolltjänsteman åsatt straffes som i 1 mom. är stadgat.

37 §.

Uraktlåter tillverkare, bränneriföreståndare eller partihandelsbolag att ställa sig till efterrättelse i denna förordning eller i enlighet med densamma meddelad föreskrift, straffes, där ej särskilt ansvar är bestämt, med böter från och med tjugo till och med femhundra kronor.

Denna förordning träder i kraft den — — —.

*Restitution
av tillverk-
ningskatt.*

*Ansvar för
andra över-
trädelse av
denna för-
ordning.*

Förslag

till

förordning om vissa ändringar i förordningen den 14 juni 1917 (nr 340) angående försäljning av rusdrycker.

Häri genom förordnas, att 3 § 2 mom., 12 § och 13 § 3 mom. förordningen den 14 juni 1917 angående försäljning av rusdrycker skola, 12 § i nedan angivna delar, hava följande ändrade lydelse:

3 §.

2. Angående handel med skattefri sprit är särskilt stadgat.

12 §.

1. Partihandel inom riket med rusdrycker må, där fråga ej är om försäljning, som i 13 eller 14 § sägs, bedrivas allenast av ett för sådant ändamål och för utövande av partihandel med skattefri sprit bildat, i den ordning här nedan sägs antaget aktiebolag (*partihandelsbolag*).

Försäljning för — — — i 13 §.

2. Partihandelsbolag antages av Konungen för viss tid, högst sex år. Ansökan om rätt att vara partihandelsbolag skall före ingången av året näst före det, då försäljningen är avsedd att taga sin början, skriftligen göras hos Konungen. Ansökningen skall vara åtföljd av den för bolaget antagna bolagsordningen.

Missbrukar bolaget sin partihandelsrätt enligt denna förordning eller varder bolaget försatt i konkurs, må försäljningsrätten av Konungen återkallas att upphöra å tid, som av Konungen bestämmes. Konungen äger — — — vara partihandelsbolag.

3. Partihandelsbolag må — — — kontanta medel.

4. Av den — — — i riksbanken.

5. Ej må — — — prövar nödig.

6. Närmare bestämmelser — — — bolagets antagande.

13 §.

3. Annan inom riket tillverkad spritdryck än sådan, som framställts ur potatis och spannmål, må av partihandelsbolag inköpas för försäljning till förtäringssändamål allenast efter tillstånd av Konungen. Dylikt tillstånd, som skall avse bestämd myckenhet, må lämnas endast då särskilda förhållanden därtill föranleda.

Denna förordning träder i kraft den — — —.

Förslag

III

Förordning om vissa ändringar i förordningen den 14 juni 1917 (nr 310) angående handel med rusdrycker.

Förslag

till

förordning om vissa ändringar i förordningen den 1 juli 1918 (nr 508) angående handel med skattefri sprit.

Härigenom förordnas, att 3 § 1 mom., 4—6 §§, 7 § 1 mom., 8—10, 16 och 20 §§ förordningen den 1 juli 1918 angående handel med skattefri sprit skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives:

3 §.

1 mom. Angående tillverkares rätt att förfoga över skattefri sprit gäller vad därom är särskilt stadgat.

4 §.

Partihandel med skattefri sprit må med undantag, som avses i 3 §, utövas allenast av partihandelsbolag, varom förmäles i förordningen angående försäljning av rusdrycker.

Missbrukar sådant bolag sin partihandelsrätt enligt denna förordning, skall vad i 12 § 2 mom. förordningen angående försäljning av rusdrycker är för där avsett fall stadgat äga motsvarande tillämpning.

De föreskrifter, som, utöver vad denna förordning innehåller, kunna finnas erforderliga i avseende å partihandelsbolags verksamhet enligt denna förordning, skola intagas i avtal, varom förmäles i 12 § 6 mom. förordningen angående försäljning av rusdrycker.

5 §.

För försäljning enligt denna förordning må brännvin, som framställts ur potatis och spannmål, av partihandelsbolag inköpas allenast i den utsträckning, Konungen för varje år bestämmer, bolaget likväl obetaget att vid försäljningen förfoga över den s. k. sekunda sprit, som uppkommer vid bolagets rening av dylikt brännvin. Ansökan om tillstånd till inköp av brännvin av nämnda slag skall göras före september månads utgång året innan det, som tillståndet avser.

6 §.

Partihandelsbolag må, förutom till detaljhandlare eller återförsäljare, som avses i 10 §, inom riket försälja skattefri sprit allenast till avnämare,

vilken av kontrollstyrelsen erhållit tillstånd att av partihandelsbolaget inköpa sådan sprit.

Vid försäljning — — — till efterrättelse.

7 §.

1 mom. Partihandelsbolag må icke, utom i de fall, varom förmäles i 8 §, utlämna sprit, som icke blivit denaturerad enligt bestämmelserna i mom. 2 här nedan.

8 §.

Därest genom särskild kontroll eller genom andra åtgärder trygghet mot missbruk kan vinnas, må partihandelsbolag till de avnämare och under de villkor, som bestämmas av kontrollstyrelsen, försälja sprit, som icke blivit denaturerad eller vid vars denaturering de i 7 § 2 mom. a) och b) angivna fordringar icke blivit uppfyllda (*svagdenaturerad sprit*).

9 §.

Partihandelsbolag ävensom avnämare, som avses i 8 §, vare skyldiga att hålla av dem förda handelsböcker med tillhörande verifikationer tillgängliga för kontrollstyrelsen eller av kontrollstyrelsen särskilt förordnat ombud, avnämare, som avses i 8 §, dock endast i den mån bokföringen avser skattefri sprit. Det åligger partihandelsbolag att vid rörelsens utövande ställa sig till efterrättelse de närmare föreskrifter, som kontrollstyrelsen för tillsyn å rörelsen meddelar.

10 §.

Detaljhandlare med skattefri sprit skola till erforderligt antal antagas av kontrollstyrelsen. Med undantag beträffande motorsprit, vars försäljning må äga rum genom återförsäljare, antagna av partihandelsbolaget, må detaljhandel med skattefri sprit utövas allenast av sålunda av kontrollstyrelsen antagen detaljhandlare.

Till detaljhandlare — — — spriten förekommes.

Om antagande — — — och nykterhetsnämnd.

16 §.

Befinnes att detaljhandlare eller återförsäljare, som avses i 10 §, bedriver försäljning av skattefri sprit på sätt, som strider mot denna förordning eller mot bestämmelse, som eljest gäller för försäljningen, eller att sådan försäljning giver anledning till missbruk av spriten, äger kontrollstyrelsen föreskriva inskränkningar eller villkor i avseende å försäljningen eller förbjuda dess fortsättande. Av kontrollstyrelsen i nu berörda avseende meddelade beslut lända till efterrättelse utan hinder av anförda besvär.

20 §.

Därest återförsäljare av motorsprit obehörigen avhänder sig dylik sprit, straffes med böter från och med ethundra till och med tvåtusen kronor eller fängelse i högst sex månader. Äro omständigheterna synnerligen försvärande, dömes till straffarbete i högst ett år.

Denna förordning träder i kraft den — — —.

Förslag

till

förordning om användande av motorsprit för inblandning i bensin.

Häriigenom förordnas som följer:

1 §.

Envar, som till riket inför bensin eller inom riket tillverkar sådan vara, åligger att av partihandelsbolag, varom förmäles i förordningen angående försäljning av rusdrycker och i förordningen angående handel med skattefri sprit, inköpa motorsprit i sådan omfattning, att den inköpta motorspriten minst utgör viss procent av den importerade eller tillverkade kvantiteten bensin (inköpsprocent).

I denna förordning förstås med motorsprit sådan sprit, som enligt förordningen angående handel med skattefri sprit är att anse såsom motorsprit.

2 §.

Inköpsprocent fastställs för viss period av Konungen och skall så bestämmas, att all inom riket tillverkad motorsprit, som beräknas under perioden vara tillgänglig för försäljning, kan antagas under perioden vinna avsättning.

3 §.

1 mom. Bensin, som till riket införes, må icke från tullverket utlämnas för förfogande inom riket, med mindre importören genom företeende av skriftligen upprättat köpeavtal hos tullmyndigheten styrker, att han av partihandelsbolag, som i 1 § sägs, inköpt motorsprit till sådan myckenhet, som svarar mot gällande inköpsprocent.

Av importör företett avtal, som i första stycket sägs, skall, sedan det samma av tullmyndigheten försetts med anteckning om uppvisandet och den myckenhet motorsprit, som tagits i anspråk, till importören återställas.

2 mom. Vederbörande tullmyndighet åligger att föra särskild bok över bensin, som utlämnats från tullverket för förfogande inom riket, ävensom över motorsprit, som importör av bensin visar sig haya inköpt. Så-

dan bok skall, å särskilt upplägg för varje importör, innehålla dels, beträffande varje sålunda utlämnat parti bensin, uppgift rörande partiets storlek och tiden för införseln eller, vid förtullning från tullager, dagen för anmälan till sådan förtullning, dels ock, beträffande varje parti motorsprit, som importören visat sig hava inköpt, uppgift angående partiets storlek och den myckenhet, som därav tagits i anspråk, samt tiden för inköpet.

4 §.

1 mom. Kontroll å fullgörandet av den tillverkare av bensin åliggande skyldigheten att inköpa motorsprit utövas av kontrollstyrelsen i samband med kontroll å beskattningen av inom riket tillverkad bensin.

2 mom. Tillverkare av bensin vare pliktig att inom en månad efter utgången av varje kvartal genom företeende av skriftligen upprättat köpeavtal hos kontrollstyrelsen styrka, att han av partihandelsbolag, som i 1 § sägs, inköpt motorsprit till sådan myckenhet, som med hänsyn till gällande inköpsprocent belöper å den under kvartalet tillverkade myckenheten bensin.

Av tillverkare av bensin företett avtal, som i första stycket sägs, skall, sedan detsamma av kontrollstyrelsen försetts med anteckning om uppvisandet, till tillverkaren återställas.

3 mom. Kontrollstyrelsen åligger att föra särskild bok över motorsprit, som tillverkare av bensin visar sig hava inköpt. Sådan bok skall, å särskilt upplägg för varje tillverkare, beträffande varje parti motorsprit, som tillverkaren visat sig hava inköpt, innehålla uppgift rörande partiets storlek och tiden för inköpet.

5 §.

Vad i denna förordning stadgas om skyldighet för den, som till riket inför bensin eller inom riket tillverkar sådan vara, att verkställa inköp av motorsprit gälla ej i avseende å

bensin, som införes till riket samt, utan att hava för förfogande inom riket från tullverket utlämnats, åter under tullkontroll utföres, eller som införes i egentlig gränstrafik eller under sådana förhållanden, att tullfrihet för varan åtnjutes enligt annan bestämmelse i 5 § tulltaxeförordningen än den under s) upptagna eller enligt bestämmelserna i 6 eller 8 § samma förordning; och

bensin, som tillverkas inom riket under sådana förhållanden, att skattefrihet för densamma åtnjutes på grund av stadgandet i 3 § 6 mom. förordningen om särskild skatt å bensin och motorsprit.

6 §.

Konungen äger medgiva sådana ytterligare undantag från i denna förordning stadgad skyldighet att verkställa inköp av motorsprit, som av förhållandena påkallas.

7 §.

Den, som på grund av bestämmelserna i denna förordning verkställt inköp av motorsprit, vare skyldig att använda densamma för inblandning i bensin enligt grunder, som fastställas av i 1 § omnämnda partihandelsbolag, ävensom att ställa sig till efterrättelse de föreskrifter angående kontroll över inblandningen, som av bolaget meddelas.

Partihandelsbolaget äge för särskilt fall, där förhållandena det påkalla, medgiva undantag från skyldighet att verkställa inblandning, som i första stycket sägs.

8 §.

Uraktlåter någon att fullgöra i denna förordning stadgad skyldighet att verkställa inköp av motorsprit eller inblandning av sådan sprit i bensin eller verkställer någon inblandning i strid mot föreskrift, som meddelats på grund av stadgandet i 7 § första stycket, eller underlåter någon att ställa sig till efterrättelse av partihandelsbolag meddelade föreskrifter angående kontroll över inblandningen, straffes med dagsböter.

9 §.

Där någon under tid, då han är ställd under tilltal för förseelse mot denna förordning, fortsätter samma förseelse, skall han för varje gång åtal i laga ordning anhängiggjorts dömas till det straff, som för förseelsen är stadgat.

10 §.

Förseelse mot denna förordning åtalas av allmän åklagare. Åtalet anhängiggöres vid allmän domstol.

11 §.

Böter, som ådömas enligt denna förordning, tillfalla kronan. Saknas tillgång till böternas gäldande, skola de förvandlas enligt allmän strafflag.

Denna förordning träder i kraft den

Avtal om inköp av motorsprit, som träffats innan denna förordning trätt i kraft, må ej åberopas till fullgörande av däri stadgad skyldighet att inköpa sådan sprit.

Förslag
till
förordning angående statsmonopol å partihandeln med brännoljor.

Häri genom förordnas som följer:

1 §.

Med brännoljor förstås i denna förordning bergolja (crude oil), skifferolja (shale oil) och av dem framställda vid $+20^{\circ}$ C flytande produkter, såsom bensin, fotogen och tyngre brännoljor, samt med dem likartade produkter, framställda ur andra utgångsmaterial.

Från förordningens tillämpning undantagas transformatoroljor och smörjoljor, så ock, därest Kungl. Maj:t prövar sådant medgivande böra lämnas, annan oljeprodukt.

2 §.

Handel med brännoljor delas i partihandel och detaljhandel.

Med partihandel förstås sådan handel, som bedrivs till återförsäljare i och för deras rörelse, ävensom försäljning för export. Med detaljhandel förstås all annan handel.

3 §.

Rättighet att idka partihandel med brännoljor tillkommer, med undantag varom förmäles i 4 §, uteslutande staten (monopolrättighet).

Staten eller den, åt vilken staten upplåter utövandet av monopolrättigheten, benämnes i denna förordning monopolets utövare.

4 §.

Den som vill inom riket tillverka brännoljor skall minst femton dagar innan tillverkning må äga rum göra anmälan därom till kontrollstyrelsen.

Tillverkare äger förfoga över av honom tillverkade brännoljor allenast för följande ändamål:

- a) för försäljning till monopolets utövare;
- b) för export;
- c) i den ordning och under de villkor, Kungl. Maj:t bestämmer, för drift (bunkring) eller utrustning i övrigt av fartyg;

d) i tillverkarens egen rörelse för vid tillverkningen begagnade maskiner eller eljest för den industriella driften.

Erforderlig kontroll däröver, att tillverkade brännoljor icke användas för andra ändamål än ovan sagts, anordnas på bekostnad av monopolets utövare av kontrollstyrelsen.

5 §.

Önskar tillverkare, som i 4 § avses, försälja brännoljor till monopolets utövare, men kan frivillig överenskommelse om försäljning ej komma till stånd, skall monopolets utövare vara skyldig inköpa brännoljorna till det pris och på de villkor i övrigt, som en för ändamålet särskilt tillsatt prisnämnd bestämmer.

Prisnämnden skall bestå av sju ledamöter, av vilka två utses av vardera parten, medan återstående tre ledamöter, däribland ordföranden, jämte suppleanter för dem förordnas av Kungl. Maj:t. Kostnaderna för nämnden gäldas med hälften av vardera parten.

6 §.

Införsel till riket av brännoljor må äga rum endast för monopolets utövares räkning.

Utan hinder av vad sålunda stadgats må

a) tillverkare, som i 4 § avses, till riket införa för tillverkningen erforderlig nativ olja (crude oil);

b) i den ordning och under de villkor, Kungl. Maj:t bestämmer, införsel ske av brännoljor, avsedda för drift (bunkring) eller utrustning i övrigt av fartyg;

c) införsel ske av brännoljor, som medföras å transportmedel för dess drift eller utrustning i övrigt, beträffande fartyg dock endast till myckenhet som tullanstalt prövar icke överstiga behovet under resan;

d) införsel av brännoljor ske i egentlig gränstrafik eller under sådana förhållanden, att tullfrihet för varan åtnjutes enligt 5 § b) tulltaxeförordningen.

7 §.

Detaljhandeln med brännoljor är fri, under iakttagande därav, att monopolets utövare äger bestämma de pris som olika slag av brännoljor i detaljhandeln högst må betinga, ävensom av vad i övrigt gäller angående handel med dylika oljor.

Monopolets utövare låter på lämpligt sätt tillhandahålla brännoljor för detaljhandelns behov.

8 §.

Tillverkar någon brännoljor utan anmälan, som i 4 § sägs, eller uraktlåter den, som gjort sådan anmälan, att ställa sig till efter-

rättelse av kontrollstyrelsen i och för kontrollen å tillverkningen meddelade föreskrifter,
straffes med dagsböter.

9 §.

Förfogar den, som inom riket tillverkat brännoljor, öfver tillverkad vara för andra ändamål än i 4 § andra stycket sägs, vare straffet dagsböter eller fängelse i högst sex månader.

10 §.

Den som utan behörig tullangivning till riket inför eller söker införa i denna förordning avsedd vara, vilken icke är tullpliktig, straffes med dagsböter, och skall varan jämte emballage och kärl, vari den förvaras, vara förverkad.

I fråga om åtal för förseelse, som avses i första stycket, och beslag av gods, som anses förbrutet, ävensom angående förfarandet med i beslag taget gods samt påföljd vid förskingring av gods, som skolat dömas förverkat, skola de bestämmelser, som gälla rörande olovlig införsel av tullpliktig vara, äga motsvarande tillämpning.

11 §.

Förseelse, som i 8 eller 9 § omförmäles, åtalas av allmän åklagare vid allmän domstol.

12 §.

Böter, som utdömas enligt denna förordning, ävensom försäljningssumman för förverkat gods samt belopp, som utgivits i stället för sådant gods, tillfalla kronan. Saknas tillgång till böternas gäldande, skola de förvandlas efter allmän strafflag.

13 §.

Till riket inkommen vara, som enligt denna förordning ej får införas, må, därest den icke är att enligt 10 § i denna förordning eller lagen om straff för olovlig varuinförsel anse såsom olovligen införd, av varuägaren återutföras. Sker ej återutförsel, skall med varan förfaras på sätt Kungl. Maj:t förordnar.

14 §.

Kungl. Maj:t äger meddela för tillämpning av denna förordning erforderliga närmare föreskrifter.

Utkast

till

förrordning om vad iakttagas skall i avseende å införande av statsmonopol å partihandeln med brännoljor.

Härigenom förordnas som följer:

1 §.

Till följd av införandet av statsmonopol å partihandeln med brännoljor skall det åligger staten att utgiva ersättning och understöd samt övertaga förpliktelser enligt vad i denna förrordning stadgas.

2 §.

Med partihandlare med brännoljor förstås i denna förrordning envar, som vid tiden för monolets ikraftträdande inom riket idkar dylik handel såsom näring utan samband med tillverkning av bensin eller andra brännoljor.

3 §.

Partihandlare med brännoljor skall äga påfordra att staten inlöser honom tillhöriga:

1) cisterner, bensinpumpar och andra anläggningar för förvaring eller distribution av brännoljor, oavsett om de äro hänförliga till lös eller till fast egendom, ävensom tankvagnar, tankautomobiler och andra lösa inventarier, uteslutande eller huvudsakligen användbara för forsling eller förvaring av brännoljor; allt dock endast för såvitt anläggningarna och inventarierna äro i partihandlarens ägo vid tiden för monolets ikraftträdande och bevisligen varit sedan den ..... regelbundet i bruk i hans rörelse;

2) inom riket befintliga (fritt disponerade eller å tullager liggande) lager av brännoljor ävensom av smörjoljor, konsistensfett och andra dylika varor, vilka regelmässigt pläga saluhållas i samband med handel med brännoljor, därvid iakttages att inlösningsskyldigheten omfattar endast fullgod vara.

Inlösningspriset för egendom, som i denna paragraf avses, bestämmes efter vad egendomen prövas skäligen vara värd med hänsyn tagen till dess

fortsatta användbarhet vid handel med brännolja. Vid värdering av varulager användes inköpspriset såsom utgångspunkt utan hänsyn till mer eller mindre tillfälliga prisfluktuationer.

Åtnöjes partihandlare icke med inlösningspris, som fastställts å utländsk förtullad vara, äger han att vid återutförelse av varan under behörig tullkontroll erhålla restitution av erlagd tull. Hos partihandlare ineliggande lager av importerade varor, som det icke enligt vad ovan sagts åligger staten att inlösa och som ej heller genom frivillig överenskommelse övertages för monopolets räkning, må även exporteras med rätt för ägaren att erhålla restitution av erlagd tull.

4 §.

Därest partihandlare tillhöriga inventarier, som icke jämlikt 3 § äro föremål för inlösen, kunna anses komma att undergå värdeminskning till följd av upphörandet av partihandlaren rörelse, skall denne äga påfordra ersättning för berörda värdeminskning. Ersättning för värdeminskning enligt denna paragraf utgår endast om inventarierna icke enligt lag äro hänförliga till fast egendom och om de äro i partihandlaren ägo vid tiden för monopolets ikraftträdande samt bevisligen varit sedan den ..... regelbundet i bruk i hans rörelse.

Ersättningen utgår med högst ett belopp, motsvarande skillnaden mellan vad egendomen prövas skäligen vara värd och det pris, som under normala förhållanden kan antagas vara påräkneligt vid egendomens försäljning.

Därest monopolets utövare genom frivillig överenskommelse med ägaren förvärvar inventarier, som i denna paragraf avses, förfaller ägarens rätt till ersättning.

5 §.

Därest partihandlare tillhörig fastighet, vara anläggning, som i 3 § sägs, finnes uppförd, kan anses komma att undergå värdeminskning till följd av upphörandet av partihandlaren rörelse, skall denne äga påfordra ersättning för berörda värdeminskning.

Ersättningen utgår med högst ett belopp, motsvarande skillnaden mellan vad fastigheten eller den del därav, vara anläggningen är uppförd, prövas skäligen vara värd samt det saluvärde, som under förutsättning av rörelsens upphörande må anses belöpa å fastigheten eller nämnda del därav. Vid värdeuppskattningen tages jämväl hänsyn till inventarier, vilka enligt lag äro hänförliga till fast egendom, dock med undantag av sådana som jämlikt 3 § blivit föremål för inlösen.

Därest monopolets utövare genom frivillig överenskommelse med ägaren förvärvar fastighet, som i denna paragraf avses, förfaller ägarens rätt till ersättning.

6 §.

Har partihandlare med brännoljor för sin rörelse förhyrt lokaler eller träffat avtal om annan nyttjanderätt, skall staten vara skyldig övertaga hans skyldigheter på grund härav, så framt avtalet upprättats eller förnyats före den ..... och vid monolets ikraftträdande fortfarande är gällande.

7 §.

Personlig ersättning skall tillkomma den, som vid tiden för monolets ikraftträdande innehar stadigvarande anställning hos partihandlare med brännoljor.

Såsom villkor för erhållande av dylik ersättning gäller:

a) att personen vid monolets ikraftträdande är svensk medborgare;
 b) att personen vid monolets ikraftträdande uppnått minst 25 års ålder;
 c) att personens inkomst av arbete under de fyra närmaste kalenderåren före monolets ikraftträdande uteslutande eller till väsentlig del härflutit av inom riket utövad sådan verksamhet, som i första stycket avses; samt

d) att personen icke erhållit och icke kunnat erhålla någorlunda motsvarande anställning hos monolets utöfvare; dock att den, som erhållit anställning hos monolets utöfvare, skall äga utbekomma hela ersättningsbeloppet, bestämt enligt vad nedan sägs, därest han inom två år från tiden för monolets ikraftträdande blivit utan eget förvållande skild från anställningen, samt tre fjärdedelar av samma belopp, därest han inom fem år från nämnda tid blivit utan eget förvållande från anställningen skild.

För bestämmande av ersättningen beräknas medeltalet av den vederbörigen styrkta årsinkomst, vilken för de två närmaste kalenderåren före monolets ikraftträdande åtnjutits (*medelårsinkomst*), därvid hänsyn ej tages till sådan förbättring av avlöning villkoren, vilken inträtt efter år . . . . , för såvitt ej giltiga skäl för dylik förbättring prövas hava förelegat. Ersättningen skall utgå med belopp motsvarande en halv medelårsinkomst för den verksamhetstid, som omfattar de fyra närmaste kalenderåren före monolets ikraftträdande. För varje tidigare helt verksamhetsår ökas ersättningen med en femtedels medelårsinkomst, dock endast i den mån varje sådant verksamhetsår motsvaras av två ersättningstagarens levnadsår utöver fyllda 25 år. Ersättningen må icke i något fall utgå med högre belopp än fyra gånger medelårsinkomsten, dock icke i något fall med högre belopp än 100 000 kronor.

Där så finnes lämpligt, må ersättning varom i denna paragraf förmäles, ökad med tio procent, i stället för att till ersättningstagaren på en gång utbetalas, tillgodokomma honom i form av livränta.

8 §.

Har någon genom monopolets införande förlorat anställning hos parti-handlare med brännolja och är han ej enligt 7 § berättigad till ersättning, må han, där skälig anledning är att antaga att han till följd härav kommer att sakna utväg att sig försörja, tillerkännas skäligt understöd att utgå antingen på en gång eller i form av livränta.

Den, som på grund av ålder, sjukdom, lyte eller annan omständighet anses äga särskild svårighet att förskaffa sig uppehälle, må ock, ändå att ersättning enligt 7 § till honom utgår, tillerkännas understöd varom i första stycket sägs.

9 §.

Bestämmande av inlösningspris, ersättningsbelopp och understöd enligt denna förordning ävensom prövning av fråga om övertagande av förpliktelser enligt 6 § ankommer å en nämnd med den sammansättning och befogenhet, som nedan sägs.

Nämnden skall bestå av sex ledamöter. Tre ständiga ledamöter jämte suppleanter för dem utses av Kungl. Maj:t. Övriga tre ledamöter utses för de särskilda ersättningsfrågorna av den partihandlare, vars företag är i fråga. Mot ledamot av nämnden gälla samma jäv, som i lagen om skiljemän äro stadgade beträffande jäv mot skiljeman.

Kungl. Maj:t förordnar en av de ständiga ledamöterna till nämndens ordförande samt en annan av dem till ersättare för ordföranden. Uppstå inom nämnden olika meningar och äro å ömse sidor lika många ledamöter, gälle den mening, som ordföranden biträder.

Mot nämndens beslut må klagan icke föras.

10 §.

Kronans rätt skall inför nämnden bevakas av ombud, som av Kungl. Maj:t förordnas. Enskild sakägare vare obetaget att vid behandlingen av hans inlösnings- och ersättningsanspråk inför nämnden själv eller genom ombud bevaka sin rätt.

Envar, som påfordrar inlösen av egendom eller gör anspråk på ersättning enligt denna förordning, vare, för åtnjutande av rätt till dylik inlösning eller ersättning, skyldig att efter anmaning tillhandahålla nämnden erforderliga handlingar och upplysningar ävensom att, där så finnes nödigt, på kallelse inställa sig inför nämnden för att meddela muntliga upplysningar. Hava flera självständig del i ledningen av affärsföretag, som i denna förordning avses, åligga nu nämnda skyldigheter envar av dem.

Kostnaderna för nämndens arbete bestridas av statsverket.

11 §.

Envar, som påfordrar inlösen av egendom eller gör anspråk på ersättning eller understöd enligt denna förordning eller övertagande av förpliktelser enligt 6 §, åligger att inom en månad efter monopolets ikraftträdande till nämndens ordförande härom ingiva skriftlig anmälan enligt av Kungl. Maj:t fastställt formulär, vid äventyr att eljest icke ifrågakomma till dylik förmån.

Vad i första stycket stadgas skall jämväl äga tillämpning på den, som vill bevara den i 7 § andra stycket d) för visst fall stadgade rätt att framdeles åtnjuta ersättning för förlorad anställning; och har nämnden, där dylik anmälan göres, att bestämma det belopp, med vilket full ersättning i sådant fall skall utgå.

Utan hinder av vad ovan stadgats äger den, som anmält anspråk på ersättning enligt 7 §, tid att ingiva ansökning om understöd enligt 8 §, intill dess en månad förflutit från det nämndens beslut i ersättningsfrågan delgivits honom.

Vid parthandlares ansökning om inlösen eller ersättning skall, vid äventyr som ovan sägs, därest icke nämndens ordförande medgivit uppskov, fogas handelsböckerna för de verksamhetsår, som falla mellan den ..... och den ..... året innan monopolet träder i kraft, ävensom vederbörligen avslutat fullständigt bokslut för den tid, som där-efter förflutit intill monopolets ikraftträdande, så specificerat att vid blivande inventering bokföringens riktighet kan bedömas.

12 §.

Å inlösnings- och ersättningsbelopp, som av nämnden fastställts, erlägger staten fem procents ränta, räknat från och med dagen för monopolets ikraftträdande till utbetalningsdagen; dock att å ersättningsbelopp, varom i 7 § andra stycket d) förmäles, ränta beräknas från och med den dag, den ersättningsberättigade skildes från sin anställning hos monopolets utöware.

13 §.

Kungl. Maj:t äger meddela för tillämpning av denna förordning erforderliga närmare föreskrifter.

Denna förordning träder i kraft å dag, som Kungl. Maj:t bestämmer.

Reservationer.

Reservation av herr Stendahl.

Då de sakkunniga i det föreliggande betänkandet under alla förhållanden bestämt tagit avstånd från införande av statsmonopol å detaljhandeln med brännoljor, böra enligt min mening — i motsats till vad i betänkandet föreslagits — service-stationer och andra distributionsanläggningar vid eventuellt genomförande av ett statsmonopol å partihandeln med brännoljor icke ifrågakomma till inlösen från statens sida.

Reservation av herr Kempe.

Till den ståndpunkt, som de sakkunnigas flertal intagit i föreliggande betänkandes kapitel V angående *frågan om en statlig reglering av brännoljeimporten till riket*, kan jag icke ansluta mig.

De sakkunniga ha ansett sig icke böra ingå på synpunkter av handelspolitisk och mera allmän natur. Jag skall ålägga mig samma begränsning men finner mig dock oförhindrad att på följande sätt angiva min principiella inställning.

Den moderna västerländska staten har funnit riktigt och lämpligt att i betydande omfattning ingripa ledande och reglerande på det enskilda näringslivets områden. Man hyser numera på de flesta håll ingen större tvekan att företaga även mycket långt gående inskränkningar i näringsfriheten, och under trycket av den ekonomiska kris, i vilken vi för närvarande leva, ha de svenska statsmakterna ansett ur allmänt intresse befogat att inom viktiga näringsgrenar skapa monopolförhållanden av temporär varaktighet.

Frågan om ett statligt monopol å importen av och partihandeln med brännoljor är icke av sådan tillfällig natur. Den måste enligt de sakkunnigas mening, vartill jag ansluter mig, bedömas ur synpunkten att det gäller en definitiv anordning på lång sikt i likhet med sprit- och tobaksmonopolen.

Den längst gående formen för statligt ingripande i det privata ekonomiska livet är det monopol, som innebär en expropriation av en hel näringsgren. För ett sådant ingrepp måste föreligga synnerligen tungt vägande skäl, som kunna antagas äga giltighet icke blott för närvarande utan även i framtiden. Det synes mig befogat att understryka detta måhända självklara förhållande och betona, att alla motiv för och emot måste bedömas från denna allmänna utgångspunkt.

Jag övergår nu till en granskning av de särskilda frågor, som de sakkunniga i detta sammanhang berört.

Beträffande först frågan om tillverknings- och avsättningsmöjligheterna för inhemskt motorbränsle synes den av de sakkunniga i detta hänseende föreslagna anordningen på ett fullt tillfredsställande sätt reglera dessa förhållanden utan kombination med ett statsmonopol å brännoljehandeln. Den möjligen något ökade smidighet i tillämpningen, som skulle kunna vinnas i samband med ett monopol, kan över huvud taget icke komma i betraktande såsom ett så tungt vägande skäl, att därav skulle motiveras ett dylikt ingripande. Jag är fullt ense med de sakkunniga i denna punkt.

De sakkunniga anse sig däremot kunna genom ett monopol undgå vissa vanskligheter, som vidlåda den gällande bensinbeskattningen. Härvidlag vill jag till en början påpeka, att även efter ett monopols införande den enskilde förbrukaren har samma möjlighet som nu att blanda dyr, skattelagd bensin med billiga, skattefria oljor. Näppeligen torde detta med någon framgång kunna förekommas eller beivras, därest den ekonomiska fördelen är tillräckligt lockande.

Med risk att gripa utöver det för de sakkunnigas arbete utstakade området, vill jag vidare fästa uppmärksamheten vid följande förhållande. Enligt min mening är den nuvarande bensinskatten en onaturlig påлага och kommer än mer framdeles att te sig som en sådan. Bensinen, i och för sig den dyraste brännoljan, belastas med en skatt, som f. n. uppgår till mer än 100 procent av engrospriset, medan de redan förut billigare oljeslagen äro skattefria. Prisskillnaden uppdrives till en höjd, som utgör en oerhört stark drivfjäder för uppfinningar i syfte att ersätta bensin med tyngre oljor. Motorteknikens senaste utveckling pekar också i denna riktning. Det kan därför endast vara en tidsfråga, när antingen även de tyngre oljorna måste skattläggas eller beskattningen av vägtrafiken helt lösgöras från sambandet med motorbrännolja. Under dessa förhållanden kan jag icke för min del tillerkänna någon nämnvärd bärkraft åt ett motiv för brännoljemonopol, som väsentligen hänför sig till den nu gällande bensinbeskattningen och vanskligheterna vid dess utformning och tillämpning.

I avd. 4 och 5 övergå de sakkunniga till det centrala i framställningen nämligen de kommersiellt ekonomiska synpunkterna på monopolfrågan. Den hemliga karaktären av det utredningsmaterial, som vid sidan av de publicerade sammanfattande uppställningarna stått de sakkunniga till buds, medför självfallet, att de sakkunnigas motivering delvis icke kunnat bestyrkas med siffror och andra belägg utan måst inskränkas till mer eller mindre nakna påståenden. Och när jag i flera punkter kommer att anmäla avvikande mening, gäller detsamma även min argumentering.

De företag, som här i landet representera de stora världsbolagen i olja, uppvisa för de senaste åren högst betydande förlustsiffror. Detta förhållande synes närmast ägnat att väcka betänkligheter mot ett förstatligande av deras

rörelse. Hur är det då möjligt att ett svenskt statsmonopol på detta handelsområde likväl kan te sig lockande ur statsfinansiell synpunkt?

Trenne olika vägar kunna här öppna ljusa framtidsutsikter.

För det första kan ett statsmonopol vända de många miljonernas förlust till vinst genom avsevärda prishöjningar på den konsumerande allmänhetens bekostnad. Detta är förvisso ej de sakkunnigas avsikt. Jag omnämner likväl möjligheten, ty jag anser det ligga i varje statsmonopols natur att utvecklingen kan leda in på denna minst av allt önskvärda väg.

För det andra föreligger den möjligheten att siffrorna för de redovisade förlusterna äro missvisande. Moderbolagen kunna t. ex. ha debiterat sina svenska dotterföretag alltför höga priser å den levererade oljan. Ett svenskt monopol återigen kan göra billigare inköp bl. a. genom att skickligt utnyttja konkurrensen på världsmarknaden.

De sakkunniga anse sig kunna räkna med ett sådant antagande. Det är möjligt att antagandet kan överensstämma med verkligheten under en depressionstid sådan som den vi nu genomleva; vid all fri handel har köpare under de sista åren suttit med trumf på hand gentemot säljare. Det har likväl blivit konstaterat att moderbolagens debiteringar understigit de ledande amerikanska exportnoteringarna för dessa varor. För egen del vågar jag icke hysa några mera bestämda förhoppningar beträffande framtiden och måste alltså ställa mig tveksam gentemot den optimism, som präglar de sakkunnigas uttalande i denna punkt.

De sakkunniga ha ansett sig finna ett visst stöd för uppfattningen, att moderbolagens debiteringar varit för höga, i den omständigheten, att flera bland dessa även för de sista åren redovisat goda vinster. Härvid måste emellertid beaktas, att dessa moderbolag, även där de själva driva oljeutvinning, raffinering och försäljning, dock i främsta rummet äro holdingbolag i stora koncerner, uppbyggda på ett mycket komplicerat sätt. Det kan därför mycket väl tänkas, att de verkliga resultaten för dessa koncerner under senare år varit förlust, även om holdingbolagen i toppen kunnat visa vinster, kanske tidigare reserverade hos dotterföretag. Hänsyn till aktiemarknader, där dessa papper spela en betydande roll, och delägares krav på någon utdelning även under förlustår kunna mycket väl tänkas ha framkallat ett sådant förfarande.

Om detta antagande är riktigt, torde den av de sakkunniga gjorda anmärkningen beträffande uteblivna skatteintäkter för stat och kommun här i landet förlora sin egentliga bärkraft. Det måste f. ö. förefalla osannolikt, att moderbolagen för att undgå beskattning i Sverige skulle låtit sina härvarande filialer redovisa miljonförluster. Ett resultat, som varken visat vinst eller förlust, skulle ur denna synpunkt vara mera ändamålsenligt.

För det tredje är det tänkbart, att ett statsmonopol vid samma inköpspriser kunde sköta brännoljornas distribution och försäljning inom landet på ett billigare och rationellare sätt än nu är fallet.

Otvivelaktigt ligger det mycken sanning i den av de sakkunniga hävdade

uppfattningen att detaljhandeln med brännolja i Sverige för närvarande lider under en uppenbar överorganisation. Å andra sidan gäller denna anmärkning med kanske lika stort fog om varudistributionen på ett antal andra områden, utan att statsmakterna för den skull planera ett ingripande.

De sakkunniga erkänna, att den alltför stora kapitalinvestering, som de olika oljebolagen företagit under den hårda konkurrensen sinsemellan, i och för sig icke innebär någon olägenhet ur det svenska nationalhushålllets synpunkt, alldenstund dessa anläggningar finansierats med utländskt kapital. Men de sakkunniga förmena, att oljebolagen i tider av samarbete ej skola försumma att låta de svenska konsumenterna i sista hand betala bolagens ifrågavarande »krigskostnader» i form av högre oljepriser. Jag håller för sannolikt, att blotta tillvaron av föreliggande utredning med åtföljande lagtext kommer att betaga oljefirmorna lusten att försöka hålla för höga priser. De äro nu medvetna om att statsmakternas uppmärksamhet är riktad på deras prispolitik, och att varje missbruk av deras maktställning kan medföra för dem ödesdigra konsekvenser.

Ehuru ännu åtskilligt kunde vara att anföra i denna och övriga punkter, skall jag ytterligare endast med utgångspunkt från min inledningsvis angivna allmänna inställning till frågan sammanfatta min ståndpunkt på följande sätt.

De sakkunnigas uttalanden och slutsatser väcka på flera punkter starka betänkligheter. Även om de anförda skälen för ett monopol ej kunna frånkännas betydelse, väga de icke nog tungt. Med hänsyn till de resultat, som framkommit vid undersökningen inom det begränsade område, som de sakkunnigas utredning omfattat, anser jag, att de sakkunniga bort avstyrka införandet av ett statsmonopol å import och partihandel med brännolja.

Den verkställda utredningen har likväl sitt värde. För oljebolagen bör den utgöra en varning att ej genom hänsynslös prispolitik betunga de svenska konsumenterna. Skulle tendenser av sådan art likväl framträda, kan en nyprövning av frågan i framtiden vara motiverad.

Skulle därvid och sedan även handelspolitiska och allmänna synpunkter blivit noggrant undersökta, ett statsmonopol prövas nödigt, biträder jag för min del de sakkunnigas förslag beträffande formen för ett sådant monopol, i vars utarbetande jag tagit del.

BILAGOR

De svenske Landbrugsbrænderier.

Efter forudgaaende Forhandlinger mellem Kungl. Kontrollstyrelsen Stockholm, og Aktieselskabet De Danske Spritfabrikker, København, modtog undertegnede Ingeniør T. Obel-Jørgensen gennem Brev af 31. Marts 1933 fra Overdirektør Sam. Larsson til Direktør Chr. H. Olesen Opfordring til at foretage en Undersøgelse af de svenske Landbrugsbrænderiers Forhold med Henblik paa disses tekniske og økonomiske Standpunkt. Endvidere ønskes en Udtalelse om, hvorvidt Resultaterne af en saadan Undersøgelse gør det ønskeligt, at der foretages en Omlægning af Kartoffelsprit-Fremstillingen, og i saa Tilfælde paa hvilken Maade en saadan Omlægning passende vil kunne finde Sted.

Fredag den 9. April opfordrede Direktør Lyberg, A/B Vin- & Spritcentralen, mig paa et Møde i Malmø til at udarbejde Forslag med Driftkalkulationer til 12 ny Kartoffelbrænderier med en samlet Kapacitet paa ca. 30 Mill. Liter 50% Sprit til Overtagelse af den svenske Kartoffelspritproduktion. Dette Forslag, til hvilket der henvises, sendes senere direkte til A/B Vin- & Spritcentralen.

Besøgene paa Kartoffelbrænderierne har fundet Sted i Løbet af April og Maj Maaned, og der er aflagt Besøg paa ca. 70 af Sveriges 103 Kartoffelbrænderier, hvilket maa anses for tilstrækkeligt til at kunne danne sig et sikkert Skøn over Forholdene. For 6 Brænderiers Vedkommende er der udarbejdet Driftkalkulationer.

Det skal paa dette Sted fremhæves, at jeg overalt faaet en elskværdig og forstaaende Modtagelse.

Brænderiernes tekniske Forhold.

Det maa straks bemærkes, at de svenske Kartoffelbrænderier i teknisk Henseende staar under tilsvarende Brænderier i andre Lande (Tyskland, Czekoslovakiet, Østrig etc.), og at deres tekniske Standpunkt i det hele taget maa siges at staa under, hvad man med Billighed kan forlange i et Land som Sverige.

Til Dels kan dette Forhold vel nok forklares derigennem, at den svenske Spiritusindustri i flere Aar havde Truslen om Alkoholforbud hængende over Hovedet, hvilket naturligvis ikke har virket opmuntrende til at følge med i den tekniske Udvikling indenfor Industrien; men i Hovedsagen anser jeg den Prispolitik, som siden Monopolets Indførelse er ført med Hensyn til Overtagelse af den fremstillede Sprit, for at have virket uheldigt — et Forhold, som jeg senere skal komme tilbage til.

De fleste Brænderiers middelmaadige Driftforhold giver sig bedst til Kende gennem de Spritudbytter, som opnaas. Gennemsnitudbyttet for alle Brænderierne er 122 Liter 50% Sprit per 100 kg indmasket Stivelse, i det der her som overalt ved Udbytteberegningerne er regnet med de Indmæskningsmængder, som er opgivet mig af Overkontrollørerne, og med et Middelstivelseindhold i Byggen paa 53 % og i Blandsæden 48 %. Det maa bemærkes, at de forarbejdede Raastofmængder for saa godt som alle Brænderiernes Vedkommende kun beregnes efter Kartoffelkogerens

Rumfang og Antallet af Kog; ja, i enkelte Brænderier føres der overhovedet ikke Noteringer over Raastofferne. Nogen absolut Garanti for Tallenes Nøjagtighed kan derfor ikke gives.

Udbyttet paa 122 Liter kan ikke siges at være absolut daarligt, selvom man i veldrevne Brænderier regner med Udbytter paa 130 Liter og derover — Rödaled har saaledes 132 Liter, Brandsberga 130 Liter, Aktieselskabet De Danske Spritfabrikker's Fabrik i Aalborg 132 Liter —; men Usikkerheden i Driften, taget under eet, viser sig ved de store Forskelle mellem Udbytterne ved de enkelte Brænderier.

Af Landets 103 Kartoffelbrænderier har saaledes

8	Brænderier	et	Udbytte	paa	130	Liter	og	derover,
27	»	»	»	»	125	»	til	129
41	»	»	»	»	120	»	»	124
13	»	»	»	»	115	»	»	119
8	»	»	»	»	110	»	»	114
4	»	»	»	»	105	»	»	109
2	»	»	»	»	100	»	»	104

Jeg henviser iøvrigt til Bilag A.¹

De forskellige Grunde, som kan anføres til Forklaring af dette Forhold, er følgende:

Den pris, som A/B Vin- & Spritcentralen betaler for Kartoffel-Raaspritten, er i en Aarrække bleven fastsat paa Grundlag af en Driftkalkulation for et hypotetisk, middelstort Brænderi med en aarlig Produktion af ca. 200 000 Liter 50% Sprit. Der er i denne Kalkulation regnet med betydelig større Driftudgifter end de virkelige, og samtidig er der regnet med et Spritudbytte paa 116 Liter 50% per 100 kg Stivelse, medens det virkelige Gennemsnitudbytte er 122 Liter, som det fremgaar af Bilag A.¹

Som Følge heraf er Prisen paa Spritten for 1932/1933 fastsat til 29 Øre per Liter 50%, medens den kun burde have været 24½ Øre, svarende til en Kartoffelpris paa 14 Øre per % Stivelse og hl Kartoffler.

Dette Forhold bidrager sikkert stærkt til, at Brænderierne ikke hidtil har vist nogen Interesse for at forbedre deres Anlæg og Driftforhold, da man selv med daarlige Udbytter har været sikret en passende Indtægt.

Da der samtidig ikke har været nogen Forskel i Prisen, om Spritten er bleven destilleret med en Styrke paa 70 % paa et Pistoriusapparat eller med 92 % paa et Kolonneapparat, savnes ogsaa her en Spore til at tvinge Brænderierne til Modernisering.

Angaaende selve Installationerne i Brænderierne maa navnlig fremhæves, at der næsten overalt arbejdes med aabne Gærkar af Træ, og at der som nævnt i udstrakt Grad endnu anvendes Pistoriusapparater. Endvidere lader Kartoffelvaskningen for mange Brænderiers Vedkommende meget tilbage at ønske.

Uheldigere end disse Forhold er dog Driftforholdene, som i det store og hele maa siges at være utilfredsstillende. Dette gælder saavel for Vedligeholdelsen og Renligholdelsen af Brænderierne som for Driftkontrollen, i det de overordentlig lave Udbytter, som en Del af Brænderierne opnaar, sikkert hidrører fra Infektioner, daarlig Forsukring og daarlig Gærføring, og Grunden hertil maa søges i Manglen paa teknisk uddannet og skolet Personale. Hvis dette Forhold skal ændres, vilde det være rimeligt, om Brænderierne — eventuelt Bränneriidkareföreningen — ansatte en Konsulent, som teknisk og videnskabeligt kan kontrollere Driften.

¹ Här utelämnad.

Brænderiernes Driftøkonomi.

For at faa et Overblik over Brænderiernes gennemsnitlige Fremstillingspris og Nettooverskud er der opstillet Driftkalkulationer for 6 middelstore Brænderier, som arbejder med middelstore Spritudbytter, og Tallene for disse Brænderier er arbejdet sammen i en Kalkule, som kan anses for at have Gyldighed for et almindeligt svensk Kartoffelbrænderi. Af Bilag B¹ fremgaar, at Overtagelseprisen for Kartoffel-Raaspritten i Stedet for 29 Øre burde have været 24½ Øre per Liter 50% Sprit, svarende til en Kartoffelpris paa 14 Øre per kg Stivelse og hl Kartoffler, idet jeg gaar ud fra, at Hensigten med Ordningen mellem A/B Vin- & Spritcentralen og Bränneriidkareforeningen er den, at der sikres Kartoffeldyrkerne en passende Pris for Kartofflerne samtidig med, at Brænderierne opnaar en Forrentning paa 8 % af den i Anlæggene bundne Kapital. Derimod kan det næppe være Mening, at Brænderiejerne, som jo oven i Købet for det meste selv leverer Raastofferne, foruden den ovenfor nævnte Forrentning skal opnaa yderligere Overskud.

Til Kalkulationerne skal iøvrigt bemærkes:

For at lette Oversigten og Sammenligningen mellem de forskellige Brænderier er der for hele Kampagnen regnet med en Kartoffelpris paa 14 Øre per % Stivelse og hl Kartoffler og med en Spritpris paa 29 Øre per Liter 50% Sprit.

Da Raastof- og Kulpriserne er opgivet »frit Brænderiet«, bliver der ikke Tale om Tillæg for Fragt og Kørsel.

Prisen 14 Øre per % Stivelse og hl Kartoffler er for renavskede Kartoffler. Der kan derfor kun blive Tale om Svind under Lagringen, og da Lagringstiden i Brænderierne kun andrager 1—2 Uger, kan Svindet passende sættes til højst 1½ % af Stivelsesmængden. Kun ganske faa Brænderier har Tal for Lagringsvindet (f. Eks. Rödaled: 1½ %).

Udgifterne til Kul og Arbejds løn er taget fra Brænderiernes egne Besvarelser i Spørgeskemaet.

For Udgifter til Reparationer, Skatter og diverse Omkostninger er der regnet med ialt Kr. 3 000⁰⁰ for hvert Brænderi. Der er for de enkelte Brænderier til mig opgivet Reparationsudgifter paa mellem Kr. 500⁰⁰ og Kr. 3 000⁰⁰; for de større Reparationsudgifters Vedkommende har det imidlertid vist sig, at disse ogsaa indbefatter Anskaffelse af f. Eks. nyt Brændapparat eller ny Dampkedel. Saadanne Anskaffelser maa regnes at skulle afholdes af det Beløb, som hvert Aar afskrives paa Anlægget.

Der er for hvert af Brænderierne regnet med en Værdi af Kr. 60 000⁰⁰. Denne Sum maa i det store og hele anses for at være passende.

Da der kun for enkelte Brænderiers Vedkommende foreligger Noteringer med Hensyn til Bærmængden, er der — efter Foth: »Handbuch der Spiritusindustri« — regnet med, at der faas 1 600 Liter Bærme (Drank) per hl 100% Sprit, naar der arbejdes med Pistoriusapparat, og 1 100 Liter, naar der anvendes Kolonneapparat. For de Brænderiers Vedkommende, som ikke sælger Bærmen, er Værdien af denne sat til en Gennemsnitspris paa 25 Øre per hl.

Forslag til Ændringer i Driftforholdene.

Der kan nu blive Tale om følgende Ændringer af den bestaaende Produktionsordning:

1) Bibeholdelse af samtlige Brænderier og en Modernisering af disse.

¹ Här utelämnad.

2) Koncentration af Produktionen paa en Del af de bestaaende Brænderier med samtidig Modernisering af dem, som skal arbejde videre.

3) Fuldstændig Koncentration af Driften paa ca. 12 ny, moderne Brænderier som foreslaaet af A/B Vin- & Spritcentralen.

ad 1) Ved en passende Prispolitik fra A/B Vin- & Spritcentralen's Side, hvorved den Pris, som dette Selskab skal betale for Raaspritten fra Kartoffelbrænderierne, bliver sat i passende Forhold til Fremstillingprisen paa veldrevne Brænderier med højt Spritudbytte, vil de daarligt arbejdende Brænderier af sig selv blive tvungne til at indføre Forbedringer. Endvidere bør Prisen for Raaspritten gøres variabel i Forhold til Sprittens Styrke, saaledes at der indføres Pristillæg for højprocentig Sprit og Fradrag for lavprocentig. Herved vil man formentlig meget hurtigt opnaa, at de nu saa almindelig anvendte Pistoriusapparater bliver erstattede med Kolonneapparater, og A/B Vin- & Spritcentralen vil undgaa Fragten af de store Mængder Vand, som nu transporteres sammen med det meste af den fremstillede Raasprit.

Ved denne Ordning vil man opnaa at bevare alle Brænderierne og de Fordele, som en let Fordeling af Bærmen uden Tvivl byder Landbruget; men man maa paa den anden Side ikke være blind for, at Bærmængden vil aftage i samme Forhold, som Spritudbyttet forøges, og denne Formindskelse af Bærmængden vil sandsynligvis komme til at vise sig ved, at Bærmen kun vil fremkomme over et endnu kortere Tidsrum af Aaret, end det nu er Tilfældet. Økonomisk set maa man regne med, at Brænderierne vil kunne moderniseres for Kr. 20 000⁰⁰ per Stk. eller for ialt ca. 2 Mill. Kroner. Da der efter de nugældende Kalkulationer regnes med 13 % af den bundne Kapital til Afskrivning og Forrentning, vil det betyde ca. Kr. 260 000⁰⁰ Merudgift, som maa dækkes af A/B Vin- & Spritcentralen gennem et Pristillæg paa ca. 1³/₃ Øre per Liter Sprit. Heroverfor staar A/B Vin- & Spritcentralen's Besparelse ved at skulle betale Kr. 920 000⁰⁰ mindre om Aaret for den samlede Mængde Sprit eller 4⁶/₆ Øre mindre per Liter Sprit. Der vil altsaa for A/B Vin- & Spritcentralen opnaas en Netto-besparelse paa 4⁶/₆ — 1³/₃ = 3³/₃ Øre per Liter Sprit eller Kr. 660 000⁰⁰ aarlig. Alt i alt maa man sige, at Ordningen er mindre tilfredsstillende, da det ikke er rationelt at forøge de bestaaende Brænderiers Kapacitet, naar Produktionen i Forvejen ligger langt under den nuværende Kapacitet.

ad 2) De bestaaende Brænderiers Kapacitet kan sættes til ca. 61 Mill. Liter 50%. Til dette Tal kommer man ved følgende Betragtninger:

Der er paa 103 Brænderier arbejdet 10 685 Dage eller gennemsnitligt paa hvert Brænderi ca. 104 Dage. Efter Loven er der Mulighed for at arbejde 7 Maaneder om Aaret; men selv om man regner med, at der praktisk kun kan arbejdes 150 Dage, bliver Forøgelsen derved 44 %. Endvidere arbejdes der nu i Almindelighed med en Kartoffelmæsk med 15 % Sukker, medens der intet er i Vejen for — saaledes som f. Eks. i Tyskland — at arbejde med 20 % Sukker i Mæsken. Derved vil Kapaciteten yderligere kunne sættes op med 33¹/₃ %.

Endelig arbejdes der for de fleste Brænderiers Vedkommende med ²/₃ af den normale daglige Indmæskning. Ved fuld Indmæskning stiger Kapaciteten altsaa yderligere 50 %. Til Slut maa man regne med, at Brænderierne ved Modernisering vil kunne komme op paa et Gennemsnitudbytte af ca. 130 Liter Sprit per 100 kg Stivelse i Stedet for som nu at have 122, hvilket betyder en Forøgelse paa ca. 6 %.

Ialt vil Produktionen paa 20 Mill. Liter kunne forøges til 20 Mill. × 144 % × 133¹/₃ % × 150 % × 106 % = ca. 61 Mill. Liter; eller med andre

Ord vil ca. 35 af de bestaaende, middelstore Brænderier efter passende Modernisering kunne overtage Fremstillingen af 20 Mill. Liter Sprit.

Der maa altsaa i saa Tilfælde regnes med Modernisering af ca. 35 Brænderier à Kr. 20 000⁰⁰. Endvidere maa der regnes med, at ca. 68 Brænderier maa købes op af A/B Vin- & Spritcentralen. Da der hidtil har været regnet med, at Brænderiernes Gennemsnitsværdi er Kr. 60 000⁰⁰ per Stk., og da dette Beløb skal give 8 % Rente, maa denne Rente paa Kr. 4 800⁰⁰ kapitaliseres til ca. Kr. 100 000⁰⁰ per Brænderi, eller for 68 Brænderier 6's Mill. Kroner. Naar der ses bort fra den Værdi, som de nedlagte Brænderier eventuelt kan have, bliver Renteudgiften af 6's Mill. Kroner à 5 % = Kr. 340 000⁰⁰ eller ca. 1·7 Øre per Liter Sprit.

Heroverfor staar saa en Besparelse for A/B Vin- & Spritcentralen, da Raaspritprisen bliver billigere, naar Fremstillingen koncentrerer sig paa et færre Antal Brænderier. Da Kapacitetforøgelsen i Hovedsagen fremkommer ved en Forlængelse af Kampagnen, ved Indførelse af Tykmæskdrift og ved Forøgelse af det daglige Antal Kog, vil der ikke kræves nogen Udvidelse af Brænderiernes Installationer. Det kan derfor forsvares at regne med, at Moderniseringen af de arbejdende Brænderier ikke vil koste mere end — som tidligere nævnt — Kr. 20 000⁰⁰.

Heller ikke Arbejderantallet vil stige i væsentlig Grad, hvorimod naturligtvis Udgiften til Arbejderlønninger vil stige proportionalt med Kampagnens Forlængelse.

En Driftkalkulation for et Brænderi, som fremstiller ca. 600 000 Liter 50% Sprit i 150 Dage vil i Hovedtrækkene komme til at se saaledes ud:

Udgifter:

Kartofler (17 % Stivelse): 36 000 hl à 14 Øre per % og hl	Kr. 85 680
Byg og Blandsæd: 100 000 kg à Kr. 13 ⁰⁰ per 100 kg	» 13 000
Svind paa Kartofler (1·5 %)	» 1 285
Kul (400 T à Kr. 20 ⁰⁰)	» 8 000
Arbejds løn: 7 Arbejdere à Kr. 6 ⁰⁰ per Dag } 1 Brændmester » » 9 ⁰⁰ » » }	» 7 650
Kontrolomkostninger	» 1 000
Reparationer	» 2 000
Skatter og Forsikringer	» 2 000
Diverse	» 2 000
Afgift til Foreningen	» 3 000
Afskrivninger (5 % af Kr. 80 000 ⁰⁰)	» 4 000
Forrentning (8 % af Kr. 80 000 ⁰⁰)	» 6 400
	Kr. 136 015

Indtægter:

Sprit 600 000 Liter 50 % à 21·3 Øre	Kr. 127 765
Bærme 33 000 hl 25 Øre	» 8 250
	Kr. 136 015

Overtagelseprisen per Liter 50% Kartoffelsprit vil altsaa blive 21·3 Øre. Da der som nævnt maa regnes med 1·7 Øre per Liter Sprit til Dækning af Kr. 340 000⁰⁰ aarlig Rente, kommer 1 Liter 50% Sprit til at staa i 23·0 Øre.

Hvis Omlægningen af Driftforholdene gennemføres efter Forslag 2, kan der altsaa regnes med en Besparelse paa 6 Øre per Liter 50%, eller en aarlig Besparelse paa Kr. 1 200 000⁰⁰. Hertil kommer yderligere en Be-

sparelse i Kontrolomkostninger, i det der ved den nuværende Form for Driften paa 103 Brænderier maa regnes med en Udgift for Staten paa ca. Kr. 100 000⁰⁰, medens denne, naar kun 35 Brænderier arbejder, vil reduceres til ca. Kr. 50 000⁰⁰.

Den samlede aarlige Besparelse vil altsaa beløbe sig til ca. Kr. 1 250 000⁰⁰ sammenlignet med den nuværende Driftform, og til ca. Kr. 590 000⁰⁰ sammenlignet med Forslag 1.

Fordelene ved en Ordning efter Forslag 2 kommer til at bestaa i:

Lettere Oversigt over Produktionen paa et færre Antal Brænderier.

Billigere Pris for Spritten, selv naar der regnes med, at $\frac{2}{3}$ af Brænderierne skal købes op.

De arbejdende Brænderier kan vælges saaledes, at Fordelingen af Bærmen kan komme til at foregaa paa normal Maade, uden at Afstanden fra Brænderi til Forbruger bliver for stor, og der opnaas den store Fordel, at Brænderierne kommer til at arbejde i 6 Maaneder, hvorved Landmændene kan faa den eftertragtede Bærme fordelt over et betydeligt længere Tidsrum, end det vil være Tilfældet, hvis alle de bestaaende Brænderier fortsat skal arbejde.

ad 3) Angaaende de økonomiske Fordele ved en fuldstændig Koncentration af Kartoffelspritdriften paa 10—12 ny, store Brænderier henviser jeg til den for A/B Vin- & Spritcentralen udarbejdede Redegørelse, som kan ventes færdig i Løbet af Juni Maaned.¹

Bortset fra, om det rent økonomisk vil vise sig at være en Fordel at koncentrere Spritfremstillingen paa ny Anlæg, maa man regne med, at der vil opstaa meget store Vanskeligheder med at opnaa en tilfredsstillende Ordning paa Fordelingen af Bærmen. Selvom man ser bort fra, hvilken økonomisk Rolle saadanne Vanskeligheder kan komme til at spille for de ny Fabrikker, vil en svigtende Bærmefordeling være til alvorlig Ulempe for det skaanske Landbrug, og efter modne Overvejelser mener jeg derfor allerede paa nuværende Tidspunkt, at denne Løsning ikke vil være lykkelig, i hvert Fald ikke som direkte Afløser af de bestaaende Forhold.

Er det derimod Meningen, at en Indskrænkning af Sulfit-spritfabrikkerne Drikkesprit-Fremstilling, Melassesprit-, Roesprit-, Gærspritsfremstilling skal finde Sted, hvorved Kartoffelspritproduktionen bliver at forøge med 5—10 Mill. Liter, vil jeg anse det for naturligt, at denne Merproduktion henlægges til 1—2 ny, store Fabrikker. Denne Ordning kan da danne Indledning til eventuel senere, yderligere Koncentration, og der vil blive Lejlighed til paa disse ny Fabrikker at høste Erfaringer dels paa Produktionsomraadet, dels med Hensyn til Bærmespørgsmaalet, samtidig med at der kan gøres et Arbejde for at faa indført de for Brænderiindustrien bedst egnede Kartoffel- og Kornsorter til Gavn for Landbruget i Almindelighed og for Spiritusindustrien i Særdeleshed.

Paa Grundlag af de ovenfor anførte Betragtninger tillader jeg mig efter moden Overvejelse at anbefale, at eventuelle Ændringer i de ved de svenske Kartoffelbrænderier bestaaende Driftforhold indføres i Overensstemmelse med Forslag 2: Koncentration af Produktionen paa ca. 35 af de bestaaende Brænderier.

Den foreliggende Redegørelse skulde i alt væsentligt givet et Svar paa de af den ærede Kungl. Kontrollstyrelsen stillede Spørgsmaal; men selvfølgelig staar jeg meget gerne til Tjenste med yderligere Oplysninger, ligesom jeg til enhver Tid er rede til mundtlig Forhandling om Sagen.

¹ Se bilaga I, sid. 215.

Resume.

Brænderiernes tekniske Forhold:

Der gøres Rede for Brænderiernes tekniske Standpunkt. Dette er ikke saa godt, som man med Billighed kan forlange. Grundene til dette Forhold maa hovedsagelig søges i, at Kartoffelspritten betaales saa højt, at Brænderierne ikke har været tvungne til at følge med i den tekniske Udvikling.

Resultatet af de uheldige Tilstande i Brænderierne giver sig Udslag i meget forskellige Udbytter ved de forskellige Brænderier, selvom Gennemsnitudbyttet paa 122 Liter 50% Sprit per 100 kg Stivelse ikke i sig selv kan siges at være daarligt.

Navnlig Gærkarrene og Destillationsapparaterne maa erstattes med lukkede Jernkar og Kolonneapparater, og Arbejdsmaaden i Brænderierne maa ændres særlig med Henblik paa Renlighed. Opmærksomheden henledes paa det uheldige i, at der ikke findes brænderiteknisk uddannet og skolet Personale.

Brænderiernes Driftøkonomi:

Paa Grundlag af Driftkalkulationerne for 6 Brænderier konstateres, at Overtagelsesprisen for Spritten i 1932/1933 burde have været 24½ Øre per Liter 50%.

Forslag til Ændringer i Driftforholdene:

Der kan blive tale om at ændre Forholdene i Overensstemmelse med følgende 3 Forslag:

- 1) Bibeholdelse af samtlige Brænderier. Modernisering af de daarligste.
- 2) Koncentration af Produktionen paa ca. $\frac{1}{3}$ af det nuværende Antal Brænderier, Modernisering af disse samt Opkøb og Nedlægning af Resten.
- 3) Fuldstændig Koncentration af Produktionen paa 10—12 ny Brænderier, Opkøb og Nedlægning af alle de nuværende Brænderier.

ad 1) Ved at føre Grundlaget for Fastsættelsen af Afregningsprisen à jour i Overensstemmelse med Driftkalkulationerne for de 6, vilkaarlig valgte Brænderier, vil Afregningsprisen i Stedet for 29 Øre per Liter 50% Sprit blive 25½ Øre, svarende til en Kartoffelpris paa 14 Øre per % Stivelse og hl Kartoffler. Herved tvinges de daarligt arbejdende Brænderier til at indføre saadanne Forbedringer, at Driften bliver rentabel, og samtidig opnaas en Besparelse for A/B Vin- & Spritcentralen paa ca. Kr. 660 000⁰⁰ aarlig.

Samtidig anbefales det at indføre Tillæg til og Fradrag fra Normalprisen i Forhold til den fremstillede Raasprits Styrke for derigennem at tvinge Brænderierne til at anskaffe Kolonneapparater, hvor dette endnu ikke er Tilfældet.

Efter Forslag 1 bibeholdes Fordelene ved en let Fordeling af Bærmen; men Ordningen vil ikke bidrage til, at Bærmen kan faas over et større Tidsrum af Aaret.

ad 2) Det paavises, at ca. 35 Brænderier efter passende Modernisering kan overtage Fremstillingen af ca. 20 Mill. Liter 50% Sprit.

Resten af Brænderierne købes op for ca. Kr. 100 000⁰⁰ Stykket.

Ifølge en Driftkalkulation for et Brænderi, som fremstiller ca. 600 000 Liter 50% Sprit i 150 Dage, bliver Fremstillingprisen 21½ Øre. Til Forrentning af den Sum, som er gaaet med til Opkøb af de nedlagte Brænderier, maa regnes med 17 Øre, hvorved Spritten kommer til at staa i 23 Øre.

A/B Vin- & Spritcentralen opnaar en samlet Besparelse paa ca. Kr. 1 250 000⁰⁰ (incl. Besparelser ved Kontrollen med Brænderierne) i Forhold til den nuværende Driftform, og ca. Kr. 590 000⁰⁰ i Forhold til Forslag 1.

Endvidere opnaas, at Bærmen staaar til Disposition for Landmændene over ca. Halvdelen af Aarets Dage.

ad 3) Bortset fra, om det økonomisk vil vise sig fordelagtigt at koncentrere Produktionen paa et mindre Antal ny Brænderier, fraraades det i hvert Fald i første Omgang at gaa til en saadan Ordning, da Fordelingen af Bærmen maa forudses at skabe meget store Vanskeligheder til lige stor Skade for Brænderierne som for Landbruget.

Derimod vil det være naturligt, at en eventuel Produktionsforøgelse overtages af 1—2 ny, store Brænderier, paa hvilke der da kan høstes Erfaringer i alle Retninger, som kan faa Betydning i Tilfælde af, at man senere vil fortsætte ad Koncentrationens Vej.

Efter moden Overvejelse foreslaas at lægge Kartoffelspritproduktionen om som beskrevet i Forslag 2.

København, den 24. Maj 1933.

T. Obel-Jørgensen.

Stockholm den 21 juni 1933.

Till Kungl. Kontrollstyrelsen.

Sedan de av chefen för Finansdepartementet för utredning av vissa spritfrågor m. m. tillkallade sakkunniga hos Kungl. Styrelsen hemställt om tillhandahållande bland annat av Aktiebolaget Vin- & Spritcentralen sammanfattat material för bedömandet av frågan om en enligt bolagets mening ändamålsenlig koncentration av lantbruksbrännerirörelsen, har Kungl. Styrelsen i skrivelse den 10 mars 1933 anhållit, att bolaget ville sammanfatta och till Kungl. Styrelsen överbringa nämnda material.

Med anledning härav tillåter sig bolaget överlämna efterföljande redogörelse, upptagande, förutom en för jämförelsens skull verkställd sammanfattning av vissa uppgifter rörande bränneriindustrien i Danmark och Tyskland, ett utkast till huru en koncentration av den svenska produktionen av potatisråbrännvin skulle kunna tänkas genomförd.

Bränneriindustrien i Danmark.

1.

Inom den danska brännvinstillverkningen har minskningen av antalet råbrännerier fortgått praktiskt taget oavbrutet ända sedan 1800-talets början. Omkring år 1800 räknade man med 2 500 brännerier, av vilka flertalet endast utgjordes av primitiva anordningar på bondgårdarna eller hos handlande i städerna. Antalet sjunker mycket hastigt under 1800-talets första årtionde, så att man redan år 1825 är nere vid omkr. 1 200 brännerier, år 1850 vid något över 500 och år 1880, då brännerihanteringen under inflytandet av tekniska förbättringar går in uti en ny period, räknar antalet brännerier till omkr. 280.

Vid sistnämnda tidpunkt, närmare bestämt år 1881, bildades A/S. De Danske Spritfabrikker och ungefär samtidigt en del andra större företag, som i sig koncentrerade väsentliga delar av den dittillsvarande produktionen. De Danske Spritfabrikker upptog vid sin tillkomst fem andra företag, och på samma sätt bildades övriga större företag genom uppköp av bestående mindre brännerier.

Mellan 1880 och 1890 gick antalet brännerier ned från 206 till 113, och under de följande tio åren minskades antalet ytterligare ned till 61, så att vid sekelskiftet år 1900 funnos endast 52 brännerier, varav 11 i Köpenhamn, 36 i landsortsstäderna och 5 på landsbygden. »Den tid var för länge sedan förbi», heter det i en dansk redogörelse för dessa förhållanden, »då praktiskt taget varje någorlunda betydande köpmanshandel var förbunden med bränneridrift, då produkten såldes vid köpmansgårdens disk antingen glasvis till affärens kunder eller till omtappning på fat eller flaskor. Den... form för bränneridrift, där mjölkförsäljningen från den med dranken utfodrade kobesättningen var affärens egentliga grundval, fanns emellertid fortfarande kvar på några ställen i de stora stä-

derna. Ännu så sent som på 1890-talet kunde man i Köpenhamn finna gamla måleriska brännerigårdar av denna typ med detaljförsäljning av mjölk och brännvin i gathuset och med korna på stall, ibland våningsvis, i en gårdsbyggnad. Detta var emellertid en kvarleva från äldre tider, och den egentliga bränneriproduktionen utövades i de stora koncentrerade företagen.»

De förenämnda siffrorna, som år 1900 redovisa endast 5 landsbygdsmot 47 stadsbrännerier, ge vid handen, att brännerihanteringen i Danmark i övervägande grad var en stadsmannanäring. Det danska lantbruket, som efter husbehovsbränningens dagar hade kommit in på intensiva driftsformer med tyngdpunkt i produktionen av animaliska varor, var icke beroende av brännvinsbränningen som sådan på samma sätt som lantbruket i vissa andra länder eller trakter. Den fortskridande industrialiseringsprocessen inom den danska spritproduktionen kom därför icke heller i konflikt med lantbruksintresset och fick dessutom tillfälle att utvecklas obundet av tillverknings- och beskattningsregler, som gynnade vissa grupper av brännerier.

Koncentrationsrörelsen gynnades också av förskjutningar i konsumtionen. En stor del av spritproduktionen avsattes efter hand till vinhandlandena för förskäring av rom, cognac o. s. v. Till denna förbrukning, som år 1900 anslogs till omkr. tredjedelen eller hälften av hela tillverkningen, fordrades en väl rektificerad vara, och, då anläggningen av reningsverk var en alltför dyrbar affär för de små brännerierna, tvingades brännerinäringen på sådant sätt in i större företag. År 1900 funnos 4 reningsverk.

Antalet brännerier gick alltjämt nedåt, och enbart under åren 1900—1907 minskades siffran från 52 till 34 eller med omkr. 40 %. Det gick fortfarande till på det sättet, att antingen ett bränneri blev oräntabelt och därför självmant upphörde med driften eller ock att det uppköptes av andra större företag, som därefter nedlade fabriken. Såsom organ för uppköp av sistnämnda slag användes ofta en av de större fabrikerne bildad sammanslutning.

Från denna tid (åren 1912—1914) finnes anmärkt, att De Danske Spritfabrikker för några av sina fabriker skapat nya avsättningsmöjligheter för dranken genom att låta den genomgå en torkningsprocedur, som möjliggjorde försändelser på längre håll. Härigenom kunde man förse de foderfattiga bygderna i mellersta och västra Jylland med drank, som där hastigt blev starkt efterfrågad. I övrigt hade man vid bolagets fabriker liksom vid flera av landets övriga företag utfodringsstall, och ännu så sent som 1906 fodrade 12 av landets 38 brännerier dranken i egen kreatursrörelse.

Under krigsårens offentliga administration av spannmålsskörd och spannmålsimport ansågo sig statsmakterna föranledda att positivt medverka till att koncentrera industrien så långt som det överhuvud taget var praktiskt möjligt. Då spritproduktionen våren 1917 genom särskild förordning inskränktes till en tredjedel av 1916 års tillverkning och förbehölls tekniska och medicinska syften, omslöt industrien ännu 22 företag. Ur driftssynpunkt var en schematisk nedskärning av samtliga bränneriers produktion till en tredjedel föga rationell, och förordningen gav också på grund härav fabrikerne möjlighet att överföra sin produktionsrätt till andra. Sedan det visat sig, att skörden år 1917 gav ett vida mindre utbyte än som väntats och att en ytterligare sparsamhet med landets spannmålsförråd sålunda måste genomföras, föreslog spritfabri-

kerna en sådan anordning av produktionsförhållandena, som icke blott tillfälligt utan varaktigt utestängde en rad av de äldre och mindre fabriksanläggningarna och därigenom bragte industriens totala produktionskapacitet närmare den faktiska produktionens omfattning. A/S. De Danske Spritfabrikker och ett annat storföretag, Spritfabrikken Fortuna, skulle enligt detta förslag tillsammans uppköpa och nedlägga eller i egen drift inordna landets samtliga övriga sprit- och jästfabriker och på sådant sätt efterkomma det offentligas önskan om en omläggning av driften. Myndigheterna skulle på sin sida förbinda sig att låta de då gällande priserna för sprit och jäst förbliva orubbade, så länge krigstillståndet varade. De båda företagen kunde på detta sätt genom den merinkomst, som den koncentrerade driften frambragte, få medel till att avskrika den del av utgifterna för inköp av fabriker, inventarier etc., som icke täcktes av de genom tillgångarnas försäljning inflytande summorna. En överenskommelse träffades på denna grundval och förbands med begränsning av bolagens rätt till utdelning och avskrivningar. Vidare inskränktes importen av sprit och brännvin till genomsnittsimporten under åren 1913—1915.

Förr eller senare måste emellertid uppkomma frågan, huruvida de båda samarbetande bolagen skulle ha ensamrätt till framställning av konsumtionsbrännvin eller huruvida nya brännerier skulle kunna anläggas och anmäla sitt krav på att få andel i de anvisade råvarumängderna. Praktiska, sociala och fiskala hänsyn föranledde statsmakterna att genom en förordning år 1921 lösa denna fråga på sådant sätt, att ett faktiskt brännvinsmonopol skapades. Användandet av nya eller under mer än två år outnyttjade anläggningar för sprit- eller jästfabrikation gjordes beroende av regeringens tillåtelse. Praktiskt taget betydde detta, att nya fabriker icke kunde uppsättas. Import av sprit i annan form än såsom färdig konsumtionsvara kunde enligt tidigare beslut endast i ringa mängd ifrågakomma. Den yttre ramen för monopolet var sålunda given. A/S. De Danske Spritfabrikker, som under tiden förvärvat såväl Fortuna som ett litet kvarvarande, utomstående bränneri, inträdde nu såsom faktisk innehavare av ensamrätten att bränna och förädla sprit i Danmark. Formlig överenskommelse mellan staten och bolaget träffades i mars 1923, varvid bolaget förband sig att ställa sin prissättning under viss kontroll från statens sida samt att jämväl i fortsättningen begränsa avskrivning och utdelning till aktieägarna.

Medan antalet brännerier år 1918 ännu var 21, så hade siffran år 1921 sjunkit till 7 för att därefter snart sagt årligen minskas. Numera utgör antalet brännerier endast 2.

2.

Bolagets båda brännerier ligga i Aalborg och Hobro. Aalborgsfabriken har en kapacitet av 6⁹ och maximalt 7⁸ milj. liter 50 %, under det att motsvarande siffror för fabriken i Hobro äro 4⁸ och 5⁸ milj. liter 50 %. All råsprit rektificeras vid reningsverket i Aalborg.¹

Spritförsäljningens omfattning under åren 1929—1932 belyses av följande siffror:

¹ En relativt utförlig beskrivning på dessa fabriker med fotografier och planritningar återfinnes i ett av det danska bolaget utgivet arbete: »A/S. De Danske Spritfabrikker och dets Bygninger», Köpenhamn 1921. (Särtryck ur tidskriften »Arkitekten».)

Å r	Drickssprit 1 000 lit. 100 %	Försäkringssprit 1 000 lit. 100 %	Denaturerad sprit 1 000 lit. 100 %	Annan teknisk sprit 1 000 lit. 100 %
1929	1 030	466	3 958	1 314
1930	976	419	4 196	1 483
1931	882	473	4 134	1 580
1932	768	402	4 284	1 499

Det är karaktäristiskt för den danska brännerihanteringen, att råvaran ända tills under de senaste åren endast till en mindre del utgjorts av potatis. Delvis torde detta sammanhånga med att fram till kriget en mycket väsentlig del av det framställda brännvinet utgjordes av jästbrännvin, och bör i detta sammanhang anmärkas, att De Danske Spritfabrikker numera även är landets enda jästtillverkare med produktionen koncentrerad till två fabriker. Några siffror skola belysa utvecklingen.

Jäst- och spritindustriens förbrukning av råvaror, milj. kg.

Å r	Majs	Annan spannmål	Potatis	Melass
1900	31·38	19·30	6·99	—
1905	30·98	19·00	6·30	—
1910	27·05	21·27	2·00	—
1915	32·14	15·14	—	0·40
1920	3·68	9·48	3·01	2·46
1925	13·83	4·49	4·91	6·95
1930	9·57	2·60	10·66	12·65

De huvudsakliga råvarorna ha sålunda ända fram till efterkrigstiden utgjorts av majs och andra slag av spannmål. Först efter kriget sjunka siffrorna för dessa råvaror högst betydligt liksom överhuvud den totala råvarumängden gått ned på grund av den starkt sjunkande spritproduktionen. I stället stiga potatis- och melasskvantiteterna. Den senare ökningen beror på den nya spritfria metodens tillämpning, vilken bygger på melass såsom råvara. Uppgången för potatis är ojämn och har tydligen först under de allra senaste åren vunnit stadga. Sålunda användes exempelvis år 1927 endast 0·84 milj. kg potatis — en siffra, som, om krigsåren undantagas, nästan är den lägsta, som överhuvud redovisats i statistiken. Siffran för 1929 var däremot 10·60, för 1930 10·66 och för 1932 12·0 milj. kg.

De Danske Spritfabrikker har nedlagt ett intresserat arbete på att uppmuntra till potatisodling för spritproduktionens räkning och har på särskilda försöksgårdar strävat efter att frambringa lämpliga sorter bränneripotatis. Numera har man baserat tillförseln av potatis till brännerierna på odlingskontrakt och har tack vare dem nått de resultat, som framgå av de ovan angivna siffrorna.

Medan i Sverige brännerihanteringen alltid i främsta rummet byggt på potatis som råvara, har den danska bränneriindustrien sålunda i stället måst väcka intresset hos jordbrukarna för en odling av till bränning lämplig potatis. De båda nuvarande fabrikerne ha förlagts till trakter, som särskilt lämpa sig för dylik odling. I sin sista årsberättelse anför De Danske Spritfabrikker om sitt arbete på detta område, att det numera lyckats att skapa en regelbunden tillförsel av de för industriellt bruk särskilt lämpade stärkelsesrika potatissorterna. Det stora antal lantbru-

kare, som hänvänder sig till bolaget med begäran att få bli kontraktsodlare, tyder på, att även odlarna äro tillfredsställda med denna anordning, varigenom en betydande ökning av potatisutbytet framkallats. I praktiken har man härigenom fastslagit, att det danska jordbruket är i tillfälle att driva rationell potatisodling med lika stort utbyte, som uppnås i länder, där odling av industripotatis har verkställts systematiskt under många år.

Av drank ha under år 1932 sålts 60 milj. liter. Under 8—9 månader levereras dranken av majs och under 3—4 månader av potatis. Efterfrågan på dranken är trots köttproduktionens nuvarande vanskliga läge långt större än tillgången på varan. Den avhämtas dagligen av köparen vid fabriken och betalas enligt mellan bolaget och varje avnämare uppgjort kontrakt på grundval av en beräkning, där prisen på andra fodervaror, kreatur och mjölk utgöra de olika faktorerna. Potatisdrank noteras med $\frac{3}{4}$ av majsdrankens pris.

Enligt särskilda, av Danske Spritfabrikker på begäran benäget meddelade uppgifter fördelas drankförsäljningen på följande sätt i de båda spritfabrikernas uppland.

Avstånd från fabriken, km	Antal drankköpare	Antal transporter med		Avstånd från fabriken, km	Antal drankköpare	Antal transporter med	
		automobil	hästfordon			automobil	hästfordon
0—1	38	1	37	8—9	1	1	—
1—2	22	—	22	9—10	1	1	—
2—3	34	—	34	12—13	1	1	—
3—4	70	1	69	13—14	1	1	—
4—5	32	2	30	15—16	1	1	—
5—6	25	5	20	20	1	1	—
6—7	7	3	4				
7—8	10	3	7	Summa	244	21	223

Transportrayonen uppgår sålunda endast i ett fall till 20 km och då är det fråga om försändelse per bil. Eljest synes transportvägens längd, där körsloerna ske efter häst, vara högst 8 km och för flertalet ligga inom 5 km:s radie från fabriken.

Ehuru tillgången till drank, såsom av det föregående framgår, icke hade någon större betydelse för det danska jordbruket — brännvinsbränning har överhuvud i Danmark aldrig såsom i flera andra länder varit en binnäring till lantbruket — så framkallade likväl den år 1918 genomförda koncentrationen protester från de jordbrukare, som köpt drank vid de nedlagda fabrikerna. På samma sätt vållade Roskildefabrikens indragning år 1925 olägenheter för jordbrukarna i denna nejd. Det framhålles av Danske Spritfabrikker, att nedläggandet av en spritfabrik betyder en merutgift för lantmännen i upplandet, därest dranken varit ett billigt fodermedel. Detta är ju i regel fallet, i det att priset aldrig noteras — eller beräknas — högre än att köparen minst tjänar vad transportkostnaderna med lejd hjälp går till, och, då körsloerna oftast ske med eget fordon, blir den verkliga kostnaden relativt obetydlig. De danska jordbruk, som tidigare haft tillgång till drank, men numera måste avstå därifrån, ha gått över till en långt mindre frekvent utslagning av korna, och man har måst vinnlägga sig om ett bättre komaterial vid inköpet. Det antal kor, som i en med drank försedd trakt går till slakteriet, minskas, sedan drankproduktionen upphört, men också besättningarnas storlek går ofta

ned något. Upphör dranktillförseln, betyder det en viss omläggning av kreatursskötseln, vanligen medförande en nedgång i mjölkproduktionen. Olägenheterna bli större desto mer ensidig utfodringen med drank varit. Dock äro de enligt det danska monopolföretagets mening icke av sådan omfattning, att spritproduktion med drank som utbyte kan sägas vara av vital betydelse för jordbruket i en viss trakt, ehuru förhållandena i olika länder kunna växla starkt på detta område, och konjunkturerna kunna minska eller förstärka verkan för lantmännen av drankproduktions inställande.

Bränneriindustrien i Tyskland.

I Tyskland har brännerinäringen särskilt inom de östra landområdena sedan lång tid varit av stor betydelse för jordbruket, enär den lätta jorden i dessa trakter bäst lämpar sig för potatisodling, som funnit gynnsam användning i brännerierna. Enär brännerierna förse jordbrukarna med drank, möjliggöra de dessutom för jordbruket att hålla större kreatursbestånd och bringa jorden i en bättre beskaffenhet än eljest skulle vara fallet. Med oro åsågo jordbrukarna därför mot slutet av 1800-talet, att stora, fabriksmässigt drivna brännerier tillkommo. Det lyckades dem också att förmå statsmakterna att, när en ny reglering av spritskatterna 1887 genomfördes, bereda jordbruksbrännerierna en gynnad ställning framför industribrännerierna.

Årtiondena före kriget kännetecknas i Tyskland av en fortskridande kartellering av de olika i brännerihanteringen intresserade parterna. Brännerierna liksom reningsverken bildade var sin organisation, och de sistnämnda skapade ett särskilt försäljningsorgan, den s. k. spritcentralen, som köpte råspriten från brännerikartellen, lät reningsverken förädla varan och sedan försälde den till konsumtionen. Medlemmarna i brännerikartellen voro förbjudna att göra affärer med reningsverk, som stodo utanför organisationen.

Den övervägande delen av den tyska spritproduktionen kom från jordbruksbrännerierna, och inom denna grupp levererade potatisbrännerierna de största kvantiteterna. Sålunda var samtliga bränneriers produktion år 1913/1914 3½ milj. hl 100 %, varav på potatisbrännerierna kommo 2½ milj. hl. För priset var i främsta rummet potatisördens storlek avgörande. I allmänhet lära de jordbrukare, som ägde brännerier, icke ha räknat med att genom spritframställning få större vinst än värdet av dranken. Av tillgängliga källor kan emellertid slutas, att de under spritcentralens tid fingo högre pris för potatisen, om de använde den i brännerierna än om den såldes i den fria marknaden.

1918 skapades det tyska brännvinsmonopolet. Monopolet gäller emellertid endast i ringa grad råbrännvinsproduktionen, i det att ensamrätten i detta avseende omfattar endast framställning av sprit ur råvaror, som dittills icke använts för motsvarande syfte, d. v. s. huvudsakligen cellulosa. Dessutom har monopolet rätt att rena all råsprit, samt att bereda sprit för vissa särskilda ändamål, en verksamhet, som bedrives dels vid egna dels vid arrenderade reningsverk. Konsumtionsbrännvinet tillverkas av enskilda företagare, som köpa den renade varan av monopolet.

De brännerier, som tillverka råbrännvin av lantbruksprodukter och som alltjämt ha kvar sin organisation från förkrigstiden, beröras ej på annat sätt av monopolet, än att de i regel äro skyldiga att dit sälja hela sin till-

verkning. Bränningsrätten är för varje bränneri fastställd till visst maximum, och årligen föreskrives genom beslut av monopolrådet, där brännerierna äro starkt företrädda, den anpart av bränningsrätten, som får utnyttjas (jfr de svenska bränneriernas kontingentering). De för åren 1931/1932 och 1932/1933 fastställda tillverkningsciffrorna voro resp. 70 och 85 % av den maximala bränningen.

Vid fastställandet av de pris, till vilka råbrännvinet övertages, skall monolet sträva efter att förebygga överproduktion, men samtidigt skola av agrar-politiska skäl jordbruksbrännerierna skyddas gentemot industribränneriernas konkurrens ävensom överhuvud en förmånsställning inrymmas åt de mindre framför de större företagen. Dessa bestämmelser ha föranlett, att, trots en särskilt under senare åren starkt minskad försäljning, jordbruksbrännerierna fått vidkännas endast en mindre begränsning i sin tillverkning. Monolet har på grund härav icke kunnat åvägbringa jämvikt mellan produktion och efterfrågan och har av denna anledning fått en alltmer ogynnsam lagerställning. Utvecklingen belyses av följande siffror:

Å r	Spritlager vid årets början 1 000 hl 100 %	Råbränneriernas leveranser under året 1 000 hl 100 %	Å r s f ö r s ä l j n i n g	
			för konsumtions- ändamål 1 000 hl 100 %	för industriella behov o. export 1 000 hl 100 %
1925/1926	1 198	2 100	562	1 732
1926/1927	980	1 700	695	1 607
1927/1928	350	2 597	663	1 761
1928/1929	504	3 010	662	1 950
1929/1930	887	2 742	388	1 649
1930/1931	1 578	2 456	360	1 664
1931/1932	1 992	.	.	.

Jordbruksbrännerierna definieras enligt monopolförfattningarna såsom brännerier, vilka förarbeta uteslutande potatis och spannmål, varvid den vid driften utvunna dranken i sin helhet användes för utfodring av kreaturen på den till bränneriet hörande jordegendomen, där den härav härflytande gödseln förbrukas. I huvudsak skola även de vid bränneridriften använda kvantiteterna potatis och spannmål ha odlats av bränneriägaren, dock att undantag från denna regel medgives för brännerier, som inrättats senare än 1902. Det pris, monolet betalar för råspriten, skall täcka de genomsnittliga framställningskostnaderna för en hektoliter sprit (100 %) i väl skötta medelstora jordbruksbrännerier, som förarbeta potatis (jfr det svenska avtalets prisbestämmelse), varvid som utgångspunkt skall tjäna, att vid normalt utnyttjande av potatisen dranken skall kostnadsfritt kunna disponeras av bränneriägaren. För kampanjen 1932/1933 har priset för potatisbrännvin fastställts till 54 Rmk. per hl 100 % för 60 % av den medgivna bränningskvantiteten, samt till 39⁷⁵ Rmk. för återstoden eller till ett medelpris av 48³⁰ Rmk. per hl. (= Kr. 32⁶⁰ per hl 50 % efter en kurs på riksmark av 135.—). Detta är grundpriset, som efter ett komplicerat schema höjes eller sänkes med hänsyn till alkoholhalt m. m.

Bränneriernas antal och fördelning på jordbruks- och industribrännerier samt deras produktion framgår av följande tablå.

	1890/ 1891	1900/ 1901	1910/ 1911	1920/ 1921	1930/ 1931
Brännerier, som huvudsakligen förarbeta					
<i>potatis:</i>					
jordbruksbrännerier, antal	6 364	5 796	5 577	1 509	4 083
» 1 000 hl sprit.....	2 225	3 296	2 786	110	1 761
industribrännerier, antal	24	71	17	11	130
» 1 000 hl sprit	8	6	17	0 ⁰⁴	4
<i>spannmål:</i>					
jordbruksbrännerier, antal	5 075	6 164	7 626	3 544	5 496
» 1 000 hl sprit.....	172	249	265	1 314	112
industribrännerier, antal	903	884	710	139	1 045
» 1 000 hl sprit	339	364	280	40	61
<i>melass:</i>					
antal brännerier	26	27	30	94	67
1 000 hl sprit	201	84	88	282	287
Bland spannmåls- och melassbrännerierna tillverkades jäst vid					
jordbruksbrännerier, antal.....	703	519	300	6	—
» 1 000 hl sprit.....	93	201	60	3	—
industribrännerier, antal	476	385	248	67	47
» 1 000 hl sprit	311	329	247	140	208

Ehuru antalet jordbruksbrännerier således sedan tiden före kriget minskats från 13 203 till 9 579, äro de alltså den såväl till mängd som produktion dominerande faktorn i råbrännvinsframställningen. Detta gäller i fråga om tillverkningen särskilt potatisbrännerierna. Dessa framställdes år 1930/1931, såsom tabell visar, 1 761 000 hl sprit (100 %), eller omkring 430 hl per bränneri. Närmast i betydelse kommo de 67 melassbrännerierna med en produktion av 287 000 hl eller omkring 4 300 hl per företag, d. v. s. varje melassbränneri tillverkade i genomsnitt tio gånger så mycket som ett potatisbränneri.

Emellertid kommo monolets egna brännerier såväl totalt som individuellt upp till högre tillverkning än melassbrännerierna. Dessa monopolbrännerier voro år 1930/1931 till antalet 24 med en total tillverkning av 328 000 hl sprit (100 %). 19 av dessa brännerier med en produktion av 325 000 hl, således praktiskt taget hela monopolfabrikationen, tillverkade råsprit ur cellulosalut. Medeltillverkningen per bränneri uppgick till omkring 17 000 hl.

Tysklands totala bränneriproduktion år 1930/1931 uppgick till 2 569 000 hl sprit. Härav kom på jordbrukets potatisbrännerier 69 %, på monolets cellulosalutfabriker 13 % och på melassbrännerierna 11 %, sålunda på dessa tre kategorier tillsammans 93 % av hela produktionen.

De viktigaste råvarorna för brännvinstillverkningen framgå eljest av nedanstående tabell:

	1920/1921	1925/1926	1930/1931
Potatis, 1 000 ton	228	1 504	1 598
Spannmål, » »	382	95	86
Melass, » »	144	146	161
Cellulosalut, » »	4 202	22 483	36 083

Det anmärkningsvärdaste draget i dessa siffror är den starka stegring i användningen av cellulosalut, varom de bära vittne.

Råbrännvinsproduktionen i Sverige.

1.

En översikt av brännerirörelsens utveckling i Sverige från mitten av 1800-talet beredes av följande tablå.

Årligen	Antal brännerier	Tillverkning i 1 000 liter 50 %				Årligen	Antal brännerier	Tillverkning i 1 000 liter 50 %			
		lantbruksbrännerier	jästbrännerier	sulfitbrännerier	Summa			lantbruksbrännerier	jästbrännerier	sulfitbrännerier	Summa
1856/1860	4 068			—	32 750	1925/1926	127	24 985	3 498	14 151	42 634
1881/1885	253	34 412	3 732	—	38 144	1926/1927	127	23 048	4 648	15 067	42 764
1891/1895	138	27 423	5 595	—	33 018	1927/1928	127	19 965	4 766	13 942	38 674
1901/1905	133	35 521	6 409	—	41 930	1928/1929	127	23 656	4 869	21 276	49 801
1911/1915	140	31 538	3 976	3 716	39 229	1929/1930	133	24 053	5 118	28 238	57 408
1921/1925	129	18 833	5 952	10 033	34 818	1930/1931	133	24 044	5 219	28 403	57 666

Årligen	Använda råämnen i lantbruks- och jästbrännerier				Årligen	Använda råämnen i lantbruks- och jästbrännerier			
	Potatis 1 000 hl	Betor 1 000 hl	Melass ¹ 100 ton	Spannmål 100 ton		Potatis 1 000 hl	Betor 1 000 hl	Melass ¹ 100 ton	Spannmål 100 ton
1856/1860		—			1925/1926	1 329	76	163	82
1881/1885	1 840	—	7	301	1926/1927	1 228	75	218	52
1891/1895	1 239	1	18	293	1927/1928	568	59	223	176
1901/1905	1 600	208	46	290	1928/1929	1 028	79	210	119
1911/1915	1 589	128	33	175	1929/1930	1 191	74	195	56
1921/1925	774	36	90	204	1930/1931	1 277	70	195	56

Av tablån framgår, att vid mitten av 1800-talet antalet brännerier uppnådde en siffra av över 4 000. Kort därefter genomfördes som bekant den stora reformen på brännvinslagstiftningens område, och därmed upphörde husbehovsbränningen samt minskades antalet brännerier mycket starkt. På 1880-talet var antalet omkring 250 för att därefter från och med 1890-talet sjunka till ungefärligen den siffra, som sedan upprätthållits fram till våra dagar. Intill tiden omkring 1910 funnos endast lantbruks- och jästbrännerier, men från denna tid tillkommo sulfitbrännerierna såsom en ny kategori. Av tillverkningsciffrorna framgår, att de sistnämnda bränneriernas produktion numera har en högre omslutning än lantbruksbränneriernas, varvid bör anmärkas, att den förra till väsentlig del avser tillverkning av skattefri sprit.

Nedanstående siffror visa, att antalet lantbruksbrännerier år 1930/1931 var 109, jästbrännerier 6 och sulfitbrännerier 18.

	1920/1921	1925/1926	1930/1931
Lantbruksbrännerier:			
antal	105	109	109
medeltillverkning per bränneri, 1 000 lit. 50 %	256	229	221
i % av hela tillverkningen	55·45	58·6	41·7
Jästbrännerier:			
antal	8	6	6
medeltillverkning per bränneri, 1 000 lit. 50 %	918	583	870
i % av hela tillverkningen	15·01	8·21	9·05
Sulfitbrännerier:			
antal	21	12	18
medeltillverkning per bränneri, 1 000 lit. 50 %	688	1 179	1 578
i % av hela tillverkningen	29·54	33·19	49·25

¹ Melass utgör huvudråvaran i jästfabrikerna.

År 1931/1932, för vilket fullständig statistik ännu icke föreligger, var antalet lantbruksbrännerier detsamma som under föregående år. I den officiella statistiken, vars siffror här återgivits, har antalet upptagits med 109. Spritcentralen liksom Bränneriidkareföreningen räknar emellertid med 110 brännerier, beroende på att de två fabriker, som finnas i Tomelilla, icke, såsom skett i den officiella statistiken, räknats såsom ett utan som två brännerier. Av de 110 brännerierna förarbeta 104 potatis, 3 betor och 3 melass. Medeltillverkningen vid lantbruksbrännerierna utgjorde 2 210 hl 50 % — en siffra, som är ungefär två och en halv gång större än motsvarande siffra för de tyska lantbruksbrännerierna, som bränna potatis.

2.

Närmare detaljer angående lantbruksbränneriernas geografiska fördelning framgå av en för ändamålet särskilt upprättad karta, som bilägges denna utredning.¹ Kartan redovisar även bränneriernas storleksordning, mätt efter den tillverkningsrätt, som tillkommer brännerierna på grund av deras avtal med Sveriges Bränneriidkareförening. Tillverkningsrätten har inom denna förening beräknats på grundval av bränneriernas medeltillverkning under åren 1904/1905—1906/1907, varvid man byggt på en totaltillverkning av 40 951 000 normalliter per kampanj. Då numera brännvinstillverkningen uppgår till väsentligt lägre kvantitet, minskas varje bränneris kontingent i förhållande till den i avtalen fastställda medeltillverkningen.

Lantbruksbränneriernas fördelning på de olika häraderna inom resp. län samt deras tillverkningskontingent såväl totalt enligt nyss angivna siffra som med 75 % av denna kvantitet (härom närmare i det följande) framgår av nedanstående tablå.

Lantbruksbränneriernas fördelning häradsviis 1932.

	Tillverkningskontingent (1 000 lit. 50 %)					
	vid full tillverkning					vid tillverkn. av 75 % samtl. brännerier
	potatis	%	%	bet.	melass	
Kristianstads län:						
Järrestads härad	876	3·3	2·3	—	—	657
Ingelstads »	2 479	9·4	6·6	—	—	1 859
Albo »	900	3·4	2·4	—	—	675
Gärds »	9 861	37·3	26·2	—	—	7 396
Villands »	6 286	23·8	16·7	—	—	4 714
Ö. Göinge »	950	3·6	2·5	—	—	713
V. Göinge »	3 588	13·5	9·5	—	—	2 691
Norra Åsbo »	1 506	5·7	4·0	—	—	1 129
	26 446	100·0	70·2	—	—	19 834
Malmöhus län:						
Luggude härad	370	5·8	1·0	—	600	728
Rönnebergs »	550	8·6	1·5	—	—	412
Harjagers »	544	8·5	1·4	—	—	408
Torna »	297	9·4	1·6	600	—	898
Oxie »	268	4·2	0·7	—	600	651
Bara »	250	3·9	0·7	—	600	638
Skytts »	—	—	—	465	—	349
Vemmenhögs »	378	5·9	1·0	—	—	283
Herrestads »	534	8·4	1·4	—	—	400
Färs »	889	14·0	2·4	—	—	667
Frosta »	1 994	31·3	5·3	455	—	1 837
	6 374	100·0	17·0	1 520	1 800	7 271

¹ Här utelämnad.

		Tillverkningskontingent (1 000 lit. 50 %)					
		vid full tillverkning					vid tillverkn. av 75 % samtl. brännerier
		potatis	%	%	bet.	melass	
Blekinge län:							
Medelstads härad	.....	187	8·1	0·5	—	—	140
Bräkne >	.....	409	17·7	1·1	—	—	307
Listers >	.....	1 718	74·2	4·6	—	—	1 288
		2 314	100·0	6·2	—	—	1 735
Skaraborgs län:							
Vartofta härad	.....	409	27·4	1·1	—	—	307
Gudhems >	.....	696	46·6	1·9	—	—	522
Kåkind's >	.....	388	26·0	1·0	—	—	291
		1 493	100·0	4·0	—	—	1 120
Östergötlands län:							
Lysings härad	.....	528	100·0	1·4	—	—	396
Kronobergs län:							
Albo härad	.....	160	100·0	0·4	—	—	120
Kalmar län:							
Södra Möre härad	.....	316	100·0	0·8	—	—	237
Riket		37 631	100·0	100·0	1 520	1 800	30 713

På potatisbrännerierna, vilka äro den utan jämförelse viktigaste kategorien bland lantbruksbrännerierna, komma 91·9 % av tillverkningen, på betbrännerierna 3·7 och på melassbrännerierna 4·4 %. Betbrännerierna och melassbrännerierna äro samtliga belägna i Malmöhus län. Det öfvervägande antalet potatisbrännerier befinner sig i Kristianstads län. Här ligga sålunda 69 dylika brännerier med en totaltillverkning av 26 446 000 normalliter eller 70·2 % av hela produktionen av potatisbrännvin, medan motsvarande siffror för Malmöhus län äro 17 brännerier med 6 374 000 liter eller 17·0 %, Blekinge län 8 brännerier med 2 314 000 liter eller 6·2 % och Skaraborgs län 6 brännerier med 1 493 000 liter eller 4·0 % av totaltillverkningen av potatisbrännvin. På de övriga tre länen komma endast oväsentliga kvantiteter.

Inom Kristianstads län äro Gärds och Villands intill varandra belägna häradar de viktigaste bränneridistrikten med resp. 26 och 16 brännerier och en tillverkning av resp. 26·2 och 16·7 % av hela produktionen av potatisbrännvin och resp. 37·3 och 23·8 % av den i Kristianstads län förekommande bränningen av potatis. På brännerierna i dessa båda häradar komma sålunda tillsammans 42·9 % av all potatisbränning i riket. Viktiga brännerihäradar äro i Kristianstads län även V. Göinge, gränsande till Gärds härad, och det i sydöstra delen av länet befintliga Ingelstads härad med resp. 13·5 och 9·4 % av potatisbränningen i detta Sveriges viktigaste brännerilän. I Malmöhus län har endast Frosta och i Blekinge län Listers härad någon bränning av större betydelse. Båda dessa häradar gränsa till Kristianstads läns centrala bränneridistrikt, Frosta sydväst om Gärds och Lister nordost om Villands härad.

Geografiskt sett förete vårt lands potatisbränningstrakter sålunda en relativt strängt koncentrerad bild. Området sträcker sig från söder i

trakterna kring Lödde å och dess källsjöar i ett bälte mot nordost, när norr och nordost om Linderödsåsen sin starkaste koncentration i trakterna kring Helgeåns sjösystem samt kring Oppmanna- och Ivösjöarna för att på andra sidan skogsgränsen mot Blekinge täcka detta landskaps sydvästligaste del. Kring detta huvudstråk gruppera sig ett nordligare område, begränsat i väster av Rönne å, koncentrerat kring Finjasjön och med utlöpare mot sjön Immeln, samt ett sydligare område på slättbygden kring och öster om Tomelilla. Huvudorterna äro eljest Kristianstad och Åhus i områdets centrala del med Eslöv som gränsort i sydväst och Karlshamn i nordost samt inom det norra området Hässleholm och Klippan.

Potatisbränneriernas geografiska fördelning ansluter sig, såsom naturligt är, nära till potatisodlingens omfattning i de olika trakterna. På den förenämnda kartan har särskilt markerats potatisodlingens intensitet inom de olika häraderna av de tre viktigaste brännerilänen. Av nedanstående tablå, som utgör den siffermässiga grundvalen till denna häradsmarkering, framgår, att potatisjordens andel av hela den odlade jorden är genomsnittligt störst i Blekinge län. Intet härad i detta län kommer under 10 % för relationen mellan potatisjorden och hela åkerarealen — Listers härad inom länet har med 19·1 % den högsta hithörande siffran i riket. Potatisen i detta län förarbetas i större utsträckning än annorstädes till stärkelse i de talrika stärkelsefabrikerna i dessa trakter. I Kristianstads län komma Gälds och Villands häradar över 10 %-strecket, men nå icke upp till 15 %, under det att flertalet övriga häradar ligga mellan 5 och 10 %, och tre häradar i länets sydöstra och nordvästra hörn komma under 5 %. Inom Malmöhus län nå endast två häradar, båda upp mot Kristianstads läns gränstrakter, upp till något över 5 %, medan samtliga övriga häradar ligga under denna gräns.

Potatisareal häradsvis år 1927.

	Potatis har	Summa åkerjord har	Potatis i % av summa åkerjord
<i>Blekinge län:</i>			
Östra härad	2 190	14 842	14·8
Medelstads »	2 025	19 372	10·5
Bräkne »	1 461	11 725	12·5
Listers »	3 191	16 691	19·1
<i>Kristianstads län:</i>			
Järrestads härad	555	11 469	4·8
Ingelstads »	1 934	35 285	5·5
Albo »	1 044	12 346	8·5
Gälds »	3 648	28 236	12·9
Villands »	3 461	26 313	13·2
Ö. Göinge »	1 580	21 750	7·8
V. Göinge »	3 121	36 193	8·6
N. Åsbo »	1 802	28 777	6·3
S. Åsbo »	402	18 491	2·2
Bjäre »	678	17 849	3·8

	Potatis har	Summa åkerjord har	Potatis i % av summa åkerjord
<i>Malmöhus län:</i>			
Luggude härad.....	1 159	48 941	2·4
Rönnebergs »	290	16 067	1·8
Onsjö »	543	25 924	2·1
Harjagers »	705	16 767	4·2
Torna »	1 340	32 292	4·1
Bara »	528	22 232	2·4
Oxie »	511	20 568	2·5
Skytts »	348	20 785	1·7
Vemmenhögs »	700	28 808	2·4
Ljunits »	188	9 160	2·1
Herrestads »	539	12 789	4·2
Färs »	2 154	37 340	5·8
Frosta »	2 014	37 820	5·3
<i>Skaraborgs län:</i>			
Vartofta härad	1 261	40 224	3·1
Gudhems »	577	16 842	3·4
Kåkind »	597	24 845	2·4

3.

Ett spørsmål, som i detta sammanhang är förtjänt av intresse, är frågan rörande potatisbrännerierna's äganderättsförhållanden samt antalet av de jordbrukare, som få leverera sin potatis till brännerierna.

Enligt en av Sveriges Bränneriätkareförening år 1932 med anledning av en riksdagsmotion verkställd utredning utgjorde antalet delägare i potatisbrännerierna 1964. De fördelade sig på följande sätt:

Brännerier med 1 ägare ¹	36
» » 2—10 delägare	21
» » 11—25 »	22
» » 26—50 »	8
» » 51—100 »	12
» » över 100 »	3

Av brännerier med en ägare voro innehavarna i 4 fall industriföretag utan eget jordbruk och i övriga 32 fall lantbrukare. Dessa senare brännerier, de s. k. gårdsbrännerierna, där ägaren kan tillgodogöra sig den särskilda fördelen att i eget jordbruk utnyttja all den vid bränningen framställda dranken, ofta genom pumpning direkt från bränneriet till ladugården, fördela sig på de olika länen, på sätt nedanstående siffror visa:

	Potatisbrännerier	
	Hela antalet	Däruv gårdsbrännerier
Kristianstads län	69	13
Malmöhus »	17	4
Blekinge »	8	7
Skaraborgs »	6	5
Östergötlands »	2	2
Kalmar »	1	1
Kronobergs »	1	—

¹ Hit räknat ett fall, där två brännerier ha gemensam ägare.

I Blekinge, Skaraborgs, Östergötlands och Kalmar län äro sålunda praktiskt taget alla potatisbrännerier av gårdsbränneriets typ, medan förekomsten därunder i de egentliga brännerilänen är sparsammare: här finnas endast omkring hälften av totalantalet dylika företag.

Under kampanjen 1930/1931 var antalet potatisleverantörer till brännerierna sammanlagt 6 034. Fördelningen i storleksgrupper framgår av nedanstående siffror:

Brännerier med	1 leverantör	.....	3
»	»	2— 25 leverantörer ¹	27
»	»	26— 50	28
»	»	51—100	29
»	»	101—200	11
»	»	över 200	4

Huru potatisbrännerier, bränneridelägare och potatisleverantörer fördela sig på de olika länen, visar följande tablå, som redovisar förhållandena år 1930/1931.

	Antal potatisbrännerier	Antal delägare	Antal potatisleverantörer
Kristianstads län	69	1 138	4 011
Malmhøhus »	17	801	968
Blekinge »	8	8	357
Skaraborgs »	6	6	289
Östergötlands »	2	2	180
Kalmar »	1	1	212
Kronobergs »	1	8	17
Summa	104	1 964	6 034

På varje bränneri komma sålunda genomsnittligt i avrundade tal 20 delägare och 60 potatisleverantörer. Tillika förtjänar antecknas, att medan i Kristianstads län omkring 28 % av hela potatisskörden går till brännerierna, så stiger motsvarande relation för de båda viktigaste brännerihäraderna till drygt 40 %.

I detta sammanhang må rörande särskilt Spritcentralens potatisbränneri i Rödaled i Kristianstads län nämnas, att antalet jordbrukare, som under kampanjen 1932/1933 dit levererat sin potatis, uppgick till 81. Angående dessa leveranser har Kristianstads läns hushållningssällskaps förvaltningsutskott i ett nyligen till Lantbruksstyrelsen avgivet utlåtande rörande brännerinäringen i länet funnit anledning påpeka »det ur jordbrukets synpunkt absolut förkastliga system, som tillämpats vid Vin- & Spritcentralens bränneri i Rödaled, att låta affärsmän köpa potatis av jordbrukarna till oskäligt låga priser och sedan sälja dem igen till bränneriet till det högre pris, som brännerierna åtagit sig att betala». I skrivelse till hushållningssällskapet har Spritcentralen hemställt, att sällskapet ville för bolaget framlägga bevis för de sålunda rörande inköpen gjorda påståendena. Denna begäran har icke föranlett till någon åtgärd. Anledningen härtill torde sannolikt vara, att sällskapets uttalande tillkommit på grund av vilseledande uppgifter. Påståendet, att bolaget inköpt potatis till Rödaled från affärsmän, vilka i sin tur anskaffat den levererade potatisen hos jordbrukare och betalat denna med underpris, är nämligen helt och hållet oriktigt. Den vid Rödaled använda potatisen

¹ Hit räknat ett fall, där två brännerier ha gemensam ägare.

inköpes av oss direkt från jordbrukare, och i det enda fall, då år 1932/1933 inköp från en handlande förekommit, har enligt för oss företedda bevis dennes leverans verkställt från egen potatisodling. Vad hushållningssällskapet här anfört förtjänar sålunda intet avseende.

Koncentration av den svenska produktionen av potatisråbrännvin.

1.

Vid övervägande av frågan rörande möjligheterna av råbränneriernas koncentration bör till en början anmärkas, att spørsmålet här tages i betraktande endast för potatisbränneriernas vidkommande. Frågan rörande driftens ordnande eller fortsättande överhuvud vid jäst-, bet- och melassbrännerierna synes lämpligen böra lämnas utanför denna utredning. Dock har det ansetts lämpligt att vid beräkning av kapaciteten hos de koncentrerade brännerierna utgå från, att denna skulle täcka behovet av hela den bränning, som för närvarande ankommer ej endast på potatisbrännerierna, utan på samtliga de brännerier, vilka nu tillverka den vid Spritcentralens reningsverk destillerade råvaran. I genomsnitt för perioden 1924—1932 har denna mängd råbrännvin uppgått till omkring 30 milj. normalliter eller omkring 75 % av den tidigare berörda totala tillverkningskontingenten för samtliga potatis-, bet- och melassbrännerier.

I Danmark, där en rationell koncentration av bränningsverksamheten genomförts, har denna näppeligen mött några avgörande hinder från jordbruksnäringens sida, framför allt därför att råbrännerierna i Danmark, såsom i det föregående framhållits, varit av ringa betydelse för lantbruket och dess drift. Först på senare tid har potatis överhuvud förekommit såsom råvara för bränningen, och intresset för drankutfodring i samband därmed väckts. Sverige befinner sig i detta avseende i ett helt annat läge, i det att brännvinsbränningen alltid varit en binäring till potatisjordbruket, betydelsefull för dess utöwares möjlighet såväl att avsätta sin vara, som ock för att med stöd av dranken driva kreatursavel och förbättra sina jordar. Förhållandena ha i detta avseende stor likhet med utvecklingen i Tyskland, där det övervägande antalet brännerier alltid varit och ännu är rena lantbruksbrännerier med potatis som viktigaste råvara och dranken såsom det uttryckligen angivna, för jordbruket nyttiga överskottet av verksamheten. Liksom under den tyska monopollagstiftningens tid lantbruksbrännerierna konserverats i sin ställning och gynnats framför de stora brännerierna, så ha i Sverige brännerierna av den förstnämnda kategorien varit de viktigaste leverantörerna av råvaran till reningsverken. Vid sidan härav ha jästbrännerierna fått dit försälja hela sin, under senare år genom lagstiftningens ingripande minskade brännvinsproduktion. Först under den sista tiden har sulfitbrännvinet uppstått såsom en ny råvara, vilken dock ännu icke förmått att i något väsentligt avseende rubba potatisbränneriernas förstäringsställning såsom producenter av konsumtionsbrännvin. Under det sista året har i Sverige även förekommit en viss motsvarighet till det tvång för råbrännvinsköparen att mottaga överskottskvantiteter utöver normalbehovet, som länge utgjort en besvärande belastning för det tyska monopolet. Den svenska brännvinsbränningens nära lokala sammanhang med jordbruket, dess i bokstavlig mening starka jordbundenhet, gör varje försök till planerande av en koncentration till en vansklig uppgift, särskilt med

hänsyn till att en minskning av antalet fabriker alltid måste medföra försämrade möjligheter för jordbrukarna att erhålla drank. Enligt de uppgifter, som i detta avseende föreligga, kan drank icke med fördel transporteras inom en vidsträcktare rayon från bränneriet än 5 km. Motsvarande avstånd för potatisleveranserna torde i regel ej överstiga 10 km men kan tekniskt sett givetvis avsevärt utsträckas — i praktiken lära avstånd ända till 75 km förekomma.

Teoretiskt borde det icke möta några hinder att liksom exempelvis i Danmark koncentrera hela tillverkningen av råbrännvin i Sverige till ett eller högst två brännerier, vilka i så fall skulle förläggas i omedelbar närhet till reningsverk. Åhus med sitt reningsverk och sitt läge i centrum av det viktigaste brännvinsdistriktet skulle exempelvis vara en lämplig plats för ett stort centralbränneri av den danska typen. En dylik anordning skulle emellertid bl. a. medföra dels dryga transportkostnader för potatisen och dels att dranken till största delen ej kunde tillvaratagas. Båda dessa olägenheter tala till förmån för ett system med ett större antal fabriker och för förläggning av dem till trakter med särskilt god potatistillgång.

2.

Med beaktande av olika på frågan inverkan omständigheter har Spritcentralen — efter närmare lokala undersökningar — uppgjort följande program såsom lämplig utgångspunkt för en sakkunnig utredning rörande fördelarna och olägenheterna av en koncentration.

Av den tidigare återgivna tablån rörande bränneriernas fördelning framgår, att vid en tillverkning om 30 milj. liter på potatisbränningen i Kalmar län skulle komma endast något över 200 000 och i Kronobergs län något mer än 100 000 liter. Att inrymma denna relativt oväsentliga brännvinstillverkning inom en koncentrationsplan synes näppeligen böra ifrågasättas, utan böra de båda brännerier, det här gäller, antingen nedläggas eller ock bestå oberoende av koncentrationens genomförande i övrigt. Ett nedläggande skulle med hänsyn till den obetydliga produktionen säkerligen kunna ske utan nämnvärd olägenhet för resp. orters jordbruk. Detta gäller särskilt bränneriet i Kronobergs län, som mottager potatis endast från 17 leverantörer.

I huvudsak detsamma gäller om Östergötlands län med dess två brännerier, som tillsammans skulle omsluta en tillverkning av icke fullt 400 000 liter. Det förefaller, som om dessa icke skulle ligga i en utpräglad potatisbygd, ty enligt meddelade uppgifter är normalavståndet för potatistransporterna ej mindre än 50 km. Därest icke en nedläggning av båda brännerierna ifrågakomme, torde hela produktionen i varje fall böra överflyttas till endera fabriken. Avståndet mellan dem är endast omkring 5 km.

Skaraborgs län kommer vid sina 6 potatisbrännerier, fördelade på 3 härader, upp till en efter här angivna grunder beräknad brännvinstillverkning av 1½ milj. liter. Denna produktion är av den storleksordning, att den icke lämpligen kan lämnas utanför en koncentrationsplan. Brännerierna ligga spridda i tre härader, två i varje, och med ett längsta avstånd mellan varandra av 50 km. Den mest utpräglade potatistrakten torde återfinnas i Gudhems härad, där också de båda största brännerierna med en sammanlagd tillverkning av över 500 000 liter ligga. Ett centralbränneri för detta län synes därför böra förläggas till nämnda härad, förslagsvis till Valtorp, en plats med goda järnvägs- och landsvägsförbindelser, samt gynnsamma vattenförhållanden, på ungefär 10 km:s avstånd

från häradets nuvarande brännerier och 10—15 km från brännerierna i Vartofta härad, medan de båda brännerierna vid vätterstranden i Kåkinds härad ligga på omkring 40 km:s håll. Det nya bränneriets kapacitet bör icke överstiga 2 milj. liter.

De häradet inom Kristianstads, Malmöhus och Blekinge län, som var för sig skulle komma upp till en bränning om minst 1 milj. liter eller där-omkring, äro

Gärds härad	.....	7·4	milj. normalliter
Villands »	.....	4·7	» »
V. Göinge »	.....	2·7	» »
Ingelstads »	.....	1·9	» »
Frosta »	.....	1·8	» »
Listers »	.....	1·3	» »
N. Åsbo »	.....	1·1	» »
Torna »	.....	0·9	» »

Summa 21·8 milj. normalliter

Tillsammans representera de nu angivna jämte Skaraborgs läns siffror drygt $\frac{3}{4}$ av den antagna tillverkningen om 30 milj. liter. Skulle koncentrationen av brännerierna syfta till att genom centralbrännerier i de nämnda trakterna täcka ungefärligen en mot de nuvarande bränneriernas omslutning svarande andel av totaltillverkningen, kan till en början följande schematiska fördelningsskala läggas till grund:

	Fördelingsnyckel %	Antal brännerier	Produktions- kapacitet milj. normalliter
Gärds härad	32	3	9
Villands »	20	2	6
V. Göinge »	12	1	3
Ingelstads »	8	1	2
Frosta »	8	1	2
Listers »	6	1	2
N. Åsbo »	5	1	2
Torna »	4	1	2
Skaraborgs län	5	1	2
Summa	100	12	30

Resultatet av denna översiktsskalkyl skulle sålunda bli ett centralbränneri i alla häradet utom Gärds och Villands, där resp. 3 och 2 brännerier skulle placeras.

Emellertid tarvar denna första plan vissa modifikationer vid det praktiska utformandet. En blick på den bifogade kartan visar, att, om intet bränneri förlägges till Albo eller Järrestads häradet, de här belägna potatisodlarna, som nu leverera sin vara till 5 à 6 inom dessa trakter befintliga brännerier, skulle komma på relativt långt avstånd från centralbrännerierna i de eljest närmaste Gärds och Ingelstads häradet. Av sådan anledning och då bränningen i Albo och Järrestad skulle uppgå till sammanlagt omkring 1·3 milj. liter torde ett centralbränneri böra förläggas på lämplig plats även i Albo härad. På samma sätt förhåller det sig med potatisodlarna i Ö. Göinge härad, vilka med centralbrännerier endast i Villands och V. Göinge häradet skulle komma i ett alltför isolerat läge. Förläggandet av ett centralbränneri till Ö. Göinge torde därför vara väl moti-

verat, men, då bränningen i detta härad skulle uppgå till allenast omkring 0.7 milj. liter, skulle till detta bränneri kunna överflyttas en del av bränningen från norra delen av Villands härad, och därigenom antalet centralbrännerier där kunna minskas till ett med en kapacitet av 5 milj. liter. Å andra sidan är potatisodling och bränning i Frosta och Torna härader i stort sett koncentrerad kring gränslinjen mellan häraderna, så att dessa traktors behov torde kunna tillgodoseas med ett centralbränneri, förlagt inom Frosta härad i dess sydligaste del.

Vid valet av förläggningsorter för de 12 centralbrännerierna, vilka skulle ingå i denna modifierade plan, bör tillses, att de föreslagna platserna i möjligaste mån tillgodose rimliga anspråk ifråga om central belägenhet i förhållande till de brännerier, vilkas verksamhet de skulle övertaga, och om vilka bör förutsättas, att de ligga väl till för omnejdens potatisodlare och drankavnämare. Vidare måste järnvägs- och landsvägsförbindelserna vara goda samt vattentillgång och tomtförhållanden i övrigt gynnsamma. Efter med ledning av dessa synpunkter verkställda lokala undersökningar har följande förslag till förläggningsorter för centralbrännerierna utarbetats.

Kristianstads län:

	Centralbränneri i
Gärds härad	{ Everöd Gärds Köpinge Tollarp
Villands »	Fjälkinge
Ö. Göinge »	Vanås
V. Göinge »	Finja
N. Åsbo »	Hyllstofta
Albo »	St. Olof
Ingelstads »	Tomelilla

Malmöhus län:

Frosta härad ..... Harlösa

Blekinge län:

Listers härad ..... Sandbäck

Skaraborgs län:

Gudhems härad ..... Valtorp

En uppfattning om dessa centralbränneriers belägenhet i förhållande till de nuvarande potatisbrännerierna beredes av nedanstående tablå, där samtidigt angivits bränningskvantiteten (beräknad med 75 % av maximikontingenten) för varje kring centralbränneri grupperad krets av brännerier.

I de egentliga bränningshäraderna Gärd och Villand skulle sålunda en omkrets med en radie av 10 km kring centralbrännerierna i regel täcka en rayon, inom vilken flertalet till varje grupp hänfödda nuvarande brännerier skulle befinna sig. Utsträckes rayonen till 15 km, faller endast ett enda bränneri (Äspinge med ett avstånd av 17 km) utanför. Inom en dylik rayon inneslutas vidare samtliga brännerier kring centralbränneriet i St. Olof, och med vardera allenast ett undantag alla brännerier även kring centralbrännerierna i Vanås och Finja. I någon mån blir bilden en annan, när det gäller grupperingen kring centralbrännerierna i Hyllstofta, Tomelilla, Harlösa och Sandbäck. En närmare granskning av belägenheten för de nuvarande brännerier, som komma långt utanför de nämnda centralbränneriernas femtonkilometersradie, visar emellertid, att här så gott

Centralbränneri	Övertager bränningen vid bränneriet i	Avstånd till centralbrän- neriet km	Brännvins- tillverkning (75 % av maximikont.) milj. lit. 50 %	Central- bränneriets kapacitet milj. lit. 50 %	
<i>Everöd</i>	Everöd	0			
	Axelorp	1			
	Lyngby 25	3			
	Lyngbygård	4			
	Borrestad	4			
	Vittskövle	8			
	Huaröd	8			
	Degeberga	8			
	Ripa	11			
	Olseröd	12			
	Folkestorp	13	3·1	3	
<i>Gårds Köpinge</i>	Köpinge 27	0			
	Köpinge 42	0			
	Gringelstad	3			
	Hovby	3			
	Ugerup	4			
	Mosslanda	5			
	N. Åsum	5			
	Tings Nöbbelöv	7			
	Wä	7			
		Horna Nya	8	3·0	3
<i>Tollarp</i>	Ö. Vram	2			
	V. Vram	2			
	Skättiljunga	2			
	Sätaröd	5			
	Venestad	6			
	Öllestorp	11			
	Åspinge	17	1·9	2	
<i>Fjälkinge</i>	Fjälkinge	0			
	Färabäck	1			
	Nymö	2			
	Håslöv	2			
	Åraslöv	2			
	Rinkaby	4			
	Balsby	5			
	Kiaby	5			
	Gälltofta	6			
	Rödaled	6			
	Råbelöv	6			
	Håstad	6			
	Torseke	8			
		Söndraby	12	4·0	5
	<i>Vanås</i>	V. Olinge	1		
Kviinge		2			
Broby		8			
N. Sandby		11			
Kvistolånga		13			
Vinslöv		13			
		Önnestad	16	1·7	2
<i>Finja</i>	Hörlinge	1			
	Norden	1			
	Vankiva	5			
	Oscarsfarm	15			
	Ynglingarum	22	1·6	2	

Centralbränneri	Övertager bränningen vid bränneriet i	Avstånd till centralbränneriet km	Brännvinstillverkning (75 % av maximikont.) milj. lit. 50 %	Centralbränneriets kapacitet milj. lit. 50 %
<i>Hyllstofta</i>	Hyllstofta	0		
	Brandsberga	8		
	Åby-Klippan	10		
	Snälleröd	15		
	Källstorp	24		
	Danhult	40	1.8	2
<i>St. Olof</i>	St Olof	0		
	Gyllebo	7		
	Ravlunda	8		
	Virrestad	11		
	Maglehem	14	1.6	2
<i>Tomelilla</i>	Tomelilla Activ	0		
	Tomelilla 178	0		
	Lunnarp	7		
	Esperöd	8		
	Fredriksberg	10		
	Smedstorp	12		
	Kvarnby	20		
	Dybeck	30	2.5	3
<i>Harlösa</i>	Harlösa	0		
	Västraby	6		
	V. Tvet	9		
	S. Sandby	10		
	Hurva	10		
	Alestatorp	13		
	Hörby	16		
	Sjöbo	17		
	Hyby	23		
	Krutmöllan	24		
	Dösjöbro	32		
	Rosengård	35	3.2	3
	<i>Sandbäck</i>	Boa	4	
Hålabäck		5		
Grännum		6		
Gammalstorp		8		
Ysane		10		
Asarum		13		
Vånga		17		
Hobykulle		30		
Skarup		40	2.2	2
<i>Valtorp</i>	St. Bjurum	10		
	Dagsnäs	10		
	Dimbo	12		
	Gimmene	22		
	Ekhammar	41		
	Ulvhult	42	1.1	2
	Summa	—	27.7	31

som undantagslöst är fråga om anläggningar, vilka överhuvud ligga relativt starkt isolerat i förhållande till den centrala, egentliga potatisbygden. Så är fallet med Danhult i nordvästligaste Skåne, med Källstorp, Dösjöbro, Krutmöllan, Hyby och Rosengård i de västra delarna av pro-

vinsen, delvis inom dess bördigaste nejder, och med Dybeck tätt intill sydkusten. På samma sätt i Blekinge, där Hobykulle och Skarup ligga ensamt för sig i helt andra delar av landskapet än det framför allt potatisodlande Listers härad.

Utanför femtonkilometersrayonen kring de tilltänkta centralbrännerierna i Skåne och Blekinge komma tillsammans endast 16 av samtliga 94 nu i gång varande potatisbrännerier.

Enligt de här följda utgångspunkterna skulle centralbränneriernas kapacitet beräknas så, att där kunde till bränning mottagas icke blott de kvantiteter potatis, som erfordrades för framställning av tre fjärdedelar av potatisbränneriernas maximikontingent — d. v. s. 27·7 milj. liter, såsom av förestående tablå framgår — utan därutöver även samma andel av bet- och melassbränneriernas produktion, en kvantitet, som utgör omkring 2½ milj. liter. Den totala kapaciteten bör sålunda uppgå till något över 30 milj. liter eller, med utrymme för någon reserv, 31 milj. liter. Huru denna tillverkning tänkts fördelad på de olika centralbrännerierna framgår av tablån. Enligt denna skulle fabriken i Fjälkinge få en kapacitet av 5, fabriken i Everöd, Gärds-Köpinge, Tomelilla och Harlösa av 3 och övriga fabriker av 2 milj. liter 50 % vardera. Härvid har en såvitt möjligt nära anslutning sökts till produktionen inom varje kring centralbrännerier grupperad krets av brännerier med utökning av kvantiteten dels till 2 milj. liter i de fall, där den beräknade siffran stannat under detta tal, och dels till 5 milj. för centralbränneriet i Fjälkinge, enär det förutsatts, att en väsentlig del av den mot den nuvarande bet- och melassbränningen svarande merproduktionen bör komma på det viktigaste potatisdistriktet.¹

Huruvida, trots de hänsyn, som i planen tagits till jordbrukarintresset, detta likväl skulle komma att bli kännbart lidande genom en dylik koncentration av bränningen av potatis till ett dussin storbrännerier, ligger utanför denna framställnings ram att undersöka. Det skall allenast påpekas, att inom de viktigaste potatistrakterna — Gärds och Villands härad — flertalet potatisodlare näppeligen torde komma att få avståndet till spritfabriken förlängt på något i jämförelse med nuvarande förhållanden avgörande sätt och sålunda icke bli avstängda från möjligheten att utan större olägenhet transportera sin potatis till fabriken eller där avhämta drank. En ej ringa förbättring i drankförsörjningen skulle uppstå därigenom, att dranken komme att tillhandahållas under en avsevärt längre tid av året än vad nu är fallet. Däremot skulle utan tvivel en försämring inträda för de jordbrukare, som ha sina gårdar på längre avstånd än 10—15 km från centralbränneriet. Såvitt av det ovan redovisade materialet kan slutas, synes emellertid antalet av jordbrukare på längre avstånd än 15 km bli relativt mycket ringa, under det gårdar på längre avstånd än 10 km antagligen ej bleve så få. Den svårighet, som här kan uppstå, torde dock knappast gälla potatistransporterna, för vilka en ökad försändelseväg av ett halvt eller helt tiotal kilometer icke torde spela någon avsevärd ekonomisk roll. Men för dranktillförseln torde transporter redan av över 5 km och i varje fall längre än 10 km vara en omständighet, som i många fall ter sig som ett betydande hinder. I vad mån denna nackdel för jordbruket är av den vikt, att den bör föranleda ett avstående från

¹ Givetvis kunna modifikationer i denna uppdelning tänkas. Om man av ekonomiska skäl t. ex. önskar flera fabriker i den högsta storleksklassen, skulle everödsfabrikens kapacitet lämpligen kunna ökas och köpingefabrikens i motsvarande mån minskas.

varje tanke på en ur andra synpunkter ändamålsenlig åtgärd på detta produktionsområde, kan ej närmare beröras i detta sammanhang, liksom ej heller frågan, huruvida en fabriksmässig torkning av dranken kan med ekonomisk fördel genomföras och bli av praktiskt värde för jordbruket. Här skall endast anmärkas, att, därest en koncentration av råbrännerierna överhuvud skall i verkligheten prövas, det vill förefalla angeläget att till en början stanna vid uppförandet av ett eller högst två storbrännerier för att av deras drift kunna inhämta erfarenheter i alla de hänseenden, som äro nödvändiga för bedömande icke blott av rörelsens ekonomiska och praktiska resultat i och för sig, utan ock av produktionens återverkan i olika avseenden på jordbruket i omnejden.

3.

Efter preliminärt fixerande av det ovan angivna programmet har en särskild utredning verkstälts rörande kostnaden för uppförande och drift av de ifrågasatta tolv centralbrännerierna. Denna utredning har på av Spritcentralen efter samråd med Kungl. Styrelsen lämnat uppdrag verkstälts av en dansk expert, ingenjör T. Obel-Jørgensen, vilken rörande undersökningen avgivit den redogörelse, som i avskrift bifogas denna framställning (bil. I).¹

Såsom av redogörelsen framgår, har utredningen i någon mån gått utanför den förelagda uppgiften, i det att den trots sig böra lämna svar även på frågan, huruvida de ekonomiska fördelarna av den tänkta omläggningen kunna sägas vara av så avgörande natur, att en koncentration kan anses erforderlig. Denna i och för sig betydelsefulla fråga faller utom ramen för det åt Spritcentralen av Kungl. Styrelsen meddelade uppdraget, vilket avsett allenast att framlägga material till bedömande av, huru en koncentration skulle te sig, men icke huruvida den bör genomföras. Hr Jørgensens uttalanden i denna punkt, vilka torde ha tillkommit i syfte att fullständiga slutsatserna i ett annat, honom av Kungl. Styrelsen direkt meddelat uppdrag, föranleda därför icke i nu förevarande sammanhang till något ställningstagande från bolagets sida.

Hr Jørgensen har kommit till följande kostnadssumma för anläggningen av de olika fabrikerierna:

Fabrikens kapacitet normalliter	Kostnad (kr.) för fabrik med	
	två skift	tre skift
5 000 000	1 650 000	1 500 000
3 000 000	1 250 000	1 125 000
2 000 000	1 050 000	925 000

Om man av skäl, som hr Jørgensen åberopat, i första rummet räknar med fabriker, där driften anordnas i två skift, skulle den totala anläggningskostnaden för de tolv centralbrännerierna bli:

1 fabrik	å	kr. 1 650 000	.....	kr.	1 650 000
4 fabriker	»	»	1 250 000	.....	» 5 000 000
7	»	»	1 050 000	.....	» 7 350 000
					kr. 14 000 000

Framställningskostnaden för 1 liter sprit av normalstyrka har av hr Jørgensen vid de olika fabrikerierna beräknats till:

¹ Se sid. 215.

Fabrik med två skift och kapacitet av milj. normalliter	Produktionskostnad per normalliter, öre
5	22·15
3	24·00
2	26·35

Genomsnittspriset för samtliga centralbrännier vid en produktion av 31 milj. liter skulle bli 24⁷⁶ öre per normalliter. Räknas med en allmän uppsättning av fabriker för tre skift, bleve priset 24⁶³ öre.¹ Då ha i prisen inräknats förräntning av anläggningskapitalet med 8 % och en genomsnittlig avskrivningskvot av 5 %, tillsammans utgörande resp. 4³⁰, 5⁴⁰ och 6⁸⁵ öre per liter för fabriker om resp. 5, 3 och 2 milj. liters kapacitet.

Inom Spritcentralen av dess sakkunniga verkställda kontrollberäkningar, baserade på erfarenheten rörande kostnader för uppförande och drivande av bränneriet i Rödaled, komma i vissa avseenden till väsentligt lägre anläggnings- och driftskostnader. Sålunda har anläggningskostnaden för ett treskiftsbränneri med en kapacitet av 2 milj. liter angivits icke böra överstiga 380 000 kr. (mot hr Jörgensens 925 000 kr.). Experter inom den svenska jästindustrin, som av Spritcentralen under hand tillfrågats i ämnet, ha beräknat motsvarande summa till 350 000 à 400 000 kr., således i nära överensstämmelse med det belopp, till vilket bolagets sakkunniga kommit. Vidare ha de sistnämnda kalkylerat arbetslönen per liter tillverkat brännvin till 1⁸⁹ öre (mot hr Jörgensens 2⁹⁵ öre), närmast beroende på att lönen på grundval av nuvarande erfarenheter vid de skånska brännerierna beräknats komma att uppgå till högst 200 kr. i månaden för 27 man (mot 300 kr. för 32 man enligt hr Jörgensen). Med dessa utgångspunkter och smärre jämkningar även i andra avseenden, såsom närmare framgår av i bilaga II² återgivna uppgifter, har uppställts en driftskalkyl, slutande på 21¹⁵ öre per liter brännvin i ett 2 milj. liters bränneri med treskift (mot 26²⁰ öre enligt hr Jörgensen). Differensen är sålunda mycket betydande och torde i varje fall visa, att hr Jörgensens kalkyler, tillämpade på svenska förhållanden, röra sig avsevärt i överkant. Det av Spritcentralens experter beräknade priset ligger, i motsats till det av hr Jörgensen funna talet, *under* det pris, som hr Jörgensen enligt utredningen beräknat dels för kampanjen 1932/1933 och dels för en koncentration av bränningen till 35 av de nu befintliga råbrännerierna.

Hr Jörgensen har i sin utredning utgått från, att Spritcentralen skulle i egen regi uppföra och driva de tilltänkta fabriker, liksom ock att de nu bestående brännerierna skulle uppköpas för omkring 100 000 kr. per bränneri. Inlösningskostnaden skulle förräntas genom visst pristillägg på brännvinet. Spritcentralen har icke ansett sig böra i nu förevarande sammanhang till närmare prövning upptaga spørsmål av denna art och saknar därför anledning ingå på något av de var för sig mycket vittutseende problem, som här föreligger.

Ej heller ligger det, såsom redan antytts, inom ramen för den av bolaget nu verkställda utredningen att till granskning upptaga de övriga alternativ rörande ändringar i de svenska råbränneriernas nuvarande driftsförhållanden, som hr Jörgensen behandlat i sin här berörda utredning

¹ I herr Jörgensens utredning har detta genomsnittspris beräknats till 24⁶⁰ öre, beroende på med hänsyn till kapaciteten olika sammansättning av fabriksenheter.

² Se sid. 220.

och vilka närmare utvecklats i en särskild, till Kungl. Styrelsen överlämnad P. M., varav bolaget satts i tillfälle taga del.

Det är allenast ett uttalande i denna P. M., som i detta sammanhang föranleder ett påpekande från Spritcentralens sida. Sedan hr Jörgensen framhållit de svenska potatisbränneriernas i tekniskt hänseende otillfredsställande ståndpunkt, uttalar han, att huvudskälet härtill vore att söka i »den prispolitik, som sedan monopolets tillkomst har förts med hänsyn till övertagandet av den framställda spriten». Av naturliga skäl har hr Jörgensen kunnat erhålla en endast ofullständig kännedom om grunderna för Spritcentralens förhållande till brännerierna i riket. Detta spörsmål måste ses i sitt historiska sammanhang och kan icke utan ett ingående studium förstås och överblickas. På uppdrag av bolagets styrelse har dess sekreterare utarbetat en framställning, avsedd att belysa de viktigaste av de faktorer, som böra tagas i betraktande, då det gäller att bedöma Spritcentralens ställning till brännerihanteringen. Ett exemplar av denna redogörelse bifogas denna utredning (bil. III).¹

Här må om hr Jörgensens yttrande allenast anföras, att han sannolikt förbisett eller ej känt till, att det icke är Spritcentralen, som mer eller mindre suveränt — på grundval sålunda av en självständig »prispolitik» — bestämt priserna, utan att de årliga prissättningarna skett antingen inom en opartisk delegation, där bolaget alltid påyrkat lägre pris än det till slut fastställda, eller genom en mellan parterna träffad överenskommelse, där priset bestämts under trycket av farhåga för sämre resultat efter sakens hänskjutande till delegationen eller till den lagstadgade prisnämnden. Det bör härvid hållas i minnet, att enligt gällande författningar och avtal med staten Spritcentralen är skyldig tillgodose konsumtionsbehovet av brännvin i landet, och att Spritcentralen såsom köpare i realiteten varit hänvisad, ej till flera säljare, utan till en enda, nämligen försäljningsorganisationen Sveriges Bränneriidkareförening. Bolaget har till följd härav varit förhindrat att efter egen allsidig omprövning själv fixera ett pris och från leverans utestänga de brännerier, som ej velat acceptera detta eller övriga leveransvillkor.

Men även bortsett från detta missförstånd — måhända blott ett felaktigt ordval — torde det knappast vara så självklart, som hr Jörgensen synes förmena, att det varit för höga priser på råbrännvinet, som orsakat, att bränneriägarna ej moderniserat och förnyat sina anläggningar. Påståendet att de åsatta priserna i allmänhet varit för höga vill Spritcentralen visserligen så mycket mindre jäva, som bolaget vid förhandlingarna med bränneriidkareföreningen städse hävdade denna uppfattning och genom sin verkställande direktör jämväl vid ett sammanträde med motorbränslesakkunniga haft tillfälle framhålla önskvärdheten av en på officiell väg verkställd utredning särskilt av spörsmålet om utbytet. Men däremot kunna uppenbarligen råda delade meningar om, huruvida fördelaktiga avyttringsvillkor självfallet orsaka underlåtenhet att genom förnyelse av de anläggningar, som producera varan, göra dessa än mera effektiva och vinstgivande. Med något fog kan den alldeles motsatta ståndpunkten intagas: att mindre fördelaktiga avyttringsmöjligheter, framför allt lägre priser och därav orsakad brist på kapital, skulle innebära hinder för dylik nyinvestering. Säkert är, att bränneriidkareföreningen såsom orsak till bränneriernas dåliga skick anför just detta argument med tillägg, att förräntning och amortering av på dylikt sätt investerat kapital mera än uppvägsde den vinst, som genom anskaffande av mera effektiv apparatur

¹ Se sid. 221.

erhölls i form av högre utbyte, större alkoholhalt m. m. Utan tvivel är det denna senare uppfattning — möjligen förbunden med farhåga för upphörande eller betydande inskränkning av brännvinstillverkningen — som i det stora flertalet fall föranlett, att modernisering uteblivit, under det att den motsatta meningen — vilken Spritcentralen sökt stödja bl. a. genom ombyggnad av Rödaleks bränneri — uppenbarligen varit den drivande kraften till förnyelse av ett mindre antal brännerianläggningar. Om detta är riktigt, är det svårt att förstå, hur prissättningen skulle på annat sätt ha kunnat inverka än att möjligen en av låga priser föranledd brist på kapital hade hindrat en bränneriidkare att verkställa ombyggnad, om vars räntabilitet han varit övertygad. Där ej kapitalbrist förelegat, måste en övertygelse om nyinvesteringens räntabilitet i lika hög grad ha eggat till ombyggnad, oberoende av om en därigenom uppkommen vinstförhöjning ökat en förutvarande låg eller en förutvarande hög vinst och om det förutvarande utbytet legat över eller under den vid prissättningen kalkylerade. Att en i kalkylen upptagen högre utbytessiffra än bränneriets ej har den verkan, som hr Jörgensen ansett självfallen, framgår för övrigt av det utav honom själv konstaterade faktum, att i ett avsevärt antal fall bränneriernas utbyte stadigvarande legat *under* kalkylsiffran, varvid åtminstone i en del av fallen ägarens bristande förmåga att skaffa kapital ej kunnat vara hindret för nyanläggning.

Det väsentliga för utsikterna att komma till en frivillig modernisering av brännerierna måste därför vara att prestera bevisning om moderniseringens räntabilitet. Hr Jörgensens utlåtande torde få betraktas såsom ett värdefullt bidrag till en dylik bevisning. Det är därjämte en på fakta, hämtade från brännerierna själva, stödd utredning om att det genomsnittliga utbytet även för närvarande är avsevärt högre än det, varmed hittills räknats vid prissättningen, och att i någon mån tack vare detta förhållande vinsten av bränningen blivit större än i kalkylerna förutsatts.

AKTIEBOLAGET VIN- & SPRITCENTRALEN

Ernst Lyberg.

M. Marcus.

Bilaga I.

Koncentration av Kartoffelsprit-Produktionen i Sverige.

Aar 1933, Fredag den 7. April, modtog undertegnede Ingeniør T. Obel-Jørgensen paa et Møde i Malmö en Opfordring af Direktør E. Lyberg, A/B Vin- & Spritcentralen, til at udarbejde en Kalkulation for Oprettelse og Drift af 12 Kartoffelsprit-Fabrikker, som i givet Fald skulde kunne overtage Produktionen af det Kvantum Kartoffelsprit, som hidtil er blevet fremstillet paa de svenske Landbrugsbrænderier.

Hensigten med denne Undersøgelse skulde være at faa konstateret, om de økonomiske Fordele ved en saadan Omlægning af Driften kan siges at være af saa afgørende Natur, at en Koncentration vil være paakrævet, og den foreliggende Redegørelse maa derfor betragtes som et Supplement til

den Redegörelse, som jeg allerede har udarbejdet for Kungl. Kontrollstyrelsen, og som jeg derfor tillader mig at henvise til.

I Redegörelsen til Kungl. Kontrollstyrelsen har jeg paavist:

1) at den Pris, som i Aaret 1932/1933 betaltes for Kartoffel-Raaspritten, burde have været 24½ Öre per Liter 50 % i Stedet for 29 Öre,

2) og at Spritprisen vilde falde til 23 Öre per Liter 50 %, hvis Produktionen koncentrerer sig paa ca. 35 af de bestaaende Bränderier.

Med disse Priser maa den Fremstillingpris sammenlignes, som i det følgende skal beregnes.

Kalkulation for 12 ny Spritfabrikker.

Der regnes med, at Spritfremstillingen skal foregaa paa 12 Fabrikker, hvoraf de 2 hver skal have en Kapacitet paa 5 Mill. Liter 50% Kartoffel-Raasprit, den ene en Kapacitet paa 3 Mill. Liter og de 9 hver en Kapacitet paa 2 Mill. Liter, ialt en Kapacitet paa 31 Mill. Liter 50 % Kartoffel-Raasprit.

Paa Grundlag af Erfaringer fra danske Driftforhold og med de i Danmark gældende Priser paa Byggegrunde, Byggematerialer, Kul, Arbejds løn etc. er de følgende Beregninger foretaget. Helt vil disse Priser vel ikke svare til de i Sverige gældende; men det maa dog antages, at Forskellen næppe vil være stor. Driftudgifterne er desuden stillet saaledes op, at det vil være en let Sag at foretage Ändringer af disse i Overensstemmelse med svenske Forhold.

For at kunne bedømme Forskellen i Anlæg- og Driftudgifter ved Anvendelse af 2- eller 3-Holdsdrift i de forskellige Fabriktyper, er Beregningerne foretagne for følgende 7 Fabrikker:

	Liter 50 % Sprit per Kampagne à 150 Arbejdsdage	2 eller 3 Vagter à 8 Timer per Dag	Antal Kogere og Mäskekar
a	5 000 000	2	2
b	3 000 000	2	1
c	2 000 000	2	1
a1	5 000 000	3	1
b1	3 000 000	3	1
c1	2 000 000	3	1
a2	5 000 000	2	3

Iøvrigt henvises til Diagrammerne for Fabrikkerne.¹
Grundlaget for Kalkulationerne er følgende:

Kartofler.

Der regnes med et Udbytte paa 24% Liter 50 % Sprit per 100 Kg Kartoffler med 17 % Stivelse. Dette svarer til 128 % Udbytte af den samlede Stivelse (incl. Bygstivelse) og hvis Lager og Vaskesvind sættes til 1½ % af Kartoffelstivelsen svarer det til 130 % Udbytte af den indmäskeede Stivelsesmængde.

Prisen paa Kartofflerne er sat til 14 Öre per % Stivelse og hl Kartoffler (1 hl = 70 Kg renvaskede Kartoffler).

¹ Ej här bilagda.

Malt.

Der regnes anvendt 4 Kg Byg per 100 Kg Kartoffler.
Byggen maltes i pneumatisk Kassemalteri. Prisen paa Byg: Kr. 12⁰⁰ per 100 Kg frit Fabrik.

Bärme.

Salget anslaaes til 550 Liter Bärme per 100 Liter 50 % Sprit, og Prisen sættes til 25 Öre per 100 Liter.

Raasprit.

Spritten fremstilles som Raasprit til Drikkesprittfabrikation i ca. 90 Vol. % Styrke.

Kul.

Prisen er sat til Kr. 20⁰⁰ per T. (6 500 Kal.).

Arbejdsløn.

Der er regnet med Kr. 1⁵⁰ per *effektiv* Arbejdstime. Arbejderstyrken paa de enkelte Fabrikker er følgende:

a:	.....	ca. 35 Mand,	b ₁ :	.....	ca. 37 Mand,
b:	.....	» 30 »	c ₁ :	.....	» 32 »
c:	.....	» 25 »	a ₂ :	.....	» 36 »
a ₁ :	.....	» 42 »			

Funktionærer.

Paa de enkelte Fabrikker er regnet med følgende Funktionærer, hvoraf det egentlige Kontorpersonale kun har Ansættelse i ca. 8 af Aarets Maa-
neder.

	a		b		c		a ₁		b ₁		c ₁		a ₂	
	An- tal	Kr.	An- tal	Kr.	An- tal	Kr.	An- tal	Kr.	An- tal	Kr.	An- tal	Kr.	An- tal	Kr.
Fabrikbestyrer.....	1	6 500	1	6 500	1	6 500	1	6 500	1	6 500	1	6 500	1	6 500
Fabrikassistent ...	1	4 000	—	—	—	—	1	4 000	—	—	—	—	1	4 000
Maskinmester	1	5 000	1	5 000	1	5 000	1	5 000	1	5 000	1	5 000	1	5 000
Maskinassistent ...	1	4 000	1	4 000	1	4 000	1	4 000	1	4 000	1	4 000	1	4 000
Forvalter	2	6 000	1	3 000	1	3 000	2	6 000	1	3 000	1	3 000	2	6 000
Kontorassistent ...	2	4 800	1	2 400	1	2 400	2	4 800	1	2 400	1	2 400	2	4 800
Kontordame.....	1	1 200	1	1 200	—	—	1	1 200	1	1 200	—	—	1	1 200
	9	31 500	6	22 100	5	20 900	9	31 500	6	22 100	5	20 900	9	31 500

Forrentning og Afskrivning.

I Lighed med de nu gældende Regler for Landbrugsbränderierne er der regnet med en Forrentning af den bundne Kapital paa 8 %, og med en gennemsnitlig Afskrivning af Anlægssummen paa 5 %.

Anlægsgifter.

Ved Projekteringen er regnet med god Byggegrund til Kr. 2⁰⁰ per m² og med gode Vandforhold. Til Kartofflerne er der regnet med frostfri Lagerrum for 1 Uges Forbrug med Udvidelsemuligheder til minst 2 Ugers Forbrug. Der er ikke forudset Indføring af Jernbanespor.

Til Fabrikkerne kræves følgende Størrelser af Grundene:

Fabrik	Liter 50 % per Kampagne	Areal af Grund m ²
a, a ¹ og a ²	5 000 000	ca. 6 000
b og b ¹	3 000 000	» 4 000
c og c ¹	2 000 000	» 3 000

De samlede Anlægudgifter bliver følgende:

Fabrik	Liter 50 % per Kampagne	Arbejdsvagter å 8 Timer per Døgn	Samlet Anlægudgift Kr.
a	5 000 000	2	1 650 000
b	3 000 000	2	1 250 000
c	2 000 000	2	1 050 000
a ¹	5 000 000	3	1 500 000
b ¹	3 000 000	3	1 125 000
c ¹	2 000 000	3	925 000
a ²	5 000 000	2	1 600 000

Det fremgaar af Tabellen, at det efter Fabrikernes Størrelse er Kr. 125 000⁰⁰—Kr. 150 000⁰⁰ dyrere at indrette dem for 2-Holdsdrift end for 3-Holdsdrift. 2-Holdsdriften giver imidlertid en Besparelse i Forhold til 3-Holdsdriften paa ca. 7 Mand. Endvidere gaar Udviklingen i Retning af at undgaa Natarbejde, og endelig byder 2-Holdsdriften igennem den ubenyttede Vagt en væsentlig Reserve og Udvidelsemulighed.

Produktionsomkostningerne.

Følgende Tabel viser Produktionsomkostningerne per Liter 50 % Sprit eksklusive Administrationsudgifterne, som vil afhænge stærkt af, hvorledes Produktionen organiseres.

Fabrik	a	b	c	a ¹	b ¹	c ¹	a ²
Liter 50 % per Kampagne	5 Mill.	3 Mill.	2 Mill.	5 Mill.	3 Mill.	2 Mill.	5 Mill.
	Öre per Lit.50%	Öre per Lit.50%	Öre per Lit.50%	Öre per Lit.50%	Öre per Lit.50%	Öre per Lit.50%	Öre per Lit.50%
Kartofler	13'60	13'60	13'60	13'60	13'60	13'60	13'60
Byg	1'95	1'95	1'95	1'95	1'95	1'95	1'95
	15'55	15'55	15'55	15'55	15'55	15'55	15'55
Bærme	1'35	1'35	1'35	1'35	1'35	1'35	1'35
	14'20	14'20	14'20	14'20	14'20	14'20	14'20
Kulforbrug	0'85	0'85	0'90	0'85	0'85	0'90	0'85
Arbejdsløn	1'25	1'80	2'25	1'50	2'20	2'95	1'30
Funktionærer	0'65	0'75	1'05	0'65	0'75	1'05	0'65
Reparationer og Vedligeh. Div. Omkostn.	0'90	1'00	1'10	0'90	1'00	1'10	1'00
Forrentning og Afskrivn.	4'30	5'40	6'85	3'90	4'90	6'00	4'15
	22'15	24'00	26'35	22'00	23'90	26'20	22'15

Fremstillingprisen.

Den gennemsnitlige Fremstillingpris for 1 Liter 50 % Sprit bliver, naar der regnes med den billigste Driftform, 24⁶ Öre:

2	Fabrikker	à	5	Mill. Lit. =	10	Mill. Lit. à	22 ⁰⁰	Öre =	Kr. 2 200 000 ⁰⁰
1	»	»	3	»	=	3	»	»	23 ⁹⁰ » = » 717 000 ⁰⁰
9	»	»	2	»	=	18	»	»	26 ²⁰ » = » 4 716 000 ⁰⁰
31 Mill. Lit. à 24 ⁶⁰ Öre = Kr. 7 633 000 ⁰⁰									

Hertil kommer imidlertid et Tillæg til Dækning af Renten af det Beløb, som vil gaa med til Opkøbet af alle de bestaaende Bränderier. Der er hidtil regnet med, at Værdien af et saadant Bränderi er Kr. 60 000⁰⁰, som skal forrentes med 8 %, hvilket giver Kr. 4 800⁰⁰ om Aaret. Kapitaliseres dette Beløb, maa man regne med at skulle betale ca. Kr. 100 000⁰⁰ for hvert Bränderi, eller ialt Kr. 10 300 000⁰⁰. Regnes Renten af dette Beløb til 5 % p. a., bliver den aarlige Renteudgift Kr. 515 000⁰⁰, eller fordelt paa 31 Mill. Liter Sprit ca. 17 Öre per Liter.

Raaspritten kommer saaledes til at staa A/B Vin- & Spritcentralen i ca. 26³ Öre per Liter 50 %.

Grunden til, at Fremstillingprisen bliver betydelig højere end baade den øjeblikkelige Pris og den Pris, som vil komme frem ved en Koncentration af Driften paa en Del af de nuværende Bränderier, maa udelukkende søges i de store Afskrifninger og Forrentninger saavel af de ny som af de gamle Anlæg.

Vilde man se bort fra alle Forrentninger og Afskrivninger, blev Fremstillingprisen 19⁴ Öre per Liter, medens den under den nuværende Driftform vilde blive 20⁵ Öre, og ved en Koncentration paa en Del av de bestaaende Anlæg 19⁶ Öre. At Forskellen ikke er endnu større beror i Hovedsagen paa, at der i Landbrugsbränderierne betales en betydelig lavere Arbejds løn, end man kan regne med i Stordrift.

Efter det foreliggende kan det ikke tilraades at gaa i Gang med Koncentration af Driften paa 12 ny Anlæg, så meget mindre, som Fordelingen af Bärmen fra de store Fabrikker uden Tvivl vil volde alvorlige Vanskeligheder, saaledes som jeg allerede har nævnt i min Redegørelse til Kungl. Kontrollstyrelsen.

Köbenhavn, den 6. Juni 1933.

T. Obel-Jørgensen.

Kalkyl för potatisbränneri, uppgjord med anledning av ingenjör T. Obel-Jørgensens utlåtande om koncentration av potatissprittillverkningen i Sverige.

Följande kalkyl är i huvudsak grundad på siffror från Rödaled. Den gäller för ett bränneri med en tillverkning av 2 milj. liter 50 % brännvin. Arbetet drives på tre skift. Bränneriet räknas vara i gång från början av oktober till slutet av april.

1), 2), 3) Potatis, Korn, Drank.

Beträffande dessa varor räknas med samma priser och förhållanden som i J:s kalkyl.

4) Stenkol.

Förbrukningen av stenkol kan sättas till 0⁵⁵ kg per liter. Vid ett pris av 22 kr. per ton blir bränslekostnaden 1²¹ öre.

5) Arbetslön.

Om bränneriet i Rödaled finge arbeta 8 timmar om dagen under hela den tillåtna tillverkningstiden skulle kapaciteten vara 400 000 liter 50 % brännvin. Utbyggdes jäsningskar och mälteri till tre gånger den nuvarande storleken, skulle med treskiftssystem erhållas 1² milj. liter. Fördubblades storleken av samtliga apparater i det så utvidgade bränneriet, skulle kapaciteten bli 2⁴ milj. liter. Här räknas dock endast med 2 milj.

Antalet arbetare, som nu är sex, skulle vid det större bränneriet bli högst nio man per skift, d. v. s. 27 man mot 32 i J:s kalkyl. Om lönen sättes till 200 kr. per månad, blir arbetskostnaden per liter brännvin $27 \times 20\,000 \times 7 : 2\,000\,000 = 1⁸⁹$ öre.

6) Administration, försäkringar, kontroll m. m.

Kostnaden för administration m. m. torde bli ca 17 500 kr. eller 0⁸⁸ öre per liter.

7) Reparationer och underhållskostnader.

Kostnaden härför torde ej överstiga 10 000 kr. per år, d. v. s. 0⁵⁰ öre per liter.

8) Ränta och amortering.

Under 3) har visats, att om potatistvätten, kokarna, förmäskan, stöpkaren, pumparna, destillationsapparaten, ångpannan m. m. göras dubbelt så stora som nu, och att om dessutom jäsningskaren och mälteriets kapacitet femdubblas, kommer kapaciteten hos bränneriet i Rödaled att bli 2 milj. liter. Ett bränneri av denna storlek skulle sannolikt kosta ungefär det dubbla mot den nuvarande anläggningen i Rödaled eller högst 380 000 kr. Räknas med 8 % ränta och 5 % avskrivning, gör detta 2⁴⁷ öre per liter.

Kalkylen skulle således få följande utseende:

	Ny kalkyl öre per lit. 50 %	J:s kalkyl C, öre per lit. 50 %
Potatis	13·60	13·60
Korn	1·95	1·95
	<hr/>	<hr/>
	15·55	15·55
Drank.....	1·35	1·35
	<hr/>	<hr/>
	14·20	14·20
Stenkol	1·21	0·90
Arbetslöner	1·89	2·95
Administration m. m.	0·88	1·05
Reparationer och underhåll	0·50	1·10
Ränta och amortering	2·47	6·00
	<hr/>	<hr/>
Summa öre	21·15	26·20

Anläggningskostnaden.

För att få låg anläggningskostnad, bör man vid så stora brännerier, som här är fråga om, gå in för treskiftssystem. Det är ej säkert, att anskaffningen av bränneriet räknat på tillverkningsenhet blir avsevärt lägre för ett bränneri för större kapacitet än 2 milj. liter. Ej heller kan man räkna med, att driftskostnaderna sjunka märkbart, när anläggningen göres större.

Stockholm den 15 juni 1933.

B. Thorbjörnson

civilingenjör, disponent vid Spritcentralens fabrik på Reymersholm.

Bilaga III.

P. M.

angående

Spritcentralens inköp och tillverkning av råbrännvin.

Vid styrelsens sammanträde den 27 maj 1933 uppdrogs åt sekreteraren att utarbeta en P. M. till närmare belysande av vissa med Spritcentralens inköp av råbrännvin sammanhängande frågor. Vid ett tidigare styrelsesammanträde den 2 maj s. å. hade beslutats, att en redogörelse angående Rödaleads bränneris driftsresultat skulle delgivas styrelsens medlemmar.

Med anledning av dessa styrelsens beslut tillåter jag mig härmed meddela följande uppgifter.

1.

Spritcentralens inköp av råbrännvin, framställt av jordbruksprodukter, ha alltsedan år 1920 reglerats genom avtal mellan bolaget och Sveriges Bränneriidkareförening. Föreningen bildades år 1907. Den omfattade under de första åren råbrännerier, omslutande sammanlagt omkr. 90 % av

hithörande produktion i riket. Efterhand anslöto sig emellertid även övriga brännerier till föreningen, så att denna före kriget torde ha omfattat samtliga råbrännerier i riket.

Redan år 1907, således det år då Bränneriidkareföreningen bildades, träffades mellan föreningen och samtliga spritförädlingsverk, inklusive jästbrännerierna, ett avtal angående leverans av det av föreningens medlemmar tillverkade råbrännvinet. Enligt detta avtal förbundo sig förädlingsverken att köpa hela sitt behov av råbrännvin från föreningen. Avtal av denna innebörd ha sedermera utan avbrott tecknats mellan föreningen och råbrännvinsköparna. Efter Spritcentralens tillkomst blev bolaget den enda köparen i riket av råbrännvin och inträdde därigenom såsom avtalspart i förädlingsverkens ställe. Avtalen ha tid efter annan fått i olika detaljer förändrat innehåll — framför allt ha prisbestämmelserna vid varje avtalsförnyelse blivit mera detaljerade — men i stort sett kan sägas, att de grunder, på vilka de före kriget träffade avtalen slutits, sedermera ha i huvudsak bibehållits.

De föreskrifter i avtalen, som i detta sammanhang ha det största intresset, äro bestämmelserna angående prissättningen för det av köparna mottagna råbrännvinet. I detta hänseende innehöll det första avtalet den sedermera för samtliga följande avtal grundläggande bestämmelsen, att priset skulle fastställas av en särskild prisdelegation, bestående av visst antal medlemmar, med representanter till lika antal för köpare och säljare. I 1914 års avtal utbyggdes delegationen på sådant sätt, att utöver partrepresentanterna i delegationen insattes tre opartiska ledamöter, utsedda av resp. Kontrollstyrelsen, Skånes Hushållningsförening och handelskammaren i Stockholm. 1916 utbyttes Kontrollstyrelsen mot Kommerskollegium och Skånes Hushållningsförening mot Skånes handelskammare såsom valorgan för en av de opartiska ledamöterna. Denna ordning bibehölls till år 1924, då delegationens sammansättning förändrades på sådant sätt, att de tre opartiska ledamöterna tillsattes en av vardera parten och dessa valde den tredje, vilken tillika skulle vara delegationens ordförande. Denna bestämmelse återfinnes även i det nu gällande, den 18 juni 1930 träffade avtalet.

Angående grunderna för prissättningen stadgades i 1907 års avtal allenast, att råbrännvinspriserna skulle baseras på

»det pris, vartill råbrännvin kan tillverkas från sådana produkter, som för brännvinsbränning äro lämpliga.»

Redan år 1908 ändrades denna bestämmelse och formulerades i stället så, att brännvinspriset skulle

»sättas så, att tillfälle icke gives att kunna med fördel använda majs eller andra utländska produkter till brännvinsbränning.»

Dessa prisbestämningsgrunder gällde det viktigaste brännvinet, d. v. s. potatisbrännvinet, under det att övriga slag av råbrännvin skulle betalas med visst i avtalet angivet öresbelopp under potatisbrännvinspriset. I 1914 års avtal hade man hunnit ett steg längre i formuleringen av prisgrunderna. Det hette nämligen där, att priset på potatisbrännvin skulle sättas så,

»att man med utgångspunkt från för tiden allmänt gällande potatispris i Skåne kan beräkna, att ett välordnat och välkött bränneri skall kunna lämna skäligen vinst.»

I 1916 års avtal utsades, att till grund för bestämmande av priset på potatisråbrännvin skulle läggas

»gällande priser å potatis, korn och blandsäd samt konstaterade administrations- och tillverkningskostnader vid ett välskött medelstort bränneri ävensom 5 % årlig avskrivning å anläggningen och beräknad skälig vinst.»

I det första med Spritcentralen tecknade avtalet, daterat den 28 augusti 1920, fick prisbestämningpunkten följande lydelse:

»Till grund för den prisbestämning, som av delegationen verkställes, skola läggas de vid tiden för prisbestämningen gällande priser å arbetskraft samt å de för bränningen nödiga råvaror och förnödenheter ävensom å konstaterade administrations- och tillverkningskostnader vid ett välskött medelstort bränneri, varvid må beräknas 5 % årlig avskrivning å bokförda värdet av fastigheter och maskiner jämte skälig vinst å tillverkningen. Det på sådant sätt kalkylerade priset skall avse det i ... upptagna potatisråbrännvinet. Samma pris skall erläggas för sädesråbrännvin ävensom för det under ... angivna råbrännvin av sockerbetor, medan för övriga slag av råbrännvin (härmed avsågs jästbrännvin och melassbrännvin) priset skall minska med minst 3·5 öre per liter 50 %.»

Motsvarande bestämmelser återfinnas i nästa avtal (träffat år 1923), dock med det tillägget, att vid beräkningen av kostnaderna vid potatisbränneriet skulle läggas till grund »en under kampanjen fullt utnyttjad sammanhängande tillverkningstid av 80 dagar samt en daglig avverkning av 150 hl potatis samt 700 kg mältad säd». I nästa avtal, avslutat år 1924, tillkom en precisering av avskrivnings- och avkastningsbeloppen, i det att här stadgades, att vid beräkningen finge medgivas

»5 % årlig avskrivning å ett fastighetsvärde av 40 000 och ett värde å maskiner och inventarier av 20 000 kr. ävensom 8 % avkastning å samma värde. I kalkylen må i övrigt bland utgifterna icke beräknas särskild vinst av tillverkningen eller någon ersättning eller avgift till föreningen.»

Denna bestämmelse har bibehållits tills år 1930, då det sista avtalet träffades. I detta har prisbestämningssparagrafen samma innehåll som i 1924 års avtal, i vad den gäller potatisbrännvinet.

Däremot ha för övriga slag av råbrännvin, vilka enligt samtliga avtal före 1926 bestämts på sätt i de första avtalen stadgades, d. v. s. med visst öresbelopp under potatisbrännvinetspris, i 1926 års och därefter i nu gällande avtal föreskrivits följande:

»Priset för jästråbrännvin skall med utgångspunkt från det ... beräknade priset på potatisråbrännvin kalkyleras på sådant sätt, att jästråbrännvinet i renad form kommer att betinga bolaget samma kostnad som potatisråbrännvin i renad form, varvid hänsyn jämväl skall tagas till den mera begränsade användning det renade jästråbrännvinet må äga.

Priset på betråbrännvin och melassråbrännvin skall beräknas enligt samma grunder som för jästråbrännvinet stadgats.»

Denna framställning av den fortsatta jämkningen i formuleringen av bestämmelserna angående prissättningen kan ge det intrycket, att vissa principiella differenser efterhand genomförts. Så är emellertid, såsom tidigare antytts, näppeligen förhållandet. Grundsatsen har under hela den här berörda perioden varit den, att priset skall bestämmas med hänsyn till gällande marknadsnoteringar för de för bränningen nödvändiga råvarorna samt de konstaterade kostnaderna för skötseln under den för bränningen avsedda perioden av ett medelstort potatisbränneri. Den vidlyftigare ut-

formningen under Spritcentralens tid av prisbestämningsparagrafen har närmast sin grund i det efterhand framträdde behovet av att närmare precisera avskrivnings- och avkastningssiffrornas storlek. Redan i de tidigaste kalkylerna synes man ha räknat med en avskrivningskoefficient av 5 % och ett anläggningsskapital av 60 000 kr. Den »skäligen vinsten» torde emellertid ha beräknats på något växlande sätt. Sålunda förekom förut under denna rubrik ett belopp av 2 öre per liter brännvin, varjämte kalkylen såsom avgift till Bränneriidkareföreningen upptog 1 öre per liter. Det framgår av det föregående, att dessa poster strökos från och med 1926 års avtal, då man, utom en amortering av 5 %, medgav 8 % avkastning på anläggningsskapitalet, men samtidigt föreskrev, att i kalkylen icke finge beräknas särskild vinst av tillverkningen eller någon ersättning eller avgift till föreningen.

Anledningen till de förändrade grunder för prissättning av annat brännvin än potatisråbrännvin, vilka genomfördes i 1926 års avtal, var närmast ett riksdagsbeslut av samma år, som utförligt sysslade med jästbrännvinstillverkningen och prissättningen av dylikt brännvin. Avtalsbestämmelsen är formulerad i nära anslutning till de uttalanden i riksdagshandlingarna, som i detta avseende förekommo, och ha föranlett, att prisen på jäst-, bet- och melassbrännvin kunnat mjukare anpassas till dessa brännvinslags kvalitet än de tidigare föreskrifterna om en stel prisskillnad möjliggjorde.

2.

Huru en kalkyl på potatisråbrännvin i detalj ter sig, framgår närmare av bilaga a,¹ som återger den vid prisbestämningen för kampanjen 1932/1933 av parterna godkända kalkylen, slutande på ett brännvinspris av 29 öre per normalliter.

En närmare analys av kalkylen visar, att i dess debetsida kostnaderna för råprodukterna intaga den främsta platsen, och att bland dessa utgiften för potatis dominerar. Det är också om detta pris diskussionen vid prissättningen framför allt plägar röra sig. Då priset måste bestämmas redan vid kampanjens början, d. v. s. under oktober månad, erbjuder ett objektivt bedömande av det i marknaden gällande priset för bränneripotatis betydande svårigheter. I viss mening kan nämligen sägas, att någon fri marknad för denna potatis knappast existerar, i det att flertalet säljare antingen äro ägare av bränneri och dit avyttra hela sin potatisskörd eller ock delägare i en andelsförening, som driver bränneri och av sina medlemmar till bränning mottager den av dem odlade potatisen. Till ledning vid prisbedömningen tjäna därför i allmänhet i främsta rummet uppgifter om potatisskördens storlek, om vilken vid prissättningstillfället i regel föreliggande detaljerade officiella skörderapporter. Dessutom har det pris, som betalas av potatismjölsfabrikerna för dit levererad potatis, en viss betydelse. Emellertid har Spritcentralen under senare år, tack vare innehavet av Rödaleads bränneri, kunnat uppträda såsom köpare av potatis i den öppna marknaden, och har bolaget före prissättningen plägat införskaffa offerter från jordbrukare och handlande på potatisleveranser till Rödaleads bränneri.

Bestämmandet av priset på korn och blandsäd erbjuder avsevärt mindre svårigheter med hänsyn till att för dessa föreliggande dagliga noteringar, men plägar bolaget även i detta fall införskaffa offerter för leveranser till Rödalead.

¹ Se sid. 235.

Vad därefter beträffar administrations- och fabriksomkostnaderna, så framgår av kalkylen, att de periodiska kostnaderna och engångskostnaderna äro av ungefär samma storleksordning. För de sistnämnda rör man sig med i avtalet fastställda fixa belopp om sammanlagt 13 % i avskrivningar och avkastning på ett anläggningskapital av 60 000 kr. Därjämte har man enats om fixa belopp jämväl för försäkringar och reparationer. Bland de periodiska kostnaderna kunna lönebeloppen utan svårighet konstateras med ledning av tillgängliga uppgifter. På samma sätt kan stenkolspriset fastställas på grundval av dagsnoteringarna, konfirmerade genom införskaffade anbud för Rödaleks räkning.

I kalkylens kreditsida förekommer, utom inkomsten av det försålda brännvinet, jämväl en post för den vid bränningen erhållna biprodukten drank. Det pris av $\frac{1}{3}$ öre per liter, som för denna upptagits i kalkylen, motsvarar sällan en verklig inkomst för bränneriet, enär större delen av dranken vid bränneriet utan ersättning avhämtas av potatisleverantörerna. För dessa utgör emellertid detta värdefulla, kostnadsfritt erhållna fodermedel en högt skattad förmån.

Den i kalkylen till sist upptagna utbytesberäkningen bygger numera på en genomsnittsutvinning av 1.16 normalliter brännvin per kg stärkelse. Ända till år 1926 har utbytestalet i kalkylerna varit fixerat till 1.15 liter. Vid prisdelegationens förhandlingar år 1926 yrkades från Spritcentralens representanter, i likhet med vad förut ofta, ehuru utan framgång, skett, att siffran skulle ökas, och föreslogs härvid ett belopp av 1.20. Prisdelegationens, av de opartiska ledamöterna dikterade beslut stannade vid att i kalkylen upptaga utbytestalet 1.16. Härom anfördes till protokollet av delegationens ordförande (direktör Carl Ramström), att denna siffra av de opartiska ledamöterna fixerats såsom ett uttryck för deras uppfattning, att skäl kunde föreligga för en ökning av utbytestalet, men att ett bestämt ståndpunktstagande till denna fråga syntes böra anstå, tills dess närmare utredning föreläge — en utredning, som eventuellt kunde förväntas bliva verkställd genom Kontrollstyrelsens försorg, enär det vore känt, att man inom denna styrelse ägnade detta spörsmål sin uppmärksamhet. Någon dylik utredning kom emellertid icke till stånd. Frågan berördes ånyo vid delegationens sammanträde hösten 1928, då samtliga opartiska ledamöter läto till protokollet anteckna, att de i kalkylerna ifrågakommande posterna för engångskostnader samt brännvinsutbyte visserligen upptagits med från tidigare år oförändrade belopp, men att de vid en kommande motsvarande beräkning syntes böra göras till föremål för ändring. Detta uttalande föranleddes av från bolagsrepresentanternas sida under förhandlingarna framställda önskemål, att bl. a. utbytestalet skulle höjas. Sedermera har frågan varje år vid prissättningen upptagits från bolagets sida, utan att emellertid vinna gehör hos Bränneriidkareföreningens representanter eller prisdelegationens övriga ledamöter.¹

Utbytesprocentens storlek har emellertid icke det avgörande inflytande på kalkylen, som måhända skulle kunna antagas. En i detta avseende verkställd beräkning, baserad på kalkylen för kampanjen 1932/1933, då brännvinspriset, enligt vad ovan nämnts, fastställdes till 29 öre vid en

¹ Prisdelegationens opartiska ledamöter ha alltsedan år 1923 varit direktören i Aktiebolaget Sveriges Litografiska Tryckerier Carl Ramström, ordförande, direktören i Aktiebolaget Stockholms Bryggerier Bertil Almgren (utsedd av Spritcentralen) och numera landshövdingen Johan Nilsson (utsedd av Bränneriidkareföreningen.)

utbytessiffra av 1:16 liter, visar följande relationer mellan utbyte och brännvinspris.

Utbyte normalliter per kg stärkelse	Brännvinspris öre per normalliter	Inkomstökning, om priset vore 29 öre kr.
1:16	29:00	—
1:20	28:33	1 697
1:25	27:42	3 401
1:30	26:64	5 021

Av denna tablå framgår, att, därest kalkylen byggd på ett utbyte av t. ex. 1:20 liter, brännvinspriset skulle ha blivit 28:3 i stället för 29:0 öre, samt att den merinkomst, som vid sistnämnda brännvinspris uppstått för ett bränneri med ett utbyte av 1:20, vid jämförelse med ett bränneri, där siffran vore 1:16, skulle utgöra 1 697 kr. eller 2:8 % av det i normalkalkylen till 60 000 kr. upptagna anläggningskapitalet. Vilket utbytestal, som kan anses vara skäligt såsom norm för de svenska råbrännerierna, torde vara svårt att avgöra utan en ingående undersökning. De siffror, som i detta hänseende i det följande återgivas rörande driften vid Spritcentralens fabrik i Rödaled, visa, att detta bränneri, som före ombyggnaden torde ha befunnit sig på ungefärligen samma tekniska nivå som de bättre bland övriga brännerier, under denna tid redovisade utbytestal mellan 1:18 och 1:25. Genomsnittssiffran var 1:22. Först efter ombyggnaden, varigenom anläggningskapitalet tredubblades och fabriken bragtes upp till toppen av teknisk utrustning, nåddes högre utbytestal: medelsiffran för denna tid är 1:31.

Det i kalkylen beräknade brännvinspriset gäller oberoende av varans alkoholhalt. Frågan om genomförande av en prisbestämning, som i någon mån toge hänsyn till denna sistnämnda faktor, har understundom berörts vid prisförhandlingarna, men icke lett till något beslut. I genomsnitt levereras potatisråbrännvinet med en alkoholstyrka av 80 %. I ett väl inrättat bränneri bör denna siffra kunna avsevärt höjas, och i Rödaled uppgår den till 92 %. Ett högre tal kan visserligen ernås, men är ur driftssynpunkt oekonomisk på grund av en proportionellt starkt stegrad kolåtgång.

En eventuell gradering av brännvinspriset efter alkoholhalten skulle emellertid få än mindre inflytande på priset än en jämkning av utbytestalet. Vad som i detta fall influeras är kostnaden för råbrännvinstransporten till reningsverket, vilken avtalsenligt skall gäldas av köparen och som blir proportionsvis lägre ju högre varans alkoholhalt är. Denna fraktkostnad belöper sig för närvarande till i genomsnitt 1 öre per liter, och det kan beräknas, att en ökning av alkoholstyrkan hos råbrännvinet med exempelvis 10 % skulle medföra en fraktsparning av omkring 15 %, d. v. s. icke fullt 0:2 öre per liter brännvin.

För fullständighetens skull meddelas här en uppställning rörande prisen på råbrännvin för dels åren 1925—1932 och dels några år före Spritcentralens verksamhet. Uppgifterna avse prisen för olika slag av brännvin.

Å r	Pris i öre per liter 50 % för brännvin av				Kalkylens potatispris kr. per hl	Potatisens stärkelsehalt %
	potatis	jäst	betor	melass		
1908	27·0	23·5	.	.	.	.
1914	28·0	24·5	.	.	.	.
1915	29·0	25·5	.	.	.	.
1925	36·5	34·7	36·5	31·0	3·25	17·0
1926	38·5	32·8	36·5	32·0	3·00	17·0
1927	48·0	40·6	46·0	42·0	4·50	16·0
1928	35·0	32·1	33·0	34·0	3·10	17·0
1929	37·0	32·7	35·0	32·9	3·75	18·5
1930	32·0	28·2	30·0	28·2	2·75	17·0
1931	33·0	29·2	31·0	29·2	3·00	17·0
1932	29·0	25·4	27·2	25·4	2·40	17·0

Av sammanställningen framgår, att brännvinspriset år 1932 kommit ned i ungefär exakt samma läge som åren 1914—1915 och obetydligt över prisen för år 1908. Den avgörande faktorn vid prissättningen är, såsom ovan nämnts, potatispriset. Detta har under hela tiden för Spritcentralens verksamhet varit relativt högt, och först i år har nåtts en nivå, som närmar sig tidigare förhållanden. De höga brännvinsprisen under större delen av Spritcentralens tillvaro även ses mot bakgrunden av de allmänna prisvariationerna. Enligt Åmarks index betecknades partiprisläget år 1908 med 104, år 1914 med 128, under åren 1925—1930 med lägen mellan 180 och 140 för att år 1932 ånyo gå ned till omkring 1914 års nivå.

3.

Under det att i alla avtal fram till år 1924 prisdelegationen var det enda forum, som enligt avtalet ägde befogenhet att fastställa brännvinspriset, så infördes i avtalet år 1924 i detta avseende bestämmelse om en alternativ anordning. Genom en år 1923 utfärdad förordning hade nämligen i brännvinstillverkningsförordningen (9 §) stadgats, att, där frivillig överenskommelse mellan brännvinstillverkare och partihandlare icke kunde träffas om pris eller leveransvillkor i övrigt och tillverkaren eller partihandlaren så påfordrade, avgörande skulle träffas av särskild prisnämnd, bestående av sju ledamöter, av vilka två skulle utses av vardera parten och återstående ledamöter, däribland ordföranden, årligen förordnas av Kungl. Maj:t. Med anledning härav föreskrevs i 1924 års avtal, att prisdelegationen skulle träda i funktion endast »så framt icke någondera parten senast i samband med begäran om prissättning påkallar sådan i den ordning, som omförmåles i 9 § brännvinstillverkningsförordningen, sådant detta lagrum lyder enligt kungl. förordningen den 8 juni 1923». Motsvarande lagföreskrift infördes därefter i den nya brännvinstillverkningsförordningen av år 1926 (24 §) och avtalsbestämmelsen upprepades med hänvisning till nämnda lagrum i 1926 års avtal. På samma sätt skedde i 1930 års avtal. Här infördes emellertid tillika en ytterligare jämkning. Den föreskrift, som handlar om prisdelegationen, har i sistnämnda avtal följande lydelse:

»Kunna parterna icke vid fri förhandling enas om prissättningen och påkallas därefter ej från någondera sidan prissättning i den ordning, som omförmåles i 24 § brännvinstillverkningsförordningen, skall prisbestämningen verkställas av en särskild delegation.»

Medan sammankallandet av den statliga nämnden för verkställande av prisbestämning aldrig av någondera parten påfordrats — den har således

hittills icke någon gång fungerat¹ — har däremot den sist berörda avtalsändringen fått stor praktisk betydelse. Från och med år 1930 ha nämligen brännvinsprisen varje år fastställts vid »fri förhandling» mellan representanter för parterna, och delegationens medverkan har sålunda under de tre sista åren icke påkallats.

4.

Redan i 1911 års avtal, således långt före Spritcentralens tid, förekom en bestämmelse av innehåll, att förädlingsverken under kontraktstiden icke ägde rätt att förvärva ägande- eller dispositionsrätt till flera brännerier än som av dem vid avtalets träffande disponerades, ävensom att alla ifrågavarande brännerier skulle såsom medlemmar tillhöra föreningen. Denna bestämmelse upprepades med ungefärligen samma formulering i alla därefter träffade avtal. I avtalet för år 1924 jämkades bestämmelsen så, att bolaget förband sig »att icke bedriva tillverkning vid flera än högst tre brännerier, vilka alla skola såsom medlemmar tillhöra föreningen och ifråga om tillverkningskontingent jämställas med övriga till föreningen hörande brännerier». I nu gällande avtal av år 1930 förekommer samma bestämmelse, dock med tillägg därom, att det är bolaget obetaget att, »därest tillverkningen vid något av dess brännerier under tillverkningsåret inställes, avverka sådant bränneri tillkommande kontingent vid annat bolagets bränneri, dock att vid Rödaleads bränneri må ifrågakomma endast tillverkning av potatis- eller sädesråbrännvin».

Anledningen till dessa bestämmelser, vid vilka föreningen alltid fäst synnerlig vikt, är givetvis föreningens önskan att skydda de nuvarande bränneriernas tillverkningskontingent. Före kriget, då brännvinsproduktionen hade en väsentligt större omfattning än nu, beräknades den sammanlagda tillverkningen vid samtliga till föreningen anslutna lantbruksbrännerier till 40 951 000 normalliter. Denna siffra hade erhållits såsom ett medeltal för produktionen under kampanjerna 1904/1905, 1905/1906 och 1906/1907 och den genomsnittliga tillverkningen för nämnda treårsperiod utgör fortfarande för varje bränneris vidkommande den kontingent, efter vilken dess andel i produktionen för varje år beräknas. Den högsta kontingenten uppgår till 600 000 och den lägsta till 157 000 liter. Genomsnittet per bränneri ligger något under 400 000 liter.

Då den totala produktionen av brännvin på grund av konsumtionens nedgång numera starkt minskats, är det ett huvudintresse för bränneriernas riksorganisation att tillse, att någon ny tillverkare icke uppstår och att i varje fall alla de nuvarande äro medlemmar av föreningen, så att den tillverkade totalkvantiteten kan likformigt fördelas på alla brännerier. Den nu gällande lagstiftningen angående brännvinstillverkningen har i själva verket också berett de nuvarande brännerierna en särskild skyddad ställning. Angående innehållet i denna lagstiftning må här följande antecknas.

I 1 § av brännvinstillverkningsförordningen i dess ursprungliga lydelse av år 1907 föreskrevs, att envar välfrejdad person, som ägde eller innehade i mantal satt eller skattlagd jord, ävensom den, som vore behörig att idka fabriksrörelse, finge tillverka brännvin. Vissa närmare angivna ämbets-

¹ Den statliga nämndens nuvarande av Kungl. Maj:t förordnade medlemmar äro: militieombudsmannen T. Petersson, ordförande, professor C. F. Kullgren och auditör J. A. Åstrand, med länsassessor T. Kinnman, direktör S. A. G. Nauckhoff och redaktör J. Nilsson, L. F. K., såsom ersättare.

och tjänstemän samt innehavare av vissa befattningar fingo emellertid icke taga befattning med brännvinstillverkning. Detsamma gällde om bolag, där någon sådan ämbets- eller tjänsteman eller befattningshavare var delägare, samt om den, som blivit dömd för olaga tillverkning eller för undansnillning av brännvin från beskattning. Slutligen var brännvinstillverkning förbjuden på ecklesiastika och andra boställen ävensom på annan kronans jord, som ej besatts med stadgad åborätt.

I den nya, nu gällande tillverkningsförordningen av 1926 hade Kungl. Maj:t föreslagit, att flertalet av de ovan återgivna diskvalifikationsgrunderna skulle försvinna. Riksdagen godkände emellertid icke denna ståndpunkt, utan beslöt, att de skulle kvarstå i den nya förordningen.

Däremot ägde en genomgripande förändring rum ifråga om tillverkningsrätten genom förordningen den 14 juni 1917, vars bestämmelse i detta hänseende upptagits i den nu gällande tillverkningsförordningen. Genom denna föreskrift (3 § i 1926 års förordning) stadgas, att i bränneri, som anlagts eller för brännvinstillverkning inrättats efter ingången av juli månad 1917, sådan tillverkning ej får äga rum utan Kungl. Maj:ts tillstånd. Samma bestämmelse gäller angående tillverkningen i bränneri, där sådan verksamhet nedlagts av annan anledning än reparation och ej återupptagits före ingången av juli månad 1917.

Rätten till brännvinsbränning är sålunda numera knuten till byggnaden på sådant sätt, att i bränneri, som anlagts före juli 1917, bränning utan tillstånd må äga rum, såvida verksamheten icke nedlagts före nämnda tid, under det att i efter den angivna tidpunkten nyuppfört eller åter igångsatt bränneri tillstånd till bränning måste sökas hos Kungl. Maj:t. Ifråga om kvantiteten finnes laglig begränsning endast för tillverkning vid jästbränneri, varom stadgas, att under varje fjärdedel av tillverkningsåret icke må framställas större myckenhet brännvin av normalstyrka än att mot 60 liter svara 100 kg under samma tid tillverkad ren, pressad jäst. För sulfitbränneri gälla inga som helst begränsningar. Den enda inskränkning, som är stadgad för andra brännerier än jäst- och sulfitbrännerier, är tillverkningstidens längd. Härom gäller, att brännvinstillverkning är tillåten endast från första helgfria dagen i oktober månad till första helgfria dagen i maj månad därpå följande år.

Innebörden av avtalet mellan Bränneriidkareföreningen och Spritcentralen i den del, som berör Spritcentralens rätt att själv bedriva råbrännvinstillverkning, är, att bolaget äger dylik rätt vid ytterligare ett bränneri utöver de båda — i Hälsingborg och Rödaled — som bolaget nu äger. Nedläggas driften vid hälsingborgsbränneriet, får dess kontingent överflyttas till Rödaleds bränneri. Bränningen av potatisråbrännvin kan med anledning därav vid Rödaled ökas till en maximikontingent av 903 000 liter. Rödaleds nuvarande maximala kontingent är nämligen 303 000 och Hälsingborgs motsvarande siffra 600 000 liter. Vid bränning av den kvantitet, som varit genomsnittet under de sista fem åren eller omkring 22 milj. liter, d. v. s. något mer än hälften av maximikontingenten, skulle efter en dylik överflyttning av tillverkningsrätten från Hälsingborg till Rödaled vid sistnämnda bränneri kunna tillverkas omkring 480 000 liter. Den ekonomiska innebörden av en dylik överflyttning skall senare närmare beröras.

Om Spritcentralen skulle begagna sig av sin rätt att bedriva tillverkning vid ett tredje bränneri, så måste detta enligt avtalet dels vara medlem av Bränneriidkareföreningen och dels begränsa sin tillverkning inom kontingentens ram. Skulle bolaget önska nyanlägga ett bränneri, förut-

sättes härför Kungl. Maj:ts tillstånd för tillverkningen. En dylik åtgärd synes emellertid för att få verklig praktisk betydelse böra genomföras endast, därest antingen avtalet med Bränneriidkareföreningen helt upphäves eller ock bestämmelsen om tillverkningsrätt och anslutningstvång till föreningen försvinner ur avtalet. Endast under dylik förutsättning kan nämligen det nyanlagda bränneriets kapacitet fullt utnyttjas.

I detta sammanhang bör antecknas, att nuvarande avtal med föreningen utlöper tidigast den 1 oktober 1934 och erfordras härför uppsägning före den 1 oktober 1933.

Ett särskilt omnämmande förtjänar även jästbrännvinets ställning.

Jästfabrikernas råbrännvinsproduktion beröres, ehuru fabrikerna äro medlemmar av Bränneriidkareföreningen, icke av dennas bestämmelser om kontingentering. De få leverera hela den av dem framställda kvantiteten jästråbrännvin, men denna kvantitet är, såsom förut nämnts, genom särskild föreskrift i brännvinstillverkningsförordningen (13 §) begränsad till 60 liter per 100 kg jäst, en relation, som genom frivilligt åtagande från jästfabrikernas sida för kampanjen 1933/1934 sänkts till 35 liter per 100 kg.

I det tidigare omnämnda avtalet av år 1919 mellan Spritcentralen och jästfabrikerna hade bolaget, liksom förut förädlingsverket, förbundit sig att mottaga allt det jästbrännvin, som fabrikerna tillverkade. Produktionskvantiteten var även vid denna tid lagligen begränsad, men relations-talet för brännvinsmängden var så högt, att det i praktiken icke ens tillnärmelsevis uppnåddes. Det verkliga utbytet låg år 1919 omkring 120 liter brännvin per 100 kg ren jäst, representerande en tillverkning av något över 6 milj. liter brännvin. Genom särskilda riksdagsbeslut nedsattes jästfabrikernas tillverkningsrätt åren 1923, 1924 och 1925 till resp. 4½, 3½ och 3½ milj. liter brännvin. I samband med genomförande vid 1926 års riksdag av den nya brännvinstillverkningsförordningen beslöts den nu gällande relationen. En förutsättning för detta beslut, i vilket även ingick det tidigare berörda uttalandet angående jästspritens prissättning, var från riksdagens sida, att avtalet mellan Spritcentralen och jästfabrikerna upphävdes. Så skedde även och i stället inflöt i bolagets avtal år 1926 med Bränneriidkareföreningen en bestämmelse om att de kvantiteter jästbrännvin Spritcentralen vore skyldig mottaga skulle beräknas »i överensstämmelse med stadgande i 13 § andra punkten brännvinstillverkningsförordningen».

Till belysande av den kvantitativa betydelse de olika slagen av råbrännvin av jordbruksprodukter ha för Spritcentralens produktion meddelas följande uppgifter angående av bolaget under de senaste fem kampanjerna inköpta mängder brännvin av olika slag.

K a m p a n j	Potatis- råbrännvin	Bet- råbrännvin	Melass- råbrännvin	Jäst- råbrännvin
	1 000 normalliter			
1927/1928	18 021	701	879	4 835
1928/1929	22 039	920	703	4 860
1929/1930	22 099	896	1 049	5 113
1930/1931	22 103	897	1 056	5 146
1931/1932	18 405	745	879	4 619

5.

Spritcentralen ägde vid sin tillkomst icke något i gång varande råbränneri. År 1918 upprättades ett avtal mellan Spritcentralen och Klagshamns Spritfabriks Aktiebolag, som ägde ett råbränneri i Klagshamn, enligt vilket avtal Spritcentralen arrenderade fabriken under en period av fem år. Genom ett år 1919 träffat avtal transporterades detta kontrakt på en koncern, omfattande samtliga jästfabriker, och överenskoms därvid, att verksamheten vid fabriken skulle administreras av jästfabrikerna samt att den på rörelsen vid arrendetidens slut uppkomna vinsten eller förlusten skulle lika fördelas mellan jästfabrikerna och Spritcentralen. Tillverkningen i Klagshamn avsåg under första året endast jästbrännvin (samt jäst), under andra året huvudsakligen potatisbrännvin och under de tre sista åren av arrendekontraktet melassbrännvin. Bolagets avtal med fabriken torde ha föranletts därav, att vid tiden för kontraktets ingående någon tillverkning av annat brännvin än jästbrännvin icke förekom i riket och att det därför var angeläget för bolaget att själv kunna producera något brännvin. Arrendetransporten till jästfabrikerna skedde i samband med den tidigare berörda större uppgörelsen med dessa kontrahenter, där Spritcentralen bl. a. förband sig att icke vidare tillverka jäst och jästfabrikerna att icke rena brännvin. I samband därmed nedlades produktionen av jästbrännvin vid bränneriet, som därefter övergick till melassbränneri. Efter arrendekontraktets upphörande har Klagshamnsfabriken drivits av dess ägare (företaget är familjebolag) och har tillverkningen avsett uteslutande melassråbrännvin.

I samband med den ovannämnda uppgörelsen med jästfabrikerna förvärvade Spritcentralen år 1920 samtliga aktier i Hälsingborgs jäst- och spritfabriks aktiebolag i Hälsingborg, som var ägare till en i gång varande spritfabrik. Vid denna fabrik har därefter årligen, med undantag för något enstaka år, tillverkats melassråbrännvin för Spritcentralens räkning. Bränneriet har under alla år det varit i drift lämnat ett synnerligen tillfredsställande resultat. Såsom av nedanstående sammanställning av vinstens belopp (före avskrivningar) samt dess förhållande till anläggningsskapitalet framgår, har under tre av de 12 driftsåren efter 1920 avkastningssiffran legat över 50 %. Den lägsta siffran för hela perioden

Hälsingborgs bränneri.

K a m p a n j	Tillverkad kvantitet liter 50 %	Utbyte liter 50 % per kg socker	Brännvins- pris öre per liter 50 %	Anlägg- nings- kapital kr.	Vinst före avskriv- ning kr.	Vinst i % av anlägg- nings- kapital
1920/1921	497 869 ⁹	1·109	64·0	84 072	66 287	78·8
1921/1922	399 887 ⁰	1·126	50·0	84 072	49 795	59·2
1922/1923	150 305 ²	1·113	35·0	84 072	10 215	12·2
1923/1924	223 031 ⁶	1·103	37·0	84 072	35 417	42·1
1924/1925	405 228 ³	1·148	34·0 32·0	84 072	30 666	36·5
1925/1926	379 227 ⁹	1·092	31·0	84 072	17 193	20·5
1926/1927	334 354 ²	1·065	32·0	84 072	12 975	15·4
1927/1928	291 305 ⁹	1·106	42·0	84 072	46 112	54·8
1928/1929	—	—	—	84 072	—	—
1929/1930	350 226 ⁰	1·136	32·9	82 842	9 498	11·5
1930/1931	352 704 ⁰	1·140	28·2	83 022	32 772	39·5
1931/1932	291 389 ⁸	1·134	29·2	83 022	30 456	36·7
1932/1933	321 204 ⁹	1·127	25·4	83 022	c:a 15 800	c:a 19·0

har stannat vid 12 %, och genomsnittsavkastningen utgör omkring 35 % av anläggningsskapitalet. Därvid har bränneriets kapacitet likväl icke under något år fullt utnyttjats, utan kontingenten har i regel legat mellan hälften och två tredjedelar av tillverkningsförmågan, vilken, såsom tidigare angivits, är 600 000 liter.

Syftet med förvärvet av Hälsingborgsfabriken angavs vid beslutets fattande vara, att bolaget därigenom bereddes möjlighet att på grundval av erfarenheter från ett eget råbränneri få en objektiv kännedom om kostnaderna för och de närmare omständigheterna vid en dylik rörelse. Utvecklingen visade emellertid snart, att de erfarenheter, som gjordes vid denna fabrik och som på grund av dess produktion begränsades till melassbrännvinstillverkningen, icke voro tillräckliga för bolagets syften. Då en omändring av fabriken till potatisbränneri skulle ha stött på ett stort motstånd från stadsmyndigheternas sida och dessutom hade dragit synnerligen betydande kostnader, väcktes tanken på att förvärva ett i gång varande potatisbränneri. Efter vidlyftiga undersökningar beslöt styrelsen också vid sammanträde i augusti 1925 att inköpa bränneriet i Rödale. Köpeskillingen finge, inklusive inventarier, icke överstiga 80 000 kr. Enligt protokollet fattades detta beslut »med hänsyn till den betydelse innehavet och driften för Spritcentralens räkning av ett potatisbränneri måste äga för att bereda Spritcentralens representanter vid förhandlingar angående fastställande av priset på råbrännvin tillfälle att kunna utöva kontroll på de från råbrännvinsproducenterna framlagda uppgifter och beräkningar och även i övrigt verksamt föra brännvinsköparnas talan».

Sedan några års erfarenhet vunnits av rörelsen vid bränneriet och därav framgått, att detta var i bristfälligt skick och därför komme att under den närmaste tiden tarva en genomgripande ombyggnad jämte nyanskaffning av apparatur, väcktes förslag att på annan ort i Skåne uppbygga ett nytt bränneri. Vid fortsatta undersökningar av denna fråga visade det sig emellertid fördelaktigast att verkställa ombyggnad av bränneriet i Rödale. Styrelsen beslöt därför vid sammanträde den 4 april 1929, att denna ombyggnad, vilken jämte anskaffande av ny maskinell utrustning beräknades komma att draga en kostnad av sammanlagt omkring 170 000 kr., skulle komma till omedelbart utförande. Beslutet verkställdes under sommaren 1929, och det ombyggda bränneriet togs i bruk första gången under kampanjen 1929/1930.

Inköpskostnaden för den ursprungliga fastigheten utgjorde 60 000 kr. och för maskiner etc. 20 000 kr. Efter ombyggnaden och senare tillkomna smärre kompletteringsarbeten och nyanskaffningar har i fastigheten vid 1932 års slut investerats ett sammanlagt kapital av kr. 159 726⁶⁰ och i maskiner, apparater och lösegendom kr. 82 870⁰⁰ eller tillhopa kr. 242 596⁶⁰. Efter vederbörliga avskrivningar var det bokförda värdet vid samma tidpunkt för fastigheten kr. 125 818⁹⁰ och för maskiner etc. kr. 43 012⁰⁰ eller tillsammans kr. 168 830⁹⁰.

I motsats till Hälsingborgsfabriken har Rödale avkastning, åtminstone under åren efter nybyggnaden, varit relativt svag. Såsom av följande tablå framgår, har vinsten (före avskrivningar) i procent av anläggningsskapitalet för tillverkningsåren 1925/1926—1928/1929 varit lägst 13¹ och högst 18³ %. Efter nybyggnadens genomförande år 1929 har vinsten intet år överstigit 7 % och utgjort lägst 6 % av anläggningsskapitalet.

Rödaleds bränneri.

K a m p a n j	Tillverkad kvantitet liter 50 %	Utbyte liter 50 % per kg stärk.	Brännvins- pris öre per liter 50 %	Anlägg- nings- kapital kr.	Vinst före avskriv- ning kr.	Vinst i % av anlägg- nings- kapital
1925/1926	184 584·5	1·178	36·5	80 000	10 463	13·1
1926/1927	170 035·5	1·246	38·5 37·0	82 065	15 034	18·3
1927/1928	147 983·0	1·202	48·0 42·0 ¹	82 065	14 624	17·8
1928/1929	177 703·2	1·217	35·0 39·0	82 065	14 034	17·1
1929/1930	177 786·2	1·267	37·0	227 890	14 670	6·4
1930/1931	179 115·6	1·314	32·0	240 237	16 906	7·0
1931/1932	147 523·2	1·339	33·0	240 827	14 842	6·2
1932/1933	{162 906·9 16 687·4}	1·332	29·0 26·3	242 597	c:a 14 000	c:a 6·0

Av tablån framgår i övrigt, att utbytet före nybyggnaden under ett år nådde den relativt höga siffran av 1·25 och under intet år understigit 1·18. Efter nybyggnaden har den högsta siffran utgjort 1·34 och den lägsta 1·27, allt normalliter brännvin per kg stärkelse.

Det väsentliga skälet till det relativt dåliga ekonomiska resultatet vid Rödaled är, att fabriken tillverkningskapacitet endast kunnat ofullständigt utnyttjas. Vid full drift under hela kampanjen, d. v. s. en tillverknings-tid av omkring 160 dagar, skulle den producerade brännvinskvantiteten kunna uppgå till omkring 450 000 normalliter eller ungefär den kvantitet, som inom de nu medgivna kontingenternas ram kunde ernås, om Hälsingborgs tillverkning överflyttades till Rödaled. En kalkyl, uppgjord på grundval av det för innevarande kampanj fastställda potatisbrännvinspriset av 29 öre per normalliter och i övrigt byggande på de verkliga kostnaderna vid bränneriet under samma kampanj, visar, att vinsten vid en tillverkning av 450 000 liter skulle ha uppgått till 46 723 kr. Denna vinst motsvarar 19·3 % av anläggningsskapitalet. Göres motsvarande beräkning för ett fullt utnyttjande av fabriken nuvarande maximitingent, d. v. s. 303 000 liter, skulle bränneriet ha gått med en vinst av 29 169 kr., d. v. s. 12 % av anläggningsskostnaden.

6.

Den här lämnade redogörelsen visar, att förbindelserna mellan jordbruksbrännvinets producenter och dess köpare ha gamla anor och att dess grunddrag utbildats redan långt före Spritcentralens tillkomst. Bolagets inträde på köparnas plats representerar i stort sett ett fortsättande av en mångårig tradition, i sin tillämpning efterhand jämkad efter nytilkomna erfarenheter och ändringar i de av lagstiftningen givna förutsättningarna. Den kartell, som förut företrädde köparnas intressen, har under Spritcentralens tid ersatts av ett statligt monopol, medan säljarna under hela den period av över ett kvartssekel, som här berörts, varit sammanslutna i en stark och enhetlig organisation.

Det är möjligt, att bolaget genom att från början uppträda med hårda händer och utan hänsynstagande till förutgående utveckling eller dåvarande läge hade kunnat utvidga sin verksamhetskrets även till råbrännvinshandlingens område och därigenom åvägabringa rationellare tekniska och ekonomiska förhållanden inom denna industri. En sådan

¹ Majsråbrännvin.

utveckling hade sannolikt berett möjlighet för en något lägre kostnad för råbrännvinet och därigenom ett billigare pris på den av bolaget försålda, till förbrukning färdiga varan. Potatisodlarnas intressen hade under en dylik regim i viktiga hänseenden kunnat sakligt sett tillgodoses i samma utsträckning som nu varit fallet. Sannolikt hade det t. o. m. varit möjligt att jämnare fördela försäljningstillfällena för potatis och därigenom låta vidsträcktare kretsar av jordbrukare komma i åtnjutande av den förmån, som leveranser av potatis till råbrännerier anses vara.

Emellertid skulle en sådan politik från Spritcentralens sida säkerligen ha mött motstånd på olika håll. Ett monopol's ställning är alltid ömtålig och detta gäller i högsta grad Spritcentralens. Dess monopol var under de första åren endast svagt förankrat i lagstiftningen och gjordes till föremål för oavlåtliga angrepp såväl inom den offentliga diskussionen som i riksdagen. Situationen skärptes även därav, att bolaget tillkommit såsom ett led i en stort anlagd reform på det nykterhetspolitiska området, vilken häftigt bekämpades från olika läger. Hade Spritcentralen under denna tid, då det främst gällde att konsolidera ställningen såsom ensam partihandlare med rusdrycker och såsom innehavare av landets samtliga reningsverk, sökt gripa över även på råbrännvinsproduktionens område, skulle svårigheter ha skapats, som måhända kunnat bli bolaget övermäktiga. De reningsverk, vilkas arvtagare bolaget blev, hade vid denna tid avstått från att tillverka sin råvara vid egna brännerier, vadan ett nyvaknat intresse från Spritcentralens sida för denna gren av hanteringen skulle ha betraktats såsom ett obehörigt intrång, särskilt förkastligt och farligt när inkräktaren uppträdde i form av ett monopol. Bränneriernas intressenter av olika slag ägde — och äga fortfarande — ett betydande politiskt inflytande, och upptagandet av en kamp även på denna linje kunde därför ha blivit ödesdiger för bolaget i de ur bolagets synpunkt eljest tillräckligt vanskliga förhållanden, som då rådde. Det är därför helt naturligt, att icke någon framstöt ens ifrågasattes på denna front, utan att man fann klokast att avstå från att avbryta utvecklingen och i stället inordna sig i de former, företrädarna skapat.

När monoipolets ställning sedermera befästes och det blev möjligt att ägna en mera ingående uppmärksamhet åt intressen, som dittills ansetts böra hållas utanför, väcktes även tanken på en nyorientering av bolagets förhållande till produktionen av råbrännvin. Då hade emellertid förbindelserna med bränneriidkarnas organisation fortgått under åtskilliga år utan att vålla mera avsevärda slitningar mellan parterna. Visserligen utsattes bolaget då liksom senare efter snart sagt varje prissättning för häftiga angrepp framför allt i provinspressen, varvid bolaget beskyldes för att utnyttja sin monopolställning i syfte att oskäligt pressa ned priserna på brännvin och potatis. Men samtidigt som detta visar, att bolagets representanter i varje fall sökt hävda den för en köpare naturliga ståndpunkten att sträva efter billigast möjliga pris, så framgår av den föregående redogörelsens detaljer angående formerna för prissättningen, att angreppen närmast drabbade icke Spritcentralen och dess ombud vid förhandlingarna utan de opartiska ledamöterna av prisdelegationen, vilka i regel voro de, som fällde utslaget i prisfrågan. Från detta håll har också i regel motståndet kommit mot genomförande av sådana av bolaget föreslagna reformer i kalkylgrunderna, vilka, såsom exempelvis en höjning av utbytesprocenten, skulle ha haft till följd en för köparna gynnsammare och rättvisare prissättning.

Förhållandet mellan bolaget och Bränneriidkareföreningen har sålunda

från Spritcentralens sida, utom av obenägenheten att utsätta ett från många håll ständigt kritiserat monopol för anklagelser för oförstående eller osmidig hållning gentemot en av det sydsvenska jordbrukets viktigaste binärningar, präglats jämväl av en önskan att bibehålla en någorlunda friktionsfri förbindelse med säljarna av den förnämsta råvaran för bolagets produktion. Under de senaste åren, då parternas representanter mötts till fri förhandling utan närvaro av skiljemän, har emellertid så gott som varje gång framträtt tanken att för Spritcentralens del överlämna prisfrågans avgörande till den statliga nämnden. Ett upptagande till grundlig och objektiv prövning av sådana från bolagets sida framställda önskemål som en högre utbytesberäkning, prisets gradering efter varans alkoholstyrka m. m. torde förutsätta prisfrågans hänskjutande till denna korporation, och har, såsom av det föregående framgår, Spritcentralen avtalsenlig rätt att få en begäran härom förverkligad.

Det har dock även visats, att förhoppningar om en verkligt betydande ändring av kalkylernas resultat icke kunna knytas vid realiserandet av dylika önskemål. Däremot vore sannolikt åtskilligt för bolagets ekonomi att vinna genom tillgodoseende av kravet på en bränning upp till full kapacitet vid bolagets egna fabriker. Därigenom och än mera genom en utvidgning av bolagets verksamhet såsom producent av potatisbrännvin kunde även nödig hänsyn tagas till ett hos andra jordbrukare än de, som äro knutna till nuvarande brännerier, allmänt uttalat intresse för att få sälja sin potatis till bränneriändamål. Förutsättningen för genomförandet av åtgärder av denna art är emellertid ett upphävande eller en ändring i viktiga punkter av det nuvarande avtalet mellan bolaget och Bränneriärendekommittén. Den härför nödiga uppsägningen av avtalet kan motiveras även med en hänvisning till det läge, i vilket ordnandet av flertalet av dessa frågor kommit genom det åt de s. k. motorbränslesak-kunniga meddelade uppdraget. Dettas fullgörande kan nämligen tänkas resultera i förslag, vilkas förverkligande förutsätter större handlingsfrihet för Spritcentralen än som medges inom nu gällande bränneriavtals ram.

Stockholm den 3 juni 1933.

M. Marcus.

Bil. a.

Sammanjämningskalkyl

över tillverkningen vid ett medelstort potatisbränneri under kampanjen 1932/1933 med en daglig avverkning av 150 hl potatis och 700 kg mältad säd. Tillverkningen beräknas ske på 82 dagar och utgöra 200 703 liter 50 % råbrännvin. Potatisen beräknas väga 70 kg per hl. Kolförbrukning 25 hl stenkol per dag.

	Debet.	Öre per lit. 50 %	K r o n o r	
Råprodukter:				
12 300 hl potatis 17 % å kr. 2·40 pr hl.....		14·71	29 520·—	
16 400 kg sexrad. korn » » 13·75 pr 100 kg		1·12	2 255·—	
41 000 » blandsäd » » 12·— » 100 »		2·45	4 920·—	
Frakter, körslor och lagring av potatisen å 15 öre pr hl		0·92	1 845·—	
7 % svinn å potatisen.....		1·03	2 066·40	40 606·40
		20·23		

Administrations- och fabriksomkostnader:*Periodiska kostnader:*

Lön till brännmästaren å 12·— pr dag	984·—			
» » 9 arbetare » 6·— » » 4	4 228·—	2·70	5 412·—	
2 050 hl stenkol = 164 ton å kr. 18·— + frakt kr. 4·— och hemkörning kr. 3·— = kr. 25·— pr ton		2·04	4 100·—	
Bidrag till kontrollkostnader å kr. 5·— pr dag under 100 dagar		0·25	500·—	10 012·—
		4·99		

Engångskostnader:

Avskrivning å fastighet kr. 40 000·—				
» » invent. .... » 20 000·—				
tillsammans kr. 60 000·— å 5 %	1·49	3 000·—		
Avkastning å samma belopp å 8 %	2·39	4 800·—		
Försäkringar och skatter	0·52	1 050·—		
Reparationer, utensilier, förvaltnings-, rese- och diverse omkostnader; kostnader för igångsättning och avslutning	1·49	3 000·—	11 850·—	
	5·89			
	31·11		Kronor 62 468·40	

Kredit.

1 230 000 liter drank å $\frac{1}{3}$ öre	2·03	4 100·—	
200 703 » råbrännvin	29·08	58 364·43	
Utjämningsstal	—	3·97	
	31·11	Kronor 62 468·40	

Beräkning av utbytet:

150 hl potatis å 70 kg = 10 500 kg å 17 % stärk.	= 1 785 kg stärkelse
200 kg korn	= 100 » »
500 » blandsäd	= 225 » »

Summa 2 110 kg stärkelse.

Då genomsnittsutbytet är 1·16 liter 50 % pr kg stärkelse, så erhålles:
 1·16 × 2 110 kg = 2 447·6 liter 50 % × 82 dagar = 200 703 liter 50 % × 110
 brännerier = 22 077 330·— liter 50 % brännvin.

Till Kungl. Lantbruksstyrelsen.

I enlighet med Kungl. Lantbruksstyrelsens anhållan i skrivelse av den 24 mars 1933 (26391) lämnas härmed följande orienterande uppgifter angående den vid spritfabrikation av stärkelsesrika lantbruksprodukter erhållna drankens fodervärde och användbarhet.

Stärkelsens överföring till alkohol omfattar som bekant följande processer. De som utgångsmaterial använda produkternas (sädens eller potatisens) stärkelse förklustras genom upphettning under tryck och överförs genom försättning med grönmalt till förjäsbara kolhydrater (maltos m. m.), som genom tillsats av jäst förjäsas till etylalkohol under bildning av kolsyra. Alkoholen avskiljes från den förjässta mäsken ej flyktiga beståndsdelar genom destillation. Återstoden kallas allt efter utgångsmaterialets art potatis- resp. sädesdrink.

Teoretisk härledning av uppgifter över drankens sammansättning, smältbarhet, värdetal och fodervärde. Den från utfodrings synpunkt utan all fråga viktigaste av de med spritens framställning förenade förändringarna i utgångsmaterialets fodervärde ligger i stärkelsens överföring till flyktiga, genom destillationen från mäsken avlägsnade kemiska föreningar i huvudsak alkohol. Icke ens i fråga om råproteinet kan man förutsätta, att de biokemiska processerna och materialets upphettning (vid stärkelsens uppslutning resp. den förjässta mäsken destillation) medföra någon avsevärd förhöjning av mängden med utgångsmaterialet tillförda osmältbara näringsämnen. Bildningen av vissa organiska syror, speciellt ättik- och mjölksyra, har så liten omfattning (0.1 resp. 0.1 %) att man alldeles torde kunna bortse från dess inverkan på fodervärdet. Under förjäsningen överföres en del av utgångsmaterialets amider till renprotein. Icke heller denna process har så stor omfattning, att den avsevärt kommer att påverka vår uppfattning om drankens fodervärde. Korrektion därför kan vad potatisdranken angår lätt göras med utgångspunkt från det förhållandet, att äggvitebildningen omfattar c:a 30 % av amidmängden. Jästtillsatsen motsvarar i allmänhet endast c:a 0.03 % av potatis-sädesmängden. Man kan således vid överslagsberäkningar underlåta att taga jästen med i beräkningen, detta så mycket mer som jästen i allmänhet för varje gång tages från den närmast förut förjässta mäsken.

Förutsatt att dranken användes färsk och i så pass begränsade mängder, att dagsfodrets genomsnittliga vattenhalt icke kommer att överskrida de för dess utnyttjning optimala gränserna, borde man tydligen med kännedom om utgångsmaterialets sammansättning, smältbarhet och fodervärde samt den till avdestillerbara produkter (kolsyra, alkohol) omsatta stärkelsemängden kunna approximativt beräkna den återstående drankens sammansättning, smältbarhet och fodervärde samt relationstalen för drank i förhållande till utgångsmaterial resp. drank per 100 kg i utgångsmaterialet ingående stärkelse. För att exemplifiera beräkningsmetoden med-

delas som tabell 1¹ en efter dessa principer genomförd balansräkning för alkoholfremställning av potatis och korn (som malt). Som underlag har använts en del av Maerker (litt. 1)² meddelade uppgifter. I räkneexemplet har man förutsatt, att 100 kg stärkelse (i potatis + korn) givit 55 liter 100-procentig alkohol och att 15 kg stärkelse eller därav bildade och därmed likvärdiga substanser återstå i dranken. Omräkning till andra utbytesgrader utföras på grundval av följande relationstal för a) liter alkohol resp. b) kg i dranken återstående från stärkelse härstammande substanser per 100 kg i utgångsmaterialet ingående stärkelse:

a.	b.
lit.	kg
65	6
60	10
55	15
50	20

För att balansräkningen skulle kunna genomföras även i fråga om in- och utgående vattenmängder, har man förutsatt, att torrsubbstansens specifika vikt för såväl mäsik som drank uppgår till 1.3. Övriga antaganden framgå av tabell 1.

Potatisdrank.

Angående tillämpligheten av enligt tabell 1 härledda värden på drankens sammansättning, smältbarhet och fodervärde.

Tabell 2 utgör en sammanställning dels av de enligt tabell 1 teoretiskt härledda uppgifterna över potatisdrankens egenskaper, dels av de vid direkta bestämmningar funna värdena. Genom jämförelse mellan dessa olika uppgifter skulle man således kunna bilda sig en uppfattning om de teoretiskt härledda värdenas tillämplighet.

Av kol. a—k framgår emellertid först och främst att drankens sammansättning och värde i hög grad är beroende på alkoholutbytets storlek. Då de i litteraturen meddelade resultaten för potatisdrank i regel icke äro kompletterade med uppgifter över motsvarande alkoholutbyte, är det svårt att angiva, vilken av kolumnerna a—d som med avseende på förutsättningar är närmast jämförlig med resultatet i fråga. En annan omständighet, som starkt måste påverka drankens egenskaper är tydligen utgångsmaterialets, spec. potatisens, sammansättning. Den vid de svenska brännerierna bearbetade potatisen torde i regel uppvisa betydligt lägre stärkelsehalt, än den i tabell 1 förutsatta. Förhållandet mellan potatis och säd spelar givetvis även stor roll. Motsägande uppgifter över drankens sammansättning torde i många fall kunna sättas i samband med svårigheten att av ett fysikaliskt så heterogent material som drank uttaga representativa analysprov. Avsättningen av bottensatser innebär en stor

¹ I och för överslagsberäkningar torde man även kunna utgå från de från brännerierna erhållna uppgifterna över drankens mängd och sammansättning samt relationstalet mellan alkohol och drank. Av dessa uppgifter skulle nämligen utgångsmaterialets mängd och sammansättning, fodervärde m. m. kunna rekonstrueras, om man antager att 1 lit. alkohol motsvarar 1.4 kg förfärd stärkelse.

² I litteraturförteckningen, som här uteslutits.

Tab. 1. Överslagsberäkningar beträffande sammansättningen, smältbarheten, värdetalet och odervärdet (nettoenergi resp. smältb. äggvita) av för spritframställning av potatis använt råmaterial resp. därvid erhållen drank.

Utbytet av 100-%-ig alkohol har beräknats uppgå till 55 liter per 100 kg stärkelse.

	Volym liter	Totalvikt, kg	Vatten, kg	Aska	Torrsubstans	Org. substans	Råprotein	Råfett	N-fria extr.-ämnen		Växtråd	Amider	Äggvita	Foderenheter	Värdetal	Smb. äggvita
									stärkelse	övriga						
A. Använt utgångsmaterial.																
potatis, 24 ² % torrsubstans																
sammansättning	—	3 000	2 253	33	747	714	66	6	600	21	21	28	38	—	—	—
smältbarhetskoeff. ...	—	—	—	—	—	—	80	0	93	75	0	100	—	—	96	—
smältb. näringsämnen, fodervärde	—	—	—	—	—	626·6	52·8	0	558·0	15·8	0	28·0	24·8	780	—	—
malkorn + jäst																
sammansättning	—	118	15	2	103	101	12	3	72	4	10	1	11	—	—	—
smältbarhetskoeff. ...	—	—	—	—	—	—	75	89	93	74	35	100	—	—	99	—
smältb. näringsämnen, fodervärde	—	—	—	—	—	85·2	9·0	2·7	67·0	3·0	3·5	1·0	8·0	119	—	—
vatten	—	1 078	1 078	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
B. Förskjutningar i utgångsmaterialet framkallade gm de med alkoholens framställning örbundna processerna.																
gm avgång av kolsyra och alkohol etc. samt i samband med destillationen																
rånäringsämnen ...	—	—	+1 240	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
smb. när.-ämnen ...	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
gm amidernas överföring till renprotein																
rånäringsämnen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
smb. när.-ämnen ...	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
C. Balanskonto.																
rånäringsämnen																
s:a ingående (mäsk)...	4 000	4 196	3 346	35	850	815	78	9	672	25	31	29	49	—	—	—
s:a utgående (drank)	4 800	4 865	4 586	35	279	244	78	9	101	25	31	20	58	—	—	—
utbyte i %	—	—	—	—	—	30	100	100	15	100	100	70	118	—	—	—
smb. näringsämnen nettoenergi																
s:a ingående (mäsk)...	—	—	—	—	—	711·8	61·8	2·7	625·0	18·8	3·5	29·0	32·8	899	96·5	32·8
s:a utgående (drank)	4 800	4 865	—	—	—	177·8	58·8	2·7	94·0	18·8	3·5	20·0	38·8	203	86	39·1
utbyte i %	—	—	—	—	—	25	—	—	—	—	—	—	—	23	—	119
För dranken beräknad:																
sammansättning pr 100 kg																
1. färsk drank	—	—	—	—	5·7	5·0	1·6	0·2	2·1	0·5	0·6	0·4	1·2	4·2	—	0·8
2. torrsubstans	—	—	—	12·6	100	87·4	27·9	3·2	36·2	9·0	11·1	7·2	20·8	72·8	—	14·0
smältbarhetskoeff. och värdetal	—	—	—	—	—	73	75	30	89	—	11	—	67	—	86	—

Tab. 2. Uppgifter angående drank, dess smältbarhet, värdetal, sammansättning, fodervärde samt innehåll av torrsubstans och organisk substans.

	Drank av potatis										Drank av majs				Färsk drank av råg och vete				Teoretiskt härledda uppgifter för färsk drank gällande ett spritutbyte av liter				
	Färsk					Torkad					Färsk		Torkad		60		55		60		50		
	I enlighet med tabell i teoretiskt härledda värden gällande ett beräknat spritutbyte per 100 kg stärkelse av liter					Enligt litt.-uppgift nr 1					Enligt litt.-uppgift nr 1		Enligt litteraturuppgifter: nr 1		Korn säd ²		Bl.-Korn säd		Korn säd		Bl.-Korn säd		
	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n	o	p	q	r	s	t	u	v	
Smältbarhetskoeff.																							
Råprotein.....	75	75	75	75	60	50	50	—	65	—	—	45—70	67	—	66	75	80	75	80	75	80		
Råfett.....	30	30	30	30	—	—	—	—	90	—	—	90	95	—	82	89	83	89	83	89	83		
N-fria extraktivämnen.....	85	88	89	90	—	—	—	—	70	—	—	70	65	—	77	86	55	88	64	89	69		
Växtråd.....	11	11	11	11	—	—	—	—	50	—	—	64—67	—	—	—	35	28	35	28	35	28		
Organ. substans.....	66	69	73	75	75	60	70	46	69	—	—	—	70	—	—	74	54	76	58	78	61		
Värdetal.....	80	84	86	88	—	93	86	90	90	90	—	—	88	—	87	98	93	98	94	98	94		
Näringsämnen och fodervärde per 100 kg organisk substans.																							
Råprotein.....	42.6	37.2	31.9	28.2	28.6	24	22	31	32	25	24	33	—	32	33	38.9	34.7	34.6	31.6	31.3	29.1		
Råfett.....	4.9	4.3	3.7	3.2	1.5	2	2	5	2	11	11	14	—	15	11	7.4	10.9	6.6	9.9	5.9	9.1		
N-fria extraktivämnen.....	35.5	43.7	51.7	57.4	59.4	62	66	52	55	55	44	44	—	42	46	38.1	32.3	45.0	38.3	50.3	43.2		
Växtråd.....	17.0	14.8	12.7	11.2	10.5	12	10	12	11	9	10	9	—	11	10	15.6	22.1	13.8	20.2	12.5	18.6		
Renprotein.....	31.6	27.6	23.7	21.6	22.9	18	20	28	—	—	22	24	—	28	20	35.0	31.4	31.1	28.6	28.1	26.3		
Nettoenergi, fe.....	69.0	77.0	83.0	88.0	—	—	87	(78)	—	—	—	—	—	—	85	—	114	86	115	89	116		
Stärkelsevärde.....	—	—	—	—	—	52	—	41	—	69	67	—	—	72	—	73	54	75	57	77	60		
Smb. äggvita.....	21.3	18.6	16.0	14.1	17.1	10	9	12	9	—	14	—	—	18	16	25.3	24.4	22.5	22.3	20.3	20.5		
Aska per 100 kg organ. subst.....	19.0	16.6	14.4	12.7	17.0	—	4	15	15	6	6	6	—	7	—	8.9	9.0	8.0	8.3	7.2	7.7		
Per 100 kg färsk drav.																							
Torrsubstans.....	—	—	5.7	—	4—8	3—9	6.8	90	—	6—8	6—13	5—10	—	95—88	91.5—10	—	—	—	—	—	—		
Organ. substans.....	—	—	5.0	—	3.4—7.2	—	5.5—7	78	—	6.5	—	—	—	—	87	—	—	—	—	—	—		

Tab. 3. Näringsämnesinnehåll och fodervärde av drank uttryckt i procent av motsvarande värden för utgångsmaterialet.

		Org. subst.	Netto- energi foderenh.	Smb. äggvita
<i>Potatisdrank.</i>				
Härledda värden motsvarande de i tab. 2, kol. a—d angivna förutsättningarna vid ett alkoholutbyte per 100 kg stärkelse . . .				
	65 l., kol. a	22	14	119
	60 » b	26	18	119
	55 » c	30	23	119
	50 » d	34	27	119
Direkta bestämningar enligt Völtz m. fl. litt. 3 ¹				
		27		
<i>Sädesdrank.</i>				
Härledda värden gällande ett alkoholutbyte per 100 kg stärkelse av liter				
	65 korn	28	26	100
	blandsäd	34	26	100
	60 korn	31	29	100
	blandsäd	37	29	100
	55 korn	35	33	100
	blandsäd	40	33	100
	50 korn	39	37	100
	blandsäd	44	37	100

Tab. 4. Näringsämnesinnehåll och fodervärde i drank per 100 kg i utgångsmaterialet ingående stärkelse.

		Org. subst.	Rå-protein	Foderenheter	Smb. äggvita
<i>Potatisdrank.</i>					
Härledda värden motsvarande i tab. 2, kol. a—d angivna förutsättningar vid ett alkoholutbyte av liter per 100 kg stärkelse					
	65, kol. a	27	11·6	19	5·8
	60 » b	31	11·6	24	5·8
	55 » c	36	11·6	30	5·8
	50 » d	41	11·6	36	5·8
<i>Sädesdrank.</i>					
Härledda värden gällande ett alkoholutbyte per 100 kg stärkelse av liter.....					
	65 korn	36	15·7	41	10·2
	blandsäd	48	18·1	40	12·8
	60 korn	40	15·7	46	10·2
	blandsäd	52	18·1	45	12·8
	55 korn	45	15·7	52	10·2
	blandsäd	57	18·1	51	12·8
	50 korn	50	15·7	58	10·2
	blandsäd	62	18·1	57	12·8

felkälla. Vad smältbarhetskoefficienterna beträffar torde de direkt bestämda värdena avse torkad drank. Även om intorkningen utföres vid relativt låg temperatur kommer den lätt att medföra en nedsättning av råproteinets smältbarhet. De från smältbarhetsförsök härrörande värdena ligga ju också i regel betydligt lägre än de enligt tabell 1 beräknade, utan att man dock med säkerhet kan avgöra, vilket värde som närmast mot-

¹ I litteraturförteckningen, som här uteslutits.

svarar färsk drank. Som ett kompromissvärde kan man vid överslagsberäkningar räkna med värdet 65. Beträffande drankens nettoenergi och värdetal föreligga endast ett par genom respirationsförsök utförda bestämmningar (litt. 2).¹ Dessas resultat måste emellertid av vissa orsaker betecknas som skäligen osäkra. Icke heller de med kor utförda period- och grupp-försöken (litt. 3, 4, 6)¹ äro av sådan beskaffenhet, att de giva fullt säker ledning för fixering av värde-talets storlek. Under sådana förhållanden torde de enligt kol. a—d härledda uppgifterna kunna tillmätas minst lika stort sannolikhetsvärde som de i övriga kolumner införda. Såsom dessa kolumner giva vid handen måste man förutsätta, att värde-talet sjunker med stigande alkoholutbyte. Det skulle i medeltal ligga vid c:a 85.

Vid jämförelse mellan kol. a—d och övriga i tabell 2 intagna kolumner får man det intrycket, att de drankkvaliteter, man i praxis har att räkna med, till övervägande delen motsvara ett alkoholutbyte av 50—55 liter per 100 kg stärkelse och att det för spritens framställning använda materialets råproteininnehåll i regel är lägre än det i tabell 1 förutsatta.

I överensstämmelse härmed skulle man — tabell 3 — kunna räkna med att i runt tal $\frac{1}{3}$ av den i utgångsmaterialet ingående mängden organisk substans och $\frac{1}{4}$ av dess nettoenergi (allmänna fodervärde) återfinnes i dranken. Vad smältbar äggvita angår skulle spritfabrikationen — genom den under förjäsningen skeende överföringen av amider till renprotein — rentav resultera i en ökning av den med utgångsmaterialet tillförda mängden.

För vissa överslagsberäkningar är det av intresse att ha tillgång till uppgifter angående näringsämnesmängden och fodervärdet av den drankmängd, som motsvarar 100 kg i utgångsmaterialet ingående stärkelse. De på grundval av tabell 1 beräknade uppgifterna däröver äro införda i tabell 4.

Potatisdrankens användning.

Ovan meddelade uppgifter angående drankens fodervärde gälla färsk under optimala förhållanden utfodrad drank. Då dranken är rik på lätt omsättningsbara beståndsdelar, spec. äggviteämnen, undergår den efter avsvälning hastigt värdeminskande, i viss mån t. o. m. hälsovådliga omsättningar. Den bör därför om möjligt ända till strax före utfodringen bibehållas vid så hög temperatur, minst 70° C, att mikroorganismernas utveckling förekommes. På grund av sin höga vattenhalt, 98—92 %, har den ett i förhållande till fodervärdet mycket högt specifikt värme, varför det är av vikt att den vid utfodringen är tempererad (på vintern till c:a kroppstemperatur). Utfodrad kall i ett kallt stall medför dess uppvärmning i djurkroppen så stark förbrukning av nettoenergi, att fodervärdet starkt nedsättes. Utfodring av starkt nedkyld drank medför dessutom lätt diarré och svårartad katarr. Vid utfodringen är det av vikt, att man aldrig giver så mycket, att längre tid kvarstående rest uppstår i krubban. Detta resulterar nämligen i skadliga omsättningar framkallande de i äldre tider ofta förekommande specifika dranksjukdomarna kolik, magkatarr, mugg och allmän slapphet. Även på fruktsamheten verkar dranken vid forcerad och dåligt skött utfodring menligt. För neutralisering av de i dranken ingående organiska syrorna och komplettering av mineralämnesinnehållet (brist på kalk) brukar man ibland vid utfodringen giva något slammad krita, 25—50 g per dag. Tillsatsen bör i varje fall

¹ I litteraturförteckningen, som här uteslutits.

icke givas förrän just när dranken utfodras. Syrornas neutralisering gynnar nämligen tillväxten av vissa skadliga mikroorganismer, speciellt förruttelsemikroorganismer. På grund av drankens höga halt av lättlösliga, starkt dissocierade salter, spec. kalialter, bör man vid utfodring med drank i hög grad inskränka koksaltgivan. Att tillsätta koksalt till dranken i syfte att öka djurens törst och därigenom även drankkonsumtionen är förkastligt. Vad drankgivans storlek beträffar brukar på gårdar belägna alldeles intill brännerierna givas ända till 60—70 liter per dag och djur. Det näringsfysiologiska optimet ligger emellertid säkerligen betydligt lägre eller vid c:a 40—50 kg. Åt kvigor i 1—2-årsåldern kan dagsgivan uppgå till 15, högst 25 kg, för hästar till 15 kg (dock bör drank alldeles undvikas under perioder med hårt arbete) för svin till c:a 3 kg per dag och djur under förutsättning att endast små mängder givas av vassle och skummjolk. För gödning av nötboskap anses dranken giva goda resultat med särskilt fördelaktig inverkan på köttets kvalitet. Inom Skånes bränneridistrikt uppköpas ofta stutar från Småland i och för gödning med bränneridrank. Vid begränsad utfodring anses dranken hava specifika, mjölkproduktionen stimulerande verkningar, dock förenade med utpräglad tendens till nedgång i fetthalt. Fettets jodtal synes icke bli nämnvärt påverkat av potatisdrank (däremot av majsdrank, jfr nedan). När så stora mängder drank givas, att diarré inträder, försämras mjölkens hållbarhet genom den därav förorsakade starka bakterieinfektionen. Dranken är, som av tabell 2 framgår, ett mycket äggviterikt och vattenhaltigt foder, som således i foderstaten måste kompletteras genom kolhydratrika, högkoncentrerade fodermedel och relativt stora mängder stråfoder.

Intorkning av potatisdrank.

På grund av drankens höga vattenhalt (94—98 %) blir dess konservering genom intorkning i regel icke lönande. Processen är, såvida icke torkningen utföres vid relativt låg temperatur (vacuumtorkning) förenad med ofta mycket betydande nedgång i äggvitas smältbarhet, större ju högre temperatur materialet antager under torkningen. Härtill kommer, att den intorkade potatisdranken icke så gärna förtäres av djuren, vid danska koförsök (litt. 7)¹ utgjorde konsumtionen i medeltal 3½ kg. Analysuppgifter, se tabell 2.

Sädesdrank.

Av majs framställd drank. Då detta drankslag bland de av säd framställda torde ha den största betydelsen hava en del uppgifter över dess sammansättning etc. blivit sammanställda i tabell 2. Torkad majsdrank importerad från Frankrike och andra länder försäljes även i vårt land utan att dock spela någon roll. Majsdranken är ett även i torkad form begärligt fodermedel som tillägges specifika, mjölkdrivande verkningar. Liksom potatisdranken synes utfodring av majsdrank i stora mängder medföra nedgång i mjölkens fetthalt. I olikhet med denna verkar majsdranken på grund av majsens rikedom på oleinrika fettarter, kraftigt höjande på smörfettets jodtal och ger således vid riklig utfodring ett alldeles för vekt smör.

¹ I litteraturförteckningen, som här uteslutits.

Drank av råg resp. vete. Till sammansättning och egenskaper överensstämma dessa drankslag helt nära. För Sveriges del torde de emellertid knappast hava någon betydelse.

Drank av korn och havre. Dessa sädeslag synas i olika kombinationer med varandra och med potatis för närvarande hava relativt stor användning som råmaterial för de svenska brännvinsbrännerierna. Några uppgifter över den av dem erhållna drankens sammansättning och övriga egenskaper ha dock icke kunnat införskaffas. För vinnande av vissa hållpunkter härutinnan hava mot tabell 1 svarande balansberäkningar genomförts även för korn och blandsäd (hälften korn, hälften havre). Man har härvid förutsatt, att stärkelsemängden för både korn och havre utgör c:a 95 % av mängden kvävefria extraktivämnen. Resultaten av de olika beräkningarna äro införda i tabellerna 2, 3 och 4.

Alkohol framställes även i vårt land — om ock i helt liten skala — av sockerbeter och melass, vad melassen angår huvudsakligen i samband med jästfabrikationen. Uppgifter angående den därvid erhållna drankens sammansättning etc. stå att få bl. a. i de under litt. 9 och 10¹ angivna källorna. Då det av lantbruksstyrelsen givna uppdraget endast synes gälla drank av potatis och säd, synes ingen anledning emellertid förefinnas att här ingå på melass- resp. sockerbetsdrankens speciella egenskaper.

De av Kungl. Lantbruksstyrelsen av Centralanstaltens husdjursavdelning infortrade upplysningarna torde enligt ovanstående framställning vara givna:

1. Beträffande drankens ekonomiska betydelse genom de i tabell 3 och 4 sammanställda uppgifterna över förhållandet mellan drank och motsvarande för spritfabrikationen använt utgångsmaterial resp. därför använd stärkelse.

2. Beträffande drankens fodervärde genom tabell 2.

3. Beträffande drankens användning och värde för olika djurslag genom i texten meddelade upplysningar (sid. 242) kompletterade med uppgifter över drankens inverkan på mjölkproduktionen och mjölkens kvalitet, sid. 242 och 243.

4. Beträffande drankens värde under olika förhållanden (vid olika temperatur, vid transport längre vägsträckor etc.) genom texten sid. 242 o. f. Härtill kan tillfogas, att vissa beståndsdelar i dranken vid drankens avsvälning resp. syring utfällas på behållarens sidor, vilket nedsätter den återstående drankens fodervärde.

5. Beträffande inverkan av drankens indunstning och den torkade drankens egenskaper genom texten sid. 243 samt tabell 2.

Som av framställningen framgår ha en hel del av uppgifterna erhållits som resultat av grova överslagsberäkningar beroende därpå, att driftsanalytiska uppgifter icke kunnat införskaffas.

Experimentalfältet den 21 april 1933.

H. Edin.

t. f. föreståndare.

Litteraturförteckning ².

¹ I litteraturförteckningen, som här uteslutits.

² Här utesluten.

Till 1933 års motorbränslesakkunniga.

Sedan undertecknad vid Sakkunnigas sammanträde den 2 juni innevarande år haft tillfälle att deltaga i överläggningarna angående de verkningar som brännvinsbränningens eventuella centralisering kunde tänkas få på drankens fodervärde och utnyttjande, erhöll jag kommitterades uppgift att inkomma med skriftligt yttrande i detta ärende. Till mitt förfogande ställdes härvid dels ett yttrande i ärendet av Kungl. Lantbruksstyrelsen, avgivet den 29 april innevarande år, dels en utredning av professor Harald Edin angående de faktorer, som påverka drankens fodervärde. Senare har jag genom byråchefen S. Almgren erhållit del av en utredning, som på uppdrag av kontrollstyrelsen utförts av en dansk expert, ingenjör T. Obel-Jørgensen, angående förhållandena och tillverkningen av sprit vid de svenska brännerierna, ävensom en del riksdagstryck och kommittéutredningar, som stå i sammanhang med det föreliggande spörsmålet.

Till stöd för sitt yttrande har Lantbruksstyrelsen infordrat uttalanden av hushållningssällskapens förvaltningsutskott inom de län, där brännvinsbränning av potatis har någon större omfattning. I dessa framhålles enstämmigt, att både potatis och drank på grund av sin skrymmande beskaffenhet icke med ekonomisk fördel kunna fraktas långa vägar från produktionsorten. För dranken möter en ytterligare svårighet däri, att den, för att lämna full effekt och icke medföra skadliga verkningar måste utfodras färsk och ljum. Även om dessa synpunkter vid motordriftens allmänna användning kunna något reduceras, måste de dock allt fortfarande vitsordas som riktiga, vilket innebär, att en centralisering av brännvinsbränningen måste genomföras med mycket stor varsamhet. I annat fall torde det i första hand bliva småbrukets representanter, vilka oftast sakna tillgång till motordrivna fordon, som komma att bli lidande.

Vidare framhålles i de nämnda svaren från hushållningssällskapen, liksom ännu kraftigare i Lantbruksstyrelsens yttrande, att potatisen är vår främsta sandjordsväxt, vilken å dylika jordar ger högre och säkrare avkastning än övriga kulturväxter, varför inskränkning eller centralisering av potatisbränningen måste taga hänsyn även härtill. En eventuell centralisering av brännvinsbränningen torde alltså, även om den genomföres i lindrigaste form, böra föregås av en ingående undersökning inom vilka områden landets mest markerade »potatisjordar» äro belägna. Inom dessa bör fortsatt brännvinsbränning om möjligt bibehållas.

I de flera gånger nämnda svaren framhålles emellertid också drankens betydelse som foder i dylika bygder mycket starkt. På de utpräglade sandjordarna möter odlingen av de vanliga foderväxterna oftast stora svårigheter och givetvis blir under dessa förhållanden tillgång till ett saftigt fodermedel med relativt hög halt av smältbar äggvita under en avsevärd del av vinterutfodringen av stor ekonomisk betydelse för husdjurskötseln.

Alla dessa synpunkter tala sålunda för användande av stor varsamhet,

då man vill söka reformera de äldre former, under vilka brännvinsbränningen huvudsakligen av potatis hittills utvecklats.

Å andra sidan torde det icke kunna förnekas, att sagda hantering flerstädes hos oss ännu bedrivs efter något efterblivna metoder. Bränningens effektivitet kan enklast uppskattas efter den mängd av utgångsmaterialets stärkelse, som vid densamma överföres i och som kan redovisas som alkohol. Professor H. Edin anför efter tyska källor — särskilt Märcher — att sagda utbyte vanligen ligger mellan 50 och 65 %. Den lägre av dessa siffror hänför sig till äldre, mera ofullkomliga metoder, den övre anses bilda den gräns till vilken man med användande av moderna redskap och metoder regelbundet torde kunna komma.

I ingenjör T. Obel-Jörgensens förut omnämnda utredning kommer han för 103 svenska brännerier till ett medelutbyte av 61 liter ren alkohol per 100 kg stärkelse i utgångsmaterialet. Denna siffra är som medeltal oväntat god, men man måste räkna med, att den, som undersökaren själv framhåller, i flera hänseenden vilar på ganska ofullständiga primäruppgifter och därför är något osäker.

I ingenjör Obel-Jörgensens utredning framlägges emellertid också en översikt över resultaten vid de enskilda brännerierna. Denna visar, att spritutbytet är mycket ojämnt och fördelar sig sålunda vid de undersökta 103 brännerierna.

Spritutbyte per 100 kg stärkelse i utgångsmaterialet	Antal brännerier
Över 65·0 liter.....	8
62·5—64·5 »	27
60·0—62·0 »	41
57·5—59·5 »	13
55·0—57·0 »	8
52·5—54·5 »	4
50·0—52·0 »	2

Denna översikt visar, att endast omkring 8 % av samtliga brännerier komma upp till det spritutbyte, som numera anses normalt vid en förstklassig bränneridrift. Visserligen ligga ytterligare 27 % av brännerierna ganska nära denna siffra och 41 % ligga omkring det nyss anförda medelutbytet av 61 liter per 100 kg stärkelse, men icke mindre än 27 % uppnå utbyten, som ligga under 60 liter och några ligga den förut anförda minimigränsen av endast 50 liter synnerligen nära. Även om man beaktar de redan omnämnda svagheter i primärmaterialet, måste dock den nämnda utredningen anses ge vid handen, att betydliga värden stå att vinna genom bränneridriftens reformering.

En förbättrad teknik inom brännvinsbränningen har emellertid också ett bestämt inflytande på drankens sammansättning och fodervärde. Ju mera av utgångsmaterialets stärkelse, som överföres i och tillvaratages som sprit, desto näringsfattigare måste givetvis den producerade dranken bliva. Detta gör sig särskilt gällande vid bränning av potatis, då stärkelsen i denna representerar en betydligt större del av det totala fodervärdet än i säd. Några på teknisk verksamhet stödda siffror angående dessa förhållanden torde icke kunna framläggas, då den framställda drankens mängd och sammansättning mera sällan bestämmes. Från rent teoretiska utgångspunkter kommer professor H. Edin emellertid i sin förut omnämnda utredning till det resultatet, att man vid bränning av dels potatis, dels korn eller blandsäd, kan räkna med att vid olika utby-

tesförhållanden följande mängder av utgångsmaterialets allmänna fodervärde och smältbara äggvita återfinnes i dranken.

Tab. 1. Drinkens ungefärliga fodervärde i förhållande till utgångsmaterialet.
(Enligt Edin.)

Utbytestal: Av utgångsmaterialets stärkelse överföres i sprit, %	Drinkens fodervärde i % av utgångsmaterialet vid bränning av			
	Potatis		Korn eller blandsäd	
	F. e.	Smältb. äggv.	F. e.	Smältb. äggv.
50	27	119	37	100
55	23	119	33	100
60	18	119	29	100
65	14	119	26	100

Enligt den nyss omnämnda, av ingenjör Obel-Jørgensen förebragta utredningen är sprittillverkningen vid de omnämnda 103 brännerierna huvudsakligen baserad på potatis. Av denna vara förbrukades undersökningsåret för nämnda ändamål 91 $\frac{1}{4}$ milj. kg, under det att den samtida förbrukningen av korn och blandsäd uppgick till respektive 1 $\frac{1}{2}$ och 3 $\frac{3}{8}$ milj. kg. Det bör emellertid observeras, att samtliga brännerier använde båda eller ettdera av de nämnda sädeslagen. Den producerade dranken är alltså överallt en blandningsprodukt av potatis- och sädesdrank och redan av denna anledning av varierande beskaffenhet.

Det är en sedan gammalt känd sak, att sädesdranken har ett betydligt högre fodervärde än potatisdranken. Detta är givetvis beroende därpå, att stärkelsen utgör en betydligt större del av potatisens torrsubstans än av sädens. Vid lika utbytestal för stärkelsen kommer alltså betydligt större mängder av utgångsmaterialets övriga ämnen att övergå i dranken vid bränning av säd än vid bränning av potatis. Detta framgår av ovanstående tabell, enligt vilken man vid bränning av potatis enligt äldre metoder kan räkna med, att omkring 25 (23—27) % av potatisens allmänna fodervärde, uttryckt i foderenheter, återfinnes i dranken, under det att motsvarande siffra vid bränning av korn och blandsäd uppgår till 35 (33—37) %. Ju mera av utgångsmaterialets stärkelse, som överföres i sprit, desto lägre blir givetvis den producerade drankens fodervärde, men skillnaden mellan detta värde hos potatis- och sädesdranken kvarstår. Så beräknar Edin, att då utbytestalet vid potatisbränning stiger till 65, drankens allmänna fodervärde sjunker till endast 14 % av utgångsmaterialets, under det att motsvarande siffra vid bränning av korn och blandsäd skulle uppgå till 26 %.

En annan märklig skillnad i potatis- och sädesdrankens sammansättning i förhållande till utgångsmaterialet, föreligger med hänsyn till drankens innehåll av smältbar äggvita. Vid bränning av potatis överföres en del av potatisens amidartade ämnen genom jäsningsprocesser i äggvita. Då dessa nybildade äggviteämnen, liksom de ursprungligen i potatisen förekommande, stanna kvar i dranken, följer härav, att potatisdranken alltid är äggviterikare än utgångsmaterialet. Denna stegring av äggvitehalten vid potatisbränning beräknas av Edin oberoende av utbytestalet vid bränningen till 19 % av äggvitehalten i den potatis, som inmäskades. Denna siffra får givetvis icke betraktas som fullt konstant, då den säkerligen påverkas av den använda potatisens amidhalt och en hel del andra faktorer, men själva faktum måste betraktas som fullt konstaterat.

Vid bränning av korn och blandsäd anses man icke kunna räkna med någon nämnvärd stegring av utgångsmaterialets äggvitehalt, då detta innehåller en högst obetydlig mängd av amider, men också i detta fall stannar samtliga äggviteämnen kvar i dranken. Detta innebär, att dranken alltid måste betraktas som ett äggviterikt fodermedel, vilket förhållande i väsentlig grad bestämmer dess höga bruksvärde. Dessutom måste beaktas, att, då äggvitemängden i dranken i stort sett är densamma oberoende av utbytetalet vid jäsningen, drank, som erhålles vid höga utbytetal, alltid kommer att bli betydligt mera äggviterik per foderenhet än den, som erhålles vid lägre utbytetal.

Detta förhållande motväges emellertid därav, att den drank, som erhålles vid höga utbytetal, vid normal inmäskning blir mera vattenrik och alltså kommer att innehålla ett lägre allmänt fodervärde (foderenheter per 100 kg) än drank, som erhållits vid lägre utbytetal enligt äldre metoder. Enligt Obel-Jörgensens utredning synes det dock numera vara möjligt, att vid användande av moderna apparater vid bränning av potatis använda mäsik med 20 i stället för 15 % sockerhalt. I den mån en dylik förändring kan genomföras, kommer detta givetvis att i avsevärd grad öka drankens koncentrationsgrad.

Av det anförda har det sålunda framgått, att en modernisering av bränneridriften så, att utbytetalet per 100 kg stärkelse hos potatisen höjes från 50 à 55 upp till omkring 65 % ren sprit, kommer att medföra en avsevärd sänkning av drankens allmänna fodervärde men en ökning av densamma äggvitehalt per foderenhet räknat. Den förstnämnda av dessa förändringar innebär givetvis en nackdel från utfodringssynpunkt. Liknande förändringar äro dock ganska vanliga i sammanhang med teknikens utveckling. Så leverera våra kvarnar numera ett kli, som på grund av den bättre utmalningen är avsevärt näringsfattigare än det, som erhöles på ett tidigare utvecklingsstadium, och på oljeindustriens område har fetthalten i de vid denna framställda fodermedlen varit i ständigt fallande. Mot dylika tekniska förändringar torde lantmännen icke kunna protestera, så länge de ekonomiskt sett äro fullt berättigade och så länge de icke medföra direkt skadliga verkningar hos de framställda fodermedlen. I föreliggande fall böra vi för dranken från den förbättrade potatisbränningen kunna räkna det som en fördel, att äggviteinnehållet förblir oförändrat och att äggvitemängden per foderenhet sålunda är i stigande. Kan detta genom användandet av en mera koncentrerad mäsik förenas med en bestämd nedsättning av drankens vattenhalt, torde de ovan nämnda olägenheterna med hänsyn till nedgången i drankens allmänna fodervärde per 100 kg i väsentlig grad förbättras eller bortfalla.

Det har mött stora svårigheter, att genom analyser och utfodringsförsök mera noggrant bestämma drankens fodervärde. Nämnda fodermedel är nämligen mycket växlande till sin sammansättning. Dels förekommer ren sädesdrank eller potatisdrank mera sällan utan vanligen framställes dranken av en blandning av potatis och säd. Vidare blir drankens fodervärde, som vi i det föregående sett, i hög grad beroende av de använda framställningsmetoderna och de uppnådda utbytetalen samt av om inmäskningen verkställes med användande av större eller mindre vattenmängder. Det möter också stora svårigheter att uttaga säkra analysprov av ett visst drankparti, då drankens fasta partiklar lätt fördela sig ojämnt i den stora mängden fuktighet.

Av alla dessa skäl måste alla föreliggande uppgifter om drankens fo-

dervärde anses som ungefärliga. Då jag år 1915 nedskrev andra delen av min »Handbok i Utfodringslära», angav jag med ledning av då föreliggande analysuppgifter och utfodringsförsök följande medelvärden:

	Kg till 1 foderenhet	
	medeltal	växlingar
Sädesdrank	12	10—15
Potatisdrank (mindre vattenhaltig) 15	15	12—18
» (mera vattenhaltig)	20	18—22

Angående de förskjutningar i drankens fodervärde, som sedan dess blivit en följd av förändringarna i drankens framställningssätt, kan jag nöja mig med att hänvisa till den av professor Edin förebragta utredningen. I denna framför han också en del synpunkter angående drankens användbarhet till olika djurslag, som jag kan ge min tillslutning. I sin utredning åberopar Edin också mina äldre utfodringsförsök med drank, vilka genomfördes redan år 1905. Det bör här påpekas, att Edin på grund av sina teoretiska utredningar beräknar, att 100 kg organisk substans i potatisdrank vid ett utbytestal av 55 uppgår till 83 och vid ett utbytestal av 50 till 88 foderenheter. På grund av mina äldre undersökningar beräknades motsvarande siffra till 87 foderenheter.

Slutligen skall det här framhållas, att drankens tillgodogörande som foder fortfarande förutsätter, att den tillverkas under sådana förhållanden, att den tämligen omedelbart kan komma till användning, medan den ännu är färsk och ljum. Detta förutsätter, att den kommer till användning inom ett område, som är beläget i fabriken närmaste omgivning. Allt för långa transporter kan ett fodermedel med denna låga koncentrationsgrad icke bära och försöken med torkning av potatisdrank hava hittills icke givit tillfredsställande resultat. Dels drager torkningen av ett fodermedel med ända till 95 % vatten mycket stora kostnader, dels synes den icke kunna genomföras utan avsevärd nedsättning i särskilt äggviteämnenas smältbarhet.

Redan under nuvarande förhållanden torde drankens fördelning bland de potatisodlare, som lämna råvaran till brännvinsbränningen, i flera fall vara mindre tillfredsställande. Så förbrukas i många fall huvudmassan av dranken vid de större gårdar, där brännerierna äro belägna och i deras närmaste omnejd. Vid en framtida reglering av bränningen är det av stor vikt, att drankens fördelning icke försvåras, utan snarare främjas. Från denna synpunkt torde det vara ett bestämt önskemål, att minst 50 % och sannolikt flera av de nuvarande brännerierna bibehållas och moderniseras.

Sammanfattning.

Genom de företagna, här ovan refererade utredningarna kan det alltså anses ådagalagt:

1) att brännvinsbränningen i vårt land ännu flerstädes befinner sig på en något efterbliven ståndpunkt och därför är i behov av omläggning:

2) att en höjning av bränningseffekten — spritutbytet per 100 kg stärkelse i utgångsmaterialet — alltid medför en sänkning i den producerade drankens allmänna fodervärde och vid hittills använda metoder även i densammans koncentrationsgrad;

3) att en höjning av utbytetalet däremot icke medför någon sänkning i drankens äggvitehalt, varför äggvitmängden per foderenhet härvid är i stigande;

4) att drankens koncentrationsgrad betydligt förbättras, om man vid användande av moderna apparater kan höja mäskens sockerhalt från 15—20 %;

5) att dranken, särskilt i de potatisodlande distrikten av landets sandjordar, där odling av foderrotfrukter, betes- och vallväxter ofta möter svårigheter, måste anses som ett synnerligen värdefullt saftfoder, vilket genom sin relativt höga äggvitehalt är ägnat att avsevärt begränsa kraftfoderinköpen;

6) att såväl potatis som drank, på grund av sin höga vattenhalt och därav följande skrymmande beskaffenhet, endast kunna komma till odling och användning inom ett starkt begränsat område i bränneriets omgivning, helst som dranken med största fördel utfodras färsk, innan den hunnit helt avsvalna;

7) att i följd härav en behövlig omläggning av bränneridriften måste genomföras på sätt, att avsättningen av potatisen och fördelningen av dranken icke allt för mycket försvåras. Detta torde förutsätta, att minst hälften av nuvarande potatisbrännerier och kanske upp mot två tredjedelar av dessa fortfarande hållas i verksamhet. Angående denna sak synes, som förut påpekats, en mera ingående utredning vara behövlig.

Djursholms-Ösby den 12 juli 1933.

Nils Hansson.

Utredning rörande tillverkning av alkohol i samband med pressjästberedning.

Innehållsförteckning.

	Sid.
Inledning	251
Fabrikation av pressjäst	253
1) Kort historik	254
2) Jästens jäsnings, andning, assimilation och förökning	255
3) Moderna metoder för framställning av pressjäst	257
a) Den ursprungliga »spritfria» Z-metoden	258
b) Den modifierade, spritgivande Z-metoden	258
4) Den spritgivande Z-metoden medför en viss säkerhet mot infektioner i driften ...	259
5) Den spritfria Z-metoden ger jäst av samma höga kvalitet som den spritgivande ...	259
6) Melassens kvalitet spelar mindre roll vid den spritgivande än vid den spritfria Z-metoden	261
7) Råmaterialet (melassen) utnyttjas avsevärt bättre vid den spritgivande än vid den spritfria Z-metoden	262
8) Förändringar i jästfabrikernas drift, som sannolikt komme att införas, om jästfabrikernas rätt att tillverka alkohol starkt inskränkes eller borttages	264
9) Bör spritutbytet vid tillverkning av pressjäst begränsas?	265
a) Frågeställning och allmänna synpunkter	265
b) Några synpunkter på möjligheten att använda jästspriten som industrialalkohol eller motorbränsle	267
Sammanfattning	269

Inledning.

Sedan gammalt bedrivs brännvinstillverkning i samband med framställning av pressjäst. Vid all tillverkning av jäst bildas större eller mindre mängder alkohol. Är alkoholmängden någorlunda stor, kan den tillvaratagas genom destillation. Alkoholutbytet är vid olika metoder för jästframställning mycket olika. I Sverige har under den sista tiden i jästfabrikerna vunnits ungefär 50—55 liter 50-procentigt brännvin per 100 kg tillverkad pressjäst.

Det har från olika håll framhållits, att utvinningen av nämnvärda mängder brännvin vid beredning av pressjäst vore helt onödig, då numera sådana metoder existera, enligt vilka jäst av god kvalitet kan vinnas under samtidig bildning av endast helt små alkoholmängder. Man har vidare framhållit, att den inkomst, jästfabrikerna ha genom brännvinstillverkning i samband med pressjästframställning, borde inskränkas eller förhindras, så att en motsvarande ökning i tillverkningen av brännvin ur lantbruksprodukter skulle kunna ske till lantbrukets fromma. En sådan ökning torde under nuvarande förhållanden vara önskvärd. Om denna bör ske på bekostnad av produktionen av jästbrännvin är däremot

icke klart. Denna utredning avser att undersöka möjligheten och lämpligheten av att begränsa jästsprittillverkningen, och vår framställning av frågan skulle sålunda, förutom en kort redogörelse för pressjästtillverkningen, sådan den nu bedrivs eller kan tänkas bliva bedriven, omfatta så vitt möjligt besvarande av följande frågor:

1) Hur stor måste alkoholbildningen vid framställning i stor skala av pressjäst vara vid metoder, som rimligtvis kunna ifrågakomma?

Hänsyn tages vid besvarandet av denna fråga till en början endast till möjligheten att i drift i stor skala utvinna pressjäst av en kvalitet, motsvarande icke blott i allmänhet ställda anspråk, utan även de eventuella extra fordringar på jästens hållbarhet m. m., som särskilda förhållanden i Sverige kunna betinga.

Om denna fråga kan bestämt besvaras, och det skulle framgå, att jäst, motsvarande alla rimliga kvalitetsanspråk, kan framställas såväl med som utan samtidig utvinning av alkohol, blir nästa fråga:

2) Bör utvinning av sprit i jästfabrikerna förbjudas, begränsas absolut eller relativt eller ej alls begränsas? Hänsyn bör härvid tagas till, att om utvinning av sprit i jästfabrikerna bör tillåtas, vare sig obegränsad eller på ena eller andra sättet begränsad, olika synpunkter kunna göras gällande vid bestämmande om jästspritens användning och pris.

Under utredningsarbetet ha vi, för att dessa frågor måtte bli så allsidigt belysta som möjligt, inhämtat upplysningar från olika håll och hört intresserade parters synpunkter. I vårt arbete har sålunda t. ex. ingått följande:

a) Studier av de svenska jästfabrikernas arbete och av dem till förfogande ställt material av olika slag, samt diskussioner med teknici inom Svenska Jästfabriks A.-B. och Upsala Ångvarns A.-B. Då samtliga sex svenska jästfabriker arbeta med utom i detaljer samma metoder, ha vi inskränkt våra besök till tvänne fabriker, nämligen Upsala ångvarns jästfabrik och Rotebro jästfabrik, vilka använda i vissa enskildheter olika förfaranden. Vi kunna redan här angiva som vår uppfattning, att de svenska jästfabrikerna väl följt med sin tid i fråga om de tekniska förfarandenas fulländning. I vissa avseenden torde de svenska fabrikerna ha varit ledande i utvecklingen. Det är i detta sammanhang av intresse, att Svenska Jästfabriksaktiebolaget sedan länge bedriver ett nära samarbete med de danska jästfabrikerna, vilka som bekant i många avseenden varit förebildliga för hela den moderna jästindustrin.

b) Studier av den tekniska och vetenskapliga litteraturen och diskussioner med personer, som äga erfarenhet om pressjästtillverkning. Vi ha därvid icke underlåtit att särskilt höra personer, som kunna förmodas se problemet från andra synpunkter än Svenska Jästfabriksaktiebolaget.

c) Införskaffande av uttalanden om erfarenheterna i sådana fabriker, där jäst f. n. tillverkas enligt spritfria metoder samt besök vid dylika företag (med »spritfri» metod förstå vi sådan metod, som ger högst 5 à 10 liter brännvin per 100 kg pressjäst). Fabriker, i vilka jäst i stor skala tillverkas enligt spritfria metoder, finnas bl. a. i:

1. Finland, där efter förbudets införande samtliga jästfabriker (både de som använda melass och de som använda sulfitlut) övergått till jästframställning utan spritutvinning.

2. Danmark, som är ett av de spritfria jästmetodernas hemland.

Om erfarenheterna i de finska fabrikerna hava vi erhållit uttalanden från sakkunniga finländska vetenskapsmän.

Det var att förvänta, att från Danmark skulle kunna erhållas ett för

dessa frågors belysande ytterst värdefullt material, eftersom man därstädes icke blott länge arbetat enligt spritfria metoder, utan även på senare tid av skäl, till vilka vi återkomma, till stor del övergått till en spritgivande modifikation av den ursprungliga metoden och i en av de två stora fabrikena, nämligen den i Randers, parallellt arbetar med båda metoderna. För att få tillgång till siffermaterial m. m. från de danska jästfabrikerna, hava vi vänt oss till professor S. P. L. Sörensen vid Carlsberg Laboratorium i Köpenhamn, vilken både är en obetingat erkänd vetenskaplig auktoritet och dessutom genom ett långt och framgångsrikt arbete för dansk och svensk jäsningsindustri kanske mer än någon annan är i stånd att avge omdömen i här berörda frågor. Professor Sörensen har med utomordentlig älskvärdhet ställt sig till förfogande. Vi hava vid besök i Köpenhamn haft tillfälle att med professor Sörensen och representanter för A.S. De Danske Spritfabrikker och A.S. Dansk Gæringsindustri diskutera problemen. Genom professor Sörensen hava vi fått tillträde till jästfabriken i Randers, fått taga del av ett synnerligen viktigt primärmaterial därstädes och slutligen fått tillfälle till synnerligen givande diskussioner med personer på fabriken, vilka ha egen erfarenhet av de båda metoder, som det här är fråga om. Professor Sörensen har dessutom till 1933 års motorbränslesakkunnigas och vårt förfogande ställt en sammanställning av siffror, hämtade från såväl de danska som de svenska jästfabrikernas erfarenheter. Denna sammanställning fogas som konfidentiell bilaga till denna utredning,¹ och komma vi i det följande att vid olika tillfällen hänvisa till siffror i densamma. Ur inledningen till professor Sörensens skrivelse citera vi hans anmodan om »att Materialets Enkeltheder maa blive behandlet förtroligt, hvorimod naturligvis de deraf dragne Konklusioner vil være til Experternes og Komiteens frie Raadighed».

Fabrikation av pressjäst.

Pressjästfabrikationen består i odling av jäst i sådana näringslösningar och under sådana förhållanden, att en stark förökning av jästen äger rum, vidare i jästens avskiljande ur den utjästa näringslösningen, dess befriande från överflödigt vatten (genom pressning), paketering o. s. v. Jästen bör tydligen odlas på sådant sätt, att icke blott förökningen blir den största möjliga, utan givetvis även så, att råmaterialet så väl som möjligt utnyttjas och att den erhållna jästen blir av bästa kvalitet, d. v. s. ren, jäskraftig och hållbar.

Jästen behöver för sin tillväxt förjäsbart socker (enkla sockerarter, rörsocker, maltsocker), assimilerbara kväveföreningar, mineraliska näringsämnen, syre samt möjligen dessutom f. n. okända ämnen. Näringslösningarna för jästen böra sålunda innehålla huvudsakligen socker, men även salter och kväve i lämplig form.

När nedan talas om jästutbyte, förstås härmed det antal kilogram jäst, innehållande 25 % torrsubstans och 75 % vatten, som erhållas av 100 kg råmaterial (malt, spannmål, melass etc).

Med alkoholutbyte förstås det antal liter »normalbrännvin», innehållande 50 volymprocent absolut alkohol vid 15°, som erhållas av 100 kg råmaterial. Alkoholutbytet sättes även i relation till mängden bildad jäst och anges då såsom det antal liter »normalbrännvin», som erhållas per 100 kg samtidigt bildad jäst, innehållande 25 % torrsubstans.

¹ Sammanställningen har här utelämnats.

1) Kort historik.

Under större delen av 1800-talet framställdes bakjäst på så sätt, att en mäsik, beredd av malt, spannmål etc., förjästes vid lämplig temperatur. Näringsämnenas koncentration var mycket hög i en dylik mäsik. Luftning förekom ej under jäsningsprocessen. På detta sätt erhöi man i Sverige ungefär 10 kg jäst per 100 kg råmaterial och 40 liter 50-procentig alkohol, d. v. s. 400 liter brännvin per 100 kg jäst.

På 1880-talet framkom ett nytt förfarande för framställning av pressjäst. Jäsningsvätskan, som kallades vört, framställdes på ungefär liknande sätt som i bryggerierna, alltså därigenom att mäskens fasta beståndsdelar, den s. k. draven, avskildes genom avsilning. Den i draven kvarvarande vörten urlakades med varmt vatten, vilket därpå sattes till den på nyssnämnt sätt erhållna vörten, som härigenom utspäddes till lagom koncentration. Av 100 kg råmaterial erhöi lösunda 1 000—1 200 liter vört. Denna vört anställdes omedelbart med jäst och luftades starkt under jäsningen. Det karakteristiska för detta förfarande var, att en avsevärd stegring av jästutbytet och minskning av alkoholutbytet uppnåddes genom användandet av betydligt svagare koncentrationer av näringsämnen i den jäsande vätskan än vad förut varit fallet, i förening med inblåsning av rikliga mängder luft under jäsningsprocessen. På grund av näringsämnenas lägre koncentration, vilken dock vid jämförelse med nu använda koncentrationer fortfarande måste betecknas som hög, uppnåddes under jäsningen jämförelsevis långsamt sådana höga koncentrationer av alkohol, som avsevärt hämmade jästens förökning. Avsikten med luftinblåsningen var att främja jästtillväxten på alkoholbildningens bekostnad. Det dröjde emellertid länge innan denna metod, som upfunnits av dansken Eusebius Bruun, gav tillfredsställande resultat. Först omkring 1895 började den få allmännare spridning och utträngde därpå så småningom fullständigt den gamla metoden. Den kunde då ge 25 kg jäst och 28 liter brännvin per 100 kg råmaterial.

Omkring 1910 införde Braasch ett förfarande, enligt vilket jästutbytet kunde stegras till 30—50 kg per 100 kg råmaterial. Braasch utspädd vörten ännu mer och blåste in ännu mer luft. Jäsningarna påbörjades i en vört, som fortfarande hade en ganska hög koncentration. Under jäsningens förlopp sänktes koncentrationen stegvis därigenom att jämförelsevis utspädd vört tillfördes. Ursprungligen använde Braasch en totalutspädning av c:a 14 gånger (per 100 kg råmaterial, alltså 1 400 liter vört) och erhöi utbyten av c:a 30 kg jäst och 30 liter 50-procentig alkohol per 100 kg råmaterial. En del fabriker, isynnerhet österrikiska, ginga emellertid snart ett steg längre, i det att de använde sig av en utspädning av 30—40 gånger det använda råmaterialet. Jäsningarna påbörjades fortfarande i jämförelsevis stark vört, vilken efter några timmars förlopp så småningom utspäddes men i högre grad än tidigare varit fallet. Härigenom uppnåddes ett utbyte av 50—55 kg jäst samt 18—14 liter 50-procentig alkohol per 100 kilogram råmaterial. På grund av att jäsningarna började i vört av hög koncentration, inträdde alltid en avsevärd bildning av alkohol, trots att luftningsintensiteten var lika stor som vid de nuvarande metoderna. Ställjästen hade alltså i början överflöd på näring. Genom tillsats av allt tunnare vörter och slutligen vatten sänktes emellertid näringsämnenas koncentration, så att vörten mot slutet blev direkt fattig på näringsämnen, vilket hade till följd, att den sista generationen fick en sämre näring än de tidigare.

Vid alla hittills nämnda förfaranden användes mälad spannmål (helt eller delvis) för beredning av näringslösningarna. Jästfabrikerna voro därför alltid försedda med egna mälterier.

Under världskriget övergick man att använda melass som råmaterial i stället för malt och olika sädeslag. Härvid blev det nödvändigt att dessutom även tillföra näringsalter. De organiska kvävehaltiga föreningarna i de förut använda råmaterialen måste på grund av melassens ringa halt av assimilerbart kväve (0,4 %) ersättas med oorganiskt kväve i form av ammoniumsalter, vidare måste fosfater tillsättas (ammoniumsulfat, ammoniumklorid, ammoniakvatten, superfosfat, diammoniumfosfat etc.) (Wohl). Redan Pasteur hade upptäckt, att jäst är i stånd att av organiska kväveföreningar, ammoniumsalter, uppbygga äggviteföreningar för sitt eget behov. Genom förändring av det inbördes förhållandet mellan mängderna av dessa tillsatser kan även näringslösningens aciditet (vätejonkoncentration) regleras, vilket är av utomordentlig betydelse för jäsningsen och jästens tillväxt, men i detta sammanhang ej behöver närmare beröras.

Vid användande av melass vid jästtillverkningen behöves ej någon mältning, mäsning etc., varför mälterier, mäsckar, silkar o. s. v. helt saknas i de moderna jästfabrikerna. I stället behövas behållare för melass och anordningar för dennas rening.

I och med att man övergick att använda melass och salter som näringssubstrat för jästen, infördes nästan samtidigt i Danmark (av Sören Sak) och i Tyskland en helt annan princip för jäsföringen. Detta nya förfarande kallas »Zulauf»-metoden eller »Z»-metoden. Även här användes stor utspädning, men den uppnås på helt annat sätt än vid de hittills beskrivna förfarandena, nämligen därigenom att efter det ställjästen utsätts i en passande mängd utspädd vört, stark vört tillföres under hela jäsningsförloppet i sådana mängder, som just svara mot jästcellernas förbrukning av näringsämnen. Härigenom uppnås, att jästcellerna alltid befinna sig i en svag näringslösning, vilket i förening med samtidig stark luftning har till följd, att all bildad alkohol så småningom assimileras av jästen, så att vörten åtminstone vid jäsningsens slut blir alkoholfri. Vörtens koncentration är densamma som vid den ursprungliga luftjästmetoden, d. v. s. av 100 kg råmaterial framställas c:a 1400 liter vört. Jästutbytet är ungefär 80 à 90 kg per 100 kg råmaterial.

Den tyska »Zulauf»-metoden arbetar enligt patentbeskrivningarna så, att den vid jäsningsen bildade alkoholen assimileras av jästen i samma ögonblick som den bildas. Enligt den danska metoden ledes jäsningsen däremot på det sättet, att avsevärda mängder alkohol bildas under huvudjäsningsen, vilka därpå så småningom assimileras av jästen under jäsningsens förlopp.

För några år sedan ha först i Sverige och sedan i Danmark spritgivande modifikationer av »Z»-metoden utarbetats, till vilka vi senare utförligt återkomma.

2) Jästens jäsnings, andning, assimilation och förökning.

De viktigaste av de faktorer, som bestämma den mängd alkohol, som bildas vid jäsningsen äro följande:

a) Näringsämnenas koncentration, isynnerhet koncentrationen av kolhydrat. Ju högre denna koncentration är, desto mer alkohol bildas, om förhållandena i övrigt äro lika.

b) Luftningsintensiteten. Ju svagare luftningen är, desto mer alkohol bildas (om förhållandena i övrigt äro lika).

c) Antalet jästceller per volymenhet = jästkongcentrationen. Ju mindre denna kongcentration är, desto mer alkohol bildas (om förhållandena i övrigt äro lika).

Av dessa faktorer är kongcentrationen av näringsämnen den viktigaste. Det är således i första hand denna kongcentration, som bestämmer, hur mycket alkohol, som bildas under jäsningen och alltså även jästutbytets storlek. Vid Z-metoden har man genom reglering av näringsämnenas kongcentration samt därjämte med hjälp av en på lämpligt sätt avpassad luftningsintensitet och jästkongcentration lyckats undertrycka bildningen av alkohol så starkt, att vörten praktiskt taget blir fri från alkohol (åtminstone vid slutet av jäsningen).

Vad luftningsintensiteten beträffar, så kan en stark luftning endast vid en mycket låg kongcentration av näringssubstanserna (men däremot ej vid hög) ha till följd, att bildningen av alkohol fullständigt undertryckes.

Jästen erhåller den för uppbyggandet av sin cellsubstans, sin tillväxt, nödiga energin i huvudsak genom att nedbryta kolhydrat. Denna kolhydratombildning kan vara övervägande oxidativ och kallas då andning eller förbränning. Den består i detta fall av en total oxidation av socker till kolsyra och vatten. Härvid utvecklas per förbrukad grammolekyl socker 674 kilogramkalorier. Odla man jäst anaerobt, d. v. s. i frånvaro av syre (luft) skaffar sig jästcellen den för sina livsfunktioner nödvändiga energin genom anaerob sockernedbrytning, d. v. s. alkoholjäsning. Vid övergång av en grammolekyl socker till alkohol och kolsyra, utvecklas endast 28 kilogramkalorier. Detta visar, hur mycket mer av kolhydraternas energiinnehåll, som frigöres vid den oxidativa nedbrytningen (andningen) än vid den anaeroba (jäsningen), och är en av förklaringarna till den omständigheten, att jäst, som får tillväxa i sockerhaltig näringslösning av låg kongcentration under riklig tillförsel av luft, ger, räknat per förbrukat socker, ett ofantligt mycket större utbyte av nybildade celler än jäst, som fått växa i samma näringslösning men utan eller med ringa lufttillförsel. Här förutsättes, att alkohol ej är närvarande i näringslösningen annat än i mycket låg kongcentration. Höga kongcentrationer av alkohol hindra nybildning av jästceller även om en mycket intensiv luftning förekommer. Någon direkt proportionalitet mellan andning och tillväxt kan dock antagligen ej väntas, emedan bl. a. en del av energin frigöres i form av vanligt värme (vilket visar sig i att jästens och lösningens temperatur stiger), som i denna form är av intet värde för jästens tillväxt.

Även under mycket stark syretillförsel förbrukas i allmänhet endast en del av det närvarande sockret genom andning. En annan del assimileras av jästen och större eller mindre mängder övergå genom jäsning till alkohol. Trots stark luftning bildas därför i allmänhet — åtminstone primärt — alkohol. Trots detta kan det — om sockerkongcentrationen under jäsningen varit låg — mycket väl hända, att i den utjästa vörten inga nämnvärda mängder alkohol kunna påvisas. Detta beror huvudsakligen på att jästen vid tillförsel av syre assimilerar den bildade alkoholen. Tillgodoses jästens behov av socker genom kontinuerlig tillsättning av denna substans till näringslösningen endast i sådana mängder, som motsvara den för ögonblicket förefintliga jästmängdens behov, så förbrännes en del av sockret, under det att resten assimileras (eventuellt till någon del via alkohol) och jästutbytet per socker räknat blir det bästa möjliga.

3) Moderna metoder för framställning av pressjäst.

Ovanstående utgör principen för de moderna metoderna för framställning av jäst. Genom att använda mycket låg men konstant koncentration av näringsämnen och genom stark tillförsel av luft, tvingas jästcellerna att så vitt möjligt övergå från intramolekylär sockerspaltning (jäsnings) till oxidativ (andning), varvid stora mängder energi vinnas, som användas vid bildning av nya celler.

Många av de främmande mikroorganismer, som finnas i näringslösningen eller »vörten», föröka sig särskilt väl vid riklig syretillförsel, exempelvis *Mycoderma*. Det skydd mot infektioner av på ett eller annat sätt inkomna mikroorganismer, som de höga alkoholkoncentrationerna i näringslösningarna vid de äldre jästmetoderna i viss mån erbjödo, saknas vid de moderna metoderna. Detta medför bl. a. att man i de moderna luftjästfabrikerna icke kan under längre tid använda samma jästkultur, utan är hänvisad till att ganska ofta anskaffa ny moderjäst och att uppodla den s. k. ställjästen (ur vilken sedermera salujästen skall utveckla sig) för sig i särskilda kar, där jästen från början växer i relativt koncentrerad sockerlösning, och där den jäsande vätskan icke eller endast föga luftas. Under dessa ställjästjäsningsar bildas i allmänhet i förhållande till jästmängden betydliga mängder alkohol. Härigenom erhålles en i möjligaste grad renodlad och kraftig ställjäst.

Den slutliga ställjästen, som skall användas för anställning av salujästjäsningsen eller salujästgenerationen (d. v. s. den ställjäst, ur vilken salujästen skall utveckla sig), framställes genom 3—5 på varandra följande ställjästjäsningsar, eller ställjästgenerationer. Den första av dessa jäsningsar eller generationer anställs med den inköpta eller vid fabriken själv renodlade moderjästen. Som redan nämnts, utveckla sig dessa ställjästgenerationer i jämförelsevis koncentrerade vörter (vilka ej alls eller endast svagt luftas) under samtidig bildning av större eller mindre mängder alkohol.

Salujästgenerationen utvecklas ur ställjästen från sista — alltså från tredje, fjärde eller femte — ställjästgenerationen. Som redan framhållits, karakteriseras salujästgenerationen av att densamma förlöper i starkt utspädd vört och under stark luftning, på sätt som förut beskrivits. Sockrets försvinnande kontrolleras och allt efter detta sker en kontinuerlig tillsats av på lämpligt sätt utspädd melass. Även näringsalter tillsätts. Resultatet blir, att jästen hela tiden utvecklar sig i en lösning, som ej innehåller mer än den mängd socker, som jästen för ögonblicket kan förbruka. Vid denna »salujästjäsnings» sker därför av skäl, som förut berörts, en mycket stark jästbildning under det att alkoholproduktionen så starkt tillbakatränges, att den utjästa vörten icke innehåller alkohol eller i varje fall icke i sådana mängder, att ett tillvaratagande genom destillation kan löna sig.

Ställjästgenerationerna kunna vara mer eller mindre spritgivande. De kunna nämligen föras på två olika sätt, så att i förhållande till fabriken hela jästproduktion bildas:

a) jämförelsevis små mängder sprit, 5—10 liter 50-procentig alkohol per 100 kg jäst. Detta är den ursprungliga s. k. »spritfria» »Zulauf»- eller »Z»-metoden.

b) jämförelsevis stora mängder sprit, 35—60 liter 50-procentig alkohol per 100 kg jäst. Detta är den modifierade, spritgivande »Z»-metoden.

a) Den ursprungliga »spritfria» Z-metoden.

Vid denna metod användas 3 eller 4 ställjästgenerationer. Av dessa framställas de 2 resp. 3 första generationerna enligt den tidigare luftjäst-metoden, alltså under bildning av alkohol.

Den sista ställjästgenerationen utvecklar sig däremot i starkt utspädd och starkt luftad »vört», utan bildning av alkohol. Den jäst, som härvid erhålles, användes för anställning av salujästgenerationen, som ävenledes utvecklar sig utan bildning av alkohol, på sätt som ovan beskrivits.

Vi bifoga en konfidentiell, kort beskrivning av dessa jäsningsar (bilaga 2)¹

De vid denna metod bildade spritmängderna äro relativt obetydliga, på grund av att de spritgivande ställjästgenerationerna äro ganska små i förhållande till salujästgenerationen. Spritutbytet är 5—10 liter 50-procentig alkohol per 100 kg jäst.

b) Den modifierade, spritgivande Z-metoden.

För några år sedan infördes i Sverige² och Danmark, sedermera även i Tyskland, en modifikation av Z-metoden. Denna modifikation består däri att, såsom i de danska fabrikerna en starkt spritgivande jäsnings-kopplas mellan sista ställjästgenerationen och salujästgenerationen, eller såsom i de flesta svenska fabrikerna däri, att den sista ställjästgenerationen göres spritgivande.

Vad de första ställjästgenerationerna beträffar, så torde även dessa vid den spritgivande modifikationen föras på sådant sätt, att mer alkohol bildas än vid den ursprungliga Z-metoden. Salujästgenerationen föres däremot i allmänhet på samma sätt vid båda metoderna, d. v. s. så att alkohol ej kan påvisas i nämnvärda mängder i vörten vid jäsningsens slut.

Den alkohol, som bildas vid den spritgivande metoden, härstammar till sin väsentliga del från den generation, som går omedelbart före salujästgenerationen. Den totala mängden brännvin, som f. n. erhålles vid de spritgivande metoderna, torde i Sverige och Danmark uppgå till 35—60 liter (50-procentig) per 100 kg jäst.

Det kan anföras, att under förutsättning att brännvin i samband med jästtillverkning får framställas, det av flera skäl är bättre att låta största delen av spriten bildas i en jäsnings med svag luftning, än att låta en mindre procentuell mängd sprit bildas i flera generationer under måttlig luftning. Dels bli destillationskostnaderna mindre i förra fallet, dels bildas säkerligen, om jäsningen sker möjligast anaerobt, mindre mängder av sådana biprodukter, som äro ogynnsamma för brännvinets kvalitet.

Vid samtliga fabriker i Danmark, Finland och Sverige föres den sista jäsningen (salujästgenerationen) på sådant sätt, att därvid inga nämnvärda mängder alkohol uppstå, om än i detaljer förfarandet kan växla både i fråga om luftning, sockerkoncentration och tillsättning av näringsämnen. Vid de norska och de flesta tyska fabrikerna bedrivs tillverkningen enligt den spritgivande metoden däremot så, att även under salujästgenerationen så mycket alkohol bildas, att det är ekonomiskt fördelaktigt att tillvarataga densamma.

¹ Här utesluten.

² Den svenska, modifierade Z-metoden är att betrakta såsom en av de Svenska Jästfabrikerna gjord uppfinning, vilken utan att vara patentskyddad, i de väsentliga dragen av dem bevaras som fabriks hemlighet.

4) Den spritgivande Z-metoden medför en viss säkerhet mot infektioner i driften.

Under de vid den modifierade Z-metoden — i jämförelse med den ursprungliga — förekommande, starkt spritbildande och mycket svagt luftade ställjästjäsningsarna, vilka utföras vid jämförelsevis hög sockerkoncentration och hög aciditet i vörten, skyddas jästen effektivt mot infektioner. Till förhindrande av inkomna främmande organismers utveckling i den utjästa vörten bidrager den relativt höga alkoholkoncentrationen verksamt. Då vörten är utjäst, är annars infektionsfaran stor.

Detta är en fördel hos dessa starkt spritgivande jäsningsar, som ej kan förbises. Det är från teoretisk synpunkt klart, att den genom dylika ställjästjäsningsar vunna jästen bör vara renare än den jäst, som erhålles enligt den ursprungliga Z-metoden, vid vilken endast obetydliga spritmängder bildas under de båda sista ställjästgenerationerna. Men det är därför ej sagt, att under praktiska förhållanden en skillnad i detta avseende behöver göra sig gällande. Detta synes oss framgå av den omständigheten, att såväl i Finland som i Danmark och andra länder jäst framställs i stor skala enligt »spritfria» metoder, utan att speciella svårigheter i detta avseende yppat sig. Vad Finland beträffar, så ha samtliga fyra fabriker sedan förbudslagen trädde i kraft 1919 tillverkat jäst utan samtidig alkoholproduktion. Jästens kvalitet har enligt uppgifter från professorerna vid Tekniska högskolan i Helsingfors, A. I. Virtanen och O. Routala, varit god, dess jäsförmåga och andra egenskaper ha icke avvikit från sådan jäst, som tillverkats i samband med alkoholproduktion. »Vid fabrikerna ha icke förekommit några störningar, som kunna anses härleda sig därav att alkoholjäsningsen undertryckes». En förutsättning är, att man arbetar i möjligaste grad renligt. Det är i allmänhet nödvändigt att arbeta renligare enligt spritfria än enligt spritgivande metoder, vilka senare erbjuda större säkerhet mot infektioner.

En stor halt av främmande organismer visar sig, utom naturligtvis vid direkt mikroskopisk undersökning, i en mer eller mindre stor nedsättning av jäskraften hos jästen (förlängning av baktiden, minskning av den vid kolsyreprov ur rörsockerlösning utvecklade gasmängden). Förekomsten av stora mängder Torula, en organism, som under de förhållanden, som karakterisera den spritfria luftjästmetoden, torde särskilt väl utvecklas, skulle t. ex. ge sig till känna på detta sätt. Av det från professor Sörensen erhållna materialet framgår, att jäst, framställd i Danmark med spritfri metod, i detta hänseende icke är sämre än jäst, framställd enligt den i Sverige nu använda metoden (se nästa paragraf). Risken för störningar genom infektioner vid den spritfria metoden är alltså icke större, än att den kan utan svårigheter övervinnas.

En viss ökning av driftsäkerheten vid fabrikation under stark spritbildning i sista ställjästgenerationen torde emellertid ej kunna förnekas. Det torde dock i allmänhet vara lätt att i en modern fabrik möta de faror för infektion, som kunna uppstå vid användning av spritfria metoder.

5) Den spritfria Z-metoden ger jäst av samma höga kvalitet som den spritgivande.

Äsikten, att en genom spritgivande jäsningsar framställd jäst skulle bättre ägna sig som ställjäst för salujästgenerationen än en jäst, vunnin genom aeroba jäsningsar i fjärde, i viss mån även i tredje och möjligen i

andra generationen, är riktig i det hänseendet, att dylik ställjäst ger ett större utbyte av salujäst (c:a 10 % större; detta kommer att behandlas utförligt senare). Men däremot kan man fråga, om en genom olikheter i ställjästen av här berörd art betingad skillnad i den färdiga salujästens kvalitet eller jäskraft är av någon som helst praktisk betydelse, eller ens påvisbar. I salujästen torde c:a 80 % av cellerna vara nybildade under den sista, aeroba jäsningen. Om man måste erkänna, att modercellernas vitalitet kan betyda åtskilligt, så kan man dock fråga sig, om ej förhållandena under den sista jäsningen (näringstillförsel, luftning, temperatur, aciditet i näringslösningen o. s. v.) äro av en så avgörande karaktär för den slutliga produktens jäskraft, att någon tydlig skillnad, beroende på en större eller mindre olikhet i ställjästen, icke kan fastställas. Avgörande i denna fråga bli tydligen jämförelser mellan jäskraften hos jäst, som framställts efter båda metoderna. (Angående metoder för fastställande av ett jästprovs jäskraft kunna vi här för utrymmets skull hänvisa till professor Sörensens bilaga.)¹ Beträffande resultatet av sådana jämförelser kan anföras följande:

Angående erfarenheterna från de spritfria jästfabrikerna i Finland kunna vi citera professor Virtanens ovan nämnda uttalande, där det heter, att den med spritfri metod framställda jästens »jäsförmåga och andra egenskaper ha icke avvikit från sådan jäst, som tillverkats i samband med alkoholproduktion».

Vid en finsk fabrik har under en tid parallellt arbetats efter spritgivande och spritfria metoder. Ingen skillnad i den erhållna jästens kvalitet kunde påvisas.

Förhållandena inom jästindustrin i Sverige, där jäst tillverkas vid samtliga fabriker efter åtminstone i huvudsak samma metod, medföra, att inhemskt siffermaterial för en direkt jämförelse i detta avseende knappast finnes.

Vid en av de svenska fabrikerna (Rotebro) ha under kortare perioder parallellförsök anställts enligt ursprunglig och modifierad Z-metod. Siffermaterialet från dessa försök är dock för litet för att tillåta några slutsatser.

Visserligen ha i Sverige tidigare funnits tvenne fabriker, som icke haft rätt att tillverka brännvin och som använt jästframställningsmetoder med, även vad de sista ställjästgenerationerna angår, spritfria jäsningar, men dels är detta nu så pass länge sedan, att metoderna kunna ha hunnit väsentligen utvecklas, dels torde väl heller icke från den tiden ett belysande material vara åtkomligt. Möjligheten att med ett entydigt talmaterial belysa frågan föreligger dock, dels därigenom, att svenska och danska jästfabriker utbyta jästprover, som på olika sätt undersökas å båda hållen, dels därigenom att i Danmark i en fabrik parallellt tillverkas jäst, såväl efter den spritfria metoden som efter en spritgivande, vilken i det väsentliga är lik den nu använda svenska. Vi hava i jästfabriken i Rotebro varit i tillfälle att taga del av ett siffermaterial över undersökningar av jäskraften av den svenska, under spritutvinning vunna jästen, och dansk jäst, framställd efter den ursprungliga Sak'ska metoden utan sprit. Då detta material innefattas i det av professor Sörensen meddelade, kunna vi här hänvisa därtill, särskilt till den bilagda tabell III.¹ I kolumn 2 och 3 finna vi baktiderna för svensk och dansk jäst, sådana de bestämts i Sverige. Skillnaden mellan de funna medelvärdena 64 och 67 min. (till den svenska jästens fördel) är dels mycket liten, och kan knappast betyda nå-

¹ Här utelämnad.

got, om man tar hänsyn till de rätt stora tillfälliga felen vid bestämningarna. Vidare måste beaktas, att den danska jästen undersökts efter transport under 1 à 2 dygn, under det att den svenska undersökts färsk. — De motsvarande talen (kolumn 10 och 11) för de i Danmark utförda undersökningarna av motsvarande provs baktider ge, som vi se, samma medelvärden. Vid dessa undersökningar hade den danska jästen samma ålder som den svenska, varför de med de båda jästsorterna erhållna resultaten äro direkt jämförbara. De fyra sista kolumnerna i tabellen, innefattande bestämning av jästens jäskraft, dels enligt Hayduck, dels enligt den i Danmark praktiserade metoden med mätning av kolsyreutvecklingen i deg, visa, att i bägge fallen den danska jästen synes vara den svenska något överlägsen. — De skillnader, man funnit, äro så obetydliga, att man kan påstå, att mellan den danska, enligt spritfri metod framställda jästen och den svenska, framställd enligt förut skildrad, spritgivande metod, ingen skillnad finnes in fråga om jäskraft eller bakningsförmåga. Ett synnerligen starkt stöd får detta påstående genom det av professor Sörensen anförda, mycket viktiga materialet från jästfabriken i Randers, där under i övrigt identiska förhållanden jäst tillverkas, dels efter spritfri, dels efter spritgivande metod. Som framgår av första kolumnen i tabellen å sidan 12 i professor Sörensens yttrande,¹ äro de genomsnittliga baktiderna för de två slagen jäst praktiskt taget desamma.

Vad jästens hållbarhet beträffar, så kan denna i viss mån anses vara beroende av mängden närvarande, främmande mikroorganismer. Ehuru det (med hänsyn till infektionsrisk m. m.) icke ligger något orimligt i tanken, att en med spritgivande metod framställd jäst på grund av större renhet skulle ha större hållbarhet, kan också här ifrågasättas, om en skillnad verkligen under praktiska förhållanden visar sig. För bedömandet av denna fråga, hänvisa vi till tabellerna över jämförelserna mellan svensk och dansk jäst. Det framgår av dessa (kolumn 2 — svenska försök), att de båda jästsorterna vid lagring förändrades med hänsyn till bakningsförmågan på alldeles samma sätt. Samma resultat erhöles vid undersökningarna i Danmark (kolumn 10—13). Den lilla skillnaden till den svenska jästens fördel, som visar sig vid jämförelse mellan kolumnerna 8 och 9, torde sammanhånga med den danska jästens transport före bestämningarna. Kolumnerna 12 och 13 visa en obetydlig skillnad till den danska jästens fördel. Sammanfattande torde kunna sägas, att ifråga om hållbarheten inga väsentliga skillnader existera mellan de två slagen jäst. Genom professorerna Virtanen och Routala hava vi erfarit, att man i de finska fabrikena gjort samma iakttagelser.

Slutomdömet måste tydligen bli, att då hänsyn endast toges till den framställda jästens kvalitet, dess renhet, jäskraft och hållbarhet, inga nämnvärda skillnader kunna påvisas mellan jäst, framställd efter spritfria och spritgivande metoder. För jästens kvalitet är det sålunda icke nödvändigt, att nämnvärda mängder alkohol (d. v. s. mer än c:a 5 à 10 liter brännvin per 100 kg jäst) bildas vid tillverkningen.

6) Melassens kvalitet spelar mindre roll vid den spritgivande än vid den spritfria Z-metoden.

Professor Sörensen har påpekat, att de spritgivande metoderna enligt erfarenheter på sista tiden i de danska fabrikena även i så måtto erbjuda en ökad driftsäkerhet, som vid dem skillnaderna i melassens kvalitet kunna spela mindre roll.

¹ Här utelämnat.

Det har visat sig, att vissa slag av melass, som vid den ursprungliga (spritfria) Z-metoden kunna förorsaka stark minskning av jästutbytet, ge normalt utbyte, om ställjästen framställs enligt den spritgivande modifikationen av metoden. Så var jästutbytet i en normal salujästgeneration i fabriken i Randers under ett år i medeltal 10 % lägre vid den spritfria än vid den spritgivande metoden. Vid användning av — vad den spritfria metoden beträffar — mindervärdig melass blev utbytet i salujästgenerationen däremot i ett fall mer än 20 % lägre, då ställjäst från spritfri metod användes.

7) Råmaterialet (melassen) utnyttjas avsevärt bättre vid den spritgivande än vid den spritfria Z-metoden.

Om såväl sprit som jäst skola framställas ur melass, kan detta ske

a) genom tillverkning av jäst enligt spritfri jästmetod och framställning av sprit i melassbränneri, eller också

b) genom kombinerad framställning av jäst och sprit enligt sådana metoder, som f. n. komma till användning icke blott i Sverige och Danmark utan även i andra länder.

Att på teoretisk väg avgöra vilket förfarande, som i detta fall ger det bästa resultatet är f. n. knappast möjligt. Det är visserligen lätt att räkna ut, hur mycket alkohol, som vid vanlig (anaerob) jäsning bör bildas ur melass, innehållande 48 % socker, och likaså att på grundval av allmänna erfarenheter korrigera en sådan siffra för de vid drift i stor skala rådande förhållandena. Man kommer då till siffran 58 liter brännvin av 50 vol-% per 100 kg melass. Däremot kan icke på liknande sätt beräknas, hur mycket jäst, maximalt kan erhållas ur 100 kg melass, då jästutbytet utom av den använda moderjästens art och förbehandling kommer att vara starkt beroende icke blott av metodens karaktär utan även av allehanda mer eller mindre tillfälliga omständigheter, vilka vi ännu icke behärska. — Under det att vid jäsningen i ett melassbränneri endast en relativt obetydlig förökning av jästen, motsvarande några få kilogram per 100 kg melass, äger rum och alltså endast obetydliga mängder näringsämnen och energi användas för uppbyggandet av ny cellsubstans, åtgå vid luftjästmetoderna en mycket väsentlig del av utgångsmaterialet därtill.

Vid den spritfria Z-metoden kan man erhålla c:a 80 kg jäst (med 25 % torrsbstans) per 100 kg melass, innehållande 48 % socker. 100 kg socker i melassen + näringssalter ge sålunda c:a 40 kg jästtorrsbstans. Grovt uttryckt skulle man kunna säga, att resten av melassens socker andas bort av jästen, eftersom ingen nämnvärd alkohol uppstår. En stor del av den därvid frigjorda energin användes av jästen vid uppbyggandet av nya celler ur de tillförda näringsmedlen, men en avsevärd del går förlorad t. ex. som värme. En sådan förlust, större eller mindre, sker vid all jäsning, men allt talar för att den blir större, ju högre man genom våldsamma medel pressar upp oxidationen. Det kan därför väl tänkas, att vid en jästframställning, där en viss alkoholbildning tillåtes, visserligen naturligtvis det absoluta jästutbytet minskas, men till följd av minskade förluster av ovan antydd art, minskas mindre än alkoholutbytet samtidigt ökas. Ett avgörande av denna fråga kan f. n. endast nås på så sätt, att man undersöker utbytena i fabriksdrift med de olika metoderna, varvid man naturligtvis får söka att jämföra endast sådana tal, som verkligen äro jämförbara och undvika att ställa mot varandra resultat, som med någon sannolikhet äro influerade av andra än här ifrågasvarande omständigheter.

Det skulle t. ex. enligt vår mening icke vara tillrädligt att jämföra utbytena vid de svenska fabrikerna med utbytena vid de enligt den ursprungliga Sak'ska metoden arbetande danska fabrikerna, trots att de använda samma moderjäst. Däremot är det möjligt, att vid den danska fabrik, där jäst tillverkas i stor skala efter båda metoderna, företaga en jämförelse, eftersom där förhållandena vid framställningen äro, med undantag av just den spritgivande ställjästjäsningen i ena fallet, fullkomligt identiska. Ett utomordentligt viktigt talmaterial har i detta avseende ställts till förfogande av professor Sörensen. Vi hänvisa till hans yttrande,¹ sid. 6 och följande. Jämförelsen gäller där visserligen mellan den spritfria metoden och den danska modifikationen därav, vilken, som förut beskrivits, i detaljer skiljer sig från den svenska. Spritutbytet är dock ungefär det samma, enligt tabell II i professor Sörensens bilaga 39—40 liter brännvin av normalstyrka per 100 kg jäst, under det att i Sverige utbytet under sista tiden varit 50 liter.

Som i professor Sörensens utredning visas, är det möjligt att av siffermaterialet från jästfabriken i Randers, där resultaten av de två metoderna äro fullt jämförbara och där materialet är tillräckligt stort, undersöka, vilken metod, som bäst utnyttjar utgångsmaterialet. Tänker man sig den vid den kombinerade metoden vunna alkoholen (393 287 liter 100 %-ig) producerad i melassbränneri, är det lätt att beräkna, hur mycket melass, som därvid skulle ha förbrukats (1 356 162 kg). Drages denna kvantitet från den vid jästtillverkningen enligt den kombinerade metoden förbrukade melassmängden, så erhålles den mängd melass, som i verkligheten åtgått för jästframställningen (2 000 425 kg). Då härvid vunnits 2 002 062 kg jäst, ha alltså per 100 kg melass producerats ungefär 100¹ kg jäst.

Vid den ursprungliga Z-metoden ha 1 167 336 kg melass givit 951 430 kg jäst och 17 293 liter 100 %-ig alkohol. Denna spritmängd motsvarar 59 631 kg melass. Frändraga vi denna mängd, finna vi, att vid den spritfria metoden 1 107 705 kg melass givit 951 430 kg jäst eller per 100 kg melass 85⁹ kg jäst.

Det material, på vilket dessa beräkningar byggts, torde vara det bästa, som står att få, och torde också, då det omfattar ett helt års produktion vid en stor jästfabrik, vara fullt tillräckligt för att därpå grundade beräkningar skola få anses tillförlitliga. Vi finna då, att genom införande av den spritgivande modifikationen av den ursprungliga danska luftjästmetoden, utnyttjandet av utgångsmaterialet (melassen) blivit så mycket bättre, att jästutbytet per 100 kg (för jästtillväxten enbart) förbrukad melass ökats med över 16⁵ %.

Den ställjäst, som erhålles vid starkt spritgivande ställjästjäsningar, är som ställjäst betraktad bättre än den som erhålles enligt den »spritfria» metoden. Detta framgår av de resultat, som erhöles vid de nyssnämnda jämförande jäsningarna under mer än ett års tid vid pressjästfabriken i Randers. Enligt dessa resultat gav den »spritgivande» ställjästen under ett år i medeltal 10 % högre utbyte av salu jäst än den »spritfria». Vidare är att märka, att i den sista, starkt spritgivande ställjästgenerationen den del av sockret i melassen, som ej förbrukades för bildning av alkohol, nästan fullständigt assimilerades av jästen till bildning av jästtorrs substans. Jästutbytet uppgick vid denna jäsning till avsevärt mer än 100 %, räknat på den enbart för jästtillväxt förbrukade melassen.

¹ Här ej medtaget.

Antages, att 58 liter brännvin bildas av 100 kg melass, vilket kanske dock vid den ifrågavarande ställjästjäsnigen ej är alldeles riktigt, så kan man beräkna, att per 100 kg av den del av melassen, som ej förbrukades för alkoholbildning, skulle ha producerats c:a 200 kg jäst, d. v. s. c:a 100 kg jästtorrs substans skulle ha bildats av 100 kg socker + salter.

Den genom spritgivande jäsningar framställda ställjästen är i allmänhet avsevärt äggviterikare än den ställjäst, som erhålles genom »spritfria» jäsningar. Den ovan påvisade större assimilationsförmågan hos den förstnämnda jästen kan antagligen sättas i samband med detta förhållande.

Det framhölls ovan, att den ställjäst, som erhöles från spritgivande metod, var — som ställjäst betraktad — bättre än ställjäst från spritfri metod. Detta betyder emellertid ej, att denna ställjäst även skulle vara lämplig som salujäst. På grund av sin höga halt av äggviteämnen och därav följande dåliga hållbarhet kan ställjäst ej betraktas som fullgod bakjäst.¹

Man kan sålunda påstå, att den spritgivande Z-metoden vid ett utbyte av sprit av storleksordningen 40 liter brännvin per 100 kg jäst, medför förutom mindre fördelar (såsom ökad driftsäkerhet och besparing av fett och pressluft, kylvatten och möjligen kvävesalter; se nedan) ett avsevärt bättre utnyttjande av melassen, eller annorlunda uttryckt, en mindre förbrukning av melass per mängd tillverkad jäst. Det är dock naturligtvis här att observera, att denna mindre förbrukning av melass för egentlig jästframställning icke kan medföra en mindre totalförbrukning av melass. Tvärtom blir den totala melassförbrukningen i en jästfabrik givetvis större, om sprit samtidigt utvinnes, än om jäst tillverkas enligt den spritfria metoden.

Den ovan nämnda och beräknade besparingen av melass etc. blir en verklig besparing, endast i det fall, att icke blott jästen utan även spriten kan försälas till ett pris, motsvarande dess tillverkningskostnad + en skälig vinst. I spritens försäljningspris bör sålunda ingå förutom destillationskostnader m. m. + vinst, även kostnaderna för melassen eller annat utgångsmaterial, som användes eller kan komma att användas vid jästtillverkningen.

8) Förändringar i jästfabrikernas drift, som sannolikt komme att införas, om jästfabrikernas rätt att tillverka alkohol starkt inskränkes eller borttages.

Skulle gränsen för den i samband med jästtillverkningen tillåtna brännvinsframställningen sättas mycket lågt, uppstår givetvis frågan, om det överhuvud kan löna sig att bedriva spritframställning. Skulle detta icke vara fallet eller skulle brännvinstillverkningen i samband med pressjästberedningen helt förbjudas, kommer den situationen att inträda, att jästfabrikernas melasslagerutrymmen, melassreningsanordningar, vörtbehållare, jäskar, ångpannor och i vissa fall spillvattenreningsanläggningar bli onödigt stora, och att deras brännvattencisterner, spritlagertankar, mottrycksångmaskiner och samtliga (nyligen ombyggda) destillationsverk

¹ Under salujästgenerationen, som odlas i starkt utspädd vört under samtidig kraftig luftning, kan man på lämpligt sätt inverka på jästens kvävehalt, och lättare än vid odling i starka melasslösningar hålla dem på en måttlig höjd, vilket är till fördel för jästens hållbarhet. Att en jästning i starkt utspädd vört under stark luftning därför under alla förhållanden användes som avslutning på framställningsproceduren har sin grund bl. a. i detta förhållande.

bliva helt överflödiga. På grund härav skulle nedläggandet av några mindre fabriker, enligt uppgift från Svenska Jästfabriks A.-B., bli en naturlig åtgärd, då driften skulle kunna koncentreras till ett par större fabriker, vilkas kapacitet först därigenom skulle helt utnyttjas. En viss kapitalförstöring skulle härigenom framkallas och arbetslöshet uppstå.

Vid lika jästproduktion förbrukar den spritfria metoden naturligtvis en mindre mängd melass än den spritgivande. Till följd härav kommer det totala antalet jäsningar att minskas vid övergång till spritfri drift. Där- emot blir antalet starkt luftade jäsningar större; enligt resultaten i Ran- ders c:a 20 % större. Detta kommer att medföra en motsvarande ökning i förbrukningen av pressluft. Denna ökning torde kanske i ett eller annat fall komma att framtinga anskaffning av nya kompressorer. Stegringen av luftförbrukningen kommer att motsvaras av en stegring av kraftför- brukningen. Likaså kommer förbrukningen av fett för skumdämpning att ökas i ungefär samma grad (att merutgifter i en till synes så obetyd- lig post dock kunna gå till väsentliga summor, framgår av professor Sören- sens meddelande på denna punkt).

De svenska jästfabrikerna ange, att den svenska modifikationen av den Sak'ska metoden medför en viss besparing av kvävenäringssalter. Vid den danska, spritgivande modifikationen göres, som av professor Sörensens yttrande framgår, ingen sådan besparing. Vidare utredning av detta tor- de vara överflödig, då det i varje fall är fråga om mindre summor.

De merutgifter, som den spritfria metoden medför i fråga om skumfett, press- luft, ev. ammoniumföreningar samt kylvatten, torde dock antagligen vara relativt oväsentliga. De kompenseras dessutom i viss mån av den minskning av rengö- ringsarbetet, som det mindre antalet jäsningar medför.

Det är ej otänkbart, att mängden organiska föroreningar i avfallsvatt- net är större vid den spritfria än vid den spritgivande metoden. Om detta är fallet, skulle alltså övergång till spritfri drift medföra ökade svårig- heter med avseende på avfallsvattnets förorening av angränsande vatten- drag, och kanske framtinga anläggandet av reningsverk vid fabriker, som f. n. kunna reda sig utan sådana.

9) Bör spritutbytet vid tillverkning av pressjäst begränsas?

a) Frågeställning och allmänna synpunkter.

Det har påståtts, att sprittillverkningen vid jästfabrikerna är helt onö- dig och omotiverad. Man kan utan tvivel i så måtto anse den onödig, som det är möjligt, att utan bildning av större mängder sprit än 5 à 10 liter brännvin per 100 kg jäst, tillverka pressjäst, som uppfyller alla anspråk.¹

Den kombinerade framställningen av sprit och jäst är emellertid tek- niskt (och alltså under vissa förutsättningar även ekonomiskt) avsevärt överlägsen de förfaranden, enligt vilka jäst framställes genom spritfri metod ur melass och brännvin erhålles genom ren spritdrift. Frågan om

¹ Enligt uppgift från Svenska Jästfabriks A.-B. lär f. n. detta resultat endast kunna uppnås med hjälp av patenterade metoder:

»Förfaringssätt för framställning av jäst» (upptäckare: S. Sak). Sv. Pat. Nr 53436, 8 aug. 1919. A. S. Dansk Gaerings-Industri.

»Förfaringssätt för framställning av jäst, särskilt luftjäst» (upptäckare: S. Sak). Sv. Pat. Nr 56428, 8 aug. 1919. A. S. Dansk Gaerings-Industri.

Vi ha ej undersökt, huruvida ej andra möjligheter finnas för tillverkning i Sverige av pressjäst av hög kvalitet enligt spritfri metod.

jästfabrikernas rätt att tillverka sprit kommer härigenom att till sitt läge förskjutats. Frågan är icke längre, om det är nödvändigt för jästens kvalitet att framställa större mängder sprit i jästfabrikerna, utan blir i stället:

I. Äro de fördelar av ovan skildrade art, som äro förbundna med en sprittillverkning i samband med pressjästberedningen, så stora, att de motivera bibehållande av nuvarande bestämmelser, alltså med rätt för jästfabrikerna att tillverka en på bestämt sätt begränsad mängd brännvin för förtäringssändamål,

eller

II. Äro de fördelar, som på annat håll stå att vinna

a) om jästfabrikernas rätt att tillverka brännvin borttages,

b) om gränsen sättes vid en mindre spritmängd (än den nuvarande) per försäld jäst,

så stora, att en ändring av ena eller andra slaget är motiverad,

eller

III. Kan slutligen ett nytt användningsområde för jästspritens tänkas, t. ex. för industriella ändamål eller för användning som motorsprit?

Skulle detta alternativ kunna förverkligas, så bör rätten att tillverka jästsprit på intet sätt begränsas.

Till förmån för alternativ I kan anföras, att jästfabrikerna genom rätten att tillverka brännvin för förtäringssändamål erhålla en avsevärd extra inkomst, vilken kan möjliggöra, att jästens försäljningspris kan hållas på en avsevärt lägre nivå, än vad fallet vore utan denna rättighet.

Fördelen med en minskning enligt alternativ II av den mängd brännvin, som vid jästfabrikerna får tillverkas, är den, att en motsvarande mängd brännvin kan framställas vid lantbruksbrännerierna, varav följer en motsvarande ökning av konsumtionen av bränneripotatis med därav följande fördelar för potatisodlarna, i synnerhet i trakter, där enligt uppgift svårigen annat kan odlas än potatis. — Man kan framhålla, att jästspritens åtminstone f. n. tillverkas av melass, som också härstammar från jordbruket, och att sålunda även jästsprittillverkningen medelbart kommer jordbruket till godo. Det kan invändas, att de från jästsprittillverkningen i detta avseende härrörande fördelarna endast komma ett fåtal jordbrukare till godo, men man kan på samma sätt invända, att en ökning av potatisbränningen ävenledes endast kommer ett fåtal lantbrukare till godo. Vad som utom hänsynen till potatisodlingens betryckta läge vore att anföra till förmån för en ökning av potatissprittillverkningen på jästspritens bekostnad är, att enligt all erfarenhet och från sakkunnigt håll bestyrkt uppfattning jästspriten är mindre lämplig till konsumtionsbrännvin än potatissprit.¹ Dels fordrar jästråspriten en mer komplicerad och dyrbarare rening än potatisråspriten och ger mer sekunda sprit, omständigheter, som också tagits i betraktande vid bestämning av inköpspriset för jästråspriten, dels har även den ur jästråspriten framställda finspritens ej den av vissa föreningar i potatisfinspritens betingade karakteristiska smak, som lär vara av den brännvinskonsumerande allmänheten så uppskattad. I varje fall anses jästspriten vid framställning av konsumtionsbrännvin vara mindre lämplig än potatissprit.

Till förmån för alternativ III kan i första hand framhållas, att jästspriten tillverkas av en avfallsprodukt, och att denna avfallsprodukt åt-

¹ En av anledningarna till att av lantbruksprodukterna just potatis användes för brännvinsframställning är, att densamma endast äger en begränsad hållbarhet och därför snarast möjligt måste bearbetas.

minstone f. n. finns i stort överskott inom landet. Skall sprit tillverkas, så måste det förefalla förnuftigare att tillverka den ur relativt billigt avfall än ur på annat sätt användbart, värdefullare material.

För besvarandet av den fråga, som alternativ III innebär, är det nödvändigt att göra några beräkningar angående melasskostnaden per liter enligt den spritgivande Z-metoden framställd jästsprit. En dylik beräkning har utförts i följande paragraf:

b) Några synpunkter på möjligheten att använda jästspriten som industrialkohol eller motorbränsle.

Som ovan framhållits, utnyttjas vid den spritgivande modifikationen av Z-metoden den del av melassen, som ej förbrukas för bildning av alkohol, avsevärt bättre för produktion av jäst, än vad fallet är vid den ursprungliga Z-metoden.

Under förutsättning, att den samtidigt bildade jästspriten kan försälas utan förlust, kan man sålunda anse, att framställningskostnaderna för jäst enligt den spritgivande Z-metoden äro mindre än enligt den spritfria metoden. Den mervinst, som uppstår vid den spritgivande metoden i jämförelse med den spritfria (vid lika jästproduktion), på grund av att den förra bättre utnyttjar melassen än den senare, har alltså vid detta betraktelsesätt uteslutande räknats den framställda jästen till godo. Melasskostnaderna per liter framställt brännvin bliva i detta fall lika höga som i ett melassbränneri och framgå av nedanstående tabell (siffrorna för melassbränneri).

Om det emellertid är allmänt önskvärt, att produktionen inom landet av billig alkohol för industriändamål eller för motorsprit göres så stor som möjligt, så kan det synas berättigat, att i stället låta den ovannämnda mervinsten komma den vid den spritgivande metoden framställda alkoholen till godo. Framställningskostnaderna för jästen betraktas då i detta fall såsom varande lika stora vid båda metoderna. Melasskostnaderna för den — vid den spritgivande Z-metoden — bildade alkoholen böra då ej beräknas efter den mängd melass, som i ett rent melassbränneri skulle vara behöflig för att alstra den ifrågavarande mängden alkohol, utan i stället efter den avsevärt mindre mängd melass, som den spritgivande metoden förbrukar mer än den spritfria (vid samma mängd tillverkad jäst och vid ifrågavarande alkoholproduktion). Från denna synpunkt ha följande beräkningar beträffande melasskostnaderna för den vid den spritgivande metoden bildade alkoholen utförts:

Vid den spritgivande Z-metoden är förbrukningen av melass större än vid den ursprungliga metoden, vid lika jästproduktion. Denna merförbrukning av melass vid den förutnämnda metoden motsvaras emellertid (enligt bifogade konfidentiella bilaga 3)¹ av en produktion av ej mindre än c:a 85 liter brännvin per 100 kg av merförbrukad melass, då däremot vid ett rent melassbränneri endast bildas 58 liter brännvin per 100 kg melass (med 48 % socker).

Råmaterialkostnaderna per liter alkohol bliva alltså avsevärt lägre vid den modifierade Z-metoden än i ett melassbränneri. Vid ett melasspris av b öre per kg vid fabriken blir melasskostnaden för 1 liter 50 %-ig alkohol c:a $\frac{100}{85} \times b = 1.18 \times b$ öre vid framställning enligt den modifierade

¹ Här utelämnad.

Z-metoden och $c:a \frac{100}{58} \times b = 1.72 \times b$ öre vid framställning i ett melassbränneri.

b =	4	5	6	7	8	9	10	öre per kg
Melasskostnad för 1 liter 50%ig alkohol vid:								
a) Jästfabrik	4.7	5.9	7.1	8.2	9.4	10.6	11.8	öre per lit.
b) Melassbränneri	6.9	8.6	10.3	12.1	13.8	15.5	17.2	50%igalkoh.

Priset, 4 öre per 1 kg melass, är det nuvarande världsmarknadspriset, ca 3 öre per kg + transportkostnader och lagringskostnader vid jästfabrikerna (ca 1³/₈ öre per kg). Detta pris kan tänkas tillämpas, om den nuvarande melasstullen borttages. Vi förmoda, att denna tull tillkom för att begränsa melassimporten under tider, då melassproduktionen inom landet ej motsvarade efterfrågan. Sedan någon tid tillbaka råder emellertid en högst avsevärd överproduktion av melass i Sverige, varför melasstullen nu i detta hänseende förefaller omotiverad.

Det är alltså — kanske redan vid nuvarande melasspris, men i varje fall efter endast en relativt obetydlig sänkning av detsamma eller efter en motsvarande höjning av spritpriset — möjligt, att alkohol kan framställas så billigt vid en jästfabrik, att den kan tänkas få användning som industrialkohol eller som motorsprit. En förutsättning är därvid, att den samtidigt framställda jästen kan försälas till sådant pris, som kan anses skäligt för enligt den spritfria Z-metoden framställd jäst.

Om detta vid nuvarande melass- och spritpris ej är möjligt, så kan ifrågasättas, huruvida det ej vore lämpligt att tillsvidare inrätta en särskild prisklass för jästsprit för industriändamål, vilken klass endast skulle behöva representera ett obetydligt högre spritpris än det för industrialkohol för närvarande gällande.

Ett borttagande av den nuvarande tullen å melass (5 öre per kg) skulle antagligen medföra en högst avsevärd sänkning av melasspriset. Även vid bibehållen tull kan en sänkning av melasspriset inom Sverige förmodas inträffa, om — vid fortsatt överproduktion av melass — andra sockerhaltiga råmaterial, som äro ännu billigare än melass f. n. är, vinna insteg på marknaden. Vi syfta härvid närmast på träsocker. För övrigt skulle träsockret själv kunna förmodas bliva ett framtida billigt råmaterial för jästtillverkning.¹

Professor Hägglund har föreslagit att öka sulfitspritproduktionen genom att till den för jäsnings färdigberedda sulfitluten sätta en lämplig mängd billigt träsocker (4—5 gånger så stor mängd som den i luten redan befintliga sockerkvantiteten). Skulle melasspriset komma att sjunka, så kan det tänkas bli ekonomiskt möjligt att på liknande sätt även använda melass.

Om sålunda utvecklingen på kolhydrat- eller spritmarknaden blir sådan, att huvudsakligen samma råmaterial — t. ex. träsocker eller melass — kommer att användas vid framställning av såväl sprit i sulfitfabriker som i jästfabriker, så är det sannolikt, att framställningskostnaderna för jäst-

¹ Enbart träsocker + näringssalter kan antagligen ej tänkas kunna komma till användning. I ren sockerlösning + näringssalter växer jäst nämligen ej bra. En viss tillsats av melass — på sätt, som användes vid framställning av pressjäst ur sulfitlut — kan tänkas ge ett bra resultat.

spriten kunna komma att bliva lägre än för sprit, framställd i sulfittfabrik, på grund av det ovannämnda förhållandet, att 100 kg melass eller en motsvarande mängd socker, som ej förbrukas för jästbildning, vid jäst-sprittillverkning kunna anses motsvara c:a 85 liter 50 %-ig alkohol, men vid ren sprittillverkning (utan samtidig pressjästfabrikation) däremot endast 58 liter. Under sådana förhållanden skulle alltså jästsprittillverkningen vara den tekniskt och ekonomiskt mest lämpliga.

På grund av ovanstående måste det anses mycket olyckligt, om jästfabrikerna genom lagstiftning skulle förbjudas att tillverka alkohol.

Vi anse, att jästfabrikerna böra givas full frihet att tillverka så mycket alkohol för industriändamål eller för användning till motorsprit, som de kunna komma att anse tekniskt och ekonomiskt lämpligt, när prisbildningen på marknaden för sprit och kolhydrat (melass, träsocker) kommer att tillåta en sådan tillverkning.

Sammanfattning.

1) De moderna metoder för framställning av pressjäst, som f. n. användas i Danmark, Finland och Sverige, äro:

a) den ursprungliga, »spritfria» Z-metoden, vid vilken bildas c:a 80 kg jäst per 100 kg melass (innehållande 48 % socker) och 5—10 liter 50 %-ig alkohol per 100 kg jäst (Danmark, Finland);

b) den modifierade, spritgivande Z-metoden, vilken f. n. drives på sådant sätt, att 55—60 kg jäst bildas pr 100 kg melass (48 %-ig). Samtidigt erhållas 40—50 liter 50 %-ig alkohol per 100 kg jäst (Danmark, Sverige).

2) Det är möjligt att utan särskilda svårigheter med hjälp av den spritfria metoden tillverka jäst av samma höga kvalitet med avseende på renhet, jäskraft och hållbarhet som med den spritgivande metoden.

3) Skulle sprittillverkningen i samband med framställningen av pressjäst helt förbjudas eller starkt begränsas, komme en del i jästfabrikerna f. n. befintliga behållare, maskiner och apparater (däribland naturligtvis destillationsapparaterna, vilka i nästan alla nuvarande fabriker äro nya) att bliva helt eller delvis överflödiga. Enligt uppgift från Svenska Jästfabriksaktiebolaget komme till följd härav driften att koncentreras till de större fabriker. Några mindre fabriker skulle komma att nedläggas. En viss kapitalförstöring och arbetslöshet skulle härigenom framkallas.

Vidare komme den totala förbrukningen av kraft, pressluft, kylvatten, fett och ev. ammoniumföreningar att öka. Däremot komme rengöringsarbetet av jäskaren i stället att minska, på grund av att totala antalet jäsningar bleve mindre.

4) Den spritgivande metoden erbjuder följande fördelar över den spritfria:

a) i viss mån större driftsäkerhet med hänsyn till uppträdande av infektioner under fabriktionsprocessen;

b) större driftsäkerhet med hänsyn till den roll, som variationer i den använda melassens kvalitet kan spela;

c) bättre utnyttjande av råmaterialet, melassen. Den som följd härav vid den spritgivande metoden inträdande besparingen av melass är avsevärd och av stor ekonomisk betydelse. (Även andra, men ekonomiskt mindre viktiga besparingar äro förenade med den spritgivande metoden.)

Den spritgivande metoden måste på grund av ovanstående anses tek-

niskt och alltså även ekonomiskt fördelaktigare än den spritfria. En förutsättning är, att såväl den framställda jästen som spriten kunna försälas till priser, som täcka framställningskostnaderna och dessutom medge en skälig vinst.

5) Den i samband med den spritgivande metoden för framställning av pressjäst utvunna alkoholen kan anses ha avsevärt lägre framställningskostnader än alkohol, som tillverkas genom vanlig jäsning (utan samtidig jästproduktion) av samma råmaterial.

En förutsättning är, att den i första fallet samtidigt framställda jästen kan försälas till sådant pris, som kan anses skäligt för enligt den spritfria Z-metoden tillverkad jäst.

6) För en framställning av sprit ur melass talar i allmänhet omständigheterna, att melass är en åtminstone f. n. i stort överskott förekommande avfallsprodukt, vilken snarare bör komma till användning än värdefullare material. Det kan anmärkas, att nuvarande melasspriser i Sverige på grund av tullen på melass äro i förhållande till priserna på världsmarknaden synnerligen höga.

7) Vid nuvarande pris på melass, industrialalkohol och motorsprit, är det tänkbart, att jästsprit skall kunna tillverkas med förtjänst för industriändamål eller för användning som motorsprit. I varje fall är detta möjligt efter en mindre höjning av alkoholens pris eller en mindre sänkning av melasspriset eller vid framtida användning av billigare råmaterial än melass t. ex. träsocker.

En förutsättning är, att den samtidigt framställda jästen kan försälas till sådant pris, som kan anses skäligt för enligt den spritfria Z-metoden framställd jäst.

8) Om det vid nuvarande melass- och spritpris ej är möjligt att med skälig förtjänst tillverka industrialalkohol eller motorsprit i pressjästfabrik enligt punkt 7) ovan, så kan ifrågasättas, huruvida det ej vore lämpligt att tillsvidare inrätta en särskild prisklass för jästsprit för industriändamål, vilken klass endast skulle behöva representera ett obetydligt högre spritpris än det för industrialalkohol f. n. gällande.

9) På grund av punkterna 4), 5), 6) och 7) ovan måste det anses mycket olyckligt, om jästfabrikerna genom lagstiftning skulle förbjudas att tillverka alkohol.

Vi anse, att jästfabrikerna böra givas full frihet att framställa så mycket alkohol för industriändamål eller för användning till motorsprit, som de kunna komma att anse tekniskt och ekonomiskt lämpligt, när prisbildningen på marknaden för sprit och kolhydrat (melass, träsocker) kommer att tillåta en sådan tillverkning.

En dylik tillverkning kan förmodas bli av stor nationalekonomisk betydelse, då 1 500 000—2 000 000 liter 95 %-ig eller absolut alkohol årligen torde kunna framställas av de svenska jästfabrikerna för ifrågavarande ändamål.

Stockholm den 28 juni 1933.

Karl Myrbäck.

Harry Lundin.

*Bilaga F.***Uppgifter rörande tillverkningen av och handeln med sprit i vissa främmande länder, särskilt med avseende å användning av sprit såsom motorbränsle.**

På grundval av genom utrikesdepartementets försorg år 1933 införskaffat material lämnas i det följande vissa uppgifter angående ordnandet av tillverkningen av och handeln med sprit i Frankrike, Polen, Tjeckoslovakiet, Tyskland och Österrike särskilt med avseende å åtgärder, företagna i syfte att främja användningen av inhemsk alkohol såsom motorbränsle.

Frankrike.

Handeln med alkohol är i Frankrike delvis monopoliserad, i det att försäljningen av sprit, avsedd för industriella ändamål (alcool industriel), är förbehållen staten. Härför finnes en särskild organisation, Service des Alcools, till vilken handeln med industrialalkohol är centraliserad för hela landet. All industrialalkohol är denna organisation skyldig att inköpa utan begränsning.

För anläggning av bränneri och bedrivande av alkoholtillverkning erfordras icke särskild koncession. Tillverkning får ske till obegränsad kvantitet. Särskilda bestämmelser rörande förbehåll av visst avsättningsområde för visst slag av sprit förefinnas ej.

Det viktigaste slaget av råsprit, som tillverkas i Frankrike, är betsprit. Potatissprit tillverkas enligt uppgift knappast, och jämväl sulfitspriten spelar en mycket obetydlig roll. Det inköpspris, som staten betalar för betsprit, har enligt givna bestämmelser fastställts skola stå i viss konstant relation till noteringen på socker. Betodlarna äro sålunda ålagda försälja sina betor till brännerierna till samma pris som till sockerfabrikerna. För produktionsåret 1932/1933 betalades alkohol, framställd av betor, med ungefär 280 Fr. per hektoliter. Emellertid har härvidlag den begränsningen gjorts, att endast en kvantitet av 2 300 000 hektoliter av den betsprit, som framställles ur årets betskörd, betalas i relation till sockerpriset. För återstående del av produktionen betalas endast ett pris, motsvarande försäljningspriset för till motorbränsle avsedd alkohol, för närvarande 115 Fr. per hektoliter. Jästsprit och melasssprit betalas för närvarande med ett pris av 220 Fr. per hektoliter.

Försäljningspriserna å alkohol, avsedd för olika ändamål, äger monopolet avgöra helt efter omständigheterna och marknadsläget. Bortsett från förtäringsspriten, för vilken gäller särskilda bestämmelser, äro de nuvarande priserna följande:

	Pris per hl å 100 %
alkohol, avsedd för apoteks- och parfymeriändamål.....	Fr. 500
» » » export eller för tillverkning av exportartiklar »	250
» » » tekniskt bruk »	210
» » » såsom bränsle (icke raffinerad).....	200
» » » för motorändamål »	115.

Priset på motorsprit bestämmes sålunda, att en prisskillnad av 20 Fr. per hektoliter upprätthålles mellan priset å »essence tourisme» (se nedan) och priset å tvångsblandad bensin, varvid man utgår från att den tvångsblandade bensinen i genomsnitt innehåller 30 % motorsprit. Det förhållandet, att försäljningspriset å motorsprit hålles väsentligt lägre än å andra slag av sprit, har låtit sig genomföras därigenom, att en utjämning av utgifter för och inkomster från de olika slagen av sprit företages. Dessutom upptoges i Frankrike en tilläggsskatt av 10 Fr. per hektoliter å importerad bensin, vilka medel inflyta till Service des Alcools. Motorspriten är undantagen från den beskattning, som eljest åvilar motorbränslena.

För att stödja det franska jordbruket och stimulera odlingen av sockerbetor har i Frankrike föreskrivits tvångsinblandning av inhemsk alkohol i vissa slag av motorbränslen. Denna tvångsinblandning gäller dock endast i fråga om bensin, avsedd för lastvagnar (essence de pétrole poids lourd). White spirit (tungbensin) och bensin, avsedd för övrig trafik (»essence tourisme»), hava undantagits från inblandningstvånget. I fråga om sistnämnda slag av bensin har emellertid bestämts, att i densamma må inblandas lägst 11 och högst 20 volymprocent motorsprit. Denna blandning benämnes, liksom oblandad bensin, »essence tourisme» och försäljes såsom bensin. Beträffande inblandningstvånget gäller, att försäljare av annan bensin än white spirit och »essence tourisme» är skyldig att däri inblanda 25—35 volymprocent alkohol, som skall inköpas från Service des Alcools, vilken utövar kontroll härå. Motorspriten, som till dess blandningen sker står under kontroll, denatureras vid inblandningen med 1 promille kreosotolja och 0·2 promille borsyrad etyleter.

Förbrukningen av motorsprit har utgjort under produktionsåret 1930/1931 650 000 hektoliter och under produktionsåret 1931/1932 860 000 hektoliter. Under året 1932/1933 beräknas förbrukningen komma att uppgå till 1 800 000 hektoliter. De vidtagna åtgärderna hava sålunda medfört en avsevärt ökad förbrukning av motorsprit. Det uppgives, att man hos försäljare av »essence tourisme» har kunnat förmärka, att de tämligen allmänt begagna sig av möjligheten att inblanda 11—20 % av den i jämförelse med bensinen billigare motorspriten.

Polen.

I Polen utövas handeln med alkohol av statens för ändamålet inrättade monopolorgan. Sålunda äro inköp och försäljning av sprit för inhemsk förbrukning samt framställning och försäljning av renat brännvin ävensom denaturering av sprit uteslutande förbehållna statsmonopolet. För tillverkning och rektificering av sprit fordras finansministeriets tillstånd.

Sprit för förtäringssändamål får endast levereras av lantbruksbrännerierna, vilka använda huvudsakligen potatis för sin tillverkning. Sprit för andra ändamål än för förtäring får tillverkas såväl av lantbruksbrännerier som industribrännerier. För denna tillverkning är någon kvantitetsbegränsning icke vidtagen. Beträffande jästbrännerierna fastställer dock finansministeriet de närmare grunderna för spritproduktionen. För övriga brännerier gäller den allmänna regeln, att de endast må vara i drift, därest den vid bränningen erhållna dranken helt kan utnyttjas.

Finansministeriet fastställer vid början av varje år den kvantitet sprit — inköpskontingent — som med hänsyn till det inhemska behovet under nästkommande kampanj skall inköpas för förtäringssändamål samt verkställer fördelning av denna kvantitet på de olika lantbruksbrännerierna.

Denna inköpskontingent betalas efter ett grundpris, vilket dock modifieras genom tillägg eller avdrag allt efter tillverkningens storlek. Ifrågavarande tillägg respektive avdrag utgöra vid en produktion av

upp till 300 hl à 100 %	30 % tillägg
301— 400 » »	25 » »
401— 500 » »	20 » »
501— 600 » »	10 » »
601— 800 » »	grundpriset
801—1 000 » »	8 % avdrag
1 001—1 300 » »	13 » »
över 1 300 » »	15 » »

Grundpriset å lantbruksbrännvin, som fastställes under löpande kampanj särskilt för varje guvernement, beräknas så, att det täcker de genomsnittliga produktionskostnaderna i ett välskött lantbruksbränneri, vars tillverkning under kampanjen motsvarar 700 hektoliter å 100 %. Grundpriset varierade kampanjen 1932/1933 för de olika provinserna mellan 65 zloty och 80 zloty per hektoliter å 100 %.

Monopolets inköpspris för sprit, tillverkad vid jästbrännerierna, utgjorde under tillverkningsåret 1932/1933 38³⁹ zloty och för sprit, framställd vid andra industribrännerier, 60³² zloty per hektoliter å 100 % (100 zloty d. ³¹/₁₂ 1932 = 63 kr).

Försäljningspriserna å sprit för olika ändamål fastställas av finansministeriet. I priserna ingår en särskild avgift till monopolet. Det må nämnas, att priset å denaturerad sprit för närvarande utgör 60 zloty och å sprit för motorändamål 33 zloty per hektoliter å 100 %.

Enligt monopolförordningen äger regeringen rätt att vidtaga åtgärder avseende tvångsinblandning av sprit i brännoljor för motorändamål. Dylika åtgärder hava dock hittills icke genomförts.

Tjeckoslovakiet.

Handeln med alkohol är i Tjeckoslovakiet så till vida monopoliserad, som denna handel utövas av ett särskilt försäljningsbolag — Spiritus-Verwertungsgesellschaft m. b. H. — vilket äges av spritfabrikanterna och står under statlig kontroll. Ett statsmonopol i egentlig mening förefinnes sålunda icke. Varje tillverkare är skyldig att leverera den tillverkade spriten till nämnda bolag.

För anläggning av spritbränneri erfordras tillstånd av finansministeriet. Sprit får framställas endast till den myckenhet, som medges enligt varje enskilt bränneri av finansministeriet tilldelad brännrätt. Brännrättskvantiteten må överskridas med högst 15 %. Överskjutande kvantitet frändrages dock brännrätten vid nästkommande kampanj.

Inköpspriset å råsprit bestämmes med ledning av det ovannämnda bolagets bokföring på det sätt, att totala försäljningssumman för året, efter avdrag av bolagets samtliga förvaltningskostnader, uppdelas på tillverkarna efter kvantiteten av dem levererad sprit. Fördelningen sker enligt en mellan organisationerna för lantbruksbrännerierna och industribrännerierna träffad överenskommelse, enligt vilken till lantbruksbrännerierna betalas ett högre pris än det, de industriella brännerierna erhålla. Lantbruksbrännerierna, som uteslutande framställa potatis- och beträsprit, erhålla för närvarande för dessa spritslag 350 Tj. Kr. per hektoliter. Industribrännerierna framställa jäst-, bet- och melassråsprit. Det pris, som till dem betalas, utgör 262 Tj. Kr. per hektoliter.

Sulfitsprit tillverkas icke i landet.

Försäljningsprisen för olika slag av sprit bestämmas av finansministeriet. För närvarande uppgå desamma till följande belopp:

	Pris per hl å 100 %
sprit, avsedd till förtäringssändamål samt till användning å apotek; i priset ingår konsumtionsskatt med 2 500 Tj. Kr. och allmän omsättningsskatt med 180 Tj. Kr.	Tj. Kr. 3 750
sprit, avsedd för tekniskt bruk; denna sprit är skattefri	» » 420
motorsprit; i priset inbegripes allmän omsättningsskatt, 125 Tj. Kr., och kontrollavgift, 40 Tj. Kr.	» » 450
sprit, avsedd för ättikstillverkning; i priset ingår skatt med 200 Tj. Kr., för vilket belopp dock restitution kan erhållas	» » 1 000.

Priset för motorspriten är förlustbringande. Förlusten utjämnas av priset å förtäringssprit. Motorspriten åvilar ej annan beskattning än ovan angivits, sålunda tillhopa 165 Tj. Kr. per hektoliter i omsättningsskatt och kontrollavgift.

Till främjande av användningen av inhemsk sprit till motorändamål har från och med den 1 september 1932 tvångsinblandning av sprit i mineralolja föreskrivits. Enligt givna stadganden få sålunda samtliga slag av mineraloljor, vilkas specifika vikt vid + 15° C icke uppgår till 0.790 först efter blandning med sprit utlämnas i fria marknaden. Blandningen skall innehålla 20 % alkohol. Importör av dylik mineralolja är ålagd att till ovan omfördälda pris inköpa motorsprit till kvantitet, som enligt förut angivna blandningsförhållande motsvarar den mineraloljemängd, vilken skall införas. Mineraloljan utlämnas icke av tullmyndigheterna, förr än blandning företagits. Den sprit, som kommer till användning för inblandning, är vid utlämnandet denaturerad på det sätt, att i 100 delar sprit — bestående av 98 % etylalkohol och 2 % metylalkohol — inblandats 3 delar bensin.

Inblandningstvänget har givetvis haft gynnsamma verkningar för brännerierna. Under tillverkningsåret 1932/1933, det första år, varunder lagen om inblandning arbetar, har tillverkningen av motorsprit beräknats komma att uppgå till omkring 600 000 hektoliter. Tidigare har avsättningen av sprit för motorändamål utgjort omkring 150 000 hektoliter, vadan en fyrfaldig stegring av avsättningen ernåtts.

Tyskland.

För handeln med alkohol finnes i Tyskland ett enligt lag reglerat monopol (Reichsmonopol für den Handel mit Branntwein). Försäljningen sker dels genom företag, direkt lydande under monopolförvaltningen, dels även för monoipolets räkning genom kontraktbundna firmor.

Särskild koncession erfordras icke för anläggning av bränneri eller för bedrivande av sprittillverkning, men i monopollagen stadgas skyldighet för tillverkare av sprit att avlämna den producerade spriten till monoipolet. Brännerierna äga framställa obegränsade kvantiteter sprit av vad slag det vara må. Rätt till framställning av sprit ur vissa ämnen, såsom cellulosa, sulfitul och kalciumkarbid, är emellertid förbehållen monoipolet, som dock äger rätt bevilja tillverkningslicens i fråga om sprit ur angivna slag av ämnen.

För varje bränneri gäller en viss till kvantiteten begränsad brännrätt. Det pris, som brännerierna erhålla för till monopolförvaltningen levererad råsprit, beräknas efter ett grundpris, som fastställs av sagda förvaltning med biträde av ett sakkunnigt råd. Grundpriset beräknas så, att detsamma täcker genomsnittskostnaderna för framställning av potatissprit i väl skötta, medelstora potatisbrännerier. Endast den mängd sprit, som faller inom bränneriets brännrätt betalas av monopolförvaltningen enligt grundpris. Har tillverkning skett utöver brännrätten, betalas för den överskjutande kvantiteten ett lägre pris, för närvarande motsvarande 20 % av grundpriset. De inköpspriser, som för närvarande av monopolet betalas, utgöra per hektoliter brännvin à 100 %:

potatis- och betsprit.....	54.—	RM för 60 % av brännrättskvantiteten;
» » »	39·75	» » 40 % » »
melasssprit	51.—	» » 60 % » »
»	39·75	» » 40 % » »
jästsprit	49.—	» » 60 % » »
»	39·75	» » 40 % » »

För sulfitsprit betalas på grund av särskilt träffade överenskommelser:

absolut alkohol	35·45	RM per hl
annan » (94 %).....	32·97	» » » à 100 %.

För en bestämd, utöver överenskommen mängd levererad kvantitet sulfitsprit beräknas:

absolut alkohol	24	RM per hl
annan » (94 %).....	21	» » » à 100 %.

icke något slag av sprit är förbehållet visst användningsområde.

Försäljningsprisen för sprit till olika ändamål fastställas av monopolförvaltningen i samråd med sakkunnigerådet. För närvarande utgöra de fastställda försäljningspriserna vid partiförsäljning:

	Pris per liter à 100 %
sprit, avsedd till förtäring	RM 4.—
» , » » apoteksvaror och kosmetiska ändamål	» 2·40
» , » » tekniska ändamål	» 0·40
motorsprit	» 0·50.

De prisförluster, som uppkomma vid försäljning av sprit för tekniska ändamål och motorsprit, täckas ur försäljningspriset för förtäringssprit.

Motorspriten är icke såsom mineraloljorna underkastad skatt. Motorspriten är denaturerad med 0·1 liter krotionaldehyd per 100 liter sprit.

För att säkerställa avsättningen av inom landet framställd sprit hava i Tyskland efter kriget vid olika tillfällen statliga åtgärder vidtagits. Nu gällande bestämmelser i detta syfte hava fastställts genom en förordning av den 4 juli 1930 angående rekvisition av sprit för motorbränsleändamål. Enligt denna förordning föreskrives, att den, som från utlandet inför eller inom landet framställer motorbränsle, är skyldig att av monopolförvaltningen rekvirera sprit till en myckenhet motsvarande 4 % av vikten av infört eller inom landet framställt motorbränsle, då motorspritpriset uppgår till 70 RM per hektoliter. Den obligatoriska spritkvantiteten ökas eller minskas för varje 10 RM, varmed motorspritpriset understiger respektive överstiger 70 RM, med 1 % av bränslemängden. Enär motorspritpriset för närvarande utgör 50 RM per hektoliter, skulle den obligatoriska spritkvantiteten

utgöra 6 procent av infört eller tillverkat motorbränsle. Emellertid är rekvisitionsskyldigheten jämväl beroende av växlingarna i inköspriset för brännvin på så sätt, att densamma ökas med 4 % av bränslemängden, därest det genomsnittliga brännvinsgrundpriset icke uppgår till mer än 48·30 RM per hektoliter. Enär för närvarande så är förhållandet, gäller för importör eller tillverkare skyldighet att rekquirera sprit till en myckenhet av 10 % av bränslemängden. Sistnämnda bestämmelse om 4 % tillägg gäller icke ifråga om vissa tyngre petroleumprodukter, men äger finansministeriet befogenhet att upphäva detta undantag, därest det visar sig, att dylika produkter i ökad omfattning komma till användning såsom motorbränsle.

För den i enlighet med förestående bestämmelse rekvirerade spritkvantitet, å vilken rekvisitionsbevis utfärdas, skall betalning erläggas till monopolförvaltningen enligt gällande motorspritpris och under särskilt föreskrivna betalningsvillkor. Spritkvantiteten i fråga behöver icke med nödvändighet uttagas från monopolen. Å rekvisitionsbevis icke uttagna kvantiteter inlösas av monopolförvaltningen efter ett lägre pris, för närvarande utgörande 7·50 RM per hektoliter. Det uppgives, att motorbränsleimportörerna endast undantagsvis begagna sig av sistnämnda inlösningsmöjlighet.

Den motorsprit, som uttages från monopolen, får användas uteslutande för inblandning i motorbränsle. Inblandningen sker under statens kontroll. Framställda blandningar skola i regel innehålla sprit till en myckenhet av lägst 20 och högst 30 viktsdelar per 100 delar blandning. Monopolförvaltningen kan dock, då särskilda skäl därtill äro, medgiva annat blandningsförhållande. Av denna sin rättighet har monopolförvaltningen vid flera tillfällen under senare tid gjort bruk, i det att blandning av motorbränsle med en alkoholmängd av ned till 10 viktprocent medgivits.

Förbrukningen av motorsprit utgjorde under nedannämnda tider:

1929/1930	234 784 hl,
1930/1931	508 136 »
1931/1932	1 165 511 » .

Såsom härav framgår, har avsättningen av motorsprit avsevärt ökats. Tekniska svårigheter vid användningen av sprit för motorändamål hava, enligt vad som uppgives, icke gjort sig gällande.

Österrike.

Sedan den 1 januari 1927 är tillverkningen av och handeln med sprit ställda under statlig kontroll. Kontrollen utövas av en särskild myndighet — Spiritusstelle — som sorterar under finansministeriet.

Den statliga kontrollen omfattar

- 1) den fabriksmässiga tillverkningen av sprit, övertagandet av spriten samt överinseendet å rektificering och denaturering;
- 2) bränneriernas och pressjästfabrikernas råmaterialanskaffning;
- 3) fastställandet av gottgörelse till brännerier, reningsverk och denatureringsställen;
- 4) försäljningen av sprit ävensom fastställandet av försäljningsprisen; samt
- 5) in- och utförseln av sprit.

Den fabriksmässiga brännvinstillverkningen bedrivs i dels lantbruksbrännerier, dels industribrännerier. Bränneri räknas som lantbruksbränneri endast om detsamma av »Spiritusstelle» godkännes såsom sådant, därvid hänsyn tages till att bestämd gemenskap med till bränneriet hörande lantbruk

skall föreligga. Bränneri, som icke kan tillerkännas karaktär av lantbruksbränneri, utgör industribränneri.

För anläggning av lantbruksbränneri fordras tillstånd av finansministeriet. Medgivande av dylikt tillstånd får ske endast om därigenom en ökning av jordbrukets produktion är att förvänta. Nya industribrännerier få ej anläggas. Ej heller må i de förefintliga brännerierna av denna kategori utvidgningar eller sådana förändringar företagas, som kunna medföra ökad produktion. Undantag från dessa bestämmelser kunna medgivas, därest produktions- eller marknadsförhållandena härtill giva anledning.

För varje tillverkningsår fastställs av finansministeriet den maximala kvantitet sprit, som under året må tillverkas, samt bestämmas, huru denna kvantitet skall fördelas på industriella och lantbruksbrännerier. Uppdelningen av de två spritkontingenterna å de enskilda brännerierna sker i samma ordning.

Intet slag av sprit är förbehållet särskilt användningsområde. Ej heller har begränsning av tillverkningen vidtagits ifråga om något visst slag av sprit.

Industribränneriernas råvaruförsörjning ankommer på »Spiritusstelle». Utgångsmaterialet för deras produktion utgöres huvudsakligen av melass. Lantbruksbrännerierna skola uteslutande eller i varje fall till huvudsaklig del för sin spritframställning använda råvaror från det med vederbörande bränneri förenade lantbruket. I den mån lantbruksbrännerierna för sin verksamhet, speciellt vid inträffad missväxt, fordra användning av främmande råmaterial, överlåtes i regel anskaffandet av detta åt det enskilda bränneriföretaget. Bearbetning av melass i lantbruksbrännerier, även endast som tillsats, är förbjuden.

Ersättning, pris etc. till brännerier, reningsverk och denatureringsställen bestämmas periodiskt av »Spiritusstelle» enligt fastställda grunder och under hänsynstagande till det finansiella läget. Ersättningsbeloppen skola godkännas av finansministeriet.

Industribrännerierna erhålla för den av dem tilldelade råvaror framställda spriten bearbetningslön (Bearbeitungslohn). Denna har för driftåret 1932/1933 fastställts till Sk. 47.50 per hektoliter å 100 %.

Brännerier, som framställa sprit av egna eller utav av dem själva inköpta råvaror, erhålla för spriten ett visst inköpspris (Übernahmepreis). Detta pris fastställs på det sätt, att de genomsnittliga, normala framställningskostnaderna vid välskött drift täckas. För jästråsprit betalas för närvarande Sk. 85.— per hektoliter å 100 %. För i lantbruksbrännerierna tillverkad sprit hava under kampanjen 1932/1933 följande inköpspriser betalats:

	Pris per hl å 100 %
sprit, framställd av potatis av egen skörd	Sk. 128.75
» » » majs eller annan spannmål av egen skörd »	105.75
» » » inköpt, inhemsk potatis	123.—
» » » » majs	95.—
» » » inhemsk råvara, inköpt efter den 31 maj 1933 »	90.—
» » » betor	70.—
» » » utländska råvaror	60.—

Rätten till försäljning av alkohol är förbehållen »Spiritusstelle», som antingen kan själv utöva denna rätt eller ock överlåta den till annan.

De allmänna försäljningspriserna för den sprit, som försäljes av »Spiritus-stelle», fastställas av denna efter godkännande av finansministeriet. För närvarande gälla följande försäljningspriser:

	Pris per hl å 100 %
sprit, avsedd för framställning av rom, likörer, farmaceutiska artiklar, toalettvatten o. dyl.	Sk. 510.—
sprit, avsedd för industriella ändamål	» 116.—
» » » ättikframställning:	
a) allmänt försäljningspris	» 216.—
b) nedsatt »	» 116.—
sprit, avsedd för vetenskapliga ändamål	» 96.—
brännsprit	» 96.—

Till dessa priser komma vissa gällande skatter, t. ex. allmän varuomsättningskatt.

Vad motorsprit beträffar gäller, att försäljningspriset icke får överstiga det för vederbörande ort gällande grosshandelspriset för bensen, bensinskatt däri inbegripen. Motorspritpriset lär följaktligen understiga framställningskostnaderna.

De vid försäljningen av motorsprit ävensom av sprit för industriella eller vetenskapliga ändamål, sprit för ättikberedning samt brännsprit uppkommande förlusterna täckas ur försäljningspriset för sprit avsedd för förtäring ändamål, framställning av toalettvatten m. m.

Motorspriten är befriad från brännoljeskatt.

För att främja avsättningen av inom landet framställd sprit har med de till en kartell sammanslutna bensingrossisterna träffats överenskommelse rörande försäljning av en viss mängd sprit (under år 1932 10 000 hektoliter). Bensingrossisterna hava förpliktat sig att använda denna sprit för inblandning i motorbränsle samt att försälja blandningen genom sin försäljningsorganisation. Spritinblandningstvang i egentlig mening föreligger sålunda ej. I gällande bestämmelser rörande beskattning av bensen och andra motorbränslen har emellertid stadgats, att finansministeriet må föreskriva, att motorbränslen skola blandas upp till 25 % av vikten med sprit av österrikisk tillverkning av minst 99.5 % alkoholhalt. Denna bestämmelse har dock ännu ej tillämpats.

Den för motorändamål försålda spriten levereras från spritfabrikerna i odenaturerat tillstånd till blandningsanläggningarna, varefter under kontroll denaturering sker genom tillsättning av 3 liter bensen till varje 100 liter motorsprit.

För närvarande är endast framställning av följande spritblandade motorbränslen tillåten, nämligen 1) 20 % sprit och 80 % bensen; 2) 15 % sprit, 45 % bensen och 40 % bensol; samt 3) 60 % sprit och 40 % bensol.

Under år 1932 utgjorde kvantiteten försåld motorsprit 11 527 hektoliter.

Bilaga G.

Sedan undertecknad av 1933 års motorbränslesakkunniga i deras egenskap av undersökningsmyndighet i enlighet med Kungl. Maj:ts bemyndigande förordnats såsom undersökningsmyndighetens ombud och såsom sådant företagit undersökning jämlikt lagen den 18 juni 1925 om undersökning angående monopolistiska företag och sammanslutningar av här nedan angivna företag, får jag härmed vördsamt avgiva följande yttrande rörande den av mig sålunda företagna undersökningen.

Undersökningen har omfattat följande företag:

Krooks Petroleum & Olje A.-B. med Rederi A.-B. Höggarn, båda i Stockholm,

Sydsvenska Petroleum A.-B. i Malmö,

Skånska Petroleum A.-B. i Hälsingborg,

Vestkustens Petroleum A.-B. i Göteborg,

Ostkustens Petroleum A.-B. i Kalmar,

Svenska Bensin & Petroleum A.-B. BP i Stockholm,

A.-B. Bensin & Oljekompaniet i Hälsingborg,

The Texas Company A.-B. i Stockholm,

Svensk-Engelska Mineralolje A.-B. med Rederi A.-B. Semo, båda i Stockholm,

A.-B. Naftasyndikat i Stockholm och

Firma A. Johnson & Co. med A.-B. Nynäs-Petroleum.

Rörande företagens ekonomiska ställning och resultat ävensom rörande styrelsens sammansättning hänvisas till sammanställningar i härvid fogade bilaga (Bil. A)¹.

I styrelserna ingå såsom regel utländska personer såsom direkta representanter för de utländska moderföretagen. I vissa företag äro dessa representanter danska undersåtar, bosatta i Köpenhamn.

Vid undersökningen hava företagen avfordrats uppgifter, vilka avsett verksamhetsåren 1929, 1931 och 1932 med undantag för A.-B. Naftasyndikat, som lämnat uppgifter för verksamhetsåren 1930—1932, samt A.-B. Bensin & Oljekompaniet, som lämnat uppgifter allenast för åren 1929 och 1931, var-efter bolaget uppgått i Svenska Bensin & Petroleum A.-B. BP. Att just nu ifrågavarande år gjorts till föremål för undersökningen är beroende därpå, att verksamhetsåret 1929, enligt vad som var bekant, hade varit ett gynnsamt år för företagen, medan år 1931 på grund av mellan företagen fört priskrig varit mindre gynnsamt, och år 1932 varit det år, under vilket samarbetet mellan företagen börjat verka.

Med stöd av vad som inhämtats vid sammanträden med undersökningsmyndigheten, till vilka för upplysningars avgivande kallats representanter för de olika oljebolagen, samt av handlingar, som ifrågavarande representanter i övrigt ställt till undersökningsmyndighetens förfogande, må följande sammanfattning göras av vad som sålunda framkommit rörande konkurrensförhållandena på den inhemska oljemarknaden.

Under hösten år 1930 upptogos försök till åvägabringandet av visst samarbete mellan de ledande oljebolagen på den svenska marknaden med undantag för A.-B. Naftasyndikat samt firma A. Johnson & Co.

¹ Här utelämnad.

Efter åtskilliga underhandlingar enades bolagen ifråga i april 1931 om vissa »levnadsregler», vilka i huvudsak skulle ligga till grund för samarbetet. Ifrågavarande regler omfattade dels ett huvudavtal, dels specialbestämmelser, innefattade i två akter, en s. k. försäljningsakt och en s. k. gemensamhetsakt.

Enligt *huvudavtalet* överenskommo parterna bland annat *dels* att noga iakttaga de priser och övriga försäljningsbestämmelser, som tid efter annan bleve av parterna fastställda för försäljning av bensin, fotogén och brännolja (petroleumprodukter) inom Sverige,

dels att inbördes skapa en rättvis fördelning av avsättningen av dessa varuslag och

dels att samarbeta i avsikt ej mindre att söka nedbringa försäljnings-, distributions- och organisationskostnaderna, än även att åt sig själva söka förvärva och bevara kunderna på den svenska marknaden.

Försäljningsakten omfattade närmare bestämmelser angående försäljnings- och leveransvillkor samt övriga försäljningsförhållanden. I *gemensamhetsakten* voro intagna närmare överenskommelser om fördelning, bevarande och utökande av avsättningen samt rationalisering.

De förenämnda avtalshandlingarna hava enligt uppgift icke underskrivits av de svenska bolagens representanter. Emellertid lära bestämmelserna hava i stort sett upprätthållits, även om här och var ändringar i bestämmelserna ägt rum genom särskilda beslut samt i vissa avseenden menings- skiljaktigheter gjort sig gällande.

Den 3 maj 1932 undertecknades av representanter för Standardgruppen, Shellgruppen, Texasgruppen samt BP-gruppen en överenskommelse, enligt vilken i fortsättningen fullt samarbete skulle råda mellan bolagen i ändamål att åstadkomma bättre och sundare förhållanden på den svenska oljemarknaden. Genom denna överenskommelse fastställdes även vissa gemensamma rabattvillkor, varjämte visst samarbete skulle äga rum ifråga om anläggning av nya service-stationer.

Sedermera hava vid åtskilliga sammanträden mellan representanter för de nämnda fyra bolagsgrupperna överenskommelser träffats i syfte att reglera försäljningsförhållandena.

Medan sålunda ett visst samarbete hade inletts mellan förenämnda företag, pågick en stark konkurrens mellan dem samt A.-B. Naftasyndikat, vilken konkurrens enligt uppgift medförde för samtliga bolagen förlustbringande priser. För att söka råda bot på detta förhållande upptogos under hösten 1932 vissa underhandlingar med sistberörda bolag. Dessa förhandlingar lära hava medfört ett visst samarbete jämväl med A.-B. Naftasyndikat. Detta bolag har sålunda delgivits de överenskommelser, som de övriga ledande bolagen sinsemellan träffat, och har, utan att likväl formliga avtal därom förelegat, i viss mån tillämpat de av de övriga bolagen överenskomna försäljningsvillkoren. Det anordnade samarbetet har medfört, att vissa förhöjningar av bensinpriserna kunnat vidtagas. Detaljhandelspriserna hava även kunnat i viss mån stabiliseras, ehuru väl A.-B. Naftasyndikat fortfarande i åtminstone vissa fall lärer bevilja något högre rabatter än de mellan de fyra övriga företagsgrupperna överenskomna.

Mellan A. Johnson & Co. i Nynäshamn å ena sidan samt Krooks Petroleum & Olje A.-B. och Svensk-Engelska Mineralolja-A.-B. å andra sidan har den 16 januari 1931 träffats avtal rörande försäljningen av asfalt, bensin, fotogén och brännolja. Ifrågavarande avtal gäller t. o. m. den 31 december 1933, men förlänges utan vidare på ett år i sänder, såvida icke någon av parterna uppsäger detsamma.

Rörande syftet med undersökningen och i fråga om de formulär, som för uppgifternas inhämtande tillställts de undersökta företagen, hänvisas till härvid fogade P. M. av den 10 mars 1933 jämte bilagor (Bil. B) ¹.

Av förenämnda företag intager firman A. Johnson & Co. jämte det av denna firma ägda försäljningsbolaget, A.-B. Nynäs-Petroleum, en särställning så tillvida, att firman icke äges av något utländskt moderföretag. Dessutom framställer sagda firma sina produkter med användande av importerad råvara, medan de övriga företagen utgöra praktiskt taget rena försäljningsbolag.

De övriga företagen äro var för sig eller i grupper dotterföretag till utländska företag. Sålunda äges direkt eller indirekt Krooks Petroleum & Olje A.-B., Sydsvenska Petroleum A.-B., Skånska Petroleum A.-B., Vestkustens Petroleum A.-B., och Ostkustens Petroleum A.-B. av Standard Oil Company of New Jersey i U. S. A., Svenska Bensin & Petroleum A.-B. BP och A.-B. Bensin & Oljekompaniet av Anglo-Persian Oil Company Ltd i London, The Texas Company A.-B. av The Texas Company i New York, Svensk-Engelska Mineralolja A.-B. av Shellgruppen och A.-B. Naftasyndikat av Sojusneft i Moskva.

Moderföretagen hava organiserat de svenska försäljningsbolagen, leverera till dem alla varor samt finansiera dem i mån av behov. Det är icke oväsentliga belopp, som i form av aktiekapital, krediter eller penningförsträckningar lämnats till dotterbolagen. Emellertid är att märka rörande sagda bolags aktiekapital, att en del av desamma tillkommit genom tidigare gratisemissioner. Å aktiekapital och å skuld till moderföretagen synas i de flesta fall t. o. m. år 1929 dotterbolagen hava kunnat lämna utdelning och ränta, medan efter sagda tid dotterbolagen så småningom blivit ur stånd att lämna utdelning och ränta, ja rent av att fullgöra löpande likvider i någon större omfattning. Moderbolagens tillgodohavanden hava växt, dotterbolagens driftsresultat hava varit synnerligen dåliga, och som en följd härav hava saneringar i en eller annan form måst företagas. I allmänhet har detta skett genom efterskänkande av skuldbelopp eller genom lämnande av rabatter eller genom utökning av aktiekapital understundom i någon kombination av dessa olika alternativ.

Vid den företagna räkenskapsgranskningen har förhållandet mellan moder- och dotterföretagen, sådant som detta kommit till uttryck i räkenskaperna, noggrant följts, och innebörden av debiteringar och krediteringar av moderbolagens konton vederbörligen prövats för att utröna, huruvida efterdebiteringar för varor, räntor, administrationskostnader hos moderbolagen eller dylikt företagits för att till moderbolagen överföra delar av dotterbolagens vinstresultat. Såvitt jag kunnat utröna, hava några speciella bokföringsåtgärder i sådant syfte icke företagits.

I fråga om de debiteringar, som moderbolagen företagit för varuleveranser till dotterföretagen, har jag med ledning av de noteringar, som företetts för mig rörande priset i golfen funnit, att de debiterade priserna understigit lägsta notering.

Detta innebär enligt min mening emellertid icke, att debiteringarna icke varit för höga. Det torde vara allbekant, att de priser, till vilka varor kunna förvärvas, ofta väsentligt avvika från officiella noteringar. I synnerhet är detta fallet vid stark konkurrens. Vad de ovannämnda golfnoteringarna beträffar, har jag fått den uppfattningen, att dessa priser icke äro de, till vilka moderbolagen med hänsyn till sina självkostnader borde kunna

¹ Här utesluten.

sälja till dotterbolagen, utan att försäljningarna borde kunna ske till lägre priser.

Dotterbolagens verksamhet utgör för övrigt allenast en gren av moderbolagens verksamhet. Någon närmare granskning av moderbolagens redovisade vinstresultat under de gångna åren har jag icke varit i tillfälle företaga, men jag har dock kunnat konstatera, att i vissa fall moderbolag redovisat avsevärd vinst, medan dess dotterbolag här i landet redovisat förlust. Den ekonomiska intressegemenskapen mellan moder- och dotterföretagen hade väl, åtminstone sett ur skattesynpunkt, bort leda till, att den vinst, som blivit en följd av deras gemensamma verksamhet, kommit jämväl dotterföretagen till del. Därest allenast moderbolaget får redovisa vinst, bortfaller eller minskas beskattningen i det land, där dotterföretaget är verksamt.

De olika bolagen hava påbörjat sin verksamhet här i landet vid mycket skilda tidpunkter. En del av företagen äro äldre och synas hava tillkommit delvis genom sammanslagningar, andra åter äro helt nya företag, som tillkommit under de senaste fem åren. De äldre företagen synas hava strävat att utestänga de nyare och dessa senare att till varje pris skaffa sig en marknad i landet. Härigenom har uppstått en mycket skarp konkurrens med stora prisnedsättningar och extra-rabatter. Dessutom hava företagen genom utvidgning av sina organisationer och upprättande av nya anläggningar för distributionen sökt öka sin avsättning. Detta har haft till följd, att en överorganisation av företagen kommit till stånd, samt att såsom en följd av priskriget bolagen från och med år 1930 måst uppvisa mycket nedslående driftsresultat.

Det är givet, att det kapital, som under sådana omständigheter investerats i denna näring här i landet, blivit onaturligt högt, ävensom att ernådda vinstresultat på intet sätt kunna anses lämna en riktig bild av sagda näringsmöjligheter i vårt land. Helt säkert skulle ett företag med högt räknat 60 % av nu befintliga företags organisation och anläggningar vara tillräckligt för den svenska marknadens förseende med bensin och brännolja.

Räkenskapssystemen torde numera få betecknas såsom i allmänhet förstklassiga. De äro hämtade från de utländska moderbolagen och som en följd härav i stor utsträckning förda med utländsk terminologi. I första hand synas de vara ordnade för statistiskt ändamål. Det oaktat har det berett bolagen stora svårigheter att ifylla de formulär, som av mig uppgjorts för att få en samlad överblick över dels det i företagen nedlagda kapitalet, dels det resultat, som en renodlad vinst- och förlustberäkning giver vid handen. Det är i synnerhet det vidlyftiga räkenskapsmaterialet, såsom en följd av företagens vittomfattande organisation och verksamhet, som varit anledningen till dessa svårigheter. Därtill hava även bidragit andra omständigheter såsom exempelvis under åren skedda omläggningar av räkenskapssystemen, utveckling och omläggning av filialer och stationer, avtal om ökat samarbete och ekonomisk samhörighet, konkurrens såväl före som efter träffandet om avtal om samarbete, svårigheten att fördela kostnaderna för anläggningar och drift mellan de olika leden i företagets verksamhet, de olika formerna för företagna saneringar samt bokförandet av moderbolagens ekonomiska tillskott vid desamma.

Sedan bolagen avlämnat sina uppgifter, har jag vid besök hos dem företagit kontroll av desamma med ledning av räkenskaperna. Med hänsyn till den ringa tid, som i förhållande till det stora räkenskapsmaterialet stått mig till buds för kontrollen, har jag måst inskränka mig till att företaga stickprov, därvid jag givetvis måst koncentrera mig på de områden av

räkenskaperna, som varit av största betydelse för undersökningen. Några större felaktigheter hava vid min granskning icke kunnat konstateras, men har som följd av samtal med bolagens representanter en hel del justeringar företagits.

Då det gällt att med ledning av de lämnade uppgifterna bedöma storleken av det i företagen investerade kapitalet, har jag i av mig gjorda sammanställningar infört bokföringsvärdet för anläggningar och driftsinventarier av olika slag. Emellertid torde bokföringsvärdena icke giva ett rätt uttryck för dessa anläggningars nuvarande värde. De flesta företagen synas visserligen hava företagit avskrivningar med procentsatser, som kunna betecknas såsom fullt skäliga med hänsyn till värdeminskning genom slitning, men det finnes även andra omständigheter, till vilka hänsyn bort tagas vid avskrivningarna. Såsom exempel på sådana omständigheter må anföras följande.

Genom samarbete mellan olika företag har gemensam import ordnats, varigenom vissa oceananläggningar kunna hava förlorat sin tidigare betydelse. Av samma skäl torde kunna anses, att även vissa depåanläggningars värde nedgått. Genom den ökade användningen av motorbränslen och oljor hava transportmedlen avsevärt utvecklats. Tankvagnar och tankbilar av nyare konstruktioner hava ersatt äldre, vilka därigenom blivit mer eller mindre värdelösa. Ändrade transportsätt hava minskat användningen av emballage och nedbragt dettas värde. På grund av omläggning av vägnät, tillkomsten av andra, bättre belägna konkurrerande service-stationer, skapandet av nya centralpunkter i samhällen m. m. hava service-stationer av olika slag förlorat väsentligt i betydelse och säkerligen i en hel del fall blivit värdelösa. För att förebygga konkurrens samt möjliggöra ev. nyanläggningar hava fastigheter och tomter inköpts, vilka sedermera icke kunnat användas på planerat sätt.

I de uppgjorda formulären hava förutom bokföringsvärde dessutom upptagits dels brandförsäkringsvärde, dels taxeringsvärde. Brandförsäkringsvärdena kunna i allmänhet icke tillmätas större betydelse, enär företagen i stor utsträckning stått självrisk eller endast försäkrat en del av anläggningarna. Försäkringsfrågan har understundom lösts på så sätt, att moderbolaget ordnat försäkringarna genom sampoliser i utlandet i främmande eller egna försäkringsföretag, t. ex. i U. S. A., England eller Lichtenstein. Taxeringsvärdena torde likaledes vara av mindre betydelse för bedömande av anläggningarnas verkliga värde, enär oklarhet synes råda rörande vad som hänförs till fast egendom. Såsom exempel härpå må framhållas, att bensinpumpar i vissa län taxerats såsom fast egendom.

Där indirekt avskrivning genom avsättning till förnyelsefond tillämpats, hava bokföringsvärdena uträknats netto, alltså med avdrag för mot dem svarande andel av förnyelsefonden.

På enahanda sätt har för övriga driftsinventarier bokföringsvärdet lagts till grund för sammanställningen. Även för anläggningar m. m. för varornas distribution i minut har bokförda värdet använts.

För varulager och varufordringar har upptagits bokföringsvärdet vid räkenskapsårets slut. Någon reduktion för beräknad risk å varufordringar har icke skett.

Förutom de sammanställningar, som företagits för att påvisa det investerade kapitalet, hava för de olika företagen gjorts sammanställningar rörande driftsresultaten.

I dessa har först uträknats bruttovinst å varor efter avdrag av emballagekostnader, varefter avdragits kostnader för varornas inköp och lagring,

intill dess desamma distribueras ut till anläggningar för utminuteri, ävensom försäljningskostnader i samband därmed. På detta sätt har man fått fram nettovinst å försäljning »i parti» utan hänsyn tagen till räntor. Å anläggningskapitalet för oceananläggningar och depåer med tillhörande driftsinventarier har därefter beräknats 5 %, därvid framkommit räntebelopp frändragits förenämnda nettovinst, varefter framkommit nettovinst efter avdrag av räntor.

Från denna nettovinst har så dragits kostnader för varornas distribution i minut genom service-stationer etc., därvid framkommit nettoresultat utan hänsyn tagen till ränta å för sistnämnda verksamhet erforderliga anläggningar. Efter avdrag av sådan ränta har slutligen framkommit nettoresultatet å rörelsen med hänsyn tagen till räntor å samtliga anläggningar.

Alldeles särskilt har till sist gjorts en sammanställning av nettoresultatet å rörelsen i sin helhet utan hänsyn tagen till räntor å i rörelsen investerat kapital.

Enär det torde vara av intresse att även få en samlad överblick över försäljningssummorna, meddelas här en sådan för samtliga företag under de år, undersökningen omfattar.

År 1929	kr. 122 183 617·40
» 1931	» 114 113 131·40
» 1932	» 131 205 108·74

De belopp, som av moderbolagen i en eller annan form gottskrivits dotterbolagen för att förebygga att dessa, jämlikt bestämmelserna i den svenska aktiebolagslagen skulle nödgas träda i likvidation, hava icke avdragits före framkomsten av vinstresultatet. Totalsumman av sådana belopp för åren 1930—1932 har, såvitt jag kunnat utröna, utgjort kr. 35 201 260·03. Rörande fördelningen på resp. bolag hänvisas till vidfogade uppställning (Bil. C).¹

Enligt de sammanställningar (Bil. D, E, F),¹ som uppgjorts över i de olika företagen investerat kapital, utgjorde sammanlagda värdet vid utgången av vart och ett av de undersökta åren följande:

	1929	1931	1932
Anläggningar m. m. för varornas lagring i samband med inköpet, innan desamma distribueras ut för försäljning (oceananläggningar)	10 573 665	12 582 086	11 512 982
Anläggningar m. m. för varornas distribution i första hand. Depåer (cisternanläggningar över och under jord, magasin för fatvaror och liknande)	11 114 811	13 428 511	14 420 530
Summa	21 688 476	26 010 597	25 933 512
Varulager	27 022 460	24 224 423	25 149 138
Summa	48 710 936	50 235 020	51 082 650
Anläggningar m. m. för varornas distribution i minut. (Service-stationer, bensinpumpar, fatkiosker, bensinkärror och liknande)	11 242 753	18 664 930	17 090 295
Summa	59 953 689	68 899 950	68 172 945
Varufordringar	23 144 895	19 908 380	23 563 487
Summa	83 098 584	88 808 330	91 736 432

¹ Bilagorna här uteslutna.

Sammanställningarna rörande driftsresultaten för motsvarande år (Bil. G, H, I)¹ utvisa

	1929	1931	1932
Bruttovinst å varor efter avdrag av emb.-kostnader	37 408 002	44 698 971	45 365 516
Omkostnader för varornas inköp och lagring, intill dess desamma distribueras ut till anläggningarna för utminutereringen samt försäljningskostnader	27 463 071	36 254 115	44 801 664
Nettoresultat utan hänsyn tagen till räntor	9 944 931	8 444 856	563 852
Ränta efter 5 % å anläggningar m. m. för varornas lagring i samband med inköpet samt för deras distribution i första hand	940 587	1 149 100	1 149 699
Nettoresultat efter avdrag av räntor	9 004 344	7 295 756	— 585 847
Omkostnader för varornas distribution i minut genom service-stationer etc.	9 690 076	12 065 876	11 996 172
Nettoresultat utan hänsyn tagen till räntor	— 685 732	— 4 770 120	— 12 582 019
Ränta efter 5 % å anläggningar för service-stationer etc.	562 138	933 446	854 515
Nettoresultat å rörelsen i sin helhet med hänsyn tagen till räntor	— 1 247 870	— 5 703 566	— 13 436 534
Nettoresultat å rörelsen i sin helhet utan hänsyn tagen till räntor	254 854	— 3 621 020	— 11 432 319

En eventuell inlösen från statens sida av nu ifrågavarande företag skulle förslagsvis böra omfatta anläggningar och varulager för samtliga med undantag av vissa av firman A. Johnson & Co. tillhöriga sådana anläggningar.

Därest de sammanställningar, som gjorts för företagen för år 1932, lades till grund för en beräkning av kostnaderna för inlösen, skulle desamma (Bil. J)¹ böra omfatta

Anläggningar m. m. för varornas lagring i samband med inköpet, innan desamma distribueras ut för försäljning (oceananläggningar) med ett värde av ..... kr. 9 298 755

Anläggningar m. m. för varornas distribution i första hand. Depåer (cisternanläggningar över och under jord, magasin för fatvaror och liknande) med ett värde av ..... » 14 420 530

Varulager med ett värde av ..... » 24 707 955

Anläggningar m. m. för varornas distribution i minut. (Service-stationer, bensinpumpar, fatkiosker, bensinkärror och liknande) med ett värde av ..... » 17 090 295

eller alltså sammanlagt representerande ett värde av kr. 65 517 535.

Dessa värden måste givetvis justeras dels med hänsyn till den värdering, som bör komma till stånd ifråga om anläggningar, dels ock ifråga om det vid inlösningsstillfället förefintliga varulagret.

¹ Bilagorna här uteslutna.

I förenämnda totalsumma är då inräknat värdet av de anläggningar, som förhyrts av ett i undersökningen ingående företag från ett utanför undersökningen stående företag. Emellertid finnes ytterligare ett företag, som under år 1932 börjat verksamhet inom branschen, nämligen Inköpscentralen, en sammanslutning mellan bilägare, vilka själva i en ekonomisk förening importera och till föreningens medlemmar avyttra bensin. Denna förening har icke varit föremål för undersökningen, men hänsyn torde böra tagas till kostnaderna för föreningen tillhöriga anläggningar och driftinventarier vid bedömandet av totalkostnaden för en eventuell inlösen.

Då det möjligen skulle ifrågasättas från företagets sida, att staten vid inlösen skulle till företagen erlagga ersättning för good-will, får jag under hänvisning till de sammanställningar, som lämna redogörelse för under de undersökta åren uppkomna resultaten av företagets verksamhet, såsom min åsikt uttala, att något good-willvärde icke kan anses förefintligt hos företagen.

Såsom ytterligare kostnader i händelse av en inlösen av företagen tillkomma de ersättningar till hos företagen anställda, vilka efter inlösen icke längre komma att användas hos företagen. Dessa kostnader låta sig emellertid på förhand svårigen överblickas.

Stockholm den 15 juli 1933.

Otto Ask.

Till 1933 års motorbränslesakkunniga.

Härmed överlämnas efterföljande utredning, vilken är avsedd att kunna utnyttjas vid utarbetandet av ett förslag till förordning angående statsmonopol å partihandeln med brännolja.

För att bedöma vilka bergoljeprodukter, som böra medtagas i förordningen, är det i första hand nödvändigt att känna till de olika ur bergolja framställda produkternas benämning och användning. I bilaga 1 är en förteckning uppgjord över »benämning och huvudsaklig användning av bergolja och därav framställda viktigare produkter». I förteckningen finnas för en del produkter även angivna i U. S. A. använda beteckningar.

Förordningens tillämpningsområde bör i första hand begränsas till vid 20° C flytande bergoljeprodukter. Härigenom utestängas gaser, komprimerade gaser i bomber och de halvfasta eller fasta produkterna petroleumasfalt och petroleumkoks. Samtidigt är det nödvändigt att med bergolja och dess produkter jämställa skifferolja och dess produkter. Likaledes måste hänsyn tagas till ur stenkol, brunkol, torv, ved och andra växtmaterial genom torrdestillation, krackning, hydrering och andra processer framställda produkter, som äro likartade med bergoljeprodukterna.

Enär monolet i första hand bör avse olika motorbränslen, är det önskvärt att från en ifrågasatt förordnings giltighetsområde undantaga sådana bergoljeprodukter, som användas i större skala för annat ändamål och äro relativt lätta att skilja ifrån de förra.

Bensiner för andra ändamål än till motordrift kunna ej skiljas från motorbensin och måste därför även falla under förordningen. Detsamma gäller olika fotogener. Olja avsedd till gasalstring, tvåttolja för gaser, tunn pannbrännolja, putsoljor m. fl. kunna icke skiljas från tunna motorbrännolja (solarolja) och måste även falla under förordningen.

Det är önskvärt att från förordningens tillämpning kunna avskilja transformatorolja och smörjolja, såväl ljusa smörjolja som svarta smörjolja (vagnsolja för järnvägar o. dyl.) samt motorsmörjolja och cylindersmörjolja. Härvid måste genom gränsvärden för analytiskt bestämbara egenskaper följande bergoljeprodukter kunna åtskiljas:

a) tunga icke viskösa destillat, såsom gas- eller solarolja och putsolja måste skiljas från transformatorolja och föga raffinerade tunna spindelolja; de senares flampunkt är högre än de förras;

b) rå bergolja, tjocka brännolja och vissa vägolja måste skiljas från vagnsmörjolja och mycket mörka motor- och cylindersmörjolja; de förra hava lägre flampunkt och innehålla högre halt hård asfalt, olöslig i normalbensin, än de senare.

Enär transformatorolja och smörjolja på mycket få och betydelselösa undantag när hava en flampunkt i Pensky-Martens apparat, vilken uppgår till eller överstiger 125—130° C och en halt i normalbensin olöslig asfalt, som understiger eller uppgår till 0,5—1,0 procent, torde en praktiskt möjlig gräns kunna dragas mellan oljebränslen och mineralsmörjolja.

Det bör även påpekas, att gränsen mellan flytande och halvfasta bergolja produkter ej är skarp.

Mycket tjockflytande brännoljor kunna icke lätt avgränsas från halvfasta asfaltprodukter. Denna svårighet torde dock vara av mera teoretisk natur och i praktiken ej spela någon nämnvärd roll.

Emellertid kan det från början vara svårt att förutse vilka produkter, som böra undantagas från bestämmelserna i förordningen. Därför torde vara lämpligt, att Kungl. Maj:t lämnas befogenhet att utfärda föreskrift om undantagande även av andra oljeprodukter än transformatoroljor och smörjoljor.

Stockholm den 24 augusti 1933.

Evert Norlin.

Bilaga 1.

Benämning och huvudsaklig användning av bergolja och därav framställda viktigare produkter.

1. *Bergolja* (crude oil) utgångsmaterial för de olika bergolja produkterna.

2. *Gaser och icke kondenserbara kolväten.*

Produkter: naturgas från borrhålens mynning (Casinghead Gas), okondenserbara gaser från destillation av bergolja eller bensin i raffinaderier (Receiving House Gas), gaser från »coking stills» (= destillationspannor, vari destillationen drives till förkokning, så att petroleumkoks erhålles — Coking Still Gas —), gaser från krackanläggningar (Cracking Still Gas), gaser från direkta förgasningsanläggningar (Pintsch Gas; Blau Gas).

Användning: till belysning, för utvinning genom tvättning av bensin och bensol ur naturgas och kolkas, framställning av etylén och vätgas, framställning av lägre alkoholer, formaldehyd och diverse alkoholderivat, tillverkning av kimirök »carbon black», framställning av komprimerade kolväten för svetsning och metallskärning, fyllning av ballonger, drift av gasmotorer, reduktion av malmer samt i kylmaskiner.

3. *Bensin och flyktiga destillat.*

Produkter: petroleter (Petroleum Ether, U. S. P. Benzine), rigolin (Rigoline), kemiska lösningsmedel, bensin till bensinkök (Stove Gasoline), flygbensin (Aeroplane Gasoline), motorbensin (Motor Gasoline), terpentinersättning (Painters Naphta), tvättbensin (Cleaners Benzine), pentan, hexan, amylen, butanol, propanol.

Användning: lösningsmedel för kautschuk, feta oljor m. m., till fettextraktion, färg- och fernisstillverkning, tvättning och rengöring, kokning, bensinmotorer, asfaltfärger, kylmaskiner, belysning och tillverkning av klorerade produkter.

4. *Fotogen och lysolja.*

Produkter: lysfotogen (Illuminating Oil), brännfotogen (Burning Oil), »Long Time Burning Oil», »Mineral Seal Oil», signalolja (Signal Oil).

Användning: belysning och upphettning i lampor och fotogenkök, till fotogenmotorer, för krackning till bensin, för uppblandning med bensin ur naturgas.

5. *Tunga icke viskösa destillat.*

Produkter: gas- eller solarolja (Gas Oil), tvättolja för gaser (Absorption Oil), diesel-brännolja (Diesel Engine Oil), olja för blandning (Blending Oil), pannbrännolja (Central Heating Burning Oil).

Användning: framställning av olje- eller Pintschgas, »Blaugas», oljegas för karburering av vattengas vid gasverk, krackning till bensen, oljeeldning i centralvärmeledningar, som rostskyddsmedel, för vattentät betong, blandning med smörjolja, putsolja för maskiner o. dyl., bränsle i oljeugnar, för uttvättning av bensen och bensol ur gaser, motorbrännolja i Hesselmanmotorer, dieselmotorer, tändkulemotor och liknande motorer.

6. *Tunga, viskösa destillat.*

Produkter: vitraffinerade oljor eller paraffinoljor (White Oils), salvor och crèmer, textiloljor (Wool Oils and Twine Oils), transformatorolja (Transformer and Switch Oils), paraffin (Wax), tunn spindelolja (Light Spindle Oil), kompressorolja (Compressor Oils), kylmaskinoljor (Ice Machine Oils), motorsmörjolja (Motor Oils), lagersmörjolja (Transmission Oils), konsistensfetter (Transmission Greases and Compounded Greases).

Användning: smörjning, impregnering, inre och yttre medicinsk användning, elektrisk isolering, flotation, rengöring, polityr, för tillverkning av konsistensfett och andra fasta smörjmedel.

7. *Flytande återstoder.*

Produkter: pannbrännolja (Steam Fuel Oil), »flux»- och vägolja (Flux and Road Oils), cylinderolja-»stock» (Cylinder Stock).

Användning: bränsle för ångpanneanläggningar med oljeeldning, impregnering av betong, impregnering av vägar, dammbindning, inblandning i asfaltbeläggningar, krackning till bensen, till mörka vagnsoljor (Black Oils) och cylindersmörjolja (Steam Cylinder Oils), inblandning för att höja smörjoljors viskositet t. ex. motorsmörjolja.

8. *Halvflytande och fasta återstoder.*

Produkter: asfalt, beck, koks.

Användning: till asfaltbeläggningar, för isolering av betong under jord och av betongreservoarer, tillverkning av flytande isoleringsmedel (waterproofing paints), tillverkning av takpapp, fyllnadsämne i kautschuk, tillsats vid brikettering samt tillverkning av kolborstar och kolelektroder, som rostskydd.

Den internationella marknaden för mineraloljor och mineralolje- produkter samt dess senaste utveckling, m. m.

Ur de i härvid fogade litteraturförteckning angivna källor samt ur uppgifter, som i övrigt ställts till 1933 års motorbränslesakkunnigas förfogande, har hämtats följande redogörelse för den internationella mineraloljemarknaden samt dess senaste utveckling.

Världsproduktionen av mineraloljor har ända tills på de allra senaste åren visat en stadigt stigande kurva.

**Tab. 1. Produktionen av råolja, totalt och för de viktigaste produktions-
länderna.**

(I milj. fat. 7 fat = 1 ton.)

Å r	Totalt	Förenta Staterna	Ryss- land	Venezuela	Rumänien	Persien	Holländska Indien	Mexiko
1859	0·006	0·002	—	—	—	—	—	—
1870	5·8	5·3	—	—	—	—	—	—
1880	30	26	—	—	—	—	—	—
1890	76	46	29	—	—	—	—	—
1900	149	64	76	—	2	—	2	—
1910	328	210	70	—	10	—	11	4
1914	407	266	67	—	13	3	11	26
1918	503	356	27	—	9	9	13	64
1919	556	378	32	—	7	10	16	87
1920	695	443	25	—	7	12	18	164
1921	766	472	29	1	8	17	17	193
1922	859	558	36	2	10	22	17	182
1923	1 019	732	39	4	11	29	20	150
1924	1 013	714	45	9	13	32	20	139
1925	1 065	764	52	20	17	35	21	116
1926	1 096	771	63	37	23	36	21	90
1927	1 261	901	77	63	26	40	26	64
1928	1 325	901	85	106	31	43	32	50
1929	1 484	1 007	100	137	35	42	38	42
1930	1 410	898	130	142	42	44	39	40
1931	1 362	851	156	120	46	45	33	33
1932	1 306	782	155	116	54	49	39	33

Enligt Petroleum-Vademecum, X. Edition.

Förestående tabell, vilken visar dels produktionens totala utveckling och dess fördelning på de viktigaste produktionsländerna, dels senaste årets produktion, fördelad på samtliga produktionsländer av någon betydelse, belyser utvecklingen av råoljeproduktionen i världen.

De mest karakteristiska dragen i utvecklingen under de senaste tio åren utanför Förenta Staterna äro Rysslands, Rumäniens och Venezuelas snabba ökning och Mexikos lika snabba nedgång (till en sjättedel av toppproduktionen från 1921 och från andra till sjunde plats bland de oljeproducerande staterna).

Vid sidan av råolja utvinnes ej obetydande mängder petroleumprodukter, främst bensin, ur den ur oljekällorna utströmmande naturgasen. Det framgår av tabellen, att från 1859, då den första mekaniska borrhningen verkställdes i Pennsylvania i Förenta Staterna av överste Drake, och fram till sekelskiftet världproduktionen av råolja ej ökades mera än vad den efter sekelskiftet gjorde under vissa enstaka år, t. ex. under 1923 i jämförelse med 1922. Anledningen härtill låg huvudsakligen i den begränsade användning, som petroleumprodukterna hade på denna tid. Hela mineraloljeindustrien och mineraloljemarknaden var inställd på lysoljor. Man sökte efter oljor väsentligen blott i sådana fält, där man kunde vänta ett förhållandevis rikt utbyte av lysoljor ur råoljan. Mera än hälften av den uppumpade råoljan (50–70 %) beräknas hava regelbundet fått gå till spillo under dessa år. Raffineringsprocessen gick huvudsakligen ut på att befria lysoljan från den farliga tillsatsen av lättantändliga kolväten (bensin), som kunde förorsaka explosioner och eldsvådor. De stora mängder bensin, som under årens lopp utvunns vid lysoljeraffinaderierna, förstördes för det mesta omedelbart under iakttagande av lämpliga försiktighetsmått. Liksom produktionen och raffineringsindustrien helt voro inställda på lysoljor, voro också transporten och handeln. Tullar, frakttariffer etc. voro alla uppställda med hänsyn till lysoljornas övervägande betydelse.

Vid början av innevarande sekel började de förändringar göra sig märkbara, vilka så småningom lett till en fullständig omvälvning av mineraloljeindustrien och dess marknader. Å ena sidan minskades behovet av lysoljor starkt i alla länder genom gasbelysningens och hemelektrifieringens framträngande, å andra sidan ökades dels behovet av bensin genom automobiliseringens och senare lufttrafikens frammarsch, dels användningen av smörjoljor av mineraliskt ursprung i moderna kraft- och verktygsmaskiner av alla slag. Råoljan kom nu väsentligen att bli föremål för exploatering i förhållande till dess halt av bensin. De tyngre oljor, som fränkiljas vid raffineringen, liksom även vissa slag av råolja, hava funnit användning som bränsle inom sjöfarten (i diesel- och andra marinmotorer samt för eldning direkt under ångpannorna)¹ samt inom järnvägstrafiken och industriens kraftförsörjning. Cirka 40 % av den totala världproduktionen av råolja har på de senaste åren gått ut i marknaden i form av bensin. Bensinförbrukningens frammarsch bestämmer på längre sikt helt råoljeproduktionens utveckling. Då, grovt taget, en ton råolja anses i bränslevärde motsvara 2½ ton kol, motsvarar den nuvarande världsoljeproduktionens kraftbelopp cirka en tredjedel av världskolproduktionens.

En av huvuduppgifterna för det tekniska framstegsarbetet inom denna industri har också blivit att utvinna så mycket bensin som möjligt ur varje uppumpad enhet råolja. De största framstegen på detta område hava vunnits genom exploateringen vid raffinaderierna av de skilda processer, vilka sammanfattas under namnet »cracking» och som gå ut på att genom destillation under förhöjt tryck och ökad temperatur samt under tillförsel av ånga utvinna ökad mängd bensin ur oljan. Ett stort antal patent för »cracking»-förfaranden äro föremål för exploatering (Burton, Dubbs, Cross, Holmes-Manley, Tube and Tank, Isom, Mc Afee, Bergius, Blümner m. fl.), och en allt större del av den bensin, som utvinnes i de stora bensinproduktionsländerna, är »cracked» bensin, vilken (t. ex. enligt den amerikanska Report V of The Federal Oil Conservation Board, 1932, sid. 27) säges kunna bibringas större lämplighet som automobil-

¹ Enligt Lloyds Register den 1 juli 1933 drives nära hälften av världstonnaget med mineraloljor som bränsle eller 29½ % med brännoljor under ångpannorna och 15 % med motorer.

bränsle än den genom vanlig destillation framställda bensinen (»straight-run gasoline»). Enligt den nyss refererade årsredogörelsen framställdes år 1931 i Förenta Staterna genom »cracking» 176·2 miljoner fat bensin av en totalproduktion av 441·3 miljoner fat (uppskattning av oljefirman L. Doherty), eller över 42 % av den sammanlagda produktionen mot 30 % år 1924 och 18 % år 1914.

Världshandeln med mineraloljor och mineraloljeprodukter bestämmas i allt väsentligt av bensinens dominerande betydelse. Oljeraffinaderierna förläggas alltmåra från oljefälten till inrikes kommunikationscentra samt till export- och importhamnarna. I rörledningarna (»pipe lines») har man fått ett billigt och lätthanterligt transportmedel för råoljan från oljefälten. De första rörledningarna lades i Förenta Staterna vid mitten av 1860-talet, och enbart Förenta Staternas nät av dylika ledningar omfattar nu över 100 000 engelska mil (160 000 km) med rör från 2 till 16 tum i diameter, ett »underjordiskt järnvägsnät», som är mera än nio gånger så stort som statens järnvägars och de enskilda banornas totala längd i vårt land (1932: 16 776 km). Tankfartygen hava fått dominerande betydelse såsom transmarina transportmedel för oljeprodukter av skilda slag sedan 1878, då det första tankfartyget, tillhörande Nobelbolaget, började sina resor på Kaspiska havet. Världens totala tankflotta utgjorde vid början av 1932 cirka 1 500 fartyg på tillsammans 8·37 miljoner brutto registerton eller cirka en åttondedel av hela världshandelsflottans tonnage. För distributionen på marknaderna av de skilda produkterna (bensin, andra motoroljor, brännoljor, smörjoljor, lysoljor etc.) har en omfattande apparat skapats, bestående av järnvägstankvagnar och tanklastautomobiler, tankanläggningar i hamnar och vid kommunikationsknutpunkter, handelsförråd av skilda slag och pumpar för detaljdistributionen. Enligt dr Wilhelm Mautner beräknas i Förenta Staterna ungefär 12 miljarder dollars ha investerats i oljeindustrien, varav 8·5 miljarder komma på den egentliga oljeutvinningens och raffineringsindustriens del samt återstoden, 3·5 miljarder dollars, på distributionens. Totalantalet bensinpumpar i Förenta Staterna beräknas till 600 000 på ett totalantal motorfordon av 27 miljoner, och för ett antal europeiska länder har följande beräkning framlagts över dels totalantalet bensinstationer (detaljförälsjningsställen för bensin), dels antalet motorfordon per bensinstation (i ingenjör Robert Schwarz: Petroleum-Vademecum, X. Edition 1932), avseende förhållandena år 1931.

	Antal stationer	Motorfordon pr station
Tyskland.....	52 000	27
England	99 000	22
Frankrike	78 000	25
Belgien	19 560	11
Sverige	14 830	14
Schweiz	14 650	9
Danmark	10 350	14
Norge	4 760	12

Vid bensinstationerna omhänderhaves också den större delen av försäljningen av smörjoljor till motorfordonen.

Efterföljande tabell 2, utarbetad av den amerikanska oljefirman L. Doherty (vars statistiska avdelning under ledning av V. R. Garfias åtnjuter internationellt rykte för tillförlitlighet), ger en översikt över världshandeln med bensin för år 1931.

Tab. 2. Världshandeln med bensin år 1931.

Efter firman L. Doherty, U. S. A.

Exportländer.

Milj. fat.

	Produktion av bensin		Export av bensin	
	Kvantitet	%	Kvantitet	%
Förenta Staterna	441·3	78·6	45·8	35·7
Ryssland	19·7	3·5	15·2	11·8
Holländska Västindien	13·0	2·3	10·9	8·5
Kanada	13·0	2·3	—	—
Holländska Ostindien	16·6	2·9	17·0	13·3
Rumänien	12·1	2·2	12·8	10·0
Persien	10·6	1·9	10·3	8·0
Andra	35·1	6·3	15·7	12·7
Summa	561·4		127·7	

Importländer.

Milj. fat.

	Förbrukning av bensin		Import av bensin	
	Kvantitet	%	Kvantitet	%
Förenta Staterna	405·1	72·9	13·6	10·6
England	28·2	5·1	26·3	20·5
Frankrike	19·2	3·4	18·6	14·3
Kanada	15·8	2·8	2·9	2·4
Tyskland	14·0	2·5	11·4	8·9
Australien	6·1	1·1	5·4	4·2
Ryssland	5·4	1·0	—	—
Argentina	5·4	1·0	1·7	1·3
Övriga	56·7	10·2	47·8	37·8
Summa	555·9		127·7	

Det framgår av denna tabell, att icke mindre än 87·3 % av världsexporten av bensin kommer på sex exportområden, tillhörande de fem länderna: Förenta Staterna, Ryssland, Holland (holländska Västindien och Sundaöarna), Rumänien och Persien. De flesta importländer täcka den övervägande delen av sitt bensinbehov genom i exportländerna framställd bensin. På senare år hava dock en del importländer i Europa anlagt raffinaderier för framställning av bensin även ur importerad råolja. Enligt från amerikanska källor stammade, av den ovannämnda handboken Petroleum-Vademecum anförda uppgifter, funnos den 31 september 1931 i bl. a. följande länder i Europa följande antal raffinaderier med angiven dagsproduktion i fat à 159 liter:

	Anlägg- ningar	Dagspro- duktion fat
Storbritannien	14	111 500
Tyskland	30	33 200
Frankrike	3	14 500

	Anlägg- ningar	Dagspro- duktion fat
Österrike	7	14 300
Ungern	7	7 000
Holland	3	6 850
Jugoslavien	4	3 250
Belgien	7	1 900
Italien	7	1 900
Sverige	1	1 250
Spanien	2	1 150
Norge	1	1 000
Lettland	1	300
Danmark	2	150

Enligt av amerikanska Department of Commerce sammanställda uppgifter finnas i Förenta Staterna (1932) ett 370-tal raffinaderier av växlande storlek med en totalkapacitet på 3·7 miljoner fat om dagen, från en kapacitet pr enhet av 70 fat pr dag till 175 000 fat (Gulf Refining Company, Port Arthur, Texas), 195 000 fat (Humble Oil & Refining Company, Baytown, Texas) och 235 000 fat (Standard Oil Company of N. J., Linden, New Jersey). Det exporttraffinaderi, som torde vara världens största utanför Förenta Staterna, är det i holländska Västindien belägna, Curaçaosche Petroleum Industrie Maatschappij (Shell-koncernen) tillhöriga, som har en dagskapacitet på 165 000 fat.

Skilda omständigheter ha medverkat till att mineraloljeindustrien och mineraloljehandeln tidigt blivit föremål för en stark koncentration. Rena produktions-, raffinerings-, transport- och handelsföretag finnas visserligen, och särskilt inom råoljeproduktionen äro de i vissa länder talrika, men den utan jämförelse största delen av både produktionen och distributionen omhänderhaves av koncerner eller truster, som förenat bägge dessa grenar i en hand. Bland de orsaker, som medverkat till denna kapitalkoncentration, torde främst kunna nämnas de dryga kostnaderna för koncessioner och borrhningar i de oljeförande områdena, vilka till stor del ligga i kapitalfattiga och outvecklade länder (Mexiko, Persien, Venezuela, Iraq). Kostnaderna för en enda borrhning uppges till 25 000—150 000 dollars (100 000—600 000 kr.), och av de till 823 115 åren 1859—1931 uppgående borrhningarna i Förenta Staterna voro 177 161 fullständigt improduktiva samt 49 738 sådana borrhningar, som endast gävo gas. Även anläggning av järnvägar, hamnar och rörledningar för de oljeförande områdenas exploatering och oljans transport till marknadscentra har varit en uppgift, som ställt stora anspråk på vederbörande företagens kapitalkraft. Den tidigt inträdande koncentrationen inom raffinaderiindustrien har underlättat koncentrationen inom detaljförsäljningen av oljeprodukterna, och slutligen torde stormakternas ansträngningar att av försvarspolitiska skäl skaffa sig inflytande över världens råoljetillgångar hava bidragit till koncentrationens fortsatta framsteg på produktionssidan.

Koncentrationen inom mineraloljeindustrien kom naturligt nog tidigast till uttryck i Förenta Staterna. Redan år 1870 grundade John D. Rockefeller genom sammanslutning av ett antal mindre oljefirmor *Standard Oil*-företaget. Dess kapital, som vid grundandet utgjorde 1 miljon dollars, hade år 1873 stigit till 3 1/2 miljoner dollars och år 1882 — då Standard Oil Company (New Jersey), som än i dag är koncernens moderbolag, bildades — till 102 miljoner dollars. Företaget baserade sin enastående frammarsch i

första hand på strävanden till monopolisering av oljetransportmedlen — först järnvägarna och sedan rörledningarna — samt av raffinaderiindustrien. Däremot voro dess intressen inom råoljeutvinningen länge förhållandevis begränsade. Man torde från Standard Oil-koncernens sida länge ha ansett det ekonomiskt fördelaktigare att låta råoljeproducenterna själva bära kostnaderna för nya borrhningar och oljefältens exploatering och konkurrera om att få sälja till koncernen, som på de viktigaste oljefälten stod i det gynnsamma läget att vara den ende köparen av betydelse. Så sent som 1904 uppgavs Standard Oil behärska 84·2 % av råoljeraffineringen i Förenta Staterna och den vida övervägande delen av exporten. Redan tidigt — på åttiotalet — hade det amerikanska bolaget upptagit en betydande exportverksamhet på alla världsdelar. Den av Standard Oil saluförda oljan hade i Europa huvudsakligen att konkurrera med olja från Ryssland, Rumänien och Österrike (Galicien). Striden mellan Standard Oil och i synnerhet den ryska oljan utkämpades under åttio- och nittiotalen samt de första åren av det nya seklet och medförde stadiga prissänkningar på lysoljor. Efter sekelskiftet hava vid sidan av Standard Oil andra betydande oljekoncerner utvecklat i Förenta Staterna, och utanför Förenta Staterna ha på grundval av särskilt engelskt och holländskt kapital ett par koncerner med internationellt verksamhetsfält kommit till, vilka i fråga om kapitalstyrka, omsättning och allmän betydelse kunna anses mäta sig med den största amerikanska koncernen. Det gemensamt utmärkande draget för de stora mineraloljekoncernernas verksamhet under de senaste årtiondena är att de i stadigt ökad grad ägnat sitt intresse åt råoljeproduktionen och förvärv av fyndigheter och koncessioner i skilda delar av världen.

Tab. 3. De stora koncernernas andel i världsproduktionen av råolja åren 1930 och 1931.
Milj. fat.

	1 9 3 0		1 9 3 1	
	Brutto	Netto	Brutto	Netto
Standard Oil	280·9	242·1	255·4	226·7
Oberoende	285·1	235·5	248·1	201·1
Holländsk-engelska gruppen	223·2	208·8	199·7	187·3
U. S. S. R.	132·3	132·3	160·8	160·8
»Halvoberoende»	60·3	48·9	53·7	43·8
Summa »kontrollerad produktion»	981·8	867·6	917·7	819·7
	<i>I procent</i>			
Standard Oil	19·92	17·17	18·64	16·55
Oberoende	20·22	16·70	18·10	14·67
Holländsk-engelska gruppen	15·83	14·81	14·57	13·67
U. S. S. R.	9·38	9·38	11·74	11·74
»Halvoberoende»	4·28	3·47	3·92	3·20
Summa »kontrollerad andel i världsproduktionen»	69·63	61·53	66·97	59·83

Standard Oil = Standard Oil Company (New Jersey), Standard Oil Co. of Indiana, Socony-Vacuum Corp., Standard Oil Co. of California, Ohio Oil Co.

»Halvoberoende» = Sinclair Consolidated, Tidewater Oil Ass.

Holländsk-engelska gruppen = Royal Dutch-Shell, Anglo Persian, Burmah Oil.

Oberoende = Gulf Oil Corp., Texas Corp., Cities Service, Continental Oil, Phillips Petroleum Co., Pure Oil, Union Oil, Barnsdall, Richfield, Skelly, Amerada, Mid-Continent, Simms.

Med nettoproduktionen avses den totala (brutto)produktionen efter beräknat avdrag av som royalty till ägare av oljekällorna återburen olja.

Förestående tabell 3 utgör en sammanfattning av en av dr W. Mautner utförd sammanställning av de ledande mineraloljekoncernernas andelar i världens råoljeproduktion åren 1930 och 1931. Sammanställningen kommer till det resultat, att ungefär två tredjedelar av världens totala produktion av råolja — och i stort sett motsvarande andel av raffinaderiindustrien och försäljningen på världsmarknaden av raffinerade produkter, främst bensin — faller på ett mycket begränsat antal producenter, vilka i sin tur sönderfalla i fem grupper med inbördes mer eller mindre sammanfallande intressen.

1) *Standard Oil-gruppen*. Den monopolartade ställning, som Standard Oil-bolaget tidigt intog på den amerikanska marknaden, ledde till att detta bolag underkastades upprepade undersökningar enligt den amerikanska anti-trustlagstiftningen. Det anses, att dessa undersökningar konstaterat, att Standard Oils dominerande ställning inom den amerikanska oljeindustrien vid sidan av dess monopolisering av transportmedlen och raffinaderiindustrien också berodde på en hänsynslös pris- och konkurrenspolitik. Genom oförutsedda prisnedsättningar, vilka medförde övergående nytta även för förbrukarna, beredde trusten kapitalsvaga medtävlars undergång. Den köpte sedan upp deras i värde sjunkna aktiestock och anknöt på detta sätt det ena företaget efter det andra inom oljebranschen till sin koncern. På detta sätt sades trusten hava blivit alltmer i stånd att diktera priserna på den amerikanska marknaden. Genom ett utslag av Förenta Staternas högsta domstol av den 15 maj 1911 ålades trusten att upplösa sig, emedan den förbrutit sig mot Förenta Staternas antitrustlag av 1890. I enlighet med detta utslag fördelade *Standard Oil Company (New Jersey)* sitt innehav av aktier i 33 dotterbolag till sina aktieägare i förhållande till deras innehav av aktier i moderbolaget. Dessa dotterbolag blevo därigenom formellt självständiga. Till Standard Oil-gruppen i inskränkt bemärkelse räknas na förutom Standard Oil Company (New Jersey) fyra bolag i Förenta Staterna, vilka i sin tur utvecklats till betydande produktions- och holdingbolag i skilda delar av landet: Standard Oil Company of New York, som år 1931 omorganiserade sig i samband med en fusion med Vacuum Oil Company och då antog namnet *Socony-Vacuum Corporation* (ett dotterbolag till detta heter nu Standard Oil Company of New York); *Standard Oil Company of California*, som år 1930 förvärvade 50 % av aktierna i den i det nya stora produktionsområdet Kettleman Hill i Texas verksamma Kettleman Hill Corporation; *Standard Oil Company of Indiana*, som bl. a. köpt 95 % av aktierna i Pan American Petroleum and Transport Company eller den s. k. Doheny-koncernen (vars utländska intressen övertagits av Standardbolaget i New Jersey); samt *The Ohio Oil Company*, som bildades redan 1887. Det sammanlagda aktiekapitalet för de fem ledande Standardbolagen utgör över 2 miljarder dollars — vartill komma högst betydande fonder och andra kapitalresurser — och de vanliga aktieägarhandböckerna för oljeindustrien i Förenta Staterna uppräknade ett 150-tal dotterbolag i skilda delar av världen, varav ungefär två tredjedelar komma på Standard Oil Company (New Jersey). Enligt uppgifter från år 1925 kom på Standard Oil-gruppen i inskränkt bemärkelse 40 % av hela det i Amerikas oljeindustri investerade kapitalbeloppet, ungefär 25 % av råoljeproduktionen, 45 % av raffinaderi-produktionen men 60 % av oljetransporten och 70 % av exporten.

Om arten av de förbindelser, som sammanknyta de skilda Standard Oil-bolagen, har man sedan upplösningen år 1911 fört en ganska livlig diskussion. På en officiell förfrågan år 1927, huruvida sådana förbindelser existera, ha Standardbolagen svarat nekande. Man har också påpekat tillfällen, då de skilda bolagen fört en mot varandra stridande politik, såsom t. ex.

under åren efter kriget, då Standard Oil Company (New Jersey) tillsammans med Royal Dutch-Shell ville verka för att söka förhindra, att den ryska oljan kom ut på världsmarknaden, medan betydande leveranskontrakt för samma olja uppgjordes med dåvarande Standard Oil Company of New York och dess dotterbolag Vacuum Oil Company. Å andra sidan gör man gällande, att stora aktiepaket i de skilda Standardbolagen ligga i samma händer och att därifrån en gemensam ledning av koncernens angelägenheter äger rum. Familjen Rockefeller tillskrives bland andra sådana innehav. (Louis Heyman: Le nouvel aspect du problème pétrolier. Bruxelles 1932.) I den utredning, som publicerades 1921 av den amerikanska trustkontrollkommissionen (Federal Trade Commission) över förhållandena inom oljeindustrien på Stilla-havskusten, uttalades, att en enhetlig ledning av gruppens angelägenheter åtminstone då förefanns. »I övriga delar av Förenta Staterna, liksom i Stilla-havsområdet, utövar Standard Oil-gruppens företag ett dominerande inflytande över mineraloljeindustrien, ej endast beroende på de skilda enheternas överväldigande styrka beträffande produktion och kapitalresurser, utan också beroende på deras sammanhållning, till synes grundande sig på ett ömsesidigt innehav av aktier, som till stor del vilar i händerna på ett jämförelsevis litet antal kapitalägare (— — their solidarity, arising apparently from an interlocking stock ownership resting largely in the hands of a comparatively few capitalists) och vidare på denna grupps stora finansiella resurser och kredit.» (Section 8. Basis of Standard Control, sid. 132—133. Part II). Något öppet tillkännagivande av en enhetlig ledning (därigenom att samma personer innehava styrelseposter i de skilda bolagen etc.) finner man emellertid ej. Anmärkningsvärt är emellertid, att de två största bolagen i gruppen, New Jersey-bolaget och Socony-Vacuum Oil Corporation, hava sina lokaler i samma hus, 26 Broadway, Newyork.

De i Sverige verksamma Standardbolagen torde vara dotterbolag i första eller andra hand till Standard Oil Company (New Jersey). I »World Petroleum Directory» för 1932 redovisas Vestkustens Petroleumaktiebolag och Sydsvenska Petroleumaktiebolaget såsom dotterbolag till New Jerseybolaget. Andra handböcker upptaga också Krooks Petroleum- och Oljeaktiebolag. Enligt »Handbuch der internationalen Petroleumindustrie» för 1929 genomförde New Jerseybolaget år 1927 en intern omorganisation, som avsåg att skilja den rena förvaltningsverksamheten från produktions- och handelsverksamheten. Därvid grundades förvaltningen av dotterbolagen i exportländerna *Standard Oil Export Corporation*, vilken trädde i verksamhet hösten 1928. Raffinerings- och detaljförsäljningsverksamheten lades i händerna på ett likaledes nybildat dotterbolag, *Standard Oil Company of New Jersey*, tankrederirörelsen på *Standard Shipping Company of Delaware* samt produktionen och försäljningen av biprodukter (»Flit», »Nujol» etc.) på *Stanco, Inc. (of Delaware)*. *Standard Oil Development Company* fungerar som forsknings- och experimentföretag.

Socony-Vacuum Corporation uppgives vara den mest betydande smörjolje-producenten i Förenta Staterna och smörjoljeexportören på världsmarknaden. The Vacuum Oil Co. aktiebolag är ett dotterbolag till Socony-Vacuum Corporation.

2) *Delvis av Standard Oil beroende koncerner.*

a) (Sinclair) *Consolidated Oil Corporation*. Koncernen organiserades 1919 i Newyork under namn av Sinclair Consolidated Oil Corporation genom sammanslagning av Sinclair Oil & Refining Corporation, Sinclair Gulf Corporation och Sinclair Consolidated Oil Corporation (ett äldre bolag). Namnet ändrades 1932 till Consolidated Oil Corporation efter sammanslagning

med Prairie Oil-koncernen (Prairie Oil and Gas Company, Prairie Pipe Line Company och dotterbolag). Till koncernen kom också tidigt att höra Union Petroleum Company of Delaware, i vilken före kriget också Deutsche Bank var intresserad. Sinclairbolagen samarbetade redan före 1919 med Standard Oil-gruppen, som var hälftendelägare i Sinclair Pipe Line Company och Sinclair Crude Oil Purchasing Company (Report of the Federal Trade Commission on the Pacific Coast Petroleum Industry, sid. 132).

Consolidated Oil-koncernen är liksom Standard Oilgruppen verksam på alla områden av mineraloljeindustrien. Den äger omfattande koncessioner i bl. a. Mexiko, Syd- och Mellanamerika, raffinaderier, transport-, handels- och exportorganisationer, och anses vid sidan av Standard Oil vara en av Förenta Staternas mäktigaste och internationellt mest aktiva oljekoncerner. Dess ledare, H. F. Sinclair, är vid sidan av de två ledande Standard Oil-direktörerna Teagle och Bedford den amerikanska oljevärldens mest omtalade man. Koncernens (Consolidated Oil Corporations) aktiekapital är 84·05 miljoner dollars, men därbredvid finnas högst betydande reserver.

b) *Tide Water Associated Oil Company*. Bolaget bildades 1926 som holdingbolag vid en sammanslagning mellan Associated Oil Company och Tide Water Oil Company. Koncernen är verksam som råoljeproducent, raffinadör, inom detaljförsäljningen av petroleumprodukter på den amerikanska marknaden och som exportör på världsmarknaden. Den redovisar ett 30-tal dotterbolag i U. S. A. och utlandet. Bland annat driver den ett betydande antal servicestationer på Hawaii och Filippinerna. Koncernens aktiekapital utgör enligt den senaste konsoliderade balansen 122·76 miljoner dollars. Dess ledare är en inom den amerikanska oljevärlden mycket känd man, Axtell J. Byles.

3) *Av Standard Oil oberoende koncerner i Förenta Staterna. The Texas Corporation*. Denna koncern är en av de äldre i Förenta Staterna. Den bildades 1902 och äger vidsträckt oljefält i främst Texas-Oklahomaregionen samt i Mexiko, Syd- och Mellanamerika, har ett omfattande rörledningsnät, raffinaderier, försäljningsorganisationer i Amerika, de flesta viktigare europeiska länder, Kina, Japan, Indien och Haiti. Förteckningen över dotterbolagen upptar ett 40-tal namn. För vårt land upptages The Texas Co. aktiebolag. Aktiekapitalet för koncernen är enligt World Petroleum Directory, 1932/1933 Edition, 246·3 miljoner dollars.

Continental Oil Company. Bolaget bildades år 1920 och är förvaltningsbolag för ett 20-tal dotterbolag, som äga betydande oljefält i Förenta Staterna, koncessioner i Mexiko och Kanada, omfattande rörledningar, raffinaderier, tankångare och ett vidsträckt nät av bensinstationer i Förenta Staterna (2 800 försäljningsställen). Continental Oil Company hade 1929 ett aktiekapital på 36·12 miljoner dollars.

Cities Service Company (Doherty-koncernen). Bolaget bildades 1910 i syfte att förvärva koncessioner för gas, vatten, elektriskt ljus och spårwagnsdrift i stadskommuner i Förenta Staterna. Den har under de gångna åren i omfattande grad utvecklat denna verksamhet och har ett 180-tal dotterbolag för olika ändamål i Förenta Staterna. Oljeutvinningen och försäljningen av raffinaderiprodukter är blott en del av koncernens verksamhet. Storleken av dess oljedomäner i Förenta Staterna utgöra dock 5 miljoner acres. Koncernen har inga utländska koncessioner, men dess försäljningsverksamhet i utlandet omfattar bland annat Kanada och Storbritannien. Moderbolaget har ett högst betydande aktiekapital, 304·50 miljoner dollars.

Union Oil Company of California. Koncernen är huvudsakligen verksam i Kalifornien men har också oljekällor i andra delar av Förenta Staterna

samt i Mexiko. Koncernens historia går tillbaka till 1890 och den är alltså en av de äldsta bland de större »independents». Den har ett 20-tal dotterbolag i olika delar av Förenta Staterna, producerar råolja, äger ett stort rörledningsnät och tankflotta, raffinerar och säljer petroleumprodukter i cirka 1 500 egna försäljningsställen i Förenta Staterna och utlandet. Moderbolagets aktiekapital är 109·65 miljoner dollars.

Gulf Oil Corporation of Pennsylvania. Gulf Oil-koncernen är Förenta Staternas största råoljeproducent utanför Standard Oil-gruppen. Det nuvarande moderbolagets företrädare var Gulf Oil Corporation, Inc., som bildades 1907. Det övervägande inflytandet inom koncernen innehaves av familjen Mellon, och W. L. Mellon, som varit Förenta Staternas finansminister, är ordförande i styrelsen för moderbolaget. Koncernen äger vidsträckta oljefält i Förenta Staterna samt Venezuela och Mexiko, rörledningar till en sammanlagd längd av 7 000 engelska miles, raffinaderier, en stor tankflotta och ett eget distributionsnät i Förenta Staterna, omfattande mer än 3 000 bensinstationer. Koncernen är delägare i The Near East Development Corporation (Iraq-koncessionen, se sid. 306). Den bedriver också export på Europa. Moderbolagets aktiekapital är 113·12 miljoner dollars.

Phillips Petroleum Company. Phillips-koncernen bildades under världskriget och har oljedomäner på sammanlagt 1·4 miljoner acres i skilda delar av Förenta Staterna. Den har inriktat sig på den inreamerikanska marknaden och har ett vidsträckt nät av servicestationer, som äro grupperade under 38 skilda försäljningsbolag. Aktiekapitalet för moderbolaget är enligt senaste balans 120·37 miljoner dollars.

The Pure Oil Company. Koncernen äger oljefält på 1·6 miljoner acres i Förenta Staterna och Venezuela. Den säljer sina produkter väsentligen på den amerikanska marknaden, där den har 1 500 egna bensinstationer. Dess aktiekapital är 105·95 miljoner dollars.

Samtliga de ovan uppräknade amerikanska oberoende oljekoncernerna hava vardera en årlig råoljeproduktion, överstigande 10 miljoner fat. Till de »stora» bolagen i Förenta Staterna räknas emellertid ytterligare en rad andra, av vilka en del hava upparbetat en ganska betydande exportverksamhet och således äro av betydelse för världsmarknaden. De största råoljeproducenterna bland de smärre storbolagen äro Barnsdall Corporation, Richfield Oil Company of California, Skelly Oil Company, Amerada Corporation (med koncessioner i Venezuela), Mid Continent Petroleum Corporation samt Simms Petroleum Company (ävenledes med koncessioner i Venezuela). Andra större koncerner, såsom t. ex. den år 1911 genom sammanslutning kring California Petroleum Corporation bildade O'Donnel-koncernen samt Dohenykoncernen (Pan American Petroleum Company), ha uppgått i de ledande koncernerna, nämligen respektive Texaco- och Standard Oil-koncernerna.

4) *Den engelsk-holländska gruppen.* Den med de amerikanska oljekoncernerna, främst Standard Oil, i fråga om storlek och ställning på världsmarknaden konkurrerande gruppen är den, som utgöres av »Royal Dutch-Shell» å ena sidan samt av »Anglo Persian-Burmah Oil» å den andra. På den grund, att främst engelskt och holländskt kapital äro intresserade i dessa två koncerner (det holländska väsentligen inom den förstnämnda koncernen) samt att engelska staten är delägare i Anglo-Persian Oil Company Ltd., brukar man med ett sammanfattande namn kalla denna grupp för *den engelsk-holländska gruppen.*

Den med avseende på kapitalstyrka och verksamhetens omfattning största av de två koncernerna inom denna grupp är »Royal Dutch-Shell». En intimare förbindelse mellan de två företagen, som bilda kärnan i koncernen,

Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot Exploitatie van Petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië, Haag, och *Shell Transport and Trading Company*, London, åvägabragtes först 1907, men redan tidigare hade de samarbetat. År 1902 hade de sålunda bildat en gemensam avsättningsorganisation för Ostasien, Asiatic Petroleum Company, vars huvuduppgift skulle vara att möta Standard Oil-koncernens konkurrens på den ostasiatiska marknaden. Sammanslutningen mellan de två företagen år 1907 organiserades så, att två gemensamt ägda dotterföretag grundades, av vilka det ena skulle omhänderha oljeutvinningen och raffineringen, medan det andra skulle sköta om transport, lagring och försäljning av de utvunna petroleumprodukterna. Det förstnämnda organiserades som ett holländskt bolag, Bataafsche Petroleum-Maatschappij, det andra som ett engelskt, The Anglo-Saxon Petroleum Company. Både det holländska moderbolaget (»Royal Dutch») och Shell Transport and Trading Company blevo genom denna överenskommelse rena förvaltningsbolag, och i överenskommelsen ingick, att det förstnämnda skulle övertaga 60 % i alla dotterföretag, som skulle komma att bildas eller övertagas, Shell-bolaget 40 %. Huruvida denna procentuella fördelning rättvist återger det holländska, respektive det engelska kapitalinflytandet, undandraget sig bedömande. Man har dock alltmer på senare år i den internationella finanspressen betonat det engelska kapitalinflytandet. The Burmah Oil Company — som vid sidan av engelska regeringen är en av huvuddelägarna i Anglo-Persianbolaget — har förvärvat en relativt stor aktiepost i Shell Transport and Trading Company (1 000 000 stamaktier av emitterade 24 121 361 stycken) och blivit representerat i styrelsen för Shell-bolaget, men innebörden och räckvidden av detta aktieförvärv kan knappast anses fullt klarlagt.

Verksamheten inom koncernen i dess helhet är nu förgrenad på ett stort antal dotterföretag. Den är fördelad på ungefär följande sätt. Bataafsche Petroleum Maatschappij kontrollerar ensamt eller tillsammans med The Anglo-Saxon Petroleum Company större delen av koncernens produktions- och raffineringensintressen, bland annat i Förenta Staterna, där den är en av de största råoljeproducenterna med tillhörande raffinerings-, detaljförsäljnings- och exportverksamhet. The Anglo-Saxon Petroleum Company omhänderhar koncernens stora tankflotta och tjänstgör som holdingbolag för en del av koncernens intressen. Asiatic Petroleum Company är med ett stort antal dotterföretag verksamt som koncernens försäljningsorganisation i alla länder.

Till sammanslagningen 1907 sysselsatte sig de två kärnföretagen huvudsakligen med att exploatera oljefyndigheterna i Ostasien och med försäljningen av petroleumprodukter på de asiatiska marknaderna. Sedan denna tidpunkt har koncernen förvärvat sig intressen över hela världen och har under ledning av J. B. August Kessler och sir Henri Deterding fört en målmedveten expansionspolitik på alla marknader. Koncernen äger eller arrenderar nu vidsträckta oljefyndigheter i Indien (Sumatra, Borneo, Java), Egypten, Rumänien, Polen, Förenta Staterna, Mexiko, Trinidad, Venezuela etc. Den besitter dessutom rörelningar, tankfartyg på sammanlagt över 2 miljoner tons lastförmåga samt oljebunkringsstationer och andra anläggningar i hamnar och kommunikationsknutpunkter världen runt. Dess kapitalstyrka är mycket betydande. Det holländska moderbolaget har ett aktiekapital på jämnt 1 000 miljoner gulden, varav för 505·12 miljoner gulden emitterats. Shell Transport and Trading Company har ett aktiekapital på 34·32 miljoner pund sterling. Dessutom hava bägge bolagen betydande fonder. Förteckningen på koncernens dotterbolag i tillgängliga handböcker upptager

ett 130-tal namn. I vårt land är koncernen representerad av Svensk-Engelska Mineraloljeaktiebolaget, som betecknas som dotterbolag till Shell Transport and Trading Company.

Den andra av de koncerner, som anses ingå i »den engelsk-holländska gruppen», Anglo-Persian-Burmah Oil-koncernen («Apoc») har som kärnföretag *Anglo-Persian Oil Company Ltd*, vilket bildades år 1909 och av Concessions Syndicate Ltd, Burmah Oil Company och lord Strathcona övertog den av en australisk oljesökare, William Knox d'Arcy, från persiska regeringen förvärvade koncessionen på samtliga oljefält i Persien med undantag av fem provinser. Denna koncession, som förvärvats redan 1901 och gällde för sextio år framåt med en vinstandel för den persiska regeringen på 16 %, hade vid denna tid börjat exploateras och befunnits synnerligen givande. Aktiekapitalet, som ursprungligen var 2 miljoner pund sterling men steg för steg höjts till 26 $\frac{1}{2}$ miljoner pund sterling, befinner sig sedan 1913 till väsentlig del i brittiska regeringens händer, som också tillsätter styrelsens ordförande. Aktiekapitalet höjdes i maj 1914 till 4 miljoner pund sterling, och av detta övertog regeringen 2·2 miljoner pund sterling, vilken överenskommelse ratificerades av parlamentet den 13 juli 1913 med 254 röster mot 8. Av aktierna befinna sig endast två större poster på privata händer, nämligen för 2·88 miljoner pund hos Burmah Oil Company och en ej närmare angiven aktiepost hos lady Strathcona. Bolagets ledare är oljegeologen sir John Cadman.

Såsom redan nämnts, grundades bolaget med huvudsaklig uppgift att exploatera de persiska oljefält, som ingingo i den bekanta d'Arcy-koncessionen. Dess verksamhet sträcker sig nu emellertid långt utöver Persien. Det har egna oljedomäner, koncessioner eller andra intressen i Rumänien, Jugoslavien, Mexiko, Argentina, Venezuela, Honduras, Peru, Argentina, Brittiska Guinea, Australien, Afrika (Nyassa-syndikatet) etc. Den utvunna oljan raffineras dels i Persien (raffinaderiet i Abadan, som medelst en rörledning på 20 svenska mils längd är förbunden med huvudproduktionsorten Masjid-i-Sulaiman, har en kapacitet på 100 000 fat råolja per dag), dels i England (raffinaderierna i Llandarcy vid Swansea och Grangemouth i Skottland ha en sammanlagd kapacitet på 44 000 fat råolja per dag). För transporten av råolja och petroleumprodukter har koncernen en betydande tankflotta (750 000 tons lastförmåga) samt distributionsanläggningar i ett stort antal länder. För importen till marknadsländerna och detaljförsäljningens ordnande därstädes finnas ett stort antal dotterbolag (förteckningar i tillgängliga uppslagsböcker upptaga ett 25-tal dotterbolag med olika uppgifter i skilda delar av världen). I Sverige omhänderhaves verksamheten för koncernens räkning av Svenska Bensin- och Petroleumaktiebolaget BP.

Burmah Oil Company, som har ett aktiekapital på 10·88 miljoner pund sterling, har sin verksamhet väsentligen förlagd till Indien. Det exploaterar oljefyndigheter i Birma och Assam, har raffinaderi i Rangoon i Birma och säljer sina produkter väsentligen på den indiska marknaden genom ett i gemenskap med Royal Dutch-Shellkoncernen drivet dotterbolag, Burmah Shell Oil Storage and Distributing Company of India.

5) *De gemensamt ledda ryska statstrusterna.*

Den femte stora producentgruppen är, såsom redan nämnts, *Rysslands oljeindustri*.

Utvinningen och raffineringen av olja i Ryssland bedrevs före kriget dels av företag med ryskt kapital, dels av från utlandet finansierade oljebolag, över vilka vissa av de ovan nämnda stora oljekoncernerna förvärvat inflytande. Sålunda inköpte 1911—1912 Royal Dutch-Shell de stora Roth-

schildska intressena i oljefälten i Baku och utökade sedermera sina förvärv. Vid sidan av denna concern hade också en annan med engelskt kapital arbetande stort inflytande, nämligen den s. k. Russian Generalgruppen (Lianosoff-Mantacheff). Vid krigsutbrottet ansågos de två nämnda grupperna och Nobelkoncernen behärska över 50 % av hela Rysslands oljeproduktion. Därjämte försökte amerikanerna att vinna insteg. Redan före världskriget voro rykten i omlopp, enligt vilka Standard Oil förvärvat sig intressen i Nobelkoncernen. Enligt en av Standard Oilgruppen avgiven förklaring före Genuakonferensen 1922 hade ett formellt övertagande av hälften av Nobelkoncernens intressen ägt rum 1920. De ryska oljefälten hade då emellertid redan förstatligats.

Den ryska oljeindustrien har sedan den nuvarande regimens införande i allt väsentligt organiserats genom statens försorg — endast ett litet antal, föga betydande koncessioner beviljades — och såväl produktionen av råolja som raffineringen av denna och försäljningen av petroleumprodukterna på hemmamarknaden och för export omhänderhaves av under gemensam ledning arbetande *statstruster*. De fyra största produktionstrusterna äro *Azneft*, *Grozneft*, *Maineft* och *Embaneft*; därjämte finnas särskilda organisationer för Sachalin, turkmenska området och mellersta asiatiska Ryssland. »Neftezavodi» är en statstrust, som endast sysslar med raffinering av olja (de flesta större statsoljetrusterna ha även raffinaderier om hand). Gruzneft-trusten omhänderhar väsentligen borrhningar i Georgien. För saluförandet av oljeprodukterna på den ryska marknaden finnes en central organisation (*Nefte-torg*) och för exporten likaledes en central organisation (*Sojusneftexport*), bägge i Moskva. Under denna sistnämnda sortera de utländska försäljningsorganisationerna, för det mesta organiserade som aktiebolag i resp. länder: i Tyskland Deutsche Vertriebsgesellschaft für Russische Ölprodukte («Derop») samt dess dotterbolag Deutsch-Russische Naphtagesellschaft m. b. H. («Derunapht»), vilket sistnämnda förutom på Tyskland också säljer på Österrike, Tjeckoslovakien, Jugoslavien och de skandinaviska länderna; i Italien Società Anonima Italiana »Petrolea»; i England Russian Oil Products Ltd; i Frankrike Société des produits du naphte russe, som bildades för att sälja på Frankrike, Belgien, Holland, Luxemburg, Spanien och Portugal samt deras kolonier; i Schweiz Naphta A/G; i Lettland »Laruneft»; i Turkiet »Neftsyndikat»; i Norge Russiske Oljeprodukter Aktieselskap, Skarholmen (Bergen); samt i Sverige Aktiebolaget Naftasyndikat.

Efterföljande tabell belyser närmare den ryska exporten av mineraloljeprodukter under de senaste åren.

Tab. 4. Export av mineraloljeprodukter från U. S. S. R. till vissa länder 1931, 1932 och de fem första månaderna 1933 samt totalexporten 1931 och 1932.

I 1 000 ton.

	1931	1932	Jan.— maj 1933		1931	1932	Jan.— maj 1933
Italien	1 079·7	1 039·5	432·9	Belgien	272·4	271·9	132·0
Frankrike	837·5	967·2	423·3	Sverige	171·2	271·6	89·7
Storbritannien	1 084·4	597·2	296·3	Egypten	126·4	268·0	98·0
Tyskland	399·3	532·0	201·8	Indien	149·1	191·4	84·4
Spanien	123·2	431·0	149·8	Turkiet	158·5	113·1	—
Japan	191·7	368·0	—	Totalexporten var	5 224·3	6 011·3	

Efter Petroleum-Vademecum och tidskr. Tägliche Berichte ü. d. Petr.-Industrie.

De i det föregående uppräknade fem grupperna kontrollera, såsom närmare framgår av tabell 3 å sid. 295, cirka två tredjedelar av världsproduktionen av råolja och motsvarande del av mineraloljeprodukterna.

I samband härmed torde några uppgifter om Rumänien vara av intresse i betraktande av dess på senare år växande betydelse som exportör på marknaden.

Den rumänska oljeindustrin bildar ingen samverkande enhet. En stor del av produktionen faller på bolag, i vilka de stora internationella oljekoncernerna ha hela inflytandet (Royal Dutch-Shell-koncernen *Astra Romana*, som är den största råoljeproducenten i Rumänien, Standard Oil-gruppen *Romano-Americana*) eller äro intresserade med avsevärt kapital (*Steaua Romana*). Detta sistnämnda bolag förvärvades redan 1903 av Deutsche Bank och utbyggdes sedan under ledning av Deutsche Petroleum Actien-Gesellschaft till det största oljeföretaget i Rumänien. Den tyska majoriteten i *Steaua Romana* förvärvades efter kriget (år 1920) av ett engelskt-franskt-rumänskt konsortium, varvid det rumänska inflytandet skulle tryggas genom att det rumänska holdingbolaget fick 50·1 %, det engelska och det franska vardera 24·95 %. Genom frikostig kreditgivning och finansiering i övrigt av bolagets verksamhet säges det engelska holdingbolaget (*Steaua Romana, British, Ltd*, ett dotterbolag till *Anglo-Persian-koncernen*), numera försäkrat sig om det dominerande inflytandet i bolaget. Det kan nämnas, att de tre nämnda stora bolagen i Rumänien — vilka dock ej ensamma representera det utländska inflytandet — i runt tal svara för 40 % av råoljeproduktionen. Den ledande rollen inom den rumänska oljeindustrin tillskrives framför andra G. Osiceanu, *Steaua Romanas* verkställande direktör.

Efterföljande tabell visar omfattningen av Rumániens mineraloljexport under åren 1931 och 1932.

Tab. 5. Rumániens export av mineraloljeprodukter till vissa länder samt totalexporten 1931 och 1932.

I 1 000 ton.

	I 1 000 ton.			I 1 000 ton.	
	1931	1932		1931	1932
Storbritannien	973·0	1 138·9	Jugoslavien	91·9	128·5
Italien	672·2	763·1	Tjeckoslovakien	83·7	122·4
Frankrike	534·2	714·0	Grekland	116·9	120·8
Egypten	582·5	484·2	Bulgarien	66·7	59·7
Österrike	236·8	238·2	Sverige	29·5	21·1
Spanien	322·7	219·9	Övriga länder	624·4	844·7
Tyskland	175·8	171·4			
Ungern	158·1	139·4	Hela exporten var	4 667·9	5 166·3

Enligt *Petroleum-Vademecum*, X. Edition.

Det är möjligt, att stormakternas strävanden att skaffa sig inflytande över världens råoljetillgångar gå längre tillbaka än till tiden för och omedelbart efter världskriget. Det var emellertid först detta, som tydligt ådagalade mineraloljornas stora betydelse för den moderna krigsföringen. Enbart Shellkoncernen uppges under de sista aderton månaderna av världskriget ha levererat 13 miljoner ton skilda mineraloljeprodukter till de allierade makterna. Då transportmedlen tröto, fick man under världskrigets senare år för transport av råolja, brännolja och bensin även taga sin tillflykt till handelsfartygens vattenballasttankar. Med den utveckling, som särskilt

luftflottorna och örlogsflottornas oljeförbrukning tagit efter världskriget, har behovet av en tillräcklig försörjning med mineraloljeprodukter av skilda slag framhållits som ett allt viktigare försvarsintresse.

Då den utan all jämförelse största delen av världens oljetillgångar anses befinna sig utanför de stora konsumtionsländernas gränser, har man i synnerhet efter världskriget kunnat iakttaga en tydlig strävan från regeringarnas sida i dessa länder att, vid sidan av åtgärder för att trygga resp. länders egna oljetillgångar för de i dessa länder hemmahörande bolagen och reservera delar av dem för statens speciella behov, understödja sådana åtgärder från de nationella koncernernas sida, som gå ut på att förvärva äganderätt till eller inflytande över världens oljeförande områden.

Världens sammanlagda tillgångar av olja hava uppskattats högst olika liksom även de ledande oljeländernas (stormakternas) andelar i desamma.

Efterföljande tabell 6 visar den amerikanska oljegeologen V. R. Garfias' uppskattning av världens råoljetillgångar i under exploatering varande fält samt deras beräknade livslängd på grundval av produktionens storlek år 1932. Det framgår härav, att Förenta Staterna skulle hava ungefär hälften av de redan under exploatering varande oljefältens råoljeförråd inom sina gränser men att detta oaktat dessa endast skulle vara tillräckliga för 15 år framåt på grundval av 1932 års produktion. En uppskattning av »samtliga världsförråd» av olja, alltså även i sådana områden, som ej ännu befinna sig under exploatering, har bl. a. gjorts av Förenta Staternas geologiska undersökning (U. S. Geological Survey), som kommit till det resultat, att de motsvara 60—70 miljarder fat (9—10 miljarder ton). På grundval av nuvarande förbrukning skulle detta endast vara tillräckligt för 50—60 år framåt. Av dessa totala förråd skulle Förenta Staterna endast ha 16,3 % inom sina gränser. De länder, som vid tidpunkten för offentliggörandet av den amerikanska undersökningens resultat svarade för den vida övervägande delen eller 87,3 % av världsproduktionen (Förenta Staterna, Mexiko och Sydamerika), hade enligt detta sammanlagt endast 48,3 % av världsoljetillgångarna, medan 51,7 % av dessa föllo på länder, som tillsammans svarade för 12,7 % av världsoljeproduktionen (främst Ryssland, Persien, Mesopotamien och Indien).

Å andra sidan har det från vetenskapligt håll framhållits, att uppskattningen av världens oljetillgångar är förenad med synnerligen stora svårigheter och ovisshetsmoment. På begäran av den amerikanske geologen A. C. Veatch tillsattes år 1922 en expertkommission för att avge ett utlåtande om de uppskattningar av världens oljetillgångar, som då publicerats av U. S. Geological Survey. I kommissionens utlåtande, som publicerades 1923, konstaterades bl. a., att »världens oljetillgångar äro utan tvivel mycket större än de uppskattningar, som nyligen offentliggjorts, och förbättrade utvinningsmetoder skulle i enorm grad förstora skillnaden.» Även från andra håll har man lagt eftertryck på att de uppskattningar, som tid efter annan offentliggjorts av jordens oljetillgångar, endast kunna ha karaktären av mycket grova gissningar. Vad som emellertid är tydligt, är att dessa oljetillgångar, huru stora de än kunna vara, äro ojämnt fördelade och att de hittills tagits i anspråk i synnerligen olika omfattning i olika länder.

I sina strävanden att förvärva kontroll över världens oljeförande områden hava de stora ländernas regeringar otvivelaktigt, även där de ej direkt finansiellt intresserat sig i de stora oljekoncernerna, skänkt dem understöd av olika slag. Den amerikanska Federal Oil Conservation Board, som tillsattes av presidenten Coolidge i slutet av 1924, säger i sin Report III. publi-

Tab. 6. Världens råoljetillgångar.

I milj. ton.

	Förråd i exploate- rade fält	Produk- tion år 1932	Livslängd på grund- val av 1932 års produk- tion. I år		Förråd i exploate- rade fält	Produk- tion år 1932	Livslängd på grund- val av 1932 års produk- tion. I år
Förenta Staterna	1 715·0	112·0	15	Trinidad	13·0	1·5	9
Ryssland	429·0	22·0	20	Polen	7·0	0·6	12
Iraq	357·0	0·1	1	Japan	6·0	0·3	20
Persien	314·0	6·0	52	Sarawak	4·3	0·3	14
Venezuela	286·0	17·0	17	Kanada	1·4	0·1	14
Holl. Ostindien..	143·0	5·0	29	Egypten	1·4	0·2	7
Rumänien	71·0	7·0	10	Tyskland	1·4	0·2	7
Kolumbia	57·0	2·0	29	Equador	1·4	0·2	7
Mexiko	43·0	4·0	11	Frankrike	0·7	0·07	10
Indien	14·0	1·2	12	Andra länder ...	1·4	0·1	2
Peru	14·0	1·5	9				
Argentina	14·0	2·0	7	Summa	3 495·0	183·37	19

Enligt Petroleum-Vademecum, X. Edition.

cerad den 25 februari 1929: »I denna planering för framtiden (i syfte att säkerställa oljetillgången) ha oljeindustriens viktigaste företagsenheter med sin stora kapacitet inom raffinaderiindustrien och sina försäljningsnät ett intresse, som endast står tillbaka för nationens eget, och de torde väl kunna påräknas för gemensamma kraftansträngningar i det gemensamma syftet.» Det hänvisas därpå omedelbart till vikten av att säkerställa tillgångar av råolja utanför Förenta Staterna och importen av sådan olja. Förenta Staterna har också relativt tidigt avdelat särskilda oljeförande områden inom sina egna gränser för försvarets behov. Vad den engelska regeringen beträffar, ingrep denna tidigt för att säkerställa oljeförande områden för nationens räkning. Då den engelske oljesökaren Pearson (sedermera lord Cowdray) år 1916 ville försälja de oljefyndigheter i Mexiko, som tillhörde det av honom grundade bolaget Mexican Eagle Company, till Standard Oil, förbjöds detta av engelska regeringen med stöd av den under kriget gällande förfogande-rättslagen (Defense of the Realm Act). Först år 1919 tilläts försäljningen av områdena i fråga, då till Royal Dutch-Shell-koncernen. År 1913 förvärvade engelska regeringen, såsom redan nämnts, kontrollen över Anglo-Persian Oil Company och den av detta bolag ägda koncessionen i Persien. Då denna koncession förra året uppsades av den persiska regeringen, gjorde den brittiska regeringen anmälan om det enligt dess mening rättsstridiga förhållandet till Nationernas Förbund, varefter överenskommelse i godo träffades med Persien på villkor, som visserligen ökade den persiska statens andel i avkastningen av oljefyndigheterna (från 16 till 21 % plus 2 1/2 % av »Apoc»-dotterbolagens vinst) men också utvidgade koncessionen att omfatta även de fem provinser i Persien, som ursprungligen blivit undantagna och där under tiden undersökningar och provborrningar verkställt av ryska staten. Koncessionen förlängdes på 60 år med början från i år. Det år 1918 grundade bolaget British Controlled Oilfields, vilket uppgives vara helt under den brittiska regeringens finansiella inflytande (P. Espagnol de la Tramerye: La lutte mondiale pour le pétrole, Paris 1923), har omfattande koncessioner i Sydamerika (främst Venezuela) och på Trinidad. Förköps-

¹ Exploatering just börjad.

rätten till den utvunna oljan är delvis genom kontrakt överlåten på Royal Dutch-Shell Company. För den engelska regeringen verkar också ett av Anglo-Persian direkt kontrollerat företag, d'Arcy Exploration Company, som har till uppgift att undersöka oljefyndigheter över hela jorden och verka för erhållande av koncessioner.

Bland de oljefält, som efter världskrigets slut blivit föremål för slitningar mellan olika intressegrupper och för vilkas öde direkta förhandlingar mellan de intresserade staterna varit avgörande, är i första rummet att räkna de såsom synnerligen oljerika ansedda mesopotamiska områdena (Mossulfälten). Dessa fält hade före världskriget genom en 75-årig koncession överlåtits på ett bolag, Turkish Petroleum Company, i vilket brittiskt kapital uppges hava haft det dominerande inflytandet men i vilket också tyskt kapital (Deutsche Bank) var intresserat till 25 %. Efter världskrigets slut undertecknades den s. k. oljeöverenskommelsen med Frankrike i San Remo (1920) enligt vilken engelsmännen skulle bibehålla sitt intresse på 75 % i de mesopotamiska oljefälten, medan Frankrike skulle erhålla 25 %. Förenta Staterna blev helt uteslutet från deltagande. Då amerikanska utrikesdepartementet gjorde föreställningar i London, upptogs nya förhandlingar, som ledde till San-Remo-överenskommelsens revidering. Först 1925 avgjordes gränsregleringen mellan Syrien och den England genom 25-årigt mandat tillerkända nytillskapade staten Iraq, så att Mossul-området kom att tillhöra Iraq, varvid Turkiet fick en kontant gottgörelse för oljekällorna på 2 1/2 miljoner dollars. Koncessionen överläts åt ett nybildat bolag, Iraq Petroleum Company, i vilket även de amerikanska oljekoncernerna blevo delägare. I detta nya bolag äga Royal Dutch-Shell-koncernen, Anglo-Persian-koncernen, ett franskt bolag (Compagnie Francaise des Pétroles S. A., i vilket franska staten, ett bankkonsortium och 12 oljebolag äro delägare) samt ett amerikanskt konsortium (Standard Oil of New Jersey, Socony-Vacuum Corporation och Gulf Oil Corporation) vardera ungefär 25 %. Området är för närvarande under exploatering, och rörledningar hålla på att byggas till hamnstäderna Haifa och Tripoli.

Också koncessioner i andra delar av världen hava blivit föremål för direkta diplomatiska aktioner mellan de stater, som stått bakom de intresserade koncernerna. Då Royal Dutch-Shell-koncernen erhållit en monopolartad koncession av holländska regeringen för olja i Djambiområdet i Nederländska Indien, protesterade amerikanska regeringen hos den holländska. Någon ändring i koncessionen gjordes dock ej. Också de före omvälvningen i Ryssland existerande utländska intressena i Ryssland och förhandlingarna om koncessioner på nya villkor i Ryssland under åren omedelbart efter världskriget voro föremål för stormaktsregeringarnas intresse.

De stora oljekoncernernas iver att försäkra sig om de oljeförande områdena i världen och därmed trygga tillräckliga och billiga förekomster av oljeindustriens viktigaste råmaterial, råoljan, har ej uteslutit samverkan ifråga om försäljningen på de skilda marknaderna av de handelsfärdiga produkterna och, på den allra senaste tiden, även ifråga om reglering av råolja-produktionen i syfte att därigenom söka påverka prisnivån på världsmarknaden för mineralolja-produkterna. Vad beträffar samverkan vid försäljningen av bensin och andra mineralolja-produkter på de skilda marknaderna har denna framträtt i skiftande former och ökat eller minskat i stabilitet i förhållande till det allmänna pris- och konkurrensläget på världsmarknaden. De skilda koncernernas försäljningsorganisationer inom varje särskilt land hava bildat formliga karteller för fastställande av priser och

konditioner till återförsäljare och för utminuteringspriserna eller också hava förhållandena på marknaden varit sådana, att man haft skäl att förmoda, att ett samarbete i detta syfte under hand ägt rum. Under perioder, då i ökad grad andra försäljare än de stora koncernerna sökt vinna insteg på marknaden, hava koncernerna ofta enats om gemensamma åtgärder mot dylika »outsiders». På marknaderna i Europa torde på senare år framför allt den ryska oljeindustriens ansträngningar att tillkämpa sig en ställning som exportör av bensin, vilken svarar mot den snabbt ökade produktionen av råolja inom landet och mot Rysslands ställning och betydelse som exportör av lysoljor före världskriget, hava spelat en viktig roll för de stora oljekoncernernas kartell- och prispolitik. Även den hastiga tillväxten av Rumäniens produktion och försäljningen av rumänska oljor utanför koncernernas organisationer hava — i synnerhet på allra sista tiden — varit av betydelse.

De största marknaderna för bensin och andra mineraloljeprodukter i Europa äro, med hänsyn tagen till befolkningens storlek och efterfrågan på mineraloljeprodukter, England, Tyskland och Frankrike.

Rörande grupperingen och samarbetet på den *brittiska* marknaden kunna följande uppgifter vara av intresse. På denna marknad äro, förutom de av brittiskt kapital behärskade koncernerna och den amerikanska Standard Oil-gruppen, också ett antal av denna sistnämnda oberoende amerikanska koncerner verksamma samt den ryska statliga exportorganisationen. De två brittiska koncernerna, Royal Dutch-Shell och Anglo-Persian, uppgivas hava etablerat ett intimt samarbete på den brittiska marknaden, vilket vid början av nästlidna år resulterade i bildandet av två gemensamma försäljningsbolag för de brittiska öarna, *Shell-Mex. B. P. Ltd* och *Scottish Oils & Shell-Mex. Ltd*. Till Anglo-Persian-gruppen räknas också National Benzole Company Ltd, den störste försäljaren av bensol på den brittiska marknaden. Detta bolag säges inköpa all den för dess bensolblandning avsedda bensinen från Anglo-Persian-koncernen. Standard Oil-gruppen representeras i Storbritannien av *Anglo-American Oil Company*, *Red-Line Olico Ltd*, Petroleum Storage and Finance Company och dess försäljningsbolag *Cleveland Petroleum Products Company* samt *Vacuum Oil Company*, försäljare av smörjoljor. Bland de oberoende amerikanska koncernerna märkas *Texas Oil Company* och *Cities Service Company*. Den ryska statliga exportorganisationen företrädes av *Russian Oil Products Ltd*.

De största koncernerna — främst Shell, Anglo-Persian och Standard Oil — hava bildat en sammanslutning, som populärt kallas för »the combine». De av denna fastställda priserna publiceras regelbundet i facktidningarna, t. ex. »Petroleum Times», under beteckningen »combine prices». Sammanslutningen gäller endast bensin, fotogen, dieselolja samt »gas oil» och »fuel oil». Smörjoljor och övriga petroleumprodukter stå sålunda utanför. »The combine» har etablerat ett nära samarbete med *dels* »Motor Trade Association», som söker skydda detaljhandlare och garageägare genom vidmakt-hållande av fasta detaljhandelspriser, *dels* »Motor Agents Association», som i andra avseenden tillvaratager motordetaljhandlarnas intresse.

Den första överenskommelsen mellan de bolag, som tillhöra »the combine», gäller vilka avnämare, som skola anses som sammanslutningens »legitima» kunder. Intet av de till sammanslutningen hörande företagen får sälja till den private bilägaren. Deras kunder kunna endast tillhöra någondera av följande två kategorier: »dealers», d. v. s. återförsäljare, i allmänhet garage-ägare, som helt få sin utkomst inom motornäringen och ha försäljnings-

lokaler, som äro godkända av Motoragenternas förening, samt »commercial consumers», d. v. s. ägare av bilar och omnibussar i yrkesmässig trafik. Mindre sådana bilägare söker man dock i allmänhet förmå att anlita någon återförsäljare. Den andra överenskommelsen inom »the combine» rör pris-sättningen. Särskilda pristariffer hava fastställts såväl för detalj- och engroshandeln som för »commercial consumers». Priserna variera för olika områden av de brittiska öarna och äro lägst i Londonzonen samt högst i Skottland och Irland. Slutligen rör överenskommelsen mellan medlemmarna av »the combine» också återförsäljarnas rabatter. En särskild »loyalty rebate» eller »exclusive buyers' rebate» — populärt kallad »E. B. R.» — beviljas den försäljare, som i större partier (alltså ej i kannor eller fat) säljer *uteslutande* produkter från »combine»-medlemmarna eller från firmor, mot vilka de ej göra någon invändning.

De övriga större koncernernas försäljningsorganisationer i England — bl. a. Texas Oil, Cities Service, Sealand Petroleum Company Ltd samt Power Petroleum Company, som uppges representera amerikanska intressen men försäljer rysk olja, som raffinerats i England — tillhöra ej »the combine» men hava träffat ett avtal med denna, som gäller från den 1 januari 1929. Tidigare gingo de återförsäljare, som sålde dessa firmors bensin vid sidan av »the combine's», miste om »the loyalty rebate». I överenskommelsen stadgades, att försäljning av de oberoende koncernernas bensin ej längre skulle föranleda mistning av rabatten, och i gengäld åtogo sig de oberoende att icke öppna nya försäljningslokaler, som icke godkänts av Motoragenternas förening, att låta sina återförsäljare få åtnjuta samma provision, som »combine»-medlemmarna medgävo, samt att upphöra med försäljning av bensin från pumpar, som icke tydligt angävo varumärket å den tillhandahållna bensinen. Sedan denna överenskommelse benämnes i pressen de oberoende ofta »the Junior combine».

Den ryska exportorganisationens representant i Storbritannien, Russian Oil Products, är ej ansluten till någondera av de nämnda överenskommelserna och uppgives hava bedrivit en kraftig priskonkurrens särskilt under åren 1926—1928. I början av 1929 träffade enligt uppgift de koncerner, som äro sammanslutna i »the combine», en överenskommelse med det ryska bolaget, varvid de å sin sida lära hava förbundit sig att avskaffa den särskilda rabatt, som dittills betalats till de försäljare, som åtagit sig att ej sälja rysk bensin. Därjämte skulle de hava kontraherat leveranser av rysk bensin till ett ansevärt belopp för tre år framåt. Det ryska bolaget torde även hava förbehållit sig en viss kvot av bensindistributionen i Storbritannien, beträffande vilken de ej äro bundna av bestämmelser rörande pris-sättningen. För närvarande utgör den omständigheten, att en försäljare för rysk bensin, ej något hinder för att komma i åtnjutande av den ovan-nämnda »loyalty rebate». Under den tid i år, då importförbudet för ryska varor till följd av den s. k. ingenjörskonflikten varit i kraft, uppgives Russian Oil Products hava importerat amerikansk bensin.

En särskild grupp av försäljare äro de »outsiders», huvudsakligen mindre firmor, som inköpa bensin från särskilda importörfirmor och sedan, mer eller mindre oregelbundet, försälja denna i de områden av landet, där efterfrågan för ögonblicket är störst. Det är mot dessa, av »the combines» medlemmar ofta »pirater» benämnda försäljare, som bestämmelsen om »the loyalty rebate» i främsta rummet synes rikta sig. På den senaste tiden hava dessa i stor utsträckning fört rumänsk bensin.

På den *tyska* marknaden hava under de senaste åren åtskilliga kartellbildningar inom försäljningen av petroleumprodukter, främst bensin, existerat.

Även på den tyska marknaden äro Standard-, Shell- och »Apoc»-koncernerna de största försäljarna av bensin och andra petroleumprodukter. Standard Oil-gruppen är väsentligen företrädd med sitt dotterbolag *Deutsch-Amerikanische Petroleum-Gesellschaft*, som i sin tur bildat åtskilliga underbolag. Bolaget bedriver även raffinaderiverksamhet. *Deutsche Vacuum Oil A/G*, Hamburg, är dotterbolag till Socony-Vacuum Corporation. Shell-gruppen är väsentligen företrädd genom *Rhenania-Ossag*, som bedriver raffinaderirörelse i 7 raffinaderier och har en vidsträckt försäljningsorganisation. Anglo-Persian köpte år 1926 40 % av aktierna i »Olex», *Deutsche Petroleum-Verkaufsgesellschaft m. b. H.*, som ursprungligen var försäljningsbolag till Deutsche Petroleum A/G (som på sin tid hade kontrollen över Steaua Romana och 1906 organiserade Europäische Petroleum-Union, Bremen, som förde en ivrig konkurrens med Standard Oil). Senare har »Apoc» förvärvat samtliga aktier i »Olex». Även amerikanska oberoende koncerner äro representerade på den tyska marknaden, t. ex. Atlantic Refining Company och Sinclair-koncernen. Den ryska statliga exportorganisationen representeras av de förutnämnda »Derop» och »Derunapht». Motoroljor av skilda slag (även bensol- och spritblandningar) försäljas av åtskilliga större och mindre bolag och sammanslutningar, bland dem *Benzol-Verband G. m. b. H.*

Under mars 1928 träffade konkurrenterna en överenskommelse. Benzolverband gjorde ett avtal med Deutsch-Amerikanische Petroleumgesellschaft och med Rhenania-Ossag, som åt Benzol-Verband säkerställde vissa rättigheter beträffande försäljningen av motorbränsleblandningar. Vidare avslöto de viktigaste leverantörerna på den tyska marknaden den s. k. bensinkonventionen, som åvägabragte en enhetlig reglering av priser, leverans- och rabattbestämmelser, och var förenad med en skiljedomsinstitution (Schlichtungsstelle). Denna överenskommelse medförde en höjning av bensinprisen. Bensinkonventionen utvidgades sedermera och omfattade den 1 oktober 1928 alla större leverantörer och handelsorganisationer inom branschen. Det har ansetts att konventionen så småningom förvärvade sig en monopolartad ställning på den tyska marknaden, så att av omkring 40 000 bensinstationer 90 % voro bundna av överenskommelsen. Enligt konventionsbestämmelserna för försäljning av motorbränsle måste handlandena förplikta sig att rätta sig efter de av konventionen fastställda försäljningsprisen och affärsvillkoren — oavsett varifrån och till vilka priser motorbränslet inköpts. Handlande, som icke rättade sig efter bestämmelserna, kunde bestraffas med strykning från handlandelistan, varigenom tillförseln av motorbränsle från konventionsfirmorna spärrades. I och med konventionens ikraftträdande kunde de förutvarande handelsrabatterna, som varierat mellan 30 och 20 %, reduceras till 14 à 7 %. Enligt uppgift (dr Horst Wagenführ: Kartelle in Deutschland) fick grosshandeln en konventionsrabatt på 7 %, medan bensinstationerna och pumparna fingo 10 % och garageägarna 12—14 %.

Under 1930 började konkurrensen från »outsiders» antaga större proportioner, och särskilt såldes genom skilda organisationer rumänsk bensin till priser, som väsentligen understego konventionens. De ryska försäljningsorganisationerna uppgivas ej i egentlig mening hava underbjudit konventionsfirmorna, men de förvärvade sig detta oaktat en allt större del av omsättningen. Därtill kom, att då utminuterings- och försäljningspriser voro fastställda men avsättningen ej kvoterad eller begränsad för de skilda med-

lemmarna i konventionen, tog sig konkurrensen mellan dem uttryck i en oproportionerlig ökning av bensinstationernas antal, och denna kamp om avsättningen väckte irritation. På hösten 1930 upplöstes den tyska motorbränslekonventionen. Den efterträddes på våren 1931 av en mera löst hållen överenskommelse, en »gentlemen's agreement», som ej innehöll några bestämmelser angående prissättningen utan väsentligen hade formen av en konditionskartell, som fastställde rabattsatser och leveransbestämmelser till återförsäljarna.

Denna konvention hindrade emellertid ej en stark konkurrens med de stora oljekoncernerna från särskilt den ryska och rumänska bensinens sida. Under sommaren 1932 fördes förhandlingar om en kvotmässig uppdelning av marknaden i Tyskland. Efter långa överläggningar förklarade ryssarna, att de voro villiga att i någon form biträda en konvention på ett halvt år. Den nya konventionen (Deutsche Treibstoff-Konvention) kom till stånd i september 1932, och i denna ingingo alla de mera betydande leverantörerna, även den amerikanska Sinclairkoncernen, vilken till en början gjort avsevärda svårigheter. Den ryska försäljningsorganisationen på den tyska marknaden »Derop» var ej formellt medlem av konventionen men var bunden genom en särskild överenskommelse, vilken uppgives hava förnyats på ytterligare sex månader från mars i år, då den utlöpte. Även »Redeventza», (Deutsch-Rumänische Petroleum-Verkaufs G. m. b. H.), som är en av de viktigaste importörerna av rumänsk bensin, stannade på hösten 1932 utanför konventionen men åtog sig samtidigt att respektera konventionsbestämmelserna, medan man förhandlade om den kvot, som bolaget skulle erhålla. I mars 1933 meddelades, att även »Redeventza» anslutit sig till konventionen för hela dess återstående giltighetstid, d. v. s. till 1937. Omedelbart efter konventionens avslutande tillkännagavs, att bensinpriset i en rad av Tysklands större städer från och med den 26 september skulle höjas med 1 till 2 Pf. per liter, och den totala stegringen under de närmast följande månaderna efter konventionens avslutande uppges ha utgjort 5 Pf. per liter. Klagomål över de höga bensinprisen i Tyskland hava upprepade gånger framförts av konsumenternas sammanslutningar och även föranlett offentliga uttalanden av riksekonominministern (hösten 1932). På våren innevarande år har Allgemeiner Deutscher Automobil Club (ADAC) fört en aktion mot konventionen och genom överenskommelser om leverans till medlemmarna från »outsiders» velat framtinga billigare priser från konventionens sida. Konventionens medlemmar hava bl. a. vidtagit den åtgärden att de upphört annonsera i ADACs publikationer, varigenom klubben beräknas hava gått miste om en annonsinkomst på 650 000 Rmk per år.

På den franska marknaden äro de stora amerikanska och engelska koncernerna verksamma genom ett flertal försäljningsbolag, vilka även bedriva eller planera raffinaderiverksamhet i överensstämmelse med den franska statens krav på importtillåtelse (se längre ned). Standard Oil-koncernen är representerad genom *Compagnie Standard Franco-Americaine*, Paris, *Bedford Petroleum Company S. A.*, Marseille, *Vacuum Oil Company S. A. Francaise*, Paris och åtskilliga andra, däribland *Standard Franco-Americaine de Raffinage*, Paris, som bildades 1929 med uppgift att bedriva raffinaderiverksamhet och för närvarande håller på att bygga ett stort raffinaderi vid Port Jérôme, Seine inferieur, dit råoljan skall ledas i rör från Le Havre. Royal Dutch-Shell företrädes av *Société des Pétroles »Jupiter»*, Paris, samt åtskilliga andra bolag. Jupiterbolaget har en och en halv mil från Rouen färdigbyggt ett av Europas största och modernaste raffinaderier med en

kapacitet på 250 000 ton per år och med rörledningar förbundet med lossningsplatsen. Anglo Persian-koncernens viktigaste franska dotterbolag är *Société Générale des Huiles de Pétrole*, som bl. a. har ett modernt raffinaderi med en kapacitet av 200 000 ton per år vid Courchelettes. Dessutom äro ett antal av de helt eller delvis oberoende amerikanska koncernerna representerade genom dotterbolag, sålunda t. ex. Texas Oil- och Sinclair-koncernerna. Det av franska staten och de större oljekoncernerna samt ett antal franska banker gemensamt ägda bolaget *Compagnie Française des Pétroles S. A.*, som äger cirka en fjärdedel av aktierna i Iraq Petroleum Company och därmed motsvarande andel i de mesopotamiska oljefältens avkastning, har hittills endast bedrivit experimentverksamhet men har planerat uppförande av två stora raffinaderier, vid Gonfreville d'Orcher i närheten av Le Havre och vid Martigues i närheten av Étang de Berre. Raffinaderiet vid Le Havre var vid början av 1933 färdigt. Det har en kapacitet av 800 000 ton och har påbörjat industriell verksamhet i någon omfattning. Enligt de överenskommelser, som äro gällande mellan franska staten och bolaget, skall staten hava 40 % av aktiestocken samt hava företrädesrättighet till 80 % av den mesopotamiska oljan, som raffineras av bolaget, med en prisreduktion på 2 %, vilken dock i intet fall får vara lägre än 8 fr. per ton.

Den partiella statskontroll över marknaden för bensin och andra mineraloljeprodukter, som är rådande i Frankrike, begränsar i viss mån syftet med en sammanslutning mellan de på marknaden försäljande oljekoncernerna. Genom lagen av den 4 april 1926 fastslogs principen om statsmonopol, och de olika bolagens distributionsmöjligheter kontingenterades genom lagen av den 30 mars 1928 och dekretet av den 1 april 1931. Genom beslut av folkrepresentationen i år skall frågan om utvidgning av statens kontrollerande verksamhet med det snaraste utredas. Staten lämnar nu de importerande bolagen licenser, som tillåta dem att importera en årlig maximikvantitet. Härigenom har man velat undvika, att ett enda bolag behärskar oljemarknaden, och man har samtidigt velat säkerställa tillförseln från flera produktionskällor. Priserna bestämmas emellertid icke av staten, som dock kontrollerar desamma och varnar de bolag, som icke sälja i proportion till cif-inköpspriserna. Statens koncession åt importfirmorna gäller för tjugo år räknat från 1 april 1931, och bolagen hava i gengäld mest åtaga sig att upprätta raffinaderianläggningar för att där raffinera de dem tilldelade kvantiteterna råolja samt »att ge staten understöd och gemensamt med franska staten företaga allt som kan anses främja det nationella intresset». Då i koncessionsvillkoren också ingår ett åtagande att underlåta »allt som kan förorsaka artificiella rubbningar av prisbildningen», begränsas därigenom möjligheterna till öppen kartellbildning. Vid mitten av 1931 voro detaljpriserna på bensin i Frankrike synnerligen låga, vilket tillskrevs konkurrensen från den ryska bensinen. Därefter stego emellertid prisen plötsligt, enligt uppgift som en följd av en överenskommelse mellan de stora koncernerna. Importen av rysk olja har emellertid alltjämt varit omfattande. På våren 1933 gjorde sålunda den ryska exportorganisationen ett kontrakt på vissa villkor med ett franskt, av nio oberoende oljefirmor bestående syndikat, avseende årligen 500 000 ton råolja att raffineras i Frankrike samt en icke närmare angiven mängd andra mineraloljeprodukter.

Vad de övriga europeiska marknaderna beträffar föreligga uppgifter om visst samarbete mellan de stora oljekoncernerna från åtskilliga länder.

På den *holländska* marknaden uppgivas förhållandena vara sådana, att, medan en formell konvention saknas, de stora oljekoncernerna kommit

överens om att icke underbjuda varandra i fråga om redan förvärvade kunder. Skulle någon kund icke vara nöjd med en erhållen agentur och vända sig till något konkurrerande bolag för att erhålla en förmånligare offert, underrättar det bolag, hos vilket förfrågan gjorts, konkurrenten härom samt lämnar, om detta senare vill behålla honom såsom kund, en offert, som ställer sig högre än den som kunden åtnjuter från sitt gamla bolag. I fråga om nya kunder och vid leverans till fartyg förekommer däremot en skarp konkurrens. På den senaste tiden har särskilt rumänsk bensin sålts till avsevärt lägre priser än de stora koncernernas. Denna försäljning, som skett genom bolag, vilka av de stora koncernerna betraktas som »outsiders», har föranlett de stora koncernerna att i gemensamt undertecknade annonser i tidningarna våren 1933 varna konsumenterna för all bensin, som icke försäljes av de ifrågavarande koncernerna (Shell, Standard och Esso, Texaco, Purfina samt Sinclair). I annonserna har gjorts gällande, att i Holland försäljas bensinsorter, som i hög grad äro blandade med fotogen och därför skadliga för motorerna.

I Schweiz har på de senaste veckorna innevarande år en kartell bildats mellan de bensinfirmer, som försälja på den schweiziska marknaden, enligt uppgift dock underställd den av förbundsregeringen igångsatta priskontrollen. Kartellen, som är inregistrerad i handelsregistret som en ekonomisk förening under namnet »Wirtschaftskorporation des Benzinmarktes», har följande medlemmar: *Autogewerbe-verband der Schweiz*, *Standard Mineralölprodukte A/G*, »Lumina» *A/G* (Royal Dutch-Shell-koncernens dotterbolag), *BP Benzin- und Petroleum A/G* (Anglo-Persian Company's dotterbolag), *Verband trustfreier Benzin-Importeure der Schweiz*, *Noba S. A.*, Genève och *Socal S. A.*, Lausanne. Däremot tillhör, enligt vad som synes framgå, det rumänska importbolaget, »*Redeventza*» *Erdölprodukte A/G*, icke kartellen. De av kartellöverenskommelsen omfattade parterna hava förbundit sig att ej sälja bensin vid sina egna bensinstationer eller till sådana bensinstationer, med vilka de stå i affärsförbindelse, under de av kartellen fastställda, »officiella», priserna och i sistnämnda fall tillse, att även de officiella utminuteringspriserna upprätthållas. De officiella priserna få ej heller kringgås. De leverantörfirmer, som undertecknat överenskommelsen, hava sålunda åtagit sig att ej leverera bensin till någon kund, som ej förbinder sig att i sin tur under inga villkor verka som återförsäljare. Direkta eller indirekta prisunderbud straffas med leveransbojkott eller bötesstraff. Vidare hava kontrahenterna åtagit sig att ej inrätta några nya pumpar hos sådana kunder, som icke tillhöra motorbranschen, och att draga in redan installerade pumpar i den mån detta låter sig göra utan att vederbörande kund lider ekonomisk skada. Vidare få de kontraherande parterna ej inrätta några nya egna bensinstationer eller servicestationer, ej heller utvidga redan bestående dylika. Mellan »cistern»- (järnvägstankvagns-), »kategori»- (tanklastvagns-, fat- och »bidon»- eller damejeanne-) samt pumppriserna skall en bestämd relation bestå. I den permanenta skiljenämnd, som skall inrättas (»Paritätische Kommission») skall plats beredas för en representant för Eidgenössisches Volkswirtschaftsdepartement och för en medlem av den statliga priskontrollmyndigheten.

I Spanien har genom dekret den 28 juni 1927 från och med den 1 januari 1928 importen av och handeln med mineraloljor lagts under statlig kontroll genom införandet av ett statligt mineraloljemonopol, och oljekoncernerna ha följaktligen inga försäljningsorganisationer på denna marknad.

Monopolets verksamhet omfattar all införsel, tillverkning och bearbetning, inköp, distribution och försäljning av samtliga slag av mineraloljor och derivat därav. Monopolets giltighetsområde är för närvarande begränsat till spanska fastlandet och Balearerna, men Kanarieöarna och spanska Nordafrika kunna införlivas med monopolområdet, därest regeringen så bestämmer. Monopolrätten har för 20 år, från förenämnda dag räknat, överlåtits å ett särskilt monopolbolag, *Compañia Arrendataria del Monopolio de Petroleos S. A.*, bildat av en grupp spanska banker. Bolagets aktiekapital utgör 195 miljoner pesetas, fördelat på 390 000 aktier lydande å nominellt 500 pesetas. 90 000 aktier med ett nominellt värde av 45 miljoner pesetas överlätos utan särskild ersättning till spanska staten. Vid monolets införande exproprierades samtliga inom landet förefintliga företag, vilkas rörelse föll inom det för monolet reserverade verksamhetsområdet. Ersättning för vad som exproprierades meddelades antingen genom överlämnande av aktier i monopolbolaget eller kontant. Monopolbolaget skall vara utslutande inhemskt, såväl med avseende å kapital som högsta ledning. Statens kontroll över monopolbolaget utövas dels därigenom, att staten är representerad i bolagsstyrelsen i förhållande till sin andel i aktiekapitalet, dels på det sätt, att vid styrelsens sida finnes en representant för regeringen med befogenhet att upphäva styrelsens beslut, därest de strida mot statens intressen. Vidare äro styrelsens beslut om förvärfv av fast egendom i vissa fall beroende av regeringens godkännande, vilket jämväl är förhållandet i fråga om val av verkställande direktör i bolaget samt tillsättandet av högre tjänstemän.

För sin verksamhet erhåller monopolbolaget 5 % garanterad ränta å totala aktiekapitalet samt 4 % av nettoinkomsten. För det av nämnda två inkomstkällor inflytande belopp, som överstiger 8 % av totalkapitalet, sker fördelningen mellan staten och övriga aktieägare enligt särskilda grunder. Alla driftskostnader betalas av staten. Monopolbolaget är följaktligen en administrativ organisation, som för sin verksamhet tilldelas dels en fixerad miniersättning, dels en viss premie å gjorda försäljningar. Återstoden av inkomsterna tillfaller staten.

Statens nettoinkomster av oljemonopolet, sedan alla omkostnader bestridits och amorteringar verkställt, utgjorde under åren 1929—1931:

Å r	Utdelning å statskapitalet pesetas ¹	Nettoförtjänst å rörelsen pesetas ¹	Summa pesetas ¹
1929	3 150 000	145 697 306	148 547 306
1930	3 375 000	170 994 355	174 369 355
1931	3 375 000	210 377 561	213 752 561

Under år 1932. uppgingo statens inkomster av monolet till i runt tal 222 miljoner pesetas, vartill komma 38.5 miljoner pesetas, motsvarande en under året med 0.10 pesetas per liter företagen höjning av minutpriset å bensin.

Vid bedömandet av förestående siffror torde hänsyn böra tagas därtill, att monopolbolagets införsel av monopoliserade varuslag är tullfri, ävensom att bolaget i viss utsträckning beviljats skattefrihet.

Värdet av genom monopolbolaget försälda produkter har sedan monolets tillkomst utgjort:

¹ Riksbankens avista försäljningskurser å pesetas utgjorde i medeltal under år 1929 kr. 55.19, år 1930 kr. 43.89, år 1931 kr. 38.59 samt år 1932 kr. 44.51.

År 1928	270·5	miljoner	pesetas
» 1929	353·4	»	»
» 1930	427·2	»	»
» 1931	448·3	»	»
» 1932	470·2	»	»

Monopolet äger oljeförande områden i Venezuela, samt egna raffinaderier på fastlandet och ön Teneriffa. Oljeförsörjningen har i övrigt ordnats genom leveransöverenskommelser, träffade med amerikanska och europeiska oljeföretag. Till en början lära vissa svårigheter hava gjort sig gällande vid avslutandet av kontrakt rörande oljeleveranser, enär de stora utländska oljeproducerande företagen varit mer eller mindre intresserade i förutvarande, vid monolets införande exproprierade, oljebolag i Spanien.

Rörande de erfarenheter, som vunnits under de fem år, statsmonopolet å mineraloljor varit i verksamhet, hava följande upplysningar erhållits. Tack vare de låga oljepriserna på världsmarknaden och en starkt stegrad konsumtion (av bensin 56 procents konsumtionsökning från 1928 till 1931) har det visserligen varit möjligt för monolet att lämna staten de inkomster, som beräknats vid monolets inrättande. Det har dock framhållits, att statens intressen skulle hava tillvaratagits lika väl genom upptagandet av de måttliga tullavgifter, som voro gällande före monolets tid, samtidigt som minuterpriserna hade kunnat hållas vid en avsevärt lägre nivå. Bensinen, vars salupris 1932 utgjorde 0·76 pesetas per liter, skulle med den före monolets införande gällande tullen kunnat säljas till omkring 0·43 pesetas. Skulle återigen staten upptaga högre tullavgifter, så att bensinpriset icke komme att understiga det nuvarande priset kunde man med utgång från 1931 års förbrukningssiffror räkna med en merinkomst i förhållande till 1931 års intäkter av i runt tal 150 miljoner pesetas. Det göres sålunda gällande, att en återgång till fri handel skulle vara till fördel såväl för staten som för konsumenterna. Upphävande av monolet har varit ifrågasatt, och ett lagförslag härom utarbetades under år 1932. Regeringen hade dock icke framlagt förslaget för parlamentet, enligt uppgift av den anledning att den fruktade de extra bördor för staten, som monolets avveckling skulle medföra. Tanken å återgång till fri handel lär emellertid icke hava övergivits utan uppgives räkna talrika anhängare inom skilda läger.

Läget på importmarknaderna för bensin synes sålunda i hög grad vara präglad av samarbetet mellan de stora oljekoncernerna i världen. Då på Amerika faller mer än en tredjedel av den totala världsexporten av bensin, vill det även synas, som om särskilt ett samarbete mellan de som exportörer från Amerika verksamma koncernerna vid fastställandet av exportnoteringarna i Amerika skulle i särskilt hög grad förmå påverka den allmänna prisnivån på världsmarknaden. Ett dylikt samarbete har också försökts, då den 15 januari år 1929 en exportkartell bildades — *Petroleum Export Association* — med uppgift att tillvarataga de stora exportörernas intressen. Till exportkartellen hörde Standard Oil-gruppens skilda bolag, Royal Dutch-Shell-koncernens amerikanska dotterbolag (Shell Union Company) samt ytterligare ett antal av de oberoende koncernerna (bl. a. Texas Oil, Sinclair, Tide Water, Union Oil, Gulf Refining Company, Atlantic Refining Company, California Petroleum Corporation samt Marland- och Richfield-bolagen). Denna exportkartell upplöstes emellertid åter redan 1930. Under den tid den var i verksamhet lyckades den dock effektivt reglera exportnoteringarna; sålunda låg golfnoteringen för exportbensin under hela år 1929 oförändrad.

Anledningen till upplösningen var väsentligen den i förhållande till det sjunkande bensinbehovet på hemmamarknaden allt för höga råoljeproduktionen. Om hemmamarknadspriserna för bensin sjunka starkt, stå exportnoteringarna i längden ej att upprätthålla. Sedan exportkartellen år 1930 upplöstes, hava de amerikanska oljekoncernerna därför uttalat sig för en politik, som går ut på att genom samarbete (produktionsöverenskommelser) begränsa råoljeframställningen och att i gemenskap med de ledande oljekoncernerna utanför Amerika söka förmå vissa bland de på den europeiska marknaden konkurrerande oljeländerna — i första rummet Rumänien och Ryssland — att förbinda sig till en reduktion av råoljeproduktionen och till en viss reglering av avsättningen av bensin. Strävandena att beskära råoljeproduktionen inom Förenta Staterna hava främjats genom allmänna ingripanden och lagändringar i syfte att möjliggöra dylika, först från vissa av de stater, i vilka oljekällorna äro belägna, sedan — väsentligen under innevarande år — från federalt håll, i samband med president Roosevelts allmänna produktionsbegränsnings- och prishöjningspolitik.

Råoljeproduktionen i Förenta Staterna steg i synnerhet under åren 1919—1923 mycket starkt.¹ Från 378 miljoner fat år 1919 steg den oavbrutet till 732 miljoner fat år 1923. År 1924 visade en nedgång till 714 miljoner fat, men därpå vidtog en ny stegring, vilken sammanföll med den allmänna konjunkturuppgången under dessa år. Toppunkten nåddes år 1929 med 1 007 miljoner fat. Därefter inträdde i samband med bakslaget i konjunkturen en stark nedgång i efterfrågan på bensin och andra petroleumprodukter på Förenta Staternas hemmamarknad (och även för export), men totalnedgången i råoljeproduktionen höll ej jämna steg med denna nedgång i efterfrågan. Nya spekulativa borrhningar sattes allttjämt i gång, särskilt i det nya rikt givande fältet i östra Texas, och trots de stora oljekoncernernas inskränkning av sin produktion av råolja var på sitt håll bibehölls totalproduktionen av råolja vid en sådan siffra, att lagren av petroleumprodukter stego över det normala. År 1930 var totalproduktionen av råolja 898 miljoner fat, år 1931 851 miljoner fat och år 1932 782 miljoner fat.

En viktig stimulans till upprätthållande av produktionen utöver den omfattning, som anges av den aktuella efterfrågan på handelsfärdiga produkter, ligger i det faktum, att äganderätts- och utvinningsförhållandena direkt uppmuntra till borrhning av ett överflödigt antal brunnar och därmed till slöseri med den viktiga naturliga tillgång, som oljan utgör. Ett oljefält består vanligen av en eller flera sammanhängande »fickor» med olja, och den kvantitet olja, som en ägare av en brunn kan utvinna ur fältet, står icke i samband med den ytareal, som han besitter. Genom att på sin areal öppna så många brunnar som möjligt och hålla dem i gång i så stor utsträckning som möjligt kan han hoppas på att utvinna största möjliga del av oljan i fältet före sina grannar. Om olja upptäcker på ett fält, är det en vanlig företeelse att gramarna till ägaren av den lott, på vilken en givande brunn borrhats, samtliga öppna brunnar i närheten så nära gränserna mellan sina egna lotter och den fyndiga som möjligt för att bliva delaktiga av den oljeficka, som kan förmodas under densamma (»offset drilling», »kontraborrhning»). De statliga myndigheternas möjligheter att genom lagstiftning råda bot på denna konkurrensborrhning ha hittills i allt varit väsentligt oprövade. Oljebrunnarnas högst växlande produktivitet är vidare en anledning till varför även de stora koncernerna frestas till att ständigt hålla borrhningar i gång. Sådana brunnar, i vilka oljan tränger upp till

¹ Se tabell 1, sid. 290.

ytan genom det naturliga gastrycket och där någon pumpning sålunda ej behöver ske, hava givetvis de lägsta produktionskostnaderna. Upptäckten och exploateringen av ett antal sådana mer eller mindre rikt flödande brunnar (»gushers») kan under tider med fallande priser för de handelsfärdiga produkterna betyda en sådan sänkning av produktionskostnaderna för en koncern, att den under nedgångstider snarare ökar än minskar antalet av sina borrhningar.

Under 1931 sjönko råoljepriserna i Förenta Staterna synnerligen kraftigt. I juli månad låg midcontinentnoteringen för råolja vid en nivå, som motsvarade femtedelen av genomsnittet för 1930. Den väsentligaste anledningen härtill ansågs vara den kraftigt ökade produktionen i det relativt nya området i östra Texas, där 9 000 brunnar borrats — medan 2 000 ansetts tillräckliga för områdets rationella exploatering — varav visserligen 85 % hörde till de 13 största koncernernas intresseområden men varav blott 50 % voro deras egendom och obundna av royaltybestämmelser, vilka under vissa förhållanden kunna tvinga arrendeinnehavaren att hålla pumpningen i gång. De utomstående spekulativa producenterna (»wildcatters») sålde i den mån de upptäckte givande fyndigheter den utvunna oljan till mycket låga priser. På eftersommaren 1931, sedan försök lära hava gjorts att reglera produktionen på privat initiativ men misslyckats, lät guvernören i Texas besätta oljefälten med militär och fastställde maximiproduktionen per brunn till 30 fat per dag. Liknande ingripanden gjordes i Oklahoma och Kansas. Militärockupationen mildrades eller upphävdes helt inom jämförelsevis kort tid, men produktionen sjönk under inflytande av produktionsregleringen (»proration») och råoljepriserna stego, till dess de vid 1932 års ingång lågo vid ungefär hälften av 1929 års högsta notering. Restriktionsåtgärderna mötte emellertid svårigheter, då en hel del producenter, även relativt stora företag, överskredo den lagligen fastställda kvoten och läto den sålunda utvunna oljan raffineras på hemliga vägar samt sålde den framställda bensinen under kringgående av skattebestämmelserna till betydligt lägre priser än marknadspriserna. En senatskommission, som undersökte förhållandena i Texas och Oklahoma och publicerade sitt protokoll på våren 1933, fastställde bland annat, att ett konsortium utsmugglat 180 000 fat råolja till Kanada och en koncern — Champlin Refining Company — under vissa perioder dagligen tagit 8 000 fat råolja ur sina brunnar utöver den koncernen tillerkända kvoten. Även från andra håll stötte produktionsregleringen på svårigheter. Några av de större oljekoncernerna, vilka ledo under konkurrensen från sådan »black oil» eller »stolen oil», och som önskade att till skydd mot denna konkurrens få obehindrat utnyttja sina egna tillgångar av billig råolja, satte lagligheten av de av guvernörerna i de nämnda tre staterna företagna åtgärderna i fråga och föranledde process inför resp. domstolsinstanser.

Under de år, då Förenta Staterna sålunda sökte åstadkomma en minskning av sin råoljeproduktion, ökades produktionen emellertid stadigt i för exporten viktiga sådana produktionsområden som Ryssland, Rumänien och Holländska Indien. Det är tämligen naturligt, att denna produktionsökning utanför Förenta Staterna och Förenta Staternas egna svårigheter att nedsöka sin produktion i takt med den minskade efterfrågan skulle leda till att intresset för produktionsreglering stimulerades hos de stora världsoljekoncernerna och deras ledare. Redan hösten 1931 hade en av ledarna för Royal Dutch-Shell-koncernen, J. B. August Kessler, framlagt en plan för internationell reglering av råoljeproduktionen, vilken även inbegrep Ryssland. Då dess genomförande i Förenta Staterna emellertid förutsatte ett

sådant samarbete mellan de amerikanska oljekoncernerna, som skulle innebära ett brott mot antitrustlagstiftningen, omarbetade Kessler sin plan och framlade den på nytt våren 1932. Sedan dess har läget på den internationella mineraloljemarknaden påverkats av en rad konferenser mellan de ledande oljekoncernerna i världen, vilka, med utgångspunkt från den Kesslerska planen men utan att helt kunna förverkliga denna, avsett att genomföra en internationell produktionsreglering på grundval av överenskommelser med Ryssland och Rumänien.

Den av Kessler år 1932 framlagda reviderade planen avsåg fastställandet av produktionskvoter för de skilda produktionsländerna, även Ryssland. Det enda undantaget var Förenta Staterna, vars oljeindustri skulle förbinda sig att begränsa *exporten* av råolja, bensin, gas- och brännolja samt andra petroleumprodukter efter vissa närmare angivna normer. Av de i överenskommelsen deltagande länderna skulle vart och ett självt få fastställa sin produktionskvot, »minimiproduktion» (»declared minimum»). Summan av dessa produktionskvantiteter skulle sedan nedskäras med, förslagsvis, 100 miljoner fat per år. För varje fat inom ramen av dessa 100 miljoner, varmed ett lands årsproduktion understeg dess »declared minimum», skulle det erhålla en gottgörelse på, förslagsvis 40 cents per fat. För att erhålla medel för utbetalning av denna compensation skulle varje land erlægga en summa av, förslagsvis, 8 cents per fat, och Förenta Staterna samma belopp per fat för hela sitt överenskomna exportöverskott. Ur den på detta sätt hopbragta fonden skulle utbetalning ske kvartalsvis och planen prolongeras från kvartal till kvartal till dess marknadsnoteringen för »liquid fuel» fob Mexican Gulf uppnått 1 dollar per fat och priset på bensin samtidigt stigit till minst 8 cents per gallon. För att bistå de producenter, som ej kunde uppbringa behövliga medel för inbetalning i poolen på grund av tryckt affärsställning, förorsakad genom depressionen på oljemarknaden, skulle ett internationellt oljefinansieringssyndikat bildas med uppgift att förskotta medel. Slutligen skulle vart och ett av de i överenskommelsen deltagande länderna åtaga sig att hos resp. regering anhålla om utfärdande av lagstadgat förbud mot nya borrhningar under planens giltighetstid eller också fastställande av en särskild borrhningsskatt på högst 30 dollars per fot för nya borrhningar. Endast Förenta Staterna skulle vara fritaget från denna sistnämnda bestämmelse.

Kort tid efter framläggandet av den reviderade Kesslerska planen — i maj 1932 — ägde den första av de nyssnämnda världsoljekonferenserna för produktionens reglering rum, nämligen i New York även i maj månad. Såsom initiativtagare till konferensen uppgives Standard Oil-gruppen genom Socony-Vacuum Corporation, och till konferensen voro även inbjudna representanter för den ryska oljeindustrien. Huruvida Kesslerplanen diskuterats redan på denna konferens är ovisst. De meddelanden, som utsändes till allmänheten om konferensens förlopp, gävo ej någon vägledning om, huruvida man lyckats komma till enighet med de ryska representanterna om produktionens reglering eller ej. Enligt uppgifter, som publicerats i pressen, skulle den ryska oljeindustriens representanter hava krävt, att de stora koncernerna skulle övertaga en del av den ryska oljan till fastställda priser och betala en del av köpesumman i förskott. Det uppgavs, att de förhandlande parterna inom kort skulle mötas till en ny konferens. I juli månad ägde en ny konferens rum i Paris, till vilken emellertid denna gång ej ryssarna utan blott representanter för den rumänska oljeindustrien infunnit sig. Efter en månads förhandlingar nåddes resultat, vilket enligt vad som meddelades till pressen endast behövde ratificeras av de rumänska

oljeföretagen för att träda i kraft. Ratifikationsterminen måste emellertid utsträckas två gånger, och slutligen inkallades en ny konferens till Paris den 1 september. Fördelningen av produktionskvoterna på de skilda rumänskelsföretagen hade nämligen stött på oförutsedda svårigheter. På septemberna konferensen kom man till en principiell överenskommelse, som gick ut på att produktionen skulle inskränkas till 17 500 ton dagligen, medan de förut utgjort i genomsnitt 24 000 à 25 000 ton under åtskilliga veckor. Deigt fastställda veckoproduktionen motsvarade en lika hög årsproduktion somotunder 1931. Av totalproduktionen skulle 14 000 ton komma på de ättgen största koncernerna — däribland Standard Oils, Royal Dutch-Shells oenya Anglo-Persians dotterföretag — medan 3 500 ton skulle reserveras för smäetts producenterna. Ej heller denna överenskommelse kunde emellertid omedelbart ratificeras utan en tredje konferens blev nödvändig under hösten. Enligt de meddelanden, som utsändes från denna, gick den definitiva öveissa enskommelsen ut på att Rumänien skulle inskränka sin produktion till 18 500 ton mot att hälften av produktionen skulle övertagas av de ston de amerikanska och engelska koncernernas dotterbolag i Rumänien till eiserpris, som med 30 % översteg dagsnoteringen. I gengäld skulle — elukmycket viktig bestämmelse — de rumänska oberoende producenterna föätta binda sig att ej upparbeta några nya exportmarknader utan uteslutande till försälja sitt exportöverskott till de avnämare, med vilka de redan haasas inlett affärsförbindelser. Sedan kvotfördelningen definitivt ratificerats, trädde kort överenskommelsen i kraft på nyåret 1933.

Då de första månaderna av det nya året emellertid ej visade den prilägo förbättring man hoppats på utan tvärtom noteringarna på världsmarknaderna ytterligare sjönko, ställde de rumänska producenterna i utsikt att uppsägöra avtalet, som endast gällde för ett kvartal. De inbjödos därför till a utny konferens i mars månad. Dagarna innan denna konferens ägde rubenkonfererade representanter för de engelska och amerikanska koncerner riser i New York. Kessler, som själv fört förhandlingarna i New Yodena med de amerikanska koncernerna, hade där framfört de rumänska prod fastcenternas bekymmer över prisutvecklingen och deras krav på att Fören till Staternas oljeproducenter skulle upprätthålla en effektiv produktionsregvissa ring till högst 2 miljoner fat om dagen. Efter långdragna förhandlingkonvid den nya konferensen i Paris, som öppnades den 27 mars 1933, ginaglede rumänska representaterna, enligt vad som officiellt meddelats, med nder att nedskära produktionen även under andra kvartalet mot det att die att rumänska oljeindustrien fick tillåtelse att placera sitt exportöverskott eftngar behag och sålunda ej längre vara bunden blott vid sina gamla avnämara tre. En del av produktionen skulle, liksom förut, övertagas av storkoncerner resp. till förhöjt pris. De rumänska representanterna höllo dessutom kraftigt bestämmelsen att produktionen i Amerika ej skulle få överstiga den ovainskända 2 miljoner-fatsgränsen.

Med denna internationella konferens, den femte i ordningen, synes i och internationella oljekonferensernas rad tills vidare vara avbruten. En nning konferens hade förerbådats till London i juni månad innevarande år, t nedvilken även Rysslands oljeindustri skulle inbjudas, men denna konferen till har helt inhiherats. Det med den rumänska oljeindustrien avslutade asoljeoletet torde ha utgått vid halvårsskiftet, ty om dess prolongering har ina för som helst utåt förljudits. Enligt »Tägliche Berichte über die Petroleum für industrie» för den 3 augusti 1933, hava de rumänska kontrahenterna sedRyssslutet av juni betraktat sig som ej längre bundna av överenskommelste ett då produktionsinskränkningarna i Förenta Staterna ej lett till något resultat

sådana äremot skulle enligt samma källa »Sojusneftexport» åter hava upptagit bärörhandlingar med de amerikanska koncernerna. Enligt andra uppgifter från skulle man dock från de stora koncernernas sida visat sig mindre angelägen om att återupptaga förhandlingarna med den ryska oljeindustrin, emedan produktionen av olja i Ryssland under 1932 självant gått ned kraftigt under marsplanens beräknade siffror och denna nedgång fortsatte även under 1933. Medan marsplanen räknat med en råoljeproduktion på 27.4 miljoner ton under 1932, måste denna siffra under loppet av året, sedan särskilt de

Driktiga fälten i Baku och Grosny med början från maj månad visat stark avminskning, sänkas till 24.4 miljoner ton, och slutsiffran för året blev endast 21.3 miljoner ton eller 4 % mindre än 1931. Enligt uppgift skulle anledningen härtill väsentligen ligga i att nyborrningar antingen helt försumpats eller ej kunnat bedrivas enligt plan på grund av undermålig eller kombliven material samt brist på övade arbetare. Enstaka lyckade borrningar, såsom den vid Lok-Batan, vilken säges ge 20 000 ton olja om dagen eller mer än hela Grosnyfältet, hava dock rapporterats. Exportens totalmiljv antitet utgjorde också under 1932 en något högre siffra än under 1931 (ett 3.01 miljoner ton mot 5.22 miljoner ton år 1931). Utgångsläget för nya förhandlingar om internationellt samarbete har emellertid på det hela taget för ryska grundligt förändrats genom deprecieringen av dollarkursen sedan av april månad, en ny produktionsstegring för råolja på våren 1933 i Förenta för staterna samt vissa åtgärder, som planerats av den amerikanska regeringen för att kontrollera produktionen av råolja på den federala lagstiftningens tal äg.

Gulf Under januari månad höll sig den amerikanska råoljeproduktionen ungefär 8 procent kring den förut omnämnda 2 miljoner-fatsiffran. Den började i februari behövt stiga och var före påsk uppe i 2.22 miljoner fat om dagen. Under de följande sista aprilveckorna understeg produktionen 2 miljoner fat men steg sedan oljeförbrukningen och var redan i mitten av maj uppe i 2.75 miljoner fat. Härvid ligger emellertid att observera, att marknaden är starkt säsongbetonad och att åtag produktionen normalt brukar ligga högre under månaderna april—september under vinter- och vårmånaderna, medan lagren av den viktigaste petroleumprodukten, bensin, vanligen äro högst omkring 1 maj och lägst i oktober. Endast Den kraftiga stegringen av råoljeproduktionen under februari—april, då stämning produktionsinskränkingsavtalet med Rumänien förpliktade koncernerna att tillse, att produktionen ej översteg 2 miljoner fat, väckte emellertid allmän oro inom oljekoncernernas läger. Presidenten Roosevelt, som tillträdde sitt förbudsarbete i början av mars, fick sin uppmärksamhet riktad på oljeindustriens Södra stater och sammankallade till slutet av sin första ämbetsmånad Södra stater representanter för oljeindustrin samt de oljeproducerande staternas guvernörer till en konferens i Washington.

Såsom förbundsregeringens representant tjänstgjorde inrikesministern till Harold L. Ickes, vilken ledde förhandlingarna. Inrikesministern påpekade huru viktigt inledningsanförande, att försöken att genom frivilligt samarbete mellan oljeproducenterna och myndigheterna åstadkomma en inskränkning av produktionen och en kontroll över transport och försäljning av den utvunna oljan visat sig praktiskt ogenomförbara. Man måste därför tillgripa mera drastiska åtgärder. För att utarbeta ett program utsågs ett mindre arbetsutskott, i vilket bl. a. Standard Oil Company's (New Jersey) ledare Teagle och presidenten för American Petroleum Institute C. B. Ames ingingo som medlemmar. Detta arbetsutskott framlade ett program, vilket antogs av förbundsstyrelsen av konferensens deltagare. Enligt detta program skulle förbundsstyrelsen framför allt utfärda bestämmelser för att förhindra transport

och försäljning av illegalt utvunnen råolja i den mellanstatliga handeln, inskränka borrhningstillåtelseerna på statens domäner samt befordra samarbetet mellan de oljeproducerande staterna och industrien i syfte att främja en inskränkning av produktionen. Därjämte vädjades till förbundsregeringen att upphäva eller mildra beskattningen av petroleumprodukter samt skatten på rörledningstransporter. Om det vore nödvändigt att fortfarande uttaga dessa skatter, skulle staten uttaga dem på ett sådant sätt, att skatteflykt omöjliggjordes. Slutligen vädjade man till regeringen att framlägga förslag till lämpliga importtullar för råolja och råoljeprodukter. De skilda staternas uppgift skulle bli att utfärda lagar i syfte att inskränka råoljeproduktionen och samarbeta för att genomföra dessa lagar samt å sin sida se till, att flykt undan bensenbeskattningen bleve omöjlig. Industrien skulle å sin sida underlätta produktionsinskränkningen genom att ingå frivilliga överenskommelser för gemensam exploatering av oljefälten — varigenom »offset drilling» bleve obehövlig på gemensamt exploaterade fält — samt i övrigt inskränka nyborrningsverksamheten till det minsta möjliga. Koncernerna skulle vidare inskränka sin import till genomsnittet för de sista sex månaderna 1932. Mot detta program avgavs emellertid en minoritetsreservation av representanterna för de oberoende producenterna, vilka förordade: 1) strängt handhavande av antitrustlagstiftningen för att undanröja sådana avtal, som inskränkte handelsfriheten på marknaden; 2) skydd för den amerikanska marknaden genom importtullar; 3) undersökning av oljeindustrien för att kunna upptäcka och inskränka mot monopol; 4) rörledningarnas avskiljande från raffinaderiindustrien och 5) reglering och fördelning av produktionen inom de skilda staterna. Konferensen avslöts, sedan man på förslag av inrikesminister Ickes beslutat att tills vidare inskränka produktionen till 2 miljoner fat om dagen och vidtaga åtgärder för att temporärt stoppa den mellanstatliga handeln med »black oil». Vidare beslöts att hos presidenten anhålla om ett uppdrag åt guvernörerna i Kalifornien, Oklahoma, Texas, Kansas och New Mexico att senast den 15 april förordna om stängande av en viss procent av borrhålen.

Såsom redan omnämnts blev produktionsinskränkningen emellertid endast övergående. De höga produktionsciffror, som rapporterades för de första veckorna i maj, föranledde presidenten för de rumänska oljebolagens sammanslutning, Osiceanu, att sända varningstelegram till Amerika, vari han bebådade den rumänska produktionsinskränkningens omedelbara upphörande, om den amerikanska dagsproduktionen ej minskades. Noteringarna på exportmarknaden hade då emellertid redan börjat stiga — vartill den sjunkande växelkursen på dollar i utlandet bidrog — och även priserna på den inre marknaden i Förenta Staterna visade en tilltagande fasthet, vilket stimulerade till ökad raffinadproduktion, särskilt som siffrorna för de totala bensinförråden ansågos visa större minskning än vad som var säsongmässigt betingat.

De åtgärder, som vidtogos av presidenten Roosevelt i anslutning till Washington-konferensens beslut, syntes delvis gå emot de stora oljekoncernernas önskemål. Presidenten överlämnade Washingtonprogrammet till guvernörerna i de oljeproducerande staterna med den anvisningen, att ett transportförbud för illegalt utvunnen olja och produkter därav syntes honom berättigat men även det av de oberoende producenterna framlagda kravet på att rörledningarna skulle skiljas från produktionsföretagen och att han önskade snabba lagstiftningsåtgärder i detta sistnämnda avseende. Detta uppgavs hava väckt bestörtning hos de stora koncernerna, vilka betrakta rörledningstransporterna som en mycket säker och lönande del av sin

affärsverksamhet. I anslutning till Washingtonprogrammet och presidentens anvisningar framlades i några av de viktigare oljeproducerande staterna lagförslag, som avsågo att begränsa produktionen och i detta syfte belade överproduktionen med höga straffavgifter. I kongressen framlades två lagförslag i syfte att omöjliggöra den mellanstatliga handeln med »black oil», nämligen av senator Capper och oljeindustrimannen Marland, ledare för en av de medelstora oljekoncernerna i Förenta Staterna, Marland-koncernen. I slutet av maj framlade president Roosevelt ett lagförslag inför representanternas hus (Oil Control Bill), som avsåg att bevara Förenta Staternas oljetillgångar för slöseri, att reglera transporten och försäljningen av råoljor och dess produkter inom den mellanstatliga handeln och utrusta inrikesministern med fullmakt att verkställa de åtgärder, som erfordrades för lagbestämmelsernas genomförande.

Vid behandlingen av detta lagförslag såväl inom som utom kongressen visade det sig emellertid råda mycket delade meningar om lämpligheten av en i en särskild lag kodifierad lagstiftning för produktionsreglering inom oljeindustrin. Det uppgavs, att majoriteten inom kongressen skulle vara emot Oil Control Bill och att dess genomdrivande skulle äventyra genomförandet av en effektiv kontroll. Resultatet av dessa stridigheter blev att man på regeringshåll avstod från Oil Control Bill och i stället införde några särskilda bestämmelser om oljeindustrin i den stora industriäterhämtningenslagen (National Industrial Recovery Act), som något senare framlades inför kongressen och antogs av denna. Denna lag innehåller diktatoriska befogenheter för presidenten, som kan utfärda »code»-bestämmelser för att reglera konkurrensförhållandena inom vilka industrier och näringsgrenar som helst, organisera dessa på enhetligt sätt och i syfte att förhindra konkurrens, som skulle kunna sänka priser och löner, göra utövändet av näringsverksamhet beroende av licenstilldelning från regeringens sida, utan att tillämpningen av »code»-bestämmelserna skola anses utgöra brott mot antitrustlagstiftningen. Vidare ger lagen presidenten befogenhet att fastställa arbetslöner, arbetstid och andra arbetsvillkor inom skilda industrier och näringsgrenar samt att utfärda importförbud eller höja tullarna på importerade varor, som införas i sådan myckenhet, att de inverka på arbetstillgången i landet. De i lagen införda bestämmelserna för oljeindustrin utgöra »Section 9» av denna och lyda i översättning som följer:

Section 9. a) Presidenten bemyndigas vidare att inför Inter-State Commerce Commission föreslå nödvändiga åtgärder för att utfärda bestämmelser för kontroll av oljerörledningarnas verksamhet och att fastställa skäligen, lönande avgifter för transporten av petroleum och dess produkter i rörledningarna och Interstate Commerce Commission skall giva företräde åt behandling och avgörande av sådana fall.

b) Presidenten bemyndigas att vidtaga åtgärder för att från varje förvaltningsbolag fränskilja varje rörledningsbolag, som kontrolleras av ifrågavarande förvaltningsbolag, såvida rörledningsbolaget medelst illojala förehavanden eller medelst oskäligen avgifter för transporten av råolja eller dess produkter strävar efter att skapa ett monopol.

c) Presidenten bemyndigas att utfärda förbud för transport inom den mellanstatliga eller utrikes handeln av råolja eller dess produkter, som utvinns eller uttagas från förråd utöver den kvantitet, som är tillåten att utvinns eller uttagas från förråd, genom lag utfärdad av någon stat eller genom förordning eller bestämmelse, utfärdad med kraft av sådan lag, av någon stats ämbetsverk, kommission, tjänsteman eller med vederbörlig befogenhet utrustade myndighet.

Överträdelse av vilken som helst av presidenten i denna paragraf utfärdad bestämmelse straffas med böter, ej överstigande 1 000 dollars eller med fängelse ej överstigande sex månader, eller med båda delarna.

Genom dessa bestämmelser har presidenten alltså genomfört det på alla håll såsom oundgängligt betraktade förbudet för transport av illegalt utvunnen råolja och dess produkter, under det å andra sidan det av en del av de oberoende producenterna krävda lösryckandet av rörledningarna från oljebolagen gjorts beroende därav, att man kan påvisa illojala förehavanden (»unfair practices»). Det anses att förbudet mot transport av illegal olja i denna form bättre än de hittillsvarande föreskrifterna kan förhindra överträdelser. Dessa föreskrifter hava nämligen antingen överträtts eller förklarats olagliga av rättsinstanserna, med hänvisning till att rörledningarna äro »common carriers», vilka enligt amerikansk federal lagstiftning ej få vägra att mottaga olja till transport eller tillämpa olika stora fraktsatser för olika trafikanter.

I mitten av juli meddelades, att transportförbudet för illegalt producerad olja redan trätt i kraft. Vid denna tid hade ej blott bensinnoteringarna utan också råoljenoteringarna stigit avsevärt. Råoljenoteringen i Midcontinent, som i mitten av april utgjorde 28 $\frac{1}{2}$ c. per fat, sjönk trots nedgången i dollarkursen fram till mitten av juni men steg sedan från 25 c. den 17 juni till 38 c. den 30 juni och noterades i slutet av juli till 51—75 c. per fat. Golfnoteringen för bensin, som i början av april stod i 3 $\frac{1}{3}$ c. per gallon, hade till slutet av april sjunkit till 3 $\frac{1}{4}$ c. per gallon och bibehöll denna notering till slutet av juni, då den steg till 3 $\frac{1}{2}$ c. per gallon. Under juli vidtog en kraftig prisstegring, så att noteringen i slutet av månaden stod i 4 $\frac{1}{8}$ c. per gallon. Stegringen i bensinpriset, ej fullt 1 c. per gallon, har emellertid sammanfallit med en avsevärd nedgång i dollarns guldvärde under samma tid. Exportnoteringen för bensin visar därför i guldvärde ingen stegring mot april månad, då dollarvalutans depreciering tog sin början. Anmärkningsvärt är att prisstegringen på råolja i Förenta Staterna sammanfallit med en bestående produktionsstegring. Under de tre första juni-veckorna utgjorde råoljeproduktionen i Förenta Staterna 2·71 miljoner fat, 2·61 miljoner fat och 2·51 miljoner fat respektive. Den nedgång med ca 200 000 fat, som ägt rum, tillskrives en spontan tillbakagång i Texasfältets produktivitet. De siffror, som publicerats för juli, antyda knappast någon minskning. De siffror för de amerikanska bensinförråden, som varit synliga, antyda emellertid en starkare nedgång av dessa förråd än säsongmässigt — såsom redan nämnts. Förrådets storlek jämfört med föregående år vid olika tidpunkter voro i miljoner fat:

	slut. av jan.	slut. av april	slut. av maj	slut. av juni
1932	40·75	46·40	44·34	39·31
1933	36·40	38·29	31·89	30·16

Dessa siffror anses tyda på en ökad efterfrågan i överensstämmelse med en allmän konjunkturstegring, som man anser sig kunna konstatera sedan några månader tillbaka i Förenta Staterna. Även på vissa av de europeiska marknaderna anser man sig kunna fastställa en ökad efterfrågan. Den prisnedsättning på bensin, som företogs den 17 maj i England, har tolkats som en stridsåtgärd av »the combine» mot de europeiska »outsiders» och icke som ett uttryck för tillbakagång i konsumtionen, och kan även förklaras av dollarns depreciering, som i synnerhet vid denna tid starkt sänkt bensinexportnoteringen i guld räknat.

Efterföljande tabell visar utvecklingen av bensinpriserna på världsmarknaden sedan år 1924.

Tab. 7. Prisnotering å bensin, fob Mexican Gulf, åren 1924—1933.

I pf. per liter, omräknat i guldvärde.

1924	13·41	1932	4·78
1925	15·39	1933, januari	4·01
1926	14·26	februari	4·03
1927	9·53	mars	3·81
1928	10·51	april	3·80
1929	10·55	maj	3·11
1930	9·46	juni	2·96
1931	5·20	juli	3·20

1924—februari 1933 efter Petroleum-Vademecum;
mars—juli 1933 efter Petroleum Times.

Stockholm i augusti 1933.

Thorsten Odhe.

Litteraturförteckning.

- David T. Day*: Handbook of the petroleum industry, New York 1922.
R. Kissling: Das Erdöl, Halle 1922.
Krüger & Poschardt: Die Erdölwirtschaft der Welt, Stuttgart 1926.
Sydney H. North: Oil Power, London (odat.).
E. H. Davenport & Sidney Russel Cooke: Oil Trusts and Anglo-American Relations, London 1923.
Louis Heyman: Nouvel aspect des problèmes pétrolières, Bryssel 1933.
Dr Wilhelm Mautner: Der Kampf um und gegen das russische Erdöl, Wien-Leipzig 1929.
Anton Mohr: Kampen om oljen, Oslo 1925.
Ludwell Denny: We fight for oil, New York 1930.
Louis Fisher: Ölimperialisumus, Berlin 1927.
Horst Wagenführ: Kartelle in Deutschland, Nürnberg 1931.
 U. S. Department of Commerce: International Trade in Petroleum and its Products, Washington 1929.
 Report of the Federal Trade Commission on the Pacific Coast Petroleum Industry, Washington 1921.
 Report of the Federal Oil Conservation Board (III: 1929, IV: 1930, V: 1932).
 Federal Oil Conservation Board: Survey of National Petroleum requirements, Washington 1932.
 Representative International Cartels, Combines & Trusts, U. S. Department of Commerce, Washington 1929.
 Handbuch des internationalen Petroleumindustrie, Berlin 1929.
 World Petroleum Directory, New York 1932/1933.
 Petroleum-Vademecum, X. Edition, Berlin-Wien 1932/1933.
 Foreign Affairs, an american quarterly review. 1928—1931.
 Kartell-Rundschau, Berlin 1928—1933.
 Wirtschafts-Dienst, Hamburg 1928—1933.
 The Petroleum Times, London 1933.
 Petroleum, Berlin-Wien 1931—1933.
 Tägliche Berichte über die Petroleum-Industrie, Berlin-Wien 1933.
 Industrial & Financial Chronicle, New York. 1933.
 The Economist.

Statens offentliga utredningar 1933

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Förberedande utkast till strafflag. Brott mot politiska rättigheter. Brott mot allmän ordning och frid. [6]
Betänkande med förslag till organisation av det frivilliga skydds- och hjälparbetet beträffande frigivna fångar. [11]

Statsförvaltning. Allmän statsförvaltning.

Utredning och förslag rörande grunder och förfaringsätt för dyrortsgrupperingsarbetet ävensom rörande i samband därmed stående frågor. [21]
Betänkande ang. gottgörelse åt statsverket och de sportberättigade i händelse av inteckningsförnyelsernas avskaffande m. m. [24]

Kommunalförvaltning.

Yttrande och förslag ang. revision av gällande förordningar om kommunalstyrelse i Stockholm m. m. [23]

Statens och kommunernas finansväsen.

Skattentjämningsberedningen 2. [3]
Skattentjämningsberedningen 3. [4]
Utredning och förslag ang. importmonopol på kaffe. [15]
Undersökning av taxeringsutfallet beträffande jordbruksfastighet å landsbygden enligt beredningsnämndernas förslag vid 1933 års allmänna fastighetstaxering. [19]

Politi.

Socialpolitik.

Undersökning rörande behovet av en utvidgning av bostadsstatistiken jämte vissa därmed förbundna bostadspolitiska frågor. [14]
Utredning rörande kostnaderna för vissa genom statens arbetslöshetskommission utförda arbeten i jämförelse med kostnaderna för motsvarande i annan ordning utförda arbeten m. m. [20]

Hälsa- och sjukvård.

Förslag till lag om sterilisering av vissa sinnessjuka, sinnesslöa eller av annan rubbning av själsverksamheten lidande personer. [22]

Allmänt näringsväsen.

Betänkande beträffande vattenfallsstyrelsens taxor för elektrisk kraft till abonnenter på landsbygden. [8]
Betänkande ang. ordnandet av avsättningsförhållandena för inom riket tillverkad sprit m. m. [25]

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

Jordbruksutredningens betänkanden. 9. Betänkande ang. produktions- och avsättningsförhållandena för slaktdjur samt kött och fläsk. [12]
Berättelse över Statens spannmålsnämnds verksamhet m. m. under år 1932. [17]
Betänkande med förslag ang. ändrade bestämmelser om mjölkavgifters upptagande och användning. [18]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Betänkande med förslag ang. åtgärder för ett bättre utnyttjande av landets skogstillgångar. [2]

Industri.

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Betänkande med förslag ang. varningsmärken och säkerhetsanordningar vid korsningar i samma plan mellan järnväg och väg m. m. [7]
Betänkande med förslag till lag om rätt att med motorfordon befara enskild väg m. m. [9]
Betänkande ang. statsinlösen av Ostkustbanan och Uppsala-Gävle järnväg. [13]
Automatisering av telefonnätet på Sveriges landsbygd. [16]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Utredning och förslag rörande åtgärder för beredande av ökade möjligheter att indraga lärartjänster vid folkskoleväsendet. [5]
Förslag med betänkande rörande det akademiska befodringsväsendet och prokanslersinstitutionen. [10]

Försvarsväsen.

Utrikes ärenden. Internationell rätt.

Lagberedningens förslag ang. vissa internationella rättsförhållanden. 4. Förslag till konvention mellan Sverige, Danmark, Finland, Island och Norge ang. konkur m. m. [1]